BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXVI
C
4
NAPOLI

Digitized by Google

FRANCISCI

PATRICII

SENENSIS, PONTIFICIS CAJETANI,

DE INSTITUTIONE REIPVBLICAE LIBRI IX. AD Senatum Populumq́; Senenſem ſcripti.

OPUS SENTENTIARUM AC HISTORIARUM VARIETATE REFERTISSIMUM: CUM Annotationibus margineis; Indiceque vocabulorum, factorum dictorumque memorabilium, copioſiſſimo, ſerie Alphabetica digeſto.

EDITIO POSTREMA.

ARGENTORATI,
Impenſis LAZARI ZETZNERI Bibliopol.
M. DC. VIII.

TITULORUM AC CAPITULORUM LIBRI PRIMI INDEX.

PRæſtantiorne ſit Reſpublica, an unius Principis imperium, tit. j.

Platonis, Xenophontis, Ariſtotelis, & Ciceronis libri de civili ſocietate, quibus rebus inter ſe differunt, tit. ij.

Civilis ſocietatis ratio & inventum. tit. iij.

Quot Reipubl. ſtatus ſint, & quis ſingulorum finis eſſe videatur. tit. iiij.

Optimam Remp. eam eſſe in qua leges dominantur: de legum virtute, quæ quidem magiſtratibus ſemper præeſſe debent. De legum inventione. De legum latoribus, tit. v.

De æqualitate civium inter ſe, & de his rebus quæ concordiam pariunt, tit. vj.

Quid cum agricolis, & ruſticis agendum ſit in Rep. tit. vij.

Opifices & mercatores quomodo accipiendi ſint in Repub.

De ſuffragiis reddendis, tit. viij.

De ædificandi ratione, quam architecturam dicimus, & de ejus inventoribus, ac ſeptem mundi ſpectaculis. tit. ix.

De pictura, ſculptura, & cælatura, & de earum inventoribus, & qui in ſingulis profecerint, tit. x.

Secundi libri Index.

DE literarum inventoribus: de Grammatica tit. j.

Mathematicam civili viro neceſſariam eſſe. tit. ij.

De Arithmetica: de Geometria, de Muſica: de Aſtronomia, de earum ratione, & inventoribus. iij.
De medicina & ejus inventoribus. tit. iiij.
De Eloquentia, & de eius virtute, & utilitate, & inventoribus: de dialectica, & eius inventoribus, tit. v.
De Poëtis & eorum virtutibus, & qui legendi quiq; ex theatris exigendi ſunt. tit. vj.
De ludis gymnicis: de ludis Circenſibus: de ludis gladiatoriis: de ludis Scœnicis: de pugilum certaminibus. de ludis Lupercalibus, tit. vij.

Tertii libri titulorum Index.

DE ordine magiſtratuum. tit. j.
De officio privatorum in eos qui magiſtratum gerunt: de officio eorum qui magiſtratum gerunt in privatos: de virtutibus eorum qui Reipubl. præſunt: diſtribuendam eſſe civitatē ad eligendos magiſtratus; & tutius cives quàm peregrini imperant. tit. ij.
Quid obſervare debeant ſenatores, tit. iij.
De eligendis magiſtratibus. de ambitu comprimendo: de divinis magiſtratibus: nihil in Republica agendum eſſe, niſi ritè propitiato ſacrificiis Deo, tit. iiij.
De Pontifice, & eius nomine: de ſummo magiſtratu, quem conſulatum Romani appellant, cui duo præeſſe debent, unus domi alter militiæ. tit. v.
De magiſtratibus, qui juridicundo præeſſe debent, & de litibus. tit. vj.
De vadimonii juſtitiiq; temporibus & de cauſis defendendis: de Cenſoribus, & eorum duplici munere, quid ſit mos, quid ſit conſuetudo, quid ſit cenſere,

cenſere, quid ſint capite cenſi, quid ſint proletarii.tit.vij.

De judicio capitali more Romano: De triumviris capitalibus. tit. viij.

De quæſtoribus.tit.ix.

De ærarii ratione. De viris monetalibus,& de nummis:de excubiis vigiliiſq́; exercendis.tit.x.

De præfectis vigilum:de præfectis annonæ, quid annonæ nomen ſignificet.tit.xj.

De ædilibus qui ædibus ſacris præſunt, vis publicis, aquarum ductibus, pontibus, & cloacis, tit.xij.

Quarti libri titulorum Index.

MOdum privatis agris præſcribendum eſſe. tit.j.

De ſimilitudine rei familiaris, & Reipublicæ de officio patrisfamilias: de ſervitiis & eorum uſu. tit. ij.

De connubio maritali, veram amicitiam inter coniuges eſſe.tit.iij.

De officio mariti.tit.iiij.

De officio uxoris,de virginitate,& pudicitia tit.v.

De officio parentum in alendis,educandiſvé liberis, de doctis,eruditiſq; fœminis: de tribus generibus virtutum,de liberalibus artibus.tit.vj.

Quinti libri titulorum Index.

OPtimi civis præcepta,Inſtitutio civilis vitæ. Et quæ ad tranquillitatem ducit: de urbanitate:de aſtutia: qui ſunt habendi cives:de patria germana:de patria juris.tit.j.

De civili viro: de cōcordia civium:de animi ratione,

de civilibus virtutibus de fortitudine, & ejus comitibus: de juſtitia & ejus comitibus. tit. ij.
De utilitate civili: de artium utilitate. tit. iij.
De beneficentia: de gratiis: de liberalitate: de vanitate, & mendacio: de jurejurando: de modeſtia ſermonis de oportunitate ſilentii. tit. iiij.
De adulatione: de recto conſilio: de iracundia: diſſimulandam eſſe aliquando ſapientiam, tit. v.
De virtute cujusq; ætatis. tit. vj.
De ſpatio humanæ vitæ: de modeſtia vitæ. tit. vij.
De ſecunda menſa: de utilitate rei ruſticæ. tit. viij.
Sumptus omnes comprimendos eſſe: de impenſis funerum. tit. ix.
Sepulchrorum modus.

Sexti libri titulorum Index.

Diviſio civitatis, ordo civilis, quid ſit nobilitas, tit. j.
Regionis, agrorumq; diviſio. tit. ij.
De privatis patrimoniis. tit. iij.
De officio civium in peregrinos, qui civitate donandi, quiq; exigendi ſint, tit. iiij.
Quæ vitanda, quæve obſervanda ſint, ne civilis ſtatus evertatur: Virtutem ſolam Rempubl. augere, vitia Remp. labefactare. tit. v.
Periculoſas omnes inſtitutionum mutationes, delectum inter cives eſſe habendum, ſuper civibus publicè eſſe decernendum. tit. vj.
Pulchris nominibus cives eſſe nominandos, de nominibus, de prænominibus, de cognominibus, propriorum nominum interpretatio. tit. vij.

Septimi

Septimi titulorum Index.

DE ſitu urbis & regionis, de loci oportunitate, de eligendo ſolo, agroq́, qui ea omnia ſuppeditet, quæ ad vivendum ſpectant: animalia ac plantas cum regionibus cœli convenire, de regionibus cœli, tit. j.

Italiam regionum omnium temperatiſſimũ eſſe. t. ij.

De ventis & eorum regionibus. tit. iij.

De ubertate ſoli eligenda. tit. iiij.

De ſilva: de nemore, & ejus arboribus, de ſilva cædua & ejus arboribus, de ſilva materiaria. & ejus arboribus, de tempore cædendi, de caſtratione arborum, de lunæ obſervatione. tit. v.

De materia lapidea ad uſum ædificandi. tit. vj.

De calce. tit. vij.

De arenarum generibus. tit. viij.

De laterculis. tit ix.

De aqua, & diverſis ejus virtutibus. tit. x.

De balneis, & medicis aquis, tit. xj.

De optimo urbis ſitu: de regionis forma. tit xij.

Octavi libri titulorum Index.

ARchitectum optimum adhibendum eſſe cùm urbs ſtatuitur. tit. j.

Loci genium antiqui propitiare conſueverunt antequam urbem conderent: de genio, de diis penatibus, de diis patriis, de diis Samothraciæ. t. ij.

De facie ac forma urbis, de pomœrio, ſive agro effato. tit. iij.

De munimentis loci, de mœnibus urbis. tit. iiij.

De turribus, & earum forma. tit. v.

De pinnis turrium, & murorum. tit. vj.

Anfractus, & præcipitia optimè munire urbem, de foſſa, & agere. De munimento contra ictum arietis, tit. vij.
De portis, tit. viij.
Sit ne ſtatuenda arx in urbe liberæ civitatis. tit. ix.
Viarum ratio, de portibus & compitis, tit. x.
De privatis ædibus, tit. xj.
De publicis ædificiis, tit. xij.
De foro, tit. xiij.
De theatro & ſcena, tit. xiv.
De bibliotheca, tit. xv.
De ædibus ſacris, tit. xvj.

Noni libri titulorum Index.

D*E belli ratione, & conſilio, periculoſum in Rep. eſſe ſe belli authorem polliceri: Sitne decernendum bellum propagandi imperii gratia, moderandam eſſe cupiditatem vivendi, fallacem eſſe belli fortunam, tit. j.*
De Imperatoribus belli eligendis: quibus virtutibus atq; artibus abundare debeant: de Imperatoris officio, præcepta frugalitatis, aſtutiæ, & prudentiæ, Imperatores ingenii magis quàm virium munera præſtent, tit. ij.
De officio Imperatoris, qui militiæ urbanæ præeſt, præcepta calliditatis, præcepta cuſtodiæ, de clementia Imperatoris in ſubjectos, tit. iij.
Scribendæ militiæ ratio, de ætate, forma, & indole tyronum, de ludicris armorũ certaminib. tit. iiij.
Qua ætate milites præficiendi ſint, principia, & caſtrorum magiſtratus, tit. v.
De præmiis, ac muneribus militaribus, tit. vj.

FINIS.

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO TYPOGRAPHUS. S.

CUm in hujus operis fine vacarent hę pagellæ, non, ut opinor, cum honore talis libri, hæc de Republica auctorum precipuorum juſſimus accudere egregiè dicta. Tu, mi lector, æqui boniq; conſule.

Auguſtinus de Civitate Dei, lib. 2. cap. 21.

Ex Ciceronis lib. 2. de Repub.

UT in fidibus ac tibiis, atq; cantu ipſo ac vocibus concentus eſt quidã tenendus ex diſtinctis ſonis: quem immutatum ac diſcrepantẽ aures eruditæ ferre non poſſunt, isq; concentus ex diſſimilimarum rerum moderatione concors tamen efficitur & congruens: ſic ex ſummis & mediis & infimis ordinibus, ut ſonis, moderatâ ratione civitatem conſenſu diſſimilimorũ concinere: & quæ harmonia à Muſicis dicitur in cantu, eam eſſe in civitate concordiam, arctiſſimum atque optimum omni in Republica vinculum columitatis, eamque ſine juſtitia nullo pacto eſſe poſſe.

Idem ibidem.

VEra autem Juſtitia non eſt niſi in eâ Republ. cujus conditor rectorque

Chriſtus eſt: ſi & ipſam Rempubl.placet dicere,quoniam eam rem populi eſſe negare non poſſumus. In ea certè civitate eſt vera Juſtitia,de qua dicitur. *Glorioſa de te dicta ſunt Civitas Dei.*

De utriusq; civitatis diſcrimine, vide eundem Auguſtinum cap. 48. lib. 14. de Civit. Dei.

Ex M. T. Ciceronis lib. 1. de Repub.

QUam cum locis manuque ſepiſſent, ejuſmodi cōjunctionem tectorum, opidum vel urbem appellarunt, delubris diſtinctam, ſpaciisq; communibus, omnis ergo populus, qui eſt talis cœtus multitudinis, qualem expoſui, Civitas eſt: Omnis civitas quæ eſt conſtitutio populi Reſpublica. *Nonius in Urbs.*

Solon, apud Plutarchus in convivio ſeptem ſapientum,

REipublicæ is optimus ſtatus mihi eſſe videtur, & Democratiam in ea ſervari maximè, in qua injuriarū autorem ad Jus trahunt,accuſant, & puniunt non minus illi, qui injuriam paſſi non ſunt, quàm is qui paſſus eſt.

Idem

Idem eodem lib.

OPtima eſt Reſpublica in quâ legem omnes perinde ac ipſum dominum & regem metuunt.

Pittacus, ibidem.

EA eſt Reſpub. benè inſtituta, à cujus gubernaculis mali removentur.

Chilon, ibidem.

OPtima eſt Reſpubl. quæ maximè leges, minimè autem Rhetores audit.

Pythagoras.

PRimùm Luxuria civitates ingreditur, deinde Saturitas, poſtea contumelia, poſtremo exitium *Stob. ſerm. 41. de Republica.*

Socrates.

SOcrates interrogatus quænam muniſſima civitas eſſet, reſpondit, quæ bonos viros habet. Idem, felicem illius Reipubl. conſtitutionem eſſe dixit, in quâ præfecti ſocietate conjunguntur. Pronunciavit item optimam eam eſſe, in qua plurima virtuti præmia propoſita ſint. *Stob. eod. ſerm.*

Plato

Plato in Menexemo.

RESpublica eſt hominum converſatio: honeſta quidem bonorum: inhoneſta vero malorum.

Zeno.

ZEno decorandas dicebat eſſe Reſpublicas non precioſis ornamentis, ſed inhabitantium virtutibus. *Stob. ſerm.* 41.

Solon, eodem ſerm. Stobæi.

ROgatus Solon, quomodo civitas in optimo ſtatu degeret, dixit: ſi cives quidem magiſtratui obædiant: magiſtratus autem legibus.

Eſt & inſignis locus de origine Reipublicæ, apud Ciceronem Orat. pro P. Seſtio.

QUis enim veſtrum judices ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili Jure deſcripto fuſi per agros ac diſperſi vagarētur, tantamque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? Qui igitur virtute & conſilio præſtanti primi exſtiterunt,

runt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii diſſipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illâ ad Juſtitiam & manſuetudinem traduxerunt. Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatę ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano Jure mœnibus ſepſerunt.

FINIS.

Google

Digitized by Google

) SENATUM POPU-
1QUE SENENSEM FRANCI-
1 PATRICII SENENSIS, PONTIficis Cajetani,
EPISTOLA.

DIUTURNÆ peregrinationis meæ honeſta cauſa efficit, ut deſiderium optatæ patriæ tolerabilius perferam. Nam ſi qua alia ratione tandiu abfuiſſem, certè ſenio atq; mœrore jampridem confectus eſſem. Sed Pontificii Cajetani r religionem Chriſtianam præſum) munere ims æquiore animo patria conſuetudine, & ſuaviſ-oncivium meorum ſermonibus hucuſque carui; ıditur ſanè mihi non parva ex parte amœnitas ınæurbis, & civium in me indulgentia: qui non ut inum & advenam, ſed ut indigenam ac concivē, ıni officio omniq; pietate complectuntur. Addiam mirifica quædam regionis ubertas, & admiœli ſalubritas, quæ homines ad multam uſque ı ſanos incolumesq; alit. Proinde minus admi n eſt, Scipionem Aphricanū ſolitum fuiſſe dicere, eraſcere, cùm ad Cajetam unà cum Lælio amico ıchas legeret, & umbilicos. Nunc autem negociis ıdam neceſſariis expeditus, effectisq; pro temposiis, quibus urgebar, ſpero me aliquādo in patriā rum: tùm ut ejus deſiderio me tandem expleā, civium vernacula feſtivitate fruar. Interea tamē ɔſum; partium mearum eſſe duxi; libros quos łe Inſtitutione Reipublicæ abſolui, ad illuſtrem m clarumq; populum Senenſem mittere, ut aliparte concives mei me reducem in patriam cerıſſint. Nihil enim eſſe poteſt, quod magis homidicet, quàm ſermo. Senſum enim mentis aperit, ıum ipſum exprimit, qui & divinus eſt & maxiue optima hominis pars eſſe perhibetur.

Caietana urbis & regionis commendatio.

Ex ſecundo de Oratore.

Sermonis vis.

Socratis dictum.

Hinc illud Socratis, cùm tacenti adoleſcenti ait: *Loquere, ut te videam*, cùm non ex corporis facie ſed ex animi habitu hominem intuendum eſſe cenſeret. Nec verò adeò arrogans ſum, ut præcepta civilis ſapientiæ viris Senenſibus me tradere poſſe exiſtimem: cum hoc mihi omnino perſuaſerim, nihil de humana ſocietate præcipi poſſe, quod veſtris inſtitutis ac legibus non omni ex parte perfectum abſolutumque ſit. Recenſebo tamen vetera nonnulla, quæ auditu fortaſſe non erunt injucunda: & quæ ſi lautam ſupellectilem veſtram non illuſtrabunt quidem, oſtendent certè priſca cõſuetudine inſtituta veſtra comprobata eſſe, & ex ipſis ſapientiæ fontibus hauſta. Gratum enim victoribus eſſe ſolet, eorum veſtigia terere, qui rectè ambularunt. Et optimi gubernatoris eſt ea arte curſum dirigere, qua facilè plurimi in portum delati ſunt. Unum tamen patrio jure impetrare à vobis cupio, ut vindices librorum meorum eſſe velitis. Scio enim obtrectatores mihi non defuturos, & præſertim cùm cernam optimos quoſque ſcriptores præclariſſimarum artium ab illis ad unum omnes laceratos eſſe: & Homerum in primis, qui Poëtarum parens fuit, & omnium diſciplinarum dux. Is enim æmulos complures habuit, & Zoilum præcipuè Macedonem, qui ut ingenium ſuum divino Poëtæ præferret, auſus eſt in Iliadem, Odyſſeamque ſcribere, cognomenque inde Homeromaſtigis affectavit. Qui igitur invidiæ morſibus carere potero, niſi vos adiutores, ac vindices impetraro. Sed ſi forte vitio mihi detur, & præſertim ab ocioſis tviiligatoribus iſtis atque oſcitantibus (qui in alienis libris ingenioſi videri volunt, & illis invident, quibus eſſe pares animo deſperant) quòd pleraque à Græcis ſcriptoribus tranſtulerim, & complura etiam ex Latinis acceperim, inque uſum meum converterim: his reſpondendum eſſe cenſeo, me parum admodum fidei rebus meis facturum fuiſſe, ſi ſolùm authoritate mea niterer, & præſertim in civili inſtitutione, quæ exemplis potius eſt perſuadenda, quàm argumentis extorquenda. Eſt & præterea hæc conſuetudo omnium ſcriptorum, ut aliena ſuis miſceant, tum ut certiora ſcribant, tum ut gratius jucun-

Senenſis Reſpublica.

Homerus ab invidis laceratus.

Zoilus Homeromaſtix.

Scriptorum conſuetudo.

Lectionis fructus. *Aphranius poëta.* *Quintiliani præceptum.* *Cicero.*

us jucundiuſque legantur. Et alioqui, ut Flavius Albinus ait, fructus quidam legendi eſt, æmulari quæ in aliis probes, & quę maximè inter aliorum dicta mireris in aliquem uſum tuum opportuna derivatione convertere. Aphranius quoque Togatarum Poëta, cùm reſponſum afferret his qui eum inſimulabant, quòd plura ſumpſiſſet à Menandro: *Fateor* (inquit) *accepi non modo ab illo, ſed ut quiſque habuit quod conveniret mihi: & à Latino etiam, quodcunque me non poſſe facere melius credidi.* Præcepit etiam Quintilianus, (quod & Macrobius recenſere nititur,) apes nobis imitandas eſſe quæ diutius vagantur, ut flores carpant, deinde quicquid attulerint diſponunt, faviſque ſuis inſerunt, ſuccumque varium propriioris ſpiritu in dulciſſimum illum nulli ſimilem mellis ſaporem convertunt. Hoc etiam ſentire videtur Cicero, cùm ait: *Nos quidem ea tuemur quæ dicta ſunt ab his quos probamus, eiſque noſtrum iudicium, noſtrumque ſcribendi ordinem adiungimus.*

Authores ut ex aliis linguis quædam in ſua tranſtulerint.

Neque hoc novum aut inuſitatum videri poteſt: cùm cernamus omnes authores, cùm Græcos tum Latinos, manifeſtè aliena in rem ſuam convertere. Multa Plato à Pythagora, complura Ariſtoteles à Platone, pleraque Theophraſtus ab Ariſtotele accepit: quæ quidem ex eorum libris facilè cerni poſſunt.

Chryſippi Medea. *Homerus Poëtarum Oceanus.* *Cicero.* *Quintilianus.* *Virgilius.*

Omitto Chryſippum, qui tanta licentia aliena accepit, ut cùm Euripidis Medeam quaſi totam arripuiſſet, per riſum diſcipuli Medeam Chryſippi, non Euripidis tragœdiam illam appellabant. Ab Homero autem non modo Poëtæ omnes decurrunt, ut flumina omnia ab Oceano defluunt, verùm ſcriptores etiam aliarum rerum. Nam & Strabo Cretenſis totus Homericus eſt, & Dio, & Philoſtratus, & innumerabiles alii. Latini etiã à Græcis & à noſtris magna cum libertate acceperunt, & Cicero in primis, qui à Platone & Demoſthene magna ex parte decurrit, & virtutes omnium Græcorum, quos probavit, in Latinum eloquium tranſtulit. Sic Quintilianus à Cicerone manat. & omnes qui poſt eum Latinè & eleganter dicere conati ſunt. Virgilium etiã nõ puduit millia verſuũ ab Homero trãsferre & affectꝰ omnes imitari. Sic etiã ab Heſiodo, Apollonio, Theocri-

Digitized by Google

eoque plurima accepit. Sumpſit quoque pleraque à Latinis, & cùm nonnullos minima ex parte probaret, rogareturque cur eos legeret, & excerperet? reſpondebat *ſe margaritas ex cœno legere.* Grati tamen animi eſſe duco, eorum nomina profiteri, quos imitamur, & à quibus accipimus. *Nam ingenui pudoris eſt* (ut ait Plinius) *fateri per quos profecerimus: & hæc quaſi merces acthoris iure optimo penſitanda eſt, ne fures eſſe videamur.* Ad hanc ſententiam Cicero loqui videtur, cùm ad Brutum ait: *Tu quidem à Nevio vel ſumpſiſti multa, ſi fateris: vel ſi negas: ſurripuiſti.* Nos quoque id docuit Thales Mileſius. Nam cùm ſenex admodum admirandam quandam rationem de Sole commentus eſſet, eandem Mandritum Philoſophum Prienenſem edocuit: qua quidem nova inventione ille delectatus, cum prius gratias egiſſet, optare juſſit quam mercedem pro tanto documento rependi vellet? Cui Thales: *Satis,* inquit, *mihi fuerit mercedis, ô Mandrite, ſi id quod à me didiciſti, cùm proferre volueris, tibi non adſciveris, ſed eius rei me potius, quàm alium repertorem prædicaris.* Non igitur id mihi vitio dandum erit, quod antiquis omnibus conceſſum fuit, & inter eorum laudes connumeratum, & præſertim cùm doctiores eſſent & minus alienæ opis indigerent. Ab ejuſmodi igitur reprehenſoribus, & dignitate, & authoritate veſtra me tueamini opus eſt, & viri Senenſes, & doctrina ac ſapientia defendatis. Nihil enim aliud cauſæ eſſe puto, cur ſummos viros, magnoſque Principes ac populos in ſuis libris ſcriptores implorent, niſi quod malevoli & obtrectatores longè magis obloqui atque oblatrare formidant in eos, quos talibus defenſoribus munitos eſſe cernunt.

Virgilii dictũ.

Candor Scriptoris.

Thales Mileſius.

Ratio Dedicationum librorum.

AD

AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM, FRANCISCI PATRICII SENENSIS, Pontificis Cajetani, de inſtitutione Reipublicæ.

PRÆFATIO.

AD SIXTUM PONTIFICEM Maximum.

INſtituenti mihi, Sixte Pontifex Maxime, lucubrationes quaſdam meas de Civili ſocietate literis mandare, modeſta ſanè cogitatio occurrebat, quæ induſtriam meam non parva ex parte remitteret: pleroſque enim fore verebar, qui me petulantiæ ac levitatis accuſarent, ut qui ea attingere auderem, quæ ſummo ingenio exquiſitaq; doctrina Philoſophi, atq; Oratores omni ſtudio omniq; diligentia tractaverunt, & præſertim noſtris temporibus, cùm minor doctiſſimorum hominum numerus ſit, minorq; librorum copia, quàm priſcis illis ſeculis, quibus diſciplinæ omnes bonarum artium ubiq; gentium florebant, & ſingulæ quæq; nobiliſſimarum urbium, bibliothecis multis voluminum millibus refertis abundabant. Quibus reſpondere poſſem, par eſſe omnibus omnia experiri, multumque ocii à rebus ſuis illis dari, qui aliena modum ſtatuant induſtriæ. Labor enim hic meus non illiberalis, ſi paucis proderit, nemini tamen obeſſe poterit. Poſſum etiam mitius modeſtiusq; agere, & præſertim cum his qui æquiores erunt, neque invidia laborabunt, me hoc conſilio munus ſcribendi de inſtitutione Reipublicæ accepiſſe, quòd antiqua ſatis eſſe viderentur, & aliis gentibus præcepta, ea quæ à ſummis illis viris ſcripta ſunt. Non enim perpetua ſemper eſſe poſſunt, nec omnibus honeſta videri omnia quæ de civili vita præſcribuntur. Mutantur ſiquidem hominum mores, & iudicia ſæpenumero in varias partes diſtrahuntur.

Noſtra ætas cum priſco ſeculo comparata.

Cur author hæc ſibi ſcribenda ſumſerit

Proinde minus admirandum eſt, Ariſtotelem à ſole

Ariſtoteles honeſtum quo modo definierit.

eventu honeſtum definiviſſe, cùm ait id eſſe honeſtum, ex quo aliquis ſplendor aut honor ad eum manaverit, qui aliquid geſſerit. Et Cicero id honeſtum eſſe dixit, quod multitudinis rumores laudent. Civilis enim illa laus popularem auram captat: idcircoq; vix diu ſtabilis eſſe poteſt, aut omnibus pariter placere. Neque verum eſt, quod ſibi plerique perſuadent, nihil rectum eſſe niſi quod ſuis moribus convenit, nihilque turpe niſi quod ab illis abhorret. Nam libera ſunt hominum iudicia, & quiſque ad ea ſtudia incenditur, quæ patria conſuetudine laudantur. Muſices laus in omni Græcia quàm maxima habebatur: nec quiſquam ſatis egregius ſatiſque eruditus videri poterat, qui eiuſmodi diſciplina expers eſſet. Quo circa inter excellentes Epaminundæ Thebani virtutes eum commodè ad numerum ſaltaſſe referunt, & ſcienter admodum ad cytharam ceciniſſe. Et Themiſtocles cùm in epulis oblatam ſibi de more lyram recuſaſſet, habitus eſt indoctior: ut refert Cicero. Romani verò hanc laudem in ſuis Imperatoribus minimè deſideraverunt, quam tamen tanti Socrates apud Platonem facit, ut mutationem quoque muſices periculoſam Reipublicæ arbitretur, perinde ac ſi civium fortuna ex fidibus penderet. Licuit Athenienſibus eodem patre natam ſororem uxorem ducere: quod & multi alii, & in primis Cimon Miltiadis filius effecit, qui Elpinicem germanam ſororem duxit. At id apud Romanos non modò nephas, verùm execrabile omnino fuiſſet. Virgines Spartanæ ante nuptias luctabantur in paleſtra, viduæ autem mercede conducta in ſcenam prodibant. Quis igitur Romanis temporibus aut noſtris etiam hoc ferret? Contrà verò quædam noſtris hominibus pulchra videntur, quæ ab aliis improbantur. Vxorem in convivium ducere, laudi noſtris eſt, apud Græcos verò nephas. Tenent primum locum ædium noſtræ fœminæ, & in celebritate hominum verſantur: illorum autem in penetralibus ſedent, neminique ad eas aditus eſt, & rarò admodum prodeunt. Hæc & ſimilia multa inveniuntur, quibus docemur non omnino alienum eſſe, civilia præcepta noſtro tempore perſcribere, & ex diverſis veterum voluminibus quæ optima ſunt delibare, ex noſtris quoque moribus quæcunque utilia videbuntur admiſcere. Atqui ſi impar divinis illis ingeniis

Muſica in pretio apud Græcos.

Epaminõdas muſica delectatus.

Themiſtocles lyræ imperitus.

Tuſcul. 1.

Athenienſib. licuit ſororem ducere uxorem.

Spartanæ virgines.

Fœminæ Græcorum.

omnino ero, non pudebit eorum veſtigia venerare, & cum Perſio dicere:

Ad ſacra vatum carmen adfero noſtrum.

Et ſi ex primis ſubſelliis ſpectare non potero, honeſtè in tertiis quartiſq; ſedebo. Licet enim de eiſdem rebus complures ſcriptores legere, nec præcipuis illis ſolùm contenti eſſe debemus. Vera namq; eſt ſententia Plinii, qui exprobranti *Plinii ſententia.* *cuidam, quòd minus probata volumina lectitaret, reſpondit, nullum ſe librum tam malum invenire, qui non aliqua ex parte prodeſſet. Multi Græcorum de civili ſocietate ſcripſerunt, & in primis Pythagoras Samius, à quo Crotoniatæ, omneſq; ferè Italiæ populi præcepta Reip. acceperunt. Summa laude extulerunt veteres duos Pythagoræ diſcipulos, Zaleucum, qui leges Locrenſium ſcripſit, & Charondam, cuius inſtitutis uſi ſunt Cappadoces. Fuerunt etiam Pythagorici Parmenides & Zeno, qui Eleam Lucaniæ urbem communem patriam civilibus præceptis optimè inſtituerunt. Tarentini quoq; Pythagorica præcepta tenuerunt, & Architam egregium civem quaſi præceptorem popularis diſciplinæ diutius obſervaverunt. Hippaſus Lacon patriam Rempublicam ſcripſit quinque voluminibus. Eudoxus Gnidius civibus ſuis leges & civilia præcepta tradidit, ſicut & Protagoras Abderites Tyriis; Phaleas Carthaginenſibus, Ephorus Cretenſibus. Hippodamus Mileſius de optimo etiam ſtatu Reipublicæ ſcripſit. Sic etiam Heraclitus Epheſius, Æſchines etiam Mileſius inter ſcriptores habitus eſt. Zeno Citticus Stoicorum princeps de civili ſocietate libros edidit. Eius auditor Chryſippus ea licentia de Republica ſcripſit, quæ pleraque alia. Nam & matrum & filiarum congreſſum permiſit, & alia multa, quæ ſermonem reformidant. Complures etiam alii civilis ſocietatis præcepta literis commendârunt, quos conſultò prætereo, ne nimius in re minus neceſſaria eſſe videar. Sed Plato & Ariſtoteles ſicut omnibus aliis in rebus, ſic in civili inſtitutione cæteros omnes antecellunt, quorum quidem libros non modo legendi ſunt, verùm etiam ediſcendi. Peregregius quoque habendus eſt in alio quaſi civili genere ſcribendi, Xenophon Socraticus, qui Pædian Cyri ſcripſit, quam tanti fecit Scipio Aphricanus, ut eam ſe lectitando contriviſſe glorietur. Multa ſcitè ac ſapienter dicit, & quæ*

Qui de civili ſocietate ſcripſerint. — *Zaleucus.* — *Charondas.* — *Archita.* — *Hippaſus.* — *Eudoxus.* — *Zeno Citticus.* — *Chryſippus.* — *Plato.* — *Ariſtoteles.* — *Xenophon.* — *Cyri Pædia.*

omni ex parte urbana praecepta adiuvant. Tenuit cum eo,
Oneſicritus. *ſimilitudinem quandam quaſi aemulus Oneſicritus Diogenis diſcipulus. Nam ſicut ille Cyri Padian, ſic hic Alexandri tyrocinia proſecutus eſt. Meruit & laudem ſuam in*
Euphranitus. Olympius. *eodem ſcribendi genere Euphranitus Olympius: nam Antigonum Regem inſtituit, & regni praecepta ad eum ſcripſit.*
Cicero. *Ex noſtris autem ſolus (ut arbitror) Cicero emicuit, qui ſex illos ſuos eloquentiſſimos libros ſcripſit, cùm gubernacula Reſpublicae teneret, ut ipſe ait. Hi cum multis aliis periere, quorum quidem deſiderium me impulit, ut tentarem quid meditari poſſem de civili ſocietate. Partem illam de ſomnio Scipionis omnino intactam relinquens, quae divina quadam ſapientia ab eo ſcripta, naufragium ſupernatavit.*
Ariſtoteles Platonis diſcipulus. *Quod ſi Ariſtoteles aequum eſſe putavit rurſus de Republica ſcribere, cùm Platonis (apud quem duodeviginti annos operam dederat) libri in manibus eſſent*
Theophraſtus *& ſi Theophraſtus eodem exempli cogitationes ſuas de eadem re literis mandavit, cùm Ariſtotelis praeceptoris civiles libri magna gloria legerentur: cur erubeſcendum mihi erit ſi quid ſcripſero, cùm Ciceronis volumina interierint, nec Latini alii inveniantur, qui de civili ſocietate ſcripſerint? Sed ſi patrocinium cauſae meae ſuſceperis, Pater*
Sixti Pontificis laus. *clementiſſime, magna me moleſtia liberabis. Nam cùm ſis omnium Philoſophorum ac Theologorum noſtri temporis maximus, poſſisq; cum omni antiquitate certare, facilè omnes tuo iudicio contenti, conticeſcent: vel ſi qui obſtrepent, licebit mihi dicere, quod dixiſſe Antimachum clarum Poëtam referunt: qui cùm in magna populi concione libros ſuos legeret, & eum auditores omnes praeter*
Quanti Platonem fecerit Antimachus. *Platonem reliquiſſent.* Legem, *inquit*, nihilominus: Plato enim mihi unius inſtar eſt omnium. *Non equidem ingenium tuum minoris facio, quàm Antimachus Platonis, idcirco tu mihi ſis inſtar omnium. Et ſi haec mea probaveris, edantur iube: ſin ſecus, donentur marito Veneris. Vereor tamen ſummoperè, ne huius voluminis lectio importuna nimis numini tuo eſſe videatur. Divina enim mens tua magnis conſiliis cogitationibusq; occupata, quibus penè univerſum terrarum orbem gubernat, indigna eſt his interpellationibus vexari. Sed ut fretus facilitate tua, qua Regibus Principibusq; omnibus praeſtas, oro atque obſecro*

paululum

paululum quippiam ocii à ſummis negociis tuis velut ſubripias: & his noſtris meditationibus lectitandis impartias, ut partem actionum tuarum Muſæ illæ, quæ te ab ineunte ætate ſemper aluerunt, jure ſuo ſibi vendicare videantur.

AD SENATUM POPULUMQUE SENENSEM.

RADAMANTHUS Gnoſius, viri Senenſes, vir fuit ſumma juſtitia, ſummaque ſapientia præditus. Is civilia inſtituta Cretenſibus dare conſtituit, verum cùm cogitaret authoritatem ſuam non ſatis eſſe ad ea quæ ſcripſerat perſuadenda variis populis (erant enim eo tempore in Creta plurimæ urbes, ſed præter cæteras illuſtres tres, Gnoſos, Cortina, & Cydonia) commentus eſt, ſe Jovem (quem præſtantiſſimum Deorum fabulabatur) in conſilio habere, cujus nutu ſingula quæque decreta ad Cretenſes deferret, quo invento cives penè omnes dicto audientes habuit, & ad frugalitatem æquitatemque redegit. Longè pòſt Minos animadvertens adhuc multa ſapientiæ modeſtiæque præcepta deeſſe, ſectatus Radamanthum, in antrum Jovis deſcendit, ut ait Plato in libro de legibus, & nova quædam inſtituta deferens, conſulta mandataq; Jovis eſſe diſſeruit. Qua perſuaſione Minos principatum, Cretenſes autem maris imperium primi mortalium conſecuti ſunt. Hunc imitatus eſt Lycurgus, & legum ſuarum Pythium auctorem eſſe Lacedæmoniis perſuaſit. Hæc mecum animo volutanti mihi occurebat optimum factum eſſe, ſi Pontificem maximum Sixtum, virum ſapientia & doctrina præſtantiſſimum, & religionis Chriſtianæ columen ſanctiſſimum, conſiliorum ſententiarumq; mearum auctorem facerem, cùm quod ea quæ is probaſſet, faciliorem perſuaſionem apud quaſque gentes ac nationes haberent, propter mirificam ejus dignitatem atque auctoritatem: tum ut genium fœlicitatis libris meis adhiberem: qui invidiam vinceret, & eos ab omni oblivione liberaret. Hac opinione ductus,

Rhadamãthi legislatoris inſtitutum.

Cretæ urbes.

Minos.

Lycurgus.

Sixtus PP.

libros numini ejus dedicavi. Is ſereno eos vultu excepit, & inter obeunda totius orbis terrarum negocia, magna diligentia lectitavit, probavit, edendoſque omnino eſſe cenſuit. Divino igitur Sixti judicio fretus non formidabo volumen hoc, quantumcunque eſt, omnibus hominibus lectitandum exhibere, & præcipuè ſi principes Reipublic. meæ, & reliquos concives meos vindices hujus operis impetrabo. Hic enim omnes ſtudioſi libertatis ſunt, & civilem ſapientiam optimè callent. Nec alienum hoc aut arrogans videri poterit, cùm exemplo utar tot clariſſimorum virorum, qui civilia præcepta civibus ſuis inſcripſerunt, & præſertim cùm civitas noſtra (ut non ſolùm ex memoria hominum, verùm & ex antiquis Reipublicæ pignoribus cernere licet) diuturna, ac pene perpetua libertate uſa ſit: adeò ut cùm pleræque Italiæ urbes variante fortuna modò à Regibus, modò à Ducibus, modò à Tyrannis tenerentur, hęc cum paucis admodum aliis, intacta ab omni ſervitutis jugo hactenus extiterit, & civium fortitudine, conſilio, & ſapientia, non modò ſe ab omni periculo vindicaverit, verùm in dies magis magiſque aucta ſit. Nunc autem ad præcepta deſcendamus. Nam quæ ad patriæ laudem ſpectant, alio tempore literis commendare deſtinavimus.

Civitas Senenſis ab omni ſervitutis jugo aliena.

PRAESTANTIOR NE SIT RESPUblica, an unius Principis imperium.

TITULUS PRIMUS.

VETUS admodum & promulgata diſceptatio eſt inter præclaros philoſophiæ ſcriptores, quid præſtantius ſit, quidq; ad benè beateq; vivendum aptius: *An ab optimo Principe gubernari, eiq; iuſtè imperanti parere, an in libera civitate optimis legibus ac moribus conſtituta degere?* Et planè video utriuſq; ſententiæ adſtipulatores complures eſſe, quidum unam tuentur partem, alteram diruere conantur, ancipiteſq; nos reddunt, cum ingenii laudem quærunt, quid magis optandum à mortalibus eſſe videatur. Nam Xenophon Socraticus (cui muſæ Atticæ propter ſermonis ſuavitatem cognomentum

Scripſit de eadẽ re. Volum. 18. Zuingerus Iuſt.

Lipſius l. 2. c. 2 Monarchia, Ariſtocratia.

Xenophon muſa Attica dictus.

[ve]m fuit) quamvis Athenis natus eſſet, & in Lyceo à [S]ocrate inſtitutus, tamen à Platone condiſcipulo ſuo (quem philoſophiæ quaſi numẽ veteres eſſe voluerunt) [&] à pleriſq; aliis ejus familiæ omni ex parte deſcivit. [P]luris enim Cyri junioris Perſarum Regis amicitiam [f]ecit, quàm patriæ inſtituta, ac diſciplinæ præcepta. In [l]ibris namq; illis, in quibus res præclarè domi militiæq; geſtas à Cyro ſuperiore refert, benè etiam inſtitutæ Reipublicæ principatum præferre videtur. *Plato.*

Et certè ſi principia humanæ ſocietatis conſiderare volumus, & hiſtoriarum monumenta revolvere, inveniemus gentium imperia penes Reges & Principes extitiſſe. Uni ſiquidem viro juſtè ac legitimè imperanti parere, æquius eſſe videtur, quàm compluribus, ac penè infinitis, & (ut plerunque accidit) imperitis rerum gerendarum. Fit enim, neſcio quomodo, ut quos ſingulos veluti operarios ac bajulos contempſerimus, eos deinde conjunctos, vix vereri poſſimus. Firmant etiam hanc ſententiam Homeri teſtimonia, qui in ſecunda rhapſodia ait, *non poſſe rem bene geri multorum imperiis.* Accedit prætereà imitatio naturæ, ut quemadmodum Deum unum conditorem rerum omnium ac motorem cernimus, cujus imperio omnia reguntur, ſic nobis æquum eſſe videatur, dicto unius excellentiſſimi principis audire atque obſequi. Diei præſidem unicum Solem eſſe cernimus, noctis autem Lunam, quam quidem inter ſydera & ſtellas regnare aſpicimus, & majori lumine minora aſtra obſcuriora reddere. Sed ut ad minora deſcendam, nonne bruta animalia nonnulla ſunt, quæ imperio unius obtemperant? munera imperata non detrectant, & tanquam ſub Imperatore pugnant? Regem ſuum apes habere quis ambigit, qui populum nutu & arbitrio regat, & ſedulas apes ad munera obeunda, favosque componendos reddat? Hæc cogitatio principio fortaſſe vagis ac diſperſis hominibus ferarum more perſuaſit, ut ab agreſti vita diſcederent, & in unum locum congregarentur, Principemq; ſibi præficerent fortitudine, prudentia atque eloquentia præcellentem, cujus arbitria pro legibus obſervarent. Sed, ut omnia in pejus deſcendunt,

Principia ſocietatis humanæ. *Salluſtius de coniurat. Catilin. Et Iuſtinus lib. 1. Cic. 3. de legibus.* *Homerus.* *Monarchia naturalis.* *Plinius lib. 11. Virgil. lib. 4. Georgic.* *Civilis vita inſtitutio.*

dunt, & potentia homines ſuperbos ac petulantes reddidit. Qui initio mites ac faciles imperio videbantur, iniqui admodum ac crudeles evaſerunt: populusq; tyrannorum ſævitiam jam pertæſus, de libertate aliquando cogitavit, & qualem potuit Rempub. civilemque ſocietatem conſtituit, ſicq; quaſi Regem perpetuò loquentem leges ſancivit, magiſtratus ordinavit, qui prius parendo, imperare diſcerent. Nec admirandum cenſeo, quòd populi Reges & Principes exegerint, ſibiq; conſuluerint: cùm rarò admodum accidit, Principem eo animo regnare, quo imperium accepit. Ex tanta ac penè infinita Cæſarum ſerie, qui omnes imperio deteriores facti ſunt, *Veſpaſianus ſolus omnium ante ſe Principum in melius mutatus eſt*, ut Cornelius Tacitus refert. Unde non inſcitè Mimus ille ſcurra Claudii Neronis dicere ſolebat, *bonorum Principum facies in unius annuli pala facilè perſcribi poſſe*, ut facetè admodum Flavius Syracuſanus meminit, qui etiam ait Diocletianum dicere ſolitum, *Nihil difficilius eſſe, quàm benè imperare*. Initia principatus faciliora ſunt, quò ad populi favorem ſibi concilient: ſed poſtquam potiti rerum ſunt, ſævitia ac libidine omnia peſſundant: nullus Dei metus, nulla religio eos coërcet: & tamdiu inſaniunt, donec à populis opprimantur. Verè igitur mihi videtur illa peregregii illius Satyrici ſententia.

Lucan. lib. 8. mitiſſima ſors eſt Regnorum ſub Rege novo. Vid. Iuſt. Lipſ. Politic. l. 2. c. 5.

Cæſares imperio deteriores facti.

Mimi dictum

Diocletiani dictum.

> *Ad generum Cereris ſine cæde & vulnere pauci*
> *Deſcendunt Reges: & ſicca morte tyranni.*

Iuvenalis. Satyra 10.

Quæ quidem mens non caret minore authoritate. Thales enim Mileſius (qui primus omnium ſapiens appellatus eſt) interrogatus à familiari quodam ſuo, quidnam in omni vita difficillimum vidiſſet? *Tyrannum*, inquit, *ſenem*. Nec medius fidius injuria. Nulla enim imperia difficilius exercentur, quàm in homines: ut etiã apud Xenophonta. Nullum ſiquidem aliud animal in paſtorem ſuum ſeditioſum eſt, ut parcere nolit, fructúsve abneget, præter hominem, qui infenſus ſemper eis qui ſibi præeſſe aut imperare quærunt, inſidias meditatur, novisq; rebus ſtudet. Facilius Athenienſes Regem Cecropa, quamvis Ægyptius eſſet, tulerunt, quàm Piſiſtratum loci indigenam. Ille namq; mitiore ingenio fuit,

Thales Mileſius. Diogenes Laert. in vita

Imperare hominibus difficilimum.

Athenienſ. rex Cecrops.

it, & æquo penè jure cum civibus vivebat, legesq; ac dicia ad ſervandam civilem ſocietatem conſtituebat. ijus quidem tempore Attica regio ſummopere aucta , non modo agricultura, verùm & mercatura & na- atione: quocirca ab ejus nomine Cecropia appella- eſt. Atqui nullam aliam ob cauſam à Poëtis fictum è arbitror, quòd tùm judicium Neptuni & Minervæ tatum ſit, niſi quòd excolendis agris, plantandis oli- , inſerendisq; arboribus ſtuduerit, & mercaturæ, ac nauticæ. Piſiſtratus autem, qui fuerit Solon, ad henienſes literis edocuit, cùm inquit nequaquam o acceptum eſſe quòd per eorum vecordiam dira peria tolerarent, pignoraq; dediſſent, ut duram ſer- utem paterentur, quibus verbis populum in tyranni dem viſus eſt adhortari. Non tamē hoc conſilio hæc i, ut Reſpublicas omnes juſtas, ſiniſtros autē omnes ncipes aſſerere vel m. Exurgent nanque ſubinde fa- oſi cives, libidine & avaricia ducti, qui ſtatum opti- irum civium peſſundent, ut nullo ſanguine ſatiari ſint. Et hic exitus eſt ferè omnium Rerumpubli- um, ut vivant, creſcant, incolumesq; ſint, quandiu à oſis manus abſtinent. Principes etiam legimus ſe- ido populi rumore omni vita imperaſſe, & Cyrum rimis Perſarum Regem, ſi vera ſint quæ de eo à nophonte ſcribuntur, & Antoninum, Stoicum Phi- phum, quem propter vitæ innocentiam ac ſanctita- i omnibus Romanis Principibus prætulerunt: cum bus ſi ageretur, nihil de Republica cogitandū eſſet: id enim ſuavius, aut magis optandum mortalibus t, quàm ſub optimo Rege & Principe privatam vi- i agere ſine injuria, aut populorum ambitione? Sed a non immortales aut immutabiles natura Princi- dedit, & eorum poſteri, quòd ab aſſentatoribus de- te admodum educati ſint, deterioresq; plerumque dunt: tutiorem vitam arbitrandum eſſe cenſeo benè ratæ Reipublicæ, quam cujusque Principis. Illa ſi- dem diuturna ac penè immortalis eſt, hic parvò poris curiculo ſenio ac morte conficitur. Præſtare m videtur Reſpublica, quia in Principe non poſſunt ula abſoluta ac perfecta eſſe. *Nihil enim* (ut ait Ora- rum

Attica regio efflore ſcens.
Cecropia.
Piſiſtratus.
Laert. in eius Vita.
Cives ſediti oſi.
Antoninus Princeps Philoſophus.
Humanum à princip. nil alienum.
Præſtat Reſpublica Principi.

Zeuxis pictor: de Helena ejus Ælianus lib. 14. ca. 47. Val. Maximus l. 3. c 3.

torum maximus Cicero) *in ſimplici genere natura omni ex parte expolitum reddit.* Quod quidem exemplo probavit Zeuxis, cùm ſimulacrum Helenæ pingeret. Ex diverſis namque puellis perfectam imaginem delineavit. Alium ſiquidem juſtitia, alium fortitudo, alium liberalitas, aut facilitas, commendatum efficit. Unus autem qui virtutes omnes complectatur, vel nunquam, ut arbitror, juventus eſt. Sed cum in Republica complures ſint, unuſquiſque partem aliquam virtutis ac prudentiæ habet. Quocirca in unum collati cives, quaſi unum hominem præſtant, qui multiplici ingenio ac memoria pollet, oculis pluribus cernit, operatur manibus multis, & pedibus penè infinitis nititur. Et ut philoſophorum acutiſſimus Ariſtoteles ait: *Alii quidem aliud, cuncti autem cuncta decernunt.* His rationibus abductus, aliquid pro ingenii mei imbecillitate de Republica ſcribere conſtitui, & inſtituta quædam noſtrorum temporum veteribus admiſcere. Neque induſtriæ meæ, me ulla ex parte pœnitet.

Cives in unu collati.

Ariſtotelis dictum.

Laus Reipub. Senenſis.

Natus ſiquidem atque educatus ſum in libera civitate, optimis moribus ac legibus conſtituta: quæ ſi non ſecundum, ſaltem tertium locum inter Reſpublicas noſtri temporis omnium judicio habere cernitur. Cui ſi qua ex parte prodeſſe poſſem, & juniores ad meliorem (ut ajunt) frugem redigere, id mihi jucundiſſimum eſſet. Sin ſecus, expergiſcentur fortaſſis aliqui, qui acumine ingenii & doctrina maximè præſtabunt, & opus ejuſmodi congreſſi, ſecundo magis vento navigabunt, remq; hanc hebetiore aſcia dolatam, lima ac pumice expolitiorem nitidioremq; reddent.

PLATONIS, XENOPHONTIS, ARISTOtelis, & Ciceronis libri de civili ſocietate in quibus differunt.

TIT. II.

Plato de Rep. novam commentatus eſt Rempubl.

INſtituta civitatis ſcripturus Plato, non Athenienſium Rempublicam in qua natus erat deſcripſit, neque civilem aliquam ſocietatem quæ ſuo tempore eſſet, vel aliquando extitiſſet: ſed novam ac commentitiam finxiſ

ıxit. Difficile namque ei factu videbatur civibus illis ſtitiam perſuadere, qui ad eam ipſam colendam à neris (ut ajunt) unguiculis non fuiſſent inſtituti. ınc rationem cùm ſibi etiam perſuaſiſſet Xenophon, civilem Perſarum ſocietatem ſub Rege Cyro laure vellet, aſſeruit pueros apud Perſas ita juſtitiam ſcere oportere, ut apud alias gentes literas & ſtudia narum artium diſcunt. Fecit nempe Plato ut bonus chitectus, qui demoliri mavult malè ædificatas maque materiatas ædes, easque ſolo adæquare, quàm ſtaurare atque emendare. Cujus etiam exemplum itatus Ariſtoteles, in pleriſque civilem diſciplinam ſtituit, & præcepta benè moratæ civitatis tradidit, rtim nova ac ſua, partim è ſuperioribus eruta, parn autem Rerumpubl. uſu comprobata. Noſter aun Cicero, qui in Republica vixit, quæ totius orbis rarum imperium tenuit, ſatis eſſe judicavit, ſi in liis ſuis quos de Republica ſcripſit, præcepta atque ſtituta majorum referret, & ea præcipuè quibus imrium domi militiæque propagatum eſſet. Nec, meıſfidius injuria. Nulla enim exempla virtutis in ea vitate deerant, in qua quaſi theatrum omnium præriſſimarum actionum cernebatur. Cujus leges non aliarum urbium unis tantùm mœnibus arcebantur, ùm diffuſæ per univerſum orbem, civilem diſciplin omnibus mortalibus præſcribebant; quarum quin noſtro tempore fragmenta illa quæ ſuperſunt, ciem normam adeo in ſe continent, ut nihil eis deeſſe eatur; ſi quid autem demeretur, manca potius, & hoata civilis ſapientia relinquatur. Et profectò ſi ieconſultorum volumina integra extarent, nec adeo cta & mutilata eſſent, lucem nobis præberent claimam, ac perſpicuam, non modo ad hanc civilem ietatem conſervandam, verùm ad moralem quoque ientiam, & ad uſum maximarum rerum. Sed ad Cionem redeo, qui ſapienter admodum mihi egiſſe viur, cùm majorum inſtituta recenſuit, eaq; penè ſatis dijudicavit, quando ex illis talia incrementa perſpiit, quæ ſatis utique fuerant ad conſtituendũ impen omnium gentium: & ſi qua majora aut ſeveriora occur-

Xenophon, de more Perſarum laudabili.

Simile.

Ariſtotelis Politica.

Cicero de Republ.

Romana Reſpublica quàm illuſtris.

Iuriſconſultorum veterum fragmenta.

Ciceronis laudabile inſtitutum.

Digitized by Google

occurrerent, quoniam minus perſuaderi imperitæ multitudini poſſunt, potius à ſapientibus cogitando ac meditanda ſint quàm præcipienda. Quotus enim quiſque in populo eſt, qui præcepta ſapientiæ diſcere, atque iis auſcultare valeat? Non enim cum ſapientibus, qui ſibiipſis omnia, quæ ad uſum vitæ pertinent, optimè præſcribere callent, ſed cum populo ac multitudine res noſtra agitur, quæ quidem facilius ad temeritatem ac modeſtiam redigitur. Concedendum prætereà eſt aliquid conſuetudini, quæ quidem diuturnitate temporis efficit, ut nonnulla toleranda eſſe videantur, quæ contra jus boni & æqui omnino eſſe cernuntur. Ejus autem divini Oratoris, Philoſophi peregregii & ſenatoris excellentiſſimi libri de Republica ſi extarent, liberarent me ab hoc munere, quod præter vires meas, præterque ingenii ac doctrinæ facultatem ſuſcepi. Animadverto ſiquidem me obnoxium fore obtrectatoribus atq; invidis, & præcipue his qui ocio, atq; deſidia oſcitantes, aliena carpere malunt, quàm ſua aliquando edere. Quos ego in omni vita non tanti feci, ut verbum unquam ullum contra illos dixerim. Opus igitur meum proſequar Deo Optimo Maximo bene volente, & in eo enarrabo quæ mihi pertinere videbuntur ad inſtitutionem civilis ſocietatis. In quibus ſi operæ precium fecero, id mihi erit quam jucundiſſimum: ſin ſecus, induſtriæ meæ neutiquam pœnitebit. Malo enim aliquid agendo, majorem à me doctrinam deſyderari, quàm nihil agendo, prudentior doctiorque judicari. Gymnoſophiſtarum ſiquidem ratio ſemper mihi cordi fuit, eamque laudandam ac comprobandam cenſeo, qui à ſuis diſcipulis ſeverius ocii quàm negocii rationem exigendam eſſe arbitrantur.

Populi ruditas. *Conſuetudini concedendum.* *Deſiderantur libri Ciceronis de Repub.* *Inſtitutum authoris.* *Gymnoſophiſtæ.* *Ocii ratio reddenda.*

CIVILIS SOCIETATIS RATIO & inventum.

TIT. III.

Vide Zuvingerum lib. 4. Volum. 18. Et

Civilem ſocietatem quam civitatem appellamus (urbis enim nomen ædificiis tantum ac mœnibus continetur) hominum inventum eſſe utilitatis gratia duce

ace natura, nequaquam mihi ambigendum eſſe vide-
ur. Eſt enim homo ſociale animal longè magis quàm
es, formicæ, grues, & eiuſmodi genera, quæ grega
n aluntur gregatimque ſe tuentur. Prima ſocietas
, ut in omnibus aliis animalibus, ſic longè magis in
minibus, qui rationis participes ſunt maris & fœmi,
generationis gratia, quæ niſi ſimul commiſtis illis
ri non poteſt, & alter ab altero (præſcribente natura)
c divellitur. Pignora ſiquidem natorum, mutuum in-
illos amorem adeò conciliant, ut in commune ſem-
r ſtudeant, & liberis pari admodum indulgentia ac
i ipſis incumbant. Non enim hominibus accidit,
od reliquis penè animantibus, quarum ſolæ fœminæ
tam alienorum filiorum ſuſcipiunt, & id parvo qui-
m tempore, dum materna ope indigent. Videmus
m aves, pullos ſuos educare quamdiu implumes
it atque involucres, ſed ut primùm cernunt eos a-
uti ſenſim è nidis abducunt, & circumvolantes an-
edunt, quoad firmiore nixu regantur: quod cùm
mum poſſe cernunt, libero cœlo filios permittunt.
que eorum deinde curam aliquam habent, aut a'i-
indo internoſcunt, ſed matrem rurſus quæritant,
æque proli indulgent. Homo autem cùm cernit
ros ſuos, tanta indulgentia afficitur, ut nihil ma-
ſtudeat, quàm victum eis parare, & patrimonia a-
ampla, ut perpetuò nihil eis poſteriſque deeſſe
ſit.

Iuvenal. Sat. 15. fine.

Homo animal ſociale.

Societas prima Coniugii.

Storgia humana.

Aves.

Parentum amor.

Hinc ortum eſt ſeminarium civitatum, quod cùm
& fœmina domum fecerint, creſcente filiorum &
orum numero, domus alias addere opus fuerit, cùm
eos non caperet, & ſic pagos erigere, & ſocietatem
pluribus domibus conſtituere: & cùm ſenſim dein-
ernerent quantæ utilitatis eſſet humana ſocietas,
mque facilius victum ſimul compiures quàm ſingu
mpararent, tutiusque ab incurſu ferarum degerēt,
os pagis adiūgere, & familias familiis adiicere cœpe-
t, & de cōmuni utilitate cogitare. Hinc munimenta
oris vitæ gratia invēta ſunt. Nam locis editis foſſam
ere, & vallo circundare non dubitaverunt: & ſic
s atque oppida inchoaverunt, Quocirca Varro

Civitas altera humana ſocietas.

Munimentorum inventio.

Vrbs unde.

Iſidorus l. 15 Cap 2. *Vrbare quid.*

ait urbem dici, quòd aratro præfinita eſſet. Et Pomponius Jureconſultus peregregius urbem dictam aſſerit, quòd urbare, aratro definire ſit. Varronem optimum vetuſtiſſimorum verborum indagatorem præterea dixiſſe ait, curuaturam aratri appellari, quòd in urbe condenda adhiberetur.

Opidũ unde, de ling. Latina lib. 4. Ibidem *Finis civil. ſociet.* *Tranquillitas.*

Opidum etiam dici Varro teſtis eſt, quod munitur opis cauſa. Sic etiam mœnia, quòd urbem muniant, appellata ſunt: & murus à munitione. Quibus ex rebus conſtat primam rationem eorum qui civilem ſocietatem inſtituerunt, fuiſſe, ut tutè degerent, & à vi atque impetu munirentur. Tranquillitas namque vitæ dux illis extitit ad innumerabiles commoditates excogitandas.

Sermo humanus an fuerit à principio diſtinctus.

Credendum ſiquidem eſt ſermonem humanum, quo quidem homo cæteris animãtibus præſtat ante civilem ſocietatem neutiquam diſtinctum fuiſſe. Vocem ſiquidẽ communem habemus cum reliquis mortalibus, quæ gaudium aut triſtitiam imprimis demonſtrat, & cupiditatem nonnunquam, aut metum. Sed propriis vocabulis res diſcernere, & cogitationes noſtras atque affectus claro ſermone præfinire, juſtum ab injuſto, utile ab inutili ſeparare, id certè non niſi civile inventum eſſe potuit: quod quidem vel ex hoc liquidò cerni poteſt, quòd non modo ſingulæ provinciæ, ſed ſingulæ quoque penè civitates ſuum ſermonis genus habere videntur, in quo quidem ab aliis etiam finitimis differunt.

Studia in celebritate hominum debent verſari.

Studia præterea virtutum, & bonarum artium diſciplinæ, certè non à ſoliuagis hominibus, & ab his qui ferarum more in ſilvis degebant, ſed à civili viro, qui in cœtu hominum verſaretur, multa audiret, multa diſſereret, refelleret nonnullos, refelleretur etiam à plerisque, inventę excultæque ſunt.

Præmia virtutum. *Tuſcula 1.* *Plato.* *Honos alit artes.*

In civitatibus namq; benè moratis præmia propoſita ſunt his qui virtute aliqua excellunt, & gloria & honore honeſtantur. *Honos* enim (ut ait Cicero) *alit artes, omnésque incẽdimur ad ſtudia gloriæ.* Et Plato: ζητεῖ ἀρετὴ ἑαυτῇ δόξαν ἔγκλητα λιπεῖν. Opificia præterea, & miniſteria minimarum etiam artium in civitatibus, vel inventa, vel ex agreſti vita accepta, longè in dies meliora reddita ſunt. Et denique, ne ſingula percurram, quicquid egregium ſtudio vel opera ſua mortales habent in vita humana,

mana, id omne aut à civitatibus fluxit, aut in illis cul *Homo civilis ab agreſti differt.*
nitorem q; accepit. Homo præterea qui in cõmuni
ietate educatus eſt, quàm differt ab eo qui in agre-
ugurio aut in mõtana ſolitudine, aut ſilva vivit? Hic
n cum feris ac brutis animalibus ad ſævitiã natus eſ-
idetur: ille autem cum hominibus ad juſtitiam &
nanitatẽ. Verum namq; eſt quod Ariſtoteles ait, *Be-* *Ariſtoteles.*
nõ hominem eſſe eum, qui civilẽ ſocietatem fugit: & qui
tatis pars aliqua eſſe recuſat, impius omnino ut ſit
eſſe eſt, & rapinæ potius inhumanitatique ſtudeat,
juſtitiæ, aut alicui virtuti. Fugit ſiquidem congreſ- *Agreſtis homo.*
hominũ, ne compellatur legibus ac judiciis parère,
gitime imperãti obtemperare, qua quidem re nihil
ciosius eſſe poteſt: nihilq; magis ab humana natu-
ienũ. Civilium namq; bonorum maximum eſt ju- *Iuſtitia. Iuſtus Lipſius lib 2. Polit. Cap. 11.*
a, quæ quidẽ fundamẽta humanæ ſocietatis jacit, &
qua nulla civilis cõgregatio eſſe poteſt. Huic igitur
mbat unuſquiſq; civis opus eſt; Nam ſine ea trucu-
æ feræ potius quàm hominis nomine dignus eſſet:
nim idem Philoſophus aſſerit; optimus omnium *Homo optimus & peſſimus.*
aliũ homo eſt qui perfectè vivit: ſic peſſimus omni
ſ deterrimus qui à legibus judiciiſque ſecernitur.
erſarũ leges, ut Xenophon ſcribit, in primis ad juſti- *Perſarum Leges.*
ultũ inſtituunt, & ita ab ipſa pueritia cives erudiũt,
hil inhoneſtũ, nihil turpe aut injuſtũ appetant: quæ
ẽ perſuaſio omnium optima mihi eſſe videtur. Et ſi *Præceptorũ Civilium neceſſitas.*
pacto fieri poſſet, ut omnes hac doctrina inſtituan-
nagna parte laboris noſtri liberati eſſemus. Nam ſi
optimè animati, æqui boniquc ſtudio adducta ad
publicã accederẽt, ſupervacua præcepta eſſent, qui
umana ſocietas inſtituitur. Unuſquiſq; enim ſibi
criberet quid facto opus eſſet, & ſimul conjuncti,
cupiditate, aut alia omni perturbatione affecti, o- *Civium corrupti mores.*
è de rebus conſulerẽt: nec alium ambitio, aliũ aua-
alium ſimultas, alium invidia, adeò averſum rape-
t à veri ratione diſtraheretur, & privatã utilitatẽ,
ſanam voluntatem potius quàm commodum pu-
m aut veram rationem ſequeretur. Sed quoniam
um perfectis hominibus vivitur, ſed cum his, quos
damus & admiramur, ſi ſimulacrum aliq; virtutis

præ ſe ferunt, adhibenda ſunt præcepta, & inſtituta quibus ad honeſtè vivendum, ſi non ultrò (ut par eſſet) homines inducantur, ſaltem bonorum exemplo, & legum formidine ad meliorem (ut ajunt) frugem inſtituantur. Atqui utinam hęc præcepta ne contemptui pleriſque potentioribus ſint, qui omnia per vim potius quàm per virtutem in Repub. agere ſtudent, de quibus rectè ſentire videtur Artaxerxes. Nam cùm audiviſſet Solonem legibus ſcribendis apud Athenienſes incumbere, impenſe ejus operam ac diligentiam irriſit, *aſſerens leges illas aranearum telis ſimiles eſſe futuras, quæ minora volatilia comprehenderent, ſcinderentur autem à maioribus:* quam ſententiam deinde crebris ſermonibus uſurpabat Solon, nec injuria. Nam in magnis ſæpenumero civitatibus, & in quibus etiam ſtudia bonarum artium vigent, complures videmus qui turpius degũt, quàm ſi in ſilvis ac montanis regionibus educati eſſent, quibus profectò id accidit quod Indis, qui ad ſolem orientem naſcuntur, & noctis calore corpus inficiunt.

Exempla bonorum proponenda.

Artaxerxis dictum de legibus Solonis, aranearum telis ſimilibus.

Indi.

Sed jam tempus eſt ut ad præcepta deſcendamus, & ſingulatim ſingula ſuo ordine tractemus, & imprimis diſſeramus, qui ſtatus ſint Rerumpublicarum, & quem ex omnibus probabiliorem eſſe ducamus, ut omnibus clarum ſit, quorſum hujus civilis diſciplinæ ſpectent præcepta, & à quibus carceribus decurramus ad metas. Ne qua tamen in verbis controverſia ſit, aperiendum imprimis arbitror, quid ſit Civitas, quidque etiam Reſpublica. *Civitatem itaque appellandam eſſe conſeo, collectam hominum multitudinem ad iure vivendum.* Multitudinem ideo addidi, quia pauci nec benè, nec tutè commodè vivere poſſent. *Inſtitutionem autem eorum qui in civitatibus degunt, Rempublicam appellabo.* Et civem, indigenam loci, ingenuis parentibus oriundum, vel eum qui à magiſtratibus vel legibus civitate donatus ſit. Volo enim eum participem publici muneris eſſe poſſe: aliter ne civem quidem habendum cenſeo: nec placet per affinitatem civem vocari, nec per viciniratem, ut aliquando fieri ſolet. Et ſi do-

Propoſitio ſequentium.

Civitas quid? Pontanus lib. 4. de obed.

Reſpublica quid?
Civis quid?

mum vel fundum peregrinus quiſpiam mercatus :rit, inquilini potius quàm civis locum tenere debet, nec civitate donetur. Sed de hoc loco ſuo dicemus. nc autem ad id quod inſtat. *Inquilinus.*

QVOT RERVMPVBLICARVM STATVS ſint, & ſingulorum finis.

Tit. IV.

ſtatum Rerumpublicarum (ſiquidem de Rege & ty- anno nihil dicere conſtituimus) triplicem principa- r ponimus. Una namque Popularis eſt, altera in qua timates agunt, tertia quæ in Paucos diffunditur. pularis Reſpubl. eſt in qua res agitur ad imperium ltitudinis, cujus nutu leges deſcribuntur, & magi- tus omnes eliguntur, & quod pluribus videtur, id mmune omnium eſſe judicatur. Hanc apud Hero- um laudat Othanes cùm de inſtituenda Perſarum publica agitur, eamque etiam à nomine admiratio- dignam cenſet. Dicitur enim *ἰσονομία* quaſi juris ualitas, quando in Republica in qua multitudo do- iatur, æquo inter omnes jure omnia adminiſtranda t: jubetque ut in ea magiſtratus ſorte ducantur, qui orum omnium rationem reddant: vultq; ut omnia ſilia in commune referantur. Hujus finis eſt liber- *Zvvingerus lib. 4. Volu. 18. Status Rerump. triplex. Corn. Tac. l. 3. Popularis ſtatus. Othanes. Iſonomia Vid. Iuſt. Lipſ. Polit. lib. 2. ca. 8. Libertas.*

Nihil enim magis cupit popularis multitudo, m poteſtatem vivendi habere ut velit: quam qui- a libertatem Cicero eſſe affirmat. Florentinus au- Jureconſultus *libertatem eſſe* dixit *naturalem fa- atem eius quod cuiq; facere libet, niſi quod vi aut iure ubetur.* *Cic. Paradox. Florentino Iuriſc. quid. Libertas.*

n ea autem in qua optimates rerum potiuntur, ſoli in civitate cum virtute degunt, quique optimi ſunt, mpublicam adminiſtrant, nec multitudinis favor, ue divitiarum, aut nobilitatis gloria opitulatur: ſed ſola eſtas illos ad magiſtratus ac dignitatem provehit. ic in eadem Perſarum diſceptatione apud Herodo- miris effert laudibus Megabyzus, remque omnem mis viris permittendam ſtatuit, à quibus nihil un- m formidandū ſit; & ex optimis hominib. optima *Ariſtocratia. Megabyzus.*

Dion de regno. conſilia manare conſentaneum eſt. Huic ſententiæ hærere videtur Dion in libris ſuis, qui de regno inſcribuntur, ubi oſtendit longè majora geri paucorum conſilio, quàm multitudine, aut viribus fortiſſimorũ juvenum: *Agamemnon apud Homer.* quod etiam Homeri ſententia comprobatur, cùm Agamemnonem inducit aſſerentem longè facilius ſe poſſe rem Trojanam evertere, ſi decem Neſtores, aut Ulyſſes in conſilio haberet, quàm ſi totitem Ajaces, & Achilles fortiter dimicantes. Horum igitur qui à virtute cenſentur, *Optimates.* quique optimates appellantur finis eſt virtus, ad quam quidem omnia dirigunt: quem animi habitum Cicero eſſe voluit, naturæ modo ac rationi conſentaneum. *De invent. virtus unde dicta.* Hanc & à viro dici idem author eſt, quòd ex omnibus animantibus ſoli viro congruere videatur.

Tertia in qua pauci dominantur, quoniam pauciores divites pauperibus ſunt, paululum quippiam à tyrannide differt. *Timocratia.* A cenſu enim & divitiis magiſtratus eliguntur, & ſola opulentia dominatur: neque libertatem ſibi, aut virtutis finem præſcribit, ſed ſolas divitias, quas Cicero belli ſubſidia, & pacis ornamenta, eſſe affirmat. *Divitiæ belli ſubſidia.* Sed malè cum divitibus res agitur, cum nullus locus virtuti eſt, & plebs humiliter famulatur. Horum *Periandri factum.* imperiũ periculoſum eſſe Periander docuit, cùm eminentiores ſpicas metendo ſegetem adæquavit, & Thraſybulo per internuncium conſulenti tali exemplo reſponſum dedit.

Neque me fallit alia etiam genera Rerumpublicarũ deſcribi ſolere, ſed hæc tria authore Socrate & nonnullis aliis Philoſophis cenſentur. *Oligarchia & Democratia.* Accidit ſanè nonnunquam, ut in aliquibus civitatibus ſoli opifices, & agrorum cultores dominentur: qui quoniam multitudini præſtant, nobiliores peſſundant, & virtute præditos, boniſq; artibus eruditos ludibrio contemptuiq; habent. Et fieri quidem per fortunam poteſt, ut ejuſmodi civitas tutò aliquandiu ac quietè ſe habeat: ſed inclinante fortuna facilè cernitur quàm difficile ſit, cùm ejuſmodi hominibus benè agi. *Imperita plebs.* Qui enim in agris aut officinis aluntur, omni rerum experientia carent, ſubmiſſoque animo regunt, nec doctrina aut genere, aut magnarum rerum experientia adjuvantur; & dum nobiliores formidant,

nidant, temerè omnia aut crudeliter agunt. Plebs amque omnis aut humiliter ſervit, aut cum magna rudelitate imperat. *Plebis imperium crudele.*

Eſt etiam contra, ut nonnullas civiles ſocietates ſoli obiliores regant: quorum quidem imperium neutiuam comprobandum cenſeo. Adverſantur enim pleinque plebi, nec ſocietatem inferiorum æquo animo erpeti poſſunt, ut de nobili Claudiorum familiâ legi ius, ex qua penè omnes adverſus plebem adeò violen- os ac contumaces fuiſſe conſtat, ut ne capitis quidem uiſquam reus, ad populum mutata veſte provocare, ut veniam gratiamque deprecari voluerit: quin Ap- ius Regillanus, cum Decemvir eſſet legibus ſcriben- is, & virginem ingenuam per vim libidinis gratia in ervitutē conaretur aſſerere, cauſam plebi dedit rurſus patribus diſcedendi. Nec minorem violentiam in ple- em oſtendit Claudia ejuſdem gentis fœmina, quæ cùm conferta multitudine vix carpento devehi poſſet, alam exclamavit: *Vtinam reviviſceret Claudius Pul- her, iterumq; claſſem amitteret, quo minor turba mihi viam daretur.* Et quanquam nobiles viri animo ex- cellentiores ſunt, tamen proniores ad bella eſſe cer- untur, quæ quamvis imperia aliquando augeant, ple- unq; tamen urbes funditus evertunt. *Nobiles plebi adverſantes.* *Claudiorum familia.* *Appius Regillanus.* *Claudia Veſtalis.* *Nobiles Polemici.*

Lacedæmonii, ut Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit, dverſa in Leuctris pugnâ, (in qua mille & ſeptingen- os cives amiſerunt) nunquam amplius ex calamitate vitatem eruere potuerunt. Thebani quoq; & Athe- enſes ex infelici eventu pugnæ apud Cheronem, non odò principatu Græciæ à Macedonibus, ſed patria iam libertate privati ſunt. Iniquum præterea eſſe detur, ut cùm civitas ex ſolis nobilibus extare ne- ueat, ſed longè major ſit reliqua multitudo, ſoli nobi- s imperent, reliqui autem omnes famulentur. Ali- enta namque naturalia agricultura nobis ſuppeditat, ercatura autem reliqua neceſſaria. Quo fit, ut nec ne cultoribus agrorum, nec ſine mercatoribus civilis cietas eſſe poſſit. Non igitur à publicis muneribus ocandi ſunt, quorum uſus Reipublicæ neceſſarius ſe cernitur, ſed his muneribus honeſtandi, quæ facilè *Leuctrica pugna.* *Thebani.* *Nobilium imperii incommoditas.* *Tenuiores & opifices in Rep. publ.*

per ſeſe gerere poſſunt, vel collegis adjuvandi, à quibus eorum greſſus adeo regantur, ut nihil incommodi civitas capiat, & tenuiores à majoribus non videantur omni ex parte deſtituti.

Marcius Agrippa. *Senatus & populus unũ corpus.* Quotieſcumque Romana plebs à patribus ſeceſſit, non ſine periculo magno ſemper renovata extitit. Fuit Marci Agrippæ ſummæ laudi ejuſmodi conciliatio, & fabella ſua docuit Senatum & populum unum corpus eſſe, quod quidem diſcordia rumpitur, concordia autem in dies magis magiſque augetur: effecitque ut Tribuni ex plebe crearentur, qui libertatem publicam à ſuperbia nobilitatis tuerentur. *Mediocres.* Mediocres certè, qui neque abjecti ſunt, neque opulentia nobilitatis nimis exultant, longè modeſtius præſunt.

Nobiles quid plebe præſtẽt. Sed ſi alterutrum neceſſarium eſt, ut vel ſola nobilitas, vel ſola plebs imperet, longè tutius arbitror cum nobilitate quàm cum plebe agere. Rarò enim turpiter aut indecore agit, qui majorum ſuorum laudem ſecum periclitari cernit. At ille qui per ſeſe ignotus eſt, & majores ſuos longè obſcuriores habet, parvam admodum jacturam ſibi facere videtur, ſi aliquando deliquerit. Sunt præterea ingenitæ nonnullæ virtutes nobilioribus, vel eas aſſequuntur perſuaſione majorum. *Bruti libertatis ſtudioſi.* Brutos legimus libertatis ſtudio præter patricios omnes flagraſſe. Exemplum credo poſteros ſecutos Bruti illius, qui & violatæ libertatis ac pudicitiæ ultor fuit.

Deciorum in patriã amor. Sic etiam Decii, pater, filius & nepos, qui ignobiles erant pro patria ſe devoverunt, & perpetuæ nobilitatis gloriam aſſecuti ſunt. Quæ quidem perſuaſio reddit poſteros promptiores alacrioreſque ad bene de patria merendum. *Ruſtici patriã defendentes.* Non deſunt tamen exempla ruſticorum, ac ignotorum hominum, qui fortiter pro patria dimicarunt. Nam alios ab aratro acceſſitos, alios à grege, vel alieno armento advocatos legimus, qui magnas populo Romano victorias pepererunt. *Optima Respubl. ex omni hominum genere.* Ego autem in eorum numero ſum, qui optimam Rempublicam eſſe dicam, quæ ex omni genere hominum commixta ſit. Multis in Republica poteſtatem faciendam eſſe Solonis ratio præcipit, potius quàm paucis, licet optimi ſint, & virtute præditi. Quocirca admittendam is multitudinem

dinem eſſe cenſet, ad repetendas rationes rerum geſtarum, cùm in bello, cum in pace. Sic etiam ad ſuffragia electionesq; magiſtratuum, & ad complura alia, in quibus majora conſilia ineunda ſunt. Idem accidere ait in Muſica, pictura & Poëtica: in quibus artibus non modo docti, ſed etiam indocti probabile nonnunquam judicium afferant, nec injuria. Nemo enim inveniri poteſt etiam ex ſapientię profeſſoribus, qui ſe ſcire omnia profiteatur: & ille propius ad ſapientiam accedit qui quæ novit, dignoſcit pauciora eſſe iis quæ ignorat. Alii enim per naturam vel experientiam ſciunt, quòd pleroſque alios latet: quocirca conjuncti plures, pauciora ignorabunt. Nec Lycurgi inſtituta improbanda ſunt, quæ Rempublicam Lacedæmoniorum ex parva admodum, ad imperium ac dignitatem provexerunt. Ille munera civitatis inter omnes penè partitus eſt, & paucorum potentiæ popularem ſtatum conjunxit, optimumq; effecit temperamentum, & ex pluribus voluit conſtare Rempublicam, quò melior firmiorque eſſet. Tempora tamen & diverſi hominum mores diverſæq; regiones alia, atque alia inſtituta præſcribunt. Idcirco longiore ordine quam Rempublicam magis probandam cenſeam, deinceps tractabo.

Multitudo admittenda.

Simile.

Non omnia poſſunt omnes.

Val. Max. Lycurgi inſtituta.

OPTIMAM REMPVBLICAM ESSE, IN *qua leges dominantur: & de legum virtute, quæ quidem magiſtratibus præeſſe debent, & de legumlatoribus.*

Tit. V.

Optimam Rempublicam appellabo, in qua non ſinguli, aut plures ad nutum ſuæ voluntatis imperant, ſed eam in qua lex tantùm dominatur. Æqualitas namque inter cives, ſocietatem civilem ſtabilem reddit: quæ hinc vel maximè viget, cùm æquo jure omnia cenſentur. Fit enim plerumque, ut affectibus judicia hominum perturbentur, & alium amor, alium odium, alium metus, aliū ambitio, aut avaritia compellit ea judicare, quæ non modo injuſta, verum etiam contra mentem eorum ſunt qui judicat. Videmus nempe ſæpenumero

Plato, Ariſtoteles, Lipſius, Politicis.

Æqualitas.

Affectus perturbant judicia.

Digitized by Google

judicem affectu quodam concitatum ea decernere, quæ parvo demum intervallo libenter commutaret: id quod exemplo luculento declaravit Philippus Macedo, Alexandri pater, qui cùm Machetæ cauſam, quam negligentius audiverat perperam judicaſſet, exclamaretque, Macheta, & ſe provocare diceret, iratus admodum Rex ait: *Ad quem provocas?* At ille: *At te ipſum* (inquit) *cùm attentius me audieris.* Et tunc quidem judicium Philippus diſtulit: at paulò poſt cùm ad ſe rediiſſet, diligentiusque rem cogitaſſet, ſententiam mutavit, & Machetæ jus neutiquam per deſidiam ſuam peſſundari paſſus eſt. Lex autem nullo affectu movetur, non iraſcitur, non odit, nulla ambitione ducitur, diligit omnes, pariterque omnibus indulget, quæ dum dominatur, nunquam permittit aliquem per ambitionem ſurgere, qui populum ducat, turbulentasque factiones agat, ſed optimè civium Rempublicam gubernat: multitudoque univerſa poteſtatem habet collecta in unum, ubi de Republica ſit agendum; dimiſſi autem ſinguli, rem ſuam agunt.

Philippus Macedo. *Macheta.* *Lex nullo affectu movetur.*

Legem porrò, quamvis viri prudentes & conſulti quidem condere debent, tamen promulgandam eſſe dico, ut Romani conſuevere. Rogatio enim apud populum Romanũ trinundino promulgabatur, antequã ſanciretur, ut undeviginti dierum ſpacio (tot enim inter trinas nundinas dies intercedunt) optimè deliberare poſſent, utrum condenda lex Reipublicæ conduceret. Ejus deinde cùm populus acceperit, obſervantiam magiſtratus curare debent, quæ longè tum facilior eſt, cùm plebs univerſa ſciverit, quàm ſi à paucis clanculum ſcribatur. Nam populi conſenſus firmiores leges efficit, & promptiores ad parendum potentes reddit. Facilius enim tueri poſſumus, quod à pluribus cuſtoditur; & multitudinis authoritas non eſt parvi momenti. Legem Pomponius Jureconſultus communem Reipublicæ ſponſionem appellat, ductus duntaxat hac ratione; Veteres legumlatores à Diis ſe leges accipere gloriabantur, ut majorem authoritatẽ in populo haberent. Minyas Ægyptiorum Rex primus omnium eis leges tulit; quarum quidem authorem Mercuriũ finxit.

Legum promulgatio. *Nundinæ trinæ.* *Conſenſus populi.* *Multitudinis authoritas non parvi momenti.* *Leges à diis.*

Minos

Minos verò in Creta Jovem Saturni filium numen legum ſuarum fecit. Lycurgus autem Apollinem. Zamolxis qui Getis leges dedit, Deam ſibi prætulit Veſtam, quæ præſens numen apud illas nationes habetur. Apud Romanos Numa Pompilius ſanctionib ſuis Egeriam Nympham præfecit, quò facilius eas populus acciperet. Parvi namq; momenti eſſet optimas leges ſcribere, niſi in earum obſervantiam multitudo conveniret. *Teſte Valerio lib. 1. c. 3. Hero. lib. 1. Plutar.* *Egeria nympha.*

Ex Senatuſconſulto (quo major legibus authoritas eſſet) Spurius Poſthumius, Albinus Aulus Manlius, & Publius Sulpitius Camerinus legati Athenas miſſi ſunt, qui inclytas leges Solonis deferrent, qui anno tertio poſtquam abierant, leges ſcriptas retulerunt, quę populo Romano gratiſſimæ extiterunt. Ariſtoteles *legem eſſe* ait *communem civitatis conſenſum, qui ſcriptis mandat quomodo unum quodq; agendum ſit. Præcipit enim recta* (ut ait Cicero) *prava autem depellit.* Ejus namq; virtus eſt, ut Modeſtinus refert, imperare, vetare, punire, permittere. Et in primis videndum eſt, ut ea Reipublicæ accommodetur, non autem Reſpublica legi. Proinde falſum eſt quod à quibuſdam dicitur, *leges omnes omnibus civitatibus convenire.* Lycurgi legem eſſe ſcimus, qua præcipit fœminas in palæſtra etiam nudari: diuque id apud Lacedæmonios obſervatum eſt. Perſuaſerunt ſiquidem ſibi, ſobolem longè magis robuſtam futuram, ſi ex utroq; parente luctatore naſceretur. Nec admirandum tum quidem id in illis erat: ſtudebant namque omnes venationi ac rei militari, & reliqua omnia ſtudia neglectui contemptuiq; habebant. Quin etiam furta rerum eſculentarum juvenibus ſuis permittebant, & lege quidem lata, ut Xenophon ait, quò paratiores alacrioreſq; eſſent ad prædam. Fuit etiam lex apud Ægyptios, ut qui rem furto amiſiſſet, quarta ejus parte mulctaretur, quæ furi (qui principi ſacerdotum nomen ſuum profeſſus fuiſſet) dabatur, cujus rei teſtis eſt Diodorus. *Romani petunt leges ab Athenienſib.* *Lex quid Ariſtoteli.* *Virtus Legis.* *Finis legis.* *Non omnes leges omnibus civitatibus conveniunt.* *Fœmina palæſtrita.* *Furta iuvenibus conceſſa.* *Aegyptiorum lex de furtis.*

Talia autem apud Romanos, qui omni virtutum genere excellebant, vitio ac ludibrio habita ſunt. Severitas namque illis non minus in re militari, & in caſtris, quàm intra mœnia, & in rebus urbanis grata extitit. *Romana ſeveritas in legibus.*

Videndum

Locus & Tepora metunt leges. Videndum igitur erit, quo in populo, quave in urbe leges præſcribendæ ſint, ſi Reipublicæ optimè conſultum eſſe velimus. Tempora præterea efficiunt, propter eorum viciſſitudinem, ut non omnes leges perpetuò ſtabiles ſint, ſed eis quandoque derogandum, quandoque autem abrogandum ſit. *Libertini tribubus adducti.* Non licuit quondam per leges veteres, libertinos tribubus Romanis advocare, ſed cùm peſtilentia, & bello aliquando populus Romanus exhauſtus eſſet, legibus abrogatum eſt, libertinique in tribubus accepti ſunt. *Fabius Rull.* Laudumque haud minimam tulit Fabius Rullianus, cui Maximo ob virtutem cognomentum fuit, quòd cùm cenſor eſſet, eos deſcribendos eſſe cenſuit. *Legum mutatio morum mutatione.* Mutatio etiam morum plerumque mutationem legum exigere videtur. Nulla fuit quondam provocatio à magiſtratibus: ſed cùm per licentiam nonnulla perperam judicarentur, legem de provocatione à magiſtratibus ad populum Lucius Valerius tulit, *Lex de provocatione. Publicola.* quæ quidem res tam grata fuit populo Romano, ut Publicolæ nomen meruerit: & cum deinde diem obiiſſet, publico ſumptu ſepultus eſt matronis etiam in annum luctu indicto.

Præſint oportet magiſtratibus leges, & ſic legitimè imperabunt, populumque dicto audientem habebunt. *Magiſtratus, lex loquens. Lex mutus magiſtratus.* Jure enim ac ſcitè dicitur *magiſtratum eſſe legem loquentem, legem autem mutum magiſtratum.* Magiſtratū verò qui gerunt, in his poteſtatem habere debent, in quibus leges expreſsè cavere non poſſunt. Difficile enim factu eſt, generali legum ſermone quęcunq; animadverſione indigent complecti. *Legumlatorum authoritas.* Plurimum itaq; prodeſſe civibus ſuis legumlatores, nemo ambigit. Quos tanti fecit optimus Philoſophorum Socrates: ut eos Reſpublicas beatas facere arbitraretur, quorum nomina in omni ævo nunquam obliterari poterunt. *Moſes.* Moſes quod apud Hebræos primus omnium legem ſcripſerit, nonne in ſumma veneratione ſemper extitit? *Phoroneus. Mercurius. Draco. Solon. Minos. Lycurgus.* Phoroneus Inachi filius, qui Argis leges ſtatuit: Et Mercurius Triſmegiſtus qui Ægyptis, Draco, & deinde Solon qui Athenienſibus, Minos autem qui Cretenſibus, & Lycurgus qui Lacedæmoniis ſanctiones ſuas ediderunt, quantam ſibi gloriam vendicarunt quamq; optimè meriti de ſuis civitatibus eſſe dicuntur?

Horum

Horum ſcripta Romani adeo venerati ſunt, ut Decemviros ex ſenatuſconſulto conſtituerint, qui leges à Græcis civitatibus peterent, quas in decem æreis tabulis vel (ut Livius ait) in æs inciſas, pro roſtriſque editas populum docuerunt, & duas ipſi addiderunt, ne quid perfecto operi deeſſet. Cicero in libris ſuis de Oratore ad Quintum fratrem, Craſſum loquentem facit, & duodecim has tabulas divinis penè laudibus efferentem, cùm ait. *Fremant omnes licet, dicam quod ſentio: Bibliothecas me hercule omnium Philoſophorum, unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare.* Has tamen leges Romani Jureconſulti multo meliores reddiderunt, ut ad cumulum perfectæ laudis nihil deeſſe videatur. *Leges duodecim tabb.* *Lib. 1.* *Legum 12. tabularū laus.*

Proinde ſublatus mihi videtur temporibus noſtris labor ferendarum legum, ſatis nobis ſuperque erit, ſi Pontificii, & Romani juris optimi imitatores erimus. Nihil enim illis deeſt quod ad civilem ſocietatem conſervandam pertinere poſſit. Ex illis namque dignitas omnis expetitur, cùm omnis induſtria, omniſque honeſtus labor honoribus, præmiis, ſplendore, gloria decoratur: vitia autem hominum ac fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur. Legem tamen ſi qui ſcripturi ſunt, naturam ut imitentur oportet, quæ quidem ſolos homines rationis participes ex omnibus animalibus fecit. *Ratio eſt, quæ oſtendit quæ agenda, quæve fugienda: eadem habitu mentis confirmata prudentia in nobis efficit, quæ ſeminarium morum & legum eſt; & fundamenta jacit omnium præclariſſimarum actionum.* *Hac docet hominem ad juſtitiam eſſe natum.* Nam cùm genus ſuum amet, ac congregabilis ſit ac ſociabilis præter reliqua animantia, & nulla ſocietas ſine juſtitia firma aut ſtabilis eſſe poſſit, ad illam vel imprimis natus homo cernitur, cui præcipuè indulget, Primum autem juſtitiæ munus eſt Pietas erga Deum: cujus quidem virtutis nullum animal aliud præter hominem particeps eſſe cernitur. Solus homo Deum cognoſcit, cumque ut authorem mundi effectoremque rerum omnium reveretur, & colit, *Pontificii & Romani iuris perfectio.* *Legem ſcripturis, naturam imitandam eſſe.* *Rationis definitio.* *Homo natus ad Iuſtitiam.* *Primum iuſtitiæ munus, Pietas.*

Digitized by Google

colit, à quo quidem ſe participem rationis factum eſſe dignoſcit. In quo cum juſtitiam ſummam eſſe cernat, juſtitiæ ſe imitatorem ut oſtendat oportet, ſi ſui ſimilem eſſe vult, & à natura ſua neutiquam aberrare. Præbuit Deus humanæ naturæ ſeminarium virtutum, vel igniculos quoſdam (ut ajunt) qui ſi adoleverint, nec à malis moribus depravati fuerint, perfectam in nobis naturam pariunt: quæ quidem virtus eſt quæ nos beatos efficit, & ut Stoici affirmant, ſola ſatis eſt ad benè beateq; vivendum. Naturam igitur imitatur in legibus ſuis legumlator, quæ virtutis & honeſtæ utilitatis rationem habet, ut æquum ac bonum ſpectet, & utilitati omnium civium, ſi fieri poteſt, vel complurium ſaltem conſulat. Videat in primis, ut leges ſuæ emendatrices ſint vitiorum, commendatriceſq; virtutum, adeò ut ab illis vivendi diſciplina ducatur. Cujus rei materiam uberem philoſophia præſtabit, ut Cicero in libris quos de legibus ſcribit, manifeſtè docet. Sit lex omnis ad ſalutem civium, conſervationem humanæ ſocietatis, incolumitatem civitatis, vitamq; ſingulorum quietam ac beatam: quæ perſuaſio efficit, ut populi æquo animo ſcita illa accipiant, quæ etiam aliqua ex parte libertati ſingulorum obeſſe videntur. Defendat ac tueatur bonos, malos autem ſupplicio afficiat: ea tamen ratione, ut malit cives emendare, quàm interimere. Regionis quoque rationem legislator habeat: nam diverſæ regiones diverſas exigunt leges. Homines conſideret, & eorum mores, ac viciniam ipſam, cum quâ ſtudendum eſt ut amicè vivatur. Fides namque viciniarum maximum urbis refugium eſt. Solonis leges quòd mitiores eſſent, longè gratiores Athenienſibus extitere, quàm Draconis, qui levia etiam errata capitali pœna animadvertenda cenſuit. Unde Solon eas omnes propter nimiam aſperitatem abolevit, præter illas quæ de cæde erant, æquum eſſe ſtatuens, interempti hominis facinus morte vindicare. Sed Draco unam ferè omnibus mortem pœnam judicabat. Quocirca Demades orator dicere ſolebat, *Draconem non atramento, ſed ſanguine leges ſuas ſcripſiſſe.* Severæ Lycurgi leges apud Lacedæmonios videri poſſunt, habent tamen pœnitentiæ

Virtutum ſeminarium in homine.

Qualem legẽ eſſe oporteat.

Legis virtus, & finis.

Leges diverſæ.

Solonis leges quàm Draconis mitiores.

Draconis leges ſanguine ſcripta.

Lycurgi leges

tiæ & confeſſionis criminum rationem, & vitæ civium plurimum indulgent. Boni quidem cives virtutis ſtudio à pravis actionibus declinant, mali autem plerunq; pœnarum formidine abſtinent, & levioribus pœnis adfecti ad meliorem vitam rediguntur.

DE AEQVALITATE CIVIVM inter ſe, & de his rebus quæ concordiam pariunt.

TIT. VI.

ÆQUALITAS inter cives concordiam parit, ſine qua infirma nec ſtabilis omnino civilis ſocietas eſſe cernitur. Nullæ enim vires ſatis eſſe poſſunt, nullum præſidium, nullæ opes, nullaque vectigalia his civitatibus quæ inteſtino bello laborant. Rurſus autem nec parva nec parum diuturna civitas erit, quæ civium concordia munita eſt. Elaborandum igitur in primis erit, ut æquali jure inter ſe cives vivant, & ne aliis perpetuo imperent, alii autem perpetuò famulētur. Inſtabilis enim omnis ſocietas eſt, in qua non omnes pari jure cenſentur. In primis itaque videndum eſt, ne alii in judiciis à pluribus defendantur, alii verò à pleriſq; expugnentur. Parit enim diſcordiam maximā, ubi eorum qui in pari crimine deprehenſi ſunt, alii graviter plectuntur, alii autem intacti omnino relinquuntur. Quinetiam cogitandum, *ne maior pœna quàm culpa ſit*, ut ait Cicero. Qua quidem in re Stoicorum ſententia minimè probanda mihi eſſe videtur, qui *peccata omnia paria eſſe* voluerūt. Longe enim durius animadvertendum eſſe arbitror in eum gubernatorem qui navium onuſtam auro & argento evertit, quàm in eum qui arena aut figulari creta oneratam amiſit, quamvis ſuum uterq; officium neglexerit. Ea enim quæ pluris ſunt, majorem diligentiā exigere videtur. Quæ Stoici dicunt vera exiſtimanda ſunt, ſi res inter ſapientes viros ageretur, apud quos in levi etiam culpa idem eſſet, ac ſi longius progreſſum eſſet. Sed alia ratio nos ducit in ſocietate civili, in qua res eſt cum multitudine, & non cum paucis, qui ſibi & aliis legem præſcribere poſſunt. Erit igitur ſtudendum, ut juſti in tes

Zuingerus l. 2. Volum. 20.

Aequalitas concordiam parit.

Ius æquale inter cives.

Diſcordia cauſa.

Peccata omnia paria ſecundum Stoicos.

Simile.

Stoicorum paria peccata.

Ocioſis in Reſpub. nullus locus. *Catonis ſcitum.* *Excludendi à Republica.*

inter ſe cives ſint, & ad virtutem omnia dirigant, contentique rebus ſuis, non appetant aliena. Ocioſis in Republ. nullus ſit locus, per deſidiam ſiquidem, ac ſocordiam omnia perperam agunt. Unde verum eſt illud Marci Catonis oraculum: *Nihil agendo, homines male agere diſcunt.* Induſtriæ bonorum civium ſemper invident quibus cùm ſimiles eſſe nequeāt, ſimulate & odio eorum ſtatum labefactare conantur. Excludendi igitur ſunt à publicis functionibus, quia nec dignè imperare poſſunt, & parêre atque obſequi detrectant: quibus rebus omnis civilis ſocietas continetur. Præclari ſiquidē civis eſt optimè imperare cum præeſt, & modeſtè parêre cùm ſub eſt. Magna itaque ratio in ordinandis magiſtratibus habenda erit, ſi æqualitatem conſervare volumus.

Reip. definitio. *Vices in Reip. gubern.* *Libertatis perſuaſio.*

Præclarè Ariſtoteles *Rempublicam eſſe* ait *inſtitutionem civitatis circa magiſtratus honoresq; publicos, quemadmodum debeant impartiri.* Per vices cives imperent oportet. Sic etiam per vices pareant, ſi libertatis ſtudioſi eſſe cupimus. Nulla namque perſuaſio in civili ſocietate præſtantior eſſe poteſt, quàm libertatis, ad quam animus omnium civium dirigendus eſt; quod facile factu erit, ſi plerique omnes ſperabunt ſe aliquando magiſtratu potituros.

Seditionum civilium cauſa.

Honori ſiquidem quiſque ſtudet, quem cùm videbit ſibi præreptum, ſeque ſe eſſe fraudatum, nunquam animo quieſcet, & vel negligentior in Rep. erit, vel malè omnino animatus. Hinc ſeditiones inter cives oriuntur, hinc ſimultates & invidiæ, quæ quidem res ſtatum publicum infirmiorē reddunt.

Dignitas. *Tempus.* *Parêre & Imperare.*

Proinde non modò dignitatis, ſed muneris quoque in deligendis magiſtratibus ratio habenda eſt. Præfinitū tempus magiſtratus habere debet. Nam perpetuò imperare in libera civitate, odioſum eſt. Parêre enim, ut imperare diſcat, optimo civi expedit. Et dum imperat, optimū eſt ut meminerit non diu poſt fore ut pareat. Hoc propoſitum præſtabit, ut faciliora imperia illius ſint, qui nō ſe Regem aut tyrannum eſſe ſentiet, ſed publico munere ad diem fungi: & plures cives muneribus honeſtabuntur.

Plures magiſtratus nullus eodem tempo

Plures magiſtratus ab uno eodem tempore geri iniquum videtur: tum ab uno melius unum opus perficitur quàm complura: tum quòd invidiam vel maxi-

maximè facit apud alios qui eodem munere ſe dignos eſſe arbitrantur. Et quanquam hoc peſſimum apud Carthaginenſes erat, & noſtro etiam tempore in nonnullis civitatibus uſurpantur: alienum tamen à civili ſocietate eſt, & da invidiam promptiſſimum. Benè igitur Lacedæmonii ex Lycurgi legibus edixerunt, nemini licere plures magiſtratus gerere. Cujus ſententiæ adſtipulator eſt Socrates, & Ariſtoteles ab ejus judicio non aberrat, ſed ejus authoritatem confirmat. Optimum puto ad æqualitatem civium ſervandam inter ſe, ſi omnes ſentiant ſe participes eſſe publicorum munerum. Non laudandum cenſeo quod in plerïſque civitatibus noſtro tempore uſurpari ſolet & à nonnullis doctiſſimis viris argumento etiam defendi, ut familiæ cōplures perpetuò ab omni publica functione excludantur. Id quod utile eſſe ideò affirmant, quòd longè magis diligentes ad cuſtodiam reliqui fiunt, cùm intelligant intra mœnia eſſe quos formidare debeant. Qua in re in primis peccatur, & injuſti ſumus erga concives noſtros, qui cum onera nobiſcum ferant, à muneribus omnino excluduntur. Deinde cives illos ignavos reddimus, cùm perpetuæ ſervituti addicti ſint, vixque eis liceat de Republica cogitare, nec benè animati eſſe poſſunt, aut de Republica promereri, qui pœnam ſemper formidant, & præmia nunquam expectant. Sint igitur inter ſe cives munerum participes, ſperentq; ſe aliquādo magiſtratibus fungi poſſe, ſi per eorum virtutem, & populi ſuffragia licebit: & ſic nemo formidabit ſe ſuſpectum eſſe concivibus, aut opinabitur precariò ſe degere in libera civitate. Et alia ex parte nemo inſultabit in eū, quem immunem ac ſuſpectum reliquis civibus arbitrabitur. Optimus paterfamilias ingenuos omnes, quaſi participes, in familia habet: ſed alium ætate, aliū virtute, alium ſexu præfert. Sic optimis civibus in Republica accidit, ſi virtutis, ætatis, ſexus, atque ordinis rationem habeant. Et ſic libertati omnes ſtudebunt, nec alius putabit ſe à communi bono ejectum, alius ſe hæredē publici patrocinii teſtamento inſtitutū. Duo numina in primis veneranda in Rep. Democritus aſſeruit, ſine qui, bus in civili ſocietate nihil benè aut juſtè agitur: præmi-

regerat.

Lacedæmonii.

Æqualitas civium quomodo conſervanda.

Familia quadam a functione publica an excludi debeant.

Simile de paterfamil.

Duo numina in Rep. veneranda, præmium & pœna.

um ſcilicet ac pœnam. Optimi namq; cives & bene de Reipubl. meriti, muneribus honoribusq; honeſtandi ſunt: deterrimi autem omni fœditatis exemplo adficiendi: quocirca qui deliquerunt, multandi ſunt, parcendū eſt tamen eorum poſteris. Fieri enim poteſt, ut optimis parentibus orti peſſimi fiant, & ex deterrimis nonnunquā optimi. Junius Brutus vindex Romanæ libertatis, qui Tarquinium (cui à moribus Superbo nomen fuit) exegit, quanta pietate in patriam fuit, quantaq; indulgētia in cives? Is quanvis libertatis author fuerit, & violatæ pudicitiæ ultor, filios tamen adeò habuit degeneres, ut cum Aquiliis ac Vitelliis conjuratos ad recipiendū rurſus in urbem tyrannos invenerit, & virgis cæſos ſecuri percuti juſſerit. Titus Gracchus pater, ſummæ probitatis vir extitit, & de Rep. deq; hominū genere optime meritus: hic tamē filios habuit Tiberium & Cajū Gracchos, qui turbulētiſſimi & ſeditioſiſſimi extiterunt. Et alter in Capitolio ob Reip. ſalutem à Scipione Naſica oppreſſus eſt, alter ad voluntariam mortem compulſus. Claudius Pulcher, qui claſſem apud Siciliam per contemptū religionis perdidit, quiq; viatorē ſuum in diſcrimine publico ludens Dictatorē dixit, filium quidem habuit miræ probitatis, & qui ſibi ipſi potius quàm patri ſimilis haberetur. Ideò vidēdum erit, ne facinus unius multos perdat, néve pœnas luāt nati natorum, & qui naſcētur ab illis, ut ait Ennius. Aequius namq; eſt ſontem abſoluere, longeq; magis tolerandum quàm innocentem condemnare. Ad fœlicitatem ſe dirigere debet animus cujuſq;, & cùm quieſcere vult, nemini ludibrio habendus erit. Eleganter Cicero ait, *perbeatos ſibi videri eos, qui in optima Rep. cum honoribus, & genere dignitatū florerent, eum vita curſum tenere potuerunt, ut vel in negocio ſine periculo, vel in ocio cum dignitate eſſe poſſent.* Non igitur poſteri arcendi ſunt parētum culpa perpetuò à Republica, ne omnino fœlicitatem deſperent, cùm videant nullā veniam ſperandam eſſe, nullaq; virtute ſeſe redimere poſſe. Fit enim ſæpenumero, ut eorum animi ad res novandas promptiſſimi ſint: & deſperatio aliquando in virtutem convertitur. Facilè enim qui periclitantur Maronis doctiſſimi Poëtarum ſententiam uſurpant:

Heroum filii noxæ.

Junius Brutus, ejusq; filii.

T. Gracchus. Tiberius & Caius Gracchi.

Claudii Pulchri filius probus.

Innocens non damnandus.

Ciceronis dictum.

Poſteri ob parentum delicta non arcendi a Republ.

Una

Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.

Hæc igitur vitanda ſunt, ut tutius in Republ. vivatur, utque omnes pariter libertatis ac pacis ſtudioſi ſint, & publicæ utilitati incumbant. Nulla enim ſocietas ſanctior eſt, quàm benè inſtitutæ civitati, in qua æquo jure ſine diſcordia ac ſeditione vivitur, & omnibus honeſtè viventibus beatis ac fœlicibus eſſe licet. *Civitatis ſocietas ſanctiſſ.*

Jam tempus eſt ut de magiſtratibus deligendis diſſeramus. Et primo videndum eſt, ſi ex omni populo deſignādos eſſe cenſemus, vel ſi aliquam partem excludere volumus, aliquam autem præferre: & quid cum agricolis & ruſticis agendum ſit, quorum labore naturalia alimenta univerſæ multitudini comparantur.

QVID CVM AGRICOLIS ET RVSTICIS agendum ſit in Rep.

Tit. VII.

Marcus Terentius Varro, qui inclytos libros de Agricultura ſcripſit, iniquo animo ſe ferre oſtendit, quòd cives Romani temporibus ſuis rebus urbanis potius quàm agreſtibus inſervirent, & falce & aratro relictis, fabellis indulgerent, & in circis potius ac ſpectaculis verſarentur, quàm in agris, ac vineis: quinimo ea admirarentur, quæ ad effœminandos homines quaſi virus quoddam ſpargerentur: ea autem quæ civitatem alunt, non modò negligerent, verùm etiam contemptui haberent. Quæ quidem ſentētia declarat verū eſſe quod à Cicerone ſcribitur: *Omnium rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil agricultura melius eſſe, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.* Et profectò niſi nos ipſos nimiùm amamus, nobiſque ipſis blandiri volumus, & molitiem quandam muliebrem ſequi, agricultura ſola eſt cui & ingenium excellentes viri & manus admovere debeant, tum propter neceſſitatem, cùm ſine ea neutiquam vivere poſſumus, tum etiam quòd quæſtum nobis honeſtiſſimum, & ſine fallacia ac mendacio præbet. Quæ quidem res tanti fuit apud vetuſtiſſimos, ut complures doctiſſimi viri non ſolùm de ea breves commentarios, ſed plurimos libros conſcriptos

Varrò Catò de re ruſticâ. Iſidorus l. 17. cap. 1.

Civium Romanorum negligentia.

Agriculturâ laus l. 1. offic.

Agricultura ſcriptores. *Iſidorus l. 17. cap. 1.* omni diſciplinarum genere ſcripſerunt. De qua primus omnium apud Latinos ſcripſit Marcus Cato Cenſorius, & poſt eum Sarſenæ duo, pater ac filius, deinde Tremellius Scropha longe majore eloquentia quàm ſuperiores. Tum Marcus Terentius Varro, Celſus Cornelius. Julius Atticus, Julius Græcinus, Lucius Moderatus, Columella, & alii complures: qui nunquam onus ſcribendæ agricolationis ſuſcepiſſent, niſi ſe facturos operæ precium cernerent. & rem digniſſimam Poſteris commendaturos. *Romani Agricultura ſtudioſiſſimi.* Atqui tanto ſtudio flagrarunt hujus diſciplinæ Romani cives, ut Magonis Carthaginenſis (quem ruſticationis parentem Columella appellat) octo & *Magonis de re ruſtica libri.* viginti illa memorabilia volumina ex Senatuſconſulto in Latinum ſermonem converti juſſerint. Nec puduit Roma. nō modò ad minimos magiſtratus, ſed & ad ſum*Q. Cincinnatus ex ruſtico Dictator.* mum etiam ab agris ruſticos acceſſire. & Quintum Cincinnatum Dictatorem dicere, & ab aratro devocare: qui ſextodecimo die victis hoſtibus triumphavit, dictaturamque cùm depoſuit. ad agrum rediit, quaſi ad inchoatum opus perficiendum. Proceres enim civitatis in agris morabantur, ex quibus cùm Senatus cogeretur, *Conventus Nundinarū.* patres à viatoribus evocabantur. Conventus præterea nundinarum Lucius Columella propterea uſurpatos eſſe oſtendit, ut illis diebus tantummodo res urbanæ agerentur, reliquis autem ruſticæ. M. etiam Varro libro ſecūdo de re ruſtica idem teſtatur his verbis: *Nonis modò diebus antiqui urbanas res uſurpabant, reliquis ſeptē ut rura colerent: quod inſtitutū dum ſervarunt, utrumq; ſunt conſecuti, ut & cultura agros fœcundiſſimos haberent, & i-* *Nundinæ unde dictæ.* *pſi valetudine firmiores eſſent.* Ex hoc poſſumus colligere etiam nundinas dictas, quaſi novendinas, quod nono *Fabritius.* quoque die agerentur. Ad agrum rediit Fabricius victo *Curius Dentatus.* Pyrrho. & ex Italiæ finibus pulſo. Ad agrum etiam M. Curius Dentatus victis Sabinis rediit: quemquidē non minore induſtria coluerunt, quā fortiter armis pugna*Ruſtici validiores urbanis.* verant. Et certè robuſti magis & longè melioris valetudinis juvenes in agris fiunt, quā in urbana umbra, in quā ſomno & libidinibus indulgentes, imbecilles fiunt, malæque valetudinis. Non igitur admirandum eſt, ſi in agris obduratos juvenes Romani extulerunt, cùm imperi-

perium orbis terrarum non ignavia & deſidia,ſed robore & fortitudine quæſierint: nec per leges apud Romanos licuit avitum agrum alienare, niſi prius pararetur alius non minoris proventus. *Quinetiam fundum male colere, cenſorium judicabatur.* Et ut Cato refert, cùm virum bonum colonumq; dixiſſent, ampliſſimè laudaſſe exiſtimabantur. Non autem agriculturam quaſi ſordidum quęſtum fugimus,& agricolas ludibrio habemus, eosq; tanquam ſervos, aut ad perpetuum laborem addictos contemnimus, plurisq; mercium ac pigmentorum inſtitores, vel cocos, aut fartores facimus, quam optimum quemque agricolam: cujus induſtriam tunc omnes alios opifices vincere dicimus, cùm populus famelicus opem alimoniamq; implorat, & jejunus admodum ſævit & timere neſcit, ut præclarè Lucanus aſſerit. Sed ſi Platonem auſcultare velimus, ejusq; diſciplinam aliqua ex parte ſequi, inveniemus civitates ab initio utilitatis gratia conſtitutas. Nam cùm nemo ſibi ſatis eſſet, nec quiſpiam inveniretur tantæ induſtriæ, tantæq; ſolertiæ, ut neceſſaria omnia ſolus ſibi comparare poſſet, ſocietas hominum adinventa eſt, ut dando, accipiendo, commutando, communicando, alter alteri quod ſatis eſſet ſuppeteret. Et cum homo tribus imprimis indigeat, Alimento, Domo, ac Veſte: congregatione adjutus, ea quæ per ſe minus habere poſſet, facilè ab alio accipit. Alimenta nobis ſola agricultura præbet: Ædificium adjuvat, & Veſtimentum penè ſuppetit. Nam paſcendo pecori ſolus agricola incumbit: quæ res tanti fuit apud veteres, ut interrogatus Cato, quidnam agendo celeriter quiſpiam locupletari poſſet. *Qui bene paſceret,* (inquit) Rurſus quid deinde faciendo? *Si ſatis bene paſceret.* Quæ quidem reſponſio oſtendit mediocrem etiam domini diligentiam in paſcendo pecora alios fructus ſuperare. Quinimo nulla ars, nullaq; hominum induſtria efficit beatum hominem, quàm agricultura. Quod quidem Delphico oraculo comprobatum fuiſſe doctiſſimi veteres perhibent. Aglaus enim Pſophidius ſenex agricola, qui in anguſtiſſimo Arcadiæ angulo parvum prædium annuis tamen vectibus abunde ſufficiens colebat, ex quo nunquam egreſſus, nihilq;

Pl. verba l. 18 ca 4. Cato de re ruſtica.

Vir bonus colonus.

Civitates utilitatis gratia conſtitutæ.

Homo tribus indiget.

Catonis dictum.

Agricultura beatos facit.

Aglaus.

ulterius cupiens, vitam placidè finivit, ab Apolline fœliciſſimus eſt judicatus. Et Homerus ut in clypeo Achillis præclaras hominum artes inſigniret, agriculturam expreſſit. Nam aratores, ac meſſores poſuit, & eos qui vindemiā exercebant. Nec aliud cauſæ fuiſſe puto, quòd Euboici Heſiodum in carminis certamine prætulerint Homero (ſi verū eſt epigramma, quod in tripode ſcriptum fuiſſe referunt) niſi quòd argumentum rei juſticæ, & agricolarum magis probaverint, quàm bellatorum ac rei bellicæ. Illud enim mortalibus vitam ac fœlicitatem pollicetur, hoc autē mortem ac miſeriam. Utrum tamen inter ſe certaverint Homerus & Heſiodus, obſcurum eſt. De eorum namq; temporibus veteres varia ſcripſerunt. Nam aliter Socrates, aliter Philochorus ſentit. Et complures dicunt Homerū poſt Trojam captam anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo humanis rebus exceſſiſſe, centeſimo ſexageſimo antè Romam conditam: inter quem & Heſiodum (qui olympiade prima obiit) anni circiter centum & triginta octo interfuerunt. His argumentis & rationibus dicere poſſumus, ad civilem ſocietatem ſervandā neceſſariam imprimis eſſe agriculturam. Quocirca ſi juſti eſſe volumus, & civitatem conſervare, non excludendum à publicis muneribus agricolā eſſe judicabimus. Sed taliter agendum, ut civitas benè regatur, & agricultura neutiquā negligatur. Vera ſiquidem eſt Magonis Carthaginenſis ſententia, in quā docet, villas ruſticis parandas eſſe, & in agris eos habitare oportere, cùm ait: *Qui agrum paravit, urbanam domum vendat, ne malit urbanum potius quàm ruſticum larem colere.* Nam cui magis cordi fuerit civile domicilium habere, ruſtico prædio neutiquam opus eſt. Erit igitur hoc pacto agendum, ut cùm in urbem diverterint ex agris neceſſitatis gratia, grato animo à civibus ſuſcipiantur, adeo ut intelligant ſeſe ad communem patriam acceſſiſſe, & ad eam quam ſuis fructibus alunt. Laudanda eſt eorum induſtria, ut liberius ad agros redeant. Non tamen urbano munere alliciendi ſunt. Agriculturam nanque deſtituerent, & rem urbanam peſſimè agerent. Fiunt ſiquidem acciti in Republica ſeditioſi, ac turbulenti, & divites fieri quamprimum

Achillis clypeus.

Heſiodus cur Homero prælatus.

Agricultura vitam pollicetur.

Homeri obitus.

Virgil. Polydorus Gellius lib. 3. cap.

Agricola non excludendus à munere publico.

Magonis dictum.

Laudandi ſunt agricolæ, agriculturā ne deſerant.

primum cupiunt, ſtatumq; optimorum civium peſſundant. Proinde ut utiles admodum in prædiis colendis arbitror, ſic in tractandis rebus urbanis deterrimos. Munera exerceant ruſtica, & magiſtratus illos quibus in agris opus eſt. Civem ſiquidem eis præficere, inhumanum omnino eſſet, & ab omni urbanitate alienum. In diligendis militibus belli tempore, cùm agricolationem minus exercere poſſunt, non alienum puto ſtrenuiſſimos ac fortiſſimos quoſque ipſorum deſcribere. Sunt enim robuſtiores propter aſſiduos labores: & fide ac diligentia peregrinum militem antecedunt. Atque ſtipendia illis impertiri in bello, cum quibus optimè in pace agitur, animi gratiſſimi eſſe cernitur: & illos ad promerendum in pace promptiores alacrioresq; reddimus, quibus in bello conſulimus, & eorum operam non negligimus. Hæc ideo de ruſticis dixi, quoniam ab agreſti vita diſceſſimus, & ocio atque umbra gaudemus. Planè enim cognoſco conſuetudini aliquid concedendum eſſe, & difficile admodum eſſet nos omni ex parte ab ignaviæ ſtudiis homines devocare. Sed utinam melior eſſet urbana vita (quam omnes ſequimur) quàm ruſtica illa priſca, quam remis velisque (ut dicitur) fugimus. Sit igitur contentus agricola noſter ruſticis muneribus raroq; ſe in urbem conferant: *Ruſticus enim ambulator* (ut Cato ait) *odio digniſſimus eſt*. Nunc de opificibus aliquid dicendum cenſeo, & qui accipiendi in urbem ſint, quique exigendi: & ſi ad urbanos magiſtratus admittendi ſint deinceps dicam.

Ex agricolis fortes ſiunt milites.

Conſuetudo.

Ruſtica priſcorum vita.

Ruſticus ambulator odio digniſſimus.

OPIFICES ET MERCATORES QVOmodo accipiendi ſunt in Repub.

Tit. VIII.

Ocii magis quàm negocii rationem exigere debent, qui Reipublicæ præſunt, & optimi etiam patres familiâs ab his quibus imperant. quod quidem & doctiſſimi veteres cenſuerunt: & Gymnoſophiſtæ nudi illi ſapientes, qui in India degebant, nihil magis odio proſequendum arbitrabantur, quam ſegnitiem, ab corpore, animi, Quocirca antequã epularentur, adoleſcen-

Ariſtoteles. Cicero.

Gymnoſophiſtarum mos in educandis iuvenibus.

tes ad menſam devocabant, ab eiſq; rationem exigebant quid officii, quidve negocii per diem peregiſſent, & illis ſolis eſculenta apponebant, quorum induſtriam comprobabant: illos autem ex cœnaculo extrudebant, qui per ignaviam, & inertiam nihil egiſſent, & cibum officio negociove, ut lucrarentur imperabant.

Juvenes quomodo inſtituendi.

Sapientes in Republica.

Hanc igitur imprimis operam ſuſcipiant, qui Reipublicæ præſunt, ut Juvenes diſciplinis vel ſtudiis bonarum artium imbuantur. Cura enim diſciplinarũ præcipua omnibus eſſe debet, in omni libera civitate. Nam beatas fieri Reſpubl. Plato ait, quæ à ſapientibus & doctis viris regerentur: vel ſi minus (quando non omnes doctiſſimi evadere poſſumus) mercatura nautica, aliæve artes civili ſocietati utiles exerceantur. Pro ſe laborare quiſque debet, ut uſui ſit ſibi, familiæq; ſuæ, & aliis concivibus.

Simile.

Exemplum ſiquidem formicarum & apum omnes ſequi debent, & quaſi in commune laborare, ut omnia quæ neceſſaria ſunt, humano uſui ſuppeditentur.

Lex Draconis de otioſis.

Inter ſeveriſſimas Draconis leges, illa etiam fuit, ut ocii damnati, capite punirentur. Quæ quidem quamvis durior eſſe videtur: & ab humanitate aliena, tamen ratione neutiquã caret.

Ægyptii ſua nomina apud præſidem profitebantur.

Scribit etiam Diodorus legem fuiſſe apud Ægyptios, qua ſinguli cogebantur nomina ſua apud præſides profiteri, & qua arte quové lucro viverent, oſtendere: & ſi qui mentirentur, aut injuſto quæſtu viverent, capite damnabantur. Nec medius fidius injuria.

Ocioſi.

Ocioſi enim & ignavi juvenes venenum civitatis ſunt. Proni ad libidinem fiunt, bonis invident, aliena appetunt, & deniq; ſeditioſi, & turbulenti evadunt, adeò ut peſſimè cum illis agatur. Ideoque admittendi ad munera publica (ut ſuperius dixi) ſunt, ſed ad frugalitatem redigendi: vel ſi hoc minus fieri poteſt, mulctandi ſunt bonis, vel extorres agendi.

Juvenes expulſi à parentum deliciis, ſæpe plus proficiunt.

Fit etiam ſæpenumero, ut ejecti patria cùm peregrinantur, & à parentum deliciis abſunt, egendo diſcant quærere, & parta non modo luxu prodigere, verùm omni parſimonia conſervare. Hæc diligenter conſideranda ſunt.

Vita humana ferro comparatur.

Nam nihil per ocium marceſcere debet, aut vitam noſtram oſcitando conterere. Optimè M. Cato in libris de moribus ſcripſit, *Vitam humanam eſſe ut ferrum,*

rum, quod ſi exerceas uſu conteritur, & cum ſplendore quidem, ſin minus exerceas, rubigine exeditur: ſic homines ſe exercendo honeſtè, conteruntur: ſi non exercentur, inertia atque torpedo plus illu detrimenti affert, quam induſtria. Pulchre admodum idem Cato in oratione quam Numantiæ apud æquites habuit: *Cogitate animis veſtris milites* (ait) *ſiquidem per laborem rectè feceritis, labor citò recedit, benefactum remanet. Si quid autē per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter autem factum perpetuò manebit.* Quæ quidem ſententiæ declarant nihil deterius eſſe ocio, nihilq; laudabilius induſtria. Fovendi igitur erūt mercatores & opifices omnes qui labore & induſtria victum quæritant, & civitates longè magis abundantes reddunt his rebus, quæ uſui eſſe poſſunt. Sed quoniā factu utile eſt urbem condere in hujuſmodi ſolo, in quo omnia ſuppetant, quæ ad civilem uſum neceſſaria ſunt: & alia ex parte ſingulæ quæq; regiones quaſi peculiari quodā fructu abundant: neceſſarios mercatores eſſe opinor, qui quæ nobis ſuperſunt evehant, & permutando ac vendendo ea advehant, quæ neceſſaria ſunt. Conſuetudo tamen Gallorum qui Belgæ appellantur, in hoc mihi probanda eſſe videtur, quod minimè ad ſe mercatores venire patiantur, qui ea importēt, quæ ad effœminandos animos pertinent. Fit enim temporibus noſtris, ut irritamenta Veneris, & libidinū illecebræ ab extremis uſq; oceani partibus undique apportentur: ejuſmodi navigationem neutiquam neceſſariam, minus laudandam eſſe cenſeo, ſed eam duntaxat, quæ ſuperflua cum his commutat, quæ nobis uſui eſſe poſſunt. Hoc mercatus genus Cicero vituperandum eſſe non exiſtimat, ſi copioſè agatur, multis etiam ſine vanitate impertierit, dummodo finem aliquando quæſtui imponat, & ut ex alto in portum, ſic ex ipſo portu in agros & poſſeſſiones ſe conferat, & ſapienter quidē. Fortuna enim illa ſemper apta, ſtudentibus minus optanda eſt: ut glorianti mercatori quòd in omnes oras maritimas navigia dimiſiſſet, dixiſſe fertur Lacon quidam. Finis præſcribendus eſt lucro, propter varios fortunæ caſus: ne parvo temporis momento id mercator amittat, quod in omni vita ſua

Laudat Gell. lib. 16. cap. 1.

Citat Gell. li. 11. cap. 2.

Opifices fovendi.

Urbes inferti li ſolo locandæ.

Gallorū mos laudabilis.

Navigationū abuſus.

Vide Lipſii notas ad Politica.

Offic. lib. 1.

Lucro finis præſcribendus.

perlucratus eſt, cogaturq; decoquere: quod quidē ſine ignominia ac probro nequaquā accidere poteſt, etiam
Cic. Philip. 2. ſi id ſine culpa aliqua fieret. Quod Cicero in ſecunda Philippica Antonio objicit, his verbis: *Tenéſne memoria, prætextatū te decoxiſſe? Patris (inquies) iſta culpa eſt, concedo etenim, eſt pietatis plena defenſio: illud tamen audacia tua, quòd ſediſti in quatuordecim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus: quamvis*
Mercatorib. qua cavenda. *qui fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſent.* Ejuſmodi ignominia ut careant mercatores, aviditati finem imponant, ne paupertiem in ſenectute cum irriſione etiam pati cogantur: Ab his autem magnis mercatoribus ementes ut rurſus aliis vendant, vituperandos cenſet Socrates, niſi adeò imbecilles & invalidi ſint, ut aliud vivendi
Opifices Reip. neceſſar. 1. genus minimè exercere poſſint. Opifices autē neceſſarios eſſe in omni civitate quis ignorat? *Quamvis nihil ingenuum habere poſſe officinam*, Cicero refert. Sed qui parant ea quæ uſui nobis ſunt, & ſine quib. minus commodè vivitur, non modo tolerandi ſunt, ſed inter honeſtos cives cenſendi. Flatores, fuſores, ſtatuarii, cælatores, excuſſores, figuli, vitrarii, ſutores, lanarii, veſtiarii, coriarii, textores, fabri lignarii, lapidarii, cæmentarii, ferrariiq;, & alii complures id genus partim admittendi ſunt, quod quę utilia ſunt parēt, partim quòd urbem
Virg. Georg. diverſis ornamentis illuſtriorem reddant. Vellere ſuo Seres laudantur, Tyros, & Memphis tenuitate telarum. Quocirca non contemnendos opifices eſſe ducimus, qui opere & artificio aliis præſtant, eos namque utiles
Demetrius Poliorceta. admodū fuiſſe civibus ſuis aliquando legimus. Demetrius cui ob crebras victorias Poliorcetæ, id eſt, urbium
Narrat hanc hiſtoriam Pl. l. 35. cap. 10. expugnatori cognomentum fuit. Rhodum accedebat ab ea parte muri, in qua notiſſima illa Protogenis Caunii tabula collocata erat. Et cum jam incendium urbi
Protogenis tabul. pararetur, certior ab oppidanis factus ejus rei, ne præclari artificis incendio monumēta deleret, urbi, & civibus pepercit. Olympii Jovis ſtatua diutius Phidiæ nomen ſervavit: Capidolini autē Mentoris. Tales opifices civitates illæ quæ protulerunt inter ſuas laudes rectè
Jovis ſtatua. connumerare poſſunt. Solonis lex præcipuè laudatur,
Lex Solonis. qua quidē ſancivit filium nequaquā parenti neceſſaria

vitæ

vitæ ſubſidia debere, à quo nullam artem accepiſſet. Et ſic omnes ferè cives hac ſanctione ad popularia omnis generis miniſteria adeò pellexit, ut urbem omnibus artificiis abundantiſſimam parvo tempore effecerit. Utilitas homines coëgit, ut in ſuperioribus diximus, urbes condere, & civitates conſtituere, quo tutius beatiusq; degerent. Utrumque enim facilius conſequentur, ſi opificum ſolertia adventitiis inſtitoribus minus egebunt, & ſibiipſis omnia ſuppeditabunt, quæ in pace ac bello uſui eſſe poterunt. Pleriſque viſum eſt, & doctiſſimis quidem viris mercatores, & opifices ad Reipublicæ munera non eſſe admittendos. Cicero opifices omnes in ſordido quæſtu verſari arbitratur, non ſolum illos qui illiberali mercede victum quæritant, ut ſunt mercenarii, quorum opera, non quorum induſtria emitur, verùm & reliquos omnes. Nihilque ingenui officinam habere aſſerit, & ſordidos etiam quos putat, qui emunt à mercatoribus, quod ſtatim minutatim (ut ajunt) vendant. Quinetiam magnam mercaturam quæ multis etiam ſine vanitate impartiatur, non laudat, ſed aſſerit eam non admodum eſſe vituperandam. Titus Livius in primo Punico bello refert, Q. Claudium Tribunum plebis adverſus Senatum uno Patrum adjuvante Cajio Flaminio legem tuliſſe: *Ne quis Senator, quive Senatoris pater fuiſſet, maritimam navem, quæ pluſquam trecentarum amphorarum eſſet, haberet.* Additque prætérea Livius, id ſatis habitum eſſe ad fructus ex agris vectandos, quando quæſtus omnis Patribus indecorus viſus fuerit. Quibus ex verbis aſſequimur veteribus Romanis non placuiſſe, ut qui Reipublicæ præeſſent, mercaturæ etiam indulgerent. Socrates autem mercatores & opifices publicis oneribus ne honeſtandos quidem eſſe, ſatis manifeſtè oſtendit: & Ariſtoteles, mercatorum opificumque vitam ignavam, virtutique adverſam putat, & proinde ejuſmodi viros ad magiſtratus non eſſe admittendos. Horum authoritates tanti faciendas cenſeo, ut durum admodum mihi eſſe videatur, contra eorum præcepta aliqua ex parte conari. Et nonnullas etiam civitates video ejuſmodi quæſtuarios exegiſſe.

Urbium origo.

Mercatores & opifices an admittendi ad Rempubl. Et ſic Lipſio quoq; videtur in Politicis.

Lex de Senatorum navibus.

Quæſtus omnis indecorus.

Mercatorum & opificum vita ignava.

Laceda-

Lacedæmoniorum mos.

Lacedæmonii, ut cives ſuos ab omni quæſtu abducerent, & ad agriculturam, venationem, remq; militarem impellerent, aurum & argentum tanquam peſtem civium ex ſua civitate ejecerunt, & ferream quandam pecuniam gravioris ponderis inſtituerunt, ut ab omni commercio vicinorum excluderentur, & advenientibus omnibus carerent.

Thebanorum lex.

Thebani quoq; legem ſanciverunt, nemini licere ad honores Reipublicæ admitti, niſi prius annos decem ab omni quæſtu & mercatura abfuiſſet. Et pro comperto arbitrari poſſumus, ſi de optima Republica conſideramus, de ea quæ ad fœlicitatem omni ex parte ducat, lucro intentos homines non admittendos huc eſſe. Malè enim de virtutibus merentur, qui pecuniæ intenti, lucelli potius quàm honeſtatis rationem habere volunt.

Crates aurū abiiciens.

Aurum Crates Thebanus Philoſophus cum abjiceret, rationem neganti reſpondiſſe fertur, *neminem poſſe & opibus & virtuti ſimul indulgere.*

Ariſtippus auri contemtor.

Et aurum adeo contempſit Ariſtippus Cyrenaicus, ut cùm pecunia onuſtum ſervum tardius incedentem itineris comitem haberet, inquit: *Effunde pecuniam puer, quò celerius ambules.*

Monimus mēſarius.

Monimus autem Syracuſanus cum menſarius eſſet, inſaniam ſimulavit pecuniam abjiciens quoad à domino reſpiceretur, dimitteretur q; à menſa: à qua quidem fugiens confeſtim ſe ad Diogenem contulit: maluitque lucro quam ſapientia carere.

Zeno ex mercatore philoſophus.

Gratias fortunæ peringentes egit Zeno, cùm ex Phœnicæ mercatus purpuram ad Pireum naufragium feciſſet, & ad Cratem Philoſophum ſe contulit, apud quem annos viginti in diſciplina de ſedit, cùm annos ante triginta natus eſſet. At cùm ſe cerneret ex mercatore Philoſophum præclarum evaſiſſe: *Tunc ſecundis ventis navigavit*, inquit *quando naufragium feci* Atqui verum eſſe illud opinor, quod à pleriſq; Philoſophorum

Felicitas ex virtute.

dicitur: *Tantum cuiq; fœlicitatis eſſe: quantum virtutis & ſapientiæ.* Et utinam tales omnes eſſemus, qui Stoicorum ſententiā facilè nobis perſuadere poſſemus, *ſolam virtutem ſatis eſſe ad benè beateq; vivendum*, paucu lis enim præceptis opus eſſet, ſi id nobis vere eſſet perſuaſum

Præcepta vitæ mutantia.

Sed quando optima vitæ præcepta partim utilitas partim voluptas, partim mala conſuetudo nobis eripuit

aripit, mitius agendum eſſe cenſeo, & pleraque toleranda, quæ nonnunquam minus digna eſſe videntur. Proinde modeſtè mercaturam agentes, & qui non fœnus faciant, (quod proximum homicidio M. Cato declaravit, cùm interroganti, quid fœnerari ſibi videtur eſſe? *Quid hominem, inquit occidere.*) quiq; non mentiantur, nec de perjurio mendatioq; alios decipiant, Reipubl. muneribus honeſtandos cenſeo, opifices autem honeſtioris quæſtus, non operarios, ac bajulos, voluptatum aut libidinum miniſtros, ſed alios qui civitatē rebus neceſſariis augeant, vel ſpeciē urbis decorent, neutiquam excludendos judicio, ſed taliter cum his agendum, ut cognoſcant induſtriam ſuam non eſſe pœnitendam, & ſi iis locus inter primarios nō ſit, inter reliquos honeſtè eſſe videtur, & ad concordiam inter cives ſervandam maximè accommodatū ſi hi ſine quib. civitas vix eſſe poteſt, quiq; participes onerum ſint, honorum etiā participes aliqua ex parte reddantur. Sordidi verò quæſtus opifices & voluptatum miniſtri, quiq; gulæ ac Veneris irritamenta parent, non modo admittendi in Remp. ſunt, ſed civitate etiam extrudendi. Suis nàmq; ganeis ac popinis, plurimis obſunt, proſunt aūt nemini. Marcus Varro in libris quos de rebus humanis ſcripſit, cùm cupedinarios & macellarios odio à majoribus eſſe habitos oſtenderet, inquit: *Numerius Cupes eques Romanus, & Macellus civis itidem Romanus ſingulari latrocinio multa loca habuerunt infeſta: his in exilium actis, bona ipſorum publicata ſunt, ædes verò ubi habitabant, diruta, & ab altero Macellum, ab altero verò forum Cupedinis appellatum eſt.* Quæ quidem nomina à latronibus locis indicta, declarant quanti fecerint, quantoque odio majores noſtris ejuſmodi artifices proſecuti ſint. Leves etiam artes qui exercent, & ex quibus nihil conſequi poſſunt, neglectui contemptuique habendi ſunt: quod quidem vel uno exemplo Alexander Macedo declaravit. Nam cùm à quibuſdam admirantibus adduceretur, ut quendam conſpiceret, qui ciceris grana ex longo ſpacio in acum perforatam ſine fruſtratione curſum infereret, hominem irriſit, & eum ciceris modio donari juſſit, quo quidem præmio induſtriæ levitatem ſignifi-

Fœnerari eſt occidere hominem.

Opifices quales Republ. utiles.

Opifices è Republ. exterminandi.

Numerius Cupes & Macellus.

Cupedinis forum.

Opifices levium artium.

Alexander Macedo.

ſignificavit. Tales igitur homines ludibrio potius habendi ſunt, quàm aliquo munere honeſtandi. Sed in ſuffragiis reddendis, honeſtatis & virtutis prima ratio eſt habenda: ſecunda verò liberalium diſciplinarum, quæ fructum in civitate habent uberrimum. Tertia autem nobilitatis. Nam quorum majores illuſtri aliqua gloria floruerunt, non ſunt filii poſterique negligendi, niſi ſua ignavia majorum ſuorum laudes obſcuriores reddant. Quarta deinde ſit ratio eorum qui mercatura, artificio, & induſtria civibus proſunt, & urbem opulentiorem nitidioremq; reddunt.

Suffragiorũ quatuor gradus.

DE AEDIFICANDI RATIONE, *quam architecturam dicimus, & de eius inventoribus, ac ſeptem mundi ſpectaculis.*

TIT. IX.

Architectura ſius.

ÆDIFICANDI rationem quàm longè clarius architecturam appellamus, non modò in pace ad urbium ornamentum atque utilitatem neceſſariam eſſe duco, verum in bello ad repugnandum oppugnandumque. Quæ quidem ſi urbi ſtatuendæ principio adhibetur, non ſpeciem modò præſtantiorem efficiet, verùm quoque oportunam magis aptamque reddet & ab hoſtium inſultu oppugnationeque tutiorem. Sed qui architectus non modò manu & experientia, verum etiam doctrina & bonarum artium ſtudiis indiget, non utiq; exploratum eſt, interné opifices, an magis inter diſciplinarum profeſſores cenſendus ſit. M. tamen Vitruvius in libris ſuis excellentiſſimis, quos de Architectura ad Octavium Cæſarem ſcripſit, hanc doctrinam ex ratiocinatione ſolertiæ ac rationi ſubjicit, quòd pluribus diſciplinis variiſq; eruditionibus indigeat, ſine quibus neque perfecta neque abſoluta eſſe poteſt: *Fabricam autem eſſe vult meditationem quandam longo uſu continuatam, atq; tritam, qua manibus perficiatur, & materia cuiuſq; generis opus ſit ad formationis propoſitum.* Quocirca architectum ſine literis, omni authoritate carere aſſerit, tametſi exercitatione præſtet: quòd ſi ſolum modò literis abundet, manu autem careat, verba non rem eū aſſe-

Architectus debet eſſe doctus.

Vitruvii libri Architect.

Fabrica, quid.

aſſecutum putat. Quo quidem judicio non injuria inter opifices collocare eum poterimus, quamvis etiam inter reliquarum doctrinarum profeſſores non immerito eſſe poſſit: & præcipuè ſi Platoni auſcultare volumus, qui diſciplinæ ſpecies tres adſerit; Unam quæ in actione conſiſtat: Alteram quæ ex operis effectu conſtet: Tertiam quę ſpeculationi ſtudeat. Secunda illa Architecturam complectitur, quippe quæ opus ſuum quã primùm conſummatum oſtendit. Hujus artis ſive diſciplinæ inventorem Ægyptii Vulcanum fuiſſe perhibent, qui Mercurii ſucceſſor fuit in regno, Is Aſtronomiæ peritiſſimus fuit & aſtra ignea eſſe cenſuit, omniaque ex igne creari, ædificia tamen ejus arte conſtructa fuiſſe neutiquam legimus, ſed aurificinas, aurifodinas ferrariaſq; ab eo inventas multi adferunt. Forcipem ex ære, & arma bellica, & agreſtia ab eo prius inventa Græci volunt. Dicuntq; eum in re militari plurimum valuiſſe: & quod vulnus in pede accepiſſet, claudus factus eſt. Alii Dædalum Architecturæ inventorem faciunt, qui in Creta regnante Minoe Labyrinthum miro gyrorum ordine ædificavit ad ejus ſimilitudinem, quem diu ante Myris (nonnullis Myro appellatus) Ægyptiorum Rex pro ſepulchro ſibi opulentiſſimo conſtruxit, quod etiam Labyrinthi nomine nuncupavit; cujus quidem aditus ingredientibus facilis erat, exitus autem perdifficilis, niſi beneficio ducis itineris peritiſſimi. Plinius in ſeptimo libro naturali hiſtoriæ, *Dædalum materiariæ fabricæ inventorem fuiſſe refert, & in ea ferram, aſciam, perpendiculum, terebrum, ac glutinum primum inveniſſe teſtatur.* Curabunt igitur qui Reipub. præſunt, ne deſint architecti: nam ſacra quidem vel publica ædificia ubi malæ dimenſionis errata oſtendunt, argumento peregrinis eſſe poſſunt, neq; Principes Reip. elegantes eſſe: privatæ vero ædes malè materiatæ, malevé diſtinctæ, & luminibus ineptè illuſtratæ indecoræ ſunt, & ad habitandum minus accommodatæ. Speciem idcirco urbis, & ędium, domorumq; utilitatem reſpiciet architectus in pace, & ocio: belli verò tempore machinis, tormentis lapidumq; baliſtis adeò utilis erit, ut magno etiam honore publicisque functionibus adficiendus ſit. Urbes ſanè nonnullas obſidione liberatas unius architecti

Architectus an opificibus annumerandus.

Diſciplinæ tres ſpecies.

Vulcanus architecturam invenit.

Forceps.

Dædali Labyrinthus.

Myris.

Cap. 6.

Dædali inventa.

Architecti Reip. neceſſarii.

Architecti munus pacis & belli tempore.

Syracuſas Marcellus evertit. *Archimedis ſolertia.*

ſolertia legimus, nonnullas autem diutius defenſas. Scimus Syracuſas opulentiſſimam Siciliæ urbem ab exercitu Romanorum Marcello conſule triennio fuiſſe obſeſſam antequam expugnaretur, virtute & ſolertia Archimedis hujus artis peritiſſimi, qui diverſis machinis tormentiſque tandiu eam defendit, donec inopia rei frumentariæ & fame deficiente populo, expugnata eversaque extitit. Ipſe autem architectus, cùm urbs diriperetur, jamque hoſtes invaſiſſent, menſuris machinarum intentus, à milite quodam, cui ſuperbum reſponſum reddidiſſet, interemptus eſt. Cujus obitum Marcellus iniquo animo tulit funuſque ejus lachrymis & exequiarum pompa proſequutus eſt. Utilitatem etiã non mediocrem Athenienſibus attulit Philo architectus, qui eis armamentarium fecit, quem Cicero dicendi quoque peritiſſimum fuiſſe ait, nec patrono ullà in parte indiguiſſe, cùm diſertiſſimè populo rationem operis ſui reddidiſſet. Sic etiam Dinocrates Macedo peritus fuit Alexandro Regi, & patriæ ſuæ, in qua juvenes pleroſque erudivit, artiſque ſuæ veluti diuturnum ſeminarium reliquit. Nec minus civibus ſuis profuit, minorémve laudem meruit Cteſiphon Gnoſius, qui ædẽ Epheſiæ Dianæ mirabili artificio ædificavit. Nonne etiã ſumma laude adficiendi ſunt architecti, quorũ ope tot urbes illuſtratæ videntur? Videmus nanque ſingulas penè urbes præclarum aliquod opus Architecturæ præferre, & inter laudes ſuas connumerare, non ſine magna omnium gentium admiratione. In omni tamen terrarum orbe ſeptem præcipuè ſpectacula quondam laudabantur. Quorum primum in Aegypto habebatur. Thebæ, urbs magnitudine, mœnibus, ædificiiſque admiratione digniſſima, quippe quæ centum haberet portas mirabili quodam artificio diſtinctas. Muri deinde Babylonis, quos Semiramis coctò latere & bitumine condidit, ad menſuram in circuitu ſtadiorum trecentorum octoginta quinque, & altitudo inter turres cubitorum quinquagenum, latitudo verò pedum triginta erat, ſecundum ſpectaculum præbuerunt non modo propter amplitudinem ingentem, verùm propter fabricæ excellentiam menſoramq; pręſtantiam. Tertium in Cariæ

Philo Architectus. *Cic. de Orat. lib. 1. Val. li. 8. c. 13. Pl. l. 7. c. 37. Dinocrates Macedo. Cteſiphon Gnoſius.*

Miracula orbis ſeptem. Thebæ de quibus Plinius. Muri Babylonis.

habebatur ſepulchrum maximum ſculpturis atque opere excellentiſſimum, quod Artemeſia Mauſoli Regis uxor viro ſuo, quem præter omnes humanos amores adamavit, conſtituit. *Mauſoleum. Artemeſia.* Ejus monumenti præſtantiam egregiis voluminibus complexi ſunt Satyrus, & Pythius veteres Architecti; nec immerito: Singulis nanque ejus frontibus ſinguli artifices certatim ſculpſerunt partes, quas miro artificio ornarunt, Leochades, Bryaxis, Scopas, & Praxiteles: quorum quidem artes, & ingenii magnitudo opus perpetuæ famæ commendarunt. Pyramides in Aegypto turres adeo excelſæ, ut alto faſtigio opera omnia manufacta excedant, umbrarumque menſuram egrediantur, quartum inter tres ſpectandas, & admiratione dignas locum tenuerunt; hę tres erant numero, & à Memphi, ut Diodorus adſerit, centum & viginti ſtadiis diſtabant. *Pyramides in Aegypto.* Quarum maxima quatuor fuit laterum, quorum quodque ab inferiore parte jugera ſeptem complebat, amplitudo verò ſex jugera excedebat, Erat autem Pyramidum fabrica ex lapide duriſſimo, advecto longo itinere ex Arabia, quod quidem opus ideo admirabilius fuit, quod in ſolo arenoſo erectū ſit, nullumque veſtigium cæſi lapidis agnoſcatur. Quintum verò ſpectaculum fuit nobiliſſimus ille in Rhodo (Jovis, ut Strabo Geographus ait: ut verò Gregorius Nazianzenus, Apollonis) Coloſſus: altitudinis ſeptuaginta cubitorum, quem Chares Lydius Lyſippi diſcipulus fecit, *Coloſſus Rhodius.* Capitolium Romæ (cujus temporibus noſtris vix fundamentorum veſtigia videntur) ſextum orbis terrarum ſpectaculum habitum eſt, fabrica, lapide, atque omni ſtructura excellentiſſimum. *Capitolium Romanum.* Septimum in Cyzico Hadriani ſepulchrum habuit cum Cizico antiquorum laudem, cùm propter delubrum Dyndimenæ matris Deûm ab Argonautis ædificatum, tum propter aliorum operum dignitatem, de qua Ovidius, *Sepulchrum Hadriani in Cyzico.*

Hinc Propontiacis hærentem Cyzicon oris:
Cyzicon Aemoniæ nobile gentis opus.

Infinitum eſſet reliqua numerare, quæ cū admiratione hominū, laudem Architecturæ in omnibus penè urbibus reſtantur: & idcirco, ut diximus, accipiendi ſunt in civitate: & nō modò non contemnendi, verū gratia quoque & honore adficiendi,

DE PICTURA SCULPTURA, ET CAELATURA, & de earum inventoribus: & qui in illis profecerint.

TIT. X.

Plin. l. 35. c. 4.

PICTURA eruditionem maximam præ ſe fert, & commercium cùm poëtica & Oratoribus habet. *Sexti Empirici dictum.* Sextus Empiricus ex Simonidis poëtæ ſententia, *picturam dixit eſſe tacentem poeſim autem loquentem picturam.* Et certè magni ingenii eſt, & divinam propè cognitionem attingit, varias animalium rerumque ſpecies ſic mente concipere, ut penicillo & variis coloribus adeo exprimantur, quaſi nihil in illis præter ſpiritum deſit. Ac ſanè cùm optimam picturam cernimus, id dicere poſſumus, quod Valerius Martialis de catella picta cecinit. *Catella picta.*

Ipſam denique pone cum tabella:
Aut utranque putabis eſſe veram,
Aut utramq; putabis eſſe pictam.

Bos pictus. Uva. Avis. Pictura uſus.

Legimus bovem ad aſpectum pictæ bovis mugiiſſe, & pictis uvis nonnullo[illegible]iſſe deceptos, aveſque ad pictam ſpeciem ſui generis excitatas. Pictura quoque non modo gratiam habet, & delectationem mitificam præbet, verùm præter iſtarum rerum memoriam ſervat, & hiſtoriam rerum geſtarum ante oculos noſtros perpetuo præfert. Quinetiam legendo picturas, in quibus præclara facinora exprimuntur, excitamur ad ſtudium laudis, & ad magna negotia obeunda, veluti ſi alicujus hiſtoriæ monumenta voluerimus. Locum igitur habeant in Repub. pictores, & honeſtum quidem, ut ſtudio gloriæ incendantur & ad parem laudem adoleſcentuli invitentur. *Pictores in Republ.*

Fabius Patricius dictus Pictor. Plin. & Sigonius de nominibus Romanorum. M. Antoninus. Plato pi

Non puduit Fabium Patricium illum Romanum optimo genere oriundum, qui majorum ſuorum nobilitatem ab Hercule uſque recenſebat, picturа exerceri, & ab ea cognomentum accipere. Nec diu pòſt pœnituit Marcum Antoninũ doctiſſimum ac ſanctaſſimum Imperatorẽ operam picturæ dare ſub Diogene præceptore, quamquam illuſtrioribus diſciplinis indulgebat, & magiſtris quibuſque eruditiſſimis utebatur. Legimus etiam Platonem picturæ ſtudioſiſſimum fuiſſe

fuiſſe, & Cicero in ea oculos eruditos ſe habere aſſerit. Quocirca non erit verendum, ne manus adoleſcentulorum coloribus inquinētur, cùm proxima doctrinæ accedat pictura. Huic fundamentum præbet ars illa σφραγὶς quam Græci appellant, nos autem ſignandi nuncupare poſſumus, unde & ſigna dicuntur, & per diminutionem ſigilla. Hanc artem Ariſtoteles ſummopere laudat vultque ut pueri eam ediſcant, quandò aliis pleriſque artibus neceſſaria ſit, non modo ſculpturæ, & cælaturę, quæ ſine ea nullo modo eſſe poſſunt, verum aliis compluribus, & præcipuè Architecturæ, de quâ ſuperius diximus. Primi pictores, quorum opera apud veteres gratiam aliquam meruerunt, Polygnotus, & Aglaophon fuerunt, qui ſimplici duntaxat colore uſi ſunt, & ſui ſtudioſos complures habuerūt, propter ſimplicitatem illam, quæ fundamenta artis ſola imitatione naturæ jecit. Fuerant tamen alii ante eos; Et Canachus in primis cujus ſigna rigidiora extitiſſe, quàm ut imitarentur virilitatem, Cicero ait. Dura etiam Calamidis fuiſſe ait, ſed tamen meliora quàm Canachi, Myronis propius ad veritatem accedebant. In Protogene, Actione, Nicomacho, & Apelle jam perfecta omnia videri idem adſtipulator eſt. Nihil enim ſimul, & inventū, & perfectum eſſe docet. At verò Zeuxis, & circa ejus tempora Parrhaſius (cujus ſermonem aliquādo cùm Socrate fuiſſe apud Xenophontem legimus (plurimum huic arti addiderunt. Nam Zeuxis luminum umbrarumq; rationem inveniſſe dicitur: Parrhaſius autē lineas examinaſſe ſubtilius traditur, & geometricam quandā rationē picturæ addidiſſe. Suam quoq; laudē meruit Ariſtides Thebanus, cujus tabulam unā talentis centū mercatus dicitur Rex Attalus. Cæſar quoq; Dictator ejuſdē pictoris tabulas duas octoginta talentis emit. Philippus Macedo, & ejus filius Alexander, quandoquidē pictura delectati ſunt, artē hanc ſummopere extulerunt, quorum temporibus præcipuè floruit, & diverſis virtutibus laudabatur. Nam Apelles decorū optimè ſervavit, & ſuæ cuiq; perſonæ modum dedit, ne aut nimiū offenderet, aut parum defraudaret, quia in re aliōs quoque pictores peccare dicebat, qui nō ſentirēt quid eſſet ſatis. Ejus prů

Picturæ ſtudioſiſſimus.
Ciceronis iudicium de picturis.
Signa, & ſigilla.
Polygnotus & Aglaophon primi pictores.
Canachus.
Calamides.
Apelles.
Zeuxis.
Parrhaſius.
Pictorum inventa.
De his omnib: vide Pl. 35.
Ariſtides.
Thebanus.
Philippus.
Alexander.
Apelles.

Antigonus altero oculo captus. dentia maximè apparuit, cùm Antigoni imaginem pinxit, quam latere tantùm altero oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret. Nec minor prudentia habenda fuit *Timanthis ſolentia in pingẽda Iphigenia tabula.* Timantis Cythii in ea tabula qua Coloten vicit: nam cùm in immolanda Iphigenia triſtẽ Calchanta feciſſet, triſtiorem Ulyſſem, & mœſtum admodum Menelaum: conſumptis omnino affectibus, obvoluendum caput Agamemnonis eſſe duxit, ut videntibus cogitandum relinqueret ſummum illum luctum, quem penicillo nõ *Protogenes.* poſſet imitari. Protogenem verò cura commendabat, *Antiphilus.* ratio autem Pamphilum, ſicut facilitas Meluntium. Antiphilus per id ferme temporis concipiendis viſionibus *Polycletus qualis pictor.* laudem meruit, ut diligentia & decore Polycletus, cui plerique ad palmam hoc unum tantùm defuiſſe volũt, quòd pondere quodam careret in pingẽdis numinibus: & humanæ formæ aliquid ſuprà veritatem adderet, ita aliquid de authoritate Deorum demeret, atqui leves duntaxat genas pingere nitebatur, graviorem autem ætatem conſilio fingebat. Huic contrarius, quamvis *Phidias ſculptor.* ſculptor, fuit Phidias, nam longè melius Deos quàm homines expreſſit. Is magnam aſſecutus eſt gloriam ex *Iovis ſimulacrum.* Jovis Olympii ſimulachro, quod ex ebore puriſſimo fecit: quo (confeſſione omnium) nihil in eo genere *Lyſippus.* fortius inveniri potuit. Lyſippus tum & Praxiteles e*Praxiteles.* jus artis artifices peregregii propius ad veritatem ac*Veneris imago.* ceſſerunt, quod precipuè oſtendit Praxiteles in Cæo Veneris imagine, cujus pulchritudinem nullus artifex imitari unquam potuit. Nec Callicles etiam in hac arte parvam laudem meruit, adiutus non modò diſcipli*Formica ſculpta.* na, ſed acri oculorum acie. Sculpſit namq; ex ebore tã parvi corporis formicas, ut earum artus vix inveniri potuerint, qui diſtincte cernerent. Scribit Laërtius Dio*Socrates.* genes Socratem Philoſophum hac arte delectatum lapides ſculpſiſſe, opuſque ejus Gratias eſſe quæ Athenis *Sculptura.* in arce erant. Hæc ſculpturæ ars, quæ à pictura deſcendit, & ab ejus commercio nuſquam ſegregatur, magnã laudem meruit, & quaſi præmium attulit viris optimè de Rep. meritis, & aliis qui in ſtudiis literarum præcel*Statua prima Athenis.* lentes extiterunt. Nam apud Athenienſes Harmodius & Ariſtogiton, quod tyrannum interemerunt, primi omnium

omnium ſtatuam meruerunt, eodem anno quo Brutus Romanos Reges exegit, Spurium Caſſium regnum affectantem ejus pater interemit, cui à populo Romano primùm ærea ſtatua decreta fuit, Gorgias quoq; Leontinus Orator inſignis auream ſtatuam (quam ex doctrinæ ſuæ mercede lucratus fuerat) ſibi erigi voluit. Et Accius poëta in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poni voluit, cùm ipſe eſſet puſillus. Quinetiam fortibus viris id laudi fuit, præmium equeſtri vel pedeſtri imagine ab Imperatoribus vel populo donari, ubi quippiam præclarum egiſſent. Quæ clariſſimorum virorum ſtatuæ, juvenum animos erigunt, & ad parem laudem conſequendam excitant, ut de Julio Cęſare legimus, qui quæſtor in Hiſpaniam miſſus, cùm Gades veniſſet animadverſa in Herculis templo magni Alexandri imagine ingemuit, quaſi pertæſus ignaviam ſuã, quòd nihil adhuc memoria dignum egiſſet in ea ætate, qua ille magnam orbis terrarũ partem ſubegiſſet, miſſionemque à Senatu poſtulavit, & ejuſmodi memoriæ gloria excitatus, parvo tempore geſta ac laudem Alexandri Macedonis ſuperavit. Et Cato Cenſorius vix æquo animo ſtatua caruiſſe videtur, cum interrogãti cur inter multos imaginem non haberet? reſpondit: *Malo equidẽ bonos viros ambigere quare id non meruerim, quam (quòd grauius eſt) muſsitare cur impetraverim.* Quocirca etiam hujuſmodi artifices chari admodũ habendi ſunt ab iis qui Reip. præſunt, nam eorum opera urbes adeò ornant, ut nonnunquam victis urbibus, à victoribus ad memoriæ laudem transferantur. Lucullus ex Apollonia Ponti urbe Apollinis Coloſſum triginta cubitorum altitudinis Romam devexit, & in Capitolio, magno totius populi plauſu erigi juſſit. Gratum etiam populo Romano extitit quòd Claudius Cæſar Jovis ſtatuam in campo Martio dicavit. Tarentini Jovis ſtatuam cubitorum quadraginta à Lyſippo factam inter ornamenta urbis ſuæ primaria connumerarunt, & ſummopere admirati ſunt, quòd tali libramento facta eſſet, ut manum mobilem haberet, quæ tamẽ nulla procellarum vi avelleretur. Horum artificia quo magis laudantur, eo magis adoleſcentes ad ſua ſtudia incitant. Sed ignavia tempo-

Spurius Caſſius à patre ſuo occiſus.

Statua Leontini.

Accius poëta.

Corda iuvenum ſtimulant clarorum virorum ſtatuæ.

Iul. Cæſar.

Cato Cenſorius.

Lucullus.

Apollinis Coloſſus.

Iovis ſtatua cubitorum quadraginta.

rum,& divitiarum admiratio, ejuſmodi artes minores effecit,quas aliquando Principum ſtudia erigere potuerunt,& præcipuè cùm pace & officio fruentur. Cicero ſcribit primis illis temporibus Romanos picturis minus fuiſſe delectatos, & idcirco paucos habuiſſe pictores,ac ſculptores:ſed creſcente imperio,poſt orientales, & poſt expugnationes Græcarum urbium,inter triumphales pompas, ſtatuas, & omnium generum ſigna ac picturas victores Romam advexerunt,& provinciarum præſides, aliiq; qui cum imperio erant, cum liberiores ad rapinam per ſuperbiam, ambitionem & avaritiam facti eſſent, ejuſmodi præclara opera rapere non dubitarunt? quod & in Verrem Cicero ipſe teſtari videtur,& Satyricorum excellentiſſimus non ſine dolore, & ſtomacho refert his verſibus:

Pingendi ſculpendiq; artes ut minores ſint habitæ.

Non iidem gemitus olim, nec vulnus erat par
Damnorum ſociis florentibus, & modo victis,
Plena domus tunc omnis & ingens ſtabat acervus
Nummorum, Spartana chlamys, conchylia Coa,
Et cùm Parrhaſii tabulis ſignisq; Myronis
Phidiacum vivebat ebur, necnon Polycleti,
Multus ubiq; labor, rara ſine Mentore menſa.
Inde Dolobella eſt, atq; hinc Antonius, inde
Sacrilegus Verres referebant navibus altis
Occulta ſpolia, & plures de pace triumphos.

Iuven. Sat 8.

Quocirca ex omnibus penè urbibus quicquid præclarum ex ejuſmodi artibus inventum eſt, Romam pertulerunt. Multa ſigna ex Ægypto devecta ſunt, & præcipuè ex præclara Thebarum urbe, quæ priſcis ſeculis condita, ambitioſum nomẽ habuit à magno poëtarum numero, quæ tantæ præſtãtiæ extitit, ut provincia Thebarum nomine nuncupata fuerit, ea quidem antè imperium Romanum direpta fuit. Nam principio imperii Carthagienſium, improviſo Pœnorum exercitu oppreſſa extitit. Et deinde cum magna ex parte reſtaurata eſſet, Rex Perſarum Cambyſes eam invaſit, opesq; invadens diripuit, nec ſimulachris aut templis Deorum pepercit. Longè verò poſt Romanorum provincia extitit, cui primus omniũ poſt mortem Cleopatræ & Antonii præfuit Cornelius Gallus, Cæſare Octavio res Romanas tenente,

Roma.

Thebarum præſtantia.

Cambyſes.

Cornelius Gallus poeta foroiulienſis.

tenente, poëta ille peregregius, cujus non ſine obſcuriore quodam fletu meminit Virgilius in extrema Bucolicorum parte. Is in ea provincia optimè ſe geſſit, ut Strabo refert, nam & Heroum urbem, quæ defecerat, in poteſtatem Cæſaris rēdegit: & ortam in Thebaide ſeditionem propter imperata tributa, optimè compoſuit. Invidiam tamen ſuparare nequivit: cum namq; nonnulli nobiliores, qui poëtæ foro Julienſi vix dum civitate donato provinciam creditam iniquo animo ferebant. Octavio inſimularunt, quòd Thebas exhauſiſſet, interceptis ſignis, ac ſtatuis compluribus. Proiude Imperatoris juſſu populatæ provinciæ accerſitus eſt, ut factorum rationes redderet: invidiam itaq; nobiliorum timens, & præcipuè cum accepiſſet, ejuſmodi curam ab Octavio æmulis illis ſuis traditam eſſe, in deſperationem verſus, cum ejuſmodi indignitatem minus ferre poſſet, ſtricto enſi incubuit, & hunc Galli finem fuiſſe, Ammianus Marcellinus refert, ubi de geſtis Juliani Cæſaris ſcribit, & Euſebius ejus mortis memoriam facit: qua tamen vi occiderit tacet. Grammatici qui in Virgilium ſcribunt, ſive conſilio ſive alia ducti authoritate, vel quòd Virgilii taciturnitatem in his quæ contra Octavium dici poſſent, ſequi velint, dicunt Gallum amicum primò Octavii fuiſſe, poſtea verò cùm veniſſet in ſuſpicionem quòd contra eum conjuraſſet, interemptum. Suetonius verò contra Tranquillus Octavium dicit Gallo (quem ad Ægypti præfecturam provexerat) domo provinciiſq; ſuis interdixiſſe, ob ejus ingratum ac malevolum animum. Sed cùm accepiſſet deinde eum accuſatorum damnationibus & ſenatuſconſultis ad necem compulſum, pietatem pro ſe tantopere indignantis laudavit, obitū verò poëtæ illa lachrymavit, vicemq; ſuā conqueſtus eſt, quòd ſibi ſoli non liceret amicis quatenus vellet iraſci. Hujus præclari poëtæ memoria me ab inſtituto diſtraxit, fecitq; longiorem, ſed ad propoſitum redeo. Pictura, Sculptura, ac Cælatura, artes ſunt peregregiæ, & ad diſciplinam literarum proximè accedunt, adeò ut nulla ex parte civili viro pœnitentiæ eſſe videantur.

Cornelius Gallus invidia oppreſſus.

Opiniones de Cornelii Galli interitu.

AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum

PROOEMIUM.

Bonarum artiũ honos res militaris gloria præſtat.

AEGYPTII *Reges longè maiorem gloriam diſciplinarum bonarum artium eſſe dixerunt, quam rei bellicæ. Proinde omnes ſtudiis ſapientiæ mira quadam diligentia incumbebant, nec quiſpiam ſe ſatis dignè imperare arbitrabatur, qui non præter cæteros in aliqua doctrina excelleret, & operam ſuam aliis compluribus navaret. Hoc ſtudio incitatus Ptolemæus illuſtrem illam bibliothecam Alexandriæ comparavit, ut ſapientiæ ſeminarium in poſteris propagaret, & civibus ac peregrinis prodeſſet. Muſis præterea & Apollini ludos dicavit, & Poetis & Oratoribus in certaminibus veluti athletis magna præmia ſummosq; honores cõſtituit, ut diligentius literis inſudarent. Fuit ſanè apud AEgyptios antiqua valde eruditio. Eorum namq; ſacerdotes, qui cum Regibus verſabantur, primi mortalium in mathematicis clariſſimi habiti ſunt, ad eos quoque ex omni terrarum orbe diſcipuli confluebant, ut doctiores evaderent, nec quiſpiam ſatis eruditus videbatur, qui AEgyptiacæ diſciplinæ expers eſſet: ad quam perdiſcendam (ut Diodorus Siculus refert) Orpheus, Muſæus, Melampus, Dædalus, Homerus, Lycurgus, Solon, Pythagoras, Plato, Eudoxus, Democritus, Euripides, & complures alii acceſſerunt, qui diſciplinas omnes omnium gentium illuſtrarunt. Gratiæ igitur peringentes habendæ ſunt Deo Optimo Maximo, Sixte Pontifex maxime, qui tibi vices ſuas noſtro tempore inter mortales permiſit imperiumq; religionis Chriſtianæ credidit. Nunc planè cernimus Platonicam illam felicitatem, qui ait tunc beatas fore Reſpublicas, cùm a ſapientibus & doctiſſimis viris regerentur: nunc omnes qui in ſtudiis bonarum artium ocium contriverunt, ſperare poſſunt, ſeſe laborum ſuorum quamprimum præmia habituros. Docti enim doctos amabunt, ſi erunt docti, ut eſt in Græco proverbio. Ego hos libros meos antè pontificatũ tuum ad umbiculum*

Ptolemei bibliotheca.

Muſarum & Apollinis ludi.

Eruditio AEgyptiorum.

Platonica felix Reſpubl.

uſq;

uſiq; deductos, planè deſtitueram, ut qui nequaquam me-facturum operapretium putarem, propter temporum infœlicitatem: nunc autem ſpe tui numinis erectus, affectos è veſtigio confeci, & tuo nomini dedicavi. Et ſi eos probaveris, omnino decrevi, quicquid ætatis mihi ſupereſt, id omne in rebus perquam tibi gratiſſimis ſcribendis conſumere. Sin ſecus egeris, perpetuum ſilentium mihi indicere deſtinavi, ut ingenium meum unà cum corpore ſeneſcat, & obſcura oblivione occidat. Sed ad inſtitutum noſtrum redeamus, & de liberalibus diſciplinis ſuo ordine diſſeramus.

Seneſcentis corporis animus gloria juveneſcit.

DE LITERARUM UTILITATE, & earum inventoribus, & ſeorſum de Grammatica.

TITULUS PRIMUS.

LITERAS inprimis, omnibus (ſi fieri poteſt) ediſcendas eſſe cenſeo: nec illis aſſentior qui eas ingenii memoriæque peſtem eſſe affirmant, quamvis adſtipulatorem habeant Platonem, qui literarum uſum memoriæ obeſſe aſſerit, quando illa quæ ſcriptis repoſuimus, veluti cuſtodire definimus: ſicut illa quæ in ſcriniis optimis etiam clavibus aſſeruantur, neglectui nobis ſunt. Etenim inter hominum inventa haud ſcio an aliud præclarius dici aut excogitari poſſit: quin admirationis videtur eſſe pauculis admodum notis infinitas hominum voces, innumerabilia verba innumerabileſq; ſententias complecti. Mortales ſiquidem omnes doctrinæ eſſent, mortalia hominum præclarè geſta, niſi literarũ monumentis ſervarentur: quæ tanti extiterunt, ut earum inventum plerique populi & excellentiſſimi viri ſibi vendicarint. Neque enim Plinio viro doctiſſimo aſſentiri poſſum, qui eas æternas arbitratur, ſed præclariſſimi alicujus ingenii inventum fuiſſe opinor, quod diverſis deinde notis ab aliis atq; aliis gentibus uſurpatum ſit. Earum primi inventores, ut Platoni, & ex noſtris Cornelio Tacito, nonnulliſq; aliis placet, Ægyptii fuiſſe perhibentur, qui animalium figuris, literarum loco utebantur, veluti cùm tempus ſcripturi eſſent, ſerpentem in circulum revolutum caudam ſibi devorantẽ

Literarum uſum memoriæ obeſſe ſcribit Plato.

Literarum fructus.

Literarum inventio.

AEgyptii, animalium figuris pro literis utebantur.

pingebant. *Et lubricam anguillam, ubi invidiam ſignificare vellent.* Ubi verò *naturæ vocabulum, vulturem pingebant*, quia mares nullos inter illas alites inveniri naturali ratione oſtendunt. *Cùm autem Regem ſcribere vellent, apem mella conficientem pingebant*, oſtendentes moderatori ac Regi cum tranquillitate ac jucunditate aculeos neſci debere. Harum literarum authorem Mercurium Nili filium præferunt. Arcades tamen, & omnes ferè Græci Cadmum Agenoris filium literarum inventorem fuiſſe ajunt, qui ex Phœnicibus in Bœotiam delatus, Græcos quoſdam docuit, qua ex re Phœnices literas dictas eſſe credunt, quamvis Lydi ductum id nomen arbitrantur à Phœnice ejuſdem Agenoris filio, à quo eas primùm repertas aſſerunt. Alii tamen Linum Chalcidenſem ex Phœnice literas ad Græcos tuliſſe volunt, & eum Herculem docuiſſe. Quidam Cecropem Athenienſium Regem, alii Palamedem Argivum tempore Trojani belli ſexdecim literarum formas, mox Simonidem cæteras reperiſſe ajunt. Phœnices à Judæis primò literas accepiſſe plurimi affirmāt. Quarum apud Judæos author fuit Moſes, qui Chaldæos ac Syrios ſecutus eſt, qui earum omnem originem in Abraham referunt. Nicoſtratam cognomento Carmentem Latini literarum authorem habent, quæ cum Evandro filio ex Arcadia in Italiam navigavit; & cum vaticinandi perita eſſet, reſponſa petentibus carminibus dabat, & futuros canebat eventus; quem quidem uſum literarum à Græcis mutuata Latinis tradidit, quas Evāder illius primus didicit, & complures Italos docuit. Quocirca Tacitus Cornelius, & alii nonnulli Evandrum Latinarum literarum inventorem eſſe dicunt. Sunt etiam qui dicant Pelaſgos (quæ regio Bœotia quondam vocabatur) primos omnium in Latium literas intuliſſe: Æthruſcis autē primus dedit Demaratus Corinthius Tarquinii priſci pater. Quorſum hæc tam longa literarum ab incunabulis, ut dicitur, commemoratio? ut intelligamus eas tanti fuiſſe apud præclaras quaſque nationes, ut earum inventores divinis penè honoribus honeſtati fuerint. Eas igitur non modo ediſcēdas eſſe cenſeo, ſed vix arbitrari poſſum in libera civitate quemquam ſine literis ingenui civis

Hieroglyphica nota.
Anguilla.
Vultur.
Apis.
Mercurius.
Cadmus.
Phœnices litera.
Linus Chalcidenſis Herculem literas docuit.
Cecrops.
Palamedes.
Moſes.
Nicoſtrata.
Evander.
Pelaſgi.
Ethruſci.
Literarum ſtudia in Rep. perneceſſaria.

civis nomen mereri. Quî enim ſine literis, non ſolùm liberales diſciplinas,ſed minimas quaſque artes ediſcere aut tueri poſſumus? Nec mercatura ipſa aut agricultura ſine eis ſatis tuta eſſet. Hæ namque memoriam rerum conſervant, poſteritatem inſtituunt, præterita futuris connectunt,& ratiocinationem totius vitæ noſtræ perpetuò agunt. Idcirco optimum quidem factu eis, pueros imbuere priuſquam aliis artibus incumbant, ſi eos viros aliquando evadere volumus, aut in civium numero cenſeri. Erit igitur officium optimi cujusque patrisfamiliâs,ſumma diligentia curare ut filios ſaltem his primis literis eruditos habeat. Proverbium namque Græcum eſt, *hominem ſine literis ſimilem eſſe infructuoſæ arbori.* Dimittant deinde eos ad quaſcunque artes videbuntur aptiores: longè facilius longeq; commodius eas exercebunt. *Patris familias officium in erudiendis liberis.* *Proverb.*

Sed poſtquam à nobis eò ventum eſt,ut de primis (ut ajunt) elementis ſermonem fecerimus, non erit alienum de ſingulis bonarum artium ſtudiis differere.Nam ſi de optima Republica ſcribere volumus, partium noſtrarum etiam erit, dicere quibus diſciplinis erudiri volumus civem noſtrum, quem partem civitatis noſtræ facimus. Curabunt,qui Reip. præſunt,& publica quidē mercede,ut ſingulæ quæq; doctrinæ optimos præceptores habeant, qui publicè inſtituant. Non enim privati omnes poſſunt victum filiis ſuppeditare, & mercedem præceptoribus penſitare. Egregii ſunt Grammaticæ profeſſores, & non modò literis, ſed & moribus probatiſſimi. Periculoſum namq; eſt (ut in proverbio dicitur) *ovem lupo committere*, & eum quem præceptorē pueris adhibueris,corruptorem experiri. Vitia ſiquidem, quibus ea ætate pueri inquinantur,perpetuò remanent,vel cum magna difficultate tolluntur. Tradidit Diogenes Babylonius Leonidem Alexandri Macedonis præceptorem, cum vitiis quibuſdam imbuiſſe, quæ maximū etiam Regē ab illa puerili inſtitutione profecuta ſunt. Eorum itaque ſermo purus ac nitidus ſit, & ab omni barbarie alienus. Jacit enim Grammatice fundamenta omnium diſciplinarum. Proinde videndū eſt ut ſolida ſit,ſi alias artes ediſcere volueris quandoquidem incon- *Præceptores publici.* *Grammatici.* *Proverb.* *Leonides Alexandri pædagogus.* *Grammatica omniū diſciplinarū fundamentum.*

cinnæ

ſignificavit. Tales igitur homines ludibrio potius habendi ſunt, quàm aliquo munere honeſtandi. Sed in ſuffragiis reddendis, honeſtatis & virtutis prima ratio eſt habenda: ſecunda verò liberalium diſciplinarum, quæ fructum in civitate habent uberrimum. Tertia autem nobilitatis. Nam quorum majores illuſtri aliqua gloria floruerunt, non ſunt filii poſterique negligendi, niſi ſua ignavia majorum ſuorum laudes obſcuriores reddant. Quarta deinde ſit ratio eorum qui mercatura, artificio, & induſtria civibus proſunt, & urbem opulentiorem nitidioremq; reddunt.

Suffragiorũ quatuor gradus.

DE AEDIFICANDI RATIONE, *quam architecturam dicimus, & de eius inventoribus, ac ſeptem mundi ſpectaculis.*

TIT. IX.

Architectura ſiue.

ÆDIFICANDI rationem quàm longè clarius architecturam appellamus, non modò in pace ad urbium ornamentum atque utilitatem neceſſariam eſſe duco, verum in bello ad repugnandum oppugnandumque. Quæ quidem ſi urbi ſtatuendæ principio adhibetur, non ſpeciem modò præſtantiorem efficiet, verùm quoque opportunam magis aptamque reddet & ab hoſtium inſultu oppugnationeque tutiorem. Sed qui architectus non modò manu & experientia, verumetiam doctrina & bonarum artium ſtudiis indiget, non utiq; exploratum eſt, interne opifices, an magis inter diſciplinarum profeſſores cenſendus ſit. M tamen Vitruvius in libris ſuis excellentiſſimis, quos de Architectura ad Octavium Cæſarem ſcripſit, hanc doctrinam ex ratiocinatione ſolertiæ ac rationi ſubjicit, quòd pluribus diſciplinis variiſq; eruditionibus indigeat, ſine quibus neque perfecta neque abſoluta eſſe poteſt: *Fabricam autem eſſe vult meditationem quandam longo uſu continuatam, atq; tritam, qua manibus perficiatur, & materia cuiuſq; generis opus ſit ad formationis propoſitum.* Quocirca architectum ſine literis, omni authoritate carere aſſerit, tametſi exercitatione præſtet: quòd ſi ſolum modò literis abundet, manu autem careat, verba non rem eũ aſſe-

Architectum debet eſſe doctum.

Vitruvii libri Architect.

Fabrica, quid.

aſſecutum putat. Quo quidem judicio non injuria inter opifices collocare eum poterimus, quamvis etiam inter reliquarum doctrinarum profeſſores non immerito eſſe poſſit: & præcipuè ſi Platoni auſcultare volumus, qui diſciplinæ ſpecies tres adſerit: Unam quæ in actione conſiſtat: Alteram quæ ex operis effectu conſtet: Tertiam quę ſpeculationi ſtudeat. Secunda illa Architecturam complectitur, quippe quæ opus ſuum quã primùm conſummatum oſtendit.

Architectus an opificibus annumerandus

Diſciplinæ tres ſpecies.

Hujus artis ſive diſciplinæ inventorem Ægyptii Vulcanum fuiſſe perhibent, qui Mercurii ſucceſſor fuit in regno, Is Aſtronomiæ peritiſſimus fuit & aſtra ignea eſſe cenſuit, omniaque ex igne creari, ædificia tamen ejus arte conſtructa fuiſſe neutiquam legimus, ſed aurificinas, aurifodinas ferrariaſq; ab eo inventas multi adſerunt.

Vulcanus architecturam invenit.

Forcipem ex ære, & arma bellica, & agreſtia ab eo prius inventa Græci volunt. Dicuntq; eum in re militari plurimum valuiſſe: & quod vulnus in pede accepiſſet, claudus factus eſt.

Forceps.

Alii Dædalum Architecturæ inventorem faciunt, qui in Creta regnante Minoe Labyrinthum miro gyrorum ordine ædificavit ad ejus ſimilitudinem, quem diu ante Myris (nonnullis Myro appellatus) Ægyptiorum Rex pro ſepulchro ſibi opulentiſſimo conſtruxit, quod etiam Labyrinthi nomine nuncupavit; cujus quidem aditus ingredientibus facilis erat, exitus autem perdifficilis, niſi beneficio ducis itineris peritiſſimi.

Dædali Labyrinthus.

Myris.

Plinius in ſeptimo libro naturali hiſtoriæ, *Dædalum materiariæ fabricæ inventorem fuiſſe refert, & in ea ferram, aſciam, perpendiculum, terebrum, ac glutinum primum inveniſſe teſtatur.*

Cap. 6.

Dædali inventa.

Curabunt igitur qui Reipub. præſunt, ne deſint architecti; nam ſacra quidem vel publica ædificia ubi malæ dimenſionis errata oſtendunt, argumento peregrinis eſſe poſſunt, neq; Principes Reip. elegantes eſſe; privatæ vero ædes malè materiatæ, malevè diſtinctæ, & luminibus ineptè illuſtratæ indecoræ ſunt, & ad habitandum minus accommodatæ.

Architecti Reip. neceſſarii.

Speciem idcirco urbis, & ædium, domorumq; utilitatem reſpiciet architectus in pace, & ocio: belli verò tempore machinis, tormentis lapidumq; baliſtis adeò utilis erit, ut magno etiam honore publiciſque functionibus adficiendus ſit. Urbes ſanè nonnullas obſidione liberatas unius architecti

Architecti munus pacis & belli tempore.

Syracuſas Marcellus evertit. ſolertia legimus, nonnullas autem diutius defenſas. Sex- *Archimedis ſolertia.* mus Syracuſas opulentiſſimam Siciliæ urbem ab exercitu Romanorum Marcello conſule triennio fuiſſe obſeſſ.m antequam expugnaretur, virtute & ſolertia Archimedis hujus artis peritiſſimi, qui diverſis machinis tormentiſque tandiu eam defendit, donec inopia rei frumentariæ & fame deficiente populo, expugnata eversaque extitit. Ipſe autem architectus, cùm urbs diriperetur, jamque hoſtes invaſiſſent, menſuris machinarum intentus, à milite quodam, cui ſuperbum reſponſum reddidiſſet, intertemptus eſt. Cujus obitum Marcellus iniquo animo tulit funuſque ejus lachrymis & *Philo Architectus.* exequiarum pompa proſequutus eſt. Utilitatem etiã *Cic. de Orat. lib. 1 Val. li. 8. c. 13. Pl. l. 7. c. 37.* non mediocrem Athenienſibus attulit Philo architectus, qui eis armamentarium fecit, quem Cicero dicendi quoque peritiſſimum fuiſſe ait, nec patrono ullâ in parte indiguiſſe, cùm diſertiſſimè populo rationem o- *Dinocrates Macedo.* peris ſui reddidiſſet. Sic etiam Dinocrates Macedo peutilis fuit Alexandro Regi, & patriæ ſuæ, in qua juvé- *Cteſiphon Gnoſius.* nes pleroſque erudivit, arti que ſuæ veluti diuturnum ſeminarium reliquit. Nec minus civibus ſuis profuit, minorémve laudem meruit Cteſiphon Gnoſius, qui ædẽ Epheſiæ Dianæ mirabili artificio ædificavit. Nonne etiã ſumma laude adficiendi ſunt architecti, quorũ opera urbes illuſtratæ videntur? Videmus nanque ſingulas penè urbes præclarum aliquod opus Architecturæ præferre, & iñter laudes ſuas connumerare, non ſine magnâ omnium gentium admiratione. In omni tamen terrarum orbe ſeptem præcipuè ſpectacula quondam lauda- *Miracula orbis ſeptem.* bantur. Quorum primum in Aegypto habebatur. The- *Thebæ de quibus Plinius.* bæ, urbs magnitudine, mœnibus, ædificiiſque admiratione digniſſima, quippe quæ centum haberet portas mirabili quodam artificio diſtinctas. Muri deinde Ba- *Muri Babylonis.* bylonis, quos Semiramis cocto latere & bitumine condidit, ad menſuram in circuitu ſtadiorum trecentorum octoginta quinque, & altitudo inter turres cubitorum quinquagenum, latitudo verò pedum triginta erat, ſecundum ſpectaculum præbuerunt non modo propter amplitudinem ingentem, verùm propter fabricæ excellentiam menſorumq; pręſtantiam. Tertium in Caria

habebatur ſepulchrum maximum ſculpturis atque opere excellentiſſimum, quod Artemeſia Mauſoli Regis uxor viro ſuo, quem præter omnes humanos amores adamavit, conſtituit. Ejus monumenti præſtantiam egregiis voluminibus complexi ſunt Satyrus, & Pythius veteres Architecti; nec immerito: Singulis nanque ejus frontibus ſinguli artifices certatim ſculpſerunt partes, quas miro artificio ornarunt; Leochades, Bryaxis, Scopas, & Praxiteles: quorum quidem artes, & ingenii magnitudo opus perpetuæ famæ commendarunt. Pyramides in Aegypto turres adeo excelſæ, ut alto faſtigio opera omnia manufacta excedant, umbrarumque menſuram egrediantur, quartum inter tres ſpectandas, & admiratione dignas locum tenuerunt; hę tres erant numero, & à Memphi, ut Diodorus adſerit, centum & viginti ſtadiis diſtabant. Quarum maxima quatuor fuit laterum, quorum quodque ab inferiore parte jugera ſeptem complebat, amplitudo verò ſex jugera excedebat, Erat autem Pyramidum fabrica ex lapide duriſſimo, advecto longo itinere ex Arabia, quod quidem opus ideo admirabilius fuit, quod in ſolo arenoſo erectũ ſit, nullumque veſtigium cæſi lapidis agnoſcatur. Quintum verò ſpectaculum fuit nobiliſſimus ille in Rhodo (Jovis, ut Strabo Geographus ait: ut verò Gregorius Nazianzenus, Apollonis) Coloſſus: altitudinis ſeptuaginta cubitorum, quem Chares Lydius Lyſippi diſcipulus fecit, Capitolium Romæ (cujus temporibus noſtris vix fundamentorum veſtigia videntur) ſextum orbis terrarum ſpectaculum habitum eſt, fabrica, lapide, atque omni ſtructura excellentiſſimum. Septimum in Cyzico Hadriani ſepulchrum habuit cum Cizico antiquorum laudem, cùm propter delubrum Dyndimenæ matris Deûm ab Argonautis ædificatum, tum propter aliorum operum dignitatem, de qua Ovidius,

Mauſoleum. Artemeſia.

Pyramides in Aegypto.

Coloſſus Rhodius.

Capitolium Romanum.

Sepulchrum Hadriani in Cyzico.

Hinc Propontiacis hærentem Cyzicon oris:
Cyzicon Aemoniæ nobile gentis opus.

Infinitum eſſet reliqua numerare, quæ cũ admiratione hominũ, laudem Architecturæ in omnibus penè urbibus reſtantur: & idcirco, ut diximus, accipiendi ſunt in civitate: & nõ modò non contemnendi, verũ gratia quaque & honore adficiendi,

DE PICTURA SCULPTURA, ET CAELAtura, & de earum inventoribus: & qui in illis profecerint.

TIT. X.

Plin. l. 35. c. 4. PICTURA eruditionem maximam præ ſe fert, & commercium cùm poëtica & Oratoribus habet. *Sexti Empirici dictum.* Sextus Empiricus ex Simonidis poëtæ ſententia, *picturam dixit eſſe tacentem poeſim autem loquentem picturam.* Et certè magni ingenii eſt, & divinam propè cognitionem attingit, varias animalium rerumque ſpecies ſic mente concipere, ut penicillo & variis coloribus adeo exprimantur, quaſi nihil in illis præter ſpiritum deſit. Ac ſanè cùm optimam picturam cernimus, id dicere poſſumus, quod Valerius Martialis de catella picta *Catella picta.* cecinit.

Ipſam denique pone cum tabella:
Aut utranque putabis eſſe veram,
Aut utramq; putabis eſſe pictam.

Bos pictus. *Uva.* *Avis.* Legimus bovem ad[illegible]ctum pictæ bovis mugiiſſe, & pictis uvis nonnullo[illegible]iſſe deceptos, aveſque ad pictam ſpeciem ſui generis excitatas. *Picturæ uſus.* Pictura quoque non modo gratiam habet, & delectationem mirificam præbet, verùm præter itarum rerum memoriam ſervat, & hiſtoriam rerum geſtarum ante oculos noſtros perpetuo præfert. Quinetiam legendo picturas, in quibus præclara facinora exprimuntur, excitamur ad ſtudium laudis, & ad magna negotia obeunda, veluti ſi alicujus hiſtoriæ monumenta voluerimus. *Pictores in Republ.* Locum igitur habeant in Repub. pictores, & honeſtum quidem, ut ſtudio gloriæ incendantur & ad parem laudem adoleſcentuli invitentur. *Fabius Patricius dictus Pictor.* Non puduit Fabium Patricium illum Romanum optimo genere oriundum, qui majorum ſuorum nobilitatem ab Hercule uſque recenſebat, picturam exerceri, & ab ea cognomentum accipere. *Plin. & Sigo. nius de nominibus Romanorum.* Nec diu pòſt pœnituit Marcum Antoninũ doctiſſimum ac ſanctiſſimum Imperatorẽ operam picturæ dare ſub Diogene præceptore, quamquam illuſtrioribus diſciplinis indulgebat, & magiſtris quibuſque eruditiſſimis utebatur. *M. Antoninus. Plato pi-* Legimus etiam Platonem picturæ ſtudioſiſſimum fuiſſe

fuiſſe,& Cicero in ea oculos eruditos ſe habere aſſerit. Quocirca non erit verendum, ne manus adoleſcentulorum coloribus inquinētur, cùm proxima doctrinæ accedat pictura. Huic fundamentum præbet ars illa γλυφικὴ quam Græci appellant, nos autem ſignandi nuncupare poſſumus, unde & ſigna dicuntur, & per diminutionem ſigilla. Hanc artem Ariſtoteles ſummopere laudat vultq; ut pueri eam ediſcant, quandò aliis pleriſque artibus neceſſaria ſit, non modo ſculpturæ, & cælaturę, quæ ſine ea nullo modo eſſe poſſunt; verùm aliis compluribus, & præcipuè Architecturæ, de qua ſuperius diximus. Primi pictores, quorum opera apud veteres gratiam aliquam meruerunt, Polygnotus, & Aglaophon fuerunt, qui ſimplici duntaxat colore uſi ſunt, & ſui ſtudioſos complures habuerūt, propter ſimplicitatem illam, quæ fundamenta artis ſola imitatione naturæ jecit. Fuerant tamen alii ante eos; Et Canachus in primis cujus ſigna rigidiora extitiſſe, quàm ut imitarentur virilitatem, Cicero ait. Dura etiam Calamidis fuiſſe ait, ſed tamen meliora quàm Canachi, Myronis propius ad veritatem accedebant. In Protogene, Actione, Nicomacho, & Apelle jam perfecta omnia videri idem adſtipulator eſt. Nihil enim ſimul, & inventū, & perfectum eſſe docet. At verò Zeuxis, & circa ejus tempora Parrhaſius (cujus ſermonem aliquādo cùm Socrate fuiſſe apud Xenophontem legimus (plurimum huic arti addiderunt: Nam Zeuxis luminum umbrarumq; rationem inveniſſe dicitur: Parrhaſius autē lineas examinaſſe ſubtilius traditur, & geometricam quandā rationē picturæ addidiſſe. Suam quoq; laudē meruit Ariſtides Thebanus, cujus tabulam unā talentis centū mercatus dicitur Rex Attalus. Cæſar quoq; Dictator ejuſdē picto ris tabulas duas octoginta talentis emit. Philippus Macedo, & ejus filius Alexander, quandoquidē pictura delectati ſunt, artē hanc ſummopere extulerunt, quorum temporibus præcipuè floruit, & diverſis virtutibus laudabatur. Nam Apelles decorū optimè ſervavit, & ſuæ cuiq; perſonæ modum dedit, ne aut nimiū offenderet, aut parum defraudaret, qua in re alios quoque pictores peccare dicebat, qui nō ſentirēt quid eſſet ſatis Ejus pru

Picturæ ſtudioſiſſimus. *Ciceronis iudicium de picturis.* *Signa, & ſigilla.* *Polygnotus & Aglaophon primi pictores.* *Canachus.* *Calamides.* *Apelles.* *Zeuxis.* *Parrhaſius.* *Pictorum inventa.* *De his omnib: vide Pl. 35.* *Ariſtides. Thebanus.* *Philippus.* *Alexander.* *Apelles.*

Antigonus altero oculo captus.

dentia maximè apparuit, cùm Antigoni imaginem pinxit, quam latere tantùm altero oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret. Nec minor prudentia habenda fuit

Timanthis ſolentia in pingēda Iphigenia tabula.

Timantis Cythnii in ea tabula qua Coloten vicit: nam cùm in immolanda Iphigenia triſtē Calchanta feciſſet, triſtiorem Ulyſſem, & mœſtum admodum Menelaum: conſumptis omnino affectibus, obvoluendum caput Agamemnonis eſſe duxit, ut videntibus cogitandum relinqueret ſummum illum luctum, quem penicillo nō

Protogenes.

Antiphilus.

poſſet imitari. Protogenem verò cura commendabat, ratio autem Pamphilum, ſicut facilitas Meluntium. Antiphilus per id ferme temporis concipiendis viſionibus

Polycletus qualis pictor.

laudem meruit, ut diligentia & decore Polycletus, cui plerique ad palmam hoc unum tantùm defuiſſe volūt, quòd pondere quodam careret in pingēdis numinibus: & humanæ formæ aliquid ſuprà veritatem adderet, ita aliquid de authoritate Deorum demeret, atqui leves duntaxat genas pingere nitebatur, graviorem autem ætatem conſilio fingebat. Huic contrarius, quamvis

Phidias ſculptor.

Iovis ſimulacrum.

ſculptor, fuit Phidias, nam longè melius Deos quàm homines expreſſit. Is magnam aſſecutus eſt gloriam ex Jovis Olympii ſimulachro, quod ex ebore puriſſimo fecit: quo (confeſſione omnium) nihil in eo genere

Lyſippus.

Praxiteles.

Veneris imago.

fortius inveniri potuit. Lyſippus tum & Praxiteles ejus artis artifices peregregii propius ad veritatem acceſſerunt, quod precipuè oſtendit Praxiteles in Cœo Veneris imagine, cujus pulchritudinem nullus artifex imitari unquam potuit. Nec Callicles etiam in hac arte parvam laudem meruit, adiutus non modò diſcipli-

Formica ſculpta.

na, ſed acri oculorum acie. Sculpſit namq; ex ebore tā parvi corporis formicas, ut earum artus vix inveniri potuerint, qui diſtinctè cernerent. Scribit Laërtius Dio-

Sotrates.

genes Socratem Philoſophum hac arte delectatum lapides ſculpſiſſe, opuſque ejus Gratias eſſe quæ Athenis

Sculptura.

in arce erant. Hæc ſculpturæ ars, quæ à pictura deſcendit, & ab ejus commercio nuſquam ſegregatur, magnā laudem meruit, & quaſi præmium attulit viris optimè de Rep. meritis, & aliis qui in ſtudiis literarum præcel-

Statua prima Athenis.

lentes extiterunt. Nam apud Athenienſes Harmodius & Ariſtogiton, quod tyrannum interemerunt, primi omnium

Google

omnium ſtatuam meruerunt, eodem anno quo Brutus Romanos Reges exegit, Spurium Caſſium regnum affectantem ejus pater interemit, cui à populo Romano primùm ærea ſtatua decreta fuit, Gorgias quoq; Leontinus Orator inſignis auream ſtatuam (quam ex doctrinæ ſuæ mercede lucratus fuerat) ſibi erigi voluit. Et Accius poëta in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poni voluit, cùm ipſe eſſet puſillus. Quinetiam fortibus viris id laudi fuit, præmium equeſtri vel pedeſtri imagine ab Imperatoribus vel populo donari, ubi quippiam præclarum egiſſent. Quæ clariſſimorum virorum ſtatuæ, juvenum animos erigunt, & ad parem laudem conſequendam excitant, ut de Julio Cæſare legimus, qui quæſtor in Hiſpaniam miſſus, cùm Gades veniſſet animadverſa in Herculis templo magni Alexandri imagine ingemuit, quaſi pertæſus ignaviam ſuã, quòd nihil adhuc memoria dignum egiſſet in ea ætate, qua ille magnam orbis terrarũ partem ſubegiſſet, miſſionemque à Senatu poſtulavit, & ejuſmodi memoriæ gloria excitatus, parvo tempore geſta ac laudem Alexandri Macedonis ſuperavit. Et Cato Cenſorius vix æquo anima ſtatua caruiſſe videtur, cum interrogãti cur inter multos imaginem non haberet? reſpondit: *Malo equidẽ bonos viros ambigere quare id non meruerim, quam (quod gravius eſt) muſſitare cur impetraverim.* Quocirca etiam hujuſmodi artifices chari admodũ habendi ſunt ab iis qui Reip. præſunt, nam eorum opera urbes adeò ornant, ut nonnunquam victis urbibus, à victoribus ad memoriæ laudem transferantur. Lucullus ex Apollonia Ponti urbe Apollinis Coloſſum triginta cubitorum altitudinis Romam devexit, & in Capitolio, magno totius populi plauſu erigi juſſit. Gratum etiam populo Romano extitit quòd Claudius Cæſar Jovis ſtatuam in campo Martio dicavit. Tarentini Jovis ſtatuam cubitorum quadraginta à Lyſippo factam inter ornamenta urbis ſuæ primaria connumerarunt, & ſummopere admirati ſunt, quòd tali libramento facta eſſet, ut manum mobilem haberet, quæ tamẽ nulla procellarum vi avelleretur. Horum artificia quo magis laudantur, eo magis adoleſcentes ad ſua ſtudia incitant. Sed ignavia tempo-

Spurius Caſſius à patre ſuo occiſus.

Statua Leontini.

Accius poëta.

Corda juvenum ſtimulant clarorum virorum ſtatuæ.

Iul. Cæſar.

Cato Cenſorius.

Lucullus.

Apollinis Coloſſus.

Iovis ſtatua cubitorum quadraginta.

rum,& divitiarum admiratio, ejuſmodi artes minores effecit,quas aliquando Principum ſtudia erigere potuerunt,& præcipuè cùm pace & officio fruentur. Cicero ſcribit primis illis temporibus Romanos picturis minus fuiſſe delectatos, & idcirco paucos habuiſſe pictores,ac ſculptores:ſed creſcente imperio,poſt orientales, & poſt expugnationes Græcarum urbium,inter triumphales pompas, ſtatuas, & omnium generum ſigna ac picturas victores Romam advexerunt,& provinciarum præſides, aliiq; qui cum imperio erant, cum liberiores ad rapinam per ſuperbiam, ambitionem & avaritiam facti eſſent, ejuſmodi præclara opera rapere non dubitarunt?quod & in Verrem Cicero ipſe teſtari videtur,& Satyricorum excellentiſſimus non ſine dolore, & ſtomacho refert his verſibus:

Pingendi ſculpendiq; artes minores ſint habitæ.

Non iidem gemitus olim, nec vulnus erat par
Damnorum ſociis florentibus, & modo victis,
Plena domus tunc omnis & ingens ſtabat acervus
Nummorum, Spartana chlamys,conchylia Coa,
Et cùm Parrhaſii tabulis ſignisq; Myronis
Phidiacum vivebat ebur, necnon Polycleti,
Multus ubiq; labor,rara ſine Mentore menſa
Inde Dolobella eſt,atq; hinc Antonius, inde
Sacrilegus Verres referebant navibus altis
Occulta ſpolia,& plures de pace triumphos.

Iuven.Sat 8.

Quocirca ex omnibus penè urbibus quicquid præclarum ex ejuſmodi artibus inventum eſt, Romam pertulerunt.Multa ſigna ex Ægypto devecta ſunt, & præcipuè ex præclara Thebarum urbe, quæ priſcis ſeculis condita,ambitioſum nomē habuit à magno poëtarum numero,quæ tantæ præſtātiæ extitit,ut provinciaThebarum nomine nuncupata fuerit, ea quidem antè imperium Romanum direpta fuit.Nam principio imperii Carthaginenſium, improviſo Pœnorum exercitu oppreſſa extitit.Et deinde cum magna ex parte reſtaurata eſſet,Rex Perſarum Cambyſes eam invaſit,opesq; invadens diripuit,nec ſimulachris aut templis Deorum pepercit.Longè verò poſt Romanorum provincia extitit, cui primus omniū poſt mortem Cleopatræ & Antonii præfuit Cornelius Gallus,Cæſare Octavio res Romanas tenente,

Roma.

Thebarum præſtantia.

Cambyſes.

Cornelius Gallus poeta foroiulienſis.

tenente, poëta ille peregregius, cujus non ſine obſcuriore quodam fletu meminit Virgilius in extrema Bucolicorum parte. Is in ea provincia optimè ſe geſſit, ut Strabo refert, nam & Heroum urbem, quæ defecerat, in poteſtatem Cæſaris redegit: & ortam in Thebaide ſeditionem propter imperata tributa, optimè compoſuit. Invidiam tamen ſuparare nequivit: eum namq; nonnulli nobiliores, qui poëtæ foro Julienſi vix dum civitate donato provinciam creditam iniquo animo ferebant. Octavio inſimularunt, quòd Thebas exhauſiſſet, interceptis ſignis, ac ſtatuis compluribus. Proinde Imperatoris juſſu populatæ provinciæ accerſitus eſt, ut factorum rationes redderet: invidiam itaq; nobiliorum timens, & præcipuè cum accepiſſet, ejuſmodi curam ab Octavio æmulis illis ſuis traditam eſſe, in deſperationem verſus, cum ejuſmodi indignitatem minus ferre poſſet, ſtricto enſi incubuit, & hunc Galli finem fuiſſe, Ammianus Marcellinus refert, ubi de geſtis Juliani Cæſaris ſcribit, & Euſebius ejus mortis memoriam facit: qua tamen vi occiderit tacet. Grammatici qui in Virgilium ſcribunt, ſive conſilio ſive alia ducti authoritate, vel quòd Virgilii taciturnitatem in his quæ contra Octavium dici poſſent, ſequi velint, dicunt Gallum amicum primò Octavii fuiſſe, poſtea verò cùm veniſſet in ſuſpicionem quòd contra eum conjuraſſet, interemptum. Suetonius verò contra Tranquillus Octavium dicit Gallo (quem ad Ægypti præfecturam provexerat) domo provinciiſq; ſuis interdixiſſe, ob ejus ingratum ac malevolum animum. Sed cùm accepiſſet deinde eum accuſatorum damnationibus & ſenatuſconſultis ad necem compulſum, pietatem pro ſe tantopere indignantis laudavit, obitũ verò poëtæ illa lachrymavit, vicemq; ſuã conqueſtus eſt, quòd ſibi ſoli non liceret amicis quatenus vellet iraſci. Hujus præclari poëtæ memoria me ab inſtituto diſtraxit, fecitq; longiorem, ſed ad propoſitum redeo. Pictura, Sculptura, ac Cælatura, artes ſunt peregregiæ, & ad diſciplinam literarum proximè accedunt, adeò ut nulla ex parte civili viro pœnitentiæ eſſe videantur.

Cornelius Gallus invidia oppreſſus.

Opiniones de Cornelii Galli interitu.

AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum

PROOEMIUM.

Bonarum artiũ honos rei militaris gloriæ præſtat.

AEGYPTII *Reges longè maiorem gloriam diſciplinarum bonarum artium eſſe dixerunt, quam rei bellicæ. Proinde omnes ſtudiis ſapientiæ mira quadam diligentia incumbebant, nec quiſpiam ſe ſatis dignè imperare arbitrabatur, qui non præter cæteros in aliqua doctrina excelleret, & operam ſuam aliis compluribus navaret. Hoc ſtudio incitatus Ptolemæus illuſtrem illam bibliothecam Alexandriæ comparavit, ut ſapientiæ ſeminarium in poſteris propagaret, & civibus ac peregrinis prodeſſet. Muſis prætereà & Apollini ludos dicavit, & Poëtis & Oratoribus in certaminibus veluti athletis magna præmia ſummoſq; honores cõſtituit, ut diligentius literis inſudarent. Fuit ſanè apud AEgyptios antiqua valde eruditio. Eorum namq; ſacerdotes, qui cum Regibus verſabantur, primi mortalium in mathematicis clariſſimi habiti ſunt, ad eos quoque ex omni terrarum orbe diſcipuli confluebant, ut doctiores evaderent, nec quiſpiam ſatis eruditus videbatur, qui AEgyptiacæ diſciplinæ expers eſſet: ad quam perdiſcendam (ut Diodorus Siculus refert) Orpheus, Muſæus, Melampus, Dædalus, Homerus, Lycurgus, Solon, Pythagoras, Plato, Eudoxus, Democritus, Euripides, & complures alii acceſſerunt, qui diſciplinas omnes omnium gentium illuſtrarunt. Gratiæ igitur peringentes habendæ ſunt Deo Optimo Maximo, Sixte Pontifex maxime, qui tibi vices ſuas noſtro tempore inter mortales permiſit imperiumq; religionis Chriſtianæ credidit. Nunc planè cernimus Platonicam illam felicitatem, qui ait tunc beatas fore Reſpublicas, cùm a ſapientibus & doctiſſimis viris regerentur: nunc omnes qui in ſtudiis bonarum artium ocium contriverunt, ſperare poſſunt, ſeſe laborum ſuorum quamprimum præmia habituros. Docti enim doctos amabunt, ſi erunt docti, ut eſt in Græco proverbio. Ego hos libros meos antè pontificatũ tuum ad umbiculum*

Ptolemæi bibliotheca.

Muſarum & Apollinis ludi.

Eruditio AEgyptiorum.

Platonica felix Reſpubl.

uſq; deductos, planè deſtitueram, ut qui neququam me factùrum operæpretium putarem, propter temporum infœlicitatem: nunc autem ſpe tui numinis erectus, affectos è veſtigio confeci, & tuo nomini dedicavi. Et ſi eos probaveris, omnino decrevi, quicquid ætatis mihi ſupereſt, id omne in rebus perquam tibi gratiſſimis ſcribendis conſumere. Sin ſecus egeris, perpetuum ſilentium mihi indicere deſtinavi, ut ingenium meum unà cum corpore ſeneſcat, & obſcura oblivione occidat. Sed ad inſtitutum noſtrum redeamus, & de liberalibus diſciplinis ſuo ordine diſſeramus. *Seneſcentis corporis animus gloria iuveneſcit.*

DE LITERARVM VTILITATE, & earum inventoribus, & ſeorſum de Grammatica.

TITULUS PRIMUS.

LITERAS in primis, omnibus (ſi fieri poteſt) ediſcendas eſſe cenſeo: nec illis aſſentior qui eas ingenii memoriæque peſtem eſſe affirmant, quamvis adſtipulatorem habeant Platonem, qui literarum uſum memoriæ obeſſe aſſerit, quando illa quæ ſcriptis repoſuimus, veluti cuſtodire definimus: ſicut illa quæ in ſcriniis optimis etiam clavibus aſſeruantur, neglectui nobis ſunt. Etenim inter hominum inventa haud ſcio an aliud præclarius dici aut excogitari poſſit: quin admirationis videtur eſſe pauculis admodum notis infinitas hominum voces, innumerabilia verba innumerabileſq; ſententias complecti. Mortales ſiquidem omnes doctrinæ eſſent, mortalia hominum præclarè geſta, niſi literarũ monumentis ſervarentur: quæ tanti extiterunt, ut earum inventum plerique populi & excellentiſſimi viri ſibi vendicarint. Neque enim Plinio viro doctiſſimo aſſentiri poſſum, qui eas æternas arbitratur, ſed præclariſſimi alicujus ingenii inventum fuiſſe opinor, quod diverſis deinde notis ab aliis atq; aliis gentibus uſurpatum ſit. Earum primi inventores, ut Platoni, & ex noſtris Cornelio Tacito, nonnulliſq; aliis placet, Ægyptii fuiſſe perhibentur, qui animalium figuris, literarum loco utebantur, veluti cùm tempus ſcripturi eſſent, ſerpentem in circulum revolutum caudam ſibi devorantẽ

Literarum viam memoria obeſſe ſcribit Plato.

Literarum fructus.

Literarum inventio.

AEgyptii, animalium figuris pro literis utebantur.

civis nomen mereri. Quî enim ſine literis, non ſolùm liberales diſciplinas, ſed minimas quaſque artes ediſcere aut tueri poſſumus? Nec mercatura ipſa aut agricultura ſine eis ſatis tuta eſſet. Hæ namque memoriam rerum conſervant, poſteritatem inſtituunt, præterita futuris connectunt, & ratiocinationem totius vitæ noſtrę perpetuò agunt. Idcirco optimum quidem factu eis, pueros imbuere priuſquam aliis artibus incumbant, ſi eos viros aliquando evadere volumus, aut in civium numero cenſeri. Erit igitur officium optimi cujusque patrisfamiliâs, ſumma diligentia curare ut filios ſaltem his primis literis eruditos habeat. Proverbium namque Græcum eſt, *hominem ſine literis ſimilem eſſe infructuoſæ arbori*. Dimittant deinde eos ad quaſcunque artes videbuntur aptiores: longè facilius longeq; commodius eas exercebunt. *Patris familias officium in erudiendis liberis.* *Proverb.*

Sed poſtquam à nobis eò ventum eſt, ut de primis (ut ajunt) elementis ſermonem fecerimus, non erit alienum de ſingulis bonarum artium ſtudiis diſſerere. Nam ſi de optima Republica ſcribere volumus, partium noſtrarum etiam erit, dicere quibus diſciplinis erudiri volumus civem noſtrum, quem partem civitatis noſtræ facimus. Curabunt, qui Reip. præſunt, & publica quidē mercede, ut ſingulæ quæq; doctrinæ optimos præceptores habeant, qui publicè inſtituant. Non enim privati omnes poſſunt victum filiis ſuppeditare, & mercedem præceptoribus penſitare. Egregii ſunt Grammaticæ profeſſores, & non modò literis, ſed & moribus probatiſſimi. Periculoſum namq; eſt (ut in proverbio dicitur) *ovem lupo committere*, & eum quem præceptorē pueris adhibueris, corruptorem experiri. Vitia ſiquidem, quibus ea ętate pueri inquinantur, perpetuò remanent, vel cum magna difficultate tolluntur. Tradidit Diogenes Babylonius Leonidem Alexandri Macedonis præceptorem, cum vitiis quibuſdam imbuiſſe, quæ maximū etiam Regē ab illa puerili inſtitutione proſecuta ſunt. Eorum itaque ſermo purus ac nitidus ſit, & ab omni barbarie alienus. Jacit enim Grammatice fundamenta omnium diſciplinarum. Proinde videndū eſt ut ſolida ſit, ſi alias artes ediſcere volueris quandoquidem incon- *Præceptores publici.* *Grammatici.* *Proverb.* *Leonides Alexandri pædagogus.* *Grammatica omniū diſciplinarū fundamentum.*

cinnæ

Scientia trivialis.

Grammatices inventio.

cianæ & rudes admodum reliquæ doctrinæ videntur, quæ infantes ſunt, & barbaro eloquio hærentes. Grammaticem Romani tanti ſecerunt, ut in triviis eam ex Senatus conſulto publica mercede docere edixerint, quocirca trivialis ſcientia diutius nuncupata eſt. Hanc artem primò inventam eſſe in Memphi Ægypti oppido, cùm Oſiris Rex imperium teneret multi ſunt authores, ſed deinde à Græcis adeò exculta, ut ad ſummum uſque pervenerit: à quibus quidem Latini noſtri hauſtam graviorem nitidioremq; rediderunt, & relictis quibuſdam quaſi ſupervacaneis rebus, quod ſatis eſt, nobis tradidere.

MATHEMATICEM CIVILI VIRO NEceſſariam eſſe & ſeorſum de Arithmetica, Geometria, Muſica, & Aſtronomia, & de earum inventoribus.

TIT. II.

Petrus Ram. li. 2. Proœmii Mathem. Zvvingerus lib. 3. Vol. 3. Iſidorus l. 3. Mathematices neceßitas. Res ſubſtantiam immutabilem habentes.

Intelligibilia.

Pythagoras Italicę Philoſophiæ princeps, quem Plato penè in omnibus imitatur, à quo etiam diſciplinam Reipubl. Crotoniatæ didicerunt, civili viro quadripartiam Mathematices ſcientiam neceſſariam eſſe putat, fruſtraque opinatur quemquam philoſophari, qui eam non modo primoribus labris, ut dicitur, attigerit, verùm omnino exhauſerit. Cenſet enim ſapientiam earum rerum eſſe quæ ſunt, quæque ſubſtantiam immutabilem habent, veram rectamq; cognitionem. Eſſe autem ea ſolum putat, quæ cùm immutabilis ſubſtantiæ eſſent, neque intentione creſcerent, neq; detractione minuerentur, néve accidentibus ullis variantur, ſed propria vi, propriaq; natura ſemper niterentur, veluti ſunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, diſpoſitiones, cæteraq; ejuſmodi quæ corpori coaugmentantur. Intelligibilia namque omnia eſſe dicimus, videri autem corporea. Talia per ſeſe ſpectacula ſemper eodem modo inveniuntur: juncta verò corpori variantur, quippe quæ omnia ſuapte natura incorporea ſunt, vigentq; immutabilis ſubſtantiæ ratione, ſed corporis contagione mutan-

mutantur. Eſſentia itaq; omnis bifariam dividitur: una ſiquidem continuata eſt, quæ magnitudo dicitur, ut arbor, lapis, & reliqua hujuſmodi corpora, quæ nullis diſtributa finibus, ſuis partibus continuantur. Altera autem diſcreta à ſe, & partibus circumſcripta, ſed in unū quaſi redacta concilium, cui multitudini nomen eſt, ut plebs, populus, concio, acervus, & alia ejus generis, quæ partes propriis extremitatibus terminantur, finibusq; invicem diſcernuntur. Hæc contrariam penè inter ſe habent proprietatem.

Eſſentia duplex.

Quantitas diſcreta multitudo.

Nam multitudo à finita, & ea quidē minima quantitate, utpote ab unitate, quæ minima eſt, initium ſumēs nullum incrementi finem nanciſcitur: creſcit enim per numeros in infinitum. Magnitudo verò finitam ſuæ menſuræ recipiens quantitatem, infinitum decrementum accipere poteſt. Secandæ ſiquidem magnitudinis nullus invenitur terminus. Rurſus multitudo ipſa aut per ſe eſt, ut duo, tria, quatuor, & deniq; numerꝰ omnis, qui per ſeſe exiſtens nullo indiget: aut ad aliud quidpiā refertur, ut duplum, triplum, dimidium, ſeſquitertium: quæ quia ad aliud referuntur, per ſe eſſe non poſſunt. Horum alterum Arithmeticè, alterum Muſicè ſpeculatur. Sed magnitudo bipertitò quoque intelligitur: altera namq; motu omni per ſe caret, ut terra, cujus ſcientiam Geometria profitetur: altera verò nunquam conquieſcit, mobiliq; ratione vertitur, ut Sphæra mundi, orbesq; cœleſtes, qui rata ſemper & infinita celeritate rotantur: & hujus quidem notitia Aſtronomia eſt. Neceſſaria igitur erit civili viro, quem ſapientem eſſe volumus, hujus quadripartiæ ſcientiæ cognitio. Arithmeticen, & Geometriam teneris ætatibus ediſcendam M. Fabius Quintilianus aſſerit, earum namq; cognitio animum agitat, ingenium acuit, celeritatem percipiendi tradit. Numerorum ſiquidem cognitio ſingulis penè artibus neceſſaria eſt, aut enim numerandū eſt digitis, aut ſcribendi numeri ſunt, ſupputandæq; rationes ad uſum ratiocinandi, qui quotidie penè ſingulis uſu venit, ſine qua rudes omnino homines eſſe videntur, & inurbani. Sic etiam dimenſionis diſciplina artes ſingulas adjuvat. Vix enim quidpiam agere poſſumus ſine menſura.

Multitudo creſcens.

Magnitudo.

Multitudinis relatio.

Magnitudo bipartita.

Cœlum mobile.

Arithmetica & Geometria iuvenib. ediſcenda.

Numerorum ratio.

Menſurandi ars.

ſura. Et turpe admodum videbitur, in ſingulis quibuſque dimenſionibus hærere virum, qui in cœtu hominum negociationibusq; verſatur. Hebetis namque ingenii eſt, vel manifeſtæ omnino negligentiæ, ea ignorare, quæ ſingulis quibusq; horis neceſſaria ſunt. Harum inventorem primum Thaletem Mileſium fuiſſe dicunt; paulò ante Pythagorã Samium qui eas omni cultu abſolutas reddidit. Mamertium tamen Steſichori fratrem initia & elementa Geometriæ primum inveniſſe nonnulli Græcorum referunt, quæ deinde ſecutus Pythagoras abſolverit. Sed Ægyptii longe ante alios Geometriæ inventione gloriantur, ut Phœnices Arithmetices & Aſtronomiæ. Sine his igitur duabus ſcientiis, ut ſupradicta ratione patet, neque Aſtronomiam, neq; muſicam diſcere poſſumus, & architecturam omnino ignoramus. Aſtrologiam publicam eſſe in omni Repub. pluribus rationibus, & exemplis comprobare poſſumus, cum propter agriculturam (quæ magnam rationem ab ea accipit.) Nam ſyderibus ſuis vertendam eſſe terram docet Maro, & Heſiodus arand. ferendiq; tempora ſyderum ratione ſignificat, veluti cùm ait:

Thales Mileſius. *Pythagoras.* *Geometria inventio.* *Aſtrologia uſus.*

Pleiados eſt ſubigenda ſeges Atlantidos ortu,
Hac autem ſeſe ſtella condente ferendum eſt.

Lucius verò Columella *ſingulos quoſq; dies Aſtronomica ratione obſervari* præcipit, tum propter rei ruſticæ utilitatem, tum propter pericula quamplurima, quæ moniti à peritis ejus diſciplinæ, cavere poſſumus. Anaximander Mileſius Lacedæmoniis prædixit, ut civitatem ac tecta cuſtodirent; inſtare enim terræmotum hac diſciplina prævidit: quod quidem effectum eſt, & magna pars ejus urbis, montisque Taygeti concidit. Sic Hippocrates venientem ab Illiricis peſtilentiam prædixit, diſcipulosq; circum urbes Græciæ dimiſit, ut ægrotantibus adeſſent: pro quo beneficio omnis Græcia eos honores illi, quos Herculi, decrevit. Pericles Athenienſium Imperator, exercitum ſuum ſolis defectione perterritum, jam jamque hoſti veluti propitiore numine adjuto, tropheum concedentem liberavit, reddita ratione, id ſyderis natura fieri, non ira Dei aut prodigio aliquo accidere. Qua diſciplina niſi caruiſſet Nicias nunquam

Aſtronomia uſus in re ruſtica. *Anaximandri prædictio.* *Sparta & Taygetus mons corruerunt, terræ motu.* *Pericles.* *Nicias.*

nunquam pulcherrimum exercitum in Sicilia amiſiſſet, ſimili motu confuſum: quæ plaga Athenienſibus non mediocris extitit, ſed principium multorum malorum. Atqui ne idem accideret exercitui Romano, cui Lucius Paulus imperabat, Sulpitius Gallus, multo antè de lunæ defectione diſſeruit, ne veluti prodigio diviniturs facto militũ animi deficerent. Hujus artis inventores Aſſyrii primi fuiſſe dicuntur. Hi propter planitiem magnitudinemq; regionum quas incolebant, cùm cœlum omni ex parte patens, atque apertum intuerentur, quibus notatis, memoriæ prodiderunt, quid cuique ſignaretur: qua in natione Chalibes, qui deinde gentis vocabulo appellati ſunt Chaldæi, diuturna obſervatione ſyderum ſcientiam quandam effecerunt, qua futura prædicerent, & ea populos monerent quæ cavere deberent. Quam quidem artem etiã Ægyptii diuturnitate temporis conſecuti ſunt, à quibus edoctus Pythagoras, Aſtronomiam auxit, & pleraq; adinvenit. Nam (ut Parmenides ait) ipſe omnium primus Heſperum & Luciferum idem ſydus eſſe docuit. Eam igitur civili viro non eſſe negligendam, ſuperioribus argumentis facile judicare poſſumus. In hac itaque diſciplina & in cæteris mathematicis plurimum claruit apud Romanos Publius Nigidius, cui figulo cognomentum adhæſit, propter pulchrum ejus ſcientiæ commentum. Nam cùm diſputaretur cur gemini diverſa haberent fata, cùm geniti & orti iiſdem ſyderibus eſſent, & ipſe artis ſuæ partes tueretur negaretq; id fieri poſſe, propter celerem cœleſtium orbium motum, id hoc pacto oſtendit. Figuli rotam magna vi concitavit, & in eadem duas atramenti guttas liquavit: & deſiſtente motu, longo intervallo in extremitatibus rotæ guttæ inventæ ſunt. Quomodo igitur (inquit) opinantur, cùm tam celeri vertigine cœlum rapiatur, poſſe & gigni & oriri geminos eodem ſydere, cùm figuli rota parvo concitata curſu excuſſas guttas eodem momento tam diverſis locis oſtendat? Hoc quidem inventum tam gratum audientibus fuit, ut diſputationis palmam, & perpetuum cognomentum authori ſuo dederit.

Sulpitius Gallus.

Aſſyrii Aſtronomiæ inventores.

Chalibes.

Chaldæi.

Ægyptii.

Pythagoras.

Lucifer & Heſperus.

Nigidius unde dictus Figulus.

Simile.

Gemini diverſo fato geniti.

Quid de muſica dicemus: quam neceſſariã eſſe civi-

Muſica civib. neceſſaria. bus Socrates aſſerit? Et ad ejus numerum plæraq; in Republica conſtituit, mutationemq; harmoniæ deterrimam eſſe dicit, & civitati periculoſam admodum.

Socrates. Quocirca eam in ſenectute didicit, ne hujus eruditionis expers eſſet.

Themiſtocles neglecta lyra indoctior iudicatus. Et Themiſtocles cùm in epulis recuſaret lyram, habitus fuit indoctior.

Lycurgus. Hanc Lycurgus adeò probavit, ut eam à natura hominibus traditam ad tolerandum facilius labores aſſereret. Et tibias in re militari conſtituit, quibus progreſſui receſſuiq; canerent: & animos militum adeò incitarent, ut ignaviſſimi etiam ejuſmodi concentu concitati, fortiſſimi aliquando evaſerint, patriæq; victoriam peperint, veluti in bello contra Meſſenios: in quo quidem jam penè ſuccumbebant

Tyrtæus tibicen. in acie Lacedæmonii, quod animadvertens Tyrtæus tibicen peregregius, mutatis tibiæ modulis adeò militũ animos in pugnam concitavit, acrioreſq; reddidit, ut Meſſenios jam penè victores Lacedæmoniis ſubjecerit.

Cretenſes lyra, Argivi tibiis, Latini tubarũ clangore incitabantur. Cretenſes etiam impetum in hoſtes facturi lyræ modulis incitabantur: Argivi autem tibiæ, ſicut Latini tubarum clangore, & Galli cornuum ſtrepitu. Hujus magna vis eſt ad animos in quemcunque affectum commovendos. Pythagoram enim accepimus concitatos juvenes ad vim pudicæ domui afferendam mutatis in ſpondeum tibiæ modulis, compreſſiſſe.

Empedocles. Ejus quoque diſcipulis Empedocles Agrigentinus furibundum adoleſcentem (qui ejus hoſpitem damnati patris accuſatorem gladio adoriretur) cantu revocavit, & placatum manſuetumque reddidit.

Caius Gracchus. Et Cajus Gracchus ſæpe populum Romanum in voluntatem ſuam pellexit, cùm concionanti ſibi ſervus aſſiſteret, qui fiſtulæ modulis, affectus orationis longè præcellentes redderet. Complures ſcriptores Græci (inter quos Dio Pruſenſis) aſſerunt,

Timotheus muſicus. Timotheum muſicum illum excellentiſſimum, cùm ſe Alexandro Regi oſtentare aliquando vellet, peritè adeò & muſicè modulatum, ut Regem nihil tale per id tempus cogitantem, quaſi numine aliquo percitum ad arma compelleret, victoriæq; occaſionem præberet.

Muſica vis in fortibus non ignavis. Sed hæc viri virtutes excitat, non tamen ignavos atque effœminatos fortes efficit. Nam (ut idem Dion

Sardanapal. ait) Sardanapalum ad tripudium muliebremve ſaltationem;

nem, non ad arma excitaſſet, cui ſi vel Mars Olympius, vel Minerua ipſa in bello præciniſſet; nunquam animi vires addidiſſet, vel à turpi fuga revocaſſet. Quocirca Ariſtoteles civili viro hanc tribuit, ſed ambigere fatetur, utilitatis ne magis gratia, an delectationis id efficiat. Ego autem eam admittendam cenſeo in libera civitate, etiamſi nihil aliud quàm delectationem præ ſe ferat. Non enim in negocio ſemper eſſe poſſumus, & ejuſmodi oblectatio in ocio honeſtiſſima eſt. Nam ut eleganter Cicero ait: *Liberi hominis officium eſt, aliquando nihil agere, & animum à diuturna cura revocare:* quod quidem in primis efficit Muſica, quæ muneri nobis à natura optima omnium parente tradita eſſe videtur, ut laborum & ærumnarum aliquando obliviſcamur. Pythagorici cùm vellent diurnas curas ſomno recreare, quibuſdam cantilenis muſica ratione ad id inventis utebantur, quo ſomnus leniter irreperet. Sed maſcula debet eſſe, non effœminata, ut animi vires adjuvet potius quàm frangat atque enervet. Veteres ea uſi ſunt in conviviis ad Deorum laudem, & virorum fortium commendationem: quorum nonnullos legimus donatos à Senatu ut tibicine uti poſſent in præmium virtutis, veluti Lucullum veterem poſt nauticam victoriam; qui ab amicorum cœna tibicine lenius præcinente, ad proprias ædes remeabat. Muſicam tamen longè pluris faciebant Græci quàm Romani. Etiam Principes civitatis non modò canendi, ſed & commodè ſaltandi periti erant. Efferunt Epaminundam miris laudibus, & præclarè eum citharam ceciniſſe dicunt, in qua præceptorē habuit Dionyſium citharœdum temporibus ſuis præſtantiſſimum, & ab Olympiodoro carmina ad tibiam cantare didicit, ſaltare verò ad numerū à Calliphrone. In philoſophia autem Lyſiam Tarentinum Pythagoricum doctorem habuit, à quo non modo ut diſcipulos omnes ſuperaret, ſed ad parem uſq; laudem extitit edoctus. Muſicam Plato triplicem fecit: *Vnam voce ſola cōſtare* ait, ut in cantu humano cernimus: *Alteram verò voce ſimul & manu*. ut cum neruorum pulſibus oris modulatione concinimus: *Tertiā ſolis manibus perfici* ait, ut ſilēre organo, vocis citharā percutimus. Veteres citha-

Muſica an in civitate admittenda.

Otium miſcere muſica.

Muſica naturæ munus.

Pythagorici.

Maſcula muſica.

Vſus muſices. apud Romanos.

Græci muſices cultores.

Epaminundas.

Dionyſius.

Olympiodorus.

Calliphron.

Lyſias.

Muſica triplex.

citharam, & tibiam inveniſſe, unde ejus ſimulachrum Deli oſtendebatur: quod quidem in dextera arcum, in ſiniſtra autē Gratias treis habebat: quarum una citharam, altera tibias, media autem ore fiſtulam tenebat. Macrobius tamen Muſicæ inventorem Pythagoram fuiſſe vult, Plinius verò Amphionem, & Cethiona. Lamiſus verò Heroneus Chabrini filius, quē Periandri loco unum è ſeptē ſapientibus Græciæ quidā numerant, primus librum de Muſica ſcripſiſſe dicitur. Tubarum invētores Tyrrheni fuiſſe à quibuſdam dicuntur, & Phrygii tibiarum. Latini complures aſſerunt Apollinem citharā ſolùm inveniſſe, Mercurium lyram, Phanium verò fiſtulam. Sed nihil ad rem noſtram facit hæc tam antiqua & varia propter diverſos ſcriptores recenſere. Satis nobis ſit, exemplo ratioņeque docuiſſe Muſicam civili viro utilem eſſe, & non modo animum oblectare, verùm & ingenium fovere, & promptiores, alacrioreſque viros reddere: non ſolum ad rem militarem, ſed & ad ſummā quæque negocia obeunda. Quinetiam à Pœone & nōnullis aliis medicis ægrotos penè deſperatæ ſalutis, muſicæ oblectamentis curatos fuiſſe legimus, & inſanos quoſdam mentis compotes fuiſſe factos. Idcirco in ejus commemoratione fuimus longiores.

Apollinis ſimulachrum treis habens Charites.

Muſices invētores varii.

Tuba inventio, aliorūq; inſtrumentorum.

Muſicā viro civili utilis.

Ægrotis muſicā ſanati.

DE MEDICINA, ET EIVS INVENtoribus. TIT. III.

SI corporum noſtrorum, & tranquillitatis vitæ (quæ ſine ſecunda valetudine vix eſſe poteſt) rationem habere volumus, fatebimur medicinam excellentiſſimam mortalibus neceſſariam. Namque ut Cornelius Celſus (qui libros elegantiſſimos hujus diſciplinæ ſcripſit) refert, alimenta ſanis corporibus Agricultura, ſanitatem autem ægris medicina promittit. Deo Optimo Maximo primùm gratias habere debemus, qui vitam nobis elargitus ſit, medico deinde, qui eam nobis conſervat, diuturnioremque facit. Idcirco non eſt admirandum quòd excellentiſſimus Poëtarum medicum virum pluribus aliis dignatate præfert, cum ait:

Η' ιατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων.

Theod. Zvinggerus l. 2. vol. 3. Iſidorus l. 4. Plin. paſſim.

Corn. Celſus.

Agricultura ſanis alimentum, medicina ægris remedium promittit.

Medici commendatio. Id eſt, *Medicus vir multis æquivalens aliis.*

Pro multis enim unus laborat, & vitam bonamq́ue veletudinem duo munera ingentiſſima ſe nobis præſervaturum pollicetur. Quocirca inter civiles diſciplinas hàc vel præcipuam eſſe ſtatuò tùm propter utilitatem, tum etiam quòd ſecreta naturæ diligentiſſimè ſcrutatur. *Medicina antiquiſſima in ventor.* Hanc omnium diſciplinarum antiquiſſimam eſſe doctiſſimi Græcorum authores perhibent, Ejus namq; inventor (ut ajunt) extitit Apis Phoronei & Pythonis filius, qui & Ægyptiorum Rex fuit. Et ob hoc ſaluberprimū inventū in numen relatus eſt; & *Oſiris.* Oſiris nuncupatus. ꝙ eorum linguâ occultum ſignificat, propter mirificam ejus prudentiam, ingeniique magnitudinem: Et quāvis Aegyptii eum Apollinem crederent, & vaticinandi peritiſſimum, fatum tamen ſuum ignoravit. Nā *Ochus.* Ochus crudeliſſimus Perſarum Rex cui Macheræ Acadæ nomen fuit, eum obtruncavit, & quod immaniſſimum putandum eſt, amicis ſuis in menſa epulandum poſuit. *Æſculapius.* Hunc ſecutus dicitur Aeſculapius, qui primus omnium de medicina ſcripſit: Hic filios habuit *Machaon.* Machaonem & *Podalyrius.* Podalyrium, qui in bello Trojano ducem Agamemnonem ſecuti, non mediocrem opem commilitonibus ſuis attulerunt. Hos Homerus vulneribus ferro & medicamentis mederi ſolitos refert. *Chiron.* Chiron & *Paon.* Peon Heroum medici fuiſſe dicuntur. Nihil tamen in ea arte ſcriptum reliquērunt. Multi ex ſapientiæ profeſſoribus hujus diſciplinæ peritiſſimi extiterūt, & in primis *Medici clariores eorumq; ſucceſſio.* Pythagoras Samius, Empedocles Agrigentinus, Democritus Abderites ejus diſcipulus. Hippocrates Cous artem hanc à ſapiētia ſeparauit abſolutamq; reddidit: Poſt hunc Diocles Caryſtius claruit, deinde Praxagoras & Chryſippus, quos ſecuti ſunt Herophilus, qui venarū pulſus in muſicos pedes diſcrevit, & Eraſiſtratus Ariſtotelis filia genitus, qui ob ſervatum Antiochum, à Ptolomæo ejus filio donatus eſt talentis centum. *De Theombroto eadem refert Pl. l. 7. c. 37.* Fuit & Serapion medicus peregregius, quem ſecuti ſunt Apollonius Glaucidās, & Heraclides Tarentinus: innumerabileſq; alii in hac diſciplina claruerunt uſque ad tempora Galeni Niconis geometræ & architecti filii, qui cō- *Galeni pater.* *Medicinam atri* pluribus voluminibus artem hāc locupletiſſimam reddidit.

didit. Medicinam veteres trifariam diviſerunt, ut Una pars eſſet quæ victu, Altera quæ medicamentis, Tertia quæ manu mederetur. *phariam dividitur.*

Huic parti plurimum profuerunt inventa Alcmæonis Crotoniatæ phyſici, Pythagoræ auditoris, qui ſinguli humani corporis membris atque articulis refectis, intimis omnium vitalium partium ſcrutatis, primus cadaverum lacerationem (quam Græci *ἀνατομίαν* appellant) cogitavit. Fuit verò Alcmæon acerrimo ingenio, ſummaq; doctrina, & de animo ſuam etiam protulit ſententiam, quem quidem ex Solis reliquorumque ſyderum natura conſtare voluit: quippe qui ſeipſum moveat, & à ſe etiam ut lumina alia moventur. Sed ad hoc Phyſice potius quàm animi natura, ediſcenda fuit. Curabunt igitur qui Reipubl. præſunt, ut ſumma diligentia medicina ediſcatur, medicumque honoribus aſficiant: tum propter excellentiam diſciplinæ, tum propter utilitatem, quando (ut dixi) mortalibus vitam ac ſalutem largitur. *Anatomica medicina. Alcmæon. Anatomia.*

DE ELOQVENTIA ET EIVS Inventoribus.

TIT. IV.

SI medicina corporis in optima Repub. neceſſaria eſt ob varia genera ægrotationum, quę quotidiæ mortalibus accidunt, ut integris validisq; corporibus benè degere poſſimus, quanto magis neceſſaria erit animi medicina, ſine qua nec corpora ipſa benè valere poſſunt aut officio ſuo rectè fungi? Quamvis enim omnium animalium infirmiſſimum ſit homo (eſt enim pluribus morbis obnoxius, propter varia eſcarum genera quibus veſcitur, ut ait Homerus) tamen animi morbi non pauciores ſunt quàm corporis, & quibus longè magis vexamur, & majore diſcrimine periclitamur. Qui morbus iracundiæ eſſe videtur? qua cùm laboramus, parum admodum ab inſanis & furioſis ſecernimur. Qui morbus avaritiæ? quo quidem perciti, non patriæ, non parentibus, non libris, non nobis ipſis grati eſſe poſſumus. Quid metus, quid formido, quid ignavia ac ſocordia in nobis efficit? quid lætitia geſtiens, innumerabilesque *Cic. Quintil. Ariſtot. Rhetoric. Zvvingerus volum. 2. lib. 2. Hominis imbecillitas. Animi morbi. Iracundia morbus. Avaritia. Metus.*

aliæ animi perturbationes? quibus cùm tenemur, non modo animo, ſed corpore etiam laboramus. Animi medicina in primis Eloquentia eſt, quæ Philoſophiæ rationibus ad vitia nimium elatos comprimit, dejectosq́ue erigit, & ignavos fortes efficit. Vera eſt enim illa Euripidis ſententia qua dicitur. *Omnia conficit oratio, qua etiam hoſtile ferrum neutiquam efficere valeas.* Quæ enim alia vis quàm eloquentiæ poteſt furentem populum comprimere, aut metu perculſum excitare? Quod ut exprimeret divinus poëta Maro, Oratorem numine afflatum, & populum maritimę tempeſtatis inſtar conturbatum comparavit his verſibus:

Animi medicina Eloquẽtia.

Orationis vis.

Virg. lib. 1. Æneid.

Ac veluti magno in populo cùm ſæpe coorta eſt
Seditio, ſævitq́; animis ignobile vulgus,
Iamq́; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat.
Tum pietate gravem ac meritis, ſi fortè virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq́; auribus aſtant,
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cæloq́; invectus aperto
Flectit equos, curruq́; volans dat lora ſecundo.

Eloquentia rerum domina.

Eloquentiam veteres rerum dominã eſſe dicebant, & eam Ennius flexanimam appellavit, quòd animum in quamcunque partem vellet raperet: nec in pace & ocio ſolum utilis habetur, ſed & in bello atque tumultu vires alias omnes antecellit. Quod quidem verum eſſe aſſeruit Pyrrhus Epirotarum Rex, nam cùm bellũ in Italia gereret, comitem quaſi gerendorum ac ſocium Cyneam Theſſalum Oratorem, Demoſthenisq́; diſcipulum accepit, ejusq; opera impensè admodum utebatur: nam ad civitates quas vi & armis ſubigere non poterat, eum oratorem mittebat, quas magna ex parte in ſententiam ſuam adducebat, adeò ut ſæpenumero Pyrrhus diceret, *plures à Cynea urbes eloquentia in poteſtatem ſuam redactas, quàm à ſe armis eſſe ſuperatas.* Et ſi rectè judicare volumus ex omnibus diſciplinis nulla magis congruit civitati, quàm oratoria. Verſatur namque in triplici cauſarum genere: quorum primum ſuaſionem & diſſuaſionem continet, quod totum civile eſt. Quæcunq; enim in Republ. deliberantur, ſuaſione aut diſſua-

Pyrrhus.

Pyrrhi dictũ de Cynea Oratore.

Ars oratore circa tria cauſarum genera verſatur.

Deliberativũ genus.

diſſuaſione indigēt,ut veritas eruatur. Quocirca *Orator id eſt Vir bonus dicendi peritus*, ut Cato definit, ſuadebit,
quę uſui eſſe videbuntur,ne populus falſa opinione dilabatur,& ea cōprobet,quæ paulò poſt aut mutare cogatur,aut pœnitentia ductus iniquo animo ferat. Eſt & ſecundum genus,quod demonſtrativū appellant,quod in laude vel vituperatione verſatur. *Demonſtrativum.*
Hoc cōmune eſt aliis duobus generibus,& Reip. neceſſarium. Accidit enim in Senatu ſæpenumero ut laudandi ſint homines, laudandi mores, laudandæ leges: nonnunquam autē contrà ut vituperandi arma ab Oratore ſumenda ſint ut aliquid diſſuadere poſſimus, ne quid deliberetur quod Reipub. deinde pœnitendum ſit. Tertium autem genus eſt, quod in judiciis verſatur: id in accuſationem & defenſionem tribuitur. *Iudiciale genus orat.*
Nonne neceſſarium erit, in ea Reipub. in qua præmium & pœnam quaſi pro muneribus ponimus, ut Democritus ait, quamq; juſtiſſimam eſſe volumus, improbos accuſare,& innocentes defendere? Et denique Oratione efficere, ut jus ſuum unicuique tribuatur, ſive res apud populum, ſive apud judices agatur? Harum cauſarum patroni ſemper apud veteres eloquētiſſimi Oratores extiterunt. Teſtes ſunt Demoſthenis, Æſchinis & Lyſiæ orationes apud Græcos: apud nos autem Ciceronis. *Oratores clariſs.* Ex quibus quidem cernimus ejuſmodi cauſas omnes ab eo fuiſſe tanta eloquentia tractatas, ut nihil præclarius dici aut excogitari poſſit. *Cicero orator.*
Sed malus iſtis temporibus noſtris error pleraſq; urbes invaſit, in quibus cauſidici dicendi ignari, vel potius rabulæ (ut priſci appellabant) cauſas agant, quos nullum operæpretium audire eſſe cenſeo. Hi quæſtus gratia garriunt,& idcirco lites producunt & penè diuturnas faciunt: quæ res in civitatibus pernicioſa eſt, parit diſcordiam civium,ſimultates,& odia. *Rabulæ forenſes.*
Quocirca optimè à Romanis hac in re conſultū fuit lege Cincia: qua cavebatur *ne quis ob cauſam orandam pecuniam donúmve acciperet.* *Lex Cincia: Cincia dicta fuit illa lex. Cornell. Tacit. lib. 11. Annal.*
Sed apud Venetos quorum Reſpub. juſtitia, imperio, opulentia & civium ſplendore, non modo in omni Italia, verùm in univerſo quoque terrarum orbe præclariſſima habetur, doctiſſimi quique in arte dicendi ex omni nobilitate cauſas dicunt, ex *Venetorum oratores.*

quibus diuturna exercitatione id aſſequuntur, ut diſertiſſimi in eorum Repub. quamplurimi evadant. Dabimus igitur operam, ut in Repub. noſtrą multi (ſi fieri poteſt) juvenis his humanitatis ſtudiis incumbant, & præcipuè hi qui ingenio præſtant, & exercitationi per naturam apti ſunt. Natura enim Doctrina & Exercitatio Oratorem perficiunt. Sed pręmia orantibus, cauſas, non omni ex parte auferenda cenſeo. Idcirco optimè arbitror Appium Claudium legem Cinciam temperaſſe cùm inquit: *Quoniam eloquentiam nō contingere gratuitè conſtat, & ſtudia præmiis ſublatis pereunt, modum preciis accipiendis pro oranda cauſa ad dena ſeſtertia adhibemus: egreſſos autem repetundarum teneri placet.* Primi hujus artis ſcriptores poſt illos, quorum Poetæ meminerunt, fuerunt Corax, & Tiſias Siculi, qui præcepta ſua paucis quibuſdā documentis diſtinxerunt. Poſt eos fuit Gorgias Leontinus Empedoclis diſcipulus, & Thraſymachus Chalcedonius, & Prodicus Chius, & Abderites Prothagoras, tum Hippias Seleneus, & Alcidamas Fleates, quem Plato propter dicendi præſtantiam Palamedem appellat. Orationem ſolutam primus omniū Pherecydes Syrus, vel (ut Quintilianus ait) Antiphon ſcripſit. Multum oratoriæ contulit Iſocrates Gorgiæ diſcipulus: cujus frequentiam cùm cerneret Ariſtoteles, qui juvenis Philoſophiam diſceret, eamq; ab eloquentia ſepararet: mutato conſilio utramq; conjunxit. Et medius fidius non injuria. Eloquentia namque ſine ſapientia parum prodeſt. Inanis ſiquidem ſonus verborum ſine ſententiarum pondere, irridendus omnino eſſe videtur: Philoſophia autem ſine verborum ornatu & lumine orationis manca & debilis erit, affectus omnes frigidiores habebit. Quocirca qui Oratores evadere volunt, utramq; diſciplinam optimè callere debent, & Ciceronem imitari, qui eas in omnibus penè libris conjunxit, & unus omnium ferè Græcorum virtutes in ſe contulit. Nam vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatē Iſocratis (ut Quintilianus refert) complexus eſt, & temporib. ſuis in judiciis regnare dicebatur, apud poſteros autē conſecutus eſt, ut ejus nomen non unius Oratoris, ſed totius eloquentiæ habeatur. Verùm id in

Oratorē quæ perficiant. *Legis Cinciæ temperamētum.* *Oratoriæ artis primi ſcriptores.* *Oratio ſoluta.* *Euſebio teſte.* *Eloquentia ſine ſapientia.* *Ciceronis laus.*

Cicerone

Cicerone eſſe cernitur, quod quaſi vaticinari videtur poëtarum more Silius Italicus, cum de Tullio ejus patre loqueretur, quem contra Hannibalem fortiter militantem inducit his verſibus, Punicorum libro octavo. *Sil. l. 8. bell. Pun.*

Tullius aratas raptabat in agmina turnas,
Regia progenies, & Tulli ſanguine ab alto,
Indole proh quanta juvenis, quantumq; daturus
Auſonia populis ventura in ſecula civem.
Ille ſuper Gangem, ſuper exauditus & Indos
Implebit terras voce, & furialia bella
Fulmine compeſcet lingua, nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam ſperare nepotum.

Eò namq; eloquentiæ provectus eſt, quò nemo unquam ſe venturũ ſperare poteſt. Ejus igitur imitationẽ ante oculos nobis proponamus, & eos plurimum in dicendo conſecutos eſſe arbitremur, qui à Ciceronis eloquentia minus aberrant. Prima enim ſequentem (ut ipſe ait) honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſq; conſiſtere.

DE DIALECTICA ET EIUS inventoribus.

TIT. V.

Dialecticen, quam ſuperiori comitem nonnulli Philoſophorum faciunt, Ariſtot. verò æquilancem, non negligendam civili viro opinor, tum quòd iter ad alias quaſcunq; diſciplinas adoleſcentibus aperire videtur, tum quòd ingenium acuit, & ad veritatem cernendam maximas vires habere cernitur. Nam cùm duo ſint orationis genera, alterum perpetuum cui oratoria præeſt, alterum conciſum, cui dialecticè: utrumq; neceſſarium eſt, unum probare, alterum perſuadere volenti. Tametſi prius illud magis civile eſſe videatur, quando ſuadendo aut diſſuadendo molliori quadam via animos in voluntatem ſuam alliciat: hoc verò ſecundum magis extorquere videtur, quod probare nititur, & quibuſdã conciſis orationibus nos in ſententiam ſuam rapit, cogitq; ea fateri verbis, quæ nonnunquam animo nequaquam aſſentiri poſſumus. Has tamen diſciplinas Zeno adeò conjunxit, ut hanc compreſſæ in pugnum manus,

Cic. Academ. Ariſt. Zenon gerus volum. 2. lib. 4.

Dialectica.

Vis omnis dicendi in duas partes diſtributa, teſte quoque Cic. li. 2. de finibus.

Dialectices commendatio.

Cic l.2. de fin. illam verò explicitæ ac palmæ ſimilem eſſe diceret. Utcumque tamen ſit, Rhetoricen ſine dialectice imbellem, dialecticen autem ſine rhetorice rudem omnino & quaſi elinguem eſſe arbitror. Sedulam itaque operam navent huic, juvenes, quò melius definire ac dividere valeant, & ſua acrius probare, aliena verò fortius infringere, utque ad alias diſciplinas parati magis accedant. Hujus inventores ſunt qui dicunt fuiſſe etiam Ægyptios, à quibus Parmenides inſtitutus eam deinde ad Græcos transtulerit: Ariſtoteles tamen, & nonnulli alii Peripatetici ejuſdem inventorem Zenonem Eleatem fuiſſe affirmant. Et planè cernimus eundem in ea diſciplina fuiſſe acerrimum, & pleraque inveniſſe quibus acumen ingenii ſui indicarit, is ſi quidem magnitudinem animi ſui, & pietatem in patriam, hoc uno exemplo oſtendit, quo & Ariſtogiton non inferior ab univerſa Græcia judicatus eſt. Tyrannus crudeliſſimus Clearchus nomine, ejus patriam provinciamque omnem invaſerat, quam quidem non modò ſævitia, verùm libidine quoque & avaritia omnis fœditatis exemplo peſſundabat: Zeno autem ut cives ſuos à ſervitutis jugo liberaret, tyrannum invadere conatus eſt: verùm minus ſuccedente fortuna, cùm à ſociis deſtitueretur, comprehenſus eſt: tormentiſque coactus ut conjuratos proderet, tyranni amicos conſpirationis ſocios fuiſſe aſſeruit: quos confeſtim mancipatos tyrannus interimi juſſit. Sed cùm ulterius etiam ſciſcitari vellet, ſimulavit eſſe aliquid quod in aurē Principis loqui vellet: quam cùm ille exhibuiſſet, is eam mordicus avulſam in conſpectu tyranni expuit: & ſic eum amicis deſtitutum, & auricula inhoneſtum reddidit, & civibus univerſis adeò infeſtum, ut paulò poſt lapidibus obrueretur. Aſtu igitur & prudentia aſſecutus eſt, quod viribus minus conſequi potuerat.

Dialect. cum Rhetorica conjuncta.

Dialectices Inventores.

Laert. lib. 8. & 9.

Zeno Eleates.

Clearchus tyrannus.

Zenonis audacia.

DE

De Poetis et eorum virtutibus, & qui legendi, quiq; ex theatris exigendi ſint.

Tit. VI.

Poetæ, ſi Platoni auſcultare volumus, exigendi potius quàm admittendi in Rempublicā erunt. Aſſerit namq; eorum fabulas, quas majores appellat, quarum penè authores ſunt Homerus & Heſiodus, inutiles admodum eſſe juvenibus, & præcipuè cùm de Diis aut pravè ſentiant, aut minus dignè fabulentur. Ego autem hanc cauſam indignam omnino eſſe puto, ut ob eam ex civitate doctiſſimi Poëtæ excludantur, ad quam mini mi etiam artifices admittuntur. Nam ſi nulla alia ratio me moveret cur bonos Poëtas omni laude dignos eſſe ducerem (quamvis ſuppetant & aliæ complures) hæc ſola mihi eſſe digniſſima videtur, quòd ſtultiſſimas gētium de diis opiniones, vanaſq; ac fatuas ſuperſtitiones, fabularum ludibrio contempſerint. Quos enim noverant mortales fuiſſe flagitiis ac ſceleribus inquinatos, non poterant Deos fateri, quamvis plures authores haberent, contra quos ſentire periculoſum admodum arbitrabantur. Fabularum igitur involucris ea, quę minus apertè dicere poterāt, concinnabant. Non enim latebat poëtas, Jovem Cretenſium Regem, Deum Optimum Maximum nō fuiſſe, ſed hominem mortalem, impium in parentes, atque omni turpitudinis ſcelere infectum, qui ne ſorori Junoni, nec filiæ Veneri pepercíſſet, Phrygiumq; Ganimedem ſtupri cauſa raptum ad pocula admiſiſſet. Hunc igitur Deum doctiſſimi Poëtarum judicaſſent? Nunc etiam immortalem, cujus ſepulchrum in Creta verſibus etiam decoraſſent, & præcipuè cum dignoſcerent ejuſmodi eſſe aſſentatorum voces, qui ut Principibus ſuis temerè blandirentur, quò eorum gratia abuti poſſent, prædicerent etiam eos inter numina referēdos, Deoſq; cùm à mortalibus diſceſſiſſent? Quid ſibi aliud vult Ægyptiorum fabula, qua dicunt Oſirim Solis Deum factum eſſe, præſtantiſſimumq; provinciæ propitiandum eſſe, cùm ſcirent mortalem genitū eum Phoronei & Pitonis filiū, & ab Ocho Perſarum Rege,

Franc. Patrit. de regno l. 1. tit. 1. Cic. pro Archia. Ariſt. Horat. Iſidor. Pl. l. 2. de Rep. Poëta à Rep. exigendi. Poeta in civitate fovendi.

Fabula.

Iupiter.

Ganimedes.

Oſiris.

Ochus.

ſive

Typhon. ſive Typhone fratre impio (ut Diodorus Siculus ſcribit) crudeliter interemptum, ſociiſq; ſex & viginti epulandum appoſitum in menſa, quò eos pari ſcelere devinctos fidos haberet in regno? Diodorus tamen non eum abſumptum, ſed abſconditum refert, & ab Iſide uxore deinde inventũ, ſepulchroq; nobili cum pigmentis atque odoribus conditum, Typhone etiam, & cædis ſociis ad unum uſq; interemptis. Poëtæ huic opinioni ideo alludebant, ut Regis memoriam optimè de omni hominum genere meriti diutius ſervarent, utq; conju- *Iſis.* gi ejus Iſidi (quæ mœrore & ululatu angebatur) conſolationem aliquando afferrent. Nonnè ejuſmodi opi- *Æneæ mors.* niones falſos populos plerumq; tenuerunt? Scimus Æneam in Numicium cecidiſſe, & nuſquam amplius apparuiſſe, quippe qui undis ſubmerſus in mare devectus eſſet. Fabula tamen in ejus exercitu orta eſt, qua pleriq; omnes ſibi perſuaſerunt, eum devolaſſe in cœlum, indi- *Romulus diſcerptus.* getemque Deum eſſe factum. Scimus Romulum Romanæ urbis conditorem, cùm jam ſenio eſſet confectus, à Senatoribus (quibus propter moroſitatem jam odio erat) fuiſſe diſcerptum, locumque fabulæ datum eſſe, ne à populo lapidibus ejus percuſſores obruerentur, eum in numen Romanæ urbis fuiſſe relatum, & *Quiritus ſeu Altellus Romulus, ut ait Feſtus.* Altellum, ſeu Quiritum ſe velle appellari, & templo, ara, aliiſque divinis honoribus honeſtari. Indignum Poëtis videbatur, illos fateri Deos, quos mortales extitiſſe animadverterent. Proinde cùm apertè non poſſent *Poëtarum de fictitiis diis commentum.* vanas ſuperſtitiones, & deliramenta imperitæ multitudini tollere, illorum vitam carminibus ita ornabant, ut mortales oſtenderent, & cum hominibus taliter verſatos, ut nihil humani à ſe alienum putarent. Idcirco aliquando eos fortes bellatores inducunt, & mortalibus multis in rebus adeſſe faciunt; aliquando eos turpes at- *Herculis labores.* que effœminatos. Herculem quem aëris gloriam nunc interpretantur, nunc cœlum vertice ſuſtinere faciunt, *Vide Comitis Natalis Mythologias.* nunc Amazonas vincere, nunc Anteo congredi, aut Nemæum leonem lacerare, aliquando eum colum trahentem, imperataq; penſa ab Omphale Lydiæ Regina, quæ calathos, fœmineoſq; cultus cum ſagittis, clava leoniſq; tegmine commutaviſſet. Aliquando verò ira propter

amiſſam

amiſſum puſionem turpiter ejulantem inducunt. Hi ſunt hominum mores, hi mortalium affectus, qui animos noſtros huc atq; illuc rapiunt. Cùm majora rebus humanis cogitabat, ſyderumq; rationem contemplabatur Hercules, tunc caput inter ſydera condere videbatur. Cùm fortiter cum hominibus aut cum belluis pugnabat, tunc fortiſſimus judicabatur. Cùm verò libidinibus intentus, vix compos mentis erat, & imperio unius mulierculæ parebat, tunc à ſe diſcedere dicebatur. Age num eum mortalem oſtendunt Poëtæ, cùm ulcerum dolorem percitum rogum conſcendiſſe aſſerunt, & Philoctetæ mortis ſuæ authori arcum & ſagittas hæreditario munere reliquiſſe? Hos igitur non Deos opinari ſunt Poëtæ, ſed ut eorum labores (quos præſtantes eſſe putabant) aliqua inſigni gloria decorarent, nomen ipſorum ſyderibus tradebant. Solem Ægyptii primum ſuum Oſirim Regem fuiſſe aſſerunt, cujus nomen poſt ejus obitum aſtro adhæſit, propter Regis claritatem. Sic & Mercurium, qui mortalibus utilitates plurimas contulit, verba in ordinem redegit, ſacra & ceremonias inſtituit, harmonias complures invenit, verborum interpretationes Græcos edocuit, unde & Hermes quaſi interpres dicitur, in ſtellam converſum eſſe fabulantur. Ejuſmodi igitur hominibus cœlum Poëtæ compleverunt, ut quos mortales caducoſq; viderent, nomine ſaltem divino celebrarent, & ex magnis (ut dicitur) majora facerent. Nam Poëma (ut Poſidonius ait) dictio numeroſa eſt, optimè juncta, operoſæ orationis ſpeciem excedens. Poëſis autem divinarum humanarumq; rerum commutationem complectitur. Poëticam Strabo geographus deſcribit, *primam Philoſophiam habitam eſſe, quæ ad vivendi rationem perducat, mores affectioneſq; doceat, & res gerendas cum iucunditate præcipiat.* Poëtas etiam ſolos ſapientes & theologos vetuſtiſſimi appellarunt, quòd divinarum inſtitutionem rationem numeris complecterentur. Jovem non putabant eſſe Deum, ſed ætheris poteſtatem. Audi Euripidis verſus translatos à Cicerone de natura Deorum libro ſecundo. Vides ſublime fuſum immoderatum æthera, qui terrā tenero circumjectu amplectitur, hunc

Hercules mortalis.

Philoctetes.

Ægyptii Oſirim ſolem dixerunt.

Mercurius quæ inſtituerit.

Mercurius Hermes.

Poëma & poëſis.

Vide & Scal. lib. de re Poët.

Diomedem & Iſidorum.

Poëta Theologi.

Iupiter ætheris poteſtas.

Arnobius, Natalis Comes.

hunc ſummum habeto divum, hunc perhibetò Jovem; Junonem, aërem inter mare & cœlum interjectum, quę ſoror & conjunx Jovis propter ætheris ſimilitudinem dicebatur, & propter ſummam conjunctionem, qua quaſi uxor Jovis videretur, præ ejus mollitie; aërem autem puriorem, Palladem nominarunt, Joviſque filiam eſſe dixerunt: & quia non corrumpitur, virginem: & quòd ſublimiora tenet, ex vertice Jovis dicitur nata. Trigeminam verò propter ver, æſtatem, & hyemem: Glaucopin, non quòd oculos habeat cæſios, ſed quod aër glauci ſit aſpectus. Romani Solem Janum appellabant, & ideo gminum pingebant, quaſi utriuſq; januæ cœleſtis potentem, quòd oriens diem aperit, occidens autem claudit. Ideoque ejus ſimulachrum fingebatur manu dextera trecentorum ſexaginta quinque numerum tenens, ad demonſtrandam anni dimenſionem, quæ ex ſolis ambitu cernitur. At verò Deum non modò non Poetæ, ſed ne Philoſophi quidem cognoverunt ante adventum ſalvatoris noſtri Chriſti, qui unicus Dei filius Patrem hominibus cognoſcendum dedit, veramq; religionem inſtituit, qua caligo tenebrarum ſublata eſt, & omnis falſa opinio. Non igitur exigendi erunt Poetæ, non magis quàm Philoſophi è civitate, quòd Deum ignoraverint, cùm in pari cæcitate atque errore etiam Philoſophi fuerint. Dicet fortaſſe aliquis nonnullos Philoſophorum extitiſſe, qui unum Deum aſſererent: Et fuerunt etiam Poetæ qui idem teſtabantur, & Orpheus in primis, quē ex Libethra Thraciæ urbe quidam fuiſſe aſſerunt, Oeagro patre, matre autē Calliopea in Pierio monte educatum, quem quidem ſeculis undecim ante Trojanum Bellum fuiſſe dicunt Is Deum unum eſſe voluit, à quo omnia orientur: Ejus magiſter Linus Deum naturæ nomine effœminavit, quam effectricem rerum omnium & ſeminarium animalium plantarumq; diſſeruit, & Solis, Lunæ, ſyderumq; moderatricem effecit. Virgilius noſter Deum nonnunquam *Spiritum*, nonnunquam *mentem* appellat, nonnunquam etiam proprio nomine fatetur, veluti cū dicit Deum. *Ire per omnes*

Terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum.

Juno aër. *Pallas aër purior.* *Pallas trigemina.* *Sol Janus bifrons.* *Deus verus Ethnicis incognitus.* *Chriſtus.* *Obiectio.* *Orpheus unū Deū aſſeruit.* *Linus.* *6. Æneid.*

Ovidius

Ovidius autem quamquam materiam illam confuſam ab Heſiodo mutuatus, tamen non idem potentiam tradidit, ut Heſiodus, Deum fabricatorem mundi, rerum omnium opificem, diſpenſatoremque illius confuſionis manifeſtè facit. Ex poëtarum mente Cicero pluribus locis, & Quintilianus libro ſexto de inſtitutione oratoria, *Deum dixit eſſe ſpiritum omnibus partibus immixtum.* Dixerunt de Deo quod potuerunt Poëtæ, cum veritas eo tempore mortales penè omnes lateret, dixerunt tamē aliquid, quod quidem haud ſcio an longè minus ſit, quàm id quod Philoſophorum aliqui teſtantur. Quanquam Plato longè præclarius quàm reliqui de divinitate philoſophatus eſt. Tenendi igitur in civitate erunt Poëtę, & honore ac laude decorandi, qui cōmendatiſſimi omnibus eſſe debēt, cùm propter eorum raritatem (nihil enim rarius in omni hominum ævo, optimo Poëta inveniri poteſt) cum propter ingenii magnitudinem, divinamq; naturam. Nam ut Cicero ait, à ſummis hominibus eruditiſſimusq; accepiſſe, ſic verùm eſſe ſtatuo. Cæterarum rerum ſtudia, doctrina, præceptis, & arte conſtant, Poeta autem natura valet, mentis viribus excitatur, & divino quodā ſpiritu afflatur: quocirca ab Ennio ſancti Poetæ appellantur, quòd divino quodam munere nobis commendati eſſe debeant. Et Plato ipſe inter quatuor divinos furores, quos ponit *Vaticinium, myſterium, & amorem, poëſim inſerit*, ut oſtēdat Poetas aliquid pręter naturę vires divini habere. Diſputavit igitur more ſuo Plato. Nihil enim (ut in omnibus operibus illius videri poteſt) affirmabat, maluitque fabularum actores quàm Poetas exigere, ne idem ſibi accideret, quod Cadmo, & Theſeo, qui ex urbibus ſuis, quas ædificaverant, eject. ſunt. Legimus namque Platonem Poetam fuiſſe, & Dithyrambos primo carmenque amatorium compoſuiſſe, mox etiam tragœdiam ſcripſiſſe: quando etiam Iſocrates ejus doctor, quem ſententiarum ſuarum authorem facit. hymnos, & apologias poetico more edidit. Non exulabunt itaque ab optima civitate Poeta, cùm utiles admodum eſſe cernantur. Quid enim grammaticæ ſine poetarum tractatione eruditionis haberet? verborum elegantia, linguæ

pro-

Ovidius.
Lactantius inſtitut.
Quintil. l. 6.
Deus quid.
Plato.
Poëtarum cōmendatio.
Poëta ſancti.
Cic. Orat. pro Archia.
Quatuor divini furores.
Cadmus & Theſeus urbibus ſuis exacti.
Apud Apuleyum & Alſtenum.
Poeſis Grammaticam exornat.

potius ad hominum mores corrumpendos, quàm ad aliquam bonarum artium diſciplinam. Nec immeritò explodenda ex omni civili ſpectaculo tragœdia. Habet enim in ſe violentiam quandam nimiam miſtam deſperationi, quæ facilè ex ſtultis inſanos reddat; & leves in furorem compellat, & præcipuè cùm audiunt verba illa inhumana, & turgida. Ejus natos ſuis mandet malis, & falſas plerumque ſententias perſuadet, ut: *Oderint dum metuant:* quem ſermonem ſolitus erat jactare C. Cæſar cognomento Caligula. Ejuſmodi fabulas, in theatris recitari, inutile omnino eſſe arbitror, ſed eruditionis gratia à doctis viris neutiquam neglectui habendas cenſeo.

Caligulæ dict. Suet. in eius vita.

Tragœdias primus in lucem protulit, Aeſchylus ſublimis & grandis, ſed rudis adeo & incompoſitus, ut ejus fabulas non niſi per alios emendatas in certamen deferri à poſterioribus Poëtis Athenienſes permiſerint. Sophocles tamen & Euripes plurimum nitoris habent, cum gravitate ſententiarum, verborum pondere; & authoritate perſonarum: quos imitati ſunt Latini duo, Pacuvius Brunduſius; qui Ennii Poëtæ ex filia nepos fuit; Romæque primo vitam tutatus eſt ex picturæ (quam exercuit) mercede, mox doctior factus, ædilibus fabulas vendidit: & Accius Romanus civis libertinis tamen parentibus natus: horum libri, cum pleriſque aliis doctiſſimorum virorum periere, deſideriumq; perpetuum nobis reliquerunt, cùm neminem illis adhuc ſimilem habeamus.

AEſchyli tragœdia.

Sophocles.

Euripides.

Apud Latinos primũ facit Livium Andronic. Donatus.

Pacuuius Pl. l.35.c.4.

Attius.

Comœdiam (quam in Sicilia primùm adinventam dicunt) in ſpectaculis etiam recitari non placet. Corrũpit namque hominum mores, eoſque effœminatos reddit; & ad libidinem luxuriamque compellit. Atqui Maſſilienſes quondam ſeveritatis cuſtodes, nullum aditum in urbem ſuam permiſerunt. Comœdiarum namque argumenta, magna ex parte adulteria & ſtupra cõtinent; quocirca ſpectandi conſuetudo, imitandi licentiam facit. Nam (ut apud Ciceronem in libris de Republica dicit Scipio) *Nunquam comœdia, niſi conſuetudo vitæ pateretur probare ſua in theatris flagitia potuiſſent.* Sed, ſi verè judicare volumus; hujuſmodi fabulæ oculos

Comœdiarũ actio Reip. inutilis.

Maſſilienſes.

Argumenta Comœdiarũ.

aureſque graviſſimorum virorum formidāt, quod quidem vel uno exemplo oſtenditur. *Catonis gravitas.* Agebatur fabula, in qua publicè meretrix quædam proſtabat, quæ cùm jam veſtem deduceret, Catonemque animadverteret in theatrum deſcendere, à geſtu ſtatim ſe continuit, cumque omnes admirarentur, ait: *Severus Cato in ſpectaculum venit:* qua quidem voce oſtendit longè pluris eſſe unius graviſſimi viri aſpectum, quàm totius populi plauſum.

Ludicra ars. Earum fabularũ actores, & omnes qui ludicram artem exercabant, hoc eſt hiſtrionicam, & ſcenicam, Romani veteres odio habuerunt, unde lege cavebatur, *ut qui ludicram exerceret, in primis quatuordecim ordinibus ne ſederet.* *Hiſtriones publico munere indigni.* Et apud Ciceronem idem Scipio idem teſtatur, his verbis. *Cùm artem ludicram, ſcenicamque totam in probo ducerent, genus id hominum non modo honore civium reliquorum carere, ſed etiam tribu amoveri notatione cenſoria voluerunt.* *Comœdia quatenus admittenda.* Exigatur igitur à theatris comœdia, & eam ſi volunt docti atque eruditi viri in ſuis penetralibus legant, & verba potius quàm ſententias ſcrutentur. Habet ſiquidem plurimum elegantiarum, ejuſque ſermo eſt purus, & nitidus, & quotidiano ſermoni accommodatus. Nihil Menandro defuit. Eupolis, Cratinus, & Ariſtophanes ſplendorem habent & gratiam, Latini etiam ſuam laudem habuerunt. *Cæcilius.* Nam Cæcilio palmam tradidit Comicorum Publius Nigidius figulus. Et Varro ait, *muſas Plautino ſermone locuturas, ſi Latinè loqui vellent.* *Terentius.* Et Terentius elegantiſſimus eſt, nitidus, Latinus, & purus, cujus ſermone Cicero utendum eſſe ait. Nec tamen placet populum his intentum eſſe, *Athenienſium probra obiecta.* nam inter probra quæ Athenienſibus obiiciuntur, hoc vel imprimis eſt, quòd hi longè majorem pecuniam in palliatis ſuis fabulis recitandis, quàm in maximis bellis gerendis impenderent. *Togata comœdia.* Habuerunt etiam Latini fabulas, nam togatæ, quæ à ſcenicis dicuntur, nomen à veſtimento habent, & argumento Latino ſunt, *Prætexata.* ſic prætextatæ, à dignitate perſonarum, & Latina hiſtoria, *Attellana.* Attellanæ à civitate Campaniæ, ubi primùm actæ ſunt, *Riconica.* Riconicæ actorum nomen ſervant, *Tabernaria.* Tabernariæ humilitatem argumenti, ac ſtili præ ſe ferunt,

runt,

runt. Mimi mutationem habent vilium rerum, viliumque perſonarum. *Mimi.*

Ejuſmodi fabulas in ſpectaculis ſuis, ut primum Romani edere cœperunt, negligentius bella, & res graviores geſſerunt, Græcis illecebris ac blanditiis inquinati. Quocirca non inſcitè à Satyro illo peregregio dicitur, *Romani comœdiis corrupti.* *Iuven. Sat. 3.*

Non poſſum ferre Quirites
Græcam urbem, quamvis quota portio fecis Achææ
Iampridem Syrus in Tyberim defluxit Oronte,
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, necnon gentilia tympana ſecum
Vexit, & ad circum juſſam proſtare puellas.

Tragœdiæ comœdiæque levitatem ex earum nomine conjectare poſſumus. Altera enim ab hirco dicitur, qui aſpectu primò non turpis, diſcedens deinde peſſimè olet. Altera autem à villa, vel quòd ſerò in civitatem recepta ſit, vel quòd ruſtico potius quàm urbano aſpectu ſit digna. Heroicos autem Poëtas non modo legendos, verùm ediſcendos quoque eſſe arbitror. Et ſi quando ocioſæ civitati ludos theatraléſve ferias permittere volumus (quod vel varò, vel poſt magnam aliquam victoriam indulgendum cenſeo) ex his deligendi ſunt qui recitentur. Habent enim gravitatem verborum cum elegantia, & ſplendore, & eloquentiam varietate ſententiarum & pondere adjuvant. Homerus namque & Virgilius tantam ſibi laudem vendicarunt, ut ne ſpem quidem poſteris reliquerint, nō modò ad parem laudem adæquandam, verùm ad imitationem, ac ſimilitudinem obtinendam. Hi imagines fortiſſimorum virorum ad intuendum atq; imitandum nobis reliquerunt, quibus promptiores reddamur ad omne genus virtutis, ac laudis. Ab his laudari, quanti faciendum ſit, magnus Alexander docuit, qui quamvis ſcriptores plurimos rerum ſuarum haberet, tamē, cùm in Sigeum ad Achillis ſepulchrum acceſſiſſet, fortunatū eum exclamavit, quòd virtutis ſuæ Homerum præconem habuiſſet, ejuſq; libros adeò in deliciis habuit, ut dormiens ſub pulvino ſemp tenceret. Et cùm aliquādo Darii opibus potitus, ſcriniū auro, gemmis margaritis- *Tragœdia & Comœdia unde dicta.* *Heroici poeta.* *Scalib. lip. 3.* *Homeri & Vergilii laus.* *A Poetis laudari, magna laus.* *Homeri laus.* *Darii iudiciū*

de Homero. que ornatum inveniſſet,amicis diverſos ejus uſus monſtrantibus ait: Immo librorum Homeri cuſtodiæ detur, precioſiſſimum que humani animi opus ditiſſimo etiam opere ſervetur. Ex hoc poëtarum genere Satyra habenda eſt: quæ (ut Quintilianus refert) tota eſt Latina. Nam veteres comici Græci in ſectandis vitiis præcipuam libertatem habuerunt: quod quidem teſtatur Flaccus Horatius, qui locum præcipuum inter Satyricos habet his verſibus.

Satyra latina.
Parrhyſia Cornicorum.

Eupolis, atque Cratinus, Ariſtophanesq́; poëta
Atque alii quorum comœdia priſca virorum eſt.
Si quis erat dignus deſcribi, quòd malus aut fur,
Quòd mœchus foret,aut ſicarius,aut alioqui
Famoſus,multa cum libertate notabant.

Vetus comœdia ſatyræ fuit principium. Qui & ab his Latinos Satyræ principium habuiſſe ait,quo circa addidit:

Hinc omnis pendet Lucilius,hoſce ſecutus,
Mutatis tantùm numeris pedibusq́; facetus,
Emunctæ naris durus componere verſus.

Terentius. Sed M. Terentius Varro Poëta clariſſimus,& Philoſophorum omnium Latinorum eruditiſſimus,aliud ſatyræ genus diverſo etiam carmine à C. Lucillio ſcripſit, ex quo quidem magna gloriam meruit. Et certè utiles admodum ſunt Satyrici: inſectantur ſiquidem vitia,virtutem laudant, & adoleſcentes ad ſpeciem melioris vitæ dirigunt. Sed nimia verborum licentia, ſive loquendi libertas,qua frequentius indignatione quadam perciti utuntur, eos minus commendatos efficit. Atqui ſi pauca ex eorum libris abraderentur, ſanctiſſimi poëtarum jure optimo appellari poſſent.

Satyrici utiles.

Elegia. Elegia ſuavitatis plurimùm habet & gratiæ, & ſtilũ familiarem adjuvat, jucundioremq; efficit, in qua Callimachus primam laudem apud Græcos meruit, adeò, ut ejus patria Cyrene (quam Lacedæmonii condiderunt)ejus nomine illuſtrata ſit, ſicut Mevania à Propertio,qui de laude huiuſmodi carminis cum Tibullo atq; Ovidio certat. Lyrici poëtæ in myſticis canticis, numinumque laudibus, vel in primis admittendi ſunt: quorum præſtantiſſimus habetur Pindarus : quamvis Corynna Myrtidis diſcipula cum in certaminibus quinquies

Callimachus.
Lyrici poëtæ.
Corynna lyrica quinquies

quies viciſſe dicatur. Et Sappho Erexia quæ longè antiquior fuit quàm Sappho Mitylenæa. à qua plectrum primò inventum fuiſſe dicitur. Laudem non parvam meruit hæc cum Steſichoro certans,& deinde cum Alcæo, qui propter carminis ſuavitatem ab Apolline aureo plectro donatus dicitur, vel potius quòd tyrannos non modò armis, ſed & carmine inſectatus ſit. Hanc autem Mitylenæam Strabo Geographus præfert, nullamq; ei fœminam ſimilem aut ulla ex parte in poëtica conferendam eſſe ait: In hoc genere Flaccus Horatius omnes Latinos vicit. Egit tamen quicquid per ætatem potuit Catullus Veronenſis, Satis ſuperque de poetis jam ſcripſimus:ſed ſermonis ſuavitas, & dulcis eorum memoria, me longiorem fecit: quin etiam iniquum mihi videbatur,eos quoad poſſem non tueri, cum quibus ab ineunte ætate magna cum delectatione verſatus ſim, poemataque ſcripſerim quatuor voluminibus diſtincta, quorum auctor à civitate quam inſtitui, extrudi vix æquo animo ferre poteram, & præcipuè cùm mihi cordi eſſet fœlicis(ſi poſſem)Reipublicæ præcepta tradere.

Sappho. *Alcæus.* *Sappho Mitylenea.* *Horatius.* *Catullus.* *Patricius poemata ſcripſit.*

Nunc ad philoſophos venio, quorum doctrina uberrima eſt, & ab optimis quibuſque civibus omni ſtudio capeſſenda.

DE PHILOSOPHIA ET EIVS INVENtoribus, ac ſectis, & qui in ſingulis plurimum profecerunt.

Tit. VII.

Optimam Rempub.illam eſſe dicimus in qua cives quietè vivere, & ea omnia agere poſſint,quæ ad fœlicitatem ducũt. Erit igitur civili viro cognitio virtutis in primis neceſſaria, quam quidem ſapientiæ ſtudium (quæ philoſophia dicitur)nobis pollicetur. Hanc primi ſapientiam nuncuparunt,ejuſque profeſſores ſapientes. Sed Pythagoras Samius cum Sicione eſſet,& Leontem Tyrannum alloqueretur,nominis arrogantiam fugiẽs, philoſophiam primus appellavit,aſſerens ſolum Deum ſapientem eſſe, mortalem autem neminem, quando

Ex l.Tuſc.qu. Pythagoras Philoſophiam primus appellavit.

Veritas objectũ ſapientiæ. ſapientiæ objectum veritas ſit, quæ in ſolo Deo eſſe cernitur hominem autem veriſimilia ſequantur. Hæc diſciplina quamvis divinarum humanarumque rerum ſcientiam profiteatur, tamen in ea parte civibus magis

Philoſophia, de moribus. prodeſt, in qua morum ac vitæ rationem pollicetur.

Phyſica. Prodeſt plurimum etiam pars illa quam Græci φυσικὴν nos autem naturalem hiſtoriam appellamus, quanquã una illarum, ſine altera manca omnino & inchoata potius quàm abſoluta dici poteſt. Hujus partis quæ de

Socrates. moribus & vita eſt inventorem Socratem Sophronii filium fuiſſe aſſerunt, qui parum ſibi videri ait, naturæ ſecreta ſpeculari, & vitæ noſtræ rationem negligere.

Ethices utilitas. Quid enim nobis prodeſt abdita quædam naturæ rimari, & ſydera ac ſtellas animo metiri, ſi nos ipſos ignoramus, & rationem, quæ appetitum noſtrũ regere debet, quaq; à mutis animalibus diſcernitur, negligimus? Quid turpius aut fœdius eſſe poteſt, quàm videre hominem doctiſſimum libidine inflammatum, furentem ira, omnia rabidè appetentem, inexplebili cupiditate incenſum, adeò ut quo magis adſunt, magis egere videatur? Certè

Thaletis caſus in ſcrobẽ. ejuſmodi viro id accidit, quod Thaleti Philoſopho (qui unus è ſeptem ſapientibus fuit) uſu venit. Is aliquando noctis tempore domum egreſſus ſydera inter eundum contemplabatur, & in ſubjectam ſcrobem cecidit, exclamavitque. Anus autem quædam voce excitata, cùm ad feneſtram acceſſiſſet, rogavit quidnam acturus prolapſus eſſet, & ille : Ut cœleſtia intueretur reſpondit: ridens anus inquit: Quæ ante oculos tibi ſunt, non cernis, & cœleſtia quæris?

Delphici Oraculi præceptũ. Delphicum illud oraculum, quòd rectè præfixum foribus templi fuiſſe dicunt, quicunq; ſapere vult, ſibi præfigere debet: γνῶθι σεαυτὸν, hoc eſt,

Cic. quadam Epiſt. ad Atticum explicat. noſce teipſum. *Seipſum ignorat, qui virtute animi uti neſcit, metu frangitur, lætitia geſtit, cupiditate incenditur, libidinibus torretur.* Contra quæ mala, Philoſophia nos armat & non modò radices, ſed & minutiſſimas quaſque fibras perturbationum evellit. Huic operam dabit optimus quiſque civis, qui non modò ſibi ſuiſque, ſed

Socratis ſermo anceps. patriæ prodeſſe cupit. Hæc ex Socratico ſermone (qui anceps erat quando nihil affirmare, nihilque aſſerere cõſuevit) propter varias diſcipulorum interpretationes

in decem diverſasPhiloſophorum ſectas diviſa eſt,quarum ſingula ſuos ſtipulatores habet complures, & opiniones diverſas. Harum prima Academia eſt quæ vetus dicitur,cujus Princeps Plato extitit,nam mediam erexit Archeſilaus ob diſputationis contrarietatem, novam deinde Lacydes. Secundam Cyrenaicam dicunt, cujus Princeps Ariſtippus Cyrenaicus fuit. Tertiam Eliacam,cui præfuit Phocion Elienſis. Quartam Megaricam quæ Principem habuit Euclidem Megarenſem. Quintam Cynicam quam inſtituit Antiſthenes Athenienſis. Sextam Erectricem quam docuit Nenedemus Eretrienſis. Septimam Dialecticem cujus author Clitomachus Chalcedonienſis fuit. Octavam ſtatuit Ariſtoteles Stagirites, quæ Peripatetica (quoniam deambulando docebat) dicitur. Nonam à porticu in qua Zeno Citriæus,docebat,Stoicam appellant. Decima verò quæ patrocinium voluptatis accepit, Epicurea ab authore nomen habet. Harum præſtantiſſimæ ſunt Academica & Peripatetica:quibus omni ſtudio incumbendum cenſeo. Quanquam Stoici multa dicunt quæ veram Philoſophiam redolere mihi videntur, ſolum ſapientem beatum eſſe, virtutem ſolam ſatis eſſe ad benè beateque vivendum. Benè vivere nihil aliud eſſe quàm naturæ congruere, quod Zeno in libro de natura hominis, docet eſſe ſecundum virtutem vivere, quam nobis natura ipſa oſtendit,& pleraque hujuſmodi, quæ diligenter conſiderata, animum noſtrum erigunt ad toleranda æquo animo humana omnia. Hæc dabit arma, quæ civem noſtrum fortem in rebus bellicis præſtabunt,qui nec pericula adire, nec mortem pro patria oppetere dubitabit.Hinc fortes Decii, Aphricani,Pauli, Marcelliqúe extiterunt, &alii omnes qui pro Rep fortiter pugnarunt. Hinc orta eſt vox illa Leonidæ, qui apud Thermopylas pugnans cum paucis ſuis contra infinitam Perſarum multitudinem victor occubuit, quam ſuo ſanguine in lapidibus cùm moreretur, poëta ille cum ſcripſiſſe ait:

Philoſophorū decem ſectæ. *Academia.* *Cyrenaica.* *Eliaca.* *Megarica.* *Cynica.* *Erectrix.* *Dialectices.* *Peripatetica.* *Stoica.* *Epicurea.* *Stoici ſæpè verè Philoſophi.* *Benè vivere quid.* *Fortes unde.* *Leonidæ vox.*

Dic hoſpes Sparta nos te hic vidiſſe iacentes,
Dum ſanctis patria legibus obſequimur.

Epitaphium Spartanorū.

Strabo autem ait hos verſus in columna communis ſepulchri inſcriptos fuiſſe.

Philoſophiæ documenta.

Philoſophia nos edocet juſtitiam eſſe, quæ humanam continet ſocietatem, ſine qua nec civitas eſſe poteſt, nec domus rectè gubernatur. Ea nobis ſuadet, ut jure noſtro utamur, neminem injuria afficiamus, vivamus contenti rebus noſtris, ab alienis autem non modò manus, ſed & oculos abſtinentes habeamus.

Italicum Philoſophiæ genus inſtituit Pythagoras: eius peregrinationes.

Univerſæ Philoſophiæ principia duo celebrantur, unum Jonicum, alterum verò Italicum. Jonicæ philoſophiæ authorem Thaletem faciunt, Italicę autem Pythagoram Samium, qui Pherecydis Syri primo, deinde Hermodontis auditor fuit, peragravitq; magnam orbis terrarum partem diſcendi gratia, & Ægyptios Chaldeosq; ſacerdotes audivit, & Perſas illos, qui Magi patrio verbo dicuntur, propter ſapientiæ ſtudium, ſumma familiaritate cõplexus eſt, deinde cùm regiones plures luſtraſſet, relicta Samo, quam Polycrates tyrannus invaſerat, in Italiam trajecit, Crotonamq; incoluit, in qua diutius Philoſophiam docuit, & relicto Thelage filio ſucceſſore obiit.

Philoſophi illuſtres.

Thelages diſcipulorum omnium præcipuum Xenophontem Colophonium habuit, Parmenidis Eleatis præceptorem, cujus diſcipuli fuerunt Empedocles Agrigentinus, & Zeno Eleates. Leucippus Zenonis ſucceſſor fuit, & Democritum Abderitanum docuit, cujus diſcipuli in primis duo præclari extiterunt, Nauſiphanes & Naucides, Epicuri Athenienſis præceptores, ad quem uſque philoſophia Italica propagata eſt. Nam Epicurus novis quibuſdam pręceptis philoſophatus, ab omni familia deſcivit, voluptatemque tutatus eſt, in qua ſummum bonum eſſe ſtatuit.

Ionicum philoſophiæ genus.

Alterum philoſophiæ genus Jonicum ideò appellatum eſt quòd Thales Milero oriundus ſit, quod oppidum Jonis & Xuthi filii. Thales ſacerdotes Ægyptios præceptores habuit, ipſe autem docuit Anaxidrum Mileſium, qui primus horologia inveniſſe dicitur, cujus diſcipulus Anaximenes Mileſius fuit, quem audivit Anaxagoras Clazomenius, qui Archelaum Mileſium inſtituit, cujus ſucceſſor fuit Socrates, qui multos auditores habuit. Nã ex ejus ludo veluti ex equo Trojano multi philo-

Horologiorũ inventor. Anaxidrus. Socratis diſcipuli.

philoſophiæ principes exierunt, & in primis Plato, Antiſthenes, & Ariſtippus Cyrenaicus, qui Aretam filiam docuit, quæ Ariſtippum Juniorem filium, & diſcipulum habuit, quem deinde Theodorus audivit, qui ob impietatem Atheus cognominatus eſt. Huic ſucceſſit Antipater, qui Epimenidem Cyrenaicum erudivit. Ejus diſcipulus Parbates Hægeſiam illam docuit, qui πεισιθάνατος appellatus eſt quòd mortem pluribus perſuaſit. Poſtremò Cyrenaicę ſectæ fuit Anniceris Lybs, qui Platonem liberavit à ſervitute. Antiſthenes Athenienſis, qui Cynicus appellatus eſt, vel à gymnaſio Cynoſarge, vel ἀπὸ τῆς κυνὸς, hoc eſt à cane, quia mordacior in cavillando erat, Diogenem Sinopeum ſucceſſorem habuit, cujus auditor Crates Thebanus fuit, & Zeno Cittiæus à quo Stoici dicti ſunt, quoniam in porticu docebant, quæ ϛοὰ Græcè dicitur, cujus auditor Cleanthes Caſſis fuit, cui ſucceſſit Chryſippus Solenſis Stoicorum poſtremus. Stoici & Cynici parum admodum differũt, niſi quòd verborum licentia in Cynicis eſt longè major. Plato Academicus appellatus eſt à ſuburbano gymnaſio Athenarum, quæ Academia vocabatur. Is primò Ariſtocrates dicebatur, ſed à latitudine pectoris Plato cognominatus eſt: Huic ſucceſſit Speuſippus, Speuſippo Zenocrates, Zenocrati Palæmon, Palæmoni Crantor, Crantori Crates Athenienſis, qui Arceſilaum docuit mediæ Academiæ p incipẽ, cui ſucceſſit Lacydes, quem audivit Evander Phocæus doctor Damonis, à quo eruditus Mochium Evandrum Athenienſem ſucceſſorem habuit. Is docuit Hegeſinium Carneadis præceptorem, qui Clitomachum diſcipulum habuit, à quo edoctus Amiadas ultimus Academicorum fuit. Ariſtoteles namq; ſectam Peripateticam inſtituit, in qua ſucceſſorem reliquit Tyrtamum Ereſium, quem propter elocutionis ſuavitatem Euphraſtum primò, deinde Theophraſtum appellavit.

De Iſocrate idem ait Cic. ij de Oratore.

Hegeſias πεισιθάνατος.

Cynicus unde dictus.

Stoici unde dicti.

Plato unde ſic & Academicus dictus.

Ariſtoteles Peripateticæ ſectæ Princeps.

Theophraſtus unde cognominatus.

Longum eſſet ſingularum ſectarum ſucceſſiones percenſere, atque verendum mihi puto, ne aut ambitioſus eſſe videar, aut moroſior, quòd ea dixerim, quæ tædio ac ſenio lectores afficiant. Sed tanta eſt philoſophiæ excellentia, ut minus indecorum eſſe videatur ſingulos

Philoſophia commendatio.

ſingulos quoſq; qui in ea profecerint numerare. Hujus enim cognitio non modò privatis civibus, ſed & Regibus, Ducibus, Principibuſq; jocundiſſima extitit, & in magnis rebus gerendis plurimum profuit. Philippus Macedo cùm accepiſſet genitum ſibi filium Alexandrum, ad Ariſtotelem ſcripſit: *Se diis gratias habere non tam perinde quòd filius ſibi natus eſſet, quàm quòd eum naſci contigit Ariſtotelis tempore, à quo quidem ſperabat eum talem doctum iri, ut ſe dignus evaderet, & ſucceſſione rerum ſuarum.* Et cùm primùm fari cœpit, nutu Ariſtotelis eum nutriri juſſit, cui deinde cum adoleviſſet, in diſciplinam tradidit. Et deinde cùm Ariſtoteles propter adverſam valetudinem Alexandrum in caſtra ſequi nequiret, Calliſtheni diſcipulo obeundas ſuas vires tradidit, ut Regi adeſſet, eumque philoſophiæ ſtudiis adjuvaret. Pericles, qui tot præclaras res geſſit apud Athenienſes, magiſtrum habuit Anaxagoram Clazomenium, cujus conſiliis fertur frequentiſſime uſus, non modò in rebus urbanis, verum etiam bellicis: quibus cùm eſſet intentus, audiretque Anaxagoram diuturnæ vitæ tædio per inediam mortem ſibi conſcire velle, ad eum confeſtim advolavit, & ſupplex precibus lachrymiſq; oravit, ut ſi non ſibi, ſaltem Pericli vivere vellet, quem conſiliorum ſocium in Republ. optaret. Erudivit etiam Plato Dionem Syracuſanum. Et Dionyſius tyrannus homo ad ſævitiam immanitatemq; natus, adeò Platonicam diſciplinam deſideravit, ut ei in Siciliam naviganti obvius mutata navi, & magno Principum comitatu progrederetur, Philoſophumq; benigno hoſpitio exciperet, à quo multa didiciſſe, vel hoc ipſo teſtatus eſſe videtur, quòd cùm ejectus eſſet è tyrannide, rogareturque à quibuſdam quid ſibi Plato & philoſophia profuiſſet, ſapienter reſpondit, ut æquo animo facileque perferret hujuſmodi fortunæ mutabilitatem. Quin etiam Aphricanus Panætium philoſophum audivit, & Polybium domi militiæque comitem multis honoribus affecit. Poſſidonii quoque ædes ingreſſurus Cn. Pompeius confecto bello Mithridatico, fores de more à lictore percuti vetuit, ne lectitanti philoſopho importunus accederet: & ſic, ſapientiæ januæ faſces ſubmi-

Philippus Macedo, ſcribit ad Ariſt. Vide Gellium.

Alexander Ariſtotelis diſcipulus.

Anaxagoras Periclis præceptor.

Plato.

Dionyſius Platonicum complectitur diſciplin.

Dionyſius regno pulſus.

Cn. Pompeii modeſtia in Poſſidonium.

ſubmiſit is, qui tot Reges & populos orientales occidentalesque ſubegerat. Julius Cæſar in omni literarum genere eruditiſſimus fuit, & doctiſſimos quoſque viros præmiis & honore affecit. Cujus exemplo Octavius Auguſtus philoſophiæ præceptorem habuit Athenodorum virum ætatis ſuæ doctiſſimum. Plutarchus verò Cheronenſis Trajanum Cæſarem eruditiorem reddidit, & dicta Principum memoratu digna magna eruditione atque elegantia ad eum ſcripſit, cum quo etiam Trajano Cæſare conjunctiſſimè vixit Dio Pruſenſis, adeo ut ſæpe cum eo in eodem curru veheretur, & ad eum non nulli putant libros ſuos de regno ſcripſiſſe, quanquam nuſquam Trajanum nominatim appellat. M. autem Antoninus, qui ſanctitate vitæ omnes Romanos Principes antecellit, Stoicæ philoſophiæ in omni ſua vita deditus fuit: quam collectis undique optimis præceptoribus ita edidit, ut nemini cederet, & ſummis etiam philoſophis adæquaretur. Hoc igitur concludendum cenſeo, pauciores Principes dignos omni laude ſine philoſophia extitiſſe, quàm cum ea ignobiles, quam tanti feciſſe pleroſque populos ac nationes video, ut apud ſeſe hanc natam eſſe ſeu inventam contendant, ejuſque inventores indigenas ſuos aſſerant, & divinis honoribus proſequantur.

Julius Cæſar.

Plutarchus Trajani præceptor.

M. Antoninus.

Philoſophi indigenæ.

Nam Galli (qui Celtæ dicuntur) Druidas, quos vernaculo verbo appellant, Philoſophiæ inventores eſſe aſſerunt. Hi nemora incolentes non modo contemplatione, ſed & vita philoſophantur, & de virtute deque immortali Deo multa ac religioſè quidē diſſeruerunt, mortemque nihil aliud eſſe opinabantur, niſi migrationem quandam ad meliorem magiſque diuturnam vitam: qua perſuaſione inducti, intrepidè ac fortiter pugnabant, ignavum omnino ac ſtultum eum putantes, qui mortem timeret, cùm jamjam vita adeſſet longè præſtantior. Hanc opinionem eorum judicio populi quidem ſecuti ſunt, & bello intrepidi admodum extiterunt: quin etiam inventi ſunt, qui pecuniam mutuò acciperent, in poſteriore deinde vita reddituri.

Druidæ Gallorum.
Fl. l. 17. c. 43.

Spes Vitæ alterius.

India quæ omni Barbaria vaſtior habetur, hoc etiam invento

Gymnoſophiſtæ

Indorum. inuento gloriatur. Gymnoſophiſtas namque ſuos habet, hoc eſt nudos ſapientes, qui in temperiem cœli obdurato corpore ſine veſte (tectis pudibundis) perferebant, & præcepta fortitudinis præferentes nihil æquè odio habebant, quàm ocium & ignaviam, virtutem autem ſummum dicebant eſſe bonum, & ſyderum ſcientiam adeò callebant, ut futuros eventus plerumq; prædicerent, & nono quoque anno concilium populorum maximum convocabant, & influxus cœleſtes ſuo ordine nunciabant. Si qui autem in his quæ prædixerant aberrabant, aliorum in primis convitio, maledictoque mulctabantur, & reliquam omnem vitam in ſilentio degebant. Hi ſe quaſi philoſophiæ inventores aſſerunt, reperuntque initium doctrinæ à Libero patre, quem non modo bell cis in rebus fuiſſe ajunt illuſtrem, ſed & indagatorem eximium rerum occultarum. Is namque bello Indiam ſubegit, præter Gangaridas, quos propter Elephantorum multitudinem neque ipſe, neque Herculeſ, neque Alexander Macedo ſuperare potuit. Condidit plures urbes in India, docuitque religionis cultum, multaque alia egit, pro quibus divinos honores meruit. Gymnoſophiſtarum penè clariſſimus fuit Calanus Indus, qui cùm apud Perſas magnum Alexandrũ vidiſſet, aluiq; profluvio teneretur, egregium putavit, ante oculos præſtantiſſimi Regis, & in conſpectu victoris exercitus obire, proinde pyram ſibi erigi juſſit, eamque conſcendit. Macedonaſque oravit, ut diem illum lætitiæ cum Rege ſuo celebrarent, quem paucis poſt diebus Babylone viſurum ſe dixit. His dictis, igne admoto ſine ullo corporis motu expiravit, & ex philoſophiæ ſuæ inſtituto ſe hoſtiam Deo vovit. Alius etiam Indus Philoſophus Larmanochargas nomine Octavio Auguſto Cæſare idem Athenis fecit, ut tunc moreretur, cùm præſtantiſſimum omnium mortalium cerneret, ne indignius quippiam aliquid in poſterum intueretur. Præſtantes habebantur Gymnoſophiſtæ ad reſpondendum ex tempore: eorum nonnulli aliquando ad Alexandrum captivi ducebantur: quorum natu majorem interrogavit, quidnam agendo benevolentiam inire poſſet? At illi: *Si nemini formidandum te redis.* Rur-

Apuleius l. 1.

Liber pater quid in India præſtiterit.

Gangaridæ.

Calanus Gymnoſophiſta.

Ex Plutarcho in Alexandri vita.

Larmanochargas philoſoph.

Quæſtiones Alexandri & Gymnoſo-

ſus alium rogavit vitam ne, an mortem fortiorem opinaretur? *Vitam ille dixit, quæ tot adverſa & calamitoſa proferat.* Deinde ab alio petiit, quoad vivendũ homini eſſe cenſeret: *Donec mortem,* inquit is, *vita potiorem ducat.* His ac multis aliis ſcitè ab eis auditis, Alex. eos dimitti juſſit, multis muneribus affectos, laudavit eorum ingenium non mediocriter.

phiſtarum reſponſa.

Ægyptii (qui omnium mortalium ſe antiquiſſimos eſſe aſſerunt) philoſophiæ inventum in ſuos conferunt. Et non modò Mathematicas diſciplinas, verum alias etiã omnes artes à ſuis inchoatas volunt. Dicunt namque Memphim puellam regiam forma prçſtantiſſimam (quæ urbi Memphi nomen dedit) amatam à Nilo fuiſſe, qui cõverſus in taurũ, ejus complexu uſus eſt, genuitq; filium qui reliquos omnes virtute anteiret, Ægyptusq; nominatus eſt: à quo propter ejus conſtantiã, univerſa provincia nomen accepit. Hunc multa inveniſſe aſſerunt, quæ utilia admodum extiterunt, & principia quædam naturalia tradidiſſe. Hujus fratrem dicunt fuiſſe Vulcanum; quem philoſophiæ inventorem extitiſſe prædicant, & longè doctiorem Ægypto fratre. Hunc ignem inveniſſe hoc pacto volunt, quòd arborem ingentem fulmine ictam per hyemem cerneret, reique novitate commotum, propius acceſſiſſe, caloreque delectatum, conſortumque jam deficienti igni ad nutrimentum addidiſſe, itaq; ad hunc modum ſervato igne, alios homines ad ejus inventi communionem invitavit. Quæ quidem res adeò hominibus grata extitit, ut deinceps eum inſtar numinis Ægyptii venerati fuerint. Is aſtra ignea eſſe, & ex igne omnia creari voluit. Quin etiam leges complures tulit, & in primis de pudicitia, ac comprimenda mulierum libidine, quæ in Ægypto penè omnibus corpus ſuum vulgabant. Forcipem ex ære primus invenit: quod primùm fluxiſſe ex ignis ardore animadvertit: quo monitu creti fodinas effodit, & ferrariam fabricam inſtituit, & agreſtia ac bellica arma primus cudit.

Ægyptii philoſophiam ſe inveniſſe gloriantur.

Memphis puella.

Ægyptus.

Vulcanus philoſophiæ inventor & ignis.

Aſtra ignea

Forceps & ferraria fabrica.

Thebani Linum Mercurii & Uraniæ filium philoſophiæ inventorem præferunt. Is de mundi creatione, & ſolis lunæq; curſu, & de animalibus ac plantis ſcripſit: &

Linus philoſophiæ inventor apud Thebanos.

&Deum (quem naturę nomine appellat) omnium conditorem fuiſſe aſſeruit.

Zamolxis philoſophiam Getis inveniſſe creditur

Getæ qui Thraciam incolunt, Zamolxim philoſophiam inveniſſe credunt, qui Pythagoræ ſervuus fuit, & ab eo cœleſtia didicit: mox Ægytios ſacerdotes audivit, & de animi immortalitate ſic ſenſit, ut aſſereret neminem qui ejus præcepta ſequeretur, diem obiturum, ſed perpetuis bonis fruiturum: quin etiam ſubterraneam ſpecum effodit, quò quidam loci cum ſuis quibuſdam vitam in contemplatione divinarum rerum degebat, & poſt quartum annum cùm egrederetur, Getis (qui eum mirificè deſiderabant) ſe oſtendit, multaque prædixit, quibus meruit divinis honoribus honeſtari.

Ochus Phœnices philoſophiam docuit.

Phœnices Ochum eam reperiſſe volunt, qui ſyderũ peritiſſimus fuit, & naturam parvæ Cynoſuræ, & nonnullorum ſyderum deſcripſit.

Atlas philoſoph. in Lybia

Libyci verò Atlantem, qui de mundi machina, cœlique natura acutiſſimè diſſeruit, adeò ut poëtæ fingant eum cœlum humeris ſuſtinere: cui laboranti Herculē ideò ſucceſſiſſe fabulantur, quod ab eo doctos Hercules poſt ejus obitum in Philoſophia ſucceſſit.

Scythæ Anacharſim philoſophiæ inventorem agnoſcunt.

Scythæ autem Anacharſim Guyri filium philoſophię principem referunt, qui Scythicas leges verſibus ſcripſit, & de virtute, ac tenuitate victus. Is Crœſi tempore fuit, & anchoram primus rotamq; figulorum inveniſſe dicitur. Claruit etiam in philoſophia apud Scythas

Albaris.

Albaris, ad quē Phalaris tyrannus literas dedit, quibus ei gratulabatur, quod ex hyperboreis diſcedens, Pythagoræ philoſophi Steſichoriq; poëtæ familiaritate uſus eſſet, ac multorum Græcorum, quorum doctrinam, ad eam quam primò tenebat addidiſſet, & cum invitabat

Phalaris.

ut ad ſe veniret. Fuit enim Phalaris eloquentiſſimus & doctiſſimos quoſq; ſui temporis omni ſtudio proſecutus eſt. Albaris autē ad eum ſcripſit, *nullum ſibi commercium eſſe cum tyranno crudeliſſimo ejusq; hoſpitium abdicavit.* Scripſit enim Albaris Scythica oracula, & Apollinis ad Hyperboreos acceſſum: quocirca à fabuloſa antiquitate dicitur ſagittam ab Apolline dono accepiſſe, cum qua ē Græcia ad Hyperboreos devolaſſet.

Perſæ

Perſæ qui cum Ægyptiis de vetuſtate certant, Magos ſuos philoſophiæ præfecerunt, qui duo principia poſuerunt, bonum, & malum. Numen bonum cœli, malum verò inferorum Deum arbitrantes. Zoroaſtres ab illis philoſophiæ præficitur, quem Aſtronomiæ & magicarum artium inventorem fuiſſe volunt. Huic ſucceſſit Oſthanes in philoſophia, & deinde diſciplinam ſuſcepit Aſtyamſicus. *Perſæ. Magi. Principia duo. Zoroaſtres. Oſthanes. Aſtyampſicus.*

Chaldæi ſe omnium antiquiſſimos philoſophos prædicant: & ſapientiæ principem Prometheum referunt, qui Aſtronomiæ fuit peritiſſimus, & de natura rerum, hominumque genitura ſcripſit, & de tonitruo, ac fulminis ratione. *Chaldæi. Prometheus.*

Græci de philoſophis ſuis quam plurima, ac penè infinita volumina referunt, quorum longum eſſet varias multiplicesque opiniones referre. Sed penè ab omnibus in hanc ſententiam ventum eſt, ut ſeptem quos ſapientes appellant, inventa philoſophiæ plurima dederint, & præcepta ſapientiæ, quibus innumerabiles penè philoſophi in omni Græcia uſi fuerunt. Horum primũ referunt Thaletem Mileſium fuiſſe, quem Callimachus inventorem minoris Urſæ, cum ad Phœnices navigaret, fuiſſe dicit. Chœrilus autem poëta dicit hunc primum de immortalitate animi diſſeruiſſe, & de natura rerum ſcripſiſſe. Secundum Solonem Salaminium fuiſſe tradunt, qui leges Athenienſibus dedit, quique Homeri verſus reſarcivit, ut ſenſus convenirent. Tertium Chilonem Lacedæmonium qui rogatus ab Æſopo quid nam Deus ageret? Reſpondit, *eum humilia extollere, & excelſa humiliora reddere*. Ejus eſt illa ſententia: *Sponſioni non deeſſe iacturam.* Ed ad Periandrũ ſcripſit: *Felicem eum tyrannum eſſe, cui cum ſua domo ac ſanguine mors contigerit.* Quartum cenſet Pittacum Mitylenæum, qui Phrinonem Athenienſium ducem in ſingulari certamine interemit. Et cum ei Mitylenenſes ob hoc facinus imperium dediſſent, decem annos tenuit, quoad eos ad optimam Rempublicam redegit, deinde imperio ſe abdicavit. Quintũ Biantem Prienæum: hic oblatum ſibi tripodem, in quo ſcriptum erat: *Sapienti detur*, Apollini dicavit, quo judicio reliquis ſapientibus prælatus *Græcorum philoſophi. Septem ſapientes. Thales, Mileſius. Solon Salaminius. Chilon, Lacedæmonius. Deus quid agat. Pittacus Mitylinæus. Bias Prienæus.*

Cleobulus Lydius. *Periander Corinthius uxorem interemit.*

prælatus eſt. Ab eo Alyattes Lydorum Rex victus fuit. Sextum Cleobulum Lydium, hic dicebat: *Audiendi magis quàm loquendi homines ſtudioſos eſſe debere.* Septimum Periandrum Corinthium: hic tyrannidem exercuit: & rogatus ab amicis cur eam non deponeret, ait: *Quia ultro deponere, & vi cedere æque periculoſum eſt:* violentus tamen fuit. Nam quadraginta annos tyrannidem, quam in magiſtratu invaſerat exercuit: & Meliam uxorem ictu calcis interemit.

DE CORPORIS EXERCITATIONE, DE ludis Gymnicis, Circenſibus, gladiatoriis, ſcenicis, de pugilum certaminibus, & Lupercalibus.

Tit. VIII.

Zuvingerus volum. 12. li. 4. Celius lib. 15. c. 13. Antiq. lectionũ. *Animus languens corpus victũ reddit.*

Animum in primis formandum diſciplinis bonarum artium, civili viro diximus. Præſtantia enim animi non ſolùm corpus adjuvat, verùm promptiſſimum quoque reddit ad maximos quoſque labores. Nullum ſiquidem corpus ſatis robuſtum ac validum eſſe poteſt, ubi animus languet. Frequenter in bello cernimus nonnullos parvi aut gracilioris corporis, forti animo pugnare, prociores autem ignavos. Proinde præſtat animũ virtute & ſapientia adjuvare ſi corporis robur optamus: *Ars ſiquidem ludicra* (ut ait Cicero in præclariſſimis libris ſuis de Oratore ad Quintum fratrem) *gladiatori & militi prodeſt aliquid: ſed animus acer & præſens, idem acutus & verſutus, invictos viros efficit, non difficilius tamen arte coniuncta.* Sed quia non omnes ingenio valemus, & per deſidiam plerique literas negligunt, dimittẽdi ſunt ad eas artes, quibus ad natura ipſa aptiores eſſe noſcuntur, exemplo Apollonii Alabandenſis magni illius doctoris, quem tantopere Græci laudarunt, qui diſcipulos ad eas artes dimittebat, ad quas magis à natura deditos eſſe cernebat. Corporum exercitationem neceſſariam eſſe Plato & Ariſtoteles, & reliqui omnes qui de Republ. ſcripſerunt affirmant. Ignavia namq; corpus habeat & effœminatos homines reddit: induſtria autem firmat & alacriores firmioresq; facit.

Ars ludicra.

Apollonius Alabandenſis.

Exercitatio corpus firmati.

Hæc-

Lacedæmonii pueros ruri alebant, ut laboribus conſueſcerent, ſub dio pernoctarent, frigore & æſtu, pulvere, curſu, venatione, luctatione, jaciendo, proſiliendoq; obdurarent. Nudis etiam corporibus & perunctis certabant, unde eorum paleſtra Gymnaſtica dicta eſt, quòd nudi luctarentur. Tantumque valuit apud eos exercitatio, ut quamvis pauci admodũ eſſent, univerſam penè Græciam ſubegerint; cùm reliqui ferè omnes Græci deſidiæ voluptatiq; indulgerent. At poſtquam cognoverunt alii exercitatione & induſtria Lacedæmones in bello factos eſſe meliores, laboribus adſueſcere cœperunt, adeoq; profecerunt, ut parvo tempore victi victores ſuperarent. Athenienſes qui imperio Lacedæmoniorum diu parverant, eis deinde imperarunt, & præcipuè poſtquam didicerunt juvenes in palæſtra potius quã in theatro exerceri. Tria enim Gymnaſia ex publico conſtituerunt, Academiam Plato, Lyceum Ariſtoteles, & Cynoſarges Antiſthenes, in quibus longe prius athletæ certare quàm philoſophi diſputare conſueverunt. Præmia igitur in certaminibus exponi placet victoribus victisque, quò promptiores alacrioresq; reddantur, exemplo Aeneæ, de quo Virgilius Aneidos 5. ſic ait: *Lacedæmonii laboribus adſueti.* *Athenienſes.* *Gymnaſia tria ex publico conſtituta Athenis.*

Et geminum pugna proponit honorem,
Victori velatum auro vittiſque iuvencum:
Enſem, atque inſignem galeam ſolatia victo.

Ejuſmodi præmia longè magis laudo quam Platonica illa, quæ potius ad libidinis exemplum, quàm ad virtutem afferendam mihi expoſita eſſe videntur. Viris namque fortibus, ſummis bellatoribus ſuaviationes puerorum puellarumque proponere, nihil aliud mihi videtur, quàm fortitudinem enervare, & virtutem omnẽ contemptui ludibrioque habere. Exerceantur pueri, ut laboribus conſueſcant, non autem ad effrænatam quandam immanitatem: ut enim induſtria & ingenuus labor corpus firmat aptiusque ad labores efficit, ſic nimia illa exercitatio continuusque labor frangit, & ad immaturam ſenectutem præcipitat. Ariſtoteles teſtis eſt ejuſmodi laboribus corporum incremẽta impediri, & membra diſtorqueri, Celſus ait, Nos autem frequen- *Præmia laudabilia.* *Pueri quomodo exercendi.* *Labor nimius nocet.*

Caii Marii varices. ter cernimus laborioſos homines varicoſos fieri. Et de Cajo Mario ruſticano illo Imperatore legimus, quòd ad ſecandas varices ſine gemitu crura medico præbuit, ut priſtinæ valetudini redderetur. Pueros mangonibus aut laniſtis alendos tradere, neutiquam mihi ingenui animi eſſe videtur: ſed exemplo Julii Cæſaris utendum cenſeo, qui tyrones neque in ludo, neque per laniſtas, ſed in domibus per equites Romanos atque per Senatores armorũ peritos erudiri jubebat. *Exercitationes conceſſa.* Luctatione, curſu, pilæ jactu, eos exercere placet, & nando, proſiliendo, dimicandoq; ſpeciem veræ pugnę ſimulare utile eſſe cenſeo. *Silius Italicus.* Silius Italicus Romanus poëta peregregius, qui conſul fuit quo tempore ſibi Nero mortem conſcivit, quique proconſul Aſiæ magnam laudem meruit, in libris ſuis de ſecundo bello Punico, cùm de Scipionis *Scipionis laus.* indole loqueretur, ingenuos labores his verſibus complexus eſt lib. 8.

Ipſe inter medios ventura ingentia laudis
Signa dabat, vibrare ſudem, tranſmittere ſaltu
Murales foſſas, undoſum frangere nando
Indutus thoraca vadum, ſpectacula tanta
Ante acies virtutis erant, ſæpe alite planta
Ilia perfoſſum, & campi per aperta volantem
Ipſe pedes prævertit equum, ſæpe arduus idem
Caſtrorum ſpatium & ſaxo tranſmiſit & haſta.

Qui igitur aſſueſcunt ejuſmodi laboribus, alacriores in bellum accedunt, & corpore & animo firmiores fiunt. *Epaminundas.* Epaminundas Thebanus Imperator excellentiſſimus diligentem operam palæſtræ dedit, non tam magnitudini virium ſerviens, quàm velocitati. Illam enim athletarum uſum adjuvare, hanc autem ad belli exiſtimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur pluri- *Plato prius Ariſtocles dictus.* mum currendo, atque luctando. Plato etiam philoſophorum maximus apud Ariſtonem Argivum palæſtricam exercuit, à quo & Plato peregregio corporis habitu appellatus dicitur, cùm prius Ariſtocles nomine vocaretur. *Romani virtuoſi.* Romani qui judicio omnium, virtute & gloria mortales omnes olim anteibant, non tam voluptatis gratia, quàm utilitatis, multiplices ludos & ſpectacula *Ludorum o-* conſtituerunt. Ludorum tamen originem, & nominis ratio-

rationem ſunt qui altius repetant velintque ludos à Lydis dici. Eſt enim Lydia Aſiæ regio, quæ primò Meonia dicebatur, in qua cùm olim Lydus Tyrrhenusque fratres regnarent, Tyrrhenus fratre relicto in Italiam venit cum ingenti Mæonum multitudine, inquirendæ novæ ſedis gratia, deſeditque apud Tiberim, eoque loci ſpectaculum præbuit, ad quod quidem vicinorum complures concurrerunt, novitatémque rei admirati, exemplum deinde imitati ſunt, & ejuſmodi ſpectacula à Lydis ludos appellarunt. M. tamen Varro hanc opinionē nequaquam ſequitur, ſed ludos à luſu dictos putat, ꝙ juvenes per dies feſtos populum luſionibus oblectarēt. M. aurē Quintilianus ludū dici putat, quia longè à luſu abſit. Luſum verò pleriq; à luendo dici volunt. Eſt enim luere, ſoluere: Unde luſtrum quinquennale ſpatium temporis Varro nominatum putat, quòd quinto quoque anno vectigalia, & tributa per cenſores exigerentur, ſic etiam lucrum quod amplius luat, quàm quāti eſſet emptum.

rigo Etymon vocis. *Lydia regio.* *Tyrrhenus, ſpectaculum exhibet.* *Ludi à luſu dicti.* *Apud Iſidorū l.1 8.c.16.* *Luſi etymon.* *Lucrum.*

Ludorum genera plura ſunt, ſed præcipui habentur Gymnici, Circenſes, Gladiatorii, Scenici. Gymnici, quod nudi in gymnaſiis exercebant, & id quidem quinque modis, ſaltu, curſu, jactu, virtute, luctatione. Virtute exerceri erat robore, & viribus certare. Luctatione autem lateris complexu: hi Græcè athletæ dicuntur, locus autem, palæſtra. Hoc exercitationis genus inter adoleſcentes, in conſpectu tamen majorum natu, quò verecundius id agant, utile admodum puto. Conſuetudinem tamen Lacedæmoniorum omnino repudiandā eſſe arbitror, qui fœminas etiam inter ſe luctari jubebant, & victricem victori deſpondebant, ut futura ſoboles fortibus orta parentibus, longè robuſtior naſceretur. Contineant ſe domi mulieres, reique familiari invacent, quas natura imbelles fecit, ac timitas, ut earum formidine longè aptiores ad cuſtodiā redderentur. Circenſes ludi, vel à circo maximo in quo ſpectabantur, dicūtur, ut Quinto Pediano placet: vel à Circe ſolis filia, quam patri hoc genus certaminis conſtituiſſe Græci aſſerunt, quod tamen non abs re eſſe videtur. Circus enim maximus principaliter Soli conſecratus fuit, cujus

Ludorum genera. *Gymnici ludi.* *Athletæ quales?* *Lacedæmoniorum mos carpitur.* *Circenſes ludi, unde dicti.* *Circus maximus.*

ædes in medio ſpatio cernebatur, ejúſque effigies è faſtigio ædis eminebat. Soli enim intra ædes ſacrificare iniquum eſſe putabant.

Solis ſacrificia.

Circum Romani ſpatium appellabant, in quo currere equi ſolebant in quadrigarum certamine circum metas. Meta enim finis vel terminus à metu tranſiliendi dicitur.

Meta unde.

Agonici circenſes.

Alii dicunt agonicos Circenſes Olympicum certamen, inventum apud Elidem in honorem Jovis Olympici. Sunt qui credant Olympicum certamen ab Hercule primò editum in honorem Pelopis materni atavi, quo ſinguli anni quaterni numerantur.

Olympicum certamen.

Circenſes ludi.

Alii quidem putant, Circenſes ludos quî circum enſes agerentur nominari. Nam ubi deinde malè collocati eſſent gladii, diſponebantur. Alia autem ex parte fluminis ripa erat, ut ſi quis in alterutram partem diverteret, diſcrimen non parvum ſubiret. Non igitur parvæ erat artis, inter ripas enſeſque quadrigas agere. Hi ludi quamvis Soli aurigarum numini principaliter dedicati eſſent, tamen Caſtori & Polluci deputabantur, qui à Mercurio equos accepiſſe dicuntur. Celebrabantur etiam Neptuno, Marti & Jovi, quia eos etiam quadrigis præeſſe opinabantur.

Sol aurigarũ numen.

Sunt etiam ludi quos magnos Circenſes Virgilius appellat, qui Romani etiam ludi dicuntur, quòd ſub Regibus inſtituti ſunt, & magni nominati, vel quòd diis magnis, id eſt Laribus urbis editi fuerint, quibus Sabinas raptas fuiſſe ajunt, vel, à magnis impenſis. Nummûm ſiquidem ducenta millia impendebantur. Ejuſmodi ludos magnus Pompejus in victoria Sertorii vovit, & Lucius Sylla in victoria belli civilis. Sunt qui opinantur eoſdem & Megalenſes dici, quod verum neutiquam eſſe exiſtimo.

Circenſes magni cur ita dicti.

Ludi enim Megalenſes magnæ matri Deum dicati ſunt, ut Livius in ſecundo bello Punico refert, libro nono tertiæ decados, his verbis: *Acceſſit conſultatio de matre Idæa accipienda. Haud parva rei judicium Senatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet, veram certè victoriam ejus rei ſibi quiſque mallet, quàm ulla imperia honoréſve ſuffragio ſeu patrum ſeu plebis delatos. Patres conſcripti, P. Cornelium Scipionem Cnei filium, ejus qui in Hiſpania ceciderat, adoleſcentem nondum quæſtorium, judicaverunt*

Megalenſes, Ludi.

P. Cornelius Scipio.

ni

in tota ciuitate virum eſſe optimum & paulò poſt addidit, *In ædem Victoriæ quam palatio, pertulere Deam pridie idus Aprilis: iſq; dies feſtus fuit. Populus frequens dona Deæ in palatium tulit, lectiſterniumq; & ludi fuere Megaleſia appellata.* In bello quoque Macedonico idem teſtatur, cùm ait. *M. Iunius Brutus ædem magnæ matri Deûm in palatio dedicavit, & ludos ob eam dedicationem factos Megaleſia appellavit.* Dicuntur autem Græca appellatione à magnitudine, ἀπὸ τῦ μεγέθους. *Megaleſia.* *Varro aliter ἐτυμολογεῖ lib. 5. de L. L.*

Gladiatorii ludi longè ab omni humanitate diſtant: carnificinam ſiquidem & immanitatis ſpeciem potius præbere videntur, quàm aliquid decoris aut utilitatis habere. His igitur carebit civitas noſtra, & omnis benè inſtituta Reſpublica, ſi dictis noſtris auſcultare voluerit. Celebrantur autem in amphitheatro, in quo quidem plura gladiatorium genera deſcendebant. Primi erant equites duo, equis albis ſigniſq; militarib⁹ in honorem Martis, quem vana ſua ſuperſtitione urbis præſidem eſſe putabant. Secundi in honorem Neptuni, quem in bello nautico invocabant: hi fuſcinam (quam tridentem appellant) habebant, & occulta quædam retia, quibus adverſarium pugnantes irretitũ tenerent. Tertii Secutores dicebantur, quòd retiarios inſequerentur, & ad honorem Vulcani pugnabant: quocirca cuſpidem, & maſſam plumbeam geſtabant. Quarti demum erant Laquearii, qui deſiliendo laqueis decernebant, quibus comprehenſi, aut vulgabantur, aut perpetuam ſervitutem ſervire cogebantur. Pugilum certamen (quod magnæ laudis fuit) apud veteres, periculoſum valde eſt, & nequaquam permittendum ab his qui Reipubl. præſunt. Inhumanum mihi videtur, homines in certaminibus ludicris interimere: nec id poteſt ſine mœrore & lachrimis plurimorum accidere. Agitur tamen id non ſine ingenti arte, & ſpeciem quandam fortitudinis præ ſe fert, quod Cicero oſtendit libro ſecundo Tuſculanarum quæſtion. his verbis: *Pugiles cùm feriunt adverſarium, in iactandis ceſtibus ingemiſcunt, non quòd doleant, animóve ſuccumbant, ſed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitq; plaga vehementior.* Pugiles à pugna dicuntur. Pugna autem à pugno. Ve- *Gladiatorii Ludi.* *Gladiatorũ ordo.* *Fuſcina Neptuni.* *Secutores.* *Laquearii.* *Pugilum certamen.* *Pugiles à pugna dicti.*

teres namq; ante uſum ferri & armorum, pugnis, calcibus, morſu, & omni corporis nixu ac luctatione certabant. Ante inventos cæſtus pugnis nudis, & corporis conatu decernebant. Quod quidem non abhorrendum eſſe opinor, dummodo id ſine ira aut ſimultate fiat, habet enim ſpeciem aliquam virtutis, & ex ea conſuetudine homines promptiores ad rem bellicam redduntur. Sed cæſtibus pugnare (ut dixi) ab omni humanitate alienum eſſe videtur.

Luctatio.

Cæſtibus pugnare.

Infinitum eſſet ludos omnes Græcorum Romanorumq; oratione complecti, quorum partim ad exercitationem, partim ad crudelitatis ſpectaculum æditos eſſe cernimus, partim autem ad luſum, veluti ſunt Lupercalia, quorum nomen Quintilianus à tribus partibus orationis fieri voluit, quaſi luere per caprum. Eadem cùm celebrabantur (ut Plutarchus Cheronenſis refert in vita Julii Cæſaris) *multi nobiles adoleſcentes per urbem nudi diſcurrebant, ſcuticamq; ex loris ferentes, obvium quemq; per riſum cædebant. His accurrebant complures etiam nobiles fœminæ, præbebantq; manus apertas, veluti præceptoribus, vulgò namq; ſibi perſuaſerant, ſi ab illis cæderentur, prægnantibus pariendi ſibi n ſus, ſterilibus autem concipiendi facultatem quamprimum tradi.* Lucius Fæneſtella, & nonnulli alii veteres ſcripſerunt, Pana Lycæum, ſeu Faunum Sylvanum primum fuiſſe omniū Deorum, quos Romana ſuperſtitio coluit, cui Luperci rem divinam faciebant, & Lupercales ludos exercebant. Hujus religionis Evandrum fuiſſe authorem dicunt. De nomine Lupercalium non ſatis convenit inter ſcriptores. Nam ut omittam Quintiliani interpretationem, de qua modo dixi, alii aſſerunt hoc nomen hinc inditum, quòd hujus numinis invocatione Lupi à ſtabulis arcerentur. Alii templum in quo colitur, Lupercal appellari dicunt, unde Virgilius:

Græcorum Ludi.

Lupercalia. Varro lib 5. de ling. Lat. & Iſidorus.

Pan Lycæus.

Evander. Lupercalia unde nominata.

Retulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal.

Æneid 8.

A lupa quæ eò loci inventa eſt cùm lac præberet Romulo, & Remo. Quem autem nos lupum, illi Lycon vocant. Alii à Lycæo Arcadiæ monte, ubi ea religio primò viguit, Lupercal dici volunt. Trogus autē Pompejus ait Evandrum in radicibus Palatini montis templum

Lupa Romulum lactans. Juſt. l. 43. c. 43

plum conſtituiſſe Lycæo, quem Græci Pana, Romani Lupercum appellabant, cujus Dei ſimulacrum nudum, caprina tantùm pelle amictum erat: quo etiam habitu Lupercales per urbem curſitabant. Ejuſmodi ludi nuſquam permittendi ſunt, tum propter vanas impiaſque ſuperſtitiones, tum quia nihil decoris aut utilitatis habent. Hanc conſuetudinem ludibrio etiam habere videtur Juvenalis cùm ait: *Lycæi templum.* *Pan.* *Satyr. 2.*

Turgida non prodeſt condita in pyxide Lyde,
Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco.

Diximus ſatis quibus artibus, quibusq; ſtudiis pueri erudiendi ſint; quam curam omnium maximam non modò parentibus, verùm his quoq; qui Reip. præſunt, eſſe diximus. Alatur igitur primùm ingenium, redigaturq; ad ſapientiam ſi fieri poteſt, quæ omnium rerum optima eſt. Exerceantur corpora, ſed ita, ut ingenii munera non impediant. Difficile eſt enim uno eodemque tempore animo & corpore exerceri: cujus quidem rei ratio diligens habẽda erit. Parvo tempore exercitationibus corporis indigent, ne illis nimium oblectentur. Fiunt enim ingenio hebetiores ſibiq; ipſi vix conſulere ſciunt, veluti de Milone Crotoniata legimus, qui omnia ſupra humanas vires feciſſe legitur, & totius victor in certaminibus coronatus eſt, bovemq; ictu pugni victimam fecit. Attamen cùm nimium ſuis viribus crederet, mortem ſibi infœliciſſiam paravit. cùm enim cerneret robur cuneis adactis nondum diffiſſum eſſe, ignaviam eorum qui id reliquerant, irriſit manibusque id ſcindere conatus eſt: ſed cùm cunei diſcuterentur, arborque ad propriam naturam rediret, compreſſis brachiis in ſolitudine detentus, alitibus feriſq; præda extitit. Et Polydamas pugil alius præclariſſimus, cùm lateram imbre petitam humeris ſuſtentare nititur, ſociis omnibus fugientibus, ſepulchrum ſibi paravit, non ſine magna omnium ſeculorum irriſione. Citò igitur recedant ab ejuſmodi exercitationibus pueri, diſcantque à Mercurio illo, quem paleſtræ inventorem veteres fuiſſe affirmant, qui ea quamprimum relicta, ad eloquentiam ſe contulit, & Muſicæ Aſtronomiæq; diligentiſſimam operam dedit. Et de his hactenus. Nunc autẽ quoniam *Pueri quomodo educandi.* *Milo athleta. De quo Plin. lib. 7.* *Polydamas pugil. Valer. lib. 9. ca. 12. Pauſan.* *Mercurius paleſtræ inventor.*

docuimus, qui Reip. muneribus honoribusq; afficiendi ſunt, quiq; etiam repudiandi, aut è civitate exigendi: de ordine magiſtratuũ dicemus in ſequenti volumine.

AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM MAXIMUM PROOEMIUM.

Republ. moderatio in quibus conſiſtat.

OMnis *Reipub. moderatio, Sixte pater ſanctiſſime, in magiſtratuum deſcriptione continetur, ſine quorum authoritate, prudentia, ac diligentia, civitas eſſe non poteſt. Proinde minus admirandum eſt Ariſtotelem dixiſſe Rempubl. eſſe inſtitutionẽ civitatis circa magiſtratus honoresq; publicos, quandoquidem in libero populo ſine magiſtratibus nihil rectè agitur. Vt enim navis ſine gubernatione in portum tranquillitatis nunquam redigi poteſt, utq; exercitus ſine Imperatore in magno ſemper periculo verſatur, vixq; victoriam aſſequitur, ſic civilis ſocietas fortunæ expoſita eſſe videtur, nec quieta aut fœlix ulla ex parte eſſe poteſt, niſi magiſtratuum authoritate atq; conſilio regatur. Videndũ tamen eſt, ſicut in re nautica ac bellica, ſic in Rep. ut pauci ſint qui imperent, plurimi autem qui obſequantur: multitudo enim magiſtratuum civilem ordinem perturbat. Laudant veteres ſcriptores Maſſilienſes, quorum Rempubl. ordine & æquitate omnibus aliis præfecerunt. Eorum ſenatores numero ſexcenti erant (ut refert Strabo) ex quibus annuis vicibus quindecim præſidebant, ſummumq; gerebant magiſtratum. Ex his autem quindecim tres præficiebantur qui legibus ac iuri dicundo præerant. Hi paucis admodum adiuti, rem civilem in pacis & optimè gubernabant. In bello autem & tumultu, Imperatores & Principes Maſſilienſes deligebant, qui ſatis eſſent ad rem bellicam benè gerendam. Complures medici uni ægroto adhibiti, inter ſe potius oſtentationis gratia decertant, quàm ea decernant quæ laboranti ſalutem afferre poſſint, & varia conſilia in maximis periculis rem potius præcipitant quàm adiuvant. Hæc & pleraq; alia cogitanda ſunt in magiſtratibus ordinandis, de quibus ſuis locis diſſerendum erit. Sed hoc iterum atq; iterũ dicendum*

Simile.

Maſſilienſes.

Medici.

dicendum cenſeo, optimè gubernacula Reipub. ſenibus tradi, qui per ætatem & rerum experientiam plurimùm ſapiunt. Vera nanq; eſt illa Platonis ſententia, & à Cicerone quaſi pro oraculo poſita, beatū eum haberi poſſe, cui contigerit feliciter ſeneſcere, ut ſapientiā veraſq; opiniones aſſequi poſſit. *Platonis ſententia.*

DE ORDINE MAGISTRATVVM, ET DE officio privatorum in eos qui magiſtratum gerunt, & eorum rurſus in privatos, & de virtutibus illorum qui Reip. præſunt.

TIT. PRIMUS.

CRANTOR Solenſis Xenocratis auditor, Polemoniſq; amicus, ac deinde diſcipulus (qui Philoſophus fuit peregregius, & poëta non vulgaris) cùm vitæ humanę rationem habere vellet & actiones cogitationesque noſtras prudentiſſima diviſione ſortiri affirmare, primas vitæ partes virtuti dandas eſſe, ſecundas bonæ valetudini, tertias honeſtæ voluptati, quartas autem divitiis opinabatur: Siquidem nihil boni, nihilq; jucundi nobis ſine virtute accidere poſſe, fruſtraque eum alia ex parte quærere quæ commoda aut bona eſſe dicuntur, qui virtutis ſit expers. Optimam deinde virtutis comitem, bonam putavit eſſe valetudinem. Vix enim nobis benè ab animo eſſe poteſt, cùm à corpore malè ſit, & corporis ægrotatio vix ſine animi ægritudine eſſe poteſt. Præterea qui benè valet, liberiore animo utitur, & ingenii acumine minime fraudatur. Comes his duabus accedit honeſta voluptas, quæ quidem tum præcipua eſt, cùm animus ſeipſo fruitur, omnia metitur ad tranquillitatem jocunditatemque mentis: delectatur non titillatione ſenſuū, aut corporis illecebris, ſed contemplatione magnarum rerum, quæ quidem pabulum eſt animi ingenui, & mentis liberalibus ſtudiis inſtitutæ. Quarta illa pars quæ commercium cum ſuperioribus habet, licet minor omnino ſit, tamen cùm neceſſitatem humanam reſpicimus, conſideremuſque hominem victu, veſtitu domicilioq; indigere, neceſſaria etiā habenda eſt. Callimachi Poëtæ ſententia eſt, quæ huic menti congruere videtur, *divitias ſine virtute nunquam*

Laert. in eius vita. *Crantor.* *Vita humana actio quadruplex.* *Valetudo optima virtutis comes.* *Honeſta voluptas.* *Victus & veſtitus.* *Callimachi dictum.*

hominem efferre, virtutem autem ſine divitiis parum admodum eum illuſtrare. Et Sappho Lesbia non muliebriter inquit, parum prodeſſe divitias ſine virtute, ſed cum ea conjunctas accumulare vitā beatam. Theognis quoque vetus Poëta duriorem ſententiā protulit, paupertatis enim metu vel in mare nos ire præcipites ſuadet. Inopia ſiquidem præclaros viros nonnunquam urget, & duriora quæq; eos agere compellit. Plautus Comicorū Poëtarum faceti ſſimus, propter annonæ difficultatē ad molas manuarias piſtori ſe locavit, & ibi quoties ab opere vacaret, ſcribere fabulas & vendere conſuevit. Caſſius quoque Severus Orator egregius cùm annis quinq;, & viginti exulaſſet, in ſumma inopia diē obiit, vix panno verenda contectus. Et Valerius Bruti collega adeo pauper mortuus eſt, ut publico ſumptu ſepeliretur. Ammianus quoq; Marcellinus ſcribit, Perſei Regis legitimum filium poſt adverſæ fortunæ calamitatem, artem ferrariam ob quærendum victum exercuiſſe. Hæ cogitationes ſæpenumero in mentē cadere debent eorum, qui ſocietatem humanam optimè conſtituere volunt. Et Crantoris illa diviſio in civitate ritè conſtituenda commodiſſima eſt. Nam inſtituendi erunt cives, ut virtuti incumbant, bonę valetudini ſtudeant, honeſtam voluptatē non formident, divitias ad uſum vitæ ſuæ, & eorum quos diligunt, patriæq; commoditatem parare velint. Vita igitur civilis taliter inſtituenda erit, ut ſine metu, ſine violentia aut injuria degere poſſimus, & ad fœlicitatem omnia dirigere: quod quidem ut aſſequamur, conſiderandum erit civitatem omnem duplici hominū genere conſtare. Eorum in primis qui publicā perſonam gerant, quique Reipub. rationem habentes, obliti commodorum ſuorum, aliis omnibus legitimè imperent, ipſi autem ſolis legibus obtemperent. Cæteri omnes privati cives ſint æquali inter ſe jure viventes, qui ſuperiores illos, qui magiſtratum gerunt, concives ſuos tunc eſſe arbitrentur, ſed Principes, aut Reges, vel potius numen geniumq; Reip. Illis ſtudeant parere, imperioq; adeò obtemperare, ut piaculum admiſiſſe videantur, ſi eorum dictis minimè auſcultaverint. Qui magiſtratum ſuſcipiunt, ſe majeſtatem Reipublicæ gerere ſciant,

Sappho Lesbia. *Theognis.* *Inopia vis.* *Plautus Gell. lib. 3. cap. 3.* *Caſſius Severus.* *Val. Publicola. Val. Max.* *Perſei regis filius faber.* *Crantoris quadrivium.* *Vita civilis quomodo inſtituenda.* *Civitas duplici hominū genere conſtans.* *Civium officium.* *Magiſtratus munus.*

ſciant, obliviſcanturque tantiſper ſe privatos eſſe, dum publico munere funguntur.

Maieſtas. Magiſter. Magiſtratus. Leges magiſtratibus, populo magiſtratus imperare debent. Cic. lib. de legibus. 1.

Majeſtas Reip. eſt in qua continentur dignitas & amplitudo civitatis, ejuſq; nomen à magnitudine dicitur, ſic & magiſter, quòd majore in ſtatione ſit, à quo magiſtratus, deducitur, ut Varro aſſerit. Leges ante oculos ſemper habeant, quibus omni ex parte parendum eſſe ſciãt. Nam ſicuti magiſtratibus leges, ſic populo magiſtratus imperare debent. Verum namq; eſt illud Ciceronis adagium, Magiſtratum *legem eſſe loquentem, legem autem mutum magiſtratum*. Nihil metu aut vi agẽdum ſibi perſuadeant, quorum alterum ignaviæ, alterum temeritatis eſt. Bene imperandi rationem teneant, quam quidem facile dignoſcere poterunt, ſi eam primò benè parendo didicerint. Fit enim hoc in optima Repub. ut qui modeſtè obſequitur, dignus eſſe videatur, ut aliquando imperet. Expedit ſiquidem eum qui paret, ſperare ſe imperaturum: eum autem qui cum imperio eſt cogitare non diu poſt futurum ut obſequatur.

Imperandi & obſequendi viciſſitudo.

Iuſtitia prima virtutum. Pietatis officia.

Virtutes in primis duces habeant, quæ imperant, ſine quibus nihil rectè agitur: quarum præcipua Juſtitia eſt, quæ quidem humanæ societatis fundamenta jacit, & pietatem in ſe continet, quam quidem *ſcientiam colendi Dei eſſe*. Sextus Empiricus docet. Hanc Græci εὐσέβειαν appellant. Hæc cultum divinum, myſteria, & cerimonias in primis reſpicit, quibus nihil ritè, nihil ſanctè in Republica geri poteſt. Sed quia de religione in poſterum latius ſcribendam cenſui, non ero longior in hac parte. Secundum pietatis officiũ eſt, quo erga in patriam devincimur, quam quidem ſecundum immortalem Deum colere atque obſervare debemus. Tertium eſt quo ingenti ſtudio tenemur, non modo in parentes, liberos, concives, alioſque qui neceſſitudine nobis conjuncti ſunt, verùm in omnes quoque concives noſtros, quos mirifica benevolentia complecti debemus. Juſtitiæ deinde munus erit, neminem lædere injuriavè afficere, jus ſuum cuiq; tribuere, benemeritos gratia laude, muneribuſque afficere, malè autem meritos damnis, ignominia, pœnis, morte, multare. Ejus officium eſt peregregium, fidem ſervare: quæ non modò

Amor patriæ. Neceſſitudo domeſtica & civilis. Iuſtitiæ munus. Fidem ſervare.

modò civibus noſtris, & peregrinis omnibuſq; qui nobiſcum aliquo vitæ commercio tenentur, verum etiam hoſtibus ſervanda eſt, & his qui contra nos arma ferunt. *Fidem fallere turpiſsimum magiſtratui.* Nihil enim turpius eſſe poteſt his qui Reipubl. præſunt, quàm fidem fallere, quæ quidem ignominia nulla unquam oblivione deletur, ut de Carthaginenſibus legimus, quos fœdifragos Ennius appellavit, à frangendis fœderibus; *Carthaginenſes fœdifragi.* quæ quidem res cauſa vel in primis extitit ut urbs illa everteretur, quæ de imperio totius orbis terrarum cum Rom. populo omnium gentium victore, tot annis certaverat.

Fides lib. 1. officiorum. Eſt enim *fides dictorum conventorumq; conſtantia*, dicta (ut Cicero ait) quòd fiant quæ promittantur. Juſtitiā igitur colant qui Reip. præſunt, à qua nulla gratia nullus metus, nulla ſpes, nullæq; pollicitationes eos amoliri debent.

Secunda virtus quæ commendat eos qui magiſtratum gerunt, Fortitudo eſt: *Fortitudo.* quam quidem ſolam virtutis nomine appellari à doctiſſima vetuſtate cernimus, ea adeo virum decet, ut Ciceronis ſententia à viro virtus appellata ſit, *Virtus à viro dicta.* quia viri propria eſt fortitudo, ſic & Græci τὴν ἀνδρείαν dici voluerunt. Hæc virtus præcipuè cernitur in periculis laboribuſq; ſubeundis, quę quidem ſtabile firmumq; indicium ſervat in his rebus quæ formidoloſæ eſſe videntur. *Laërtius in eorum vitis.* *Hanc* Chryſippus *ſcientiam eſſe* voluit *perferendarum rerum humanarum, vel affectionē animi in patiendo perferendoq; ſumma legis imperio, ſine timore.* Zeno autem *magnitudinē animi* appellat, *eamq;* *Magnitudo animi.* dicit *eſſe ſententiam, quæ animi habitum faciat celſiorem omnibus quæ contingere poſsint, æqualiter perferendis.* Hęc fidiſſima comes juſtitiæ eſt, ſine qua manca omnino ac debilis eſſet.

Prudentia. Tertia eſt Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; verſatur, & aliarum virtutum dux eſt: *Cic. lib. II. de invent.* adeò ut Apollophanes Philoſophus non vulgaris hanc unam diceret virtutem eſſe, cui reliquæ omnes famulantur.

Modeſtia. Temperantia. Modeſtia deinde ac Temperantia plurimum adjuvat, quæ quamvis cernitur in contemnendis prætermittendiſque voluptatibus, tamen in ſingulis actionibus adeò elucet, ut earum moderatrix, eq; auriga eſſe videatur.

Hæc

Hęc eſt illa quę tam diuturna laude extulit ſententiam illam Solonis quæ præcipit: *Ne quid nimis agatur.* Ad temperantiam percipiendam pueri apud Perſas magno ſtudio docebantur: quam ut diligentius obſervarent, per diem actionibus puerorum ſeniores quoſdam probatiſſimos adeſſe jubebant, ut veriti eorum aſpectum, modeſtia temperantiaq; omnibus in rebus regerentur. Huic conjuncta ſit conſtantia: quæ dictorum gerendorum que fidiſſima cuſtos habetur: ea efficit, ut ſecreta Reip. tacito ſilentio aſſerventur, quo nihil præſtantius eſſe poteſt, qua etiam virtute præcipuè laudantur Perſæ, qui omnia arcana incredibili fide cuſtodiunt, non metus, non ſpes, aut ulla pollicitatio vocem elicere poteſt, qua eorum occulta prodantur. Vetus namque eorum diſciplina eſt, qua quidem jubetur ſilentium vitæ periculo cuſtodiri, nec magnum quippiam ab eo geri poſſe opinantur, qui linguam ſuam coërcere nequeat: quod membrum natura omnium facillimum eſſe voluit, ut oſtenderet taciturnitatem non omnino difficilem eſſe virtutem.

Solonis ſententia. Ne quid nimis. Perſarū mos in erudiendis pueris. Conſtantia. Perſarum fida taciturnitas. Silentium vita periculo cuſtodire. Lipſ. Politic. Gellius.

Caveat qui magiſtratum gerit, ne quid unquam ingratitudinis committere videatur, nihil enim eſt quod obſit magis Principibus, quàm cùm intelligunt populi eos in gratia referenda negligentes eſſe. Hoc crimen ingratitudinis, cùm acerbiſſimi in plectendis ſontibus Parſæ ſint, omnium graviſſimè ulciſcebantur. Dignoſcebant namq; Deum in primis, patriam, parentes, amicoſque ab ingratis negligi, & impudentiam quandam comparari, quæ ad omnia probra hominem promptiſſimum efficit. Ariſtoteles tria neceſſaria eſſe vult illis qui magiſtratum ſuſcipiunt: *In primis ut iuſtitiam, reliquaſq; virtutes teneant, ad omnia gerenda quæ Reipublicæ uſui eſſe poſſint. Deinde ut eundem civitatis ſtatum diligant, contentiq; eo, nihil moliantur, nihilq; cogitent quod alienum novumq; ſit, ſed eam viam ire pergant, quam maiores inſtituerunt, quaq; aliorum veſtigiis attrita ſit.* Novarum enim rerum ſtudium ſæpius Remp. labefactare ſolet, quàm eam aliqua ex parte meliorē reddere. *Tertium præcipit, ut poteſtatem à populo habeant maximā ad ea exequenda, quæ eorum munera conſtruere poſſunt;*

Ingratitudo. Ingratos Perſæ puniebant. Magiſtratib. tria ſunt neceſſaria. Novarum rerum ſtudium

qua

quæ quidem res efficit, ut ipſi maiore animo imperent, & diligentius obſequantur illi quibus imperatum eſt. Cambyſes Perſarum Rex Cyri ſuperioris pater dicere ſolebat, *patrias leges duabus in rebus præcipuè verſari: ut principes imperare ſcirent, privati autem parere* : quod tùm maximè erit, cùm virtus reget eos qui imperant: & qui obſequuntur, intelligent honori laudiq; ſibi eſſe quòd obtemperant: quiq; imperia detractarint, ignominia ac pœna afficiuntur. Manlius ille Torquatus, qui victorem filium, qui injuſſu ſuo dimicaverat, ſecuri percuti juſſit: longè pluris faciens contempti imperii exemplum, quàm præclaram de provocante hoſte victoriam Et quanquam id imperium duriſſimum habitum eſt, adeò ut duriora quæq; imperata, Manliana imperia dicerentur, tamen & probatum à Senatu populoq; Romano fuit. & poſteris ſeculis inter exempla egregia numeratum. Pleraque alia præſcribenda eſſent his qui cũ imperio ſunt, quæ quidem dicere ſuperſedeo, tum quòd memini me, cùm eſſem adoleſcens, de gerendo magiſtratu ſcripſiſſe, tum quod in hoc volumine locis ſuis plurima erunt quæ huic rei ſatis eſſe poterunt. Idcirco ad ordinem magiſtratuum deſcendam.

Cambyſes.
Patriæ leges duabus rebus conſiſtentes.
Manlius Torquatus filium ſuum obtruncari iuſſit.
Manliana imperia.

DISTRIBVENDAM CIVITATEM AD eligendos magiſtratus, & quòd totius cives quàm peregrini imperant.

TIT. II.

OPTIMÆ magiſtratus eliguntur, cùm civitas diſtribuenda eſt, ut honore affici videatur urbs univerſa; & regio quæque urbis ſive vicinia patronum advocatumq; habere videatur. Exemplo igitur Romanorum optimè utemur, qui tres urbanas tribus conſtituerunt, quarum una Ramnenſium appellata eſt à Romulo urbis conditore: Alia Tatienſium, à Tatio Sabinorũ Rege: Alia autem Lucerum à Lucumonibus priſcis Thuſciæ Regibus, ſive à Lucertino quodam, ſive à luco, quem lucum Aſylum Romulus vocaverat. Per has cenſus deſcribebatur privatorum, quæ tributa à tribubus appellata ſunt. Per has etiam exercitus imperabatur, unde militum

Tribus Romana tres.
Tributæ.
Tribuni militum.
Tribuni urbani.
Cenſus Romanorum.
Tributa.

militum tribuni dicti, quòd ex ſingulis tribubus legionem ducerent. Hinc & tribuni tres urbani, quorum ſinguli tribum tuebantur. Eligere namq; magiſtratus paſſim ex omni populo, quamvis videatur optionem (propter majorem numerum) meliorem habere, tamen odioſum eſt, & periculi non omnino expers. Fieri enim poteſt, ut ex parvo urbs vico numerus aliquando magiſtratuum impleretur, & reliqua deinde urbis dignitate defraudata, munereq; deſtituta eſſe videatur. Sunt præterea qui magiſtratum gerunt quaſi cuſtodes, exploratoreſq; totius urbis, multa a[illegible]unt, multa cernũt, quæ Reip. utilia eſſe poſſunt; proinde præſtat, eos per diverſa urbis loca ſparſos eſſe, quàm parvo ſpacio coërceri, quò plures audiant, & ex diverſis etiam regionibus, pluribuſq; adſint, non enim omnes audent magiſtratus adire, liberiuſq; ſinguli ſingulos alloquuntur, freti amicitia, conſuetudine, affinitate, vel vicinitate, quæ proximum affinitatis locum habere videtur. Hoc exemplo complures civitates diviſæ ſunt etiam temporibus noſtris, ut patria noſtra Senenſis, quæ complures Romanos mores adhuc ſervat, & per tribus diviſa magiſtratus ſuos eodem ordine ſortitur.

Magiſtratũ ex omni populo eligere.

Cenſores.

Tribus Senenſis civitatis.

Quæri ſolet à nonnullis, an omnes magiſtratus inter cives deſcribendi ſint, an aliqui peregrinis tradendi? Placet quibuſdam magiſtratus omnes qui juri dicundo præſunt, quique ultionem aliquam in ſontes exercent, peregrinos eſſe, dicunt namque ſimultates, inimicitias, atque odia inter cives oriri, cùm civis in concivem ſuum animadvertit. Alia autem ex parte longè faciliores eſſe, & ad gratiam clementiamque proniores concives inter ſe, quàm ſi res à peregrinis agatur: qua quidem ratione adducti plerique Italiæ populi ejuſmodi magiſtratus aliunde acceſſire conſueverunt. Ego autem rem non multis abſolvendam eſſe cenſeo, ſi optimè conſtituta Reſpub. eſt, & legibus moribuſq; omnes probè auſcultent. Longè melius cives imperabunt, quàm peregrini: quod quidem non ſolùm ex Romanis, Carthaginenſibus, Athenienſibus, Lacedæmoniis, aliiſque compluribus cerni licet, qui magiſtratus omnes ſuis civibus tradunt: verùm ex inclyta quoq; Venetorũ Repu-

Magiſtratus deferre an peregrinis liceat.

Cives peregrinis præferẽdi.

Venetorum Reſpub. Republica,in qua peregrinis nullus eſt locus, & tamen nec juſtitia nec ſeveritas deeſt, & ex ejuſmodi judiciis nullæ ſeditiones,nullæq; inimicitiæ oriuntur. Atqui unum de ea Republica dicere poſſimus, quod nuſquam alibi me lectitaſſe aut vidiſſe memini, quod ordo civitatis,qui à primis conditoribus conſtitutus fuit,ſemper manſit,& nunquam mutatus eſt. *Ordo civitatis venetorũ nunquam mutatus.* Hi namque eam urbem ædificaverunt, inter ſe ſuoſq; magiſtratus eam diviſerunt,quaſi præmium laborum ſuorum:& hanc hæreditatem poſteris reliquerunt, ut advenam colonum peregrinumq; ad magiſtratum admitterent nullum:& ita perpetuò obſervatum eſt jam penè annis mille,quo circa poſteri illorum, qui urbem ædificarunt, ſemper Reip. præfuerunt, & Senatores Patricii ac nobiles appellati ſunt,reliqui autem omnes plebei,plurimùm tamen valet conſuetudo, à qua difficile eſt recedere: ſed ſi initio conſtituatur, tutius cives quàm peregrini imperabunt ut diximus. *Patricii in Repub. Venetorum.*

SENATORES QVID OBSERVARE debeant in eligendis magiſtratibus, de ambitu comprimendo.

TIT. III.

Senatorum authoritas & officium. PRIMA Reipubl. cura Senatoribus incumbit,qui autheritatem belli paciſq; habere debent, ad quos etiam ab aliis magiſtratibus,provocatio erit. Hi ex Lycurgi ſententia cuſtodes emendatoreſq; legum ſint, & novas per ductos aliquos ex ſenatorio ordine legumlatores (ſi quando opus fuerit) conſtituant, difficile enim factu eſt,omnia legibus ſcriptis complecti, nova etiam plerumque occurrunt, propter hominum malitiam, quæ nova ſanctione indigent; & omnia quotidie in deterius ruunt, quæ legibus animadvertenda ſunt. Solon qui legem nullam ſtatuit in patricidam, interrogatus cur id omiſiſſet?reſpondit,*nuſquam cogitaſſe tam tetrum ſcelus ac facinus per hominem committi poſſe.* *Solon in parricidas cur legẽ non tulit.* Omnis Reip. ordo,& omne conſilium dubiis adverſiſque rebus à ſenatoribus manare debet. Hi Patres appellantur, quòd veluti parentes liberis, ſic Senatores univerſis civibus *Patres Senatores.*

conſulere

conſulere debent. Coëant in unum quaſi corpus, quod pluribus oculis cernat, pluribusq́; manib. operetur, pluribus etiam nitatur pedibus: quæ quidem res efficit ut longè melius Reſp. gubernetur, quam unius vel Principis ſtatus. Ille enim ſolus quæcunque poteſt circumſpicit, non tamen poteſt omnia conſilio & ratione metiri. Nemo enim mortalium omnia ſcire profitetur. Et ille ſapientiſſimus habetur, qui pauciora ignorat. Coacti autem complures docti graves, & ſapientes viri omnia prævident: nihil eis obſcurum, nihil inopinatum, nihil novum, nihil inauditum, nihilque magnum videri poteſt. Optimè igitur Romani, patres à cura, Senatores ab ætate & gravitate appellaverunt. Sic etiam Græci eadem interpretatione Senatum γερουσίαν vocant. Romulus ab initio urbis centum patres conſtituit. Brutus autem exactis Regibus cùm populus jam longè frequentior eſſet, numerum auxit & quos Senatores addidit; patres conſcriptos nuncupavit. Horum omnium poſteri Patricii deinde appellati ſunt. Quorum ordo præcipuus ſemper fuit, nec immeritò, nulla enim nobilitas illuſtrior eſſe poteſt, quàm eorum quorum majores præclarum aliquod facinus pro Rep. geſſerunt, deque ea optimè meriti extiterunt. Poſteris verò temporibus deficiente Senatu, qui addebantur minoris nobilitati habebantur: & neque ipſi neque eorum poſteri Patricii dicti ſunt, niſi Principum indulgentia ut præclarè docet Cornelius Tacitus his verbis: *Iiſdem diebus in numerum Patriciorum adſcivit Claudius Cæſar vetuſtiſſimum quemque ex Senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & Lucius Brutus minorum gentium appellarunt, exhauſtis etiam quas Dictator Cæſar lege Caſſia, & Princeps Auguſtus lege Senia ſublegêre.* Studium rationis, & mox rationem, etſi cives cujuſcunque ordinis tenere debetent; tamen Senatores in primis, qui inſtar totius populi habendi ſunt. Ubi enim delinquunt, longè magis exemplo quàm culpa peccare videntur. Minoris namq; omnes eorum veſtigia ſequuntur, vixq; ſe errare putãt, cùm ejuſdem criminis reum aliquem Senatorem oſtendunt. Proinde videant ne vani aut mendaces ſint, neve

Feſtus, Salla: Livius.

Patres & ſenatores. Teſte Feſto.

Patres conſcripti.

Patricii.

Vide Livium & Theodorũ Zuingerum Volum. 18.

In libris Annalium.

Magiſtratuũ gravius eſt peccatũ quã plebeiorum. Senatoribus quam cavenda.

lucri cauſa peccent. Diſcedant non modo ab omni turpi quæſtu, ſed ab omni lucro, in quo ſuſpicio aliqua turpitudinis eſſe poſſit. Prædiorum verò fructibus ut ſe familiamq; ſuam honeſtè alant, expedit, exemplo Romanorum, qui navigandi uſum mercat[illegible] gratia ſenatoribus ademerunt: adeoq; Appius Claudius Tri. pleb. adiuvante Cajo Flaminio legem tulit, ne quis ſenator, quíve ſenatorum pater fuiſſet, maritimam navem, quæ pluſquam trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum eſt ad fructus ex agris vectandos. Quæſtus enim omnis Patribus indecorus eſſe videbatur. Carthaginenſes quoq;, cùm imperia dura eſſent, & præcipuè cū omnia ipſi & agerent, & judicarent, centum ſenatores delegerunt, qui ab reverſis è bello ducibus rationem rerum geſtarum repoſcerent, ut hoc metu perciti, ita in bello ſe gererent, ut domi judicia legesq; formidarent.

Api Claudii lex in Senatorum luxū.

Carthaginenſes.

Maiores in Senatu.

Majores magiſtratus primum locum in Senatu tenere debent, & eum præcipuè, qui dignitatem ac majeſtatē Reip. præ ſe ferat. Eorum nutu vocandus eſt Senatus, & ea referenda ſunt, quę opportuna eſſe videbuntur, & facta poteſtate loquendi, ea conſulere Senatores debent quæ à Rep. ſint, omnibus privatis commodis rejectis, quorum animi in conſucendo liberi eſſę debent, nullo odio, nulla ſimultate, aut invidia teneri.

Tractanda quæ in Senatu.

An ſingulis in ſenatu ſententiam libere dicere liceat.

Ambigunt qui de civili ſocietate ſcripſerunt, liceatne ſingulis ſententiam dicere, aut ſoli rogati ſuggeſtum conſcendant. Accidit ſæpenumero, ut qui magiſtratum gerunt, cùm aliquid extorquere volunt, illos ſententiam rogent qui vel cum eis ſentiant, vel metu perciti, aut ſpe allecti imperata loquantur. Tunc ſi aliis non liceret dicta refellere, & veritatem rationibus argumentisq; eruere, malè conſultum eſſet civitati. Alia autem ex parte, ſi liberè omnes ſententiam dicere poſſunt, vincit plerumq; temeritas plurimorum, ſurguntq; petulantiores: & falſa pro veris afferunt, increpant, oblatrant ruunt, adeo ut modeſtis gravibusq; civibus ſilentium indicere videantur, quo fit ut ea nonnunquam decernantur, quæ Reip. minus ſalutaria ſunt. Quocirca temperamento quodam utendum cenſeo. Dicant igitur in primis ſententiam rogati, curentq; magiſtratus diligenter

eos rogare, qui ætate, dignitate, doctrina, rerumq; experientia, plurimũ præſtant. Poteſtatem deinde aliis ſenatoribus faciant loquendi de his rebus, quæ in conſultationem venerint, quibus numerum præſcribere fortaſſe non eſſet inutile. Eo igitur pacto & rogati ſententiam dicent, & alii liberè conſulere poterunt, & ſic nec magiſtratus Senatum fallere, nec petulantes ſua temeritate gravioribus viris ſilentium indicere poterunt. In Senatu magiſtratus omnes deſignari potius, quàm comitia totius populi agere, longè præſtantius eſſe arbitror. Ambitio namque illa, & popularis impreſſio quàm turpis ſit, quamq; indigna libero homine nemini obſcurum eſſe debet, faciliusq; longè eſſe arbitror ambitioſos in Senatu apud homines graves comprimere, quàm in comitiis, in quibus cum univerſo populo agitur: & ille ſe neglectui contemptuiq; haberi putat, quem candidatus non impreſſerit, & blandioribus verbis allocutus fuerit: & unius nonnunquam leviſſimi hominis oblatratio ſuffragia plurimorum evertere poteſt: quo quidem fit, ut excellentes nonnunquam repellantur, de ſignenturque leviores. P. Scipio Naſica, cui cognomentum viro optimo à Senatu traditum eſt, qui tot præclare facinora pro Republica geſſit, cum ædilitatem candidatus peteret, durioremque manum cujuſdam ruſticani hominis apprehenderet, per jocum rogavit, *pedibus ne an manibus ambularet?* Quæ res adeò moleſta ruſtico illi extitit, compluribusque circunſtantibus, ut ad populum manaret, cauſaque repulſæ viro excellentiſſimo fuit; cùm ſe ruſtici omnes ludibrio habitos eſſe arbitrarentur. Repulſam Æmylius Paulus aliquotiens tulit, cùm minus ambitioſus eſſet. Quid quod ſæpenumero imperitiſſima illa multitudo pejores eligit, præſtantiores autem repellit? quæ quidem res non mediocrem plagam Romanæ Reipub. intulit. Varro homo leviſſimus ex abjectiſſima plebe conſul. deſignatus fuit contra Hannibalem, repulſo Fabio Maximo, aliiſque Imperatoribus excellentiſſimis: quæ quidem res labem ingentem, & penè ultimum exitium Romano populo attulit. De quo Silius Italicus ita ait Punicorum 8,

Senatus comitiis præſtat.

Impreſſio quid ſit vide doct. in. l. penul. C. quod me, ea.

P. Scipio Naſica Val. Max. li. 7. Cap. 5. Cic. pro Planc.

Paulus Æmilius.

Varro conſul levis.

Subnixus rapto plebe muneris oſtro
Sævitiam roſtris Varro, ingentiq; ruina
Feſtinans aperire locum fata admovet urbi,
Atque illi ſine luce genus, ſurdumque parentum
Nomen, & immodicè vibrabat in ore canoro
Lingua procax, hinc actus opes, largusq; rapina,
Intima dum vulgi fovet, oblatatque Senatum,
Tantum in quaſſata bellis caput extulit urbe
Momentum, ut rerum & fati foret arbiter unus,
Quo conſervari Latium victore puderet.
Hunc Fabios inter, ſacrataque nomina Marti
Scipiadas, interq; Iovis ſpolia alta ferentem
Marcellum, faſtis labem ſuffragia cæca
Addiderant, Cannaſque malum exitiale fovebat.
Ambitus, & Graio funeſtior æquore campus.

Ambitio vulgi.

Ambitionem in tanta hominum colluvione comprimere difficillimum eſt, nam potentiores opulentioresque viri conviviis, muneribus, ludis, pecuniâq; populo adblandiuntur, & quòd palàm nequeunt, clanculum aut per internuncios agunt. Lex Calphurnia apud Romanos de ambitu fuit, & deinde Julia cum illa oblitterata conſenuiſſet. Nec tamen potuerunt ambitionem tollere: quo ad Principes magiſtratuum electio devenit. Per ſortem magiſtratus ducere nonnulli conſuevere, ut in Florentina Senenſique Rep. fieri aſſolet, quæ quidem res ambitionem aliquandiu tollit, minúſque intentos cives ambiendis honoribus efficit, ſed hæc res periculi incommodique in ſe plurimum habet. Complentur namque vinæ illæ compluribus nominibus & propter temporis diuturnitatem, multitudinemque virorum, minus etiam digni coniiciuntur. Et nonnunquam in rebus adverſis ſorte ducitur aliquis vel ſenio confectus, vel qui Reip neutiquam ſatis eſſe poteſt. Proinde libera ſenatus electio præſtare videtur. Veneti ſortem electioni miſcent: quæ res longè præſtantior omnino eſſe cernitur. Qui enim magiſtratum gerunt, cum ſenatus frequens in curiam devenit, pileum quendam in tripode æreo loco celſiore poni jubent: in quo quidem pilæ parvæ admodum deargentatæ complures ſunt, deauratæ autē novem. Conſurgit Senatus lōgo ordine,

G. Calphurnius Piſo pœna pecuniariam induxit in lege quantulit, de ambitu. Ioiectis in Vrnam nominibus magiſtratus deſignabātur.

Venetorum mos eligend magiſtratū.

ordine, & quiſque aliis ſpectantibus manum in pileum inſerit pilamq; ducit, ea ſi argentea eſt, ad locum ſuum qui ducit redit: ſin aurea, ſubſellium ad id paratum conſcendit: reliquos expectat, qui poſtremò novem tantùm ſunt: quos nemo alloquitur, nemoq; annuit, tabellam teſſeramvé porrigere poteſt. Hi pro magiſtratu deligendo nomina Senatui dicunt: & ſuper illis ſuffragiis agitur quamprimùm, ne quid per ambitum agatur. His & ſimilibus cautelis graviſſimus ille Senatus ambitioſos fallit, adeo ut digniores ſemper decernantur, cum magna etiam civium concordia. Hæc de Senatu ſatis, nunc de ſingulis muneribus referamus. *Novem Senatores Venetorum ſorte electi.*

DE DIVINIS MAGISTRATIBUS, ET nihil in Republica agendum, niſi propitiato Deo, & de Pontifice, & eius nomine.

TIT. IV.

MAGISTRATUUM alii divini, alii humani habendi ſunt. Divini ſacros cultus, cerimoniaſq;, myſteria, ſacrificiaq; curare debent, populumq; ad veræ religionis cultum omni vana ſuperſtitione ſublata inſtruere. Parum admodum leges & inſtituta proficerent, niſi ſacris adjuta præceptis, Deo Optimo Maximo authore niterentur. Nam ſi priſci illi qui Deum minimè cognoverunt, ſed ſuperſtitionibus vanaq; religione ducebantur, nihil agebant quod ad Rempublicam pertineret, injuſſu Pontificum? quid nos Chriſtiani, qui ſoli veram religionem colimus, quiq; Chriſtum Dei filium authorem religionis habemus, efficere debemus? Certè omni ſtudio omniq; diligentia curare, ut nihil agatur, nihilq; cogitetur: niſi propitiato Deo myſteriis, celebrationibuſque, per quas quidem vitam naciſcimur ſempiternam. Sacræ igitur operationes antecedere debent humanas. Quocirca curabunt, & quidem diligenter Senatores, ut quæcunque inſtituuntur in Senatu, Deo authore agantur, quo quidem propitiato Chriſtianis ſacrificiis cerimoniiſque, nihil in Republica perperam agi poteſt, nihilq; ſiniſtri aut adverſi accidere. Adſit igitur, *Magiſtratuū diviſio.* *Divini magiſtratus.* *Divina primo inſtituenda.*

Antiſtites. antequam de magnis rebus agatur, civitatis Antiſtes, *Pontifex unde dictus.* quem Romano ſermone Pontificem appellamus, cujus Scævola inde nomen dictum eſſe voluit, quòd poſſet, facere, id eſt, rem divinam perſolvere: *Facere, pro ſacrificare.* verbum enim facere, apud veteres id ſignificat, ut ex illo Virgilii verſu cerni licet;

Cum faciam vitulo pro frugibus ipſe venito.

Vide Iſidorũ lib. 7. Varro tamen Pontificem à ponte faciendo dictum putat. *Pontifex* Summæ namque religionis erat, pontem fluminibus facere: nec id mediocri niſu curabatur. *Pōs ſublicius.* Nã Sublicius magnis ceremoniis à Pontifice primùm factus eſt, *Epiſcopus.* & ſæpenumero reſtitutus. Græco verbo Pontificem epiſcopum appellamus, quaſi ſpeculatorem contemplatoremq; rerum divinarum. *Reges ſacri.* Principio rerum humanarum imperia apud Pontifices erant, Regesq; ipſi ſacris initiati, divinam humanamque curam gerebant: nec quempiam putabant benè imperare poſſe, qui divinarum rerum expers eſſet, commerciumq; cum Deo non haberet. *Sacerdotum nutu omnia gerebantur.* Igitur aut ſacerdotes ipſi imperabãt, aut Principes nihil eorum injuſſu agebant. *Romulus ſacerdotes Reges vocabat.* Romulus initio urbis templorum ſacrorumq; antiſtitem, Regem appellavit, & quaſi ſocia poteſtate ſecum regnare voluit, & eum legum moriſq; patrii cuſtodem eſſe. Nos ergo ab ejuſmodi exemplo diſcedamus nunquam, qui veram religionem colimus, ſed omni ſtudio ſacerdotum dictis auſcultemus. Nam divino numine afflati, ſanctitatis immortalitatiſq; præcepta nos edocent. Sed ubi de religione dicemus, latius hæc uberiuſq; tractabimus.

Magiſtratus humani, officium. Humani magiſtratus hi ſunt, qui perſonam publicam gerunt, civitatiq; præſunt, & juri dicundo: qui jura civitatis optimè callere debent, exempla patrum malorumq; non ignorare leges ac conſuetudines noſcere. Juſtitiam æquitatemq; in omnibus obſervare. *Ædiles qui. Cenſores qui.* Alii curas habent præcipuas, ut ædiles, ſacrarum privatarumque ædium: cenſores autem moribus præſunt, aliique complures, quorum ſinguli ſuo munere funguntur. Hi humani magiſtratus diverſis nominibus cenſentur. Aliter enim Græci eos appellant, & inter eos aliter Athenienſes, aliter Lacedæmonii, aliter Thebani aliæque civitates; Barbaræ etiam nationes ſua nomina habent. Nos

autem

autem Romanorum nomina ſequemur, tum propter authoritatem, univerſo enim orbi terrarum imperarunt: tum propter dignitatem, ac gravitatem, qua omnibus gentibus ac nationibus præſtant: tum etiam quia Latini ſumus, & à verbis noſtris minimè diſcedere debemus.

DE SVMMO MAGISTRATV QVEM conſulatum Romani appellarunt, cui duo præeſſe debent: unus domi, alter militiæ.

Tit. V.

Duo tempora conſideranda ſunt: unum quidem pacis, alterum autem belli: & ut in bello pacis ſtudia non omnino omittenda ſunt, ita in pace ea prævidenda, quæ in bello neceſſaria eſſe poſſunt. Prudentiſſima quidem ratio eſt ea in pace maturare, quæ belli timor properare cogeret. Utriuſque igitur rationem temporis tenere debent, qui ſummum magiſtratum gerunt, ut pacis ſtudia munimentis etiam bellicis tueantur. Romani mortalium omnium excellentiſſimi, ſummo magiſtratui conſules duos præficiebant, qui lictores, & trabeam, cæteraque Regum ornamenta habebant, quia exemplo regiæ poteſtatis creati fuerant. Horum unus urbanam, alter autem militarem curam gerebat. Parum enim eſſet ocio & tranquillitate intra mœnia frui, ſi in agris trepidaretur, & hoſtes à finibus non arcerentur: & alia ex parte tenere arma foris, & in Republica conſilio indigere, nequaquem ſatis tutum eſſet. Cneus Pompeius fruſtra à ſe victoriam foris partam fuiſſe ait, niſi conſul Cicero patriam conſilio ſuo ſervaſſet, in qua victor triumpharet. Hanc conſuetudinem laudandam probandamque eſſe cenſeo, ut duo conſules deſignentur, qui magiſtratu annuo fungantur. Nam dignitates perpetuas eſſe in Republica periculoſum eſſe arbitror. Earum ſiquidem diuturnitas plerumque hominum mores mutare ſolet, & nonnunquam tyrannidis occaſionem præbet, ut de Julio Cæſare dicere poſſimus, qui perpetuus Dictator Rempubl. invaſit. Difficilius enim eſt in rebus proſperis, quàm in adverſis

In pace providendum quæ ad bellum neceſſaria.

Conſules duo Romanorum, Urbanus & militaris.

Pompeius opera Ciceronis triumphat.

Dignitates perpetuæ

Iulius Cæſar perpetuus dictator.

Conſul quare dictus. Attius Qui benè conſulet, Conſul ſuat.

modeſtiam ſervare. Conſules, quòd benè Reip. conſulant appellantur: ut unus quidem domi urbanas curas gerat, pro omnibus vigilet, Senatum rebus dubiis cogat: ad quem provocatio ſit, ſi quid per vim aut perperam quis deſignarit: exequaturque magna diligentia hic, quod conſulat Senatus. Nihil enim prodeſſet ſapienter dicere, niſi quamprimùm eſſet qui maturè ageret. Adſit aliis magiſtratibus, ut ſinguli munere ſuo omni diligentia fungantur: Juſtitiam, Innocentiam, Integritatemque ſervet.

Magiſtratuū gravius eſt peccatum quam plebeiorum.

Longè enim magis exemplo quam culpa peccat qui Reipubl. præeſt. Alter autem, qui rei militaris curam habet, imprimis militiæ delectum ejuſmodi habere debet, ut æqualitas in omni civitate ſervetur.

Curia unde nominata.

Singulæ namq; tribus decem curiis deſcriptæ ſunt, quæ ideo curiæ appellatæ ſunt, quòd earum curam conſul ſuſcipere debeat. Curiam namq;, curam ac diligentiam ſignificaſſe apud veteres ex hoc conſtat, quòd è contrario incuriam negligentiam dicimus.

Conſcriptio militum.

Curare diligenter debet Conſul in ſcribenda militia, ut in ſingulis quibuſq; curiis cenſendis, numeri & ætatis ratio habeatur: detrectant enim imperia milites, quibus injuſtè militia imperatur, quique ultra vires ſuas compelluntur: & peſſimè admodum cum eo exercitu agitur, qui injuſtam militiam ſibi imperatam putat.

Exercitationes militares.

Cum itaque jam is militiam ſcripſit, non in hybernaculis ac ſub tecto exercitum ſeneſcere permittat, ſed pernoctet ſub dio, etiamſi pax eſſet. Et his omnibus exercitationibus juvenes agitet, de quibus ſuperius dictum eſt, ubi de Gymnaſtica ſcripſimus.

Exercitus. Militia. Expeditio.

Memineritq; exercitum ab exercitatione dici, militiam à duritate, expeditionem autem quòd expediat. Promptique omnes ad omnia pericula obeunda eſſe debeant. Diſcatq; non pluris milites quàm eorum Imperatorem faciundos eſſe.

Dux Leo potior cervo. Demades, de quo Plutar. in Demoſthene.

Quocirca veram eſſe ſententiam Homeri omnes aſſerunt, *tutiorem cervorum exercitum eſſe duce leone, quam leonum duce cervo.* Demades ille qui extemporanea oratione Athenienſes omnes Oratores ſuperavit, ejuſdem ſententiæ adſtipulator eſſe videtur. Nam cùm audiviſſet magnum Alexandrum diem obiiſſe, ait, *Videre Macedonum exercitum duce fraudatum: & quoniam tali duce eſſet*

eſſet orbatus,excæcato Cyclops ſimillimum. Et Epaminundas Thebanorum Imperator cùm ſe cerneret lætali vulnere transfixum, rogavit evaſiſſetnè Daiphantes aut Hyolidas? cumque reſpondiſſent qui aderant, illos in prælio cecidiſſe, juſſit ut pacem cum Lacedæmoniis inirent, quando omnino Imperatore carerent, ſi probè cives ſuos noſcerent. Vera enim exercitus laus ab Imperatore incipere debet. Sed quoniam mihi cordi eſt in poſteris de bello latius ſcribere, his paucis præceptis contentus ero, dummodo omnes intelligant, optimè Rempublicam geri, quæ duos habet conſules, unum qui rebus urbanis, alterum qui rebus bellicis diligenter incumbat.

Epaminūdas.

Exercitus laus ab Imperatore.

DE MAGISTRATIBUS QUI IURIDIcundo præeſſe debent, & de litibus, de vadimonii inſtituq; temporibus, de cauſis defendendis.

Tit. VI.

Juris dicundi ratio imprimis habenda eſt in optima Republica, quæ quidem efficit, ut in civitate ſine vi, atq; injuria vivatur. Impoſſibile namque factu eſt, ut ſine litibus multitudo eſſe poſſit, & præcipue in ea civitate, in qua omnia ſunt communia, ut in hac noſtra, in qua ſatis eſſe dicimus habere unumquemque quod ſuum ſit. Ariſtotelis ſentētia hac in re longè magis uſui noſtro confert, quàm Platonis, ut ſua quiſq; dignoſcat. Videmus namque agros communes inter plures incultos eſſe, & ſentibus horrere, privatos autem longè cultiores nitidioreſq; : veraq; eſt illa ſententia, qua paſſim dicitur: *Negligi quæ à pluribus poſſidentur:* Privata patrimonia ſunt quæ homines diligentes reddunt, ſed illis modus adhibēdus eſt, ne locupletes omnia poſſideant, tenuiores autem extrudantur, odioſum namq; eſt, cùm dicitur illud Perſii :

Juris dicundi ratio.

Multitudo ſine litibus eſſe non poteſt.

Agrorum cōmunium & Privatorum ratio.

Privata patrimonia.

Perſ. Satyr. 4

Dives erat Curibus quantum non milvus oberret.

Præſcribenda eſt jugerum menſura à legumlatoribus, habendaq; ratio non modo multitudinis civium, verum etiam magnitudinis agri. Cùm igitur quiſque

Jugerum menſura.

præfinitum agrum ſuum colit, fit nonnunquam per negligentiam malitiamvé cultorum, ſive per oblivionem, ut termini evellantur, & tunc lis erit de finibus, quod quidem litis nomen manifeſtat. Ait enim Varro principio litẽ nomen accepiſſe à contentione limitis. Quod etiam Virgilius videtur aſſerere, cùm ait:

Lis unde. Virg. lib. 12.

Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.

Agrorum limitatio. Cardo limes. Decumanus.

Duobus enim limitibus agri præfiniebantur apud Romanos: uno quidem à plaga ſeptentrionali qui à cardine cœli cardo vocabatur: altero verò ab oriente in occidentem per tranſverſum, qui decumanus appellabatur. Ager namq; his diviſus figuram denarii numeri facit. Erit etiam lis nonnunquam de aqua pluvia arcenda, vel de aliis rebus quæ quotidie in agris accidunt, ſive etiam in urbibus cùm diſceptatur de parietibus, de ſtillicidiis, de tigno injuncto. Accidit etiam inter mercatores ut lites oriantur, & præcipuè cùm vani & mendaces complures inveniantur, & cum quibus non ſit micandum in tenebris, ſed agendum adſtipulatore ac teſtibus præſentibus. Ejuſmodi igitur jurgiis, quæ facilè inimicitias parere poſſunt, finis quamprimum præſcribendus eſt, ut cives ad concordiam redigantur: quod tunc fit, cùm cuiq; redditur quod ſuum eſt, tum ad ſua opera quiſque redeat relicta lite. Vadimonia omni tempore conſtituenda ſunt, ne multitudo litium judices obruat. Feſtis autem diebus, & quibus nundinæ feriævé conſtitutæ ſunt, juſtitium fit, quod etiam indici ſolet aliquot diebus in gaudio luctuque publico.

Aqua pluvia arcenda lis. Mercatorum lites. Civium Concordia in quibus ſita. Vadimonia. Juſtitium.

Prætor apud Romanos, quòd præeſſet dicebatur: & urbanus quidem appellatus eſt, qui inter urbanos jus diceret: nam qui inter peregrinos jus dicebat, Prætor peregrinus vocabatur. Penes Prætorem fuit publici privatique juris poteſtas: & quod prætor ediceret, jus honorarium appellabatur, ob ejus honorem. Habebat prætor inſignia conſularia, lictores tamen non amplius ſex, ſellam etiam curulem & trabeam. Sic etiam in civitate noſtra prætores juri dicundo præſint, numero tres ſinguli ex ſingula quaque tribu. Hi viri integri & optimè de Republ. meriti ſint. Legum morumq; civitatis nulla ex parte ignari eſſe debent, ſed planè ita jus publi-

Prætor Romanus urbanus. Prætor peregrinus. Ius honorarium. Lictores prætori tantum ſex.

publicũ privatumq; callere, ut nihil eis obſcurum, nihilque ambiguum ſit. Terni præterea ex unaquaque tribu viri ſint.

Prætoribus adiuncti.

Horum collegium Prætoribus adeſſe debet propter multitudinem cauſarum: quorum arbitrio inter ſe diviſas omni cura ac diligentia ſinguli ſcrutari debent. Et poſtquam optimè didicerint, ad collegium referant, ac deinde ad prætores, ut ſuper his judicium dicatur. Et hoc pacto nec novem viri prætores decipere, nec prætores eos ad injuriam compellere poterunt.

Provocatio ad Prætores.

Ab eorum judicio provocationem neceſſariam eſſe arbitror, tum ut diligentius judicent, tum ut ſi quid dolo aut injuria per eos perperam actum ſit, reformetur, dirigaturque ad juſtitiam. Tres igitur alii prætores conſtituendi ſunt, ad quos ſola provocatio ſpectet, & novem viros etiam habeat more ſuperiorum, ne quid per vim aut injuriam agatur.

Patroni quales eſſe debet.

Orent cauſas patroni viri optimi, dicendique periti, qui nihil aſtutè, nihilque per dolum malum agant, ſed omnia verè loquantur, ſitq; illis mendacium non impunitum.

Iudex corruptus pecunia pœnam meretur, lingua verò laudem, lib. 4. de Rep.

Nihil enim in Republ. tam incorruptum eſſe debet, quàm judiciũ, quod quidem ſæpius lingua quàm pecunia corrumpitur. Unde eleganter ſe nõ intelligere Cicero ait: cur qui ſententiam pecunia corrumpit, pœna dignus ſit, qui verò eloquentia, laudem ferat. *Nihil quidem* (inquit) *hoc plus mali facere videtur qui oratione, quam qui pretio judicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo poteſt, dicendo autem poteſt.*

Prævaricatores cauſarũ.

Quanto etiam odio digni ſunt cauſarum prævaricatores? quantoque in eos graviter animadvertendum eſt? Vendunt enim juſtitiæ patrocinium, & optimum inter mortales defendendi deſerunt officium, & nunc reum, nunc verò actorem emungunt. Et demum utrumque decipiunt.

Patrocinium negligens.

Peccant etiam nonnulli, qui patrocinium defenſionis ſuſcipiunt, idque deinde tam lentè agunt, ut parvo diſcrimine è prævaricatoribus abſint.

Cicero.

Vera eſt enim illa Ciceronis ſententia, *non defendi homines ſine vituperatione fortaſſe poſſe, negligenter verò defendi ſine ſcelere nequaquam poſſe.*

Advocatorũ præmium.

Agant igitur cauſas Oratores & eas quidem officii gratia, ut benè de civibus mereantur, ſitque eorum præmium benè omnibus

audire. Nec liceat eis, ſi fieri poteſt, pro cauſa orando precium donúmve accipere, ut lege Cuicia cavebatur. Turpe quidem, & inhumanum eſt linguam hominibus in dicenda cauſa quæſtui eſſe. Antipho Rhamnuſius (ut antiquitas prodidit) primus omnium ob defenſam cauſam mercedem accepit, cujus exemplum multis temporibus Græci ac Latini ſecuti ſunt. Longè pluris linguam quàm quæſtuoſam quamvis mercaturā dictitabant. Sed Romani à quibus omnia exempla probitatis atque virtutis ſumenda, lege Cuicia oratorum avaritiæ modum ſtatuerant. Et ne juvenes præmii ſpe ſublata negligentius cauſas orarent, Appii Claudii oratione (ut diximus) legem Cuiciam temperari paſſi ſunt.

L. Cuicia. *Lingua venalis.* *Antipho Ramnuſius.*

Areopagitæ apud Athenienſes judiciis præerant, apud Lacedæmonios verò Seniores. Diodorus autem refert, Ægyptios, optimos ex clarioribus viros numero quidem triginta judiciis præficere conſueſcere, quibus unus præerat aurea bulla inſignitus, gemmis ac margaritis ornata, quæ inſigne nomenque veritatis haberet. His ſcripta accuſatorum tabula offerebatur, in qua damnum injuriáve inerat, & ejus æſtimatio. Reo tempus reſcribendi dabatur, rurſusque accuſatori, reoque invicem reſpondendi locus erat, quibus auditis ſignum in eam partem intendebant, pro qua juris rationem eſſe arbitrabantur, ſententiamque ferebant. Rempub. quoque ſine cauſidicis agitabant: exiſtimantes ex altercatione actoris ac rei, ubi ſcriptis ageretur, veritatem facilius eligi poſſe, ut neque ingenio, neque arte, aſtutia, audaciáve judicia perverterentur. His omnibus judicibus victus à Rege præbebatur, qua ex re (ut ab Ægyptiis aliquid accepiſſe videamur) monemur conducere magiſtratib. illis quos juri dicundo præficimus publica potius pecunia mercedē aliquam impartiri, quam privata, ne judicia fiant venalia. Quod quidem periculoſum eſt in omni populo: & ſtatum Reip. plerunq; labefactare ſolet, ſive judicium corruptum fuerit, ſive quid per dolum aut vim egerint, qui juri dicundo provocationivé præſunt. Conſulum judicium ſit qui vel ad Senatum referant, vel ipſis læſis conſulant, graviterq; in eos qui deliquerunt animadvertant. Hoc igitur pacto omnia

Areopagitæ. *Ægyptiorū judicia.* *Aurea bulla veritatis ſignum.* *Cauſidicorū olim nullus uſus.* *Publica mercede impartiantur patroni.* *Judicia venalia perdunt Rempubl.*

omnia juſtè ac legitimè agentur, quiſque ſine injuria quod ſuum erit poſſidebit, & æquo jure cives cum pace ac tranquillitate degere poterunt.

DE CENSORIBVS ET EORVM DVPLICI *munere, quid ſit mos, quid conſuetudo, quid ſit cenſere, qui ſint capite cenſi, qui proletarii.*

Tit. VII.

Pudoris modeſtiæq; magiſtri in Republica neceſſarii adeo ſunt, ut ſine eis parum admodum alii magiſtratus proſint. Nihil enim utilius eſſe poteſt, quàm benè moratum populum habere. Quocirca adhibendi ſunt graviſſimi viri, virtute etiam probatiſſimi ſinguli ex ſingula quaque tribu, qui mores civitatis emendent, ne ex illis peſſima conſuetud[illegible]brepat, quæ perniciem populo atq; univerſæ civit[illegible]arere poſſit. Morẽ duobus modis intelligebant antiqui, uno quidem cùm dicimus morem præcedere, conſuetudinem autem ſequi: de quo intelligit Virgilius, cùm ait:

Morum Cenſores quam utiles Reip.

Mos dupliciter intelligitur.

> *Mos erat Heſperio in Latio quem protinus urbes*
> *Albana coluere ſacrum, nunc maxima rerum*
> *Roma colit.*

Virg lib. 7. Æneid.

Ex quo perſeverantiã conſuetudinis oſtendit. Hunc *morem* Varro in libris quos de moribus ſcripſit, dixit, *in judicio animi eſſe, quem ſequi debeat conſuetudo.* Altero autem modo dicimus (ut Julius Feſtus refert) *inſtitutũ patrium pertinens ad religionem, ceremoniasq; maiorum.* Utranq; expoſitionem in ſupra dictis verſibus ſequitur Maro. & idcirco addidit ſacrum, ut non modo oſtenderet morem conſuetudinem antecedere, verum etiam ad ceremonias pertinere. Magna igitur diligentia habenda eſt, ut mores caſtigatiſſimi ſint, cũ ne mala conſuetudo cives invadat, qua nihil deterius in urbibus eſſe poteſt; tum etiam ut religio & cerimoniæ, quæ à majoribus noſtris optimè conſtitutæ ſunt, ſerventur. Romani magiſtram moris, pudoris ac modeſtiæ cenſuram appellaverunt, magiſtratum aũt eum qui gerebant cenſores, qui à cenſendo dicti ſunt. Eſt enim cenſere (ut Labeo de verborum ſignificatione ſcripſit) conſtituere & præci-

Morem ſequitur conſuetudo.

Mos ſacer.

Conſuetudo mala pernicioſa.

Cenſores Romani.

Cenſura.

Cenſere.

præcipere, unde Senatum cenſuiſſe aliquid dicimus, ut cenſeo hoc facias, hoc eſt jubeo hoc facias. Quanti fuerit autem optimè hunc magiſtratum gerere, vel ex hoc judicare poſſumus quòd ſola hæc dignitas cognomentum Catoni Cenſorio dedit, quòd optimè admodũ hoc munere functus ſit, & qui quaſi ex eo magiſtratu victoriam triumphumq; egerit, ſicut Africanus ſubactâ Africa, Numantinus à Numantia. Præterea cùm conſules, prætores, quæſtores, aliiq; magiſtratus diverſis pœnis in cives Romanos animadverterent, ſola nota cenſoria perpetuò probro ſontibus exitit, & veluti diuturno ſtigmate inuſta. Hanc notam cenſoriam, ut Marcellus refert, Cicero ignominiam appellavit, quaſi nominis notam, libro quarto de Repub. his verbis: *Cenſorium iudicium nihil damnato affert, niſi ruborem: itaq; omnis ea iudicatio verſatur ta[illegible]umodo in nomine, animadverſioq; illa ignominia dicta.* [illegible]æc infamiæ nota, longè pluris aliquando fuit apud Romanos; quam alia quævis adnimadverſio, & in magiſtratus etiam aliquandò graſſata eſt. Nam & Senatores, Senatu ejecti ſunt Cenſoria animadverſione, ut Lucium Antonium legimus: quia quam virginem duxerat, repudiaſſet; nullo amicorum in conſilium adhibito: ſic etiam Lucium Flaminium, qui ad ſpectaculum amatæ muliercula nonnullos ſontes ſecuti percuti juſſerat. Cajus autẽ Fabricius Cenſor Publium Corneliũ virum Patricium Senatu movit, quod decem pondo argenti facti pro convivio appoſuiſſet. Sic etiam equites publico equi ſtipendio privabantur, perpetuoque pedites merebant cùm dignum aliquid cenſoria nota admiſiſſent. Atqui pingues admodum nimiſque corpulenti milites, aut unguento delibuti, ignominia notabantur, & ademptis equis exercitu dimittebantur. Plebs autem multa dicebatur à Cenſoribus, ut à Camillo, & Poſthumio in illos qui ad ſenectutem cœlibes pervenerant, quòd contra jus naturale deliquiſſent. Natura enim ſicut naſcendi, ſic etiam & gignendi legem mortalibus ſcribit. Indignum namque Cenſoribus videbatur, quòd ætatis annos quaſi per inertiam conſumpſiſſent, mariti patriſque munere vacui. Horum magiſtratus ingen-

Cato Cenſorius cur appellatus.

Nota Cenſoria.

Ignominia.

Infamia nota in Cenſura.

Lucius Antonius.

Lucius Flaminius.

Caius Fabricius.

Equitũ pœna.

Milites pingues.

Cœlibes nota Cenſoria digni.

tem authoritatem habere debet, ut longè melius mores emendare, & cives ad meliorem vitam redigere poſſit. Erit etiam Cenſoris numerum civium, capita, & eorum bona, pecuniaſque cenſere. Nam Papirius, & Sempronius ut cenſum agerent, & Luſtrum conderent, primi cenſores creati fuerunt. Quocirca alia expoſitione M. Uarro Cenſorem inde dictum eſſe vult, *quod eius cenſione, id eſt, arbitrio, Roma. populus cenſeretur.* Cenſere etiā connumerare ſignificat, & aliquando æſtimare, utrumq; enim faciebant cenſores: & cenſum agebant ſingulo quoque quinquennio, quod & Luſtrum vocabatur, & bona civium cenſebant, ut in difficultatem temporum tributa æquo jure imperarentur. Tributa verò dicuntur privatorum pecuniæ, quæ per tribus ſingulas Tribunorum ſanctione in publicum deferebantur. *Cenſus etiam pro divite & pecunioſo ponebatur*, ut Quintus Pedianus ait, quod ex lege Voconia cerni licet, qua quidem cavebatur, ne quis cenſus filiam hæredem inſtituere poſſet. Et cenſus ille dicebatur, qui centum millia in profeſſionem detuliſſet. Civium verò facultates cenſus etiam nuncupabantur, unde & capitè cenſi dicti ſunt, quòd parvo aut nullo ære cenſebantur, quorum æſtimatio pro capite Romani civis æris fuit trecenti. Viri etiam tenuiſſimi Proletarii appellati ſunt, quòd non pecunia, ſed ſola prole Rempub. adjuvarent. Et quia res pecuniaq; familiarium obſidis pignorumque locum apud Romanos tenebat, decretum eſt, ut neq; capite cenſi neq; proletarii in militiam ſciberentur, quòd contra eſſe factum in Jugurthino bello Criſpus Saluſtius queritur: *Ipſe interea milites ſcribere non more maiorum, nec ex claſſibus, ſed ut libido cuiuſque erat: unde etiam capite cenſi deſcripti ſunt.* Erit igitur hæc cura non pauca Cenſoribus. Cenſum agitent adeò, ut ne pluris minoríſve cives æſtimentur, quàm quanti ſunt. Et parvo æſtimetur ars induſtriaque ſine ære, & tenuiſſimi prole proficiant, qui pecunia aut capite Reipub. addeſſe nequeunt. Horum ſeveritas, & (ut ita dicam) ſupercilium civitatem moribus emendabit, & item patrimoniaq; ſingulorum plurimùm augebit. Legimus namque cenſorium eſſe in eum animadvertere, qui

Cenſoris authoritas & munus.
Papirius & Sempronius primi cēſores.
Livius.
Cenſor unde dictus.
Luſtrū, unde.
Tributa, quæ.
Cenſus civit.
Lex Voconia.
Cenſus civium.
Capite cenſi.
Vide Gellium.
Proletarii.
Cenſus quomodo agendus.
Cenſorium officium.

Digitized by Google

qui per deſidiam luxuriámve patrimonium prodigeret, quíve avitum agrum malè coleret, pecusvé negligentius paſceret. Cenſoribus etiam negocium datum eſt contra fœneratores ne uſuris verſurisque populus exhauriretur.

De ivdicio capitali more Romano, de triumviris capitalibus, & quæſtoribus.

Tit. VIII.

Capitalia iudicia. *Vide Zvvingerum Volu. 14. lib. 5.* *Conſules Romani capitalem animadverſionem nō exercebant.* *Conſcientia vis.* *Iulii Cæſaris ſententia.* *De vita hominis iudiciū difficile.* *Alexander Macedo.*

IN judiciis capitalibus inſtituendis magna cautio adhibenda eſt, civilia namq; odia, & occultæ ſimultates ad ultionem tunc prorumpunt, cum poteſtas ſanguinis penes eum, qui imperare poteſt. Idcirco Romani cū conſtituiſſent conſules quibus ſummam Reipublicę crederent, noluerūt tamē eos in caput Romani civis animadvertere poſſe: nec mediusfidius injuria. Nihil enim Reipub. magis exitiū parat, quam capitalis animadverſio, & præcipuè in eos qui mediocriter cum aliis egere, aut quorū facinora non adeò ad lucē pervenerunt, ut inficiari nullo pacto queant, ſintq; omnibus manifeſta: perpetuam namq; injuriam facit; cùm ſuſpicio innocentiæ remanet in populo, eorum qui falſo aut temerario judicio damnati eſſe dicuntur. Magnos enim habet favores innocentia, & rumor populi pavorē incutit illis, qui damnaverunt. Efficit prætereà conſcientiæ vis, ut nunquam ſecuri eſſe videantur; qui deliquerunt, ſed imminentem pœnā ſibi ante oculos conſtituant. Quam præclara eſt illa Julii Cæſaris ſententia, quam crebris ſermonibus uſurpare ſolebat: *Miſeram comitem ſenectutis eſſe priſtinæ crudelitatis memoriam.* Ideoq; de vita & ſpiritu hominis (qui pars mundi eſt animum rationis participem à Deo habet, numerumque viventium complet) laturis ſententiam, diu multumque cunctari oportet, nec præcipiti ſtudio agitari: ubi factum omnino irrevocabile eſſe cernitur. Nulla gratia tanti facienda eſt, quæ judicem ad innocentis ſupplicium impellat. Alexander Macedo Olympiadi matri plurimùm eum urgenti, ut inſontem quemdam occideret, poſcentiq; id per menſes novem, quibus eum in utero geſta-

geſtaverat, humaniſſimè reſpondit: *Aliam, parens optima, de me quamvis mercedem peſce hominis enim vita nullo beneficio compenſatur.* Sabacus prætereà Ægyptiorum Rex, vir pietate ac religione inſignis (ut Diodorus Siculus refert) adeò ſanguinis animadverſionem exhorruit, ut reos capite damnatos, catenis vinctos, operas vulgo per ci[illegible]tates præſtare juberet, ne interimerentur. Et cùm [illegible] quibuſdam ſacerdotibus diutius imperare poſſet, [illegible]o ſe abdicavit, & in Aethiopiam privatus rediit, c[illegible]im genere Æthiops, maluitque ſcelere vacare, quàm [illegible]turno regno potiri. Vera quidem eſt tragica illa ſe[illegible], & animo ac mente ſemper recenſenda ab his qui imperant: *Sanguine humano abſtine quicunque regnas.* Draco apud Athenienſes ſeveriſſimus fuit legum lator, & capitali animadverſione in pleriſque criminibus utebatur. Exploſæ tamen ejectæque ſunt ejus leges, nullam aliam ob cauſam, niſi quòd humano ſanguine ſcatere videbantur. Cecropis leges & deinde Solonis, quoniam mitiores extiterunt, nunquam repudiatæ ſunt. Octo pœnarum genera apud Romanos fuerunt. Damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exilium, ſervitus, mors. Rarò tamen morte animadvertere conſueverunt Romani, præterquam in parricidas, reos majeſtatis, homicidas & perduelliones, ſimileſque facinoroſos, quorum vitæ neutiquam parcendum eſſet. Sed peſſima jam conſuetudo invaluit, ut minimarum etiam rerum fures morte plectantur. Rerum igitur capitalium judicium optimum ſtatuo, quòd à Romanis obſervabatur: Erant námque tres quæſitores, qui & triumviri capitales poſteà dicti ſunt: hi in maleficia inquirebant, & quæſtionum judicia (ut Varro ait) exercebant, ſed hi nec temerè nec inconſultò rem agebant, nec per calumniam, iram, ultionem, aut invidiam in hominem liberum graſſabantur. Nec quæſtio haberi poterat alicujus, niſi accuſator delatórve adeſſet, adhiberenturq; defenſores, qui ſi propter inopiam orbitatéque fontis de erant; à prætoribus conſtituebantur, iniquum namque judicabant indefenſum reum nō modò morte, ſed minima quidem pœna multari. Quæſitores deinde judices complures ſcribebāt, quorum nomina in

Sabacus Rex ſanguinis animadverſionem exhorruit.

Sanguine humano abſtine.

Draconis leges exploſæ, quia nimis rigidæ.

Solonis leges ſervatæ, quia mitiores.

Octo pœnarū genera.

Capitalium rerum judicia apud Romanos.

Triumviri capitales, & Quæſitores.

Quæſtio reorum.

Judicium capitale poſitæ

urna inſtituebatur.

urnam conjecta fortuita ſortitione ducebãtur. Dimiſſi ex urna accuſatori reoque dabantur, ut ex eorum numero quos gratia aut odio ſuſpectos putarent, aliáve ratione incommodos reiicerent, aliique rurſus mitterentur. Hi deinde judicium ferebant, à quibus provocatio erat ad alios, qui iterum ex urna ducerentur. Hoc igitur pacto capitale ſupplicium inſti[illegible]batur, ne temerè id eriperetur, quod nunquam à [illegible]libus reddi poſſit. Hanc conſuetudinem rerum [illegible]ſtarum diligentiſſimus ſcrutator Virgilius refer[illegible]erſibus;

Virgilius Aeneid. 6.

> *Nec verò hæ ſine ſorte [illegible] iudice ſedes,*
> *Quæſitor Minos urna[illegible]ovet, ille ſilentum*
> *Conciliumq; vocat, vitaſq; & crimina diſcit.*

Minos. Quæſitor, cur ita dictus.

Minoëm judicem apud inferos facit rerum capitalium, eumque quæſitorem appellat, quòd quæſtionibus exercendis præſit, dat eidem ſortitionem, ubi urnam nominat, conſtituit judicum electionem cùm dicit, cõciliumque vocat: dat cognitionem cùm ait, vitasque & crimina diſcit. Non erit igitur diſcedendum ab hac conſuetudine, ſi benè conſultum volumus huic civitati noſtræ, in qua cives ad juſtitiam concordiamque redigere conamur: eſt enim deſiderandum ut in ea nihil perperam agatur, nihilque per injuriam aut ultionem, ſi talem Rempub. conſtituere volumus, in qua homines benè beateque degere poſſint.

DE QVAESTORIBVS, DE AERARII RAtione, de viris monetalibus, de nummis,

TIT. IX.

Zuingerus li. 4. Volum. 18.
Pecunia civitatis nervus.
Quæſtores.
Origo Quæſtorum creand.

AERARII ratio magna habenda eſt in Republica. Sunt enim pecuniæ nervi civitatis, ſine quibus vix contineri poteſt. hæ namque res ſecundas ornãt, adverſis autem perfugium adferunt. Quocirca conſtituendi ſunt quæſtores tres, qui quærendæ conſervandæ, exigẽdæque publicæ pecuniæ præſint. Originem quæſtoribus creandis antiquiſſimam eſſe Ulpianus Jureconſultus refert, & penè ante omnes magiſtratus: Quorum authorem alii Romulum, alii Numam fuiſſe volunt. Sed crebrior opinio apud veteres eſt, Tullum Hoſtilium primũ

in duxiſ-

induxiſſe quæſtores. A. genere quærendi Quæſtores initio dictos, Junius Trebatius, & Feneſtella ſcripſerunt. M. Varro opinari videtur quæſtores à quæſtionibus exercendis eſſe dictos, quòd nonnunquam maleficia conquirere quæſtoribus traditum ſit.

Quæſtores unde dicti.

Hi viri graves atque integri ſint oportet, manusque à publica privataque pecunia abſtineant, ne ovis lupo commiſſa eſſe videatur. In exigendis pecuniis diligentes eſſe debent, non tamen improbi ac moleſti, ſed fortunæ perſonarũque rationem diligentiſſimè metiantur.

Quæſtorum integritas & munus.

Curent prætereà, ut publicani quibus præſunt, nihil per vim aut calliditatem extorqueant. Eſt enim genus illud hominum odioſum, & nonnunquam plebem ad ſtudium novarũ rerum propter improbitatem petulantiamque concitat.

Publicani quales.

In tributis imperandis mitiores eſſe debent quæſtores, raroque id agere, eſt namque moleſtum civibus, privatam pecuniam in publicum conferre, niſi in magna temporum difficultate. Tunc boni cives omnes ultrò penſitant: ſed ſi parcere poſſunt privatis pecuniis, longe tutius agunt, ſin ſecus eſſet agendum, mitiſſimè omnes tractare debent, tum quò facilius exigant, tum ut ſecundum populi Romani morem hauriant.

Tributi quando exigendi.

Laudat Plutarchus Darium Xerxis patrem, eumque dicit in periculis dubiisque rebus prudentiam longe aliis majorem aſſecutum, is enim cùm tributa imperaret, provinciarum præſides principesque accerſiri jubebat, rogabatq; , gravia ne tributa irrogarentur, quibus reſpondentibus ea mediocriter ſe habere, dimidium ut ſolverent cenſebat, & ſapienter quidem: pluris enim populorum gratiam, quàm pecuniæ magnitudinem faciebat.

Darius exigendis tributis mediocritatem præſe tulit.

Hujus igitur clariſſimi Regis exemplo ſi utantur quæſtores noſtri, laudem, gratiamque populi facilè conſequentur, tutiusque imperabunt, & Reſpub. magis diuturna erit, nam longè pluris facienda eſt civium gratia, quàm quævis pecuniarum multitudo. Preclarè Alexander Magnus cùm aliquando rogaretur ubi nam theſauros haberet? reſpondiſſe fertur, *apud amicos cautè ſibi ſervari* & rectè; Benevolentia enim & ſui & alieni æris domina eſt.

Alexandri reſponſum.

Benevolentia.

Tiberius quoque Cæſar ſuadentibus præſidibus onerandas tributis provincias, reſpondit. *Boni*

Tiberii dictũ.

paſtoris eſſe tondere pecus,non deglubere. Videant præterea ne quid publicæ pecuniæ intervertant, aut in rem ſuam conferant,ne peculatus crimen ſubeant. Peculatores namque veteres eos appellarunt, qui pecuniæ publicæ furtum fecerint,in uſúmve ſuum converterint, quos proinde dictos Varro ait, quia eis pecorum multa indicebatur. Hi deinde lege Julia gravius puniuntur,tenentur ſiquidem repetundarum, quod quidem crimen magnum apud Romanos fuit. Viri monetales quæſtoris imperio parêre debent, ne adulterinos nummos cudant, néve materiam aliam immiſceant, perniciosum namque eſt adulterinam pecuniam; aut minorem quã quanti eſſet, ſignare. Ejus ratio à quæſtoribus diligentiſſimè exigenda eſt. Veteres (ut in omnibus fabuloſi ſunt) quò populum ſuperſtitione arcerent monetam deam eſſe dicebant,quæ pecuniæ curam haberet: graviter ulciſcentem in eos qui dolum malum in pecunia cõmitterent. Monetam nonnulli arbitrati ſunt dici, quòd moneat ne quid fraudi ære, ſignó pondereve fiat. Pecuniæ verò nomen à pecore tractum Varro ait, quòd ex pecore conſtaret: opes namque antiquorum in pecoribus præcipuè erant, hoc & Lucius Columella teſtatur, & Ovidius in libro Faſtorum quinto refert, cùm dicit:

Peculatores. *Lex Julia repetundarũ.* *Monetales viri.* *Moneta dea.* *Moneta etymon.* *Pecunia unde dicta.* *Pecunia ubi primùm ſignata.*

Cætera luxuria nondum inſtrumenta vigebant,
Aut pecus,aut latam dives habebat humum.
Hinc etiam locuples,hinc ipſa pecunia dicta eſt:
Sed iam de vetito quiſq; parabat opes.

Ephorum ſcripſiſſe Strabo ait, primo in Aegina inſula à Phidono ſignari cœptum fuiſſe argentum. Janus verò in Italia primus omnium ſuaſu Saturni quem hoſpicio accepit, pecuniam æream ſignavit, cujus nota ex altera parte fuit Janus biceps. ex altera autem roſtrum navis,qua vectus Saturnus dicitur. Alii dicunt pecuniam Jani Saturnique rudem fuiſſe, & ſine ſigno, ſed poſteros in eorum memoriam tali nota ſignaſſe. Ejus rei author etiam Ovidius eſt,cùm ait:

Janus. *Moneta Jani.* *Ovid. Faſtis.*

At bona poſteritas puppem formavit in ære,
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Romanorum æs rude.

Romanos rudiære ad tempora uſq; Servii Tullii uſos fuiſſe

fuiſſe Plinius refert, cumq; Regem vult nota pecoris æs ſignaſſe: unde & pecuniam dictam eſſe opinatur. Sunt qui dicant pecuniam primam ſignaſſe Numam Pompilium, nomenq; Numino à nomine ſuo dediſſe. Ante victoriam Pyrrhi Regis populus Romanus argento ſignato nequaquam uſus fuiſſe dicitur. Aurum autem impreſſit poſt victoriam Carthaginis, Corinthiq;. Sit igitur pecuniæ nota perpetua (ſi fieri poteſt) ſic etiã & pondus. Non parvæ enim levitatis eſſe videtur, nota m pecuniámve mutare. Scribant diligenter quæſtores ſingulorum dierum geſta, ut quid expenſum acceptúmve ſit, ex eorum calendario facilè oſtendere poſſint, & Senatum conſulesq; docere quantum additum demptumq; rationibus ſit. Hæret namque perpetuò mentibus hominum, ſi qua ſuſpicio cui remanet expilatæ publicæ pecuniæ: & repetundarum accuſati innocentes nonnunquam damnantur, ſi negligenter ſcripſerint, perpetuæq; calumniæ æmulis ſuis argumentum præbent. Furius Camillus, qui tot præclara facinora pro patria geſſit, in exilium ab Apulejo tribuno plebis tam quam peculator Vejetanæ prædæ pulſus eſt, propter negligentiam eorum qui pecuniam in bello acceptam, expenſamq; literis mandabant. Eadem etiã cauſa fuit exilio ſuperiori Aphricano, qui cum Linterni moreretur, teſtamento cavit, ne in patriam ingratam oſſa ſua referrentur, cùm tali ſe injuria laceſſitum iniquo animo ferret.

Plin. l. 13. c. 3. *Nummus unde.* *Plin. ibidem.* *Moneta variatio periculoſa.* *Diaria Quæſtorum.* *Furius Camillus, in exilium pulſus.* *Scipio Aphricanus.*

De excubiis, vigiliisque exercendis, & de præfectis vigilium.

Tit. X.

Cambyſes Cyri Perſarum Regis pater interrogatus quonã pacto urbes optimè cuſtodirentur? reſpondit: *Si cuſtodes nunquam ſibi ſatis cautum ab hoſte eſſe arbitrabuntur.* Verbum ſapientiſſimi Regis animo tam per volutandum ab his qui Reip. præſunt. Quid enim arma, quid munimenta, quid mœnia turresque proſunt his qui negligentius excubias, vigiliasq; exercent? Vidimus namque urbes nonnullas excubiarum negligentia quam primum repentino hoſtis adventu dire

Zwingerus Volum. 5. li. 3. *Pontanus l. 4 de Prudentia.* *Civitatum optima cuſtodia.* *Vrbes excubiarum ne-*

gligentia decepta. ptas fuiſſe. Vigiles præterea nocturni (quorum ſpe freti cives, univerſi dormiunt) ſepulti nonnunquam ſomno, non antè hoſtium adventum ſenſerunt, quàm admotis ſcalis è muris, editisq; turrib. ejecti fuerint. Quid quot exercitus aliquando cuſtodum negligentia perierunt? Spargapiſes Tomyridis Scytharum reginæ filius, vino ſomnoq; cum omni exercitu ſepultus, oppreſſus interiit. Et certè nullæ excubiæ, nullæque vigiliæ tutius diligentiusq; exercentur, quàm ab his qui cum imperio ſunt, ſive in caſtris, ſive intra mœnia res agatur. Altum ſiquidem dormire poſſunt vigiles nocturni, ubi conniventes vigilum præfectos ſenſerint. Et fortunæ exercitum ſuum mihi credere videtur Imperator, quandiu dormit. Hujus rei documentum præbuit Alexander Macedo, qui ne à ſomno deciperetur, ænea concha ſuppoſita, brachioque extra cubile exerto, pilam in manu tenebat argenteam, ut cùm nervorum vigorem ſopor laxaret, lapſæ pilæ tinnitus ſomnū rumperet. Hoc quidem documentum Regem illum excellentiſſimum à gruibus accepiſſe arbitror, qui nocturnas excubias ſemper exercent, & ne à ſomno decipiantur, lapillū altero pede ſuſtinent, quo lapſo vel plaga in extenſum pedem accepta, vel ſono decidentis calculi expergefiunt: qua diligentia ſi uſus fuiſſet Thraſybulus Athenienſis, nunquam obſcuraviſſet mortis turpitudine præclaram laudis ſuæ famam, quam adeptus fuerat, cùm patriam à triginta oppreſſam tyrannis è dira ſervitute in libertatem vendicaret. Nam ſequenti tempore, cùm prætor claſſe Athenienſium ad Siciliam applicuiſſet, neque ſatis diligenter in caſtrs ejus vigiliæ agerentur, ab hoſtibus ex oppido noctu eruptione facta in tabernaculo interfectus, exemplo ſuo docuit verum eſſe præceptum illud: *Nihil in bello oportere contemni.* Neque ſine cauſa dicitur: *Matrem timidi non rarò flere.* Proinde non mediocri cura invigilare debent qui Reipubl. præſunt vigilis, & cuſtodes urbis taliter diſponere, ut nihil incommodi dedecoriſve non modo in bello, ſed nec in pace quidem patiantur. Socrates magna diligentia utitur in deligendis cuſtodibus apud Platonem. Et certè quò meliores, ditioresque cives ſunt, eò ad cuſtodiam ſunt aptiores,

Alexandri vigilia.

Gruum ſolertia.

Thraſybulus Athenienſis ſomno famā ſuam obſcuravit.

Flere decet timidos, ait Plut. in apoph.

Cuſtodes civium quales eligendi.

aptiores, quod ſecus in pleriſque malè moratis civitatibus ſervari cernimus, in quibus operarii, bajuli, inopesque omnes excubias vigiliasque exercent, ditiores verò omnes intra parietes deliteſcunt. Creduntur nonnunquam vigiliæ ſolis militibus, qui diurno aliquando labore feſſi, aut oſcitantes vigilant, aut nullo clamore expergefiunt, ut contingit Romanis illis qui capitolium à Gallis cuſtodiebant: qui niſi ab anſere expergefacti fuiſſent, actum omnino de re Romana nomineque Latino extitiſſet.

Milites ad ſoli vigiliis præficiendi.

Romani ab anſere expergefacti.

Deligantur boni vigilium præfecti ex ſingulis quibuſque tribubus, hi ætate maturæ integris validisq; corporibus, magnaq; rerum experientia vigeant, deſcribant cuſtodes per ſingulas curias, conjectosque in urnam ſorte ducant, ne quis locum tempusque cuſtodiæ ſuæ ante præceptum præfectorum ſciat. Diſponantur per mœnia bini cuſtodes opportunis locis, quibus teſſera imperetur ab his qui præſunt, ne decipiantur: crebroque devocentur, & pœnam ſomni luant. Excubiæ interdiu ad portas exerceantur, turribus etiam, aut ſpeculis, locíſve electis, ne improviſa multitudo prædas agere, captivos ducere, urbémve invadere poſſit.

Teſſeram imperare.

Excubiæ.

Non minore cura per urbem vigiles nocturni locandi ſunt, quàm muris. Peſſima namque facinora noctu potius quàm interdiu perpetrantur, fures, adulteri, ſicarii, graſſatores non minus coërcendi ſunt quàm publici hoſtes, in quos quidem præfecti vigilũ magna ſeveritate animadvertant opus eſt, ſi benè conſultum civitati volunt. Peſſimè cum ea civitate agitur, in qua non ſatis tutum eſt ab adulteris, nocturniſque furibus.

Vigiles nocturni.

Facinoribus nox aptior die.

Nocturnum furem occidere per duodecim tabulas licuit: licuit etiam deprehenſum in adulterio, adulteramque conjugem. Hæc tamen non prætermittenda eſſe arbitror, ſed taliter agendum, ut pœnæ metu omnes domi ſe contineant. Nihil æqui boníque agere cupit, qui lucem fugit. Teſtem, judicem vindicemque formidet, qui latitando repit, & noctem quàm diem tutiorem ſibi arbitratur.

Nocturnum furem 12. tab. occidere licuit.

Præfectis vigilium apud Romanos non modo curæ fuit, ut vigiliæ in muris, cuſtodiæq; per milites ſtationarios exercerentur, verùm injunctum eis erat, ut nocturnas

Præfecti vigilum.

ſeditiones à civibus arcerent, ut quies urbi conſervaretur. Proſunt præterea ejuſmodi vigiles plurimis aliis rebus, & præcipuè incendiis arcendis, quæ quidem urbibus pernicioſa eſſe cernuntur. Nam & fortuna incendia extingunt. Doloſos autem incendiarios ſæpenumero opprimunt, quorum crimen capitale eſſe debet. In illos autem, qui negligenter ignem apud ſe habuerint, flagellis fuſtibusq; animadvertendum eſt. Hanc curam tanti fecit divus Auguſtus, ut per ſe, ei conſuli maluerit, quàm per alios magiſtratus: quippe qui nulli magis crediderit convenire, nec alium ſufficere ei rei quam Cæſarem. Itaque ſeptem cohortes oportunis locis conſtituit, quo binas urbis regiones unaquæq; tueretur, ut Paulus Jur ſconſultus ſcribit. Utiles igitur admodum erunt præfecti vigilum, ſi omni cura & diligentia munus ſuum exercebunt.

Incendia quo modo præcavenda. *Auguſti ſolertia.* *Paulus in lib. 3. ff. de offic. præf. vig.*

DE PRAEFECTIS ANNONAE ET QVID per annonæ nomen ſignificatur.

TIT. XI.

DInocrates Macedo architectus ille præclariſſimus, cùm polliceretur magno Alexandro Athon montem in ſtatuam virilem ſe formaturum, cujus læva urbis ampliſſimæ mœnia ſuſtineret, dextera autem pateram, quæ montis flumina exciperet, in mareq; profunderet: delectatus Alexander, formæ rationem quæſivit, eſſent ne agri qui re frumentaria civitatẽ alerent: cumq; reſpondiſſet Dinocrates ſubventionibus transmarinis opus eſſe, Rex ait ejuſmodi judicium non eſſe probandũ. Nam ut natus infans nec vivere nec creſcere ſine nutricis lacte poteſt, ſic nec civitas ſine agrorum fructibus. Hujus magni Regis exemplum imitari debent omnes urbium conditores, ut fœcundis feracibusque locis urbes ſtatuant, & ii qui populi curam habent, ut rei frumentariæ vel in primis ſtudeant. Parva namq; præſidia urbis eſſent, parum admodum leges, ſanctiones, ordoq; civitatis prodeſſet, ſi populus eſuriret. Quid enim periculoſius famelico populo, quem non arma, non magiſtratus, non jura divina, aut humana, non leges,

Zuvingerus li 2. volum. 5. *Dinocrates architectus Alexandro mirum pollicitus eſt.* *Simile.* *Vrbis ſitus.* *Populus famelicus indomitus.*

ges, non pudor aliquis coërcere valet? Oportunè enim Lucanus ait:

Neſcit plebs ieiuna timere.

Quam fidem Principibus ſuis ſubditi ſervare poſſunt, quorum filii fame pereunt? Idcirco magna cura adhibenda, ut populus non modo frumento, ſed omni genere victus abundet. Annonæ apud Romanos nomen latiſſimum fuit, complectebatur omnia eſculenta, non ſolum quæ ex agris colliguntur, verùm reliqua omnia: unde Livius in libro nono tertiæ Decados de ſecundo Punico bello ait: *Vectigal novum ex ſalaria annona ſtatuerunt: Sextante ſal & Romæ, & per totam Italiam erat.* Nec ſine ratione univerſum cibum annonæ verbum ſignificat. Tractum eſt enim (ut Varro ait) à tempore quo veteres Rom. cœnare conſueverant. Unde poëta ille, cujus modeſtia magis quàm elegantia deſideranda eſt, dicit.

Annona nomine quid notetur.

Imperat excelſos frangere nona toros.

Mart. lib. 4. Epigr. 8. Et legitur ibi extructos, non Excelſos.

Et Juvenalis cùm Marii incontinentiam carperet, probro objicit, quod antè horam cœnæ ſe mero ingurgitaret, cùm dicit Satyra prima:

Exul ab octava Marius bibit.

Iuvenal. ſat. 8.

Cibos omnes ſignificavit. Cicero autem dicit annonam in macello caram eſſe. Macellum namq; (ut Varro ait) locum ſignificat ubi venduntur omnia, quæ ad victū pertinent. Unde forum olitorium veteres (ut idem author eſt) macellum appellarunt. Sit igitur in primis cura rerum quæ ad victum pertinent: & præcipuè frumenti, cujus uſus neceſſarius longè magis eſſe cernitur. Conſtituantur præfecti annonæ tres, qui curam omnem impendant rei frumentariæ, ſervetur frumentum ad publicum uſum, vel in ſcrobibus paleis præcentis, in quibus ad ſeptennium uſq; optimè ſervatur, vel ingranariis latis, modicis feneſtellis ad ſeptentrionem, in quibus triennio à tinea, gurgulione, omniq; noxio vermiculo cuſtoditur. Curent in primis ne frumentum aſportetur, niſi in magna abundantia, ne marceſcat, ſed advehatur potius, permutatione facta è vicinis regionibus. Longè tamen melius eſt latám adeò ſementem fieri, ut non modò civibus ſuppeteat, verùm & vicinis

Macellum.

Forum olitorium macellum dictum.

Res frumentaria quomodo aſſervanda.

Granaria.

Latā ſementem facere.

exhiberi poſſit. Precia rebus imponant, ne expoſita ad voluntatem venditorū ſemper æſtimentur. Nec quempiam pudere debet in civitatibus ſuis id agere, quod Romani rerum Domini celebrarunt. Lex enim Cornelia (quam Cornelius Sylla Dictator tulit) minora rebus precia præſcripſit. Hic magiſtratus utilis admodum erit, & ſecundum totius populi rumorem haurite poterit, ſi diligenter ſe geſſerint qui ei præſunt.

Lex Cornelia

DE AEDILIBUS QUI AEDIBUS SACRIS *præſunt, viis publicis, aquarum ductibus, pontibus & cloacis.*

TIT. XII.

Zvvingerus Volum. 18. l. 4.

CUrandum eſt enim non parva diligentia, ut immortalis Dei templa, quę tam ingenti impenſa conſtituta ſunt, & in primis urbes clariores reddunt, magiſtratum habeant, qui curam eorum gerat, ne per deſidiam negligentiamque corruant. Quocirca Ædiles creandi ſunt, quos eo nomine ideò Romani appellaverunt, *quòd ſacris privatisq; ædibus præeſſent*: ut ait Varro. Eorum præcipuè ſit munus ſingulæ cuiq; ædi ſacræ diligentem aliquem virum præficere, qui ejus tuendæ curam habeat. Ejuſmodi virum vetuſtiſſimi ædituum appellaverunt, ut idem author refert. Sed nova deinde ac commentitia uſurpatione æditũs à tuendis ædibus dicitur. Cujus rei teſtis eſt in libris ſuis elegantiſſimis, quos de Atticis noctib. ſcripſit A. Gelius cap. 10. lib. 12. Fuit etiam cura ædilium apud Romanos ut viæ publicæ adæquarentur ſternerenturque, ne quid in illis ædificaretur, quod uſui ornamentové obeſſet. Aquarum ductus, publicæq; cloacæ ut purgarentur, pontesq; reficerentur, eis etiã demandatum eſt. Venditiones, emptionesq; ut fierent ſine dolo malo curabant, redhibitionemque præſtabant morbòſi pecoris, morboſiq; aut in ſani ſervi venalicii. Ejuſmodi magiſtratus civitati noſtræ neceſſarios etiam eſſe duco, quorum authoritas magna admodum eſſe debet, ut munus ſuum implere poſſint, & cives dicto audientes habeant: unde apud Romanos Currules appellabantur, quod curribus dignitatis gratia per urbem veherentur. Hæc

Ædiles eorumq; officiū.

Æditũus.

Viæ publicæ cura.

Aquarum ductus Pontes.

Venditiones.

Currules qui?

Hæc de magiſtratibus ſatis: nam qui ad rem militarē ſpectant, alio loco dicentur, cùm de militia belloque diſſeremus. Diximus primo volumine pleraque quæ ad ſtatum Reip. pertinent. Secundo autem quibus artibus diſciplinisque inſtituendi eſſent cives, qui publicis muneribus præfuturi ſunt. In hoc verò tertio civiles magiſtratus ordinavimus, ad Romanorum potius ſimilitudinem, quàm Græcorum, cui quidem rei duo præcepta addimus. Prius *ne Reſp. quæſtus ſit civibus.* Satis ſit præmii his qui magiſtratu aliquando functi ſunt, laudari à probatis viris, judicarique eos optimè de Repub. meritos extiſſe. Nihil enim eſt in libera civitate, quod magis invidiam faciat, quàm videre concives aliquos brevi tempore ditiores factos publica pecunia, cùm ea ſatis omnibus neutiquam eſſe poſſit. Alterum quidem præceptum ſit *ut nihil per ambitionem agatur.* Eſt enim ambitio res perniciosa ac peſtifera, quæ quidem conſpirationes parit, & turbulentas ſeditiones. Virtus ſola ſit quæ honores ac munera impartiatur: *virtute namq; ambire oportet non fautoribus*, ut ait faceriſſimus poëtarum Plautus:

Duo civilis magiſtratus præcepta.

Quæſtus è Republica.

Ambitioſa actio.

Virtus munera conſequatur.

Plaut. Amphitr.

Sat enim fautorum habet, qui rectè agit.

M. Marcellus.

M. Marcellus qui Gallorum ducem ſingulari certamine vicit, primusque Romanorum Hannibalem vinci poſſe docuit, exemplo patefecit, qui aditus ad magiſtratus civili viro eſſe debeat. Nam cùm templum Honoris ita ædificandum eſſet, id adeò architectatus eſt induſtria, ut nemini aditus eſſet ad id, niſi per Virtutis ædem ingrederetur. Docuit igitur vir fortiſſimus ſolam virtutem eſſe, quæ rectà ad honorem duceret. In ſequenti volumine de privatis quibuſdam officiis dicemus, quando quidem ordo id exigere videatur.

Honoris templum.

PRO-

PROOEMIUM LIBRI QUARTI AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

Adrianus Imperator Romanus doctiſſ.

ADRIANUS *Cæſar, pater clementiſſime, vir fuit ſummo ingenio, exquiſitaq́ue doctrina, ſæpe enim uno eodemq́ue tempore ſcripſit, dictavit, audivit, & cum amicis confabulatus eſt. Poematum vero, & omnium bonarum artium ſtudioſiſſimus fuit, Arithmetica, Geometria, Muſica, Picturaq́ue peritiſſimus. Is crebris ſermonibus dicere ſolebat, Rempublicam ita habendam eſſe ab his qui ei præſunt, ut ſciat quiſq́ue rem populi ſe gerere, non autē propriam, ac ſuam. Hoc præcepto non modò cavetur, ne quis ex pecunia publica auferat, neve intercipiat, vel in rem ſuam vertat (quod crimen peculatus à Romanis dicebatur) verùm latius manat, & ad eos etiam pertinet qui magiſtratibus abutuntur, quiq́ue privatam potentiam potius quàm publicum imperium augere ſtudent.*

Peculatus crimen.

Invidendæ opes Piſiſtrati, publicis muneribus auctæ, eum in tyrannidem impulerunt: quo malo Athenienſes edocti, nihil poſt eius obitum æque formidaverunt, quàm nimiam privatorum civium potentiam, magiſtratuſq́ue urbis perpetuos. Annuos itaq́ue fecerunt, arbitrantes perpetuam poteſtatem in libera civitate nihil admodum à tyrannide differre. Quam benè de Republica meriti eſſe videntur cives illi, qui maximis rebus præſunt, nihilq́ue in rem ſuam familiarem convertunt, ſed publicæ utilitati ſolùm conſulunt, ad eam omnia conferunt? Hac virtute complures veteres Romani claruerunt, & ex Athenienſibus Ariſtides in primis, qui cùm communi ærario totius Græciæ præfuiſſet, & ſummis quibuſq́ue magiſtratibus diutius functus eſſet, tanta abſtinentia fuit, ut in magna paupertate deceſſerit, vixq́ue precium quo efferetur reliquerit, eiuſq́ue filiæ ex publico Athenienſium ærario victum dotemq́ue habuerint. Simili abſtinentia fuiſſe fertur Phocion etiam Athenienſis, qui ſæpe exercitui cum magna laude præfuit: cùm facilè dives eſſe potuiſſet propter ſummas poteſtates et à populo traditas. Hic cum multæ pecuniæ ſibi à Rege Philippo dono mitterentur, nequaquam accipere voluit: & hortantibus Oratoribus,

Piſiſtratus tyrannus.

Poteſtas perpetua.

Ariſtides.

Phocion.

Oratoribus, ut ſi iis facilè carere poſſet ipſe, filius ſaltem acciperet, quibus difficilè eſſet in tanta inopia paternam dignitatem tueri, reſpondit: Si ſimiles mihi erunt liberi mei, hic idem agellus qui me ad hanc dignitatem perduxit, illos etiam educabit, ſin diſſimiles, nolo his opibus eorum luxuriam augere. Sed ut in Republica abſtinentia laudanda eſt, & virtutibus penè omnibus anteferenda, ſic in re familiari deſidia inertiaq́ vituperanda. Nuſquam enim gentium noſtris temporibus terra illa invenitur, quæ fœtu ſuo ſine foſſione ac ſemente Cyclopes alebat, nec Erythræa illa Luſitaniæ, quam Geryonem habitaſſe fabulantur, adeò læti ac feracis ſoli, ut cum ſemel frumenta iacta ſint, recidivis ſubinde ſeminibus ſegetem novantibus ſeptem, aut interdum plures etiam meſſes ferat. Nec in Regionibus noſtris fluit Nilus, qui Loton ferat, ex quo panem facilè indigenæ conficiant, quo tanta aviditate veſcantur (ut ait Homerus) ut rei familiaris omnino obliviſcantur. Quocirca habendæ poſſeſſiones, ut Cereres, Bacchiq́ munera in annos recendantur.

Phocionis ſapiens reſponſum.

Terra ferax ſine foſſione.

Erythræa terra feraciſſima.

Lotos legumẽ fabæ ſimilis.

MODUM PRIVATIS AGRIS præſcribendum eſſe.

TITULUS PRIMUS.

MARCUS Curius cognomento Dentatus, qui de Samnitibus primo, deinde de Sabinis triumphavit, & de Lucanis ovans urbem introivit, Pyrrumque Epirotarum Regem Italia pepulit, ſapientia ſua docuit, Rempublicam plurimum agri debere poſſidere: privatos autem, quantum ſatis ſit ad vitam victumque familiarem, Is cùm ex triumphis ſuis immerabilia agri jugera Reipublicæ adjudicaſſet, viritim ſingulis quaterna dena tantum diviſit, & ſibi ipſi nihil ultra reliquos conſtituit. Cumq; à quibuſdam criminaretur, quòd minimam ſibi partem attribuiſſet, publicam verò plurimam effeciſſet, dixit *neminem debere putare id parum agri eſſe, quod ſibi familiaq́ ſuæ ſatis ad alendum ſufficeret.* Hic modus agri ne alicui propter ignaram menſuram magnus fortaſſe videatur, intelligat; jugerum, actum quadratum duplicatum continere. Actus enim quadratus, centum

Val. Max. l. 4.

Auctor de viris illuſtribus.

Plin 16. c. 38.

Curius Dentatus.

Digitized by Google

Jugeri menſura.

& viginti pedibus undiq; finitur: pedis autem menſurâ ſexdecim digitorum eſt. Erit igitur jugeri menſurâ quoque verſum ducentorum quadraginta pedum. Et ideò dici jugerum Varro ait: quòd junctis duobus actibus quadratis finiatur. Hanc rationem ſequamur oportet, ſi civitati noſtræ benè conſulere volumus, ut imprimis modus agri inter privatos præſcribatur.

Modus agrorum quomodo inſtituendus.

Qua in re diligenter obſervare debemus numerum civium, agrique magnitudinem ac fertilitatem. Nec verò his anguſtiis contentus ero, ut ſatis eſſe putem ſingulis, quod diviſit Marcus Curius, qui propter frequentiam populi; & imperii adhuc parvitatem, fortaſſis arctius dimenſus eſt, ſed Senatus judicio permittendum ſtatuo, quid cuique ſatis ſit, & præcipuè cùm opulentiæ deliciæque templorum noſtrorum plura efflagitent, quàm caſta illa ætas Dentati, qui frugalitatem ac parſimoniam in laudem ducebat. Atqui privatarum quidem poſſeſſionum menſuram ſæpius auctam legimus apud Romanos, adeò ut legem tulerit Tiberius Gracchus, licere cuiq; mille agri jugera poſſidere.

Tyberius Gracchus.

Sed hoc ſtatuendum cenſeo, ut Reſpublica dives agri ſit duplici ratione.

Reſpubl. dives agri dupliciter.

In primis, ut frumenta recondere poſſit ad neceſſitatem populi, cùm temporum difficultas exegerit. Deinde; ut tenues atque inopes, qui agros emere nequeunt, eos conducere poſſint à Republ.

Agri vectigales.

Paulus in l. 1. ff. ſi ager vectig. vel amphy. pe.

Agros autem publicos vectigales potius facere, quàm alio pacto locare lõgè melius eſſe duco. Vectigales agri dicuntur (ut Paulus Jureconſultus refert) *qui perpetuum locantur hac lege, ut quamdiu pro his vectigal pendatur, tandiu neq; ipſis qui conduxerint, neque his qui locum eorum ſucceſſerint, auferri eos liceat:* ut pluribus fieri conſuevit.

Vectigalia Reip. utilia.

Hoc pacto longè ditior civitas erit, & ejuſmodi vectigalia pleraque ad uſum publicum ſuppetent; neque erit opus crebrò tributa imperare, quæ quidem moleſtiſſima populo ſunt; & invidiam faciunt his qui Reipubl. præſunt. Hæc ratio diligenter obſervanda eſt, ut major pars agri publica ſit, minor autem privata.

Lacedæmoniorum cõvictus publicus.

Illa enim Platonica civitas optimis argumentis ab Ariſtotele repudiata eſt. Et convictus ille Lacedæmoniorum in quo publicè epulabantur, omniaque in publicum congerebant, magnæ

admodum

admodum difficultatis eſſet, & haud ſcio an perſuaderi poſſet ætate noſtra, propter diverſos hominum mores, ſtudiumque rei familiaris, cui pletiq; omnes incumbunt. Nuſquam enim invenitur populus aliquis qui in communi laboret, publicè epuletur, nihil privati quiſpiam poſſideat, ſed complures patresfamil. ſocietatem ineunt utilitatis gratia, quò commodius degere poſſint, civilemque ſocietatem conſtituunt. Quocirca de ſingulis domibus aliquid deinceps ſcribere, æquum eſſe cenſeo, nam de agri ratione latius tractabimus infra, ubi ex Hippodami Mileſii ſententia civitatem, regionem, atq; agros dividemus.

DE SIMILITVDINE REI FAMILIAris & Reipublica: de officio patrisfamilias, & de ſervitiis, & eorum uſu.

TIT. II.

Rei familiaris & publica ſimilitudo quædam eſt.

REI familiaris & publicæ ratio in pleriſq; convenit. Nam ſicut civilem ſocietatem paucos qui imperēt, multos autem qui obſequantur habere oportet: ſic res domeſtica unum qui præſit, & eum quidem ætate majorem, reliquos autem omnes qui pareant habere debet. Et ſicut in civitate æquo animo obtemperando, aliis juſtè imperare dicimur, ſic obſequendo rem familiarem regerę conſuevimus. Leges ſibi præeſſe ſciunt, qui magiſtratum gerunt: ſic & qui familiæ præſunt, optimi patrisfamil. normam imitantur. Benè igitur in quibuſdam civitatibus obſervatur, neminem in Senatum cooptari poſſe, qui familię curam non gerat.

Senator non niſi paterfamilias.

Doctiſſimi veteres, qui eleganter admodū locuti ſunt, ea quæ volebant oſtendere magna cura ac ſolicitudine fieri, ſive etiam ingenui animi affectu, familiariter facta dicebant: ut apud Terentium comicorum obſervantiſſimum, ſenex ille de filio loquitur. *Hic parva conſuetudinis cauſa, hujus mortem tam fert familiariter, quid hic mihi faciet patri?* Graviter voluit oſtendere eum illius tuliſſe mortem.

Familiariter factum. *In Andria.*

Nec ab re hujus verbi conſuetudo eſſe videtur. Sit igitur diligens oportet qui familiam gerit, ea imperet, quæ factu non difficillima ſint, Memineritque ſemper, ſe aliquando paruiſſe:

Patrisfamilias officium.

& verbis potius quàm verberib. caſtiget: malitq; familiam ſeveritatem ſuam vereri, quàm ſævitiam formidare. Peſſimè enim cum ea familia agitur, quæ metu potius quàm ſtudio ad induſtriam excitatur. In magnis præterea laboribus, magniſq; functionibus primùm ſe oſtendat oportet paterfamilias pudebit enim deſidiæ ignaviæq; minores, ubi majorē ſolertem induſtriumq; viderint. Sic alia ex parte cavebit ne quid turpiter agat; quod familiares ſui ſuſpicari poſſint. Longè quidem magis qui præſunt, exemplo quàm peccato nocent. Diſciplina rei familiaris duas in primis conſiderationes habet. Unam erga perſonas quibus præeſt, alteram autem circa res. Perſonarum in familia aliæ ingenuæ ſunt; aliæ verò ſervituti addictæ. Quemadmodum ergò ſe habeat erga conjugem, erga filios, erga ſervos, optimè oportet ut calleat paterfam. Servorum conditio miſera eſt, viles enim perſonæ famulantur, & præcipuè temporibus noſtris; quibus per religionem Chriſtianam non licet ſervire ſacris noſtris initiatum, & jure optimo. Iniquum namq; eſſet hominem illum homini ſervire, quem ſacro fonte ablutum Deo dicamus. Apud veteres autem magna multitudo fuit ſervorum, adeò ut ex urbibus nonnullis liberos omnes exegerint; & nonnunqu m redeuntes dominos hoſtili bello excepe- rint. Scytharum gentem olim invictam penè fuiſſe legimus. Nam Darium Regem Perſarum à finibus ſuis non modò prohibuerunt, verùm in turpem quoq; fugam verterunt. Cyrum cùm toto exercitu trucidaverunt, Alexandri copias deleverunt, Parthicum ac Bactrianum imperium condiderunt: Aſiam annis mille & quingentis vectigalem habuerunt: à qua tamē victores tertia expeditione cùm redirēt (annis enim octo à conjugibus abfuerunt) ſervili bello extruduntur. Conjuges namq; tædio longæ expectationis feſſæ, ſervis ad cuſtodiam pecoris relictis nupſerant: qui redeuntes dominos non ſine cæde finibus ſuis prohibuerunt, & quanquam poſtremò dominorum victoria fuit, tamen vario marte ſæpius pugnam invaſerunt. Sed tandem victi ſervi crucibus affixi pœnas dederunt: mulieres autem turpitudinis conſciæ, partim ferro, partim laqueo mortem

Diſciplina familiaris.

Servorum conditio.

Chriſtianus an ſervus.

Scytharum gens invicta. Vide Iuſtinū.

Scythæ à ſervis ſuis finibus excluſi.

ſibi

ſibi conſciverunt. Inter memorabilia Romanorum bel- *Bellum ſervile.*
la nonne etiam Servile bellum nominatur? quod nomē
à victis ſervis manavit, ut Macedonicum, & Punicum
à victis Pœnis Macedonibuſque: & ſic Chryſus & Spar- *Chryſus & Spartacus gladiatorum duces.*
tacus, qui ruptis ergaſtulis ſervilem exercitum contra
Romanum imperium duxerunt, nomen inſigne bello
meruerunt, ut nonnulli alii ingenui Imperatores. Præ-
ſtiterunt etiā nonnunquā ſervitia ſpectatæ fidei exēpla,
ut Plotio Planco Servio, is enim proſcriptus à Trium- *C. Plotius. Plancus.*
viris fuerat, & in villa juxta Salernum latitabat: cum-
que milites ad inquirendum miſſi, unguenti odore quo
delibutus erat, eum indagarent, ejus ſervos compre- *Servi fideles.*
henderunt: qui multùm ac diu male habiti, variiſque
tormentis lacerati, non prius dominum prodiderunt,
quàm miſeratus fidem ſervorum Plancus, in medium
venit, jugulumque militibus præbuit, ut à cruciatu ſer-
vos liberaret. Marcus etiam Antonius Orator peregre *M. Antonii oratoris fidelis ſervus.*
gius inceſti reus, fidem ſervi qui laternam prætulerat,
ad judicium deducti, expertus eſt: qui verberibus lace-
ratus, equuleo ſuſpenſus, & candentibus laminis exu-
ſtus, nunquàm domini inceſtum (cujus conſcius fuerat)
indicavit. Sic & alii nonnunquam inventi ſunt, ſed ſer- *Servilis fides raro tentanda.*
vilis fides rarò (ſi fides) tentanda eſt. Liber homo qui
ſervis imperat, in primis cogitare debet eos homines
eſſe, non belluas; nec ſævire in eos verberibus & cate- *Servi quomodo tractandi.*
nis: obdurant namque plagis, nec quippiam agunt niſi
inviti. Mitius agendum eſt cum eis, exigendo quotidi-
ana opera, non inclementer. Laudanda eorum indu-
ſtria, quò alacrius laboribus incumbant. Cibaria eis im-
pertienda ſunt, quæ robur firment, ſine elegantia, &
ſumptu. Veſtis quoque ſit quæ eſtate regat, hyeme au-
tem à frigore ac pluvia defendat. Algidi namque ſervi,
tremebundi & famelici nullum officium præſtare poſ-
ſunt. Proinde manſuetudinis humanitatiſque majorum *Patroni ſervorum non domini voluerunt appellari.*
noſtrorum meminiſſe debemus, qui patroni potius no-
men (quod à patre trahitur) in ſua mancipia ſumere
voluerunt, quàm domini, quod quidem tanquam odio-
ſum abdicarunt. Dividenda opera inter ſervos ſunt, & *Opera.*
illi ad rem ruſticam dimittēdi, qui robuſtiore ſunt cor-
pore: graciliores autem, minuſque validi ad artes illas,

Ergaſtula. quibus à natura aptiores eſſe videbuntur. Veteres ergaſtula habebant, in quibus mancipia ad opera dimiſſa obſervabantur, nunc autem propter paucitatem ſervorum, quoniam uſus ille deſiit, nihil de ergaſtulis præcipiendum eſt. Cavendum eſt, ne propter herorum duritatem moroſitatemque ſervi deſperent: ſæviunt enim nonnunquam & ipſi imbecilliores, & heri verbera in liberos illorum conjugésve ulciſcuntur. Memoria noſtra ſervus extitit ingenii peſſimi, animiq; truculenti: huic ſæviſſimus herus fuit, qui in eum verberibus ſævire non deſinebat, iratus ſervus cùm dominũ ulciſci nequiret, duos quos habebat infantes anniculum unum, alterum bimulum, corripuit, turrímque editam conſcendit, dominumque vocavit, monuitque ut infantes ſuo gremio exciperet, quos quamprimum eliſos parieti, dejecit, ſeque præcipitavit, ne vivus in poteſtatem domini veniret. *Mirabile ſervi nequam exemplum recens.* *Mancipia.* Peſſima mancipia alienanda ſunt, optima autem ſervanda, & ſpe libertatis propoſita cum illis agendum eſt, ut intelligant ſe aliquãdo libertinos fore, quod quidem utile erit in omni familia. *Addicti.* Addicti verò, qui ære nobis obnoxii, per leges ſervire coguntur, donec ſoluerint, mitius à nobis tractandi ſunt. Reminiſci nanq; debemus, eos quàm primum æs noſtrũ opera compenſaverint, ingenuos homines eſſe, non autem libertinæ cõditionis, ut emancipati ſervi, qui poſt acceptam libertatem officia nonnulla civili jure nobis præſtare debent. *Mercenarii.* Quocirca habendi ſunt ut conducti mercenarii, quibus omnia liberi hominis officia præſtanda ſunt, opera clementer exigenda, pactaque merces penſitanda. Benè enim de illis audire plurimum proderit, cùm operarios alios conducere oportebit.

DE CONNVBIO MARITALI, ET VERAM amicitiam inter Coniuges eſſe.

TIT. III.

Societas Coniugii. *Coniunctio maris & fœm.* OMNIUM ſocietatum nulla magis eſt ſecundum naturam quàm maris & fœminæ. Eſt ſiquidem unicuique animali inſitum à natura ſui generis ſtudium & conſervationis ratio per conjunctionẽ maris & feminæ.

Nulla

Nulla .n.belua adeò truculēta eſſe poſſunt,adeò ſoliva-ga aliarumq; aſpectū fugiens,quæ ſuo tēpore ſui generis comparem procreandi cauſa non quærat. Optimè autem Plato oſtendit per naturam mares ubique gentium non modò inter homines, verùm etiam inter bruta fœminis præ eſſe,hi enim robuſti magis, & duriore corpore ad tolerandos labores cernuntur, quo circa & paſtum quærere, latibula tueri, & natos ab omni vi atque impetu defendere magnis viribus ſolent. Hæc naturæ inſtitutio nos ad monet,ut cùm propoſuerimus de civili ſocietate diſſerere, nullaq; ſocietas magis ſit ſecundū naturam, quàm maris & fœminæ, de connubio maritali aliquid ſcribamus. Et præcipuè cùm matrimonia cives civibus diuturna neceſſitudine conjungant, & infenſos atq; inimicos concilient,ut de Julio Cæſare,GneoPompeio legimus, quorum affinitas quandiù viguit, civile incendium ſedavit, duriſſima quæque bella ad pacem & concordiam redegit; Nam niſi raptæ virgines Sabinæ parentum animos placatos, connubiiq́ue jura reddidiſſent, actum omnino de rē Romana fuiſſe. Magni igitur intereſt de conjugio diſſerere, ſi pręcepta Reipublic. abſolvere volumus, quà in re haut ſcio an omnino à Platone diſcedendum ſit; cùm ille pręcipiat ſecundum tragicam ſententiam vetuſtiſſimumque proverbium, *amicorum omnia communia eſſe*, & communem amicitiam in Republica ſtatuat, communes uxores, liberos, reſq; omnes eſſe debere aſſerit. Quę quidem res nec utilis mihi, nec conveniens aut decora eſſe videtur. Nam ſi mulieres in medio relinquuntur, concubitus earum promiſcuus erit. Unus plurib. congredietur, una plures viros complectetur. Ordinem Platonicum illum(quē pudoris cuſtodem facit) obſervare impoſſibile factu eſſet repugnante natura, nec aliud quidpiam mihi hoc videtur, quàm naturalem amicitiam deſerere, & communem quandam, quę nuſquam invenitur, quęrere. Ducit enim homo uxorem non modo procreandi cauſa, ſed & ut conſortem vitę ſibi eligat, quę utriuſque fortunę ſecum ſit particeps. Ipſe enim qui ratione ducitur commoda vidæ ſuæ quærit, nec ſatis ſibi ſine conjuge conſultum eſſe cernit. Idcirco cùm domicilium paravit, u-

ma naturalis.

Mares ubiq; fœminis præſunt.

Matrimonii utilitas.

Iulius Cæſar & Cn. Pompeius affines.

Sabinarū virginum laus.

Amicorum omnia communia.

Platonis ſententia nō approbanda.

Vxoris ducendæ ratio.

xorem tum ducit liberis ut indulgeat, ac commodius degat, & utriuſque fortunæ caſus æquius perferre poſſit. Eſt in primis homini neceſſarium, victum quærere, ut in ſenectute, atque ægrotatione ei tutius ſit conſultum. Quocirca opus eſt vel ruſticari, vel navigare, vel alio aliquo genere negociari, ut aliquas facultates acquirat. Ideo provida humani generis parens noſtra natura maritale conjugium comparavit, ut non ſolum jucundiſſima, verum utiliſſima quoq; vitæ ſocietas iniretur. Ac proinde (ut Xenophon in libro qui de re familiari inſcribitur prodidit) fœminas divina providentia timidiores fecit, quàm viros, quia eas cuſtodiæ diligentiæq; aſſignavit. Metus enim ad cuſtodiendi diligentiam plurimum confert, & naturalis mollities artes illis tradidit, quibus intra parietes domeſticos cum utilitate exerceantur. Præterea cùm victus cultuſq; humanus non paſſim in propatulo aut ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto & in penetralibus accumulandus aſſervanduſque ſit, neceſſarium fuit viris fortis ſub dio in hominum cœtu publiciſque congreſſibus eſſe, qui labore & induſtria comparent ea quæ ſub tecto recondantur, quorum diſpenſatio ac cura fœminæ magis convenit quàm viro. Optimè enim Ariſtoteles curam omnium rerum quæ foris ſunt, viris, earum quæ domi mulieribus aſſignat: & indecorum admodum putat quæ extra parietes fiunt, fœminas quærere, ſicuti quæ intra ſunt, viros diſpēſare. Et hac ſocietate non modò id aſſequimur, quod animalia reliqua, ne ſcilicet noſtrum genus diuturnitate temporis occidat, verùm mutua auxilia vitæ tam cùm nobis à corpore minus bellè eſt, quam cum ſenectus ingraveſcit. Omnia namq; præſidia humanæ vitæ facilius nobis per connubium, quèm per ſolitudinem comparantur. Quid quod naturæ reſtituere debemus, quòd mutuò accepimus? ut pote vitam aliis dare, quam nobis parentes noſtri tribuerunt, qua ex re id nanciſcimur, ut filii nobis per ætatem ſenio confectis, & imbecillioribus factis id reſtituant quod à nobis in eorum infirma ætate acceperunt. Alant nos in ea ætate, in qua baculo nitentes, infirmi invalidique ſumus, ſicut nos illos educavimus in prima eorum ætate; cùm noſtris

Victus homini neceſſarius.

Maritale cōiugium.

Cur fœminæ timidiores, quam mares.

Viri imperiū foris fœminæ domi exercēt.

Coniugii commoda.

Naturæ debitum reſtituendum.

Antipelargia.

ulnis

alnis ſuſtinebantur, vel reptando humi niti conabantur. Et hoc pacto viciſſitudo naturæ perpetuò adimpletur,& quod in ſimplici genere nequit, in ſua ſpecie cōſervatur. Præterea ſenectutis noſtræ incommoda (quæ quidem innumerabilia ſunt, & varia morborum genera, quæ effœtam illam ætatem vexant,& quaſi conſpiratione facta in ſenes irruunt) qua alia ratione tolerari poſſunt, quavé conſolatione leniri, niſi filiorum ſpe atq; auxilio? Multo enim minora mala videntur ea quæ patri ſenio confecto accidunt, cum cernit ſe deficiente filios pubeſcentes corpore & viribus in dies adoleſcere, quàm ea quæ viro orbo, ac ſine progenie, qui in ſeipſo deficere animadvertit vires corporis atque animi,& ſecum ſpem omnem auxilii poſteritatiſq; decidere: Atqui mors ipſa, quæ omnibus moleſtiſſima eſt, minus aliquid moleſtiæ affert, illis qui cùm ſciant ſe eſſe mortales, nec poſſe diutius vivere quàm conditio humana patiatur, intuentur, filios ex ſe genitos, qui eos exprimant, eorum nomine nuncupentur, & quaſi per eos vivi in hominum ſermone poſt obitum reſerventur: nam qui orbi & ſine liberis occidunt, ruinam ſecum ſui generis trahunt, maleq́ue de Republica & de hominum genere meriti, perpetua oblivione obſcurantur, nec veſtigium vitæ ſuæ ullum inter mortales aliquo tempore relinquunt: quod quidem pulcherrimo exemplo docuit adoleſcens quidam Lacedæmonius, nam cùm Dercyllidas optimus Imperator in conſeſſum deſcendiſſet, ſedendi locum, juniorum nemo (ut moris erat) eidem cedere voluit; quin exprobrando ajunt pro ſe quiſque: *Noli admirari, non enim tu, mihi qui ceſſurus ſit, cùm grandior natu fuero, genuiſti.* Proinde maximo bono videtur mihi orbare cives ſuos Plato, cùm filios ignotos eſſe parentibus præcipit, & hac in re non diſſimiles homines belluis efficere. Illi enim tandiu catulos dignoſcunt, quandiu uberibus ſuis illos alunt, depulſos autem lacte e veſtigio ignorant. Homines autem rationis participes nunquam filios negligunt, nunquamq́ue ab eis negliguntur, vivunt ſimul, operantur ſimul, familiari alloquio ac confabulatione fruuntur, viciſſitudine officii ac pietatis ſuſtentantur, qua quidem re haud

Senectutis incommoda quomodo lenienda.

Filiorum ſpe lenitur languida ſenectus.

Mortem quã reddant tolerabiliorem.

Dercyllidas neglectus, quòd liberos nullos haberet.

Plato vult filios parentib. eſſe ignotos.

ſcio an quippiam aliud mortalibus majus accidere poſſit. Ducendam igitur uxorem civili viro eſſe duco, non modò neceſſitatis, ſed commodioris jucundiorisque vitæ gratia, cum qua grata vitæ ſocietas ineunda eſt, non ad libidinem explendam, ſed ad propagandam ſobolem, munuſque civile adimplendum, quod quidem proprium connubii eſt. Præclarè Ælius Verus Romanorum Imperator (quanquam vitæ ſuæ turpitudinem oſtendit) uxori conquerenti de extraneis illius voluptatibus, reſpondiſſe fertur: *Patere me coniunx per alias mulieres exercere cupiditates meas, uxor enim dignitatis nomen eſt, non voluptatis.* Habet enim connubium, religionem in ſe quandam, non modò apud nos, qui ſecundum Chriſtianam veritatem inter ſacramenta matrimonium cenſemus, ſed apud vetuſtiſſimos quoque qui de religione à virtute aberrabant. quod quidem ex cõnubii uxoriſq; nominibus cerni licet. Nubere enim apud priſcos operire ac regere ſignificavit, unde & nubes dictas Varro aſſerit, quòd cœlum regant, ſic etiam nuptias, quòd ſponſus & ſponſa eodem flammeo à ſacerdote operiebantur. Eleganter, & longè melius quàm nos veteres dicebant *mecum nuptam* non autem mihi, quaſi eodem flammeo mecum coopertam. Unde hoc verbum tam ad mares quam ad fœminas pertinebat. Pomponius vetuſtiſſimus tabularum ſcriptor in Panuceatis dixit: *Sed meus frater maior poſtquam vidit me deſectum domo, nupſit dotata vetula varicoſa Aphra.* Sic & novum nuptum, ſicuti novam nuptam apud Plautum legimus. Uxoris nomen etiam religionem præ ſe ferre videtur, fit enim ab ungendo: puellæ namque maritorum ædes cum primùm ingrederẽtur, poſtes oleo quod à ſacerdote acciperent, ungebant, lanamq; ſtulta quadam ſuperſtitione Jano diſque Laribus præfigebant, & lotos deinde quamprimùm maritos eodem oleo ungebant. Cujus rei vetuſtiſſimus Poëta Ennius teſtis eſt, cùm dicit.

Uxor ducenda, in quem finem.

Ælius Verus.

Connubium religioſum.

Nubere.

Nuptiæ.

Nupta mecũ.

Citatur à Nonio Marcello.

Uxoris nomẽ unde originẽ habeat.

Exin Tarquinii bona fœmina lavit & unxit.

Lex Romuli.

Lex Romuli de matrimonio fuit (ut etiam ex Græcis teſtatur Dionyſius Halicarnaſſeus) *mulierem nuptã, quæ per ſacras leges viro conuncta eſſet, pecuniarũ omnium*

Matrimonia farracea.

Ordeum vetuſtiſsima fruges.

Athenienſium decretum de gemina uxore ducenda.

ac ſacrorum eſſe ſociam. Vocabant enim Romani legitima ſacraque matrimonia farracea propter farris communionem. Nam ut Græci ordeum vetuſtiſſimam frugem putabant, & ordei primitias in ſacris offerebant, ita Romani vetuſtiſſimum far putãtes, ſacrificia omnia ex eo faciebant. Socias autem fieri uxores viris, ſacratiſſimi & primi alimenti ſacrificio volebant: & fortunę communio cognomen habuit ſocietatis farris. Decretũ aliquando fecere Athenienſes, ut quiſque duas eodem tempore ducere poſſet uxores, quæ quidem lex turpis omnino ac pernicioſa eſſe cernitur, tollit enim munus quod optimum eſt ſanctæ amicitiæ, & efficit ut nulla concordia inter virũ & uxorem eſſe poſſit: iniquum eſt namq; unum duas habere uxores, ſicuti & unam duos habere viros, cùm natura ipſa virum fœminæ æquo jure conjunxerit.

Socrates bigamus.

Uxorum Socratis rixæ.

Socrates cùm pleroſque Athenienſes cerneret duas ducere, itidem efficere voluit, & cùm Xantippem haberet moroſam admodum & difficilem, ex qua Lamproclem genuerat, Ariſtidis etiam illius juſti filiam ſine dote duxit Myrtonem nomine, ex qua Sophroniſcum Menexenumq; ſuſtulit filios, hæ aliquando inter ſe (ut moris eſt) rixabãtur, is autem per jocum eas irridebat, aſſerens indecorum eſſe pro deformi viro formoſas uxores colluctari, qui jocus eas ad concordiã redegit. Et cùm ſemel domum rediret, ab eis malè mulctatus eſt. Sed admirari nolo Socratem virum virtuti deditum duas duxiſſe uxores: Nam cùm priorem illam Xantippem iracundam admodum ac moroſam diu perpeſſus eſſet, admiranti Alcibiadi quòd tam difficilem tamq; acerbam mulierem perferret, nec domo exigeret,

Socratis reſponſum.

reſpondit: *cùm talem domi perpeteretur, ſe inſueſcere, atq; exercere ea foris ferre, quæ quotidie ſibi per injuriam contumeliamq; ab aliis inferrẽtur.* Voluit igitur duas habere, quo habitum patientiæ longè magis perficeret.

Uxor una duobus viris apud Lacedæmones.

Quod apud Lacedæmonios (ſi vera ſunt quæ de Republica ſcripſit Xenophon) contrarium obſervabatur, licuiſſe enim per legem unam (ait) duobus collocatam eſſe, ut ſcilicet perpetuò domi apud virum degeret, poſſe tamen aliquando ad amatorem divertere, ſine injuria ac probro, præcipuè ſi vir peregrè militiavé

eſſet. Hæ duarum opulentiſſimarum urbium contrariæ leges docuerunt, ut arbitror, oportuna fabella matris importunitatem amoliri: ut de Papyrio puero illo ſapientiſſimo fertur, qui propter egregiam indolem ante ætatem in Senatum cooptatus eſt. Nam cùm aliquando à patre (ut moris erat) puer admodum in Senatum duceretur, conſultiſque omnibus adeſſet, à matre non modò rogatus, verùm verberibus quoque cæſus eſt, ut ſecreta ei Senatus proderet, puer autem, ut jam futuræ virtutis ſigna oſtenderet, ſcitè admodum reſpondit: Senatus hodie anceps fuit, idque cogitandum cenſuit (quanquam primùm deliberabitur) utiliuſné ſit virum unum duas habere uxores, an unam duobus eſſe denuptam. Pudet me duarum urbium non ſolum Græciæ verùm univerſi terrarum orbis clariſſimarum, decreta refellere, ſed hoc auſim dicere, nihil mihi videri his duabus legibus importunius, nihilq; quod jure optimo magis reprehendi aut irrideri poſſet. De uxoribus variæ fuerunt leges, & turpiſſimæ etiam conſuetudines. Inſtitutum fuit apud Athenienſes, quod quidem permittebatur fratri germanam ſororem uxorem ducere, nec turpè fuit Cimoni Milciadis filio Elpinicem eodem patre natam conjugem habere, cùm cives alii complures eodem præſcripto uterentur. Ægyptii quoque (ut Diodorus ſcribit) pro opibus ac voluntate plures ducunt uxores, nulluſque ex eis genitus ſpurius habetur, etiamſi ex ſerva conceptus eſſet. Dicunt enim ſolum parentem generis eſſe authorem, matrem verò nutrimentum & locum infanti præbere ajunt. Eorum autem ſacerdotes nõ niſi unam per leges ducere poſſunt. Turpius agunt Britanni, ut locupletiſſimus teſtis eſt Julius Cæſar in elegantiſſimis commentariis ſuis, cùm ait *Britanni uxores habent deni duodeniq; inter ſe communes, & maximè fratres cum fratribus, parenteſq; cum liberis: ſed ſi qui ſunt ex eis nati, eius habentur liberi, à quo, primùm virgo quaq; ducta eſt.* Parthi uxores dulcedine variæ libidinis ſinguli habent, idcirco nulla delicta adulterio gravius vindicant. Armeniis mos fuit (ut ait Strabo) virgines ante earum nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſituras ad littus maris mittere,

Papyrius prætextatus.

Decreta importuna.

Athenienſium inſtitutum.

Cimon Milciadis filius ſororem duxit.

Polygamia Ægyptiorũ.

Britannorũ mos coniugalis.

Parthi.

Armeniorũ mos.

quæ

quæ etiam ex turpi quæſtu pro relicta pudicitia, Veneri per ſacrificium perſolvebant. Simile quiddam de Lydiis ſcribit Herodotus. Nihil Babylone corruptius moribus quondam fuiſſe teſtatur Curtius, nihil ad invitandas alliciendaſque immodicas cupiditates inſtructius. Liberos enim conjugeſque cum hoſpitibus ſtupro coire, modo precium flagitii daretur, parentes maritique patiebantur. Hæc eo conſilio dixi, ut omnes intelligant Romanos optimè de matrimoniis ſanxiſſe: quibus tamen ſi quid deerat, pontificio Chriſtianorum jure optimè additum eſt, adeò, ut ad cumulum nihil poſſit accedere.

Lydii.

Babylonii.

Stuprum hoſpitibus conceſſum.

Cenſores ſingulis annis luculentam orationem ad populum Romanum habebant, in qua juvenes hortabantur, ut ſinguli uxores ducerent, idque è Republica eſſe compluribus argumentis exemplíſque oſtendebant, nec parvæ laudis erat ſuper ea re ſecundo populi rumore ac plauſu perorare. Metellus Numidicus gravis ac diſertus orator, cùm Cenſor eſſet, & ad populum de ducendis uxoribus oraret, ejuſmodi verba protulit: *Si ſine uxoribus poſſemus, Quirites eſſe, omnes, ea moleſtia careremus: ſed quoniam ita natura tradit, ut nec cum illis ſatis commodè, nec ſine illis ullo modo vivi poſſit, ſaluti perpetuæ potius, quàm brevi voluptati conſulendum eſſe videtur.* Hæc manifeſta confeſſio moleſtiæ rei uxoriæ, minus grata fuit pleriſque civibus Romanis. Dicebant namque Metellum cenſorem, cui conſilium eſſet populum ad matrimonia adhortari, non oportuiſſe de moleſtia incommodiſque rei uxoriæ confiteri, ne diſſuadere abſtinereque à matrimoniis populum potius quàm adhortari videretur, ne paucorum virorum mulierumque importunitas ac difficultas in connubio maritali, reliquis omnibus obeſſet, cùm nihil penè in omni humana vita inveniri queat, quod omni ex parte abſolutum perfectumque ſit, cumque hoc pro comperto ducere poſſimus, nullam amicitiam magis ſtabilem inveniri magiſque omni officio ac pietate accumulatam quam matrimonii. Quatuor quidem ſanè amicorum paria cum plauſu & admiratione omnium ſeculorum comprobantur, vixque eorum laudis Græci

Cenſorū orat ad populum, de ducendis uxoribus.

Metelli Numidici oratio, cur populo minus grata.

Quatuor amicorum paria.

omnes ſcriptores, qui illorum nominibus libros ſuos repleverunt, ſatis eſſe videntur: at infinitam penè multitudinem, mulierumque mutuò amore honeſti connubii flagrantium, non modò non admiramur, ſed ne laude quidem aliqua afficimus. Pylades pro Oreſte ſe morti obtulit, Alceſtis Admeti Theſſaliæ Regis mariti ſui fata ſubivit. Et Tiberius Gracchus ſalutem conjugis ſponte ſua propria morte redemit. Nam cùm domi angues duos reperiſſet, hoc fato deſtinatos, ut niſi alterutrum interemiſſet, ipſe cum omni familia periret: ſin marem dimitteret, ſe evaſurum: ſin fœminam, Corneliam conjugem: tanto amore ejus tenebatur, & tanti conjugem faciebat, ut mori maluerit, quàm uxoris fatum cernere. Et ſi Damon & Pythias diuturnæ Pythagoricæ philoſophiæ ſilentio eruditi, mutuo ſtudio adeò inter ſe conjuncti erant, ut alter alterius ſiſtendi in capitali judicio vas factus eſſet, & ad diem rediiſſet; non majorem nobis admirationem reliquerunt, quàm Minyarum conjuges, qui à Lacedæmoniis ob crimen affectati regni, cuſtodiæ mancipati, capitalique judicio damnati, noctis tempore (ut moris erat) ſupplicium expectabant: eorum verò conjuges, quaſi viros ſupremùm allocuturæ, aditum à cuſtodibus impetrarunt, commutataque veſte, ſimulatoque dolore, velatis capitibus, maritos abire paſſæ ſunt, ſeſeque morti objecerunt, ut viros incolumes dimitterent. Sic & Theopompus Lacedæmonius permutato ſimiliter cum uxore habitu, è cuſtodia ut mulier evaſit, relicta conjuge in eodem capitis periculo, à quo per eam fuerat liberatus. Achilles Patrocli amici morte auditâ, ita miſerabiliter flevit, ut vix à familiaribus prohibitus ſit, ut à ſeſe manus abſtineret. At Plancus qui claſſem quinquaginta navium in Aſiam reduxit, poſtquam Tarentum appulit, & uxor ejus Oreſtilla, quæ illuc eum comitata fuerat, repentino morbo correpta periit, ſolutis de more exequiis, ferro incubuit, quem cùm amici prohibere nequirent, corpori conjugis conjunctum in rogum impoſuerunt, communeque ſepulchrum Tarenti conſtituerunt, ut maritalis memoria diutius ſervaretur.

Pylades & Oreſtes. *Alceſte.* *Tyberius. Gracchus.* *Val. Max.* *Damon & Pythias, uxorum miſerabilis amor.* *Cic. in off.* *Theopompus.* *Achilles & Patroclus.* *Plancus.* *Oreſtilla.*

Pan-

Panthea quoq; ſuper quæſitum viri inter mortuos milites cadaver ferro incubuit. Sic & Portia Marci Catonis filia cum victum interemptumque Brutum virum ſuum excepiſſet, prohibentibus neceſſariis ſuis ferrum, candentes carbones ore haurire non dubitavit, novoq; genere mortis perpetuis ſeculis conjugalem affectum teſtata eſt. Sed quod à ſingulis aut paucis fit, minore fortaſſe admiratione dignum videri poteſt. Quid quòd apud Indos mulieres omnes, cùm eſt cujuſque earum vir mortuus, in certamen judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit (plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ) quæ verò eſt victrix, ea læta proſequentibus ſuis unà cum viro in rogum imponitur, victæ autem mœſtæ diſcedunt: cujus conſuetudinis locupletiſſimus teſtis eſt Cicero in quinto librorum ſuorum quos de Tuſculanis quæſtionibus ſcripſit, & Græci nonnulli ſcriptores ſpectatæ fidei id verum eſſe affirmant. Fuerunt etiam quæ viros forti animo ulciſcerentur, ut de Camma apud Galatas ſcribit Plutarchus in libello quem de illuſtribus fœminis edidit. Erant eodem tempore Galatarum potentiſſimi cives Sinatus & Sinorix neceſſitudine & conſuetudine conjuncti. Sinatus uxorem duxit Cammam forma & moribus præſtantiſſimam, ea de more patriæ Dianæ (quæ numen præſentiſſimũ habebatur) dicata erat; ejus tamen amore, nulla neque pietatis neq; affinitatis viri ratione habita, impatienter tenebatur Synorix, qui flagitio facinus etiam addere cogitavit. Nam cùm eam nullis pollicitationib. expugnare poſſet, dolo Sinatum ejus virum interemit, quippe qui viri morte matrimoniũ viduæ omnino ſperaret, verùm cum per ejus potentiam Camma à neceſſariis cogeretur ei nubere, ſimulato aſſenſu, viri injuriã ulſciſcitur, quandoquidem ante aram deæ, quam connubii authorem ſe invocare ſimulabat, phialam tenens quaſi ſacrificium faceret, partem poculi hauſit, partem autem Synorigi tradidit. Erat autem mulſum veneno mixtũ, quòd cum ille ebibiſſet, his verbis Dianã deprecata eſt. *Te Dearũ præclariſſima obteſtor, me huius ultionis tantùm gratia viro Synato ſuperſtitẽ hactenus fuiſſe. Quid enim illo mortuo tanti temporis uſus afferre poterat, præter*

Panthea. *Portia Catonis filia.* *Mirum de mulieribus India.* *Camma mulier illuſtris.* *Sinatus.* *Sinorix.* *Diana numẽ.* *Camma factum.* *Camma precatio.*

huiuſce

hunſce ultionis ſpem? Cuius iam compos tuo numine effe-cta, libens volensq; ad virum deſcendo. Tibi verò Synorix hominum omnium deterrimo ſepulchrum pro thalamo pare-tur, & pro nuptiis funus amici ac familiares tui praparent. Facinus namq; quod tam nequiter in virum meum commi-ſiſti, in praſentia animadverti. Sinorix dolore ſimul ac furore percitus circumferri ſe in lectica jubet: atqui cum remedii nihil afferretur, magno cum dolore è vita migravit. Camma verò ubi defunctum Synorigem comperit, promptoanimo, & hilari vultu diem obiit. Sed ne in exemplis cenſendis quæ quidem innumerabilia eſſent plurimus eſſe videar, ſermonem perſtringã, non multisq; concludam: nulla verior amicitia, nulla celebrior, nulla utilior, nullaque ſanctior eſſe poteſt, quàm illa quæ maritali conjugio copulatur. Proinde verè mihi locutus videtur Propertius cùm ait:

Maritalis amicitia veriſſima.

Omnis amor magnus, ſed aperto coniuge maior.

Et ſuaviſſimæ illæ lamentationes auditæ etiam Manibus (ſi Poëtis auſcultare volumus) Orphei thracis pro chara conjuge Eurydice, id verum eſſe teſtantur.

Virg. 4. Geor.

DE OFFICIO MARITI.

TIT. IV.

SAtyram Menippeam ſcripſit M. Varro, in qua quidem de officio mariti diſſeruit, ea cum pleriſq; aliis libris ejus nuſquam memoria noſtra reperitur: & certè ſi extaret lucem nobis hoc loco præclaram faceret, cum viri illius doctrina admirabilis appareat, non ex libris qui perierunt, ſed ex indicibus quibuſdam, & particulis quas plerique ſcriptores quaſi teſtimonium rerum ſuarum in eorum ſcriptis inducunt, ſicut Aulus Gellius in primo librorum ſuorum de noctibus Atticis, cap. XVII. qui de corrigenda uxore ejuſmodi Varronis verba ponit. *Vitium* (inquit) *uxoris aut tollendum, aut ferendum eſt: qui tollit vitium, uxorem commodiorem praſtat: qui verò fert, ſeſe meliorem facit.* Tollere hoc loco Gellius corrigere ſignificare ait, & intelligit Varronis fuiſſe ſententiam, vitia emendanda in uxore eſſe à marito: ſed quæ minus emendari poſſint, ferenda

Varronis Menippea, citatur à Gellio & aliis grammaticis.

Vitium uxoris qua ratione ferendum.

eſſe,

eſſe, qua quidem patientia mariti fiunt meliores. Turpitudines autem & flagitia neutiquam toleranda ſunt, ſed conſulendum eſt honori domus noſtræ, redigendaque vxor ad bonos mores, ſi fieri poteſt, ſin ſecus, lege agendum eſt. Accuſatam de adulterio uxorem Cæſar repudiavit: & Lyſiam authorem præclariſſimum non puduit, ſuam luculenta etiam oratione obnoxiam facere. Perniitioſiſſimi, ac temerarii cives judicandi ſunt, qui deprehenſam conjugem ferro ulciſcuntur.

Turpitudo uxoris.

Adulteram uxorē Cæſar repudiavit, de qua re Suet.

Optimè Cato Cenſorius eum qui uxori manus inferret, inſectandum deteſtandumque eſſe arbitrabatur, non aliter quàm ſi divina ſacra aut Rempubl. violaſſet. Satis cuique, ſuperq; eſſe debet judicem ac legem ultricem habere: impium namque eſt, & omnino abominandum manus conjugali cæde polluere. Nero per iracundiam uxorem Poppæam ictu calcis interemit. Et quamvis ad ſævitiam natus eſſet, tamen tantopere eum pœnituit, ut illius cadaver nō igni aboleri more Romano paſſus fuerit, ſed rogum exterorum conſuetudine odoribus condiri juſſit, & ſepulchro Juliorum inferri. Non tamen hæc eò conſilio dixi, ut ſegnem maritū eſſe velim, & oculis caligantibus, ut ultimus omnium probra uxoris ſciat, ſed diligentem laudo, & lynceis oculis omnia contuentem. Turpe enim fuit Antonino Cæſarum optimo Fauſtinam conjugem omnibus pudicitiæ laudibus efferre, cùm turpido ejus notiſſima eſſet, omneſque ſcirent eam apud Cajetam conditionem cum mimis & hiſtrionibus elegiſſe. Nonne L. Sylla qui felix jactabatur, vel ex hoc ſolùm infeliciſſimus habendus fuit, quòd uxorem Metellam tunc pudiciſſimam eſſe arbitrabatur, cùm vulgò ſui corporis turpiſſimis quibuſcunque poteſtatem faceret: & Græcis verſibus Athenis decantaretur: ipſe autem ignoraret, nec thori ſui labem ſuſpicaretur, quam hoſtium convitio didiciſſet. Probro autem objiciebatur Philippo Macedoni, quòd cùm victor tot populorum ac Regum eſſet, uxorem adulterii ſuſpectam haberet, & ejus injurias æquo animo toleraret. Ab ea namque aliquando per iracundiam extruſus eſt, cùm de more cubiculum introire vellet,

Vxores mitiùs tractandæ.

Nero uxorem interemit. Suet.

Maritus lynceos habeat oculos.

Antoninus uxoris turpitudinē tegere curavit.

L. Sylla uxoris ſtuprum neſcit.

Philipp. Macedo iniuriā ab uxore acceptum riſu diſſimulavit.

vellet, qui excluſus tacuit, & tragico cavillo ſeipſum conſolatus eſt, injuriamq; riſu diſſimulavit: nec puduit maritum diſſimulando vincere uxoris turpitudinem.

Abuſus patientia mariti.

Meſſalina Claudii Cæſaris uxor.

Abutuntur enim fœminæ conjugis patientia, & impunitatem ſuam illecebram licentiamque peccandi eſſe putant. Deprehenſam in adulterio Meſſalinam excuſabat Claudius, illa autem animum à crimine ſumebat, & palam ea omnia agebat, quæ antea clam & remotis arbitris occultare cupiebat, & ad id tandem ab ea ventum eſt, ut Silium in oculis ſervorum & ancillarum complecteretur, nec contenta eſſet occulta voluptate, niſi teſtem libidinis ſuæ multitudinem haberet. Scimus quid de ea loquitur Satyrorum excellentiſſimus cùm ait Satyra ſexta.

Juven. Sat. 6.

Quid privatæ domus, quod fecerit Hippia curas?
Reſpice rivales divorum, Claudius audi
Quæ tulerit.

Meſſalina inſignis luxuria

Reliqua ſolutam orationem formidant. Sed Cornelius Tacitus improbitatem temeritatemque Meſſalinæ oſtendit, ubi ait libro undecimo: *At Meſſalina non aliàs ſolutior luxu: adulto autumno ſimulachrum vindemiæ per domum celebrabat, urgeri prela, fluere lacus, & fœminæ pellibus accinctæ aſſultabant, ut ſacrificantes, vel inſanientes Bacchæ: ipſa crine fluxo thyrſum quatiens, juxtaq; Silius hedera vinctus, gerere coturnos, caput iacere, ſtrepente circum procaci choro.*

Auguſti indulgentia nimia in filias.

Julia Auguſt. filia laſcivia.

Nimia etiam Auguſti in filias indulgentia eas petulantiores reddidit. Unde Julia cùm ei amicus quidam ſeverus & gravis ſuadere niteretur, ut paternæ frugalitatis exemplum ſequeretur, per contemptum reſpondit: *Pater obliviſcitur ſe Cæſarem eſſe; ego autem me Cæſaris filiam eſſe memini.* Ea licentia peccandi eò acceſſit, ut vulgo poteſtatem ſui corporis faceret; & cum conſcii flagitiorum mirarentur, quod ſimiles Agrippæ viro filios procrearet, quæ tot viris congrederetur, ſibi licere (ait) adulteros admittere, cum à viro gravida eſſet. Sed rarò pudorem ſervat mulier, quæ pudicitiam amiſit.

Mulieres facetè impudentes.

Sunt nonnullæ quæ turpitudinem ſuam verbis gaudeant profiteri, & labem animi atq; corporis turpi etiã ſermone indicant, quo facetæ magis eſſe videantur: ut

Popilia

Popilia Marci filia, quæ miranti cuidam quid eſſet quòd omnes beſtiæ nunꝗ marem admittunt niſi ſuo tempore, cùm prægnantes vellent fieri, mulieres autem ſemper virum deſiderarent, reſpondit: *Beſtia etenim ſunt.* *Popilia.*

Videat tamen vir, ne ipſe qui familiam regit, cujus dicto omnes audiunt, & imperata pro legibus habent, uxori turpitudinis ac flagitii cauſam præbeat. Proinde caveat ne quid obſcœni in uxoris conſpectu unquam loquatur. Qua in re nonnulli plurimum peccant, qui verborum obſcœnitate & ſermonis turpitudine uxores ad libidinem alliciunt, fabellisque ea docent, quibus illæ doctiores ad rem veneream fiant, aliisq; amoribus incendantur. Quid quòd ſcurras viri nonnunquam aut paraſitos invitant, qui ea loquantur quæ frigidas quaſque fœminas incenderent? Quàm ſapienter Hieronymus Syracuſanus Tyrannus, qui poſt Gelonem regnavit, animadvertit in Epicharmum Comicū, quoniam aſtante uxore inter jocandum nimis laſcive atque obſcœnè locutus eſſet. Præterea multò diligentius abſtineat ſe ab omni alieni corporis congreſſu, ſi pudicam cōjugem habere vult. Nulla enim injuria ſanctam connubii ſocietatem magis dirimit, quàm adulterii non modò deprehenſio, verum etiam ſuſpicio. Optimè igitur Perſæ graviter in adulteros animadvertebant, quo firmior eſſet matrimonii ſocietas. Clytemneſtra apud poetas non ſolum adultera, verùm conſcia & adjutrix necis mariti inducitur. Sed cum cogitamus Agamemnonem ejus virum ulciſcendi adulterii gratia ad expugnandam Trojam cum tot millibus Græcorum acceſſiſſe, & eum ipſum raptæ Briſeidis amore adeò flagraſſe, ut fortiſſimū Achillem eadem injuria affecerit, quam in Paride ulciſcebatur, Clytemneſtræ facinus longè tolerabilius eſſe videbitur. Ulyſſes autem uxorem Penelopen pudiciſſimam expertus eſt, quandoquidem eam nulla injuria laceſſiverit, & præ ea reginas ac deas (ut Homerus tradidit) contempſerit. *Maritus ne ſit uxori cauſa laſcivia.* *Paraſiti ſcurræ.* *Hieron.* *Epicharmus.* *Adulteri ſuſpitio.* *Perſæ graviter in adulteros animadvertebant.* *Agamemnō.* *Clytemneſtra* *Vlyſſes offendit caſtam Penelopen.*

Viri continentia plerumque pudicas ſervat uxores, & hominē ipſum longè magis commendatum reddit. Lælius Scipionis amicus felicior hoc uno habitus eſt, quòd in omni ejus vita uni mulieri duntaxat cōgreſſus *Continentia Viri.* *Lælius uni tantum mu-*

beri congreſſus eſt. ſit, uxori ſcilicet, quam unicam habuit. Paucæ mulieres adeò modeſtæ ſunt, adeoq; viris indulgent, ut æquo animo pellicem patiantur. Unam lectitaſſe memini, non

Æmylii uxor pellicem patitur. ſine admiratione, Tertii Æmylii prioris cõjugem, Corneliæ matrem, quæ tantæ comitatis, tantæq; patientiæ fuit, ut cùm virum ſuum Aphricæ domitorem impatienter ancillam facie liberali adamare, & in deliciis habere ſciret, rem ſemper diſſimularit, ne virum præſtantiſſimum intemperantiæ reum faceret: quin etiam ab ultione tantùm abſuit, ut mortuo Æmilio eandem manumitteret, libertoque ſuo non exigua cum dote matrimonio collocaret. Hanc tolerandæ pellicis modeſtiam, ne Junoni quidem (quam Jovis magni ſororem ac

Iunonis zelotypia. conjugem faciebant) tradiderunt veteres: quod præcipuè cerni poteſt ejuſmodi epiſtola. *Rex Alexander Iovis Hammonis filius Olympiadi matri ſalutem dicit.* Olym-

Olympiadis reſponſ. pias verò reſcripſit ad hanc ſententiam. *Amabo* (inquit) *mi fili quieſcas: neque deferas me neque crimineris adverſus Iunonem. Malum mihi prorſus illud magnum eſt, cùm tu me literis tuis pellicem illi eſſe confiteris.* Mitiore tamen

Stratonica marito ancillam conciliat. ingenio Stratonicam Deiotari Galatiæ Regis uxorem fuiſſe comperi: nam cùm ſe liberis (qui regni ſucceſſores eſſent) carere animadverteret, idque nòn viri vitio eſſe ſciret, marito perſuaſit, ut ex quacunque poſſet genitos ſibi ſupponeret, quod cùm ille negligeret, ex ancillarum numero virginem forma præſtantem nomine Electram Deiotaro conciliavit, & ex ea genitos tanquam proprios filios educavit. Paucas vero in omni hominum memoria invenire eſt ejuſmodi ingenio affectas; ut pellicem ferant, idcirco præfigenda eſt in domibus

Iuris Regula. optima illa Jureconſultorum ratio, qua præcipitur: *Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, ipſe quoque eodem iure utatur.* Quid enim turpius eſt quàm ſua lege damnari? & in aliis reprehendere, quod tu ipſe committas? Ridicula res fuit in omni Romano populo cùm

Lex Licinia. Cajus Licinius qui legem ſtatuerat, *ne quis amplius quam quinquaginta agri iugera poſſet habere*, damnatus eſt quòd mille jugera inventus eſt poſſidere, quamquam per dolum dimidiam partem filio emancipaſſet.

C. Licinius. Turpe enim fuit Cajo Licinio impetraſſe à Prætore, ut

patiſ

patri ſuo bonis interdiceretur, quòd ea diſſiparet, cum paulò pòſt rem omnem per luxum adeò prodegerit, ut hæreditatem ejus nemo inventus ſit, qui adire voluerit. Proinde iniqua omni ex parte videtur mihi lex illa vetuſtiſſima, quæ à Solone habet originem, qua dicit: *Si vir uxorem in adulterio deprehenderit, occidito: at ſi ea virum, ne digito eum attingito.* Ea lex cum in cœtu aliquando matronarum recitaretur, magna comitate quædam ex earum numero arridens dixit: *Planè video etiam id temporis fœminas è concilio virorum extruſas, nam ſi qua tum ibi extitiſſet, legem hanc nunquam in ſexum noſtrum graſſantem permiſiſſet.* *Lex Solonis. Vir mulierē non mulier virum corrigit. Mulieris reſponſum.*

Iniqua etiam lex fuit apud Aegyptios ut Diodorus refert: marem namque in adulterio deprehenſum verberibus cædi jubet, fœminam vero naſo mutilari, ut ea parte plectatur, qua magis facies honeſtatur. Aequius Iulius Cæſar, qui in adulterum adulteramque pariter capitali pœna animadvertendum cenſuit, quam quidem legem initio urbis à Romulo editam fuiſſe refert Dionyſius Halycarnaſſeus. *Lex Aegyptiorum de adulterii pœna. Lex Iulia de adulteriis.*

In re tamen uxoria nihil difficilius electione. Virgines namque domi aluntur, & raro admodum egrediuntur foras, ut videri poſſint: quocirca impoſſibile penè factu eſt earum formam ac mores ſcrutari, quæ res quidem ancipites viros reddit quid acturi ſint. Non enim parvi momenti eſt uxorem ducere, & cum ea perpetuam vitę ſocietatem inire, quę tibi omni ex parte ignora ſit. Hoc formidare videtur adoleſcens ille Terentianus, cũ ait: *Aliquid monſtri alunt, ea quando nemini obtrudi poteſt, itur ad me.* Virginum mores nulla alia ratione deprehendi, niſi ex parentum ſimilitudine poſſunt. Veriſimile namque eſt ex optimis parentibus filios non deterrimos gigni. Quocirca pudica mater caſtas alit filiolas: & quæ probrum in ſe non admiſit, flagitium filiæ non pertert. De impudica vero parente quid ſperandũ ſit, Juvenalis docet, cùm ait: *Vxoria electio periculoſa. Virginum mores unde cognoſcendi.*

Scilicet expectas ut tradat mater honeſtos,
Atque alios mores, quam quos habet? utile porrò
Filiolam turpi vetulæ producere turpem. *Iuvenalis Sat. 6.*

Tutius quidem in electione fœminæ cum viris agũt, *Fœminæ vi-*

rum facilius eligit bonum, quam vir fœminam. minusque à fortuna ducuntur. Eos namque foris quotidie cernunt, & ex amicorum congreſſu facilè mores ac virtutes eorum ſciſcitari poſſunt. Pulchram uxorem plerique omnes adoleſcentes ducere cupiunt. *Theophraſt. Sententia.* Theophraſti tamen ſententia eſt, *minore moleſtia deformem haberi, quàm formoſam ſervari.* Nihil enim tutum eſſe ducit, in quo totius populi vota ſuſpirant, quando quidem alius forma, alius ingenio, alius facundia, alius libertate ſollicitat: & aliquo modo expugnatur, quod undique inceſſitur. *Hieronymus.* Hæc divus Hieronymus de mente Theophraſti philoſophi acerrimi refert: ſed quid agendum ſit, optimè docuit vetuſtiſſimus poëta Ennius in *Ennius.* Menalippes fabula, cum ait, *eas fœminas incolumi pudicitia eſſe, quæ ſtata forma ſint.* *Fœmina quæ pudica.* Gellius hanc ſententiam declarat, aſſeritque eas ſtatæ formæ eſſe, quæ nec formoſiſſimæ, nec turpiſſimæ ſunt, ſed mediocritatem quãdam habẽt, quæ quidem omnibus in rebus laudatiſſima eſt. Hæc ratio etiam ſatis eſt ad ſobolem procreandam, *Venuſtas. Dignitas.* Nam venuſtas in fœminis plurimùm adjuvat, in viris dignitas gratiſſima eſſe cernitur. Hæc & plurima in delectu uxoris cogitanda ſunt, & illud imprimis, ut cenſu, genere & forma ſimilem ſibi deligat. Diſſimilitudo contemptum ac perpetuum jurgium parit, ſimilitudo autem amicos ſumma charitate devincit. Prodeſt etiam plurimùm viro intactam uxorem ducere, & quæ nemini nupſerit. *Vidua nuptias labor duplex comitatur.* Duplex enim labor eſt ei qui viduam ducit. Prior, ut dedoceat alterius viri mores; alter, ut ſuis aſſuefaciat: quam rationem quidem, quamquam diſſimili artificio, tamen manifeſtè docuit Timothæus muſicus, *Timotheus muſicus.* qui duplicem mercedem exigebat à diſcipulis qui alium habuiſſent præceptorem. Nec medius fidius injuria, difficilior namque eſt oblivionis quàm memoriæ ratio, ut Themiſtocles Athenienſis ad Simonidem poëtam, *Themiſtocles oblivionis artem memoriæ prætulit.* qui memoriæ artem pollicebatur, ait: *Oblivionem quidem mallem, multa enim memini quæ obliviſci cupio.* Heſiodus poëta librum ad fratrẽ Perſen ſcripſit, in quo *Heſiodi præceptum.* docet quid pat. fa. deceat. Ancillã teneræ ætatis emẽdum eſſe cenſet, quæ gratis moribus longè facilius imbuitur, quod quidem præceptum ad uxorem facilè transfertur, quæ ut commoda ſit, maritoque facilè obſequa-

ſequatur, omni ſtudio curandum eſt. Sunt qui dicant, in deligenda uxore quatuor eſſe debent: in quibus ſi quid ambigui muſſitatur, nihil omnino agendum eſt. Aetas deinde penſitanda eſt, quæ idonea ſit oportet, vitroque conveniens. Tertia ratio habenda eſt Generis, tum quòd ad laudem poſteritatis accidit, *tum quòd boni à bonis, & fortes à fortibus creantur*, ut ait Flaccus. Quarta formę non modo & jucundioris vitæ gratia, ſed ea ratione qua apud Maronem Juno Aeolo uxorem pollicetur: *Quatuor in deligenda uxore penſitāda.* *AEtas.* *Genus.* *Forma.*

Vt pulchra (inquid) *faciat te prole parentem.* *Virg. lib. 1. AEneid.*

His addunt nonnulli Dotem, de qua parum admodū cogitandum puto, ubi reliqua ſuppetant. *Dos.*

Ariſtoteles duo de viginti natas annos puellas nuptui collocandas cenſet, virum autem ſexto & trigeſimo ætatis anno oportunè uxorem ducere aſſerit. Eiuſmodi ætates perfectæ ſunt ad ſobolem procreandam. Sed ad mores perdiſcendos ſi minores aliquot annis eſſent, commodius arbitraretur, & præcipuè ætate noſtra, in qua vitia in præcipiti ſunt, ut ſatyricus ille ait, ſententiamque Flacci Lyrici uſurpare poſſumus. *AEtas nubētium.* *Mores.*

Aetas parentum peior avis tulit
Nos nequiores, moxq; daturos Progeniem vitioſiorem.

Multa enim malitia ante ætatem dicitur. Ab hac Ariſtotelis ſententia Heſiodus & Xenophon diſcedere videntur, annum namque nuptiarum mulieri quintumdecimum aſſignant, viro autem trigeſimum. Licurgus cum Ariſtotele ſentit, & rationem genituræ habet, quādo fœmina quinquageſimo ætatis anno parere deſinit, vir autem quinto & ſeptuageſimo gignere. Idem tamē Lycurgus docuit turpe eſſe ætatem illam ſine nuptiis tranſgredi: nam eos in famia notari juſſit, & ex theatris exigi, qui annos ſeptem & triginta nati, ſine uxoribus eſſent. Romani quoq; eoſdē immunes ab omni publico munere faciebant, eoſdem indignos ducebant à Republica honeſtari, qui eam ne ſobole quidem adjuvare vellent. Inſtituat uxorem vir optimis moribus, ne cum ea minis, contumelia, aut verberibus agat: eſt enim ſervile, & indignum familiari ſocietate, quinimo *Vir & mulier qua ætatē coniungendi.* *Lycurgus de cælibe vita.* *Romani.* *Celibes Reip. muneribus indigni.* *Vxor quomodo corrigēda.*

obdurant plagis conjuges, ut peſſima quædam ſervitia, quæ vapulando deteriora fiunt, & verberibus magis magiſque in dies in libidinem ſuam, accenduntur: ſic fœminæ longè minus dicto auſcultant, perperamque omnia agunt, cùm inclementius à viris habentur, & occaſionem deinde aliquando nactæ in omnem turpitudinem ruunt, nullaque maritalis conjugii habena, aut reverentia retinentur. Atqui minimè ſe peccare putant, quando ultionem verberum excuſare poſſunt. Ratione igitur cum illis agendum eſt, ut intelligant omnia pro communi utilitate familiæ agi, proque dignitate atque honore conjugii. Secreta præterea matrimonii intra cubiculi parietes deliteſcant: malè enim ſibi & pudicitiæ uxoris conſulit vir, qui ea prodit quæ tacenda ſunt. Candaulus Lydorum Rex uxorem habuit, cujus forma deperibat, nec ſatis ei erat illam omnibus prædicare, & matrimonii reticenda pandere, ſed teſtem voluptatum ſuarum habere voluit: proinde eam nudam ſodali ſuo Cygno (vel Gygi, ut Herodotus ait) oſtendit, qua viſa ille in amores ejus ita exarſit, ut nihil amplius niſi qua fraude ea potiretur cogitaret. Hoc itaque tandem ſpectaculo cùm exiſtimaret illa ſe à viro proditā, quaſi ille alteri delicias ſuas alienaſſet, occidere virum adultero permiſit: eique ſe & regnum tradidit: ita Candaulus regnum, vitam, & uxorem amiſit, cum minores voluptates ſuas fieri ſilentio putaret. Cleobulus Lydius, qui unus è ſeptem Græciæ ſapientibus habitus fuit duo in re uxoria optima præcepta tradidit, unum: *ut cum ea nihil blanditiis agamus*, alterum: *ut præſentibus extraneis eam nunquam objurgemus.* Illud enim vecordiæ eſſe ducebat, hoc autem veſaniæ. Credat præterea vir conjugi omnia quæ intra parietes domeſticos ſunt, eorumque diſpenſationem illi permittat: illa præſtet ſedulitatem domi, maritus autem induſtriam foris: illa filios nutriat, vir autem inſtituat. Sciat opus eſſe patris familiâs curare quæ ad uſum familiæ ſpectant, & hoc non fenore aut turpi quæſtu, ſed aut ex agricultura, fructuque terræ, quæ nunquam avara eſt, nunquam mentitur cultoribus ſuis, ſed ſemper credita ſemina uberrimo fructu à fœnore reſtituit. Aequū etenim admodum
eſſe

Secreta matrimonii.

Candaulus adulterum ultrò provocat.

Gyges.

Cleobuli præcepta duo de re uxoria.

Uxor domi: maritus extrà rem curet.

Pater familias.

eſſe videtur, ut communis omnium hominū maret liberos ſuos ub. ribus copiiſq; ſuis alat atq; educat: aut ſi minus agere vult, vel ex liberalibus diſciplinis debitam mercedem accipiat, qua ſe familiamq; ſuam alat; vel mercaturā navigationemq; exerceat, vendendo emendoq; ſine mendacio ac vanitate: aut alias honeſtas artes ad uſum ornatúmve civitatis, de quibus ſuperius ſatis diximus. Præterea parta ut tueri ſciat opus eſt: quam virtutem non minoris diligentiæ quàm ſuperiorem plerique faciunt. In illa enim ſuperiore, fortuna, in hac autē, prudentia magis cernitur: unde & rectè admodum Ovidius poeta peregregius ait: *Mariti officium.*

Non minor eſt virtus, quam quærere, parta tueri,
Caſus ineſt illic, hic erit artis opus.

Fruſtra enim ſuſciperetur quærendi labor, ubi nulla parcendi ratio eſſet, & prodigendi diſpendium nullo unquam lucro reparari poſſet. Nec aliud eſt cribraria urna aquam haurire (quo ſupplicio apud inferos Danai filiæ cruciantur) quam quærere, & per luxum prodigere. Nolo tamen avaritia laborate patresfam qua peſte nulla pernicioſior eſſe poteſt, nullaque ab omni humanitate magis aliena. Avarus ſiquidem omnibus obeſt, omnibus eſt odio, nec ſibi, nec ſuis aliquando prodeſt, nunquam lætatur, ſemper triſtis eſt, moroſus, anxius eſt difficilis, is uxori, non liberis familiæq; indulget, grataq; vitæ aliquid impartitur, verùm ingenii quoque fraudator ſemper eſurit, ſemperque ſitit. & inexplebili aviditate torquetur: nihil unquam quod ſatis ſibi ſit, accipere poteſt. Scitè admodum Attalus ille avarum famelico cani comparabat, qui ante menſam domini micæ panis fruſtum excipiens, eam quidem nullo guſtu quam primùm integram devorat: & aperto ſtatim ore inhians aliam expectat, ſemperq; ad ſpem futuri erectus eſt. Idem avaro accidit, qui lucrum, & omnia quæ ſibi à fortuna porriguntur, ſine ulla voluptate aut jucunditate ingurgitat, & quamprimum ad rapinam ſeſe erigit. Optime Apollonius poëta qui Argonautica ſcripſit, avaros ſub figmento Harpyarum pinxit, quæ virgineo aſpectu blandiuntur, uncis pedibus rapiunt, illuvie ventris omnia fœdant: de quibus *Avarus Paterfamilias.* *Attalus Avarum cani famelico comparat.* *Apollonius poëta.* *Harpia, dicuntur avari.*

præclarè Maro noſter Mantuanus poëtarum excellentiſſimus dixit his verſibus :

ÆEneid. 3.

Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis, & ira Deum Stygiis ſeſe extulit undis,
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncaq; manus, & pallida ſemper Ora fame.

Paterfam. qualis eſſe debet. *Antoninus Pius frugaliſſimus.* *Mediocritas patrisfamilias ſervanda.*

Parcus ſit igitur & continens paterf. alienus ab omni luxu, elegantias deliciasq; reſpuat, & quotidianum vivendi uſum ad valetudinẽ frugalitatemq; dimetiatur, imiteturq; Antoninum cognomento Pium, cujus victũ ejuſmodi fuiſſe ſcribunt, ut in eo & *opulentia eſſet ſine reprehenſione, & parſimonia ſine ſordibus.* Non ſqualidus ſit, non pannoſus, familiámve ſordidam habeat, ſed ad mediocritatem omnia dirigat, & ſe, & ſuos, & veſtem, & ornamenta omnia ſic inſtituat, ut mediocriter omnia agere videatur: imiteturq parentis mores, ſi rectè vixerit: præponatq; ſibi ante oculos veteres illos, qui ſecundo totius populi rumore benè vixerunt. Imitantem enim eum qui rectis veſtigiis antecedit jure optimo laudandum eſſe cenſeo. Fruatur rebus præſentibus & benè agendo meliora ſperet: Anguſti ſiquidem animi eſt inopiam nimis formidare, & propterea non frui rebus quæ adſunt, quòd ſe cariturum illis aliquando timeat. Hæc de officio viri ſatis. Nunc autem ad mulieris officium deſcendamus.

DE OFFICIO VXORIS, DE VIRginitate, ac Pudicitia.

TIT. V.

Matronis cura domeſtica incumbit.

CURA rei familiaris intra domeſticos parietes ſolis matronis incumbit. Iniquum namq; eſſet, ut vir qui quærendi ſtudio foris laborat, & domum ſe recipit quaſi in portum tranquillitatis poſt difficilẽ navigationem etiam domi vexaretur, cùm relicta omni cura ocium requiemq; deſiderans ad domeſticos penates cõfugerit. Proinde ſedulitatem præſtet uxor, curamque ſuſcipiat omnium rerum quæ domi ſunt, ſecundum præſcriptas leges mariti, cui omni ex parte parẽre debet. Temeraria omnino mihi videtur lex illa apud Ægyptios, cujus meminit

Sedulitas.

meminit Diodorus Siculus, qua jubebatur *ut in privatis rebus mulier viro dominarentur, viriq; omnes intra penetralia ad arbitrium uxoris ſe victuros mutua ſtipulatione pollicebantur.* Hæc conſtituta ab Iſide eorum regina fuit, quam longè pluris quàm Regem faciebant: idcirco irridenda ſunt, & omni ex parte abolenda, quamvis incidi in columna ſepulchri ſui in Niſi urbe Arabiæ Iſis juſſerit hæc verba quæ legibus ſtatui nunquam ſolent. Peſſimè namque in ea familia agitur, in qua fœminæ dominantur, viri autem parent. Fungatur igitur officio ſuo uxor, ſed viribus imperii nunquam obliviſcatur. Præclarè Martialis ait: *Mulierũ dominium apud Ægyptios.* *Iſidis ſepulcrum.*

Inferior matrona ſuo ſit Priſe marito,
Non aliter fiunt fœmina viriq; pares.

Supellectilem imprimis uxor, & quæ lauta magis ſunt & ad uſum melioris vitæ reſervanda, ſive ad muliebrem mundum, virilem ornatũ, intra penetralia tutoria ſuo ordine diſponat, ut ſi quando uſus popoſcerit, in promptu ſint, nec quærentem fallant. Eſt enim certiſſima paupertas, cùm rem quam habeas, deſideres, & ejus indigeas, ignoresque quo loco projecta ſit. Diligenter apud Xenophontem Socrates Iſchomachum illum audit recenſentem ſuis locis ſingula inſtrumenta, & domeſticam ſupellectilem, ubi ille ſecernit, quæ ad rem divinam pertinent, quæque ad mundum muliebrem, dieſq; feſtos comparata erant, deinde quæ ad virilem uſum, ut ornamenta dierum ſolennium, arma & tela, artiumq; inſtrumenta diſpoſita uſque ad muliebre lanificium. Taliter igitur matrona omnia quæ domi habet diſponere debet, ut ad uſum facilè depromantur, rectè conſerventur, oculum dominæ non fallant: ut ſi quando res aliqua ex ſuo loco tranſlata ſit, eam requirat vacuitate admonita, rurſuſq; collocet, quæ res quidem eam magno labore liberabunt, & penetralia ac reconditoria aſpectu longè honeſtiora reddent. Eſculenta præterea quib. in diem veſcuntur, promptuariis diſponat, non longè ab inſtrumentis quibus cibos præparamus, quæ quidem non modò ordine ſuo diſpoſita, verùm nitida, & ſplendida eſſe debent, cum elegantia & gratia: alia verò cibaria, conſervanda ad uſum pluri- *Supellex.* *Paupertas domeſtica.* *Iſchomachus optimus œconomus.* *Supellex ordinanda.* *Eſculenta.* *Uxoris cura penus.*

morum menſium, quæ una penoris nomine propriè nuncupantur. Nam (ut Gellius cap. 1. lib. 4. ait) *penus non qua eſui potuiq; in dies ſingulos parantur dicenda ſunt, ſed ea potius quæ longè uſionis gratia contrahuntur, & reconduntur, ex eo quod non in promptu ſint, ſed intus & penitus habeantur, penus dicta ſunt.* Ea igitur reconditoria habere debent magis abſcondita, quæ ſæpius tamen reviſenda ſunt, & à pulvere, ſituque extergenda, ne à blatta, tinea, mure, noctuáve exedantur. Et ne multus in his rebus penè vulgaribus ſim, ita domi ſingula diſponat matrona, ut omnia ſuo tempore conſerventur, hoſpitum aſpectum non reformident, & cùm adſint non deſiderentur. Præterea quæ eſui potuique in dies ſingulos ſunt, & prandii cœnæque gratia parantur, ita ad manum ſint, ut nec ad ingluviem atque ebrietatem familia ingurgitetur, nec ad nimiam parſimoniam eſuriat ac ſitiat. Mediocritatem igitur ſervet, & ſic uno eodemque tempore valetudini, reique familiari optimè conſultum erit. Moderetur, & ſumma quidem diligentia, quæ ad ſeipſam ſpectant, & ornamenta in primis, quæ rem familiarem valde collabefactant. Magno enim emuntur, & parvo temporis curriculo aut uſu conſumuntur, aut longè minoris væneunt. Pythagoras poſt diutinam peregrinationem Crotonam venit, civitatemque offendit in deſidiam luxuriamque prolapſam, proſperatione prodigam exercitus centum & viginti millium armatorum a parva Locrenſiũ manu. Verùm cùm ad frugalitatem populum redigere vellet, matronas ſeorſum à viris allocutus eſt, eaſque ad pudicitiam, & ad obſequia virorum adhortabatur: tandemque aſſecutus eſt, ut fœminæ auratas veſtes, cæteraque ornamenta velut inſtrumenta luxuriæ deponerent, Junonique conſecrarent, præ ſe ferentes vera ornamenta mulierum pudicitiam pudoremque eſſe, non veſtes. Ergo legis Voconiæ meminerint matronæ, quæ ad comprimendos, coërcendoſque muliebres ornatus edita eſt. Quamvis enim domini rerum eſſe Romani gloriarentur, tamen modum luxuriæ muliebri ſtatuendum eſſe cenſuerunt. Metiantur ſe ad ſimilitudinem earum quæ modeſtiſſimæ in civitate habentur, quæque

Penus quid dicatur.

Reconditoria.

Parſimonia in victu.

Ornamenta muliebria rē familiarem collabefactat.

Pythagoras Crotonam civitatem à luxu muliebri purgat.

Lex Voconia.

quæque ab omnibus benè audiunt. Nihil namq; magis formidare debet fœmina animi ingenui, quàm rumorē malum. Quæ enim ſemel malè audit ſive jure ſive etiã injuria, magna cum difficultate populi famam recuperare poteſt. Deficiente aliquando (negligentia quadam) igne Veſtali, putantibusq; omnibus id pollutione accidiſſe, Æmiliam virginem ſuſpectam habebant: quæ cùm id animadverteret, his verbis deam deprecata eſt: *Veſta urbis Romæ cuſtos, ſiquidem piè & juſtè ſacra tibi annis paulò minus triginta perfeci, oſtende mihi, nolique famam ac vitam meam negligere.* His dictis carbaſeæ veſtis, qua amicta erat, faſciam ſuper aram jecit, nulloque antè igne exiſtente flamma ſtatim emicuit, ita ut nec civitati luſtratione, nec novo opus eſſet igne. Ejuſmodi miraculo vitæ periculum evaſit innocens virgo Æmylia, ut Dionyſius Halicarnaſſeus refert: cui quidem majorem fidem adhibendam cenſeo in rebus Romanis quàm reliquis Græcis ſcriptoribus, quandoquidem Latinè optimè ſcivit, habuit enim præceptorem M. Terentium Varronem, cujus ſervus fuit (ut ipſe teſtatur) compluribus annis, & hæc eruta ait ex libris heri ſui de antiquitatibus. Claudia quoq; virgo Veſtalis famoſa etiam perperam habebatur in omni Romano populo, nec aliter à calumina liberari, quam ſimili miraculo potuit: nam cùm navis ſacris Ideæ matris onuſta in Tyberi fluvio hæreret, nec ullis humanis viribus trahi poſſet, palam deam precata dicitur Claudia, *ut ſi de pudicitia ſua ei conſtaret, ſe ſequeretur*, ſtrictoque loco navim omnibus ſpectantibus traxit, fidemque pudicitiæ numinis teſtimonio approbavit. Simili etiam modo impudicitiæ crimen deprecata dicitur Tuſcia ejuſdem numinis, nam Romano ſpectante populo cribrum arripuit, Veſtamque invocans ait: *Si caſtas ſacris tuis ſemper admovi manus, effice ut aquam ex Tyberi hauſtam in ædem tuam perferam.* Quod quidem cum impetraſſet, clamore & admiratione populi totius abſoluta eſt. Hæc diligenter conſideranda ſunt, fœmina enim ſuſpectæ pudicitiæ infelicem vitam agit, vera nempe eſt illa Baſilidis Lyrici ſententiam aſſerentis, *egregium pictorem ſic faciem ſpecioſam coloribus ornare*, quem-

Mulier ne male audiat.

Aemilia Virgo Veſtalis, miraculo innocentiam probat.

Dionyſ. Halicarnaſſ. Varronis diſcipulus.

Claudia Veſtalis navem trahens.

Tuſcia, Virgo cribro haurit aquam.

Fœmina ſuſpecta pudicitia.

Baſilidis dictum.

admodum pudicitia ſurgentem vitam perpetuo decore honeſtat. Vera namque ornamenta fœminarum ſunt modeſtiæ, pudicitiæ, pudoriſque laudes, quæ nullo auro, nullis gemmis, aut margaritis comparari poſſunt. Malè olenti cœni putor nullo odore vincitur, nec unguento egent, qui per ſe benè olent. Atqui quandoquidem non omnia in optima etiam fœmina eſſe poſſunt, pudicitia ſola eſt, quæ ſuppeditat quæcunq; deſunt. Hæc dotis inopiam auget, deformitatem non modò ornat, verùm ad pulchritudinis ſpeciem redigit, ignobilitatem illuſtrat, & denique omnia implet quæ aliqua ex parte deeſſe poſſent. Pudicitia gratam parentibus majoribuſque matronam facit, quarum ſanguinem nullo adulterio viciatum ſuſpicatur, hæc eadem liberis commendatiſſimam reddit, quibus nec de matre unquam erubeſcendum eſt, nec de patre ambigendum: hæc denique efficit, ut neque jurgia, neque adverſam, auditionem formidet, cùm ſibiipſi conſcia ſit ab omni externi corporis congreſſu ſe innoxiam eſſe, pro qua non modo luctandum eſt omni certamine, verumetiam obeundum potius quam pudicitia aut virginitas amittatur.

Ornamenta vera fœminarum.

Pudicitia cōmoda & inſignia effecta.

Quinquaginta virgines Spartanę nomen ſuum immortalitati commendarunt, nam cùm ſacrificii gratia à parentibus ad Meſſenios hoſpitii more miſſæ eſſent, tanta libidinis impatientia in eas flagrarunt Meſſenii, ut contempto hoſpitalitatis jure ad ſtuprum eas poſcerent: cumque illæ obluctarentur, ipſique eas violare vellent, nulla earum conſenſit, morique maluerunt, quàm virginitatem amittere. Quarum ſanguinem Lacedæmonii Deo Optimo Maximo favente magna victoria ulti ſunt. Nicanor autem qui Thebas evertere potuit, cùm captæ virginis amore teneretur, eamque etiam in matrimonium poſceret, expugnare non potuit, quippe gladio pectus ſuum transverberavit exemploq; ſuo docuit, longè pluris pudicitiam quàm regnum ac vitam eſſe faciendam. Et Lucretia non dubitavit vitam pro pudicitia etiam amittere: & virginitatem ac pudicitiam vitæ præferendam, non modò Romani & Græci, ſed & barbari in ſervitute etiam conſtituti cēſuerunt. Mithridates Ponti Rex ingenti prælio ſupera-

Virgines Spartanæ.

Nicanor.

Virgo Thebana.

Lucretia.

Mithridates.

ſuperatus à Romanis Pompeio duce, cum in regni penetralia confugeret, adultam filiam Diripentinam nomine morbi aſperitate vexatam Monophilo eunucho reliquit, in caſtello Gynorio optimè munito: is virginem omni remediorum cura priſtinæ valetudini reſtitutam, patri tutiſſimè ſervabat. Verùm cùm à Mallio Priſco Imperatorum legato caſtellum obſideri cerneret, & defenſores deditionem meditari, veritus ne puella captiva virginitatem hoſti proſtituere cogeretur eã gladio interemit, quoquidem ex vulnere avulſo ſeipſum transfodit, ne minus diligens cuſtos creditæ ſibi pudicitiæ videretur.

Diripentina virgo.

Monophili eunuchi factum.

Secundum matronarum ornamentum eſt ſcitos habere filios, & indolis peregregiæ, quod quanti faciendum ſit, Cornelia Æmylii Pauli docuit, nam cùm mulier quædam Campana ad eam diverti ſſet, & lapillos, aurum, ac precioſam veſtem oſtentaret, rogaretq; Corneliam, ut ſibi ornamenta ſua oſtẽderet, illa verbis eam protraxit, quoad è ludo literario filii redirent, quibus adductis: *Reſpice* (inquit) *lautam ſupellectilem meam, omniaq; ornamenta, ac delitias meas.* Quæ perſuaſio optima eſt matronis omnibus, ut præ filiis ornamenta omnia contemnant, mundumq; muliebrem in ſpe liberorum collocent.

Filii probi matris ornamentum.

Cornelia.

Filii boni indolis ſunt parentum lauta ſuppellex.

Caveat præterea uxor, ne quid ficti, ne quid ſimulati, aut fucati cum viro agat. Quid turpius quàm ſe oſtendere aliam, quàm ipſa ſit? quod hiſtriones faciunt, qui alterius ſexus ſæpenumero perſonam gerunt, & cùm mares ſint, fœminas ſimulant. Quinetiam tragœdi Reges in theatris videntur, & paulò pòſt in popinis & ganeis delitéſcunt. Quid eſt aliud pœnitere ſui ipſius, & ſe ipſam odio habere, quàm aliam faciem induere? Et viſco, ceruſſa, fuco, aliiſque pigmentis naturam violare? Quid quòd paulò pòſt ablutis adulterinis coloribus ad formam priſtinam redit, non ſine irriſione omnium familiarium, & cum damno etiam nativæ venuſtatis? Ex illis namque venenis rugæ ante tempus faciem arant, oculi caligant, dentes obſcuriores fiunt, *animaq; uxoris* (ut Plautus ait) *peſſimè olet.* His commentitiis coloribus fœditatem aſpectus, & contemptum ſibi

Vxorum ſaſa ſimulatio.

Pigmẽta quæ ſoleant ſequi.

ſibi comparant, odiumq; viri, & præſertim, *cùm miſerè* *Iuven. Sat. 6.* *viſcantur labra mariti*, ut facetè admodum Satyricus ille refert. Serici velleris & lanæ pannorumq; infectores una dilutione perpetuum colorem faciunt; mulieres autem compluribus ac penè infinitis naturæ colorem ac venuſtatem fucant. Agat igitur cum viro uxor ſine fraude, ſed quæ ei oſtendat qualem natura fecit. *Mundities fœminarum.* Terſa tamen ſit & munda, pexo capillo ac nitido ſine unguento ac fuco, & ejuſmodi ornamentis, quibus naturalis nitor ac venuſtas offendatur, nec prætendatur oſtentatio aliquæ corrupti animi, quòd tamen tum vel maximè extat, cum impudico nimioq; ornamento incidentes nonnullæ amatoribus ſuis ſe ultro polliceri videntur. *Poppæa delibuta.* Poppæa Neronis Cæſaris uxor non modò ludibrio habita fuit, dum cutem præ nimia indulgentia venuſtatis ac formæ curaret, verùm perpetuam ignominiam contraxit. Scribunt namque non ſolum poetæ, *Lac aſininũ frontem ſtriatam polit.* ſed hiſtorici nonnulli eam non diſſimulatè, ſed manifeſtè admodum cuticulam curaſſe, ſemperque aſſerunt aſinarum gregibus eam fuiſſe comitatam, ut earum lacte os aſſiduè foveret, quo pulchrior videretur. Malè enim ſperandum eſt de ea, quę foris pulchritudinis laudem quærit. *Optima uxor.* Præclarè Thucydides eam optimam uxorem definit, de cujus laude vel ignominia minimus rumor habetur. *Spartana virginis.* Spartanis virginibus aperta facie ut incederent, per leges licebat donec nuberent, ut viros invenirent: poſtquam verò nupſerant, caput ac faciem tegebant, ut quæ viros non quærerent, ſed inventos tuerentur. *Leontini inſtitutum.* Atqui Gorgias Leontinus domi aſſervandas uxores voluit, quod quidem minimè placet, ſed raròque egrediantur, ſummopere laudo. *Fœmina enim ambulatrix rarò pudica eſſe poteſt.* *Græcorum mos.* Græcorum conſuetudo hac in re probanda eſt, qui uxores in convivium nunquam adhibent, niſi propinquorum, neque ſedere eas patiuntur, niſi in interiore parte ædium, quo nemo accedit, niſi propinqua affinitate conjunctus. *Parthorum conſuetudo.* Similiter etiam conſuetudine probantur Parthi, qui non cum uxoribus, ſed cum concubinis convivia ineunt, ut qui arbitrantur conjuges domi modice admodum aſſervãdas eſſe, pellices autem deducendas ad laſciviam ac petulantiam

in publicum. Optimas viri conſtitutiones, domeſticaq; præcepta, leges ſibi uxor quaſi à Deo datas, propter matrimonii dignitatem exiſtimari debet, eiſque omni ex partem parere, dummodo nihil injuſtum, nihilq; turpe in illis præſcribatur. Servanda ſiquidem in matrimonio ſancta illa amicitiæ lex, quæ à Cicerone in Lælio ponitur, ut ſcilicet ab amicis honeſta petamus, & eorum cauſa non niſi honeſta agamus. Meminiſſe enim conjuges perpetuò debent commercium ſuum non voluptatis aut turpitudinis cauſa inſtitutum eſſe, ſed ad perpetuam vitæ ſocietatem, & ad propagandam ſobolem, qua quidem memoria nomenq; noſtrum diutius conſervetur. Præſtet ſe uxor viro unanimem, ac concordem omnibus in rebus: nihil enim mortalibus melius eſſe poteſt (ut Ariſtoteles in libris de re familiari teſtis eſt) quàm ut concordi voluntate vir & uxor domum gubernent. Et alia ex parte nihil deterius quàm familiaris diſcordia jurgiaq; domeſtica. Gorgias Leontius orator diſertiſſimus, cùm magna diſcordia urbes omnes Græciæ laborarent, præclarum de concordia ſcripſit librum, cumq; eum cum magno populi aſſenſu plauſuq; Olympiæ recitaret, Medentius æmulus & obtrectator ejus exclamavit, *ridiculum admodum ſibi videri, ut is concordiæ præcepta aliis daret, qui ſe, uxorem, & ancillam, tres una in domo concordare nequiret.* Pelicem namque ſibi uxor ancillam propter formæ præſtantiam verebatur, Idcirco Gorgiam quotidianis jurgiis vexabat. Tollantur igitur è medio omnes ſuſpicionis cauſæ quibus animi exagitari poſſint, & ſic in conjugio vivatur, ut nemo foris videre poſſit, quæ intus agantur. Secreta enim omnia in matrimonio eſſe debent. Silentium in re uxoria eſſe debere, conſuetudine & exemplo Athenienſes docuerunt. Nam cùm bellum contra eos gereret Philippus Macedo, & eorum exploratores Olympiadis literas ad Philippum intercepiſſent, eas intactas inviolatasq; reddi juſſerunt, quæ conjugis arcana ne hoſtes quidem ſcire licere arbitrabantur. Abſit à re uxoria omnis ira & ſtomachus, quæ plerumq; amorem hebetiorem reddunt, adeoque omnino diminuunt, & rem domeſticam turbant, faciuntq; connubium injucundum.

Viri præcepta uxori ſint leges.

Lex amicitiæ in matrimonio.

Commercium conjugum.

Concordia.

Gorgias Leontinus.

Mendentius.

Suſpiciones.

Secreta & ſilentium.

Athenienſes.

Ira à conjugio pellenda.

cundum. Hoc veteres ut præciperent, conſuevêre, cùm Junoni matrimonii Deæ ſacrificarent, hoſtię fel eximere, quaſi à re conjugali bilem atq; iracundiam auferri oportere ſignificantes. Secundæ fortunæ non modò ſe ſociam viro præſtare debet uxor, ſed etiam adverſæ; atque nihil eſt quod magis fœminas commendet, eoſque ab omni oblivione vindicet, quàm cum cedente fortuna, & ingruentibus rebus adverſis in officio permanent; fidemq; viris præſtant: Iniquum namque eſſet proſperá fortuna cum viro frui, adverſa autem fugere, quod meretricis non uxoris eſſe Horatius oſtendit; ubi de fortuna loquitur, Ode xxxv. lib. j.

Fel hoſtia Iunonia cur eximebant antiqui.

Vxor qualis in utraq; fortuna.

Horatius, lib. 1. Od. 35.

Te ſpes, & albo rara fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat.
Vtcunq; mutata potentes
Veſte domos inimica linquis.
At vulgus infidum, & meretrix retro
Periura cedit.

Alceſtis.

Penelope.

Alceſtim nulla unquam oblivio ab hominum memoria delebit, quæ Admeti viri fata ultro ſubire voluit; ſic etiam Penelopen, quæ non diuturnitate temporis à toto ſejuncta, non infelicitate viri, variiſq; rumoribus vexata, non à tot procis atq; amatoribus deſiderata expugnari potuit, ut à mariti deſiderio ac fide aliqua ex parte diſcederet. Sed quid fabulas aut poetarũ figmenta narramus, cùm uxoris fides tot Romanorum fœminarum exemplis illuſtrata ſit? quæ vel maritorum infelicitatem vitæ periculo tutatæ ſunt, vel relicta meliore fortuna viros comitatæ? Quintus Lucretius cum compluribus aliis, qui nullum perfugium invenerunt, proſcriptus à Triumviris fuit, uxor tamen ejus Turia non ſine magno periculo inter cameram & tectum cubiculi abditum, tutum tenuit, donec meliori fortunæ redderetur. Sulpitia autem quamvis diligentiſſimè à matre cuſtodiretur, virum tamen Lentulum itidem à triumviris proſcriptum in Siciliã uſq; proſecuta eſt, patriamq; excellentiſſimam, parentes ac neceſſarios omnes amittere maluit, quàm fidem conjugii aliqua ex parte deſerere. Harum igitur illuſtrium fœminarum exempla ſequatur optima matrona, nihilque putet jucundi ſibi accidere

Turia Q. Lucretii uxor.

Sulpitia.

accidere poſſe ſine viro, nihilque toleratu difficile cum viro ſibi eſſe videatur, cum quo communia omnia eſſe arbitretur, oblita omnium aliarum neceſſitudinum. Solet plerumq; diſputari, an optima matrona mortuo viro alteri nubat, & præcipuè cũ fœminæ vinculis longè magis quàm viri ſe applicent: & nullum alium virum cognoſcere, arctioris indulgentiæ majoriſq; amoris vinculum eſſe videatur; qua quidẽ in re facile dicere poſſumus ingenui eſſe animi non niſi uni viro conjungi, & hac in re turturis naturam imitari, quam diligentiſſimi naturæ indagatores aſſerunt, ſi parem amiſerit, nunquam alterius congreſſum quęrere. Et vetuſtiſſimi Romani eam fęminam corona pudicitiæ honeſtabant, quę uno contenta matrimonio tantum fuiſſet, perpetuāq; viduitate incorrupti animi ſynceritatem oſtendiſſet, impatiens enim libidinis eſſe videtur illa quæ rurſus nubit. Et præcipuè ſi liberos habet, matrimonii pignora, & mortuum virum facie ac nomine exprimentes, quam quidem ſententiam Eliſſæ verbis elegantiſſimè exprimere videtur Maro Mantuanus cùm ſe viduam ac deſertam queretur his verſibus.

An vidua ſecundo nubere conveniat.

Turturis natura.

Corona pudicitiæ apud Romanos.

Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas: qui te tantùm ore referret,
Non equidem omnino capta ac deſerta viderer.

Didonis votũ apud Verg. Æneid. 4.

Quid quod ea quæ rurſus nubit, impia in liberos eſſe cernitur, quos orbatos patre & ab omnibus deſtitutos, quaſi in limine vitæ negligit, eo etiã tempore quo magis parentis ope indigere videntur? Quæ ratio quidem omnibus perſuadere debet, ut viduæ cùm liberis pudicitiam, ſervent, nec rurſus fortunam experiantur, à qua ſemel deceptæ vix meliorem ſortem ſperare poſſint, cum honori ac liberis omnino malè conſulant. Ania, Romanæ nobilitatis animum oſtendit, cum ejus propinqui ac neceſſarii ei ſuaderent ut alteri nuberet, cùm integra adhuc ætate, & facie optima eſſet inquit enim, *ſe nequaquam eſſe facturam. Nam ſi virum bonum,* inquit *invenero, ut antè habui, nolo perpetuò formidare ne perdam, ſin malum, quid neceſſe habeo malum experiri, cum optimum priorem fuerim experta?* Illuſa enim prioris viri fato,

Ania.

ſapienter feciſſe videtur, ſi maritali fortuna rurſus ſe credere noluit. Sed Porcia minor Catonis filia, firma ac cenſoria ſententia declaravit, quid pudicam fœminam deceat, nam cùm apud eam (ut moris eſt) laudaretur mulier quędam, quæ rurſus nupſerat: *Tacete*, inquit *Nam neq; fœlix neq; benè morata aut pudica eſſe poteſt fœmina, quæ ſecundo nubit.* Laudat ſummopere Plutarchus Cornelia Gracchorum matris viduitatem, ad hanc ferè ſententiam: *Cornelia, filiorum & familiæ cùra ſuſcepta; poſt mortem viri talem ſe præbuit, ut non malè conſuluiſſe Tiberius videretur, qui pro eius ſalute occubuit.* Nam Ptolomæi nuptias reſpuit, & cum ille regni & diadematis communionem ſibi offerret, vidua quàm regina eſſe maluit. Debet enim optima matrona quæ vidua eſt perpetuò putare eum cui ſemel conſenſerit, cuiq; uni adhæſerit, vivere, animoq; illi ſemper hærere, veluti ſi peregrè militiævé eſſet. Quod quidem effecit Valeria Meſſalæ ſoror, quæ cùm à propinquis rogaretur cur amiſſo viro nulli nuberet? *ait ſibi virum ſemper vivere Servium*, putabat enim virum ſibi vivere, quem animo geſtabat, è cujus memoria ne mors quidem eum eripere poterat. O ſententiam ſingularem & excellentiſſima matrona dignam qua declaratur non corporis illecebris, ſed animi affectu matrimonium tueri. Quod quidem probavit Democionis Athenienſis filia, quæ quamvis virgo eſſet, cùm audiviſſet Leoſthenis ſponſi mortem, qui in bello Lemniaco occubuerat, ſeipſam interemit, aſſerens, quanquam intacta eſſet corpore, tamen ſi alterum cogeretur accipere, ſecundum deciperet, cùm priori animo nupſiſſet. Tolerabilius tamen agunt qui in primo ætatis flore ad ſecundas nuptias tranſeunt, ſi liberis carent. Student namque ſingula animalia ſobolem propagare, & liberorum gratia ſe collocare potius quàm libidinis, æquius omnino eſſe videtur. Sed ſi qua impatiens libidinis eſſet, nec ſine viro caſtè degere poſſet, optimi conſilii eſſe puto, ut rurſus nubat. Malo ſiquidem viduitatis laude careat, quàm pudicitiæ, illa enim ſine ignominia ac turpitudine, hæc autem non ſine probro ac dedecore amittitur. Denique præcepta duo optima quæque uxor à nobis accipere debet;

Portia minor. *Cornelia Gracchorũ mater.* *Viduæ affectio* *Valeria.* *Filia Democionis.* *Sobolis procreatio naturalis.* *Libido frænanda.* *Duo Vxorum præcepta.*

debet, unum, ut viro omnia relinquat agenda quæ foris ſunt, ipſa autem agat quæ intra parietas domeſticos fiunt. Turpè enim eſt mulieri quærere aut ſciſcitari quæ foris agantur, & nonnulla aliquando quæ ocioſi viri à rebus ſuis quærunt. De rebus alienis taceat, de Republica deque rebus bellicis nihil loquatur, rem familiarem tantùm paleſtram actionum ſuarum, & ſermonis ſui campum eſſe putet, quæ eius induſtriã ſemper exigit; nunquamq; eam ceſſare ſinit, quippe quæ intra penetralia aſſiduas honeſtaſq; artes exhibet ad familiæ utilitatem. Lininamque uſus in fœminis magnæ ſemper laudis extitit. Iſis quidem apud Aegyptios habita eſt, quòd nendi texẽdique lini artem pleraſq; virgines docuerit. Et Lyde quæ Arachne cognomento dicitur, propter levitatem torquendi ſtaminis laudatur à Græcis ſcriptoribus. Sic & Penelope etiam propter telæ ſedulitatem. Et Lucretiam ſummopere commendabit hiſtoria Romana, pudicitiæque ei teſtimonium reddidit; quòd non luſionibus intenta (ut regiæ mulieres) inventa ſit, ſed inter ancillas penſa deducens, ſervili etiam habitu intuta. Ferunt quoque Cajam Ceciliam Tarquinii priſci Regis conjugem optimam fuiſſe lanificam: cujus quidem exemplo inſtitutum, ut novæ nuptæ ante mariti januam rogarentur quod nomen profiteri vellent: quæ omnes reſpondebant ſe Cajas eſſe, ut lanificii peritiam ſedulitatemque in primo etiam maritalis liminis ingreſſu oſtenderent.

Linificium. *Iſis docuit.* *Arachne Lyde dicta, de quo Ovid. Metam.* *Penelope* *Lucretia.* *Caia Cecilia.* *Novæ nuptæ Caia.*

Alterum præceptum eſt, ut mulieres mariti ſui parẽtes omni benevolentia complectantur, ne in eas id jure optimo dici poſſit, quod propter perverſum animum jam in proverbio eſt. *Omnes nurus ſocrus ſuas odio habere.* Male ſiquidem de viro merita eſt uxor cujus parentes ab eã male habentur, & probro ac jurgiis aſſiduè vexantur. Hinc altercationes ac diſſidia inter domeſticos, & querimoniæ in omni vicinia, cùm aliud ſocrus, aliud nurus obloquitur. Hinc indignationes & lites inter affines, quarum ſemper author uxor eſſe videtur. Qua quidem opinione ductus Geminus Varus Orator peregregius, *calibem eum eſſe ait, qui non litigaret.* Demum tùm viro taliter vivat, taliterque verſetur, etiam in iatt

Nurus ergà ſocrum affectio. *Geminus Varus.* *Vxoris dignitas.*

rere videatur, utque maritus cognoſcat aliud eſſe meretrici, aliud uxori congredi. Nec illud Herodoti hiſtorici excellentiſſimi in eam jure optimo intorqueri poſſit: *Mulier cum veſte verecundiam omnem deponit.* Pernicioſum namque atque ſceleſtiſſimum præceptum eſt ad uxorem illius Poëtæ, qui ſingulis penè verſibus labem detegit cum inquit:

Lucretia toto
Sit licet uſq; die, Thaida nocte volo.

Meminerit igitur ſe uxorem eſſe, maritalibuſq; ceremoniis quaſi initiatam non autem proſtibulam poſcinummiam, aut diobolarem: quæ quidem res gratiam mariti eidem conciliabit, & ſuſpicione non parva liberũ reddet, cum cognoſcet eam rudem eſſe, & Veneris Præceptorem neminem habuiſſe. Quam gratum enim fuiſſe opinamur Hieroni Syracuſano uxoris reſponſum, quamquam ab omni ſuſpicione alienum, qui obiurgatus aliquando à quodam familiari ſuo, quòd os ei malè oleret, & ipſe nullis remediis vteretur, ait, *id ſibi ante id temporis ſemper fuiſſe obſcurum uxoremq; increpavit, quòd hac de re eum nunquam monuiſſet, cui uxor verecunde ſe excuſans. Mi vir* inquit, *noli mihi ſuccenſere, putabam enim viros omnes ita olere,* Proinde tacuit. Sic & Armenia cum Tigrane viro à Cyri convivio domum rediens, aliis omnibus Cyri pulchritudinem laudantibus, interrogata à viro quid de Cyri dignitate ſentiret, ait: *Abs te mi vir oculos nunquam deflexi.* Itaque qualis alieni viri forma ſit, conjugata prorſus ignoret. Et hæc de matronis ſatis. Nunc autem ad communes liberos alendos atque educandos, qui utriuſque parentis officium expectant, deſcendamus.

Hieron. Syracuſanus tyrãnus.

Armenia Tigranis uxor.

DE OFFICIO PARENTUM IN ALENdis educandiſq; liberis.

TIT. VI.

Præcepta de liberis educãdis.

DE alendis educandiſque liberis multi ſunt qui præcepta tradiderunt, & præcipuè ex Græcis, qui copia ſcriptorum nationes omnes antecellunt. Proinde ſatis fortaſſe eſſet judicium aliorum ſequi, lectoribuſque relin-

linquere, ut illorum ſcripta diligenter inquirant. Sed quando de optimò Reipubl. ſtatu orſus dicere nonnulla ſcripſi, quæ ad rem familiarem pertinent (ſunt enim familiæ ipſæ quaſi ſeminarium Rerumpublicarũ) & nulla cura diligentior habenda ſit ab optimo patrefamiliâs, quàm in educandis filiis, inconveniens fortaſſe eſſet hãc rem tacito ſilentio præterire. De qua quidem pauca dicam, reliqua illis relinquens qui de hac parte volumnia ediderint. Duæ rationes in liberis educandis in primis conſiderandæ ſunt; quarum una ad matrem præcipuè ſpectat, altera verò ad parentem ipſum. Prima quidem ratio vivendi eſt, ſecunda autem benè vivendi. Illa quoniam domi agitur matri incumbit, quę domeſticarum rerum moderatrix eſſe debet ſecundum præſcriptas ſibi leges à marito, ut ſuperius dictum eſt. Cogitabit igitur matrona quę gravida eſt, ſe filium pariturã, magnãque diligentiam præſtabit ne futuro homini antequam in lucem venerit, aliqua ex parte obſit. Et in primis corpus ſuum curabit, cibumque modeſtè ſumet, & eum quidem qui alat firmetque fœtum, non autem imbecilliorem reddat. Nimiam deſidiam vitabit. Lenis enim deambulatio utilis eſt, & longè faciliores nixus in pariendo præſtat. Cavebit tamen labores omnes, & ſaltum præcipuè: quòd quidem exemplo docuit Hippocrates. Nam cùm mulier quædam acceptum humanum ſemen non ejeciſſet eum rogavit: ne gravida remaneret. Ille autem ſuaſit, ut quoti die deſiliendo ſemen ſaltibus excitaret, & ſic ſeptimo die conceptum ſaltu ejecit, jam tenui folliculo obductum, quale in ovo ab exteriore teſta clauſum humorem cernimus, vel qualis eſt cicus qui grana mali punici diſcriminat. Nocet etiam timor, & nimia voluptas, nimiaq; libido quibus in rebus multum à prægnantibus peccatur. Quota enim queq; invenitur, quæ cogitet, ne quotidiano victu abortivũ deiiciat, aut mancum, debilem, valetudinarium, morboſumúe pariat? Nonnullæ enim tripudiis ſaltuq; in choreis ac cõviviis adeo agitantur, ut præ nimio labore aut partum excludant aut exilem admodum ac debilem reddãt. Alię autẽ ut graciliores amatoribus videãtur, adeò ſe cinctu cõprimunt, ut plurimũ ſibi ventrique obſint. Quædam

Duæ in liberis educandis rationis.

Mater domus moderatrix.

Mulieris gravidæ regimẽ.

Conceptũ ſaltu eiicere.

Prægnandi quam maximè nocumento eſſe ſoleãt.

ad crapulam uſque ſe cibo vinoque ingurgitant, plerę que verò accidis crudiſque pomis ad laſſitudinem uſq; ſtomachum fatigant. Omitto libidines & turpia quædam, quæ ſermonem reformidant, quibus non modo abortivi excluduntur, verùm monſtris turpiſſima edũtur. Erit igitur optimæ fœminæ beneque moratæ matronæ in primis cogitare cùm gravida eſt, ſe hominem in utero geſtare, qua ſarcina nulla gratior, nullaq; præſtantior mortalibus eſſe poteſt, quæ cogitatio efficiet, ut omnia quæ eſui potuique ſunt, ſumma cum modeſtia ac temperantia accipiat: noxios etiam cibos omnes cavebit, & omnia declinabit quæ aliqua ex parte fœtui nocitura eſſe arbitrabitur. Poſtquam verò in lucem venerit is quem in alvo abditum ignorabat, uberibus ſuis, & eo fonte nutriet, quem provida natura tanta ubertate in ejus pectore præparavit. Peſſimè admodum meriti de liberis mihi videntur illi, qui filios quo tempore magis materna ope indigent, aliò mittunt, & ancillę ruſticiſve nonnullis eos alendos tradunt, quibus ne catellam quidem quam in deliciis habent, tuto crederent. Quid quòd nec integræ matres, ſed dimidiatæ eſſe videntur illæ, quæ eum ſuo ſanguine in utero alunt, quẽ deinde à lacte ſtatim depellunt, alioq; ablegant? An ſibi perſuadent mammarum ubera à natura tradita ad pectoris ornamentum, & non ad liberorum alimoniam? Atqui nonnullas ſcimus venenis, peſſimiſque medicamentis ſanctiſſimum illum fontẽ humani generis educatorem areſacere, non ſine periculo adverſæ etiam valetudinis, quo venuſtæ magis eſſe videantur, & amatoribus gratiores fiant: quod quidem ſcelus paulùlum abeſt ab earum ſævitia, quæ quibuſdam potionibus efficiunt, ut concepti jam fœtus abortitur, ne illud fortaſſe audiant ab adulteris, quod more ſuo valerius Martialis ait in meretricem quandam, quæ aſpectum nuda verebatur:

Aut tibi pannoſa pendent à pectore mammæ
Aut rugas uteri prodere nude times.

Vix dici poteſt quantum conferat ad ingenii formæque ſimilitudinem, lactis alimonia: quod quidem vel ex hoc cerni licet, nam ſi hædi ovium lacte aluntur, vel agni caprarum, in his lanam duriorem creſcere, in illis autem

Libido nociva. *Mulieri gravida quæ conſideranda.* *Infans materno lacte nutriendus.* *Puer editus quomodo educandus.* *Sumpſit ex Gellio.* *Martialis.* *Lactis in alẽda ſobolem vis.*

autem capillum teneriorem conſtat. Agni etiam qui caſu aliquo non à matre, ſed ab alia aliqua ove aluntur, ſi ſimilitudinem aliquam à nutrice trahunt, hos alio quoq; nomine vocari Varro ait in libr. 2. de agricultura ad Nigrum Turannium. his verbis: *Subrumi appellantur agni, cum mater parum habet lactis, & ſubiciuntur ſub alterius mammam. Mamma enim rumus antiquo vocabulo dicebatur, inde rumare, ſugere ſignificat.* Degenerant à parentibus, qui alienæ nutrici traduntur, nec medius fidius id ab re eſt, ſanguis enim ille opifex humani generis in penetralibus, nato puero maternum pectus irrigat, & ſpiritu, ac colore confotus albus fit, alimoniáq; ſimilem illi lactenti puero præbet, quem paulò antè in viſceribus tradiderat. Quibus ex rebus ſic ſimilis plerumq; matri partus oritur, ut propter ſemen ipſum, in quo major eſt potentia, patris ſimilitudinem ducit. Præclarè Virgilius ait, cùm Homeri verſus imitaretur, in quibus ille duriciem Achillis à genitura partuque contractam exprobaret, addidit:

Agni. *Subrumi agni* *Mamma rumus dicta.* *Lac unde fit.* *Aeneid. 4.*

Hircanaeq; admorunt ubera tigres.

Ut nutricem truculentam feram faceret, cùm de ſolis parentibus ille dixerit. Pulchrè igitur adjecit noſter Poëta, tigres: ut oſtenderet infantem à nutricis natura plurima vitia cum lacte ducere, ſic etiam Theocritus Cupidinem incuſans, leenæ mammas eum ſuxiſſe dicit: Et Ovidius cùm ſævitiam cujuſdam increparet, ait:

Ovid. lib. de Ponto.

Natus es ex ſcopulis nutritus lacte ferino,
Et dicam ſilices pectus habere tuum.

Unde quotidie cernimus nonnullos temulentos eſſe ac ſerviles, quòd ſervam aut temulentam nutricem habuerunt. Proinde non permittat optima mater alieni lactis contagione filium ſuum infici, præſterque ſe integram parentem, optimè etiam de filio meritam: quem proniorem ad referendam gratiam reddet, cùm adoleverit, ſi ſe materno lacte non defraudatum in primordiis vitæ ſuæ ſenſerit. Beneficiũ enim materni lactis tanti meriti fuit apud veteres, ut impetraturæ durius quippiam à filiis matres, per lac quod illis præbuerant, ſemper poſcerent, nephaſq; habebatur, niſi filios exo-

Materni lactis beneficiũ.

Antipater. raſſent. Unde Antipater Macedo crudelior habitus eſt quòd matri mortem per ubera materna deprecanti, nõ pepercit. Hac quidem ex re non modo gratiam & utilitatem conſequitur mater, ſed voluptatem etiam peringentem. Quæ enim deliciæ jucundiores lactente filio? cujus blæſa locutio, difficilis verborum conatus, ſuavis riſus, & vernacula illa feſtivitas omnes ſcurras ac minos longè anteire mihi videtur. Nõ ſimiæ aut catuli ad animi relaxationem quærendi ſunt, ubi pueri repunt. Poëtæ Veneri (quàm voluptatum Deam eſſe dicunt) Jovem & Cupidinem comites faciunt, ut oſtendant nihil gratius puerilibus illis luſionibus inveniri poſſe, quod etiam indicavit Julius Cæſar. Nam cùm Romæ divites quoſdam peregrinos cerneret catulos ac ſimias gremio magna cum oblectatione circumferre, rogavit eos, *nunquid eorum conjuges liberos parerent?* qua voce oſtendit nullas alias delicias quærendas eſſe, ubi filii adſint.

Filii lactentis delitiæ.

Jupiter & Cupido Veneris comites.

Julii Cæſaris facetè dictum

Lactanti quæ cavenda. Cavere in primis debent lactantes, ne cibum alienum ab infantium valetudine ſumant, nevé nimio labore fatigentur, aliudvé agant, quod lac inficiat, aut exhauriat. Ariſtoteles vinum non modò pueris dari prohibet, ſed etiam nutricibus. Nihil enim intereſſet ait puerinè, an illæ accipiant, cùm ex illis alimenta ducantur, quod quidem præceptum latius accipere debemus, & intelligere omnia quæ uſui potuiq; nutricibus apponuntur, tali ratione metienda eſſe, ut infantibus benè conſulatur. Celſus autem Cornelius (ut manifeſta conjectura aſſequi poſſumus) non ut omnino à vino abſtineant nutrices præcipit, ſed ut modeſtè admodum illud ſumant, & æſtivo quidem tempore dilutius, hyberno autem meracius: cujus quidem ſententia aliquid etiam moribus noſtris indulgere videtur. Supplicium namque non leve eſſet mulieribus noſtris, à vino perpetuo abſtinere: ſatis eſt ab illis extorquere ne illo ſe ingurgitent, ſed moderatè ſumant: non enim obſervant noſtræ inſtitutum illud vetuſtiſſimum Romanorum mulierum, quibus vini uſus incognitus erat, & impudica illa omnino habebatur, quæ vinum olebat. Cicero in quarto de Republica retulit fœminas id obſervaſſe verecundiæ gratia, non alicujus animadverſionis timore,

Nutricib. nihil dandum quod indignum ſit filiis.

Vinum quomodo nutricibus conveniat.

Vinum Romanis mulierib. prohibitum.

more, his verbis: *Magnam habet vim diſciplina verecundia, carent enim temeto omnes mulieres*: qua ex re facilè conjicere poſſumus, quàm diligentes fuerint in ſervanda pudicitia, quæ ne temetum olerent, velut probrum verebantur. Atqui Cato (ut Plinius refert in quarto decimo libro hiſtoriæ naturalis) nullam aliam ob cauſam propinquos fœminis oſculum libare ſolitos ait, niſi ut ſcirent an vinum olerent: ex quo quidem indicium pudicitiæ ſumebant. Hoc etiam teſtari videtur Juvenalis cùm ait: *Fœminis cur oſcula libabăt viri.* *Sat. 6.*

> *Pauca adeo Cereris vittas contingere digna*
> *Quarum non timeat pater oſcula.*

Quaſi anxius pudicitiæ pater eſſet, ubi vini odorem in filia deprehendiſſet. Hanc verecundiæ obſervantiam Dionyſius Halicarnaſſeus Romuli legem fuiſſe aſſerit, qua quidem morte puniebantur temulentæ fœminæ: nam corruptionis principium ebrietatem putavit eſſe Romulus: ſed Ciceronis ſententia verior mihi eſſe videtur, ejus namq; authoritas in rebus Latinis reliquos omnes authores frangit: quocirca ab eo nuſquam aberrandum cenſeo. Hanc veterem Romanorum fœminarum conſuetudinem ad noſtram uſq; ætatem mulieres Cajetanæ, quibus pontificia dignitate præſumus, obſervant: vix enim vigeſimam quamq; reperi, quæ vini uſum noverit, & poſt partum quidem virorum juſſu, & medicorum conſilio: nam virgines penè omnes abſtemiæ ſunt. *Lex in temulentas fœminas* *Ciceronis authoritas.* *Caietanæ mulieres.* *Virgines abſtemiæ.*

Membra puerorum ſenſim nutricis manibus fingenda ſunt, faſciaque corpuſculum ab humeris ad thalos uſque devinciendum, levius tamen circa pectus, ac thoracem, latitudo namque illorum membrorum ad dignitatem ac robur viri plurimùm confert, ſtrictius aliquantulum circa ventriculum ac pubem, quo ſolidior fiat pecten & venter, non ultra ſpeciem protendatur. Vagitum pueris utiliter à natura datum Ariſtoteles affirmat, ubi de puerorum cura in libris de Repub. loquitur. Putat namq; *illum quaſi conatum incrementi eſſe, & dilatandi pectoris ac præcordiorum vim facere*: quocirca ne comprimatur à nutricibus vagitus præcipit. Lactis ſolùm alimonia ad decimum uſque menſem eo valde *Membra puerorum fingenda.* *Vagitus pueris utilis.* *Lactandi quãdiu pueri.*

abundat nutrix, alatur deinde interdiu levi quadam propinatione (ut veteres dixerunt) eo fovere præſtat. Minima enim menſa corpuſculum aliquantulum firmat,& paulatim inſueſcit ſtomachus duriorem eſcam concoquere. Tali alimento alatur, quoad anniculus ſit, deinde cum lacte ſimul cibis firmioribus conſueſcat, & bimus deinde factus à lacte prohibeatur. Nam ſi malæ valetudinis, aut exilis admodum ſit infans, imbecillitas nonnunquam à parentibus trahitur, ſive propter malam habitudinem, ſive propter ætatem. In omnibus quidem animalibus (ut ait Ariſtoteles) imperfecti ſunt juvẽtum fœtus. Nati ſeptimo menſe exiles magis ſunt, quàm novo, quocirca prægnantes majorem diligentiam adhibere debent,ne abortivum ejiciant, quod quidem præſciri poſſe Hippocrates docet. Aut in ſeptuageſimo die in utero matris conceptum moveri ait, aut nonageſimo. Dies ergo motus uter fuerit ter multiplicatus,aut ſeptimum,aut nonum menſem exprimit, ſic diligens mater ante partum, ſui temporis præſcia erit. Pharmacis & antidotis abſtineant nutrices, niſi in adverſa valetudine, nec tale quippiam pueris præbeant ante ſeptimum annum, ſi Celſo Cornelio auſcultare volunt. Aſclepiades tamen remedii contra lumbricos ante id ætatis,dilutis potionibus etiam danda eſſe aſſerit. Et paululum quippiam Agarici in febricula non eſſe alienum cenſeo:ſed medicamentis (quantum fieri poteſt)in teneris infantibus abſtinendum eſt, ne illis quãprimum aſſueſcant. Videmus namque nonnullas mulieres nimia quadam indulgentia firmis etiam filiolis ea diluere, quæ minus proſunt, & naturam ſegnem atque imbecillem reddunt. Cavendum namque eſt (ut Celſus ait)*ne in ſecunda valetudine, adverſa præſidia cõſumantur,quocirca ſanum hominem qui benè valet, & ſuæ* (ut ait ipſe) *ſpontis eſt,nullum cibi genus fugere vult. quo populus utatur: bisq; eum die potius quàm ſemel cibum capere, nec minus etiam quàm ſtomachus concoquere poſſet: huncq; varium habere vitæ genus, modo rui eſſe, modò in urbe, ſæpius in agro, navigare, venari quieſcere interdum, ſed frequentius ſe exercere, ſiquidem ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa maturam ſenectutem, hic longam*

Juvenum fœtus imperfectiores.

Abortus.

Pueri pharmacis non aſſueſcant.

Lumbrici.

Agaricum.

Diæta ſani hominis.

longam adoleſcentiam reddit, hæc Celſus. Sed ad propoſitum revertamur. Mollis ſit omnis educatio puerorum, & quæ ætati omnino congruat, nam parvi omnes primo ortu ſic jacent, quaſi ſine animo eſſe videantur: dum autem firmitatis aliquantulum acceſſerit, paululum incipiunt animo ac ſenſibus uti: tunc manibus cōnituntur, ut ſe erigant, & à quibus educantur agnoſcūt: tunc blandioribus vocibus geſtibuſque delectantur, & ad ſpeciem æqualium commoventur, cum quibus libenter admodum congregantur, ut primum repere incipiunt, & ludis primò, deinde fabularum auditione ducuntur; tunc materni officii erit verba illos docere non pœnitenda. Vernacula namque ſermonis cura, ſolius parentis eſt; quocirca primum ſermonem, quem ſine literis diſcimus, ſcitè admodum Tuſci maternum appellant: nec immeritò, uſum namque vernaculæ linguæ propter aſſiduam conſuetudinem in primis ab illis diſcimus. Præſtat enim eloquentes eſſe matres, & puri nitidiq; ſermonis, cui conſueſcunt pueri. & majores facti neſcio quid maternum redolent: *Magni enim intereſt quos quiſq; quotidie domi audiat, & cum quibus loquatur à puero.* Cornelia Gracchorum mater aſſiduo uſu plurimum contulit ad eloquentiam filiis. Ejus epiſtolas ſe Cicero lectitaſſe ait, & (ut in fœmina) eas non mediocriter laudat. Nonnullæ aliæ etiam extitere, quæ diſertæ habitæ ſunt, & domeſticis plurimum profuerunt, ut Lælii filia, quæ in loquendo paternam eloquentiam exprimebat, & filias ac neptes diſertas reddidit. Hortenſii quoque filia apud Triumviros luculentam orationem habuit. Abundabant veteres doctiſſimis fœminis in omni diſciplinarum genere, & præcipuè Græci, apud quos præſtantiſſimas complures etiam in Philoſophia extitiſſe legimus. Inter Platonis diſcipulos mulieres etiam duæ peregregiæ numerantur, Laſthema Mantinæa, & Axiothea Phliaſia, quæ (ut Dicæarchus ſcripſit) virili veſte utebatur, quò commodius diſceret. Illuſtris admodum habita eſt Ariſtippi Cyrenaici Socratis diſcipuli filia, Areta nomine, quæ ad patrem uſq; patris ſui laudem: Ariſtippū Juniorem docuit, qui à materna doctrina appellatus eſt metrodidactus.

Educatio puerorum qualis

Sermoni quomodo adſueſcendi.

Sermo maternus.

Matres ſint eloquentes.

Cornelia Gracchorum mater.

Cic. Bruto.

Lælii filia.

Hortenſii filia

Laſthema & Axiothea Platonis diſcipulæ.

Areta Ariſtippi materis filia.

Nec etiam puduit Pythagoram profiteri multa in Philoſophia didiciſſe à Theoclea ſorore ſua.

Theoclea.

Atqui etiam filiam ipſe erudivit, cui commentarios diſciplinarum ſuarum teſtamento reliquit: quæ quidem perpetuam virginitatem ſervavit, & virgines complures diſcipulas habuit, quas in primis pudicitiæ caſtitatiſque munera edocuit.

Pythagora legatum filia factum.

Commendat etiam plurimum fœminas bonarum artium diſciplina, quæ nonnunquam pro ampliſſima dote habetur. Contempſit Alexander magnus Darii filiam, quamvis dotem haberet regni partem, & magnum auri pondo, maluitq; ducere Barſynen Græcas literas optimè eruditam, ſine dote ulla quamvis inops eſſet, regio tamen genere oriunda eſſe dicebatur.

Alexander eruditionem prætulit opibus.

Barſyne.

Uxores indotatas ducere

Hac opinione ductus Lycurgus inſtituit ſine dote uxores duci: ut viri virtutem conjugis, non opes quærerēt, & fœminæ ad comparandas optimas artes ſtudioſiores eſſent.

Lycurgus inſtituit.

Fuit etiam doctiſſima Nicoſtrata Evandri mater, quæ Carmenta appellata eſt, quod futuros eventus carmine prædiceret.

Nicoſtrata dicta Carmenta.

In diſciplinis autem levioribus inventæ ſunt nonnullæ peregregiæ, & præcipuè in poëtica. Nam Myrtis lyrica magnam habuit laudem, ſed longè præſtantior fuit ejus diſcipula Corynna, à qua Sappho Erexia ad certamen uſque Pyndari evecta eſt, quæ & ipſa docuit Anagoram Mileſiam, & Cornificia quoque Romana Cornificii Poëtæ ſoror, præclara epigrammata edidit, quibus magnam meruit laudem.

Præſtantes doctrina fœmina.

Myrtis Poëtica.

Sappho Erexia.

Nunc autem tanta deſidia torpent mulieres noſtræ, ut pro miraculo quodammodo videatur, ſi qua primoribus labris literas attigerit. Sed doctiſſimarum fœminarum tanta copia apud antiquos fuit, ut Chryſippus de inſtitutione puerorum præcipiat, *philoſophaturo puero eruditas ſapienteſque nutrices adhibendas eſſe.* Sed noſtræ luxu & inertia diffluunt adeo ut vix lanificii liniq; curam ſuſcipere dignentur.

Mulieres noſtri ſeculi.

Sed ſi per fortunam detur ut docta primas ſaltem literas mater ſit (quod ſummopere optandum eſt) inter blanditias muliebres à tenera ſtatim ætate pueros docere incipiat: nec erit expectanda ætas illa, quam Heſiodus præſcribit, qui literis inſtituendos ante ſeptimum annum pueros neutiquam cenſet, ne ſtudia quando per ætatem amare nequeunt, odio

Ætas pueri-lis ſtudiis accommodo.

odio habere incipiat. Materna ſiquidem diligentia ludendo etiam inſtituet. Et id temporis meliori ætati addet, quod inter jocandum quaſi præripiet. Legimus mulieres quaſdam luſionibus quibuſdã filios inſtituiſſe, quæ hujuſmodi ſolertia uſæ ſunt. Teſſerulas literarum notis pingebant, vel plumbea numiſmata elementis imprimebant, puerisq; ſuis oſtendebant, illi (ut moris eſt) talia matrem efflagitabant, hæc autem literarũ nomina notamque docebat, edicebatque, ut ſibi numiſmata illa vellent, inter multa quærerent, & quæ docuiſſet invenirent, nomina notasque redderent, qua aviditate pueri commoti facilè etiam in tenera ætate literas ediſcebant. Agendum namque cum pueris ſenſim eſt, ut doceantur: veluti cùm vaſcula oris anguſti implere volumus. Nam ſi copiam aquæ infundimus, reſpuunt: ſin autem per tenuem fiſtulam inſtillamus, ad ſummũ uſque complentur. Prodeſt in edocendis pueris laudata induſtria, objurgata deſidia, ſpes, metus, alluſio, & dolus omnis bonus qui in curanda eorum valetudine à medicis adhiberi ſolet, ut dulcedine decipiantur. Hoc quidem præclarè verſibus exprimit T. Lucretius Carus in libris ſuis de natura rerum:

Inſtituendorum puerorũ ſolertia muliebris.

Simile.

Inſtitutioni puerilis adjuncta.

Lucret. lib. 1.

Sed veluti pueris abſinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulcis flavoq; liquore,
Vt puerorum ætas improvida ludificetur,
Labrorum tenus interea perpotet amarum
Abſinthi laticem, deceptaq; non capiatur,
Sed potius tali tactu recreata valeſcat.

Simile.

Hoc quidem præceptum Philoſophi poëtæque excellentiſſimi prodeſt non mediocriter, nõ modo ad corpora eorum curanda, verùm ad animos quoque diſciplina & eruditione meliores cultioresque reddendos, præferri æqualibus & ab eis laudari à quibus inſtituuntur: ubi ſi bene geſſerint, plurimùm acuit pueros in omnibus ſtudiis. Ambitioſum puerum ſibi tradi optat in diſciplinam Quintilianus: & obſervatio Lugdunenſium in Miſcellaneis ludis hoc etiam comprobare videtur. Ludi Lugduni celebrabantur, in quibus certamen erat Græcæ Latinæque facundiæ: & nihil aliud præmii victo-

Ambitioſi pueri.

Miſcellanei ludi Lugdunenſes.

victoribus victi præſtabant, niſi quòd eorum laudes ſcribere cogebantur: quod ubi facere recuſarent, ſcripta ſua lingua ſpongiaq; abſtergebāt, quod ſi minus effeciſſent, objurgati primùm à magiſtris ferulis cædebantur, vel in fluvium proximum mergebantur. Cujus conſuetudinis Suetonius Tranquillus in vita Cæſaris cognomento Caligulæ meminit: & de puerorum in illis ludis agentium timore, præclarè refert Juvenalis Satyra prima, cùm dicit:

Iuven. Sat.1.

Palleat ut nudis preſſit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunenſem rhetor dicturus ad aram.

Materna diſciplina.

Sed ad propoſitum revertamur. Materna diſciplina primæ teneritudinis pueris admodum utilis erit, eosque dociliores reddet ad majora ſtudia capeſſenda. Jam cùm ad ſeptimum annum pervenerint, eorum curam majore quadam diligentia pater ſuſcipiat, cujus quidem partes (ut in diviſione ſuperius diximus) erunt, ut inſtituantur liberi ad benè vivendi rationem, qua quidem diſciplina nulla utilior, aut major à mortalibus tradi poteſt. Qua ex re non minorem gratiam exigere pater à filio poterit, quàm quod eum genuit, præclarè Alexander, qui à virtutibus, Magnus cognominatus eſt, dicere ſolebat, *non minores ſe gratias debere Ariſtoteli præceptori, quàm Philippo patri.* Nam ſi pater ei vivendi principium dederat, Ariſtoteles bene vivendi rationem tradiderat, quam vitæ etiam præferendam eſſe arbitrabatur. Prænoſcenda in primis erit parenti pueri indoles, ut deliberare poſſit quibus ſtudiis filium inſtituat: quanquam (ut plerique Philoſophorum teſtes ſunt: & Cicero in primis in quinto libro de fœlicitate & miſeria) *vis humani ingenii à natura ſic generata eſt, ut ad omnem virtutem præcipiendam facta eſſe videatur*, ob eamq; cauſam in tenera etiam ætate pueri virtutum ſimulachris (quarum ſemina in ſe habent) ſine doctrina moventur: quocirca de eo quod ſibi ſupereſt, aliis gratificari volunt, & idcirco æqualib. elargiuntur. Animadvertunt etiam quæ domi fiunt, curioſiusque conantur diſcere, & proinde multa interrogant. Nomina illorum cum quibus verſantur, nolunt ignorare. Decertant ſæpenumero cum paribus, & victi erubeſcunt, victores

Anni ſeptimi ſtudia.

Alexander præceptori ſuo quantas debeat gratias.

Indoles exploranda.

autem

autem lætitia exultant. Quæ prima naturæ elementa ſi doctrina & exercitatione augentur, parvo tempore ſuo ordine numerum perfectionemque virtutis aſſequuntur. Indoles tamen incrementaq; virtutũ in nonnullis magis quàm in aliis cernuntur. Primum in pueris ingenii ſignum & præcipuum quidem memoriam eſſe Fabius Quintil. aſſerit, cùm facilè diſcit puer, diutiusque reminiſcitur. Erit igitur optimum in primis annis ad erudiendas ingenii vires memoriam exercere, & ambitione aut præmiis pueros allicere, ut multa meminerint, quæ pronunciare ac recenſere in maxima hominum corona non erubeſcant: quę quidem conſuetudo apud Athenienſes diutius in nobilioribus familiis obſervata eſt, ut Critias in Timæo Socrati narrat, cùm ait: *ſolenne familiæ ſuæ extitiſſe feſtis quibuſdam diebus, ut pueri propoſitis præmiis à parentibus ad memoriæ certamen inſtitarentur, in quo plurimos poetarum verſus memoriter recitabant.* Hæc conſuetudo ingenium acuit, memoriã excitat, & puerorum animos alacriores promptioresq; reddit, quæ res parentibus à præceptoribus optanda eſt: quò planè intelligant quid cum pueris acturi ſunt. Corporis ſenſus ubi acutiores in pueris ſunt, ſpem virtutis majorem præſeferunt.

Primum ingenii ſignum in pueris.

Inſtituendorum iuvenũ mos imitandus.

Virtutis optimum iudicium.

Unde Plato in Phædone aſſerit, & ex auditu & viſus odoratuq; memoriam opinionemque cieri: ex memoria verò & opinione poſtquam quieverint, ſcientiam fieri. Eſt etiam ingenui animi ſignum, cùm puer facilè monitoribus acquieſcit, cumque laude excitatus, objurgationem alterius quaſi in ſe prolatam putat. Ducitur æmulatione quadam ingenua, & quaſi ambitioſus eſt, cùm turpe admodum putat pari cedere: pulchrum autem majores natu adæquare, vel ſi fieri poteſt, etiam ſuperare. Ruborem optimum pudoris ſignum potius quàm pallorem putant. Illud quidem à verecundia, hoc autem à timore naſcitur. Cùm enim naturæ aliquid honeſto pudore dignum occurrit, tunc illa refugit, & imum petit, ſanguinique immergitur, quò commoto cutis tingitur, fitque rubicundus puer præ pudore, & quaſi ſanguinem pro velamento obtendit. Cùm verò metuit, tunc timore natura percita in altum deſcen-

Scientia ex memoria.

Ingenui animi ſignum.

Rubor pudoris ſignum, unde oriatur.

Metus effecta & ſigna.

deſcendit, ſecumq; ſanguinem trahit, quo veluti curru invehitur, ut Platonici aſſerunt, ſicque faciem pallor occupat, inde tremor ſequitur, quia animi virtus nervos reliquit. Placet igitur ingenuus rubor, nam pallor nimiam formidinem oſtendit, ille autem optimam indolem præſeferre videtur, ut Diogenes Cynicus teſtis eſt. Nam cùm adoleſcentem rubore perfuſum cerneret, *confide* (inquit) *fili, huiuſmodi enim virtutis eſt color.*

Rubor ingenuus.

Cùm verò indolem dignoſcit pater, tunc ſecum animo cogitare debet, ad quam virtutem ac diſciplinam aptior ſit puer. Nam ætas illa ad capaſſendas diſciplinas præter cæteras accommodata eſt. Proinde eam aſtronomi ac poëtæ Mercurio ſubeſſe volunt, quem luſionū diſciplinarumque Deum fabulantur, & Græci uno eodemque nomine pueritiam; doctrinamque appellant: volunt enim & pædiam utrunq; ſignificare. Unde Xenophon tali indice libros ſuos inſcripſit, in quibus de pueritia & de inſtitutione Cyri Perſarum Regis loquitur. Plato quem Marcus Tullius etiam ſequitur, duo virtutum genera imprimis ſtatuit, unum earum quæ nobis à natura ingenitæ ſunt, appellanturque non voluntariæ, ut eſt docilitas, memoria, & aliæ omnes, quæ uno ingenii nomine appellantur, & qui eas habent, ingenioſi. Alterum earum, quæ in voluntate poſitæ ſunt; majoresque appellantur, quòd earum præſtantia majorem laudem animis noſtris præbeat. Et quia à nobis ipſis manant, & ex moribus dignoſcuntur, veræ virtutes dicunt, ut eſt Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Juſtitia & reliquæ id genus. Tertium genus nonnulli addunt earum quæ ad intellectum pertinent, ut Scientia, Doctrina, ac Sapientia: quæ quidem tali pacto nobis accidunt, cum ſcire volumus, & ab inferioribus ad ſuperiora aſcendere, tunc occurrit nobis rei diſcendæ ſenſus, per quem veluti imaginationem quandam facimus, ex qua rationem noſcimus, intellectum primò accipimus, à quo quidem intelligentia fit, quæ poſtremò confirmata in animo perfectam efficit ſapientiam. Si docilem parens filium cognoverit, & ingenii viribus præſtantem, nulla eum avaritia retinere debet, ut tanta laude filium fraudare velit, ſed adhibeat quamprimùm

Pueritia diſciplinis accommoda.
Mercurius pueritiæ præſes.
Pædia Xenophontis.
Duo virtutū genera.
Virtutes non voluntariæ.
Voluntariæ.
Intellectuales
Sapientia per gradus acquiſita.
Parentes avari ne ſint indociles.

primùm puero optimos præceptores, ut liberalibus illis artibus ac diſciplinis erudiatur, ad quas natura ipſa aptiorem genuit. Nihil enim optabilius parentibus eſſe debet, quàm filios habere eruditos: à quibus quidem vinci, & omni laudum genere ſuperari non modò æquo animo pati debent, verùm filiorum gloriam victoriæ famam ſibi ipſis exiſtimare. Facilè enim patiebatur Peleus ab Achille virtutis gloria ſuperari, cui Chironem, & Phœnicem præceptores magnis etiam præmis adhibuerat. Ad laudem ſiquidem ſuam putabat accedere, quicquid filius per excellentiam virtutis egiſſet. Ulyſſem quoque Homerus inducit, præclara facinora præſente filio narrantem, ut ad paternas virtutes imitandas alacrior redderetur: Cicero ad filium ſæpenumero ita loquitur, ut nihil magis cupere videatur, quam ab eo literis, ſi fieri poſſet, ſuperari. Peſſima namque eſt quorundam noſtri temporis ſententia, qui nullo pacto ſapientia à filiis ſuperari velle ajunt. Malè à parentibus educati ſunt, qui tali animo patres habuerunt: & certè ſi eos in ſenectute non alerent, aut in omni vita minus eis auſcultarent, quis jure optimo admirari poſſet, aut eos aliqua ex parte objurgare? Et econtrario nihil eſt quod magis filios parentibus obnoxios efficiat, quàm cùm intelligunt ſe parentum ope ac diligentia in ſtudiis bonarum artium profeciſſe. Nec verò confidere quis debet divitiis, quæ fluxæ quidem ſunt ac labiles, & in poteſtate fortunæ, & corpus ſolummodo ornant, non autē animum augent aut inſtituunt perpetuis bonis. Pulchrè admodū Diogenes divitem indoctū *ovem in aurati velleris eſſe dicebat.* Hæc cura incumbit parentibus propter infirmitatem illius ætatis quæ conſilii inops, quid ſibi utile ſit, nequit dignoſcere. Hæc eſt enim illa ætas, quæ educta uno robore, in duos ramos ſcinditur, ut Samius Pythagoras perhibet, quorum in altero virtus, in altero autem voluptas oſtenditur. Virtus quæ ingenita ſemina & igniculos quoſdam ab ipſa natura traditos in animis noſtris habet, quibus poteſt rationibus adoleſcentem devocat: voluptas autem laſciviis, blanditiiſque ſuis eundem ad ſe rapit, & præcipuè cùm plerique omnes à virtute

Filii gloria eſt patris triumphus.

Achilles.

Vlyſſes.

Cicero Præfatione in officia.

Parentes ſtolidi.

Divitiæ fluxa.

Dives indoctus.

Litera Pythagoræ, id eſt Y.

virtute ad illecebras proni ſint, & in ea maximè ætate, cui Venus (ut aſtrorum periti volunt) imperat. Prodicus Sophiſta adoleſcenti Herculi duas deas inter quietem apparuiſſe refert: quarum altera aſpectu gravior, ſi ſe per ardua ſequeretur, gloriam pollicebatur: altera autem venuſta magis facili via divitias ac voluptatem. Hercules qui jam ratione tenebatur, blanditiis voluptatis contemptis, virtutem ſecutus eſt: qua quidem duce laboribus periculisq; ſuperatis, gloriam immortalitatemq; nactus dicitur. Hac opinione ductus eſt Cicero, cùm ad Leptam ſcriberet, hortareturq; ut puer ejus Lepta etiã nomine, ſtudiis bonarum artiũ incumberet, & virtuti in primis inſudaret, Heſiodumq; ediſceret; & illud ſemper in ore haberet, ubi ait *Deorũ voluntate, virtutem ſudorem præ ſe ferre, quando ad eam longus quidem ſit, callis & rectus, ſed per aſpera admodum & devia locorum: Verum ubi in cacumen altum ventum ſit, via quæ primò, duriſſima viſa erat, facilis ac mollis eſſe apparet.* O præclaram optimi poëtæ ſententiam, & quam crebris ſermonibus adoleſcentes uſurpare debent. Diſcedendum namque eſt à mollicie illa ac voluptate, quà malè conſuetudinis illecebris trahitur. *Proclives enim omnes à labore ad libidinem ſumus ut Comicus ille ait.* Sed ponendi hoc loco Heſiodi verſus, qui rem planius docent, quàm à me Latini fieri poſſint, cùm divinus ille orator Græcè etiam in ſua epiſtola inſerat.

Venus pubertanti præeſt.

Hercules Prodicius.

Lib. 6. epiſt. fam. ep. 28.

Via ad virtutem ducens.

Terent. in Andria.

Heſiod. in oper.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος αὐτήν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον, ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται·
Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει χαλεπή περ ἐοῦσα:

id eſt,

Virtuti adverſos ſudores diposuerunt:
Atq; itur per magna via diſpendia ad illam,
Et ſcrupoſa via eſt aditu: ſi verò cacumen
Attigeris, mollis; quæ durior antè, videtur.

Sed non omnes tali ingenio prædıti eſſe poſſunt, qualis Herculès fuit, quocirca parentum erit officium, liberos in ea deliberatione agiuvare, quæ totius vitæ curſum inſtituit, & omnium actionum una deliberatione fundamenta jacuit, ne diutius liberi ancipites ſint, vel mala

Liberis quomodo conſulendum.

mala electione oppreſſi ad ultimum præcipitium rapiātur. Sed quantum obeſt nimia illa parentum indulgentia erga filios, quamque eorum animos frangit, ingenium labefacit, corpusq; effœminat, locupletiſſimis verbis Plato in Gorgia execratur. Quocirca optimum remedium eſſe puto Lacedæmoniorum, & quarumdam etiam aliarum gentium ac nationum, quæ filios ſuos tantiſper rus ablegabant, dum ſub optimis præceptoribus eruditi fierent, & corpore animoque exercitari. Nec ſevera nimis videri debet Lycurgi lex quæ *pueros in agris educari iubet, ut foro urbanisq; delictis careant.* Et primam illam pubertatem non in luxuria ac nequitiis agant, ſed in opere & labore: jubebatque eos nihil ſibi ſomni gratia ſubſternere, ut duriores fierent, nec prius in urbem redire poterant, quam viri facti eſſent. Brutii quoque qui oram Italiæ incolunt ponè Lucaniam, iiſdē legibus liberos ſuos inſtituebant, quibus Spartani, quippe qui ab initio pubertatis inter paſtores in ſilvis agebāt ſine miniſterio aliquo cui ſervirent, ſine veſte quam induerent, cuive incubarent, ut à primis annis laboribus ac parſimoniæ ſine civili ac cultu aſſueſcerunt. Cibus illis præda venatica erat, potus autem lac, aut fontium liquor, quo ex victu non mediocrem gloriam militarē adepti ſunt. Nam multas civitates Græci nominis Italia pepulerunt, & authores ſuos Lucanos bello ſuperarūt. Hanc conſuetudinem laudare videtur Ariſtoteles, cùm in libris ſuis de Repub. ait. *Conſueſcant prima ætate pueri frigora perferre, quod & valetudini plurimùm cōducit, & rei etiam militari.* Non enim merſandi ſunt fluvio per hyemem ut barbari nonnulli conſuevere, ſed ſenſim frigora perferre diſcant quod etiam ſentire videtur Horatius ode 2. lib. 3. cùm dicit:

Indulgentia parentum.

Filios rus ablegabant veteres.

Lycurgi lex.

Pubertas laboribus exercenda.

Brutii.

Spartani.

Horatius. lib. 3. od. 2.

Anguſtam amice pauperiem pati
Robuſtus acri militia puer
Condiſcat, & Parthos feroces
Vexet eques metuendus haſta,
Vitaq; ſub dio, & trepidis agat
In rebus.

Cōſultum etiam nonnullis, viſum eſt, foris alendos

Pueri foris

ris ſint alēdi. pueros, amicis tradere, tum quòd minus illis indulgent parentes à quib. magis abſunt, tum quòd minus inſolēter pueri in alienis ædibus, alieno etiā pane ac foco exultant: verentur inſuper ne deterrimi videantur, ſi ab illis extrudantur, quibus ipſos magna fide ac diligentia parentes crediderunt. Magni etiam Principes ſubauthoribus plerumq; clariores quàm ſub parentibus avadunt, quod Philippo Macedoni magni Alexandri patri uſu venit, qui obſes triennio Thebis virtutibus Epaminundæ eruditus, regno Aſiæ Græciæque potitus eſt, & ſordidum obſcurumque ante eum Macedonicum nomen rerum geſtarum gloria illuſtravit. Pluribúsne rebus ac diverſis ſtudiis eodem tempore pueri indulgerē poſſint, quæri ſolet. Et quanquam Stoicus noſter faſtidientis ſtomachi eſſe dicit plura deguſtare, & multitudine librorum animum diſtrahere, tamen ſuo tempore atque ordine ſingula tradentur, ne diſciplinæ confundantur, utile namque eſſe puto duabus diſciplinis ſimul erudiri. Neque enim verendum eſt ne binis præceptoribus diverſarum artium ingenium pueri oneretur, non enim creſcit labor, ſe dividitur induſtria, ſatietas tollitur. Nam cùm pertæſum eſt unius diſciplinæ, ad aliam tranſuolat, veluti ad portum ac requiem laborum ſuorum, & levitas illius ætatis, quæ difficilè in una eademque re diutius perſeverat, non inutilis omnino eſt Atqui veteres idem obſervaſſe, & Grammaticen, Muſicenque ſimul docuiſſe, & Archytas Tarentinus, & Ariſtoxenus muſicus teſtati ſunt, & eodem utriuſq; diſciplinæ præceptores, ac libros fuiſſe affirmarūt. Grammaticem adjuvat Muſice, non modo quòd delectationem naturalem præ ſe fert (unde quidem ſapientes animum noſtrum harmoniam eſſe dicunt, alii autem hormoniā habere, & quòd ſingulis ætatibus ac moribus ejus uſus jocundiſſimus eſt) verùm quia eruditionem quandam aurium facit, ex qua numerum quendā vocum dignoſcimus, ſine quo neque eruditi ſatis, neq; eloquentes eſſe poſſumus, non ſolùm in poëticis verſibus, qui ſine eo eſſe non poſſunt, ſed & ſi ſoluta oratione, quæ oratorio numero plurimùm adjuvatur, cujus virtutes acutiſſimè docet Cicero ubi ad Brutum de perfecto genere orandi

Philippus Macedo.

Pueri an diverſis ſtudiis eodem tempore imbuendi.

Viciſſitudo grata.

Grammatica & muſica eodem tempore doceri poſſūt.

Animus harmonia.

Muſices effecta.

orandi ſcribit. Græcè quoque Latineque eodem tempore pueri erudiri conſueverunt, etſi à Græcis inchoandũ eſſe Quintilianus teſtis eſt, ſed pari paſſu ambulant, & quod in una ediſcunt lingua, in alia facilè recognoſcũt, veluti qui ſignum in cera imprimunt, eodem tempore, & quòd impreſſum in annuli pala eſt, intueri poſſunt. Legimus Aemilium Pauli filium, qui apud Cannas collega fugiente, forti animo occũbere non dubitavit, poſt primùm conſulatum quo Ligures ſuperavit, cùm ſuffragia populi minus ei ex ſententia reſponderent, rus ad quietam vitam agendam ſe contuliſſe, quo quidem loci filiis erudiendis duntaxat intentus erat, eoſque uno & eodem tempore Romanam diſciplinam, & Græcas artes edocebat, & non ſolùm Grammatici, Sophiſtæ, & Rhetores, verùm fictores, pictoreſque, & equorum, canum, venationumque magiſtri circa adoleſcentes verſabantur. Ipſe verò pater, niſi quid publici muneris impediret, eorum exercitationibus ac ſtudiis ſemper aderat, ut ſuo etiam aſpectu ad laudis & gloriæ certamina promptiores filios redderet. De utilitate diſciplinarum, deq; earum partibus, inventoribus, atque uſu, quoniam ſuperius diffusè admodum diximus, ſupervacaneũ omnino eſſet rurſus tractare: ſatis eſt hoc libro concludere nihil eſſe præclarius, quod à parẽtibus liberis tradi poſſit, ſtudiis diſciplinarum ac bonarum artium; quæ ideò liberales appellatæ ſunt, quia liberos homines efficiunt ab omni voluptate ac turpitudine. Redigunt namq; nos ad ſapientiam, qua nihil præſtantius mortalibus eſſe poteſt, quaque Deo Optimo Maximo conjuncti eſſe cernimur. Quarum præmium ſi nullum aliud à mortalib. referretur, ſola virtus ſatis eſt, quæ comitem ſecum ſemper trahit honorem, veluti corpus umbram. Quinetiam hoc cernimus, quòd non ſolùm optimi quique viri, ſed deterrimi quoq; homines nefariiique latrones, virtute præditos honore ac laude afficiunt. Ad Scipionem Aphricanũ cùm Linterni exularet, viſendum, ac ſalutandum prædones nonnulli aliquando acceſſerunt, qui ut primùm illum conſpicati ſunt, quaſi numen aliquod venerantes procubuerunt, virtutum ac nominis ejus memores, & imperata faceſſere polliciti ſunt, & ſtudiis

Græca cum Latina lingua diſcenda.

L. Æmilius Paulus quàm curioſè filios ſuos docuit.

Diſciplinarũ utilitas.

Honor virtutis comes ut corporis umbra.

Scipio Aphricanus.

Scipionis ſe nunquam defuturos. Clariſſimus poëtarum Homerus Ulyſſi, quem Græcorum omnium ſapientiſſimum eſſe vult, Minervam comitem facit, quæ cũ ab omnibus periculis, laboribus, naufragiisq; vendicat: patriæ, parenti, conjugi, liberis reducem tandem reſtituit, ut oſtendat Ulyſſem doctrina & ſapientia pericula omnia ſuperaſſe. Hic eſt alatus equus Pegaſus quo vectum Bellerophonta monſtra ſuperaſſe poëtæ fabulantur. Hic eſt Minervæ clypeus Meduſæ Gorgonis capiti præfixus, quem intuentes homines in ſaxa vertebantur, ſapientia ſcilicet, quæ ſola doctrina naturæ addita comparatur, qua homines fortes ac muniti redduntur contra omnia pericula humano q[ue] incurſus. Nam vera eſt illa ſententia Horatii lyrici cum dicit Ode 2. lib. 1.

Minerva Vlyſsis comes. *Pegaſus alatus.* *Clypeus Minervæ.* *Horat. Od. 2. lib. 1.*

Integer vitæ, ſceleriſque purus
Non eget Mauri iaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida ſagittis
Fuſce Pharetra.

Filii artibus diſcendis digni. *M. Catonis dictum.* *Smile.*

Sed ſi filii aut hebetioris ingenii erunt, aut alioquin ad doctrinas capeſſendas minus idonei, artes aliquas ediſcãt, & præcipuè ex illis quæ diſciplinis proximè ſunt, ne ocio ac deſidia marceſcant. Vera namq; eſt illa Marci Catonis ſententia: *Nihil agendo homines malè agere diſcunt.* Idcirco ſolertes & induſtrii cives, inertes ac deſides ex urbibus arcere debent, ut ait Plato in octavo libro de Republica, ſicut ſedulæ apes ignavos fucos, qui pro cõmuni melle laborare nolunt. Unde illud Virgilii:

Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.

Solonis lex. *Inertium pœna.* *Solonis lex in ocioſos.*

Et ſanctiſſima ſemper judicanda eſt Solonis lex, quã ſanxit *filium nequaquam patri neceſſaria vitæ ſubſidia debere, à quo nullam artem accepiſſet:* & Dio illos paternis majorumq; ſepulchris prohibendos eſſe refert, qui nec doctrinam didiciſſent, nec artem aliquam exercuiſſent. Quinetiã idem Solon aliam legẽ tulit contra ocioſos, cujus quidẽ verba ejuſmodi extiterunt. *Is qui ocium ſectatur, omnibus accuſare volẽtibus obnoxius eſto.* Si verò reliqi omnes diſciplinæ atq; artes filiis deeſſent, bonorũ morũ regula ne deſit videndũ eſt. Præſtat enim filiis carere, & perpetuò omni progenie orbari, q̃ eos malè moratos

ac cur

ac turpes alere. Epaminundas Thebanus vir rantæ præſtantiæ extitit, & tam bene de patria meritus, ut de eo id dicatur, quod haud ſcio, an de alio Reip. principe dici poſſit. Scimus nanq; Thebas ante Epaminundam natum & poſt ejus obitū alieno ſemper paruiſſe imperio; & contra quoad ille vixit, caput totius Græciæ ejus ductu ac conſilio extitit: Verùm vir adeò excellens uxorem nunquam duxit: quod factum cùm Pelopidas ejus amicus aliquando reprehenderet, quòd virtutis ſuæ ſeminarium filios, non relinqueret maleq́ue proinde patriæ conſuleret, ſubridens Epaminundas reſpondit: *Vide ne tu pejus ei conſulas, qui talem ex te genitum relicturus es, cujus vita utinam magis probanda eſſet.* Quo quidem dicto vir prudentiſſimus oſtendit, nihil magis eſſe verendū parentibus quàm ne degeneres filios habeant. Adhibendi ſunt itaque his cuſtodes, qui eorum actionibus interſint, & moribus probatiſſimi ſint, adeò ut nō modò culpa, verùm omni criminis ſuſpitione vacent. Diligentiſſimi fuerunt Perſæ in alendis liberis & ad temperantiam modeſtiamq́ue percipiendam magno ſtudio eorum pueri inſtituebantur: ut verecundius omnia agerent, ſeniores adhibebantur, à quibus eorum mores ſpectarentur. Diligentes etiam fuere Lacedæmonii, ut Ariſtoteles docet. Paterna diſciplina teneris annis plurimum prodeſt. Laudandi ſunt ubi quippiam bene egerint, objurgandi ubi perperam: monendi, docendiq́ue, caſtigandi etiam ubi minus dicto auſcultare velint. Excludendi domo, mulctandiq́ue bonis omnibus Neocles Athenienſis vir nobilis & excellens filium habuit Themiſtoclem, quem in adoleſcentia exhæredem fecit, cùm minus probatus eſſet, quòd turpiter viveret, rem familiarem prodigeret, & parentum dictis nulla ex parte audiret. Hæc patris injuria ac contumelia nequaquam eum fregit, ſed longè magis erexit. Nam cùm arbitraretur ejuſmodi notam ſine ſumma induſtria, ac laude neutiquam extingui poſſe, ſe totum virtuti tradidit, reiq́ue publicæ omni ſtudio operam dedit, & in amicorum cauſis privatiſq́ue judiciis omni diligentia verſabatur, atque parvo demum tempore ita adoleſcentiæ vitia emendavit, ut ei nemo anteferretur,

Epaminundas.

Thebæ.

Epaminundæ reſponſum.

Degeneres filii.

Perſæ.

Lacedæmonii

Paterna diſciplina.

Neocles filiū exhæredat.

Alcibiadis vita correctio.

Natura ratio & varietas in filiis obſervanda.

Palemon Athenienſis. Xenocratis ſermo de pudicitia.

Themiſtocles ambitione excitatus ad virtutis ſtudium.

Corporis exercitatio.

& pauci admodum æquales putarentur. Non fuit igitur in ejuſmodi filium parentis ſeveritas objurganda, quippe qui ex deterrimo nebulone virum omni laude cumulatiſſimum reddiderit. Sed naturæ ratio in filiis obſervanda eſt, ſunt enim qui verberibus cæſi indignantur, & veluti peſſima mancipia plagis obdurantur: Sunt qui objurgationes irrideant, & patientia parentis aut præceptoris abutuntur, verbera autē vehementer formidant. Sunt qui nec objurgatione, nec plagis, ſed ſola ratione moveantur, facileq; eis perſuaderi poſſit, ut relicta turpitudine ad virtutem redeant, cum quibus natura benignius egiſſe videtur, ſi rationi obtemperantes turpem vitam relinquant. Palemon Athenienſis in ſua adoleſcentia impudicus petulans ac turpis fuit, & aliquando ebrius, & coronatus de more in ludum Xenocratis philoſophi irridendi gratia cum ſodalib. irrupit. Xenocrates fortè de pudicitia ſermonem habebat, quē non mutavit, ſed planè in Palemonem convertit, qua oratione ille ſeipſum correxit adeò, ut relictis ſodalibus, & mutata priſtina vita, ſeſe Xenocrati in diſciplinam tradiderit, & parvo tempore condiſcipulos omnes ſuperavit, quinetiam in cunctis rebus præceptorē adeò æmulatus eſt, ut poſt illius obitum ludi ſucceſſor relictus, vix mutatus videretur. Sunt qui aliorum laude quaſi quadam ambitione excitantur. Themiſtocles quem Græcorum præſtantiſſimum Cicero fuiſſe teſtatur (ut paulò antè dixi) adoleſcens adhuc in ganeis inter ſcorta, & temulentos juvenes verſabatur: at poſtquam Milciadis ductu barbari ad Marathonem victi ſunt, æmulatione ejus ductus, vitam mutavit. Atqui cùm ejus mores ſodales admirarentur, ait *Milciadis trophæis ſe à ſomno excitari, nihilq; amplius velle quàm laudi gloriaq; incumbere:* qua quidem ambitione expergefactus, parvo tempore in clariſſimum Imperatorem evaſit, plurimaſque victorias patriæ peperit. Corpore etiā exercendi ſunt juvenes, tum valetudinis gratia. Nam (ut Cornelius Celſus ait) ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa præmaturam ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit: tum quod utiliores fiunt Reipubl. in rebus bellicis, in quibus promptiores alacrioresque

ſunt,

ſunt, ſi exercitatio corpore accedunt, quàm ſi per ignaviam effœminato: qua inre plurimum præſtiterunt Lacedæmonii, apud quos currendo, proſiliendo, jaciendo, nandoque pueri exercebantur. A quibus aliquando rediens Diogenes Cynicus cùm Athenas pergeret, interrogatus quo iret, unde veniret: *A viris* (inquit) *ad mulieres.* Et paulò pòſt à prædonibus captus cùm Æginã navigaret, & Xeniadi Corinthio venundatus eſſet, ejusque filios in diſciplinam accepiſſet, ilos philoſophiæ præceptis & aliis diſciplinis liberalibus inſtituit, quos etiã Lacedæmonio more quotidie exercebat, & equitare, luctarii, arcum tendere, fundas rotare, ſudem jacere adeò inſtituit, ut moribus, diſciplina, fortitudine ac robore parvo tempore præclaros parenti reddiderit. Quocirca ſæpenumero Xeniades dicere ſolebat *ſe gratias fortunæ habere, quòd bonus dæmon in domum ſuam per eam invectus eſſet.* Multa ſunt, quæ de inſtituendis adoleſcentibus dici poſſent, quæ quidem in præſentia ſcribere ſuperſedeo, ne multus ſim, quoniam pluribus ſcriptoribus ſeorſum præcepta de educandis liberis ſcripta ſunt, quæ facilè quiſque lectitare poteſt.

Lacedæmonii agiles.

Diogenis Cynici reſponſum.

Xeniadis de Diogene dictum.

PROOEMIUM LIBRI QUINTI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRINCIPIO *humanarum ſocietatum, Sixte pater ſanctiſſime, nihil aquè difficile fuit his qui praerant, quàm durioribus illis ac ſoli vagis viris, qui raptu vivere conſueverant quicq; omnia occupantium eſſe arbitrabantur, abſtinentiam iuſtitiamq; perſuadere. Non enim facile fieri poterat, ut à vetere invadendi conſuetudine diſcederent, novumq; genus vita tam ſubitò acciperent, & pracipue cùm rapina ocium ac quietem polliceretur, virtus autē laborem ac ſudorem pra ſe ferret. Proinde commentitiis quibuſdam fabellis opus fuit, quibus religionem metumq; incuterent*

Abſtinentia & Iuſtitia.

Fabularum inventio.

his qui iniuſtè agerent, & ad ſpem futuri boni erigerentur, qui iuſtè viverent, ab alienisq; rebus manus abſtinerent. Hoc conſilio ducti poetæ illi vetuſtiſſimi qui primi ſapientes habiti ſunt, quiq; de hominũ moribus cum iocunditate quadam gratias Muſis commiſcentes philoſophantur, nonnulla ſcripſerunt, quæ eruditioribus deinde ſeculis vel le[...], vel præter aliorum opinionem viſa ſunt, ut illud Muſei, [...]rphei Thracis diſcipuli, qui cum cerneret vinum (quod nuper in hominum uſum venerat) gratiſſimũ optatiſſimumq; mortalibus eſſe, aſſeruit iuſtis viris à diis immortalibus eiuſmodi gratias referri, ut perpetuò apud inferos coronati diſcumbant, poculis optimo vino plenis nunquã deficientibus: quaſi opinetur perpetuam ebrietatem optimam virtutis eſſe mercedem. Simili figmento uſus eſt Heſiodus, qui ut ruſticis ſuis æquitatem perſuaderet, Deos ait hominibus iuſtitiam ſervantibus arbores dare quarum rami baccarum ubertate ſemper incurueſcerent, robora autem apium examina haberent, quæ optima mella ſemper ſtillarent: his & ſimilibus blanditiis hebetes illos alliciebant, ut à ferina conſuetudine animum abducerent, & civilem ſocietatem ſequerentur. Non igitur admirandum eſt, doctiſſimos, graviſſimoſq; philoſophos nonnulla in libris ſuis ſcripſiſſe, quæ vel turpia vel ab omni humanitate aliena eſſe videantur: Pauca enim quadam ex de privatis moribus ut permitterent opus fuit, ut quam plurima quæ optima ſunt perſuaderent. Licere hominibus inquit Plato in 4. librorum ſuorum de civili ſocietate, quamcumq; voluerint uxorẽ ducere præter matrem, & eius aſcendentes. Sic etiã mulieribus licere ait, cuicumq; voluerint nuptũi dari filio, parenti, & eorum ſuperioribus, aut inferioribus: non tamen ignorabat Plato indecorum omnino eſſe germanam ſororẽ ducere: quod vulgo tunc fiebat Athenis: ſed peſſimam conſuetudinem abolere nequaquam poterat: ſic & Ariſtoteles avaris annuere viſus eſt, cùm ait pro cenſu filios procreandos eſſe, ne plures edantur quam paterfa. alere poſſit. Proinde cùm ſatis liberorũ fuerit, vel uxoribus omnino abſtinendum cenſuit, vel ſi id minus fieri poſſet, cùm in alvo habere inveniretur uxor, dilutionib. utendum arbitrabatur, ut abortivus deiiciatur antequam ſenſus vitaq; in eo ſit. Hoc ab humanitate alienum ſciebat eſſe philoſophus ſapientiſſimus, ſed ut durioribus illis hominibus

Muſei Eleuſini præceptũ.

Heſiodi figmentum.

Plato.

Pro cenſu filios procreari.

nib. matrimonia perſuaderet, egit quod potuit. Noſtris verè temporibus, quibus quiſq; civis quid facto opus ſit ſibi praſcribere ſcit, omnia ad virtutem demetienda ſunt nihilq; permittendum eſt, quod ab honeſto vel minima quidem ex parte alienum videri poſſit.

De officio optimi civis, et de institutione civilis vitæ, quæ ad tranquillitatem ducit, de Urbanitate, de Aſtutia: Qui ſunt habendi cives, de patria germana, de patria iuris.

Tit. Primus.

PRæcepta optimi civis, & ejus qui ad omnia munera Reip. gerenda idoneus ſit, ſi quis tradere velit, multa ut ei tribuat opus eſt. Singulæ namque virtutes civili viro conveniunt, mores verò optimi ac probatiſſimi, & decoris illud, quod Cicero tantis laudibus effert, civilis diſciplinæ proprium eſt. Quocirca male morati homines, quique in verbis aut geſtu minus apti ſunt, inurbani vocãtur, quippe qui ruri potius educati, quàm in urbibus eſſe videantur. Hinc trahitur urbanitatis nomen quod ad ſermonem moresque pertinet, & ab urbe dicitur, quandoquidem à civili congreſſu, doctorumq; virorum conſuetudine eruditio quæq; trahitur, quæ homines miro quodam lepore ac ſale perfundit, cui quidẽ contraria eſt ruſticitas. Hæc virtus tanti fuit, ut Domitius Marſus Orator elegantiſſimus de ea ſumma cum diligentia libros ſcripſerit. Hinc etiam aſtutia dicitur, quæ tum urbanitatem, tum civilem calliditatem ſignificat, & aſtutum urbanum ſignificare Pedianus refert, Apud Græcos namque τὸ ἄϛυ urbs eſt. Et veteres Latini aſtu pro urbe dixerunt, ut eſt apud Terentium in Evnucho. *Anus in aſtu venit*, hoc eſt, in urbem. Æmilius Probus in libro ſuo peregregio, qui de vita excellentium Imperatorum inſcribitur, cùm de incendio urbis Athenarum loqueretur, ejusmodi etiã verba protulit: Ut Xerxes Termopylis expugnatis protinus acceſſit aſtu, idq; nullis defendentibus interfectis ſacerdo-

Pontanus paſſim. Et Zvvingerus, Volu. 12. lib. 5.

Inurbani qui?

Urbanitas.

Ruſticitas.

Aſtutia.

Aſtutum urbanum.

τὸ ἄϛυ urbs.

Aſtu pro urbe.

Civis quis iure dici poſſit. tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis eſt, quem civem eſſe habendum hujus civitatis noſtrę arbitremur. Et ſi colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam eſſe dicimus. Homerus tamen, qui eum ſecuti ſunt, eos ſolummodo cives opinantur, qui ad honores capeſſendos muneraque civilia obeunda habiles ſint. Alii volunt cives omnes cenſeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti ſint. Aliis ſatis viſum eſt, ſi ex altero parente *Cives adſcripti.* cive ſunt geniti. Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adſcriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut *Origo facit civem.* Romani Jureconſulti perhibent) ſola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus eſt, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus eſt, domiciliúmve contraxit. Ci- *Patria duplex: Germana & Iuris.* cero in libris quos de legibus ſcripſit, duas patrias ſibi eſſe teſtatur, unam germanam, ex qua oriundus eſſet: alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem *Cato ortu Tuſculanus, iure Romanus.* ſocietatem accitus eſt. Idemq; uſu venire M. Cato aſſerit, qui cùm Tuſculanus eſſet in civitatem tamen Romanam ſuſceptus, ortu Tuſculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejuſmodi igitur civitatis noſtræ civem eſſe dicemus, qui patrē inter majores indigenas *Matris conditio.* habuerit (nam de matre minus curandum eſt, peregrina nécne fuerit, dummodo ſit ingenua) quem quidē ad munera capeſſenda aptum per naturā eſſe arbitramur, ſi per ejus virtutes licebit: *nam* (ut ſuperius diximus) *Magiſtratus munera.* *magiſtratus munera, virtutum, non generis aut gratiæ præmia decernenda ſunt.* Erit & ſecundū civium genus eorum qui cùm peregrini ſint, urbem noſtrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis *Civitate donati.* etiam munerib. honeſtati ſunt: qua indulgentia, ac be- *Romulus.* nignitate Romani ſæpenumero uſi ſunt, exemplo Romuli urbis conditoris, qui tanta ſapientia valuit, ut pleroſq; populos uno eodēq; die hoſtes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmoniis &

Athenienſibus,quamquã armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites eſſe voluerunt. Inhumanum ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, ſibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur noſtri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,ſecundos verò beneficium præſtabit.

Quirites.

Privilegio cives.

DE CIVILI VIRO, DE CONCORDIA civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iuſtitia, & eius comitibus.

Tit. II.

Civilem virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis ſententiam, quæ oſtendit *homines non tantùm ſibi natos eſſe, ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq́ſibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem inſtituta eſt, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq; degẽdi rationem.Hæc cum cogitabimus,dignoſcemus nos patriç debere opem,conſilium auxiliumq;. Apes & formicæ animalia non modo puſilla, ſed muta etiam nobis exemplo eſſe debent,quæ quidem in cõmuni laborant,ſimul congregant,ſimul conſervant, iiſdem munimentis aſſervantur, communem periculo hoſtem propulſant,& opes,liberos,populumq; tuẽtur. Quî enim bonus civis haberi poteſt, qui ſibi ſoli prodeſt,ſibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq; patitur præ avaritia liberos,conjugemq;ad neceſſitatem etiam victitare? Rempubl.quaſi navim exiſtimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq; indiget. Et pro viribus ſuis quiſque niti debet, non modò ne evertatur ſed ut in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, alius

Zwingerus l. 2.Volum.29.

Vir civilis quis.

Humana ſocietatis finis.

Apum & formicarum induſtria.

Reſpublica navi aſſimulata.

Digitized by Google

alius rudentibus adeſt, alius aliis rebus incumbit, & una omnibus ratio eſt, ut navim tueantur: ſic & cives omnes efficere debent, ut alius conſilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; induſtria Rempublic. adjuvet: quò non modò ſervetur, verum in dies magis magiſque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi ſunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentiſſimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam ſi cives inter ſe concordes ſint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes ſatis firmæ ſunt, ubi animi civium nutant, & in diverſas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cùm morbo ſenioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari juſſit, haſtarumque faſcem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, ſinguliſque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis ſe id perficere poſſe, ſingulas educens haſtas facilè omnes defregit, eoſque monuit, dum concordes unâ eſſent, nullis viribus ſuperari poſſe, ſed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, ſi diſſidentes diſcordeſq; eſſent, & facilè de ſe victoriam minimo etiam cuiq; hoſti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ præceptum eſſe videtur, ad univerſam tamen civilem ſocietatem pertinet, quę tunc ſit conjunctiſſima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque eſt illa vetuſtiſſima ſententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, niſi ipſi vim afferat, mortemq; ſibi conſciſcat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili ſanguine, inteſtinoq; bello manus abſtinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi ſoceriq; arma Rempublicam invaſeruut, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbariſq; hoſtibus extitere. Diſcordia etiam laborantes Athenienſes à Lacedæmoniis Lyſandro duce victi ſunt, qui ſub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibuſque longè inferiores. Quocirca nulla perſuaſio in libera civitate præſtâtior eſſe poteſt, quâ ſinguli ad concordiam inſti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præſtet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus ſit.

Reſp. animal immortale.

Diſcordia Romanos perdidit.

Athenienſes diſcordia victi.

inſtituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic eſt murus tutus. Hæ ſunt adamantinæ turres de equibus Poëtæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui poſſunt. Taliter animatus erit civis noſter, quem optimum eſſe volumus, ſi Pythagoræ, Platoniſq; ſententiam ſecutus, cognover[illegible]imum noſtrum triplicem eſſe, cujus quidem [illegible]incipatum, rationem in capite ſitam eſſe oſten[illegible], tanquam in arce corporis, ut immortalis exiſ[illegible] pabulo contemplationis maximarum rerum ſem per aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad ſimilitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipſum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aſpectantes, vix cœlum contueri poſſunt, ut oſtenderet hominem Dei contemplatorem eſſe debere, & mentem ejus (quæ in cerebro ſedem habet) ducem & quaſi habenam hominis eſſe. Ineſt namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præſe fert, tempora metitur, præſentia præteritis annectit, & ſic futura præſagire nititur. Alteras duas ſecluſas dignoſcet à ſuperiore, & in pectore iram, cupiditatem verò ſubter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis ſunt, ut ſuperior, ſed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem ſcientiamq; divinarum humanarumq; rerum: ſic poſteriores contrà ad iram, concupiſcentiam, turbidoſq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus conſequens eſt, ut nos ipſos ignoremus, & inſcitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Diſponat animum ſuum civis noſter, ut munere ſuo fungatur. Eſt enim animi munus ratione uti, quæ quidem ſemper dominari debet, & appetitum adeò obſequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac proſiliens equos optimi ſeſſoris habena regitur, ſic appetitus à ratione ducatur, cui ſemper acquieſcat, & nunquam duriore cervice obluctetur, ſi bonus vir ac ſapiens eſſe voluerit Nam ſapiens animus omnes motus dicto obſequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis ſedes.

Homo cur erecta facie ſit effigiatus.

Ira ſedes. *Cupiditas.*

Animi munus.

Vera

Egregia Fabii ſententia. Vera eſt enim illa Marci Fabii Quintiliani ſententia quòd *ſicut aves ad volatum, equi ad curſum, feræ ad ſævitiam gignuntur, ita nobis eſt propria mentis agitatio, atq; ſolertia, unde origo animi noſtri cæleſtis eſſe creditur*: hebetes verò & indociles non magis ſecundum naturam homines educuntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia. *Indociles homines.* *Agnitio animi.* Ex agnitione animi & mentis agitatione ſapientia oritur, cognitio rerum manat, profluunt civiles illæ virtutes, quibus civis noſter laudem & charitatem civium conſequetur, quæ ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſſima Nam aderit Fortitudo in laboribus, periculiſq; ſubeundis, quæ docebit: dulce & decorum eſſe (ſi opus fuerit, ut locupletiſſimus teſtis eſt Horatius Ode ij. lib. iij.) pro patria mori. *Fortitudo.* *Hor. Od. 2. l. 3.*

Mors & fugacem perſequitur virum,
Nec parcit imbellis iuventæ
Poplitibus, timidove tergo.
Et paulò pòſt addit.
Virtus recludens immeritis mori
Cælum negata tentat iter via,
Cætusq; vulgares & udam
Spernit humum fugiente penna.

Sibique ante oculos ponet fortiſſimos quoſq; viros, qui intrepidè pro patria dimicarunt; veluti Horatium illum, qui Hetruſcorum agmen ſuſtinuit, donec Sublicius pons ſcinderetur, nec dubitavit armatum ſeſe in Tiberim mittere: veluti M. Marcellum, qui apud Padum fluvium Gallorum Regem maximis copiis ſtipatum, cum paucis equitibus invaſit, ingenti vigore animi quamprimum obtruncatum, armis exuit. Succurret & Deciorum memoria, qui ſeſe patriæ voverunt: ſic etiam externus Codrus Athenienſium Rex, qui non dubitavit etiam pro patria mori, & Leonides Lacedæmoniorum dux, qui in Termopylis cum trecentis ſuis quos Sparta eduxerat, occubuit pro Græciæ ſalute, cùm propoſita eſſet aut turpis fuga, aut generoſa mors. Ejuſmodi exemplis ſe confirmabit, fortitudineque utetur: cùm opus fuerit. Præſtat enim fortitudo magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiam, conſtan- *Horatius Cocles.* *M. Marcellus.* *Decii fortes.* *Codrus.* *Leonidas.* *Fortitudinis munus.*

ſonſtantiam, tolerantiam, firmitatem; quæ optimæ comites ſunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo præcipiti curſu rapiatur, ſed cum moderatiſſimum cùm proſperis in rebus, tum in adverſis reddet, nec offerentem in magiſtratibus patietur, ſed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoſcat ſuadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque deteſtabilius in libera civitate eſſe poteſt: Imitabiturq; in hac potiſſimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum eſt, qui cum exactis Regibus ſummam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus conſulto accepiſſet, nunquam tamen ea uſus eſt, niſi modeſtiſſimè; legemque tulit ne quis magiſtratus in civem Romanum, qui ad populum provocaſſet, animadvertere poſſet, & ultro Sp. Lucretium collegā aſſumpſit, cui etiam (quia major natu erat) faſces transferri juſſit: Temperantiam ſequitur modeſtia, verecundia, abſtinentia, caſtitas, honeſtas, parcitas, ſobrietas, quæ virtutes freno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; verſatur, ſine qua nihil rectè agi poteſt: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quaſi providentiam dictam putat: quam quidem ſcientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum eſſe opinatur. Prudentiæ munus eſt, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quaſi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectū agere. Huic enim virtuti ineſt ratio, intellectus, circunſpectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Juſtitia, quę firmamentum eſt humanę ſocietatis, hęc tribuit cuiq; quod ſuum eſt, neminem lædit: & ut pœna ſontem, ſic optimè meritos dignitate ac gloria afficit. A juſtitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis ſunt. Hæc quatuor inter ſe ſorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam ſeparantur, una enim ſine aliis perfecta eſſe non poteſt, ſed manca omnino & inchoata eſſe

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentia adminicula.

Iuſtitia.

Iuſtitia rami.

Quatuor virtutes ſorores.

rū ſint alēdi. pueros,amicis tradere, tum quòd minus illis indulgent parentes à quib. magis abſunt, tum quòd minus inſolēter pueri in alienis ædibus, alieno etiā pane ac foco exultant : verentur inſuper ne deterrimi videantur, ſi ab illis extrudantur, quibus ipſos magna fide ac diligentia parentes crediderunt. Magni etiam Principes ſub autoribus plerumque clariores quàm ſub parentibus

Philippus Macedo. evadunt, quod Philippo Macedoni magni Alexandri patri uſu venit, qui obſes triennio Thebis virtutibus Epaminundæ eruditus, regno Aſiæ Græciæque potitus eſt, & ſordidum obſcurumque ante eum Macedonicum

Pueri an diverſis ſtudiis eodem tempore imbuendi. nomen rerum geſtarum gloria illuſtravit. Pluribúsne rebus ac diverſis ſtudiis eodem tempore pueri indulgerē poſſint, queri ſolet. Et quanquam Stoicus noſter faſtidientis ſtomachi eſſe dicit plura deguſtare, & multitudine librorum animum diſtrahere, tamen ſuo tempore atque ordine ſingula tradentur, ne diſciplinæ confundantur, utile namque eſſe puto duabus diſciplinis ſimul erudiri. Neque enim verendum eſt ne binis præceptoribus diverſarum artium ingenium pueri oneretur, non enim creſcit labor, ſe dividitur induſtria, ſatietas

Viciſſitudo grata. tollitur. Nam cùm pertæſum eſt unius diſciplinæ, ad aliam tranſuolat, veluti ad portum ac requiem laborum ſuorum, & levitas illius ætatis, quæ difficilè in una eademque re diutius perſeverat, non inutilis omnino eſt Atqui veteres idem obſervaſſe, & Grammaticen, Muſicenque ſimul docuiſſe, & Archytas Tarentinus, & Ariſtoxenus muſicus teſtati ſunt, & eodem utriuſq; diſci-

Grammatica & muſica eodem tempore doceri poſſūt. plinæ præceptores, ac libros fuiſſe affirmarūt. Grammaticem adjuvat Muſice, non modo quòd delectationem naturalem præ ſe fert (unde quidem ſapientes animum noſtrum harmoniam eſſe dicunt, alii aurem hormoniā

Animus harmonia. habere, & quòd ſingulis ætatibus ac moribus ejus uſus jocundiſſimus eſt) verùm quia eruditionem quandam aurium facit, ex qua numerum quendā vocum dignoſcimus, ſine quo neque eruditi ſatis, neq; eloquentes eſ-

Muſices effecta. ſe poſſumus, non ſolùm in poëticis verſibus, qui ſine eo eſſe non poſſunt, ſed & ſi ſoluta oratione, quæ oratorio numero plurimùm adjuvatur, cujus virtutes acutiſſimè docet Cicero ubi ad Brutum de perfecto genere

orandi

orandi ſcribit. Græcè quoque Latineque eodem tempore pueri erudiri conſueverunt, etſi à Græcis inchoandũ eſſe Quintilianus teſtis eſt, ſed pari paſſu ambulant, & quod in una ediſcunt lingua, in alia facilè recognoſcũt, veluti qui ſignum in cera imprimunt, eodem tempore, & quod impreſſum in annuli pala eſt, intueri poſſunt. *Græca cum Latina lingua diſcenda.*

Legimus Aemilium Pauli filium, qui apud Cannas collega fugiente, forti animo occũbere non dubitavit, poſt primùm conſulatum quo Ligures ſuperavit, cùm ſuffragia populi minus ei ex ſententia reſponderent, rus ad quietam vitam agendam ſe contuliſſe, quo quidem loci filiis erudiendis duntaxat intentus erat, eoſque uno & eodem tempore Romanam diſciplinam, & Græcas artes edocebat, & non ſolùm Grammatici, Sophiſtę, & Rhetores, verùm fictores, pictoreſque, & equorum, canum, venationumque magiſtri circa adoleſcentes verſabantur. Ipſe verò pater, niſi quid publici muneris impediret, eorum exercitationibus ac ſtudiis ſemper aderat, ut ſuo etiam aſpectu ad laudis & gloriæ certamina promptiores filios redderet. *L. Aemilius Paulus quàm curiosè filios ſuos docuit.*

De utilitate diſciplinatum, deq; earum partibus, inventoribus, atque uſu, quoniam ſuperius diffusè admodum diximus, ſupervacaneũ omnino eſſet rurſus tractare: ſatis eſt hoc libro concludere nihil eſſe præclarius, quod à parẽtibus liberis tradi poſſit, ſtudiis diſciplinarum ac bonarum artium; quæ ideò liberales appellatę ſunt, quia liberos homines efficiunt ab omni voluptate ac turpitudine. Redigunt namq; nos ad ſapientiam, qua nihil præſtantius mortalibus eſſe poteſt, quaque Deo Optimo Maximo conjuncti eſſe cernimur. Quarum prẹmium ſi nullum aliud à mortalib. referretur, ſola virtus ſatis eſt, quæ comitem ſecum ſemper trahit honorem, veluti corpus umbram. Quinetiam hoc cernimus, quòd non ſolùm optimi quique viri, ſed deterrimi quoq; homines nefariiique latrones, virtute præditos honore ac laude afficiunt. *Diſciplinarũ utilitas.* *Honor virtutis comes ut corporis umbra.*

Ad Scipionem Aphricanũ cùm Linterni exularet, viſendum, ac ſalutandum prædones nonnulli aliquando acceſſerunt, qui ut primùm illam conſpicati ſunt, quaſi numen aliquod venerantes procubuerunt, virtutum ac nominis ejus memores, & imperata faceſſere polliciti ſunt, & ſtudiis *Scipio Aphricanus.*

Digitized by Google

Scipionis ſe nunquam defuturos. Clariſſimus poëtarum Homerus Ulyſſi, quem Græcorum omnium ſapientiſſimum eſſe vult, Minervam comitem facit, quæ cũ ab omnibus periculis, laboribus, naufragiisq; vendicat: patriæ, parenti, conjugi, liberis reducem tandem reſtituit, ut oſtendat Ulyſſem doctrina & ſapientia pericula omnia ſuperaſſe. Hic eſt alatus equus Pegaſus quo vectum Bellerophonta monſtra ſuperaſſe poëtæ fabulantur. Hic eſt Minervæ clypeus Meduſæ Gorgonis capiti præfixus, quem intuentes homines in ſaxa vertebantur, ſapientia ſcilicet, quæ ſola doctrina naturæ addita comparatur, qua homines fortes ac muniti redduntur contra omnia pericula humano que incurſus. Nam vera eſt illa ſententia Horatii lyrici cum dicit Ode 2. lib. 1.

Minerva Ulyſſis comes. *Pegaſus alatus.* *Clypeus Minervæ.* *Horat. Od. 2. lib. 1.*

Integer vitæ, ſceleriſque purus
Non eget Mauri jaculis, nec arcu,
Nec venenatis gravida ſagittis
Fuſce Pharetra.

Filii artibus diſcendis digni. Sed ſi filii aut hebetioris ingenii erunt, aut alioquin ad doctrinas capeſſandas minus idonei, artes aliquas diſcãt, & præcipuè ex illis quæ diſciplinis proximè ſunt, ne ocio ac deſidia marceſcant. Vera namq; eſt illa Marci Catonis ſententia: *Nihil agendo homines malè agere diſcunt.* *M. Catonis dictum.* Idcirco ſolertes & induſtrii cives, inertes ac deſides ex urbibus arcere debent, ut ait Plato in octauo libro de Republica, ſicut ſedulæ apes ignavos fucos, qui pro cõmuni melle laborare nolunt. *Smile.* Unde illud Virgilii:

Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.

Solonis lex. Et ſanctiſſima ſemper judicanda eſt Solonis lex, quà ſanxit *filium nequaquàm patri neceſſaria vitæ ſubſidia debere, à quo nullam artem accepiſſet:* & Dio illos paternis majorumq; ſepulchris prohibendos eſſe refert, qui nec doctrinam didiciſſent, nec artem aliquam exercuiſſent. *Inertium pœna.* Quinetiã idem Solon aliam legẽ tulit contra ocioſos, cujus quidẽ verba ejuſmodi extiterunt. *Is qui ocium ſectatur, omnibus accuſare volẽtibus obnoxius eſto.* *Solonis lex in ocioſos.* Si verò reliquis omnes diſciplinæ atq; artes filiis deeſſent, bonorũ morũ regula ne deſit videndũ eſt. Præſtat enim filiis carere, & perpetuò omni progenie orbari, q̃ eos malè moratos

ac tur-

ac turpes alere. Epaminundas Thebanus vir tantæ præſtantiæ extitit, & tam bene de patria meritus, ut de eo id dicatur, quod haud ſcio, an de alio Reip. principe dici poſſit. Scimus nanq; Thebas ante Epaminundam natum & poſt ejus obitũ alieno ſemper paruiſſe imperio: & contra quoad ille vixit, caput totius Græciæ ejus ductu ac conſilio extitit: Verùm vir adeò excellens uxorem nunquam duxit: quod factum cùm Pelopidas ejus amicus aliquando reprehenderet, quòd virtutis ſuæ ſeminarium filios, non relinqueret maleq́ue proinde patriæ conſuleret, ſubridens Epaminundas reſpondit: *Vide ne tu pejus ei conſulas, qui talem ex te genitum relicturus es, cujus vita utinam magis probanda eſſet.* Quo quidem dicto vir prudentiſſimus oſtendit, nihil magis eſſe verendũ parentibus quàm ne degeneres filios habeant. Adhibendi ſunt itaque his cuſtodes, qui eorum actionibus interſint, & moribus probatiſſimi ſint, adeò ut nõ modò culpa, verùm omni criminis ſuſpitione vacent. Diligentiſſimi fuerunt Perſæ in alendis liberis & ad temperantiam modeſtiamq́ue percipiendam magno ſtudio eorum pueri inſtituebantur: ut verecundius omnia agerent, ſeniores adhibebantur, à quibus eorum mores ſpectarentur. Diligentes etiam fuere Lacedæmonii, ut Ariſtoteles docet. Paterna diſciplina teneris annis plurimum prodeſt. Laudandi ſunt ubi quippiam bene egerint, objurgandi ubi perperam: monendi, docendiq́ue, caſtigandi etiam ubi minus dicto auſcultare velint. Excludendi domo, mulctandiq́ue bonis omnibus Neocles Athenienſis vir nobilis & excellens filium habuit Themiſtoclem, quem in adoleſcentia exhæredem fecit, cùm minus probatus eſſet, quòd turpiter viveret, rem familiarem prodigeret, & parentum dictis nulla ex parte audiret. Hæc patris injuria ac contumelia nequaquam eum fregit, ſed longè magis erexit. Nam cùm arbitraretur ejuſmodi notam ſine ſumma induſtria, ac laude neutiquam extingui poſſe, ſe totum virtuti tradidit, reiq́ue publicæ omni ſtudio operam dedit, & in amicorum cauſis privatiſq́ue judiciis omni diligentia verſabatur, atque parvo demum tempore ita adoleſcentiæ vitia emendavit, ut ei nemo anteferretur,

Epaminundas.

Thebæ.

Epaminundæ reſponſum.

Degeneres filii.

Perſæ.

Lacedæmonii

Paterna diſciplina,

Neocles filiũ exhæredat.

Alcibiadis vita correctio.

&pauci admodum æquales putarentur. Non fuit igitur in ejuſmodi filium parentis ſeveritas objurganda, quippe qui ex deterrimo nebulone virum omni laude cumulatiſſimum reddiderit. Sed naturæ ratio in filiis obſervanda eſt, ſunt enim qui verberibus cæſi indignantur,& veluti peſſima mancipia plagis obdurantur: Sunt qui objurgationes irrideant, & patientia parentis aut præceptoris abutuntur, verbera autē vehementer formidant. Sunt qui nec objurgatione, nec plagis, ſed ſola ratione moveantur,facileq; eis perſuaderi poſſit, ut relicta turpitudine ad virtutem redeant, cum quibus natura benignius egiſſe videtur, ſi rationi obtemperantes turpem vitam relinquant. Palemon Athenienſis in ſua adoleſcentia impudicus petulant ac turpis fuit, & aliquando ebrius, & coronatus de more in ludum Xenocratis philoſophi irridendi gratia cum ſodalib. irrupit. Xenocrates fortè de pudicitia ſermonem habebat, quē non mutavit, ſed planè in Palemonem convertit, qua oratione ille ſeipſum correxit adeò, ut relictis ſodalibus, & mutata priſtina vita, ſeſe Xenocrati in diſciplinam tradiderit, & parvo tempore condiſcipulos omnes ſuperavit, quinetiam in cunctis rebus præceptorē adeò æmulatus eſt, ut poſt illius obitum ludi ſucceſſor relictus, vix mutatus videretur. Sunt qui aliorum laude quaſi quadam ambitione excitantur. Themiſtocles quem Græcorum præſtantiſſimum Cicero fuiſſe teſtatur (ut paulò antè dixi) adoleſcens adhuc in ganeis inter ſcorta, & temulentos juvenes verſabatur: at poſtquam Milciadis ductu barbari ad Marathonem victi ſunt, æmulatione ejus ductus, vitam mutavit. Atqui cùm ejus mores ſodales admirarentur, air *Milciadis trophæis ſe à ſomno excitari, nihilq; amplius velle quàm laudi gloriæq; incumbere:* qua quidem ambitione expergefactus, parvo tempore in clariſſimum Imperatorem evaſit, plurimasque victorias patriæ peperit. Corpore etiā exercendi ſunt juvenes, tum valetudinis gratia. Nam (ut Cornelius Celſus ait) ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa prematuram ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit: tum quod utiliores fiunt Reipubl. in rebus bellicis, in quibus promptiores alacrioresque ſunt,

Naturæ ratio & varietas in filiis obſervanda.

Palemon Athenienſis. Xenocratis ſermo de pudicitia.

Themiſtocles ambitione excitatus ad virtutis ſtudium.

Corporis exercitatio.

ſunt, ſi exercitatio corpore accedunt, quàm ſi per ignaviam effœminato: qua in re plurimum præſtiterunt Lacedæmonii, apud quos currendo, proſiliendo, jaciendo, nandoque pueri exercebantur. A quibus aliquando rediens Diogenes Cynicus cùm Athenas pergeret, interrogatus quo iret, unde veniret: *A viris* (inquit) *ad mulieres.* Et paulò pòſt à prædonibus captus cùm Æginā navigaret, & Xeniadi Corinthio venundatus eſſet, ejuſque filios in diſciplinam accepiſſet, ilos philoſophiæ præceptis & aliis diſciplinis liberalibus inſtituit, quos etiā Lacedæmonio more quotidie exercebat, & equitare, luctarii, arcum tendere, fundas rotare, ſudem jacere adeò inſtituit, ut moribus, diſciplina, fortitudine ac robore parvo tempore præclaros parenti reddiderit. Quocirca ſæpenumero Xeniades dicere ſolebat *ſe gratias fortunæ habere, quòd bonus dæmon in domum ſuam per eam invectus eſſet.* Multa ſunt, quæ de inſtituendis adoleſcentibus dici poſſent, quæ quidem in præſentia ſcribere ſuperſedeo, ne multus ſim, quoniam pluribus ſcriptoribus ſeorſum præcepta de educandis liberis ſcripta ſunt, quæ facilè quiſque lectitare poteſt.

Lacedæmonii agiles. *Diogenis Cynici reſponſum.* *Xeniadis de Diogene dictum.*

PROOEMIUM LIBRI QUINTI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRINCIPIO *humanarum ſocietatum, Sixte pater ſanctiſſime, nihil æquè difficile fuit his qui præerant, quàm durioribus illis ac ſoli vagis viris, qui raptu vivere conſueverant quiq; omnia occupantium eſſe arbitrabantur, abſtinentiam juſtitiamq; perſuadere. Non enim facile fieri poterat, ut à vetere invadendi conſuetudine diſcederent, novumq; genus vitæ tam ſubitò acciperent, & præcipue cùm rapina otium ac quietem polliceretur, virtus autē laborem ac ſudorem præ ſe ferret. Proinde commentitiis quibuſdam fabellis opus fuit, quibus religionem metumq; incuterent*

Abſtinentia & Iuſtitia. *Fabularum inventio.*

his qui iniuſtè agerent, & ad ſpem futuri boni erigerentur, qui iuſtè viuerent, ab alienisq; rebus manus abſtinerent. Hoc conſilio ducti poetæ illi vetuſtiſsimi qui primi ſapientes habiti ſunt, quiq; de hominũ moribus cum iocunditate quadam gratias Muſis commiſcentes philoſophantur, nonnulla ſcripſerunt, quæ eruditioribus deinde ſeculis vel le[illegible], vel præter aliorum opinionem viſa ſunt, ut illud Muſei Orphei Thracis diſcipuli, qui cum cerneret vinum (quod nuper in hominum uſum venerat) gratiſsimũ optatiſsimumq; mortalibus eſſe, aſſeruit iuſtis viris à diis immortalibus eiuſmodi gratias referri, ut perpetuò apud inferos coronati diſcumbant, poculis optimo vino plenis nunquã deficientibus quaſi opinetur perpetuam ebrietatem optimam virtutis eſſe mercedem. Simili figmento uſus eſt Heſiodus, qui ut ruſticis ſuis æquitatem perſuaderet, Deos ait hominibus iuſtitiam ſeruantibus arbores dare quarum rami baccarum ubertate ſemper incurueſcerent, robora autem apium examina haberent, quæ optima mella ſemper ſtillarent: his & ſimilibus blanditiis hebetes illos alliciebant, ut à ferina conſuetudine animum abducerent, & ciuilem ſocietatem ſequerentur. Non igitur admirandum eſt, doctiſsimos, grauiſsimosq; philoſophos nonnulla in libris ſuis ſcripſiſſe, quæ vel turpia vel ab omni humanitate aliena eſſe videantur: Pauca enim quædam ex de priuatis moribus ut permitterent, opus fuit, ut quam plurima quæ optima ſunt perſuaderent. Licere hominibus inquit Plato in 4. librorum ſuorum de ciuili ſocietate, quamcumq; voluerint uxorẽ ducere præter matrem, & eius aſcendentes Sic etiã mulieribus licere ait, cuicumq; voluerint nuptui dari filio, parenti, & eorum ſuperioribus, aut inferioribus: non tamen ignorabat Plato indecorum omnino eſſe germanam ſororẽ ducere: quod vulgo tunc fiebat Athenis: ſed peſsimam conſuetudinem abolere nequaquam poterat: ſic & Ariſtoteles auaris annuere viſus eſt, cùm ait pro cenſu filios procreandos eſſe, ne plures edantur quam paterfa. alere poſsit Proinde cum ſatis liberorũ fuerit, vel uxoribus omnino abſtinendum cenſuit, vel ſi id minus fieri poſſet, cùm in aluo habere inuentretur uxor, dilutionib. utendum arbitrabatur, ut abortiuus deiiciatur antequam ſenſus vitaq; in eo ſit. Hoc ab humanitate alienum ſciebat eſſe philoſophus ſapientiſsimus, ſed ut durioribus illis hominibus

Muſei Eleuſinii preceptũ.

Heſiodi figmentum.

Plato. [illegible]

Pro cenſu filios procreari.

nibus

nib. matrimonia perſuaderet, egit quod potuit. Noſtris verè temporibus, quibus quiſq; civis quid facto opus ſit ſibi praſcribere ſcit, omnia ad virtutem demetienda ſunt nihilq; permittendum eſt, quod ab honeſto vel minima quidem ex parte alienum videri poſſit.

DE OFFICIO OPTIMI CIVIS, ET DE INſtitutione civilis vitæ, quæ ad tranquillitatem ducit, de Urbanitate, de Aſtutia: Qui ſunt habendi cives, de patria germana, de patria iuris.

TIT. PRIMUS.

PRæcepta optimi civis, & ejus qui ad omnia munera Reip. gerenda idoneus ſit, ſi quis tradere velit, multa ut ei tribuat opus eſt. Singulæ namque virtutes civili viro conveniunt, mores verò optimi ac probatiſſimi, & decoris illud, quod Cicero tantis laudibus effert, civilis diſciplinæ proprium eſt. Quocirca male morati homines, quique in verbis aut ingeſtu minus apti ſunt, inurbani vocãtur, quippe qui ruri potius educati, quàm in urbibus eſſe videantur. Hinc trahitur urbanitatis nomen quod ad ſermonem moreſque pertinet, & ab urbe dicitur, quandoquidem à civili congreſſu, doctorumq; virorum conſuetudine eruditio quæq; trahitur, quæ homines miro quodam lepore ac ſale perfundit, cui quidē contraria eſt ruſticitas. Hæc virtus tanti fuit, ut Domitius Marſus Orator elegantiſſimus de ea ſumma cum diligentia libros ſcripſerit. Hinc etiam aſtutia dicitur, quæ tum urbanitatem, tum civilem calliditatem ſignificat, & aſtutum urbanum ſignificare Pedianus refert, Apud Græcos namque τὸ ἄςυ urbs eſt. Et veteres Latini aſtu pro urbe dixerunt, ut eſt apud Terentium in Eunucho. *Anus in aſtu venit*, hoc eſt, in urbem. Æmilius Probus in libro ſuo peregregio, qui de vita excellentium Imperatorum inſcribitur, cùm de incendio urbis Athenarum loqueretur, ejuſmodi etiã verba protulit: Ut Xerxes Termopylis expugnatis protinus acceſſit aſtu, idq; nullis defendentibus interfectis ſacerdo-

Pontanus paſſim. Et Zvvingerus, Volu.12.lib.5.

Inurbani qui?

Urbanitas.

Ruſticitas.

Aſtutia.

Aſtutum urbanum.

τὸ ἄςυ urbs.

Aſtu pro urbe.

Civis quis iure dici poſſit. tibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Sed videndum in primis eſt, quem civem eſſe habendum hujus civitatis noſtrę arbitremur. Et ſi colluvionē omnem quæ unis mœnibus clauditur, civili nomine dignam eſſe dicimus. Homerus tamen, qui eum ſecuti ſunt, eos ſolummodo cives opinantur, qui ad honores capeſſendos muneraque civilia obeunda habiles ſint. Alii volunt cives omnes cenſeri, qui ingenuis civibusq; parentibus orti ſint. Aliis ſatis viſum eſt, ſi ex altero parente cive ſunt geniti. *Cives adſcripti.* Fuerunt qui propter parvam populi frequentiam peregrinos civitati adſcriberent, dummodo domum intra urbem ædificarent, artem exercerent, affinitatémve contraherent: verumtamen civem (ut *Origo facit civem.* Romani Jureconſulti perhibent) ſola origo facit. Quocirca filius, qui in alia civitate ortus eſt, & ex alia patrem oriundum habet, germanæ patriæ civis dicitur, non ejus in qua natus eſt, domiciliúmve contraxit. Cicero in libris quos de legibus ſcripſit, duas patrias ſibi *Patria duplex: Germana & Iuris.* eſſe teſtatur, unam germanam, ex qua oriundus eſſet: alteram juris, in qua natus & educatus, & in civilem *Cato ortu Tuſculanus, iure Romanus.* ſocietatem accitus eſt. Idemq; uſu venire M. Cato aſſerit, qui cùm Tuſculanus eſſet in civitatem tamen Romanam ſuſceptus, ortu Tuſculanus, jure autem Romanus civis haberetur. Ejuſmodi igitur civitatis noſtræ civem eſſe dicemus, qui patrē inter majores indigenas *Matris conditio.* habuerit (nam de matre minus curandum eſt, peregrina nécne fuerit, dummodo ſit ingenua) quem quidē ad munera capeſſenda aptum per naturā eſſe arbitramur, ſi per ejus virtutes licebit: *nam* (ut ſuperius diximus) *Magiſtratus munera.* *magiſtratus munera, virtutum, non generis aut gratiæ præmia decernenda ſunt.* Erit & ſecundū civium genus eorum qui cùm peregrini ſint, urbem noſtrā aliquo excellenti munere affecerunt, deq; ea optimè meriti privilegium meruerunt. Qui civitate quidem donati, publicis *Civitate donati.* etiam munerib. honeſtati ſunt: qua indulgentia, ac benignitate Romani ſæpenumero uſi ſunt, exemplo Ro- *Romulus.* muli urbis conditoris, qui tanta ſapientia valuit, ut pleroſq; populos uno eodēq; die hoſtes ac cives habuerit. Nec aliud quippiā (ut Cornelius Tacitus refert) authore Claudio Nerone magis exitio fuit Lacedæmoniis &

Athe-

Athenienſibus,quamquã armis pollebant, quàm quòd victos omnes populos perpetuò pro alienigenis arcebant,qua quidem in re Rom.eos qui in Rep.longè magis promeruerant, majore libertate donatos Quirites eſſe voluerunt. Inhumanum ſiquidem eſt peregrinos eos appellare, qui de civitate optimè meriti, ſibi patriam obnoxiam beneficiis effecerunt. Erunt igitur noſtri,origine alii,alii autem privilegio.Sed priores nobis fortuna,ſecundos verò beneficium præſtabit. *Quirites.* *Privilegio cives.*

DE CIVILI VIRO, DE CONCORDIA civium, de animi ratione, de civilibus virtutibus, de fortitudine, & eius comitibus, de iuſtitia, & eius comitibus.

Tit. II.

Civilem virum ſi quis paucis verbis determinare volet, dicet eum virum bonum & Reipubl.utilem. In primis namque oportet ut ante oculos eam habeat Platonis ſententiam, quæ oſtendit *homines non tantùm ſibi natos eſſe,ſed patriam partem, partem liberos, affines, amicosq́; ſibi vendicare, & id iure quidem optimo.* Humana enim ſocietas ad vitæ commoditatem inſtituta eſt, & ad majorem vivendi libertatem, tutiorem, beatioremq; degẽdi rationem.Hæc cum cogitabimus,dignoſcemus nos patriç debere opem,conſilium auxiliumq;. Apes & formicæ animalia non modo puſilla, ſed muta etiam nobis exemplo eſſe debent,quæ quidem in communi laborant,ſimul congregant,ſimul conſervant, iiſdem munimentis aſſervantur, communem periculo hoſtem propulſant,& opes,liberos,populumq; tuẽtur. Quî enim bonus civis haberi poteſt, qui ſibi ſoli prodeſt,ſibi congregat,nec impertitur reliquis,vixq; patitur præ avaritia liberos,conjugemq;ad neceſſitatem etiam victitare? Rempubl. quaſi navim exiſtimare debemus, omnium qui in ea vehuntur manibus officioq; indiget. Et pro viribus ſuis quiſque niti debet, non modò ne evertatur ſed ut in tutiſſimum portum ſe recipiat. Et ut in ea alius gubernaculum regit, alius antennas dirigit, alius

Zwingerus l. 2.Volum.29. *Vir civilis quis.* *Humanæ ſocietatis finis.* *Apum & formicarum induſtria.* *Reſpublica navi aſſimulata.*

Digitized by Google

alius rudentibus adeſt, alius aliis rebus incumbit, & unà omnibus ratio eſt, ut navim tueantur: ſic & cives omnes efficere debent, ut alius conſilio, alius diligentia, alius opibus, alius opera, atq; induſtria Rempublic. adjuvet: quò non modò ſervetur, verum in dies magis magiſque augeatur. Taliter animati cives optimi habendi ſunt. Faciunt namq; Rempubl. opulentiſſimam. Nullæ enim opes, nulla vectigalia magis augent civitatem, tutioremque reddunt, quam ſi cives inter ſe concordes ſint ad benè de ea promerendum: & alia ex parte, nulla potentia nullæque opes ſatis firmæ ſunt, ubi animi civium nutant, & in diverſas partes rapiuntur, quod mirabili quidem exemplo docuit Scilurus: nam cùm morbo ſenioq; confectus jam deficeret, filios octoginta mares, quos habebat, evocari juſſit, haſtarumque faſcem (quem pro liberorum numero devinxerat) manibus tenens, ſinguliſque protendens: ut illum confringerent imperavit. Negantibus autem illis ſe id perficere poſſe, ſingulas educens haſtas facilè omnes defregit, eoſque monuit, dum concordes unâ eſſent, nullis viribus ſuperari poſſe, ſed firmos diutius ac potentes fore: verùm imbecilles admodum, ſi diſſidentes diſcordeſq; eſſent, & facilè de ſe victoriam minimo etiam cuiq; hoſti præbituros. Hoc quamquam uni familiæ præceptum eſſe videtur, ad univerſam tamen civilem ſocietatem pertinet, quę tunc ſit conjunctiſſima cum pari animo, concordiq; voluntate regitur: veraque eſt illa vetuſtiſſima ſententia, qua dicitur, *Rempublicam diuturnum, atq; immortale animal, quod nunquam occidit, niſi ipſi vim afferat, mortemq; ſibi conſciſcat.* Imperium orbis terræ tam diu Romani tenuerunt, quandiu à civili ſanguine, inteſtinoq; bello manus abſtinuerunt. Sed ubi Cinnæ ambitio, Syllæ infamis illa tabula, Marii cædes, generi ſocerìq; arma Rempublicam invaſerunt, victores, dominiq; rerum Romani, ludibrio plebi barbariſq; hoſtibus extitere. Diſcordia etiam laborantes Athenienſes à Lacedæmoniis Lyſandro duce victi ſunt, qui ſub eorum ditione tam diu fuerant, & numero, viribus opibuſque longè inferiores. Quocirca nulla perſuaſio in libera civitate præſtātior eſſe poteſt, quà ſinguli ad concordiam inſti-

Civium varia officia.

Concordia civium quid præſtet.

Scilurus ut filios ad concordiam adhortatus ſit.

Reſp. animal immortale.

Diſcordia Romanos perdidit.

Athenienſes diſcordia victi.

inſtituuntur quaq; minimæ etiam civitates augentur, & perpetua libertate fruuntur. Hic eſt murus tutus. Hæ ſunt adamantinæ turres de quibus Poëtæ fabulantur, quæ nullis viribus, nullo ariete, nulloque Jovis fulmine d rui poſſunt. Taliter animatus erit civis noſter, quem optimum eſſe volumus, ſi Pythagoræ, Platoniſq; ſententiam ſecutus, cognoverit animum noſtrum triplicem eſſe, cujus quidem principatum, rationem in capite ſitam eſſe oſtendat, tanquam in arce corporis, ut immortalis exiſtens pabulo contemplationis maximarum rerum ſemper aleretur. Hanc corporis partem, mundi hominumq; conditor, ad ſimilitudinem mundanæ Sphæræ effecit, hominemque ipſum ad cœlum erexit, contra reliquarum animantium naturam, quæ pronæ terram aſpectantes, vix cœlum contueri poſſunt, ut oſtenderet hominem Dei contemplatorem eſſe debere, & mentem ejus (quæ in cerebro ſedem habet) ducem & quaſi habenam hominis eſſe. Ineſt namque in ea omnis humana ratio, quæ gerendorum ordinē præſe fert, tempora metitur, præſentia præteritis annectit, & ſic futura præſagire nititur. Alteras duas ſecluſas dignoſcet à ſuperiore, & in pectore iram, cupiditatem verò ſubter præcordia collocatam, quæ quidem non participes rationis ſunt, ut ſuperior, ſed ejus omnino expers. At veluti prior illa ad tranquillitatem & placidam quietamque vitam ducit, ac etiam ad commentationem ſcientiamq; divinarum humanarumq; rerum: ſic poſteriores contrà ad iram, concupiſcentiam, turbidoſq; omnes motus non rapiunt. Quibus ex rebus conſequens eſt, ut nos ipſos ignoremus, & inſcitia rerum omniū laborantes cæci in tenebris diutius aberremus: Diſponat animum ſuum civis noſter, ut munere ſuo fungatur. Eſt enim animi munus ratione uti, quæ quidem ſemper dominari debet, & appetitum adeò obſequentem habere, ut nihil turpe, nihil indecorum appetat: & veluti exultans ac proſiliens equos optimi ſeſſoris habena regitur, ſic appetitus à ratione ducatur, cui ſemper acquieſcat, & nunquam duriore cervice obluctetur, ſi bonus vir ac ſapiens eſſe voluerit Nam ſapiens animus omnes motus dicto obſequentes habena regit.

Adamantinæ turres poëtarum.

Animus triplex.

Rationis ſedes.

Homo cur erectâ facie ſit effigiatus.

Iræ ſedes.

Cupiditas.

Animi munus.

Vera

çonſtantiam, tolerantiam, firmitatem; quæ optimæ comites ſunt ad magna quæque Reip. munera obeunda. Aderit Temperantia, quæ in prætermittendis voluptatibus maximè cernitur, nec permittet ut aliquo præcipiti curſu rapiatur, ſed eum moderatiſſimum cùm proſperis in rebus, tum in adverſis reddet, nec offerentem in magiſtratibus patietur, ſed ut imperium à Senatu populoque deferri cognoſcat ſuadebit: & denique nihil per vim aget: quo quidem nihil deterius, nihilque deteſtabilius in libera civitate eſſe poteſt: Imitabiturq; in hac potiſſimum virtute P. Valerium cui Publicolæ à Senatu populoque Romano nomen inditum eſt, qui cum exactis Regibus ſummam authoritatem populo deferente ac etiam ex Senatus conſulto accepiſſet, nunquam tamen ea uſus eſt, niſi modeſtiſſimè; legemque tulit ne quis magiſtratus in civem Romanum, qui ad populum provocaſſet, animadvertere poſſet, & ultro Sp. Lucretium collegã aſſumpſit, cui etiam (quia major natu erat) faſces transferri juſſit: Temperantiam ſequitur modeſtia, verecundia, abſtinentia, caſtitas, honeſtas, parcitas, ſobrietas, quæ virtutes fræno rationis omnes cupiditates comprimunt. Aderit Prudentia, quæ in delectu bonorum malorumq; verſatur, ſine qua nihil rectè agi poteſt: quam Cicero detractis duabus literis à providendo, quaſi providentiam dictam putat: quam quidem ſcientiam expetendarum, fugiendarumq; rerum eſſe opinatur. Prudentiæ munus eſt, omnia ad rationis normam dirigere, nihil agere pœnitendum, fortunæ aditus quaſi divina quadam ratione præoccupare, nihil præter rectũ agere. Huic enim virtuti ineſt ratio, intellectus, circunſpectio, providentia, docilitas & cautio, hanc etiam comitabitur Juſtitia, quæ firmamentum eſt humanę ſocietatis, hęc tribuit cuiq; quod ſuum eſt, neminem lædit: & ut pœna ſontem, ſic optimè meritos dignitate ac gloria afficit, A juſtitia manat innocentia, amicitia, concordia, pietas, gratitudo, humanitas, facilitas, quę munera optimi civis ſunt. Hæc quatuor inter ſe ſorores mutuis nexibus colligatæ (ut de Gratiis Poëtæ fabulantur) nunquam ſeparantur, una enim ſine aliis perfecta eſſe non poteſt, ſed manca omnino & inchoata

Temperantia.

Valerius Publicola.

Temperantiæ comites.

Providentia.

Prudentiæ adminicula.

Iuſtitia.

Iuſtitiæ rami.

Quatuor virtutes ſorores.

Gratia virtutum. eſſe videtur. Nam fortitudo ſine prudentia temeritas eſt, prudētia autem ſine juſtitia calliditas, & mala quędam malitia. Temperantia ſine fortitudine ignavia eſt, juſtitia autem ſine temperantia crudelitas. Unde illud *Summum ius* Ennii Poëtæ: *Summum ius, ſumma iniuria eſt.* Unicuiq; enim virtuti, qui rectè de moribus philoſophantur, duo opponunt vitia: illud in primis quod apertè contrarium *Virtutum oppoſita.* eſt, & quod ſpecie ſimilitudinis adumbratur. Prudentiam imprudentiam habet contrariam, aſtutiam verò ſimilem. Parſimoniæ contraria eſt effuſio, ſimilis autē tenacitas. Juſtitiæ contraria injuſtitia eſt. Libido quoque vindictæ ſimilis; ſic fortitudo ut ignaviam habet contrariam, ſic ſimilem duritiam: ut conſtantia inconſtantiam contrariam habet, ſimilem verò pertinaciam; quæ talia tametſi natura diſtant, fallunt tamen ſimilitudinis ſpecie. Concordent igitur inter ſe hæ quatuor virtutes, veluti in cantu, & fidibus fit, ut perfectam conſonantiam & harmoniam faciant, qua nihil præclarius *Virtutis vis.* dici aut cogitari poteſt. Hæc erit ratio quæ civem noſtrum ad perfectam fœlicitatem ducet. Nam tanti eſt virtus, ut ſine ea nihil bene mortalibus eſſe poſſit & *Stoicorum de virtute ſententia.* cum ea nihil deſit. Vera ſiquidem mihi ſententia Stoicorum eſſe videtur, & à doctiſſimis quibuſque viris comprobanda, qua firmiſſimis argumentis oſtendunt, *Bona externa.* *ſolam virtutem ſatis eſſe ad benè beatéque vivendum.* Et ſi verè judicare volumus, bona illa corporis & externa, quæ adduntur ab Academicis & Peripateticis ad veram fœlicitatem, nobis potius adblandiuntur, & moribus noſtris aliquid indulgent, quàm ad beatitudinem aliquid addant, quæ ſola virtute perficitur, quod quidē *Libra virtutis & bonorū externorum.* ex ſimilitudine quam faciunt, ſatis apertè cerni licet. Dicunt enim ſi quis libram teneret, & in altera lance quicquid bonorum eſſe poſſit corporis & fortunæ imponeret, in altera autem vel minimum quippiam virtutis, ea ad terram uſque deprimentur. Quocirca non videtur à Stoicorum ſentia diſcedere, ſed eam aliis verbis comprobare, nec tamen manifeſtè annuere audent, ne victi cedere videantur, aut ab eorum præſcriptio aberrare.

DE VTILITATE CIVILI, DE ARTIum utilitate. Tit. III.

Optima perſuaſio erit etiam civili viro,& à virtutum habitu manabit, ſi Senatū arbitrabitur ad homines juvandos,tutandos, cōſervandoſque inſtitutum. Parum admodum eſſet, & indignum excellenti viro, ſi ſibi ſoli ſuiſve Senatumfactum duceret. Communis utilitas eſt, quæ homines commendatos efficit,& benè de omnibus meritos: quam tanti fecerunt antiqui, ut divinis honoribus honeſtarent illos à quibus commoda & utilitates accepiſſent. Hercules quidam præſens Deus apud omnes ferè gentes habitus eſt, nullam aliam ob cauſam(cùm mortalis eſſet) in numen relatus credebatur,niſi quòd magnis commodis pleroſq; populos affeciſſet: nā aut cum beluis vaſtantibus regiones certabat, aut fœdas obſcœnaſq; aves ſagittis transfigebat, aut nephandos prædone latronéſue, qui mare infeſtum habebant ſeu itinera obſidebāt,interimebat,ſive aliud quippiam id genu gerebat,quo hominibus prodeſſet,vitamque eorum tutiorem beatioremq; redderet. Dionyſius (cui Baccho nomē fuit) Deus habitus eſt, ꝙ apud Thebas vini uſum docuerit, & nō modo bellicis virtutibus illuſtris fuerit,ſed & rerū occultarū indagator optimus. Is primò philoſophatus eſt in Europa, deinde in Aſia,& præcipuè apud Indos, quos & bello domuit, & legibus ordinavit,hos omnes præter Gāgaridas ſubegit:& cū in vicis habitarēt urbes pulcherrimas cōdidit, viroſq; in eas trāſtulit,regionē inſtituit,& leges optimas tulit,forū conſtituit, unde & apud ipſos divinos meruit honores. Oſiris quoq; Aegyptios ob ſalubre inventū medicinæ,& ꝙ vitium ſationē primus eos docuit, divinis honoribus honeſtatꝰ fuit. Sic Triptolemus,qui frumenti uſum Atticos docuit,Deus habitus,& Iſis ꝙ frumenta ſerere, & lini uſum Aegyptios docuerit, Dea exiſtimata eſt. Præmiis ſiquidē haud dubiè & honoribus digni ſunt,qui inventis ſuis hominibus proſunt. Sed quando in neutiq̄ omnibus conceſſum eſt, id ſaltē quiſq; præſtare poteſt, ut ne cui dicto ꝑteruo aut facto nocere audeat. Sic.n. vivere,ut nemini unq̄ obſis,etiam ſi id cum emolumēto tuo & ſine fraude efficere poſſis, ſapientis viri eſt,(ut Arce-

Civis benè meritus.

Vtilitas communis.

Hercules cur in numen relatus.

Labores Herculis.

Dionyſius. Bacchus.

Dionyſius philoſophus primus in Europa.

Oſiris.

Triptolemus. Iſis.

Nulli obeſſe.

ſta ille vetuſtiſſimus) *malè dilabuntur.* Proderit quibuſcunq; poterit, oberit nemini, & nihil magis lucro apponet, quàm quotidie aliquid diſcere: Nam ille in Repub. præferēdus eſt, qui virtute præſtat, & inter cives ille majori laude dignus erit, qui plures artes cū utilitate civiū exercere poteſt. Hippias (qui temporibus Socratis vixit) diſertiſſimus fuit Orator & Philoſophus peregregius, is cùm ad Olympicum certamen veniſſet, magnę admirationi omnibus fuit, quòd omnia quæ ad uſum corporis habebat, ſuis ipſe manibus effecerat: veſtem namque ſibi texuerat, baltheum celaverat, anulum ſculpſerat, & crepidas Græcorum more ſibi paraverat. Quanta admiratio quantaque utilitas fuit, in Sphæra illa, quam ad ſimilitudinem mundanæ Sphæræ primus omnium fecit Archimedes Syracuſanus? Eam non modò Cicero, ſed complures tum Græci tum Latini ſcriptores admirabili effcrūt laude. Et in primis Claudianus Poëta his verſib⁹:

Quis in Repub. aliis præferendus.

Hippias orator.

Sphæram Archimedes primus invenit.

Cicero Tuſ. Quæſt. li. 4.

Iupiter in parvo cùm cerneret æthera vitro,
Riſit, & ad ſuperos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progreſſa potentia curæ?
Iam meus in fragili luditur orbe labor:
Iura poli, rerumq; fidemq; virorum
Ecce Syracuſius tranſtulit arte ſenex.
Incluſus variis famulatur ſpiritus aſtris,
Hoc unum certis motibus urget opus.
Percurrit proprium mentitus ſignifer annum,
Scintilata novo Cynthia menſe redit.
Iamq; ſuum volvens audax induſtria mundum
Gaudet & humanâ ſidera mente videt.
Quid falſo inſontem tonitru Salmonea miror?
Aemula naturæ parva reperta manus.

Architas quoque Tarentinus Pythagoricus Philoſophus nobiliſſimus, qui ad Platonem literas dedit, ut à Dionyſio caveret ſi vitæ ſuæ benè conſultum vellet, cōpluribus admirationi fuit, quòd ad artes penè omnes callere t: is tanto acumine ingenii extitit, ut ſimulachrum columpæ mira quadam ratione atque arte fecerit, quod quidem volaſſe Phavorinus Philoſophus retulit. Ita erat libramentis quibuſdam ſuſpenſum, & in eo incluſa aura temperato ſpiritu ad volatum compellebat.

Architas Tarent.

Columba lignea volatilis.

cium liberalitate uti in referenda gratia, & accepti beneficii nunquam oblivisci quod quidem officium tanti eſſe voluerunt, ut non modò vivos, verùm ne mortuos quidem id negligere arbitrati ſint. Hoc etiam exemplis quibuſdam comprobare nituntur. Dicunt namque Simonidem Poetam cùm iter faceret, videretque ignotum quendam mortuum alitibus feriſque projectum, eum quamprimùm humaſſe, verùm cum navim conſcendere in animo haberet, per quietem vidit quem ſepelierat monentem, ne id faceret, nam ſi navigaſſet, eũ naufragio eſſe periturum. Id inſomnium cum ſociis recitaret, irriſus eſt, ſoluſq; in littore remanſit, cùm minus ei auſcultare alii vellent, ſed cùm paululum quippiam à terra diſceſſiſſent, tempeſtate oborta amiſſis armamentis fractaq; navi omnes periere: & ſic Simonides pro officio ſepulturæ, vitæ beneficium accepit. Al a verò ex parte quibuſcunq; poteſt civilis vir commodare debet. Longè enim gratius eſſe videtur ingenuis animis beneficium dare, quàm accipere. Benè enim de nobis meriti, ad parem majoremq; gratiam referendam nos obnoxios faciunt, & libertatem noſtram aliqua ex parte ſibi obligare videntur. At verò qui acceperint, nobis pari beneficio quaſi adducti ſunt.

Officium boni civis.

Mortui grata in Simonidem.

Officium ſepeliendi remuneratum.

Nobilius eſt dare quàm accipere.

De Vanitate et Mendacio, de Iureiurando, de Modeſtia ſermonis, de opportunitate Silentii, de Adulatione.

Tit. V.

Caveat optimus quiſque civis ne futilis, vanus aut mendax in loquendo ſit, eſt enim mentiri, animi anguſti, & ſervilis potius, quam ingenui. Scitè admodum Ariſtoteles roganti cuidam quid mendacio mendaces lucrarentur? reſpondit: *ut eis verum dicentibus non credatur.* Longè tamen deterius perjurare, quod crimen grave habitum fuit apud Ægyptios, ut perjuri omnes capite damnarentur, ut qui pietatem in Deos violarent, & fidem inter homines tollerent. Eſt enim jusjurandũ, affirmatio religioſa quaſi Deo teſte adhibita. Examplũ

Mendacium cavendum.

Periurii pœna.

Iuſiurandum quid? jusjurandi in primis præbuit M. Attilius Regulus, qui ex inſidiis captus à Carthaginenſibus, & Romam juratus ad Senatum miſſus, ut niſi redderentur captivi, ipſe Carthaginem rediret: Romam quidem ipſe venit, nec tamen cenſuit è Republica eſſe captivos reddere, maluitque ad ſupplicium redire, quàm jusjurandi fidem hoſti datam infringere. In ſecundo autem Punico bello unus ex captivis, quos Romam Hannibal redimendorum gratia mittere deſtinarat, cùm ipſius Hannibalis permiſſu exiſſet è caſtris, rediit paulò pòſt, ſe oblitum quod neſcio quid diceret, deinde Romā profectus cùm non redimi captivos à Senatu reſponſum eſſet, domum rediit, quòd fallaci reditu in caſtra, jurejurando ſe ſolutum putaret: hoc ubi innotuit, Senatus cenſuit eum comprehendendum eſſe, & cuſtodibus publicè datis, ad Hannibalem quoq; ducendum: tanti fidem ac jusjurandum faciebant Romani. Sit in ſermone modeſtus. Epiſtolas Philippi ad Alexandrum, Antiochi patris ad Caſſandrum, & Antigoni ad Philippum filium trium prudentiſſimorum Regum lectitaſſe Cicero refert: quibus præcipiebant, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam allicerent, militeſque blandè appellando ſermone delinirent. Inſanam præterea quādam petulantiam ac loquacitatem comprimat. Ut enim laudis eſt impigrè loqui (ſi quando dicto opus eſt) ita vituperatione dignum puto, ubi ſilentium uſui ſit, non poſſe tacere: nec comprobandum eſſe cenſeo, quòd dicaces nonnulli uſurpare ſolent: *Longè faciliùs eſſe candentem carbonem ore comprimere, quàm oportunum dictum retinere:* veriuſque mihi videri ſolet, quod in proverbio eſt: *Eum etiam loqui ignorare, qui tacere neſcit.* Et Xenocratis ſententia animo volvenda eſt, cùm dicturi ſumus, qui ait, *ſe quandoq; ſermonis pœnituiſſe, taciturnitatis autem nunquam.* Pindarus miris effert laudibus Epaminundam Thebanum: quoniam cùm multa ſciret, pauca admodum loqueretur. Cato quoque adoleſcens cùm eloquentiæ ac Philoſophiæ operam daret, mira quadam taciturnitate utebatur, verùm cùm quiſpiam ex familiaribus ſuis ei diceret: *Silentium tuū Cato multi vituperant:* at ille: *Loquar* (inquit) *cum talia fari didicero,*

M. Attilius Regulus.

Romani quāti iuſiurandū fecerint.

Modeſtia in ſermone.

Loquacitas turpis.

Loqui ignorat, qui tacere neſcit.

Xenocratem dixiſſe pœnituit, tacuiſſe nunquam.

Epaminūdas.

Catonis taciturnitas.

didicero, qua taciturnitate neutiquam digna ſunt. Pythagoras Samius Italicæ Philoſophiæ princeps, ſapientiſſimus vel ex hoc judicari poteſt, quod diſcipulos ſuos prius tacere, quàm loqui inſtituebat, oſtendens ex eo verba prius præmeditanda, quam effundenda eſſe. Linguam enim coërcere, quam dentium vallo (ſilentium indicans) natura munivit, non mediocris prudentiæ eſt. Proinde idem Philoſophus loquaciores adoleſcentes quinquennio vocis exilio comprimebat. Veteres autem taciturnitatis virtutem ſuperſtitione quadam numinis inſtar colebant, Angeronamque vocabant, qua quidem digito ad os admoto pro foribus templorum & curiæ pingebant, ut ſilentium inſtantibus indicere videretur. Sed ut linguæ procacitas pleriſque aliquando mortis cauſa extitit, ſic taciturnitas vitæ ac ſalutis. Ariſtoteles cùm Calliſthenem diſcipulum ac propinquum ſuum ad Regem Alexandrum mitteret, inter multa quæ eum docuit, hoc vel præcipuè imperavit, *ut quàm rariſſimè & iocundè admodum apud eum loqueretur, qui vitæ necisq́ue poteſtatem in acie lingua haberet.* Scribunt etiam qui animalium naturam diligenter ſcrutati ſunt, animalia nonnulla ratione carentia, ſalutem alto ſilentio tueri, veluti anſeres, qui linquentes præ nimio calore orientalem plagam, occiduamque petentes, cùm montem Taurum aquilis abundantem prætervolare ceperint, timentes rapaciſſimas illas volucres, roſtra lapillis obſtruere, ne conſuetudinis aut neceſſitatis vis vocem eis eliciat, qua aquilis proditæ periclitentur, verum poſtquam verticem montis ejus colleſque tali ſilentio prætervolarint, calculos expuere, & ſecuriore nixu per aperta cœli ſtrepitu ac clarioribus vocibus ferri. Diſcat igitur civis noſter tacere, & quibuſcum loquatur cogitet oportunitatemque obſervet: *Emiſſum namq; verbum (ut vulgò dicitur) nunquam revocari poteſt:* Proinde anſerum exemplo potius quam Calliſthenis utantur, illi enim parvo ſilentio vitam tutantur: hic autem vel modica loquendi licẽtia eam amiſit, cùm nec dicto optimi præceptoris auſcultaſſet, nec ſanctam illam Pythagoræ taciturnitatem didiciſſet. Opportuni namq; ſilentii major eſt laus, quàm

Silentium Pythagoricum.
Dentes linguæ vallum.
Angerona dea.
Ad Feſtum Ioſ. Scalig.
Macrob. lib. Satur.
Taciturnitatis commoda.
Ariſtot. præceptum.
Anſerum ſolertia.
Volat irrevocabile verbũ Horat.
Calliſthenem lingua perdit.

Aſſentatio. tempeſtivæ orationis. Aſſentari præterea adulariqúe neſciat bonus civis: cùm enim aliquid dicimus, ut tacimus præter animi ſententiam, id ſine fraude, & dolo
Dolus malus. eſſe non poteſt. *Eſt enim dolus malus* (ut Servius Sulpitius reſpondit) *cùm aliud ſimulatum, aliud actum eſt.* Sic & malæ mentis eſt aliud loqui, aliud mente & animo ſentire. Eſt namque poſitum adulari in ficto quodam & ſimulato vultu ac geſtu corporis, quod quantæ levi-
Adulari unde dictum. tatis ſit, nomen indicat: Siquidem Græci οὐρὰν caudam vocant, unde adulari dicitur quaſi adjurari: quòd à canibus trahitur, nam canes motu caudæ ſerviliter ablandiuntur cùm cibum expectant. Tyranni qui ad ſævitiam ac libidinem omnia dimetiuntur, adulatoribus aſ-
Craſus. ſentatoribuſque delectantur. Crœſus Lydorum Rex
Solon. nullam aliam ob cauſam Solonem regno pepulit, niſi
Dionyſius. quòd blandiri vir ille ſapiens neſciebat. Et Dionyſius
Philoxenus. mortem Philoxeno Poetæ meditatus dicitur, quod cũ in magna hominum corona verſus à ſe editos tyrannus recitaſſet, reliquis omnibus laudantibus, ſolus eos ab-
Civili viro tyrannus vitandus. ſurdos & inconcinnos dicere auſus fuerit. Civili viro præcepta tradimus, qui nullum cum tyrannis commercium habere debet, ſed eo loci vivere, ubi rectè vivendi ratio habeatur: & juſtitia ac reliquę civiles virtutes dominentur, & verum dicentibus, non vanis ac mendacibus locus ſit. Atqui Regibus ac Principibus adulatores
Aſſentatores regibus quam nocentes. aſſentatoreſvé nulla ex parte prodeſſe poſſunt. Vera quidem eſt illa Q. Curtii ſententia in elegantiſſimis libris ſuis de geſtis Alexandri, qua *regnum* ait *ſæpius ab*
Ariſtippi factum. *aſſentatoribus quàm ab hoſtibus everti.* Ariſtippus à Dionyſio ſuperiore quippiam pro amico obnoxius petebat: quod cum non impetraſſet, tyranni genua ſupplex amplexatus eſt, remque ſtatim aſſequutus eſt: verum cum intelligeret id ſibi à præſentibus vitio dari: *Non ego* (in-
Aures ingenibus. quit) *huiuſmodi aſſentationis author ſum, ſed Dionyſius, qui ingenibus aures habet.* Facete Diogenes interroga-
Diogenes reſponſum. tus quænam belua ſævius morderet? *Ex feris* (inquit) *obtrectator ex cicuribus autem adulator.* Nec medius fidius injuria eos vituperabat. Nocent enim plurimum
Adulatorum effecta. adulatores non modò apud Principes, quos ad tyrannidem ſævitiamque compellunt, verum in libera quoque

civitate

çivitate ea ſæpenumero conſulunt popularis auræ capiandæ gratia, quæ contra Rempublicam ſunt, & ſtultam nonnunquam multitudinem inſanam reddunt.

DE RECTO CONSILIO DE IRACUNdia, diſſimulandam eſſe aliquando ſapientiam, de virtute cuiuſque ætatis.

Tit. VI.

Conſilium malum. Quid iniquius eſſe poteſt, quàm bona fide conſulenti, malum conſilium dare? quod ſæpenumero conſultus adulator facit, ubi conſultoris gratiam inire, quàm veritatem dicere mavult. Fidele igitur conſilium bonus civis roganti dabit, & ad veritatem potius accommodatum, quàm ad gratiam. *Conſilia eventus probat.* Nam ubi eventus conſilium probaverit, tunc eum quem conſuluit, virum bonum eſſe arbitrabitur conſultor, & præcipuè cum è re ſua fuerit conſilium, & rationi conſonum. At ſi ſecus erit, & ad parvi temporis gratiam, non ad veritatem ùtilitatemque reſponſum, tunc eum adulatorem aſſentatoremque judicabit, & hominem callidum & verſutum, in quem nonnnnquam animadverti judicariq; cernimus, & cum irriſione deinde illud Heſiodi eſt ejúſmodi virum dicitur in opere cui titulus eſt ἔργα καὶ ἡμέραι:

Conſilium conſultori peſſimum.

> Οἷ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ τεύχων,
> Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ, τῷ βουλεύσαντι κακίστη:
> *Is nocet ipſe ſibi qui alium vir lædere quærit,*
> *Conſultum malè, conſulteri peſſima res eſt.*

Quod in ſenariolum aliquem Romæ converſum à pueris fuit: *Malum conſilium conſultori peſſimum.* *Sententia in Senatu quomodo dicenda.* Si quando rogatus ſententiam in Senatu dixerit, caveat, ne quid fictum, ne quid ſimulatum loquatur. Abſit ab omni odio, omniq; ſimultate. Nulla gratia, nulla amicitia eum teneat, quo minus in rebus dubiis ea afferat, quæ ad ſalutem utilitatemque Reipublicæ ac civium ſint. *Iracundia, unde naſcatur.* Non ſit præceps ad iram, nihilq; unquam loquatur per iracundiam, aut excandeſcentiam: iram namque plurimi Philoſophi à mollitie mentis naſci affirmant,

idque probabili argumento oſtendunt, quòd iracundiores ſunt incolumibus languidi, fœminæ maribus, juvenibus ſenes, & fœlicibus miſeri.

Ira an cos fortitudinis.

Nec arbitrandum eſt iram cotem eſſe fortitudinis, ut nonnulli Peripateticorum affirmant, ſed ſapientem etiam ſine ſtomacho fortiter agere poſſe.

Mars cur Nerio dictus. *Nerio Martis conjunx.*

Præclarè veteres Poëtæ Martem Nerionem appellarunt, cùm eum mitem tranquillumque eſſe oſtenderent. Nerio enim vis quædam & poteſtas ac Majeſtas Martis eſſe oſtenditur, quòd deceat virum fortem pacati tranquilliqúe eſſe animi, unde Nerio dicitur quaſi ſine ira; ne, particula plerumque privata eſt. Plautus in Truculento Nerionem Martis conjugem appellat, ut oſtendat tranquillitatem eſſe debere comitem viri fortis animi: multa enim nonnunquam fiunt per iram, quæ deinde ſedato animo, eos qui egerunt mœrore afficiant.

Alexander præceps in iram. *Clytus.*

Alexander invicti animi exempla ſępenumero pręſtitit: ſed quia præceps aliquando ad iram fuit pręſtaniſſimas virtutes ſuas aliqua ex parte obſcuriores reddidit. Nam Clytum interemit amicum ſenem, & innoxium, & paulò pòſt cùm ad ſe rediiſſet, ereptum telum ex Clyti vulnere, in ſeipſum convertiſſet, niſi amicorum manibus prohibitus fuiſſet.

Dionyſius tyrannus.

Et Dionyſius tyrannus cum pila ludere vellet, tunicam gladiumq; depoſuit adoleſcentulo quem in deliciis habebat: hic cum quidam familiarium per jocum Tyranno dixiſſet: Huic vitam tuam committis? arriſiſſetq; adoleſcens, utrunque juſſit interfici: alterum, quia viam demonſtraret interimendi ſui: alterum, quia dictum riſu approbaviſſet, quo quidem facto adeo doluit, ut nihil in omni ſua vita gravius tulerit.

Iracundiæ nõ indulgendum

Ejuſmodi iracundia ſi accenditur animus, ſuperſedendum eſt in omni actione, donec deferveat, exemplo Archytæ, qui cum ruſtico ſervo iratior factus eſſet, inquit: *Quo te animo acciperem, niſi iratus eſſem?*

Modeſtia in obiurgando.

Objurget alios modeſtè, patiaturque æquo animo refelli, quo clarius verũ eruatur: nec oſtendat ſe ſolum velle ſapere in Rep. Eſt enim periculoſum, & invidiam facit, ubi alios præ ſe contemnere quis videtur:

Phocion Athenienſis.

Nec tutè ac quietè vivere mihi viſus eſt Phocion Athenienſis, quem Plutarchus ait in omni ſua vita neque flere neque ridere unquam viſum fuiſſe, cùm ſemper ſenti-

ſentiret cõtra reliquos omnes cives ſuos, quod quidem vel maximè indicavit, cùm in rerum difficultate magna Athenienſes de rebus ſuis Apollinem conſuluiſſent. Oraculum namque eis redditum eſt, *unum eſſe in urbe civem, qui omnium voluntati opinioniq; adverſaretur.* Clamabant Athenienſes inquirendum eſſe hunc civem, graviterque plectendum. Phocion alta voce ſeſe eum eſſe ait, cui nihil eorum placeret, quæ Athenienſis populus diceret aut ageret, qua quidem fiducia judicium evaſit. Sed Demoſthenes Orator cùm ejuſmodi viri naturam cerneret, ad eum aliquando dixit: *Interiment te, Phocion, Athenienſes, ſi inſania eos cœperit*, cui ille: *At te necabunt, ſi quando ſapere eis contigerit.* Nihil enim rectè à populo judicare putabat Phocion. Unde cùm ſententiam diceret, videretq; penè omnes nutu ac vultu ſibi aſſentiri, miratus ad amicum ſe convertit, rogavitque, num mali aliquid inſcius ſuaſiſſet? quòd ita omnes annuere viderentur? Ego tamen cautius agendũ puto, & multorũ judicia tacito potius conſilio prætereunda quã palàm reſpuenda. Nã quamvis Cicero ſcribat, *nihil ſibi rectè factum videri quod cum vendicatione populo teſte fiat*, tamen in Orationibus ſuis ad Quirites ita populariter ac ſine contumacia loquitur, ut blandiri & aſſentari præter omnes mihi viſus ſit. Summiſsè ſe gerat, & magiſtratibus tanta diligentia obediat, ut modeſtè parendo, dignus qui aliquando imperet, eſſe videatur. Veneretur majores natu, & nihil contra eos agat: qua quidẽ virtute Lacedæmonii præter omnes laudantur, apud quos Senatus reverentia ſemper magno in honore fuit, & ſancta penè habita eſt, atq; inviolata. Atqui præter alios omnes illos honore afficiat, qui virtutibus præditi ſunt, & ſtudio bonarum artium fulgent, quo enim quiſq; maximè doctrina excellit, ita maximè honore ac gloria honeſtandus eſt. Debet præterea civilis vir ſingulas ætates ſuas ita diſponere, ut in unaquaq; agat quod tunc eum deceat: nec ea in pueritia aut adoleſcentia agere debet, quorum deinde pœniteat cùm ad majorem ætatem ventum fuerit. Et alia ex parte nihil omittere, quòd per ætatem illam efficere debeat. In pueritia enim laudatur indoles, quæ ſpem futuræ probitatis

Oraculum de Phocione.

Phocionis callidum reſponſum.

Cicero populo blanditur.

Humilitas.

Honoribus qui afficiendi.

Vita curriculum quomodo iuxta ætates inſtituendum.

Pueritia.

Adoleſcentia prætendit; in adoleſcentia autem diſciplinæ bonarum artium, in quibus qui excellunt, jamjam futuri præclari *Virilis ætas.* viri eſſe videntur. Deinde in reliquis ætatibus fructus operum expectantur, hoc eſt dictorum factorumque contextus. Et alia ex parte puer ſimplicitate commendatur, juvenis comitate, ſenex autem gravitate, qua in re multum peccatur in primis illis ætatibus, quæ diſciplinis magis accommodatæ ſunt, quas quidem in *Diſcere cum* luſionibus ac nequitiis plerique amittunt. Nam ma-*erubeſcentia.* jores deinde facti, pudoreque coerciti, diſcere erubeſcunt: & ſtultiſſimè quidem agunt, quod eos diſcere pudeat, quia non didicerunt, cùm eis potius pudori eſſe *Tam clarum* debeat ignorare. Verùm ſiquidem eſt id quod in pro-*non eſt ſcire,* verbio apud veteres doctiſſimos fuit, *tandiu diſcendum* *quàm turpe* *eſſe, quam diu viſamus.* Senem diſcentem ſunt qui ali-*neſcire.* quando irriſerunt. Eudamias cùm vidiſſet in Academia *Xenocrates,* Xenocratem jam quinquagenarium diſcentem, & cum *quinquage-* diſcipulis etiam diſſerentem, rogavit, quiſnam is ſenex *narius diſce-* eſſet? cui cùm reſpondiſſet quiſpiam, eum eſſe & ſa-*bat.* pientem virum, & ex eorum numero qui virtutē quæ-*Tempore re-* rerent: ſubridens ait *Ecquando ea utetur, ſi id ætatis ad-* *ctè utendum.* *huc eam quærit?* Suo igitur tempore quæque agere, nec ſibiipſi tempus ſinere præterlabi longè præſtantius judicandum eſt, præcipuè cùm ætas noſtra anguſta admo-*Themiſtocles.* dum ſit ad ſapientiæ ſtudia conſummanda. Themiſtocles Athenienſis vir excellentiſſimus cùm centum ac ſeptem vitæ annos abſolviſſet, ſeque jam mori cerneret, dixiſſe fertur, ſe dolore plurimum angi, quòd tunc è vita diſcederet, cùm aliquid ſapere incepiſſet. Quid igitur facient reliqui, quorum vita longè brevior, & minus in ſtudiis bonarum diſciplinarum verſata fuerit: cùm ille qui ultra metas decurrerat, parum diu vixiſſe arbitrabatur ad perfectam ſapientiam capeſſendam.

DE SPATIO HVMANAE VITAE.

TIT. VII.

Cenſorinus de die natu-rali Varro. Spatium humanæ vitæ longiſſimum (quod ſeculum veteres appellarunt) quodq; partu, ac morte definitum eſt, alii longius, alii anguſtius terminarunt. Primū

&

& octogeſimum annum legitimæ vitæ noſtræ finem Plato eſſe affirmat: Solon autem octogeſimum: multi quintum & ſeptuageſimum: nonnulli ſeptuageſimum tantum. Dividunt namq; ætatem noſtram per ſeptenarium numerum, cui quidem Pythagorici perfectionem quandam tribuunt, & oſtendunt ſingulo quoque ſeptenario aliquid humanis corporibus mutari: quocirca ſeptimum quemq; vitæ annum periculoſum eſſe affirmant, & Græci dicunt κρίσιμον id eſt judicialem ſive decretorium: & id quidem hoc modo oſtendunt, quòd in primo ſeptenario dentes pueris decidunt, aliiſque aptioribus ad ſolidum cibum naſcentibus cedunt, & abſolvitur integritas vernaculi ſermonis. In ſecundo pubis lanugo apparet. In tertio autem barba incipit, & finis proceritatis eſt. Quarto vero in latitudinem crementi initium. Quinto vires abſolvuntur, maturitasq; quædam ineſt ad ſobolem procreandam. Sexto cupiditatibus jam temperatur. Septimo prudentia, eloquentiaque abſolvitur, ſed vires jam occulta diminutione deficiunt. Octavo verò concinnitas quædam virtutem animi fit, quæ nono ſeptenario in ſtatu permanet. Decimo autem declinando ad occaſum vergit. Nam cùm denarius numerus (qui & ipſe perfectiſſimus) perfecto ſeptenario numero additur, ut aut decies ſeptem, aut ſepties deni numerentur anni, meta tum vivendi à Pythagoricis quibuſdam creditur, & perfectum vitæ noſtræ ſpacium eſſe dicitur: quod ſi quis exceſſerit, ab omni corporis munere vacare debet, & ſoli ſapientiæ incumbere. Eorum verò author Pythagoras, octogeſimum annum fatalem dixit, & quatuor vitæ ætates per vicenarium numerum pariter diſcrevit, ut eſſet pueritia annorum viginti adoleſcentia totidem, juventus totidem, ſenectus totidem: comparans humanam vitam anni temporibus, veri puerum, æſtati adoleſcentem, autumno juvenem, hyemi autem ſenem. Sed Varro Philoſophus Latini nominis excellentiſſimus, quoque ætatis noſtræ gradus æqualiter diſtribuendos putat, præter extremum, & unumquemque alium quindecim eſſe annorum exiſtimat. Pueros ad quintumdecimum uſque annum dici, quod pueri, id eſt impu-

Zuving. li. 2, Volum. 17. *Vita legitimus terminus.*

Septenario quoq; annorũ numero hominum mores mutari.

Denarius numerus.

Octogeſimus annus fatalis.

Humana vita temporib. anni comparatur.

Varro.

Pueri.

Adoleſcentes impuberes ſint, inde ad trigeſimum uſq; adoleſcentes, quòd corpus proceritate ac Latitudine ad id ętatis adoleat. *Iuvenes.* Ad quadrageſimum quintum annũ juvenes, quod *Seniores.* Remp armis juvare poſſint. Ad ſexageſimum ſeniores, quòd tunc primum ſeneſcere corpus incipiat: inde uſq; ad vitæ finem uniuscujuſque, quintum gradum eſſe aſ- *Senes.* ſerit: quem qui ageret, ſenes appellatos, quòd ea ætate *Staſeas medicus.* corpus jam ſenio laboret. Staſeas Neapolitanus Peripateticus temporibus ſuis excellens, & medicus non *Octogeſimus quartus annus vitæ humanæ terminus.* vulgaris, humanæ vitæ finem quatuor & octoginta annis determinat: à qua ſententia non videtur diſcedere M. Terentius Varro, de quo modo dixi. Nam ſcripturus ad Fundaniam uxorem de agricultura, quaſi non diu poſt moriturus teſtamentum faceret, ita præfatur: *Annus enim octogeſimus admonet me, ut ſarcinulas colli-* *Centum & viginti annorum vita.* *gam antequam proficiſcar è vita.* Sed mathematicorum doctiſſimi centum & viginti annos homini ad vivendũ datos judicant, neque eſſe inventum qui amplius vixerit: hoc verò quoniam raro admodum accidit, neutiquam ſperandum eſt, nec nobis optanda eſt longa illa ætas, ſi votis etiam noſtris fata arriſerint, propter varios fortunæ caſus, ambiguamque corporis valetudinem. *Quamdiu vivendum.* Nam interrogatus ſapiens quidam quàm diu vivendum eſſet? reſpondit, *quàm diu vita commoda plura ſint quàm incommoda* Verum namque eſt quod in poëmatis meis juvenis ludere memini:

Eheu quid votis longum depoſcimus ævum?
Protinus ut miſeri multos vivamus in annos?
Et paulò poſt additur.
Longa dies ſenium, morbos, effœtaq; membra
Advehit, atq; animum ſævis mœroribus urget.
Nunc dulces natos, indulgentemq; parentem
Aut charos condit fratres, placidaſq; ſorores.

Mentis ſenectus. Accidit præterea mentis ſenectus, quæ nos amentes, deliroſq; plerumque efficit, ludibrioq; etiam illis ſumus, qui bonam ætatem noſtram admirati ſunt. Non *Themiſtoclis ætas.* enim omnes ejuſmodi eſſe poſſumus, qualis Themiſtocles fuit, qui centum & ſeptem complevit annos eadem animi præſtantia, qua ſemper fuerat, ut modo di- *Sophocles ſi-* ximus, vel qualis fuit Sophocles, qui cũ propter nimiã ſene-

ſenectutem jam tædio eſſet filiis, accuſareturq; ab eis amentiæ & rei familiaris negligentiæ, Oedipi tragœdiã quam in manibus habebat, judicibus oſtendit, à quibus non modo abſolutus eſt, ſed & ſapientiſſimus judicatus, filiiq; ejus graviter objurgati ſunt. Sed mentem atque ingenium conſervat memoria anteactæ vitæ: & perfecta illa ſapientia, & vera dicendi ratio ſenectutem expectat. Unde Homerus, Heſiodus, Simonides, Steſichorus grandes admodum natu (ut divus Hieronymus refert) Cycneum neſcio quid, & ſolito dulcius vicina morte cecinerunt. Sed quid refert pauculos annos addere aut demere de humana vita, cum ea quidem vel lõgiſſima ad cognitionem rerum infinitarum anguſtiſſima dici poſſit? Nam dum ſapere aliquid incipimus, aut morimur aut ſenio affecti nobis aliiſque tædio ſumus. Theophraſtus (ut ait Cicero) naturam accuſare ſolebat, *quòd cornicibus, & cervis diuturnam dediſſet ætatem, quorum vita nihil utilitatis haberet, hominibus autẽ perexiguam, qui ſibi & compluribus aliis prodeſſe poſſent, ſi per ævum liceret, & ſapientiæ fontem affatim haurire.* In ſepulchro ſuo inſcribi juſſit, Neſtor, *quòd undecentum annis in vita fuiſſet,* quaſi gloriabundus ad poſteros, qui tam longam vixiſſet ætatem: cùm ne minima quidem ex parte ſatis fuerit ad comprehenſionem rerum maximarum, quam neutiquam attigiſſe arbitror Epimenidem Cretenſem philoſophum, quem longævum adeò fuiſſe dicunt, ut vix ſcriptoribus fides habenda ſit, cùm alii centum quinquaginta quatuor, alii centũ quinquaginta ſeptem, alii longè pluribus annis eum vixiſſe aſſerant: quæ res veritatem mihi tranſcendere videtur: nec id vitæ ejus ſcriptores inficiari audent, ſed figmento quodã quo riſum mihi captare videantur, fidem aſtruunt. Dicunt enim illum ſeptem & quinquaginta annos perpetuo ſopore quieviſſe, Nymphis ei inter dormiendum cibũ ſuppeditandibus quod mihi non longè abeſſe videtur ab Endymionis fabula, quem à Luna, quæ ejus amore tenebatur, in monte quodam Cariæ conſopitum poëtæ tradunt, ut eum dormientem facilius oſcularetur. Civi tamen noſtro ſatis erit conditionem humanæ vitæ æquo animo ferre, & quodcumque fati ſibi datum

eſt,

Sophocles filiis ſuis tædio fuit.

Sapientia expectat ſenectutem.

Theophraſtus naturam accuſans.

Neſtorei ſepulchri inſcriptio.

Epimenides longævus.

Somnus nimius.

Endymionis fabula.

eſt, ita diſpenſare ut nec fruſtra nec ſine lauda vixiſſe videatur. Nam vera eſt illa ſententia ſummi Oratoris, pro oraculo habenda, qua dicit, *neminem parum diu vixiſſe, qui virtutis perfecta functus eſt munere.* Et Plinius ſecundus in quadam epiſtola ait, *ſemper acerbam ſibi videri & immaturam eorum mortem, qui immortale aliquid parant.* Nam qui voluptatibus ſunt deditі, quaſi in diem vivunt, vivendi cauſas quotidie finiunt. Et Poſidonius Philoſophus peregregius ait diem unum hominum eruditorum longè pluris eſſe, quàm Imperatorũ, vel longiſſimam quamque ætatem. Vivet igitur quàm diu datum eſt, dummodo honeſtè cùm hominibus verſetur. Nemini noceat injuriúſve ſit: ſermone & opera compluribus, exemplo autem omnibus proſit. Sitque libertate cum reliquis civibus par, Princepsque virtute & gloria eſſe nitatur. Adſit eidem pudor in rebus agendis: eſt enim pudor moderator optimus omnium cupiditatum. Non audeat cuiquam aut dicto protervo, aut facto improbo nocere. Hæc namque perfacilis ratio eſt conciliandæ hominum gratiæ, & promerendi amoris gratia.

Ciceronis pulcra ſententia.

Poſidonius.

Pudor, optimus moderator cupiditatum.

DE MODESTIA VITAE, DE ſecunda menſa.

TIT. VIII.

VIvat vir civilis modeſte admodum, ejusque menſa frugi ac temperata ſit. Intemperantia enim & ingluvies corpus debilitat, & animum frangit. Nam ſicut temperantia longam juventutem facit, valetudinem, & honeſtum corporis habitum conſervat, ſic hæc præcipitem ſenectutem, invalidum corpus, & faciem ſqualidam ac fœdam præſtat. Diogenes Cynicus eos irridere ſolitus erat, qui per bonam valetudinem diis ſacrificiũ facerent, & deinde cibo potuque contra ſanitatem ſe ingurgitarent, aſſerens, *inſanum eſſe ea à diis precari, quæ in noſtra poteſtate ſunt, quæq; nobis ipſis elargiri poſſumus.* Quam ſancta ac vera Socratis ſententia eſt, qua docet, *edendum eſſe, ut vivamus, non autem vivendum ut edamus.* Quocirca civili viro magna diligentia curandum eſt, ut ſobriè ac modeſte ſe familiamq; ſuam alat. Nam una

Zvvingerus li. vol. 7.

Frugalitas civilis.

Diogenes Cynicus.

Fruſtra à diis petimus, quæ in noſtra ſunt poteſtate.

Diæta commoda.

una & eadem ratione bonæ valetudini ac rei familiari conſultum erit. Verum namque eſt, quod à medicis uſurpari ſolet, *longè plures eſſe quos ingluvies ac crepula peremit, quam quos enſis & inedia:* Crudi namque homines malæ habitudinis fiunt: aſſiduè ægrotant, rarò convaleſcunt, cito occidunt. Præterea nulla vorago, nullum barathrum eſt, quod magis abſorbeat, magisq; præcipitet rem, quàm gula, quæ quo melius prandet, melius cœnare ſtudet. Nullæ divitiæ tam amplæ ſunt, nulla ſuppellex tam præclara, nullæ opes tam magnæ, quę parvo tempore in ventrem non demergantur. Facetè Diogenes cum luxurioſi cujuſdam venalem domum inſcriptam legeret: *Sciebam* (inquit) *quod vino ciboq; oppleta quam primum dominum evomeret.* Non inſulſe etiam Bion Boryſthenites philoſophus peracutus & gravis ad quẽdam qui poſſeſſiones ſuas voraverat, inquit: *Terra Amphiaraum abſorbuit, tu autem terram.* Quid quòd non modo rem familiarem gula abſorbet, ſed plerosque ingenuos in ſervitutem redigit? Nonne paraſitos, & ſcurras videmus perpetua ſervituti addictos cibi gratia? Nonne complures alios cœnam aut prandium non modò blandis obſequiis, verùm turpiſſimis quoque miniſteriis emere? Quàm melius eſſet decuſſa glande, & agreſtibus baccis ac pomis victitare, quàm aliena cœna pavonem aut accipenſerem vorare. Diogenes (de quo modo dixi) aliquando betas cœnæ gratia abluebat, hũc cùm intueretur Plato, ſubmiſſa voce ait: *Si Dionyſio obſecutus fuiſſes, olera non cœnares:* cui ille: *At qui ſi tu olera cœnare didiciſſes, Dionyſio tyranno nõ ſervires.* Hæc ſive Platoni dixerit, ſive Ariſtippo, ſive cuicunque philoſopho (nam inter ſcriptores Gręcos non ſatis convenit) clariſſima quidem ſententia eſt, quà eos increpat, qui cibi gratia libertatis obliti dominos quærunt. Quot videmus quotidiè, & in antiquis ſcriptoribus legimus, patrimonia ſua per luxuriam ſubitò prodegiſſe? Ut Fabium qui à devorato patrimonio Gurgitis cognomentũ accepit: ut C. Sergium, cui Oratæ nomen fuit (quòd id genus piſcium magna aviditate devoraret) qui primus penſilia balnea inſtituit, quique diverſoſpicium greges diverſis vivariis ac piſcinis alere conſuevit, &

Gula & intemperantia mala.

Luxurio ſi domus.

Bionis dictum

Servitus gula conſequẽs.

Diogenis Platoniſq; reſpõſum.

Fabius Gurges.

C. Sergius Orata

cacutis, vacertisq; ſilueſtria animalia ſaginare, & ædificia quamplurima conſtituere ad curſum deferentium piſces è Lucrino, ne una quidem cœna conchyliis oſtreiſque careret. Albidius etiam quidam Romanus civis bona ſua omnia comedit. Poſtremò autem domus, quæ ei reliqua ſupereart, incendio conſumpta eſt. Hoc cùm accepiſſet Cato, per jocum ait: *Albidium feciſſe proterviam:* fuit enim protervia, ſacrificii genus in quo mos erat, ut ſi quid ex epulis ſuperfuiſſet, id igne conſumeretur. Quo dicto carpſit Cato ingluviem Albidi, & eum fortunæ ludibrio expoſitum eſſe oſtendit: nam cum quod comediſſe non poterat, id combuſſiſſet, quod dilui hauririque nequiverat, fortunæ joco crematum eſt: Magnum etiam patrimonium abſumpſit Aeſopi tragœdi filius, quo quę majorem pecuniam citius in ventrem mergeret, liquefactos uniones prandio appoſuit, & pſitracos & aviculas cantu commendabiles, & in deliciis habitas, magno quoque emptas pro ficedulis condire non dubitavit, quorum exemplum peſſimum fuit in Romanus populo, audaciamquę dedit M. Martio, ut libros tres ederet, quibus cocum & urbanas menſas, ac lauta convivia cum elegantia inſtrueret. Sextus quoque Fabius Niconis medici diſcipulus librum edidit, in quo voracitatem ſuadere nitebatur,, quocirca eum inſcripſit βίβλον περὶ τῆς λιχνείας, id eſt librum de voracitate. Inventi etiam ſunt complures alii, qui irritamenta gulæ & diverſa ſaporum genera verſibus & ſoluta oratione laudaverunt. Ejuſmodi luxuria fomes eſt penè omnium malorum. Non enim propter caules & Pythagorica legumina rixæ oriuntur, ſed propter opipara fercula, & lautas dapes. Non fuit laudi viro fortiſſimo ac clariſſimo Q. Hortenſio, qui primum omnium in augurali cœna pavonem coctum poſuerit: ſed (ut Varro ait) id potius luxurioſè factum, quam ſevere boni viri dicebant. Eum tamen citò complures ſecuti ſunt. Verum igitur eſt quod ſæpius diximus, *Principes Republica longe magis exemplo peccare, quàm culpa.* Ejuſmodi impenſis Julius Cæſar impoſuit modum lege ſumptuaria, qua non modò cœnæ modum ſtatuit, verum inquiſitores cir

Albidius. *Catonis Iocus.* *Aeſopi filius.* *M. Martius.* *Sex. Fabii liber de Voracitate.* *Luxuria fomes malorũ.* *Q. Hortẽſius.* *Peccatũ gravius exemplo quàm culpa.*

cum

cum macellum diſpoſuit, ut vendentes ementesque vetita eſculenta, punirentur. Sed ejus ſucceſſores hanc legem antiquari paſſi ſunt, & præcipue Vitellius, qui ſævitiæ luxuriæque deditus, quater quotidie menſam ad ſaturitatem diſponebat. Nam primo jentaculo jejunium ſolvebat, deinde prandio lautè ſe invitabat, tertiò cœna ingurgitabat, poſtremo ſi quid helluoni deerat, comeſſationibus ſupplebat, vomendi poteſtate facta illis qui minus ſtomacho valebant. Non parva diligentia curandum eſt in libera civitate, ut in victu tenues ac frugales cives ſint. Ambitioſam enim menſam fortuna, parcam verò virtus apponit, ut ait Abderites Democritus. Et Cyrus ſenior vel ex hoc etiam laudatur, quòd cùm ad hoſpitem divertiſſet, rogareturque quid ſibi cœnæ apponi vellet: *Panem tantum cibarium*, reſpondit, *ſperare enim ait properivũ aqua ſe cœnaturũ.* Qua ex re non immerito diligentiſſimi parſimoniæ ſcrutatores fuiſſe Perſę à Xenophonte ſcribuntur: quorum mos fuit, non prius ſinere adoleſcentulos è gymnaſiis cibi gratia abire, quàm venia à præfectis impetrata: nec permittebant pueros cum matribus epulari, ſed nutu Principum penes magiſtros: & ad panem nihil adhibebant, præter naſturtium: potuique eis dabatur profluens aqua. Exercitatio eſt optimum ciborum condimentum, & pulpamentum fames. Gulæ irritamenta, & elegantes opiparæque dapes ille cœlo, terra marique exquiſitæ non melius ſapiunt viro otioſo ac deſidi, quàm panis exercitato ac famelico. Ptolemæus Rex cum Ægyptum peragraret, neque ejus milites adhuc eum cum cibariis aſſecuti eſſent, eſuriens admodum panem è tugurio paſtorali arreptum, magna cum aviditate comedit, juravitque in omni vita nihil ſuavius eo pane comediſſe. Et Darius Alexandrum Macedonem fugiens, cum vehementer ſitiret, aquam turbidam cadaveribusq; inquinatã è proximo hauſtam profluenti cum magna aviditate bibit, dixitq; nihil ſe unquam jocundius hauſiſſe. Nec admirandum eſt, cum nec Ptolemæus eſuriens comederat, nec Darius ſitiens unquã biberat, id .n. eis uſu accidiſſe arbitror, quòd homini cuidam ebrioſo ac bibaciſſimo temporibus noſtris, qui per

Lex ſumptuaria.

Vitellius.

Frugalitas ī vitu.

Cyrus.

Laudatus reſponſum.

Perſarũ mos.

Exercitatio optimum condimentum.

Ptolemaeus Rex Aegypti.

Darius aquā turbidam bibens. Vite Curtium

Ebrius nunquam ſitiens.

jocum dicere ſolebat, *ſe nunquam ſitire, quum crebris potationibus ſiti occurreret.* Expectandum erit civili viro, ut natura cibum exigat, quæ ambulando, laborando, exercendoq; excitanda eſt, exemplo Socratis, qui cum aliquando contentius ambularet, rogaretq; eum quiſpiam, cur id ageret? Reſpondit: *Quo melius cænaret, ambulando obſonare famem:* Anacharſis Scytha ad Annonem gloriabundus ſcripſit, ſe lacte, caſeo, carne veſci famemque ſibi pulpamentum eſſe. Diogenes verò ad Cratem Thebanum literas dedit, quibus hortatur eum ad tenuitatem victus, & lupinos ac caricas ſi ſuperſunt rogat. Romani veteres nullam aliam ob cauſam in propatulo ac ſub dio vel aperto atrio cœnabant; niſi ut ſuam continentiam ac frugalitatem populo oſtenderent: quibus non tanta cura fuit ferculis menſam onerare, quanta eorum poſteris: de quibus Satyricus ille conqueritur, cùm ait:

Socratis ambulatio qualis ante cœnã

Anacharſis.

Diogenes.

Romani in propatulo cœnantes.

Satyra. 1.

Quis fercula ſeptem Secretò cœnavit avus?

Plinius teſtis eſt optimus, pulte non pane diutius vixiſſe Romanos, unde & pulmentaria dici conſtat: & Ennius antiquiſſimus Poëta obſidionis famen deſcribens, offam eripuiſſe plorantibus liberis parentes meminit. Cato autem ſenior in oratione quam ad populũ habuit, id verum etiam fuiſſe oſtendit, his verbis: *Nunc verò ita aiunt, in ſegetibus & herbis bona frumenta eſſe: Nolite ibi nimiam ſpem habere, ſæpe enim audivi inter os & offam multa intervenire poſſe: pauca verò inter offam atque herbam, ibi verò longum intervallum eſt.* Antiquiſſimi quidem aliarum gentium poſt glandium uſum in cibis ordeum habuerunt, ſic ſacri ritus omnes ex eo celebrabantur, & præcipuè Athenis, ut plerique ſcriptores Græci afferunt. Hæc non eo conſilio dico ut velim civem noſtrum parcè admodum familiam ſuam alere, ſed paratis ut veſcatur hortor, & cibaria inempta ex fructibus prædiorum potius quàm advecta à tranſmarinis regionibus laudo. Cornelius Nepos hiſtoriarum ſcriptor peregregius. Pomponium Atticum (cujus vitam edidit) miris effert laudibus, & frugalitatem ac parſimoniam inter præcipuas ejus virtutes ponit: dicitque cum neque ædificatorem neq; emacẽ fuiſſe

Pulmẽtaria.

Inter os & offam multa cadunt.

Ordeum.

Pomponius. Atticus.

fuiſſe:qui commodius duceret, diligentia quàm precio parare quæ uſui ſunt:non mediocris eſſe induſtriæ, velle elegantem eſſe non magnificum, non ſplendidum, non ſumptuoſum:ſed omni diligentia munditiem: non affl ientiam affectabat. Similem quoq; laudem minori Aphricano Plutarchus tradidit. Dic.t enim eum quatuor & quinquaginta annis quibus vixit, nihil emiſſe, nihil vendidiſſe, nihilq; ædificaſſe, ſemper vixiſſe, mlitibuſq; ſemper imperaſſe, ut ſtātes cruda obſonia pranderent, cœnarent verò diſcumbentes panem, aut ſimplicem pultem & carnem aſſam, aut elixam. Agamemnon verò apud Homerum, Græcis Principibus bovis terga in convivio appoſuit, non pavonem aut accipenſerem, aut perdices, quæ noſtro tempore gratiſſimæ habentur. Epicurus ipſe voluptatis aſſertor, eleganter opipara quæq; aſpernabatur, & libros ſuos omnes oleribus ac pomis referſit, dixitque veſcendum eſſe vilibus cibis, quòd pariores eſſent. Fercula enim illa lautiora & exquita pulmenta, ingenti cura & nimia ac miſerabili impenſa præparantur; majoremque moleſtiam quæritando faciunt, quàm voluptatem veſcendo. Hippocrates etiam ſcribit, *homines qui gulæ ac ventri ſtudent: nunquam bene valere, aut longævos eſſe poſſe, animaq; eorum nimio ſanguine nimiaq; ſagina ita impediri, ac ſi luto involuta eſſent, idcircoq; nihil tenue, nihilq; cœleſte meditari, ſed de patinis ac ventris ingluvie ſemper cogitare.* Syracuſanas, Siculas, ac Corinthias menſas vituperat Plato, & omnes Atticos ſapores. Sic nos omnes lautàs & nimis elegantes dapes.

Scipionis Aphricani iunioris frugalitas.

Agamemnon

Epicurus.

Delicati & elegantes nũquam validi.

Menſa vituperandæ.

Attici ſapores.

De Utilitate Rei Ruſticæ, de Convivis.

Tit. IX.

Multum confert agrum ſationibus ita diſponere, ut ex eo omni tempore fructus percipiātur. Ita fuit clemens in genus humanum natura, ut alteram ſuccidiam quaſi perpetuam in agris atq; hortis conſtituerit. Videmus namq; fruges frugibus, & fructibus per univerſum annum ſuccedere. Et niſi cultores terram re-

Succidiā alteram Cato hortum appellat.

Frumētī ſpecies.

linquant incultam, nihil unquam deeſt quod ad humanæ vitæ uſum ſpectat. Quocirca nequam patremfa. antiqui putabant illum, qui ea emeret quæ fundus parare poſſet. Prima ejus cura ſit in frumento, quod & optimum parare debet, & quamplurimum. Frumenti autē multæ ſunt ſpecies, quarum ſiliginam firmiſſimam eſſe Celſus Cornelius ait: Sophocles tragicus triticum Italicum ſummopere laudat, & fortunatam Italiam candido frumento eſſe dicit. Varro in libro de re ruſtica, ut far Campanum, ſic triticum Apulum omnibus aliis præfert. Plinius verò duodevigeſimo libro hiſtoriæ naturalis farris genus circa Pluſium, & Senam patriā noſtram pondere vel præcipuè commendat, nec immeritò. Abundat enim regio illa optimo frumento, & pecori etiā eſt accommodatiſſima. Lucius Columella quamplurima tritici genera facit, verùm ex illis maximè ferendū ducit Robum, quem pondere & nitore præſtare dicit. Secundam deinde conditionem ſiligini aſſignat. Aſſerit tamen omne frumentum poſt tertiam ſationem converti. Sed ejuſmodi tritici vitium eſſe ait, quod quamvis candore præſtet, vincitur tamen pondere. Hæc diligenter quærat optimus paterfamilias, & cœli, ſoli, regionisq; rationem diligenter obſervet. Legumina & olera menſam adjuvant: quorum etiam cura non negligens eſſe debet. Genus omne ſecundæ menſæ (quod in honorem deorum exhibere conſueverunt veteres) ex frugibus ſurculorum, & fructibus arborum fuit. Igitur diligentia non parva eſt habenda in arboribus ſerendis, inſerendiſque, tum propter ſpeciem ipſam quæ agrum admodum decorat, tum propter utilitatem, jucunditatemq; vitæ. Id omne genus ſecundæ menſæ bellaria ab antiquis (quando bellatoribus opportuna ſint) à Græcis autem τϱαγήματα appellantur. Duas menſas veteres apponere conſueverunt, priorem carnium, piſciúmve: Secundam autem pomorum. In priore aqua potui adponebatur, in ſecunda autem vinum: quo quidem non ſe ingurgitabant, ſed modeſtè admodum diis libando aſſumebatur. Vinum Romani modeſtiſſimè bibebant. Sic & Lacedæmonii, qui ſervos ebrios in conviviis adhibebant, eisq; illudebant, non quod ipſi temulenti

Siligo.
Triticum Italicum.
Campanum far.
Triticum Apulum.
Senenſis fertilitas.
Robus.
Siligo.
Legumina.
Secunda menſa.
Arborum cura.
Feſtus Pomp.
Bellaria.
Menſa duæ.
Vini uſus in conviviis.
Lacedæmoniorum mos.

lenti eſſent, ſed ut liberos docerent per illorum turpitudinem cavendam eſſe ebrietatem. Eſt tamen & vini cura neceſſaria, idcirco vinea diligenter colenda ſunt. Celſus & Atticus ſcripſerunt tres eſſe motus in vite, & in omni ſurculo naturales, *unum quo germinet, alterum quo floreat, tertium quo matureſcat.* Hos motus foſſionibus concitari oportere ajunt, natura enim non ſatis efficit quod vult, niſi eam ſtudio & labore adjuvemus. Oliva induſtriam laboremque exigit, cujus liquor utilis admodum eſt, & remediis etiam ſalutaris. Pauca ad quotidianum victum civili viro deeſſe poſſunt, ſi diligenter curam rei ruſticæ habebit, & paſcendo pecori incumbet: cujus vel mediocrem diligentiam rem familiarem ſummopere augere dixit Cato. Nec greges aut armenta paſcere quempiam pudere debet. Nam ut libro ſecundo de re ruſtica ſcribit Varro, illuſtriſſimus quiſque antiquorum paſtor fuit, & à plurimo pecore plerique apud vetuſtiſſimos laudabantur. Præcipuam commendationē habebant oves, propter multiplicem earum fructum. Ex illis namque lac, caſeolos, lanā ac pelles habebāt, & earū fimus ſtercorandis agris plurimum præſtat. Atqui propter pecudum caritatem, aureas habuiſſe pelles Poëtę eas tradiderunt in Colchide. Nam ad aurati arietis prædam Argonautæ profecti, dicuntur. Præſtantiſſimæ etiam habitæ ſunt buculæ, tum quòd humanum laborem in colendis agris levant, tum quòd carne ac lacte menſam adjuvant. Italiam quoque Varro ait cap. 5. lib. 2 *à bobus nomen habere,* Cimæumq; dicere inducit, veteres Græcos tauros ita los nuncupaſſe, & cùm plurimi ac pulcherrimi in Italia eſſent, totam regionem Italiam ab illis dici arbitratus eſt. Utiles etiam habentur ſues, id namque pecus idem Varro ait cap. 4. lib. 2 *à natura hominibus ad educandum ſolummodo dono datum eſſe,* cujus ſententiæ adſtipulator eſſe videtur Juvenalis, quamquam de apro loquatur, ubi ait.

Quanta eſt gula, quæ ſibi totos
Ponit apros animal propter convivia natum.

A ſuillo quoque pecore immolandi initium ſumptum eſſe veteres affirmant, & proinde in fœderibus

Vitis tres motus. *Oliva liquor.* *Pecorū cura.* *Paſtores antiqui.* *Ovium commendatio.* *Idem Varro lib. 2.* *Velles aureū.* *Buculæ.* *Italia à bobus nomen habet.* *Sues.* *Aper.* *Porcus in fœderib. faciundis adhibitus.*

faciundis porcus occiditur, & ſic etiam in maritalibus ſacris. Sues ſingulos quoſq; patresfa. alere debere. idem Varro author eſt, his verbis: *Quis enim fundum colit noſtrum, quin ſues habeat? Et quis non audiuit patres noſtros dicere: Ignavum & ſumptuoſum eſſe eum, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit à lanio potius emptam, quàm à domeſtico fundo?* Suillam carnem pleræque nationes affectarunt, Ægyptii tamen & Judæi omnino execrati ſunt: quod quidem Latini omnes irridebant: unde illud Juvenalis ſatyra ſexta.

Sulla caro.

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbata Reges,
Vt vetus indulget ſenibus clementia porcis.

Auguſti Cæſaris dictum in Herodem.

Clarius illud facetè dictū Auguſti Cæſaris, quo tempore Herodes Judæorum Rex Chriſto omnipotentis Dei filio nuper nato mortem meditaretur. Nam cùm audiviſſet inter pueros quos in Syria Herodes intra bimatum juſſiſſet interimi, filium quoque ejus occiſum, ait; *Melius eſſe arbitror Herodis porcum eſſe, quam filium.* Hoc ex Latinis ſcribit Macrobius in ſecundo libro Saturnalium, capite decimo. Sed ad propoſitum redeo. Eſt profecto ſuilla caro ad familiam bene alendam neceſſaria admodum. Præbet enim firmiſſimum nutrimentum, & ſalubre corpus efficit, ubi modeſtè ſumitur. Cornelius Celſus ait carnem magis alere jurulentam, quàm aſſam, aſſam magis quam frixam. Bonæ igitur valetudini potius quam parvæ voluptati conſulendum erit. Elixam frequentius apponere præſtabit, cum propter ſalubritatem, tum quia familiæ commodior erit. Sed non eſt conſilii noſtri ſingula exequi, quæ ad victum quotidianum ſpectant. Sati eſt civem noſtrum monere ut frugalitatem vitæ in omnibus ſequatur, modumq; familiæ adhibeat, ut nulla lege ſumptuaria coërcendus ſit. Convivia verò ab eo raro celebrentur, incertum namque eſt gratiámne an invidam convivia faciant. Nam ſi invitati ad parem gratiam referendam obnoxii redduntur, complures ſunt qui neglecti indignantur, & contumeliam aut injuriam meditantur. Meminerit convivia ab antiquis *dominia* fuiſſe dicta, & qui ea præbent, dominos. Quod nullam aliam ob cauſam uſurpatum eſſe arbitror, niſi quòd convivium præbere,

Caro iurulenta, aſſa, frixa.

Elixa caro.

Convivia celebranda.

Cōvivia olim dominia dicta eſt.

bere, Regum, Principum, & opulentiſſimorum hominum ſit Cicero in epiſtola quadam ad Pætum convivia ſummopere laudat, ubi ait: *Sed me Hercule, mi Pæte, extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror, ut cum viris bonis, iucundis, amantibus tui vivas. Nihil eſt aptius vita, nihil ad beatè vivendum accommodatius, nec id ad voluptatem refero, ſed communitatem vitæ atque victus, remiſſionemq́; animorum, quæ maximè ſermone efficitur familiari, qui eſt, in conviviis dulciſſimus, ut ſapientius noſtri quàm Græci illi συμπόσια, id eſt, cōpotationes aut cōcænationes, nos convivia, quod tunc maximè ſimul vivitur.* Legimus tamen Lacedæmonios convivīū appellaſſe κλησίαν, vel à liberalitate quæ φιλίτια dicitur, vel quòd cum amicis celebrandū ſit. Menippeam Satyram Varronis ſcimus fuiſſe, quæ inſcribitur: *Neſcis quid ſerus veſper vehat:* in ea fuerunt præcepta à frugaliſſimo ac doctiſſimo viro Varrone opportuna admodum civi noſtro. *Dominum convivii oportere*, inquit, *eſſe non tam lautum, quam ſine ſordibus, & non ea eligi quæ plurimo ſumptu & exquiſitiſſima diligentia indigeant, ſed paratiora apponere, & quæ iucunde alant delectentq́;.* Quatuor deinde ex rebus convivium conſtare dicit, lectis viris, lecto loco, lecto tempore, apparatu ſine indulgentia. Lectos homines eos dicit, qui nec loquaces ſunt, nec omnino muti. Eloquentia namque in foro apud ſubſellia, ſilentia verò non in foro ſed in cubiculo debere eſſe ait. Iucundos ſermones id temporis adhibendos cenſet, & invitabiles cum quadam utili voluptate: quod tunc fiet, cùm de his rebus ad communem vitæ uſum confabulamur, de quibus in foro atque in negociis agendis loqui non eſt ocium. Numerum convivarum incipere oportere dicit à Gratiarum numero, progredi autem ad Muſarum: ut cùm pauciſſimi, tres ſaltem ſint, cùm autem plurimi non plures quàm novem. Fuit etiam vetus proverbium de numero convivarum, quod à Varronis ſententia pœnitus admodum diſcedere videtur. *Septem enim dicit convivium facere, novem verò convitium.* Vetuſtiſſima hæc præcepta modeſtæ frugalitatis rationem habent, & omnia continent quæ ad civilem virum ſpe-

Conviviorū commendatio.

Lacedæmoniorum convivia.

Menippea ſatyra.

Dominus convivii.

Convivium quatuor rebus conſtat.

Lecti homines.

Gell li.13.c.11.

Numerus convivarum.

Proverbium.

Lipſius antiq. lect.

Luxuria coërcenda. ctant. Debet enim eſſe domeſtica quædam obſervatio ac diſciplina, quæ luxuriam familiæ comprimat. Sed qui Reipubl. præſunt optimè conſulere debent, ne per luxuriam aut ambitionem cives patrimonia ſua prodigere poſſint,

Lex de conviviis. exemplo Popu. Rom. qui publicis ſanctionibus conviviorum cœnarumque legem tulit, ad populum, in qua numerũ convivarum præſcribebat. Ea cùm non ſatis viſa eſſent, (*docebat enim inter paucos bona ſua*

Lex Fannia. *conſumere*) alia lex lata eſt, & ab authore Fannia dicta, *quæ ſumptui modum poſuit aſſibus centum*, hac lege, ut univerſa Italia teneretur, cum Itali Romanorum tantum eſſe arbitrarentur.

Vide Macrob. lib. 3. cap. 13. Saturn. Hanc legem Fanniam inter cæteros viros graves ſuaſit vir frugi L. Titus, objecitque temporibus ſuis quòd *Porcum Trojanum* Romani cives

Porcus Trojanus. menſis inferrent, quem convivæ ſic vocabant, quòd incluſis aliis animalibus eſſet gravidus, velut Trojanus

Lex Didia. ille equus armatis militibus plenus fuit. Lex Didia lata eſt, quæ omnem Italiam complectebatur, *& non ſolum qui prandia cænaſq; maiore impenſa feciſſent, ſed etiam*

Lex Licinia. *qui ad eas vocati eſſent, pœna legis tenebantur.* P. Licinius Craſſus dives legem rogavit, *quæ ducenos æris impendi in nuptiis permiſit: ſingulorum verò dierum ſumptum intra triginta aſſes incluſit, & carnis aridæ ac ſalſamenti certa pondera conſtituit. Sed quicquid ex terra, vita, arboréve legeretur, indefinitè largita eſt.* Optimum eſt & ad improbitatem vendentium comprimendam, & parſimoniam conſervandam, minora rebus precia imponere: quod rogatione ſua fecit Cornelius Sylla Dicta-

Lex Æmilia. tor. Non fuit etiam inutilis Lex Æmilia, quæ ciborum genus & modum præfinit.

SVMPTVS OMNES COMPRIMENDOS eſſe: de impenſis funerum & ſepulchrorum modus.

TIT. X.

Luxuria & avaritia duæ peſtes Reipub. POpulus Romanus privatam luxuriam ſemper odio habuit, publicam aũt magnificentiam dilexit *Luxuria enim & avaritia duæ peſtes ſunt, quæ* (ut ait T. Livius)

urbes

urbes & imperia omnia everterunt, his ſanctionibus temperanda luxuria eſt, & helluonum ingluvies comprimenda. Nam ludibrio habentur qui cum frugalitate degunt, eorumq; modeſtia pro avaritia capitur. Imitabitur civis noſter optimum Philoſophorum Socratem, qui cùm divites quoſdam vocaſſet ad cœnam, puderetq; Xantippen conjugẽ modici obſonii: *Bono animo* (inquit) *ſis uxor: nam ſi modeſti erunt, frugi cœnulam non aſpernabuntur, ſin verò intemperantes nulla nobis de eis cura ſuit.* In veſtitu mediocritatem ſervet, metiaturq; ſe ad menſuram ſui cenſus. Ut enim turpe eſt ſordida atque indecora veſte uti, ita invidioſum nitidore atq; elegantiore, & præcipuè cùm res familiaris minus ſuppetit, vel ubi æs alienum contractum eſt. Eſt etiam conſiderandum in veſtitu, ut cultus conceſſus ſit, & non diſcedat à conſuetudine patriæ. Deceat perſonam, genus, ætatem, mores. Ut lauta veſtis, quoad decet, dignitatem authoritatemq; hominibus addit, ſic muliebris & luxurioſa non corpus ornat, ſed animum detegit. Hadrianus Cæſar laudem etiam ex hoc conſecutus eſt, quod Senatores & equites Romanos ſemper in publico togatos eſſe voluit, niſi à cœna reverterentur, ipſe etiam cùm in Italia eſſet, ſemper togatus proceſſit.

Vide ad hunc titulum Pontani lib. de Magnificẽtia.
Socratis ſententia.
Veſtitus.
Hadrianus Cæſar.
Togati equites.

Sumptus enim omnes non neceſſarii, comprimendi ſunt, veluti impenſæ funerum, quæ mortuis nihil afferunt, ut jus autem oneroſæ ſunt. Solonis lex fuit, quæ ſumptibus funerum modum imponebat: Et in publicis ſcriptum etiam eſt, minuendos eſſe ſumptus ac lamentationes funerum. Eorum fama, qui cum gloria & honeſtè vixerunt modeſtis obſequiis non obſcuratur: alia autem ex parte, funebris pompa eorum memoriam non illuſtrabit, quorum vita pœnitenda atque in gloria nihil memoratu dignum reliquit. Sepulchrorum præterea impenſæ, quæ à quibuſdam Porphyretico Pariové marmore, ſeu diverſis terrarum regionibus exquiſitis lapidibus celebrantur, riſum potius quàm laudem poſteritatis captare videntur. Vera enim monumenta diuturnam memoriam ſervant, quæ literarum virtutumq; laude nituntur, non quæ marmoribus clauduntur, ad quæ (ut facetè Poëta ille ait) *diſcutienda, valent ſterili*

Funerũ ſumptus comprimendi.
Solonis lex.
Sepulchrorũ impenſa.
Monumenta vera.

ſterilis mala robora ficus. Quid quòd ſæpenumero videmus magna ſepulchra erigi divitibus ac fortunatis viris, & illis nonnunquam quorum avaritia hominibus ludibrio fuit? Nonnè hi lapides ignaviæ ac vecordiæ illorum quos tegunt, memoriam perpetuam faciunt? Monumenta inſolentiæ & temeritatis ſuæ poſuiſſe videtur Licinus ille dives ac fortunatus Romanus, qui tanta impenſa Porphyretici marmoris ſepulchrum ſibi fieri curavit, irridebaturq; vulgato epigrammate:

Impenſæ ſepulchrales, vituperatæ. Licinus.

Marmoreo tegitur Licinus tumulo, ac Cato parvo,
Pompeius nullo, credimus eſſe Deos?

Legimus etiam pyramidem unam ex nigro lapide, qui ab intimis Æthiopiæ montibus devehitur, meretricis cujuſdam fuiſſe ſepulchrum, & ab amatoribus ejus maxima impenſa factum, interq; regum monumenta collocatum. Nullum genus ſepulturæ magis laudandū puto, quàm humationes ſub dio, ubi & flores & herbę naſcuntur, cùm id in ſepulchris vetuſtiſſimis inſcriptum ſit, veluti à mortuo poſcerentur: *Sparge roſas lector, vel candida lilia pone.* Quid illud etiam Poëtarum excellentiſſimi? *Manibus date lilia plenis. Purpureos ſpargam flores, animamq; nepotis: His ſaltem accumulem donis.* Sic etiam Perſius ſatyra prima fœlicitati mortui Poëtæ alludens ait *Nunc non è manibus illis: Nunc non è tumulo, fortunataq; favilla Naſcentur violæ:* Nonnè Pulchrius & optabilius eſt, ut tellus communis omnium parens, flores, violas, herbas, ac virgulta ultrò in tumulis germinet, quàm putreſcere inter ſaxa cadavera? & à ſcaturientibus vermibus, ſcarabeis, turpiſſimiſque monſtris devorari? Quid quòd terra terræ redditur? & filii in gremium parentis revertuntur, quo nihil æquius eſſe poteſt. Hoc humationis genus naturæ rationem vel maximè videtur attingere, & à plerisque Philoſophorum laudari probariq; video. Et nonnulli legumlatores juſſerunt id legibus obſervari. Nec quempiam invenio edixiſſe marmora excidi, ut ſepulchra mortuis parentur. Cyrus quoq; Perſarum Rex teſtamento mandavit, nullum ſibi aliud ſepulchrum conſtrui, ſed terra ſolum humari, quæ gramina floreſq; produceret, quibus rebus nihil præclarius inveniri poſſet, nihilq; quod ſepulchra

Pyramis meretricis cujuſdam ſepulchrum.

Sepulturæ genus optimum

Virg. 6. AEn.

Terra terræ reddenda.

Cyri teſtamentum de ejus ſepultur.

ſepulchra magis exornaret. Hanc quoque Cyri curam cum legeret Julius Cæſar irriſit, ut qui duceret de ſepultura nihil cavendum, nihilq; curandum eſſe, ſed agendum ut virtus & rerum geſtarum gloria, perpetua nominis noſtri præſtent monumenta. Sapienter admodum Maro Mantuanus dixit, *Facilis iactura ſepulchri:* Et nota eſt illa ſententia vetuſtiſſima: *Cœlo tegitur, qui non habet urnam.* Magno tamen paternam ſepulturam emit Cimon Athenienſis Milciadis filius. Nam cùm pater ejus ob crimen peculatus damnatus, in carcere diem obiiſſet, nec per leges liceret funus efferre, niſi penſitata pecunia, & ipſe nõ eſſet ſolvendo, translatis in ſe vinculis patrem ad ſepulturam redemit. Sed hoc pietatis potius, quam humationis juri concedamus. Lex xij. tabularum fuit, quæ juſſit corpora humari extra urbem, his verbis: *Mortuum hominem in urbe ne ſepelito, neve urito.* Cecrops Athenienſibus primus omnium jus terra humandi tradidit, quod diutius non modò eis, ſed finitimis quoque placuit, plurimumque laudabant, *ut terra frugibus obducta eſſet, quo ſinus & gremium* (quaſi matris) *mortuo non ſine alimonia præberentur.* Demetrius Phalereus diu pòſt legem etiam Athenienſibus tulit, *ut ante lucem mortui efferrentur, & ſepulchris novis* (quorum opera atq; impenſa nimia erat) *modum finivit, ut ſuper terra tumulum nihil ſtatuerunt præter columnulam non altiorem tribus cubitis, vel parvam menſam.* Irridenda ſanè veterum Ægyptiorum ratio mihi eſſe videtur, de qua Diodorus ſcribit, quòd contemnentes præſentis vitæ tempus, domos noſtras diverſoria appellabant, ut qui parvi temporis hoſpitia eſſe dicerent: verum in conſtruendis ſepulchris nec curæ nec ſumptui parcebant: Sepulchra enim perpetuas ac ſempiternas ædes mortalibus putant eſſe, & in illis ſcribendis tot miracula narrabant Græci, ut fidem veritatis mihi tranſcendere videantur. Et præcipuè in illo Simandii Regis, quod quidem ſumptu & artificio omnium excellentiſſimum faciunt. Pyramides etiam duas illas, quæ inter ſeptem mundi ſpectacula locum habere meruerunt, Regum ſepulchra fuiſſe aſſerunt, de quibus hoc pulchri refert Diodorus, quod nullus ex his Regibus qui

Iul. Cæſar.

Cimon.

Aemilius Probus eius vita.

Plutar.

Lex xij. tabularum funebris.

Cecrops Athenienſis humandi ius inuenit.

Demetrij lex.

Aegyptiorum ratio deridenda.

Sepulchra Aegyptiorũ.

Pyramides regum Aegyptiorum.

monumento quod voluerit accipiat. Has literas cum legiſſet Darius, opinatus theſaurum abſconditum eſſe, ſepulchri lapidem revelli juſſit: quo revoluto, literas alias vidit, ad hanc ſententiam ſcriptas; *Niſi Rex avarus eſſes & pecunia inſatiabilis, mortuorum monumenta non violaſſes.* Urbana irriſione avaritiæ crimen carpſit fœmina excellentiſſima, & epigrammatum ſepulchrorumq; nimiam diligentiam contempſit. Nonnulli apud veteres ſepulchra ſua tanti fecerunt, ut ne inferri etiam poſteros permitterent, Hinc eſt illud Horatii:

Darii avaritia.

Hor. Sat. 8. l. 1.

Mille pedes in fronte trecentos Cippus in agrum,
Hic dabat heredes monumentum ne ſequerentur.

Extant etiam temporibus noſtris vetuſtiſſimi lapides, qui hoc teſtantur. Nam poſt nomina ac titulos ſepulchrorum ejuſmodi notæ inveniuntur, H.M.H.N.S: Quæ quidem ſignificant: *Hoc monumentum hæredes ne ſequantur* : Monumentumvé violandum quidem eſſe Sertorius edocuit. Nam cùm Tigennam Mauruſiæ oppidum expugnaſſet, in qua nobile ſepulchrum Antæi ab incolis eſſe dicebatur, verùm cùm præ magnitudine fidem tranſcenderet, id Sertorius d rui juſſit, corpuſq; reperit ſeptuaginta cubitorum, ut Plutarchus refert: quod cum intueretur, ſummopere admiratus eſt; & quamprimum ſepulchrum inſtaurari juſſit, famamque rei auxit ne violari monumenti reus haberetur. Tigennam Antæi uxorem fuiſſe perhibent, quam Hercules ſuperato interemptoq; viro complexus eſt, ex eaque filium Syphacem genuit, qui poſtea de matris nomine urbem condidit. Scribunt etiam Coſmographi idem Antæi ſepulchrum auguſtum ſanctumque adeò fuiſſe, ut ſi aliqua pars ejus erueretur, confeſtim pluvia & imbres ſequantur, nec prius deſinant, quàm demolita inſtauretur. Simile quiddam referunt de Strati Poetæ monumento, quod ad Pompeiopolim Syriæ urbem, quæ quondam Soloe vocabatur, fuit in edito quodam tumulo: in quod quidem jacti lapides è veſtigio in jacentem reſiliunt, divino potius miraculo quàm naturali aliqua ratione.

Notæ in ſepulchris veterũ.

Sertorius diruit ſepulcrũ Antæi.

Corpus ingẽs.

Tigenna.

Antæi ſepulchrum ſanctũ

Mirum quiddam, de Strati Poeta monumento.

Dixi plura quàm vellem de ſepulchris, ſed ſermonis ſuavitas me magis quàm ſperabam protraxit: reliqua

præcepta

præcepta optimi civis paucis verbis percludenda ſunt. Nam ipſe ſibi pręſcribere poterit his agnitis, quid facto opus ſit,& præcipuè ſi ſtatuerit nihil eſſe quod ad optimum virum pertineat,quod ab eo non ſit agendum. Nã ſi omnia mente & animo ſcrutari volumus , & diverſas hominum vitas actionesque animo metiri, inveniemus inter mortales nihil præſtabilius.nihil gratius, nihilque utilius civili vita,in qua præſtare & pręter cæteros excellere ſummæ laudis eſſe puto. Proinde qui plura conferet ad uſum civilis ſocietatis,quiq; civibus ſuis commoda majora comparabit , honeſtiusq; vivet , pluribus cõmodabit, neminẽ injuria afficiet,pręſtò aderit in omnibus Reipub. periculis:is profectò civis bonus erit,quem in hoc volumine deſcribere conati ſumus. Cujus ſi non omnes partes attigimus, libando tamẽ multa diximus; ex quibus frugalitatis virtutisq; exempla cives cernere poſſint,quæ ad civilem vitam plurimum proderunt. & aucta deinde uſu & exercitatione accumulatam fœlicitatem reddent.

PROOEMIUM LIBRI SEXTI AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRÆCEPTA *civilis ſocietatis, beatiſſime Pontifex,nõ omnibus æq; tradi poſſunt,ſed his præcipuè, qui libertati ſtudent , quiq; nihil magis formidant,quam conditionẽ ſervitutis. Difficilè enim imperare diſcunt , qui ſemper paruerunt : & alia ex parte iugũ excutere nituntur, imperataq; detrectãt,qui in libera civitate educati ſunt,quiq; æquo iure cũ reliquis civibus vivere conſueverunt. Cappadoces diu quidem ſub Regib. fuerunt: verùm cùm diuturnitate tẽporis regia ſtirps defeciſſet,eiuſmodi honore ab imperio Romano affecti ſunt,ut libertate donarentur ſocij,amiciq; haberentur. Egeruntq; gratias pro ſocietate & amicitia Cappadoces.perpetuaq; in fide ſe futuros polliciti ſunt , libertate tamen abdicaverunt,ut qui dicerent ſe ea uti neſcire , neq; ullo modo perpeti poſſe ut æquo iure inter ſe viverent: proinde orare ut Rex ſibi daretur. Admirati ſanè ſunt vehementer Romani,*

Difficile qui diſcant imperare.

Cappadoc. imperare neſciunt, & libertatem reſpuunt.

jocum dicere ſolebat, *ſe nunquam ſitire, quum crebris potationibus ſiti occurreret.* Expectandum erit civili viro, ut natura cibum exigat, quæ ambulando, laborando, exercendoq; excitanda eſt, exemplo Socratis, qui cum aliquando contentius ambularet, rogaretq; eum quiſpiam, cur id ageret? Reſpondit: *Quo melius cœnaret, ambulando obſonare famem:*

Socratis ambulatio qualis antè cœnā

Anacharſis Scytha ad Annonem gloriabundus ſcripſit, ſe lacte, caſeo, carne veſci famemq; ac ſibi pulpamentum eſſe. Diogenes verò ad Cratem Thebanum literas dedit, quibus hortatur eum ad tenuitatem victus, & lupinos ac caricas ſi ſuperſunt rogat.

Anacharſis.
Diogenes.

Romani veteres nullam aliam ob cauſam in propatulo ac ſub dio vel aperto atrio cœnabant, niſi ut ſuam continentiam ac frugalitatem populo oſtenderent: quibus non tanta cura fuit ferculis menſam onerare, quanta eorum poſteris: de quibus Satyricus ille conqueritur, cùm ait:

Romani in propatulo cœnantes.

Satyra. 1.

Quis fercula ſeptem Secretò cœnavit avus?

Pulmētaria.

Plinius teſtis eſt optimus, pulte non pane diutius vixiſſe Romanos, unde & pulmentaria dici conſtat: & Ennius antiquiſſimus Poeta obſidionis famem deſcribens, offam eripuiſſe plorantibus liberis parentes meminit. Cato autem ſenior in oratione quam ad populū habuit, id verum etiam fuiſſe oſtendit, his verbis: *Nunc verò ita aiunt, in ſegetibus & herbis bona frumenta eſſe: Nolite ibi nimiam ſpem habere, ſæpe enim audivi inter os & offam multa intervenire poſſe: pauca verò inter offam atque herbam, ibi verò longum intervallum eſt.*

Inter os & offam multa cadunt.

Antiquiſſimi quidem aliarum gentium poſt glandium uſum in cibis ordeum habuerunt, ſic ſacri ritus omnes ex eo celebrabantur, & præcipuè Athenis, ut plerique ſcriptores Græci aſſerunt.

Ordeum.

Hæc non eo conſilio dico ut velim civem noſtrum parcè admodum familiam ſuam alere, ſed paratis ut veſcatur hortor, & cibaria inempta ex fructibus prædiorum potius quàm advecta à tranſmarinis regionibus laudo. Cornelius Nepos hiſtoriarum ſcriptor peregregius. Pomponium Atticum (cujus vitam edidit) miris effert laudibus, & frugalitatem ac parſimoniam inter præcipuas ejus virtutes ponit: dicitque cum neque ædificatorem neq; emacē fuiſſe

Pomponius. Atticus.

Digitized by Google

fuiſſe:qui commodius duceret, diligentia quàm precio parare quæ uſui ſunt:non mediocris eſſe induſtriæ, velle elegantem eſſe non magnificum, non ſplendidum, non ſumptuoſum:ſed omni diligentia munditiem: non affluentiam affectabat. Similem quoq; laudem minori Aphricano Plutarchus tradidit. Dicit enim cum quatuor & quinquaginta annis quibus vixit, nihil emiſſe, nihil vendidiſſe,nihilq; ædificaſſe, ſemper vixiſſe,militibuſq; ſemper imperaſſe,ut ſtãtes cruda obſonia pranderent, cœnarent verò diſcumbentes panem, aut ſimplicem pultem & carnem aſſam, aut elixam. Agamemnon verò apud Homerum, Græcis Principibus bovis terga in convivio appoſuit, non pavonem aut accipenſerem,aut perdices,quæ noſtro tempore grātiſſimæ habentur. Epicurus ipſe voluptatis aſſertor,eleganter opipara quæq; aſpernabatur, & libros ſuos omnes oleribus ac pomis referſit, dixitque veſcendum eſſe vilibus cibis,quòd paratiores eſſent. Fercula enim illa lautiora & exquiſita pulmenta, ingenti cura & nimia ac miſerabili impenſa præparantur : majoremque moleſtiam quæritando faciunt,quàm voluptatem veſcendo. Hippocrates etiam ſcribit, *homines qui gulæ ac ventri ſtudent: nunquam bene valere, aut longævos eſſe poſſe, animaq; eorum nimio ſanguine nimiaq; ſagina ita impediri, ac ſi luto involuta eſſent, idcircoq; nihil tenue, nihilq; cœleſte meditari, ſed de patinis ac ventris ingluvie ſemper cogitare.* Syracuſanas,Siculas, ac Corinthias menſas vituperat Plato, & omnes Atticos ſapores. Sic nos omnes lautàs & nimis elegantes dapes.

Scipionis Aphricani minoris frugalitas.

Agamemnon

Epicurus.

Delicati & elegantes nũquam validi.

Menſa vituperanda.

Attici ſapores.

DE VTILITATE REI RVſtica, de Conviviis.

TIT. IX.

MULTUM confert agrum ſationibus ita diſponere, ut ex eo omni tempore fructus percipiãtur. Ita fuit clemens in genus humanum natura, ut alteram ſuccidiam quaſi perpetuam in agris atq; hortis conſtituerit. Videmus namq; fruges frugibus, & fructibus per univerſum annum ſuccedere. Et niſi cultores terram re-

Succidiã alteram Cato hortum appellat.

Frumẽti ſpecies.

linquant incultam, nihil unquam deeſt quod ad humanæ vitæ uſum ſpectat. Quocirca nequam patremfa. antiqui putabant illum, qui ea emeret quæ fundus parare poſſet. Prima ejus cura ſit in frumento, quod & optimum parare debet, & quamplurimum. Frumenti autē multæ ſunt ſpecies, quarum ſiliginam firmiſſimam eſſe Celſus Cornelius ait: Sophocles tragicus triticum Italicum ſummopere laudat, & fortunatam Italiam candido frumento eſſe dicit. Varro in libro de re ruſtica, ut far Campanum, ſic triticum Apulum omnibus aliis præfert. Plinius verò duodevigeſimo libro hiſtoriæ naturalis farris genus circa Pluſium, & Senam patriā noſtram pondere vel præcipuè commendat, nec immeritò. Abundat enim regio illa optimo frumento, & pecori etiā eſt accommodatiſſima. Lucius Columella quamplurima tritici genera facit, verùm ex illis maximè ferendū ducit Robum, quem pondere & nitore præſtare dicit. Secundam deinde conditionem ſiligini aſſignat. Aſſerit tamen omne frumentum poſt tertiam ſationem converti. Sed ejuſmodi tritici vitium eſſe ait, quod quamvis candore præſtet, vincitur tamen pondere. Hæc diligenter quærat optimus paterfamilias, & cœli, ſoli, regionisq; rationem diligenter obſervet. Legumina & olera menſam adjuvant: quorum etiam cura non negligens eſſe debet. Genus omne ſecundæ menſæ (quod in honorem deorum exhibere conſueverunt veteres) ex frugibus ſurculorum, & fructibus arborum fuit. Igitur diligentia non parva eſt habenda in arboribus ſerendis, inſerendisque, tum propter ſpeciem ipſam quæ agrum admodum decorat, tum propter utilitatem, jucunditatemq; vitæ. Id omne genus ſecundæ menſæ bellaria ab antiquis (quando bellatoribus opportuna ſint) à Græcis autem τραγήματα appellantur. Duas menſas veteres apponere conſueverunt, priorem carnium, piſciúmve: Secundam autem pomorum. In priore aqua potui adponebatur, in ſecunda autem vinum: quo quidem non ſe ingurgitabant, ſed modeſtè admodum diis libando aſſumebatur. Vinum Romani modeſtiſſimè bibebant. Sic & Lacedæmonii, qui ſervos ebrios in conviviis adhibebant, eisq; illudebant, non quod ipſi temulenti

Siligo. *Triticum Italicum.* *Campanum far.* *Triticum Apulum.* *Senenſis fertilitas.* *Robus.* *Siligo.* *Legumina.* *Secunda menſa.* *Arborum cura.* *Feſtus Pomp.* *Bellaria.* *Menſa duæ.* *Vini uſus in conviviis.* *Lacedæmoniorum mos.*

lenti eſſent, ſed ut liberos docerent per illorum turpitudinem cavendam eſſe ebrietatem. Eſt tamen & vini cura neceſſaria, idcirco vineta diligenter colenda ſunt. Celſus & Atticus ſcripſerunt tres eſſe motus in vite, & in omni ſurculo naturales, *unum quo germinet, alterum quo floreat, tertium quo matureſcat.* Hos motus foſſionibus concitari oportere ajunt, natura enim non ſatis efficit quod vult, niſi eam ſtudio & labore adjuvemus. Oliva induſtriam laboremque exigit, cujus liquor utilis admodum eſt, & remediis etiam ſalutaris. Pauca ad quotidianum victum civili viro deeſſe poſſunt, ſi diligenter curam rei ruſticæ habebit, & paſcendo pecori incumbet: cujus vel mediocrem diligentiam rem familiarem ſummopere augere dixit Cato. Nec greges aut armenta paſcere quempiam pudere debet. Nam ut libro ſecundo de re ruſtica ſcribit Varro, illuſtriſſimus quiſque antiquorum paſtor fuit, & à plurimo pecore plerique apud vetuſtiſſimos laudabantur. Præcipuam commendationē habebant oves, propter multiplicem earum fructum. Ex illis namque lac, caſeolos, lanā ac pelles habebāt, & earū fimus ſtercorandis agris plurimum præſtat. Atqui propter pecudum caritatem, aureas habuiſſe pelles Poëtę eas tradiderunt in Colchide. Nam ad aurati arietis prædam Argonautæ profecti, dicuntur. Præſtantiſſimæ etiam habitæ ſunt buculæ, tum quòd humanum laborem in colendis agris levant, tum quòd carne ac lacte menſam adjuvant. Italiam quoque Varro ait cap. 5. lib. 2 *à bobus nomen habere,* Cimæumq; dicere inducit, veteres Græcos tauros ita los nuncupaſſe, & cùm plurimi ac pulcherrimi in Italia eſſent, totam regionem Italiam ab illis dici arbitratus eſt. Utiles etiam habentur ſues, id namque pecus idem Varro ait cap. 4. lib. 2 *à natura hominibus ad educandum ſolummodo dono datum eſſe,* cujus ſententiæ adſtipulator eſſe videtur Juvenalis, quamquam de apro loquatur, ubi ait.

Quanta eſt gula, quæ ſibi totos
Ponit apros animal propter convivia natum.

A ſuillo quoque pecore immolandi initium ſumptum eſſe veteres affirmant, & proinde in fœderibus

Vitis tres motus.

Oliva liquor.

Pecorū cura.

Paſtores antiqui.

Ovium commendatio.

Idem Varro lib. 2.

Velles aureū.

Buculæ.

Italia à bobus nomen habet.

Sues.

Aper.

Porcus in fœderib. faciundis adhibitus.

faciundis porcus occiditur, & ſic etiam in maritalibus ſacris. Sues ſingulos quoſq; patresfa. alere debere, idem Varro author eſt, his verbis: *Quis enim fundum colit noſtrum, quin ſues habeat? Et quis non audiuit patres noſtros dicere: Ignavum & ſumptuoſum eſſe eum, qui ſuccidiam in carnario ſuſpenderit à lanio potius emptam, quàm à domeſtico fundo?*

Suilla caro. Suillam carnem pleræque nationes affectarunt, Ægyptii tamen & Judæi omnino execrati ſunt: quod quidem Latini omnes irridebant: unde illud Juvenalis ſatyra ſexta.

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbata Reges,
Vt vetus indulget ſenibus clementia porcis.

Auguſti Cæſaris dictum in Herodem. Clarius illud facetè dictū Auguſti Cæſaris, quo tempore Herodes Judæorum Rex Chriſto omnipotentis Dei filio nuper nato mortem meditaretur. Nam cùm audiviſſet inter pueros quos in Syria Herodes intra bimatum juſſiſſet interimi, filium quoque ejus occiſum, ait: *Melius eſſe arbitror Herodis porcum eſſe, quam filium.* Hoc ex Latinis ſcribit Macrobius in ſecundo libro Saturnalium, capite decimo. Sed ad propoſitum redeo. Eſt profectò ſuilla caro ad familiam bene alendam neceſſaria admodum. Præbet enim firmiſſimum nutrimentum, & ſalubre corpus efficit, ubi modeſtè ſumitur.

Caro iurulenta, aſſa, elixa. Cornelius Celſus ait carnem magis alere jurulentam, quàm aſſam, aſſam magis quam elixam. Bonæ igitur valetudini potius quam parvæ voluptati conſulendum erit.

Elixa caro. Elixam frequentius apponere præſtabit, cum propter ſalubritatem, tum quia familiæ commodior erit. Sed non eſt conſilii noſtri ſingula exequi, quæ ad victum quotidianum ſpectant. Satis eſt civem noſtrum monere ut frugalitatem vitæ in omnibus ſequatur, modumq; familiæ adhibeat, ut nulla lege ſumptuaria coërcendus ſit.

Convivia celebranda. Convivia verò ab eo raro celebrentur, incertum namque eſt gratiámne an invidam convivia faciant. Nam ſi invitati ad parem gratiam referendam obnoxii redduntur, complures ſunt qui neglecti indignantur, & contumeliam aut injuriam meditantur.

Cōvivia olim dominia dicta eſt. Meminerit convivia ab antiquis *dominia* fuiſſe dicta, & qui ea præbent, dominos. Quod nullam aliam ob cauſam uſurpatum eſſe arbitror, niſi quòd convivium præbere,

bere, Regum, Principum, & opulentiſſimorum hominum ſit Cicero in epiſtola quadam ad Pætum convivia ſummopere laudat, ubi ait: *Sed me Hercule, mi Pæte, extra iocum moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror, ut cum viris bonis, iucundis, amantibus tui vivas. Nihil eſt aptius vitæ, nihil ad beatè vivendum accommodatius, nec id ad voluptatem refero, ſed communitatem vitæ atque victus, remiſſionemq; animorum, quæ maximè ſermone efficitur familiari, qui eſt, in conviviis dulciſſimus, ut ſapientius noſtri quàm Græci illi συμπόσια, id eſt, cōpotationes aut cōcænationes, nos convivia, quod tunc maximè ſimul vivitur.* Legimus tamen Lacedæmonios convivīū appellaſſe κλησίων, vel à liberalitate quæ δαψίλεια dicitur, vel quòd cum amicis celebrandū ſit. Menippeam Satyram Varronis ſcimus fuiſſe, quæ inſcribitur: *Neſcis quid ſerus veſper vehat:* in ea fuerunt præcepta à frugaliſſimo ac doctiſſimo viro Varrone opportuna admodum civi noſtro. *Dominum convivii oportere*, inquit, *eſſe non tam lautum, quàm ſine ſordibus, & non ea eligi quæ plurimo ſumptu & exquiſitiſſima diligentia indigeant, ſed paratiora apponere, & quæ iucundè alant delectentq;.* Quatuor deinde ex rebus convivium conſtare dicit, lectis viris, lecto loco, lecto tempore, apparatu ſine indulgentia. Lectos homines eos dicit, qui nec loquaces ſunt, nec omnino muti. Eloquentia namque in foro apud ſubſellia, ſilentia verò non in foro ſed in cubiculo debere eſſe ait. Iucundos ſermones id temporis adhibendos cenſet, & invitabiles cum quadam utili voluptate: quod tunc fiet, cùm de his rebus ad communem vitæ uſum confabulamur, de quibus in foro atque in negociis agendis loqui non eſt ocium. Numerum convivarum incipere oportere dicit à Gratiarum numero, progredi autem ad Muſarum: ut cùm pauciſſimi, tres ſaltem ſint, cùm autem plurimi non plures quàm novem. Fuit etiam vetus proverbium de numero convivarum, quod à Varronis ſententia parum admodum diſcedere videtur. *Septem enim dicit convivium facere, novem verò convitium.* Vetuſtiſſima hæc præcepta modeſtæ frugalitatis rationem habent, & omnia continent quæ ad civilem virum ſpe-

Conviviorū commendatio.

Lacedæmoniorum convivia.

Menippea ſatyra.

Dominus convivii.

Convivium quatuor rebus conſtat.

Lecti homines.

Gell li. 13. c. 11.

Numerus cōvivarum.

Proverbium.

Lipſius antiq. lect.

Luxuria coërcenda.

ctant. Debet enim eſſe domeſtica quædam obſervatio ac diſciplina, quæ luxuriam familiæ comprimat. Sed qui Reipubl. præſunt optimè conſulere debent, ne per luxuriam aut ambitionem cives patrimonia ſua prodigere poſſint, exemplo Popu. Rom. qui publicis ſanctionibus conviviorum cœnarumque legem tulit, ad populum, in qua numerũ convivarum præſcribebat. Ea cùm non ſatis viſa eſſent, (*docebat enim inter paucos bona ſua conſumere*) alia lex lata eſt, & ab authore Fannia dicta, *quæ ſumptui modum poſuit aſſibus centum*, hac lege, ut univerſa Italia teneretur, cum Itali Romanorum tantum eſſe arbitrarentur. Hanc legem Fanniam inter cæteros viros graves ſuaſit vir frugi L. Titus, objecitque temporibus ſuis quòd *Porcum Troianum* Romani cives menſis inferrent, quem convivæ ſic vocabant, quòd incluſis aliis animalibus eſſet gravidus, velut Trojanus ille equus armatis militibus plenus fuit. Lex Didia lata eſt, quæ omnem Italiam complectebatur, *& non ſolum qui prandia cœnaſq; maiore impenſa feciſſent, ſed etiam qui ad eas vocati eſſent, pœna legis tenebantur.* P. Licinius Craſſus dives legem rogavit, *quæ ducenos æris impendi in nuptiis permiſit: ſingulorum verò dierum ſumptum intra triginta aſſes incluſit, & carnis aridæ ac ſalſamenti certa pondera conſtituit. Sed quicquid ex terra, vita, arboréve legeretur, indefinitè largita eſt.* Optimum eſt & ad improbitatem vendentium comprimendam, & parſimoniam conſervandam, minora rebus precia imponere: quod rogatione ſua fecit Cornelius Sylla Dictator. Non fuit etiam inutilis Lex Æmilia, quæ ciborum genus & modum præfinit.

Lex de conviviis. — *Lex Fannia.* — *Vide Macrob. lib. 3. cap. 13. Saturn.* — *Porcus Troianus.* — *Lex Didia.* — *Lex Licinia.* — *Lex Æmilia.*

SVMPTVS OMNES COMPRIMENDOS eſſe: de impenſis funerum & ſepulchrorum modus.

TIT. X.

Luxuria & avaritia duæ peſtes Reipub.

POpulus Romanus privatam luxuriam ſemper odio habuit, publicam aũt magnificentiam dilexit. *Luxuria enim & avaritia duæ peſtes ſunt, quæ* (ut ait T. Livius) *urbes*

urbes & imperia omnia everterunt, his ſanctionibus temperanta luxuria eſt, & helluonum ingluvies comprimenda. Nam ludibrio habentur qui cum frugalitate degunt, eorumq; modeſtia pro avaritia capitur. Imitabitur civis noſter optimum Philoſophorum Socratem, qui cùm divites quoſdam vocaſſet ad cœnam, puderetq; Xantippen conjugē modici obſonii: *Bono animo* (inquit) *ſis uxor: nam ſi modeſti erunt, frugi cœnulam non aſpernabuntur, ſin verò intemperantes nulla nobis de eis cura ſit.* *Vide ad hunc titulum Pontanū lib. de Magnificētia. Socratis ſententia.*

In veſtitu mediocritatem ſervet, metiaturq; ſe ad menſuram ſui cenſus. Ut enim turpe eſt ſordida atque indecora veſte uti, ita invidioſum nitidore atq; elegantiore, & præcipuè cùm res familiaris minus ſuppetit, vel ubi æs alienum contractum eſt. Eſt etiam conſiderandum in veſtitu, ut cultus conceſſus ſit, & non diſcedat à conſuetudine patriæ. Deceat perſonam, genus, ætatem, mores. Ut lauta veſtis, quoad decet, dignitatem authoritatemq; hominibus addit, ſic muliebris & luxurioſa non corpus ornat, ſed animum detegit. Hadrianus Cæſar laudem etiam ex hoc conſecutus eſt, quod Senatores & equites Romanos ſemper in publico togatos eſſe voluit, niſi à cœna reverterentur, ipſe etiam cùm in Italia eſſet, ſemper togatus proceſſit. *Veſtitus. Hadrianus Cæſar. Togati equites.*

Sumptus enim omnes non neceſſarii, comprimendi ſunt, veluti impenſæ funerum, quæ mortuis nihil afferunt, ut jus autem oneroſæ ſunt. Solonis lex fuit, quæ ſumptibus funerum modum imponebat: Et in publicis ſcriptum etiam eſt, minuendos eſſe ſumptus ac lamentationes funerum. Eorum fama, qui cum gloria & honeſtè vixerunt modeſtis obſequiis non obſcuratur; alia autem ex parte, funebris pompa eorum memoriam non illuſtrabit, quorum vita pœnitenda atque ingloria nihil memoratu dignum reliquit. Sepulchrorum præterea impenſæ, quæ à quibuſdam Porphyretico Parióve marmore, ſeu diverſis terrarum regionibus exquiſitis lapidibus celebrantur, riſum potius quàm laudem poſteritatis captare videntur. Vera enim monumenta diuturnam memoriam ſervant, quæ literarum virtutumq; laude nituntur, non quæ marmoribus clauduntur, ad quæ (ut facetè Poëta ille ait) *diſcutienda, valent* *Funerū ſumptus comprimendi. Solonis lex. Sepulchrorū impenſa. Monumenta vera.*

ſterili mala robora ficus. Quid quòd ſæpenumero videmus magna ſepulchra erigi divitibus ac fortunatis viris, & illis nonnunquam quorum avaritia hominibus ludibrio fuit? Nonné hi lapides ignaviæ ac vecordiæ illorum quos tegunt, memoriam perpetuam faciunt? Monumenta inſolentiæ & temeritatis ſuæ poſuiſſe videtur Licinus ille dives ac fortunatus Romanus, qui tanta impenſa Porphyretici marmoris ſepulchrum ſibi fieri curavit, irridebaturq; vulgato epigrammate:

impenſæ ſepulchrales, vituperata. Licinius.

Marmoreo tegitur Licinus tumulo, ac Cato parvo,
Pompeius nullo, credimus eſſe Deos?

Pyramis meretricis cujuſdam ſepulchrum.

Legimus etiam pyramidem unam ex nigro lapide, qui ab intimis Æthiopiæ montibus devehitur, meretricis cujuſdam fuiſſe ſepulchrum, & ab amatoribus ejus maxima impenſa factum, interq; regum monumenta collocatum. Nullum genus ſepulturæ magis laudandū puto, quàm humationes ſub dio, ubi & flores & herbę naſcuntur, cùm id in ſepulchris vetuſtiſſimis inſcriptum ſit, veluti à mortuo poſcerentur: *Sparge roſas lector, vel candida lilia pone.* Quid illud etiam Poetarum excellentiſſimi? *Manibus date lilia plenis. Purpureos ſpargam flores, animamq; nepotis: His ſaltem accumulem donis.* Sic etiam Perſius ſatyra prima fœlicitati mortui Poetæ alludens ait *Nunc non è manibus illis: Nunc non è tumulo, fortunataq; favilla Naſcentur violæ:* Nonné Pulchrius & optabilius eſt, ut tellus communis omnium parens, flores, violas, herbas, ac virgulta ultrò in tumulis germinet, quàm putreſcere inter ſaxa cadavera? & à ſcaturientibus vermibus, ſcarabeis, turpiſſimiſque monſtris devorari? Quid quòd terra terræ redditur? & filii in gremium parentis revertuntur, quo nihil æquius eſſe poteſt. Hoc humationis genus naturæ rationem vel maximè videtur attingere, & à pleriſque Philoſophorum laudari probariq́ue video. Et nonnulli legumlatores juſſerunt id legibus obſervari. Nec quempiam invenio edixiſſe marmora excidi, ut ſepulchra mortuis parentur. Cyrus quoq; Perſarum Rex teſtamento mandavit, nullum ſibi aliud ſepulchrum conſtrui, ſed terra ſolum humari, quæ gramina floreſq; produceret, quibus rebus nihil præclarius inveniri poſſit, nihilq; quod ſepulchra

Sepulturæ genus optimum.

Virg. 6. AEn.

Terra terræ reddenda.

Cyri teſtamentum de ejus ſepultur.

ſepulchra magis exornaret. Hanc quoque Cyri curam cum legeret Julius Cæſar irriſit, ut qui duceret de ſepultura nihil cavendum, nihilq; curandum eſſe, ſed agendum ut virtus & rerum geſtarum gloria, perpetua nominis noſtri præſtent monumenta. Sapienter admodum Maro Mantuanus dixit, *Facilis iactura ſepulchri:* Et nota eſt illa ſententia vetuſtiſſima: *Cælo tegitur, qui non habet urnam.* Magno tamen paternam ſepulturam emit Cimon Athenienſis Milciadis filius. Nam cùm pater ejus ob crimen peculatus damnatus, in carcere diem obiiſſet, nec per leges liceret funus efferre, niſi penſitata pecunia, & ipſe nō eſſet ſolvendo, translatis in ſe vinculis patrem ad ſepulturam redemit. Sed hoc pietatis potius, quam humationis juri concedamus. Lex xij. tabularum fuit, quæ juſſit corpora humari extra urbem, his verbis: *Mortuum hominem in urbe ne ſepelito, neve urito.* Cecrops Athenienſibus primus omnium jus terra humandi tradidit, quod diutius non modò eis, ſed finitimis quoque placuit, plurimumque laudabant, *ut terra frugibus obducta eſſet, quo ſinus & gremium* (quaſi matris) *mortuo non ſine alimonia præberentur.* Demetrius Phalaræus diu pòſt legem etiam Athenienſibus tulit, *ut ante lucem mortui efferrentur, & ſepulchris novis* (quorum opera atq; impenſa nimia erat) *modum finivit; ut ſuper terræ tumulum nihil ſtatuerunt præter columnulam non altiorem tribus cubitis, vel parvam menſam.* Irridenda ſanè veterum Ægyptiorum ratio mihi eſſe videtur, de qua Diodorus ſcribit, quòd contemnentes præſentis vitæ tempus, domos noſtras diverſoria appellabant, ut qui parvi temporis hoſpitia eſſe dicerent: verum in conſtruendis ſepulchris nec curæ nec ſumptui parcebant: Sepulchra enim perpetuas ac ſempiternas ædes mortalibus putant eſſe, & in illis ſcribendis tot miracula narrabant Græci, ut fidem veritatis mihi tranſcendere videantur. Et præcipuè in illo Simandii Regis, quod quidem ſumptu & artificio omnium excellentiſſimum faciunt. Pyramides etiam duas illas, quæ inter ſeptem mundi ſpectacula locum habere meruerunt, Regum ſepulchra fuiſſe aſſerunt, de quibus hoc pulchri refert Diodorus, quod nullus ex his Regibus qui

Iul. Cæſar.

Cimon.

Aemilius Probus eius vita.

Plutar.

Lex xij. tabularum funebris.

Cecrops Athenienſis humādi ius invenit.

Demetrij lex.

Aegyptiorum ratio deridenda.

Sepulchra AEgyptiorū.

Pyramides regum Aegyptiorum.

eas ſibi pyramides pro ſepulchris condiderunt, in illis ſepultus fuit. Nam alii ante opus perfectum occidetur; alii præ crudelitate & inſolentia populus compulere; ut aut eorum corpora diſſiparent, aut ejicerent ex monumentis. Qua ex re facilè cerni licet *ſolida monimenta, non marmoribus, aut Arabicis lapidibus, ſed vitæ meritu ac rerum geſtarum gloria comparari.* Chryſippus de ſepultura nonnulla dicit, quæ fœda admodum mihi videntur, & riſum potius captare, quàm laudem mereri. Sed tolerabilius audio, cùm jubet liberos parentibus ſimplicem & parvę impenſę ſepulturam prębere, quippe qui cadaver non pluris faciundum cenſeat, quàm unguium capillorumque præſegmina. Et Heraclitus retulit Nabathæos hominū cadavera abjectiora ſtercore ducere, quocirca non modò alios, ſed Reges etiā ipſos in ſterquiliniis defodiunt. Sed conſuetudo facit, ut non nulla aliquando agamus præter majorum præcepta quæ cùm in pleriſq; rebus minus laudanda ſit, in ſepulturis apud nonnullas gentes temeritate aut fœditate vituperanda eſt. Hyrcani, Caſpii, & Bactriani canibus domi ad id officii educatus mortuos edendos, laniandoſq; præbent. qua conſuetudine quid immanius cogitari poteſt? Scythę verò (ut Plutarchus refert) cum mortuis Regib. pincernas, cocos ac pellices ſepeliunt, credo, ne quid neceſſarii officii poſt obitum eis deſit. Et nonnullæ Indiæ gentes cum defunctis viris amatas conjuges, vel alios quoſcunque gratiores vel comburunt, vel infodiunt O indulgentiā temerariam O rem non viſu modò, ſed dictu quoq; abhorrendam! vivum hominem necare, ne mortuus amico aut miniſtro careat, cùm re vera carere non poſſit, qui nihil ſentit. Audi Oratorum maximum in Tuſculanis quæſtionibus: *Carere hoc ſignificat, egere eo quòd habere velis, ineſt enim velle in carendo.* Quid igitur mortuus velit, non intelligo. Parum ab hac Indorum inſania Maſſagetæ & Derbices diſtant, qui propinquos cognatoſque, cùm ad multam ſenectutem venerint, vel aliquo caſu morti appropinquent, jugularos antè, magno epularum apparatu aliis miſtos comedunt, ajuntq; id facere, quòd peſſimam hominum fortunam arbitrentur, à vermibus devorari. Eſſedones phi-

Monumenta ſolida. *Chryſippus.* *Heraclitus.* *Nabathæorū mos.* *Hyrcanorum Caſpiorum & Bactrianorū mos.* *Scythæ.* *Indiæ gentis ſtoliditas.* *Carere, quid ſignificet.* *Maſſagetæ.* *Derbices.* *Eſſedones.*

philoſophi Europæ Danubii accolæ funera parentum, propinquorumq; læti ac victimis & feſto conventu familiarium celebrant, cadavera autem laniata, & cæſis pecoris viſceribus miſta, epulando conſumunt: capita verò auro argentoq; ornata pro poculis habent, Ægyptii mortuos condire conſuevere, quò diutius domi ſervarentur. Sic & Perſæ cera circumlitos reddebant eos magis diuturnos. Ageſilaus Lacedæmoniorum Rex, cùm tot præclara bella terra mariq; geſſiſſet morbo implicitus apud Menelai portum qui inter Cyrenas & Ægyptum jacet, diem obiit: verùm amici (ut ejus cadaver facilius Spartam perferre poſſent) quòd mel non habebant, quo ſoliti erant corpora condire, cera circunfuderunt, atque ita incorruptum integrumque domum retulerunt. Quorſum hæc diximus? Ut intelligamus multa per conſuetudinem à populis fieri quæ non modo fugienda, ſed majoribus etiam execrationibus deteſtanda ſunt. Placet tamen ſepulchra mortuorum non violari, ſed ea veluti ſancta deoq; ſacrata venerari, quod Romano ac Pontificio jure multis legibus ſancitum eſſe videmus. Solon quoque inter præclaras leges ſuas etiam ſtatuit *ne quis in defunctos maledicere auderet, pium namq; eſſe* dicebat. *ſanctos eos putare, qui è vita diſceſſerunt, & eorum urnas violare inexpiabilis religionis arbitratus eſt.* Et ſanè Alexander Macedo Darii victoria potitus cùm in Perſas veniſſet, Polymachum Pellæum virum nobilem, quòd Cyri ſepulchrum demolitus eſſet, necarii juſſit, motus præcipuè epigrammate Græcis literis inſcripto, ad hanc ferme ſententiam. *Quiſq; mortalium, & unde veneris, te enim ademptutum ſcio, hac lege: Cyrus ſum, qui Perſis imperium armis quæſivi; hoc quodcunq; eſt, humi eſt, in quo corpus meum tegitur. Noli me irridere.* Hæc verba Alexandri mentem commoverunt, ut inſtabilitatem fortunæ cognoſceret, & manes defuncti Regis ultione violati ſepulchri impio ſanguine parentaret. Quanti facienda ſint monumenta ſepulchrorum, placido epigrammate Semiramis regina animi excellentiſſimi docuit: quæ cùm ſibi ſepulchrum admirandi ſumptus conſtituiſſet, inſcribi juſſit hæc verba: *Quicunque Rex pecuniis indiget, aperto monu-*

Aegyptii mortuos cõdiunt.

Ageſilai mors.

Cera vis.

Sepulchra ſancta.

Lex Solonis.

Sepulchrum Cyri violatũ.

Epitaphium Cyri.

Alexandri pietas.

Semiramidis ſepulchrum: & eius inſcriptio.

monumento quod voluerit accipiat. Has literas cum legiſſet Darius, opinatus theſaurum abſconditum eſſe, ſepulchri lapidem revelli juſſit: quo revoluto, literas alias vidit, ad hanc ſententiam ſcriptas: *Niſi Rex avarus eſſes & pecuniæ inſatiabilis, mortuorum monumenta non violaſſes.* Urbana irriſione avaritiæ crimen carpſit fœmina excellentiſſima, & epigrammatum ſepulchrorumq; nimiam diligentiam contempſit. Nonnulli apud veteres ſepulchra ſua tanti fecerunt, ut ne inferri etiam poſteros permitterent, Hinc eſt illud Horatii:

Darii avaritia.

Hor. Sat. 8. l. 1.

Mille pedes in fronte trecentos Cippus in agrum,
Hic dabat heredes monumentum ne ſequerentur.

Extant etiam temporibus noſtris vetuſtiſſimi lapides, qui hoc teſtantur. Nam poſt nomina ac titulos ſepulchrorum ejuſmodi notæ inveniuntur, H. M. H. N. S. Quæ quidem ſignificant: *Hoc monumentum hæredes ne ſequantur*. Monumentumvé violandum quidem eſſe Sertorius edocuit. Nam cum Tigennam Maurusiæ oppidum expugnaſſet, in qua nobile ſepulchrum Antæi ab incolis eſſe dicebatur, verum cum præ magnitudine fidem tranſcenderet, id Sertorius dirui juſſit, corpuſq; reperit ſeptuaginta cubitorum, ut Plutarchus refert: quod cum intueretur, ſummopere admiratus eſt, & quamprimum ſepulchrum inſtaurari juſſit, famamque rei auxit ne violati monumenti reus haberetur. Tigennam Antæi uxorem fuiſſe perhibent, quam Hercules ſuperato interemptoq; viro complexus eſt, ex eaque filium Syphacem genuit, qui poſtea de matris nomine urbem condidit. Scribunt etiam Coſmographi idem Antæi ſepulchrum auguſtum ſanctumque adeò fuiſſe, ut ſi aliqua pars ejus erueretur, confeſtim pluvia & imbres ſequantur, nec prius deſinant, quàm demolita inſtauretur. Simile quiddam referunt de Strati Poëtæ monumento, quod ad Pompeiopolim Syriæ urbem, quæ quondam Soloe vocabatur, fuit in edito quodam tumulo: in quod quidem jacti lapides è veſtigio in jacentem reſiliunt, divino potius miraculo quàm naturali aliqua ratione.

Nota in ſepulchris veterũ.

Sertorius diruit ſepulcrũ Antæi.

Corpus ingẽs.

Tigenna.

Antæi ſepulchrum ſanctũ

Mirum quiddam, de Strati Poëtæ monumento.

Dixi plura quàm vellem de ſepulchris, ſed ſermonis ſuavitas me magis quàm ſperabam protraxit: reliqua

præcepta

præcepta optimi civis paucis verbis percludenda ſunt. Nam ipſe ſibi præſcribere poterit his agnitis, quid facto opus ſit, & præcipuè ſi ſtatuerit nihil eſſe quod ad optimum virum pertineat, quod ab eo non ſit agendum. Nã ſi omnia mente & animo ſcrutari volumus, & diverſas hominum vitas actionesque animo metiri, inveniemus inter mortales nihil præſtabilius, nihil gratius, nihilque utilius civili vita, in qua præſtare & præter cæteros excellere ſummæ laudis eſſe puto. Proinde qui plura conferet ad uſum civilis ſocietatis, quiq; civibus ſuis commoda majora comparabit, honeſtiusq; vivet, pluribus cõmodabit, neminẽ injuria afficiet, præſtò aderit in omnibus Reipub. periculis: is profectò civis bonus erit, quem in hoc volumine deſcribere conati ſumus. Cujus ſi non omnes partes attigimus, libando tamẽ multa diximus; ex quibus frugalitatis virtutisq; exempla cives cernere poſſint, quæ ad civilem vitam plurimum proderunt. & aucta deinde uſu & exercitatione accumulatam fœlicitatem reddent.

PROOEMIUM LIBRI SEXTI AD SIXTUM PONTIFICEM MAXIMUM.

PRÆCEPTA *civilis ſocietatis, beatiſſime Pontifex, nõ omnibus æq; tradi poſſunt, ſed his præcipuè, qui libertati ſtudent, quiq; nihil magis formidant, quam conditionẽ ſervitutis. Difficile enim imperare diſcunt, qui ſemper paruerunt: & alia ex parte iugũ excutere nituntur, imperataq; detrectãt, qui in libera civitate educati ſunt, quiq; æquo iure cũ reliquis civibus vivere conſueverunt. Cappadoces diu quidem ſub Regib. fuerunt: verùm cùm diuturnitate tẽporis regia ſtirps defeciſſet, eiuſmodi honore ab imperio Romano affecti ſunt, ut libertate donarentur ſocij, amiciq; haberentur. Egeruntq; gratias pro ſocietate & amicitia Cappadoces, perpetuaq; in fide ſe futuros polliciti ſunt, libertate tamen abdicaverunt, ut qui dicerent ſe ea uti neſcire, neq; ullo modo perpeti poſſe ut æquo iure inter ſe viverent: proinde orare ut Rex ſibi daretur. Admirati ſanè ſunt vehementer Romani,*

Difficile qui diſcant imperare.

Cappadoc. imperare neſciunt, & libertatem reſpuunt.

*quòd inventi ſint qui libertatē reſpuerent: attamen ut ami-
cis morem gererent, permiſerunt quemcunq; vellent Regem*
Aricbarzanes. *acciperent. qui ex communi omnium conſilio Artobarzanē
tunc Latini nominis ſocium Regem elegerunt, cum Reipub.*
Athenienſes. *neutiquā inſueſcere poſſent. Athenienſes verò contra nihil
niſi popularē ſtatum perferre potuerunt. Nam quanvis va-
riante fortuna, nunc ſub regibus, nūc ſub tyrannis eſſent ta-
men ſemper ad optatam democratiam redierunt. Philippus*
Caſſandri mitis animus. *Macedo, & Alexander eius filius, qui eos occupaverunt, ni-
hil de inſtitutis corū mutaverunt. Et Caſſander quamvis in*
Demetrius Phalareus. *alios violentior eſſet, in Athenienſes tamē mitiſſimus fuit:
Demetriumq; Phalereum corū civem Theophraſti diſcipu-
lum eis præfecit, qui popularem potentiam ſequutus eſt deq;
ea optimos commentarios ſcripſit. Romanus quoq; Senatus
eos donavit & ut ſuum vitæ genus ſequerentur permiſit. Nō
igitur omnibus populis præcepta Reipub. præſcribi poſſunt. Sa-
tis eſt ſi nobis auſcultent, qui libertatem ſibi quaſi numē ali-
quod propoſuerunt, quiq; emori mallent, quam eam aliqua
ex parte labefactare. Dabitur fortaſſe mihi vitio & præſer-
tim ab his qui aliena carpere, quàm ſua aliquando edere ſtu-
dent, quòd cū libros reſcreipſerim de inſtitutione Reipl. illos*
Pontificis authoritas. *tuo nomini dedicaverim, cùm tu ſolus imperes, & unius di-
cto omnes homines Chriſtianæ religionis auſcultent: æquiusq;
fuiſſe de regno, quàm civili ſocietate ad te ſcribere, affirma-
bunt. Sed ſi rectè cogitare voluerint, intelligent has duas di-
ſciplinas affines inter ſe eſſe, & quamplurima præcepta com-
munia habere, alteramq; alterā adiuvare, adeò ut Plato i-
pſe hanc protulerit ſententiam: Vnum eſſe Reip. modum ar-
bitror, nomine tamen biſariam nuncupatur. Nā ſi vir unus*
Regnum quid *optimus regit, Regnum vocatur: ſin plures, Ariſtocratia, hoc*
Ariſtocratia. *eſt optimorum dominatus. Nihil.n. refert unúſne an pluros
imperent, de ratione ſiquidem vivendi deq; optimis legibus,*
Lacedæmonii. *nihil mutatur. Hac opinione ducti Lacedæmonii, regnū cum
Rep. iungebant: Regem præficiebant, qui parum admodum à
privatis civibus differebat, & civilia inſtituta ex Lycurgi*
Stoici. *commentariis hauriebant. Stoici quoq; qui Zenonem ſecuti
ſunt, eam Rempublicam optimam eſſe aſſerunt, quæ miſta
eſſet ex regno, populariq; dominatu, optimatumq; potentia.
Sed his omiſſis ad inſtitutum ordinem revertamur.*

DIVISIO

DIVISIO CIVITATIS, ET ORDO civilis, & quid ſit nobilitas.

Titulus. I.

HIPPODAMUS Mileſius vir gloriæ cupidus, bellator egregius, & ſtudiis bonarum artium non mediocriter eruditus, cùm de optimo Reipubl. ſtatu ſcribere inſtitueret, neceſſarium in primis putavit, civitatem ac regionem diſtribuere. Difficile enim factu illi videbatur, colluvionem quandam hominum unis mœnibus collectam quiete degere, niſi diviſione aliqua ſecerneretur. Proinde populum trifariam diſtribuendum ſtatuit, ut pars una Artifices, altera Agricolas, tertia verò belli Propulſatores contineret. Cenſuitque æquo jure ex his partibus magiſtratus conſenſu collectæ multitudinis deſignari Hæc diviſio apud Mileſios ſatis eſſe potuit, quorum imperium auguſtum erat, & opulentis civibus minus abundans, nec quippiam adhuc magna laude dignum geſſerant: quamquam idem Hippodamus eorum dux fuit nautico bello contra Athenienſes, Pirrhumque obſedit, Sed apud excellentiores quaſque urbes longè aliud fuerat cogitandum. Deducendi ſiquidem agricolæ ſunt, & in agris, villis, pagiſque conſtituendi: tum quòd rei ruſticę cuſtodia diligentius agatur, tutiusque in regione vivatur: tum etiam ne urbanis functionibus allecti ruſtici agros negligentius colant, & civibus ambitione ſeditioneque importuni ſint. Fuit tamen hæc Hippodami cogitatio opportuna ſatis, virique ingenium indicavit. Pleræque enim magnæ urbes ejus exemplo non diſſimili ratione ſuas civitates diviſerunt: nam Romani (qui totius orbis terrarum imperium tenuerunt, & in omnibus penè inſtitutis comprobandi ſunt) tres civitatis ordines conſtituerunt authore Romulo, ut Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit: quorum primum Patricium appellaverunt, ſecundum Equeſtrem, tertium verò Plebejum. Primi illi Reip. curam gerebant, qui (ut Titus Livius teſtis eſt lib 1. Romanorum hiſtoriam ab initio urbis) *à Romulo centum cõſtituti ſunt, & ab ætate Senatores, ab honore ac dignitate patres, progenieſq; eorũ deinceps Patricii nuncupati ſunt, primũq; dignitatis locũ in Rep. tenuerunt.*

Zuingerus Volum. 18. lib. 4. Hippodamus.

Civitatis diviſio.

Meleſiorum regnum.

Agricolæ in rus ablegãdi.

Romani exemplum Hippodami ſecuti.

Civitatis ordo triplex.

Senatores, Patres. Patricii.

Nam patricios tantùm ſacris ac cerimoniis præfecit Romulus, voluitq; ut magiſtratus gererent, jus dicerent, & ſecum publica munera exercerent: eorumq; collegium Senatum appellavit, ut Græci γερουσίαν dicunt.

Senatus.

Ab hoc ordine priſcam originem duxerunt majores mei, unde Patricii cognomen familiæ noſtræ perpetuò adhæſit.

Majores Franc. Patricii.

Oriundi namq; ſumus Romæ, orti autem Senæ: quod quidem non modò ab avis atavisq; longo ordine poſteris indicatum eſt, verū in veteribus documentis pignoribusq; domus noſtræ ſcriptum reperi, & ſigna in vetuſtiſſimis marmoribus noſtra ad hanc uſq; ætatē Romæ pluribus locis cernuntur. Sed illuc redeat ſermo unde divertimus.

Equeſtris ordo.

Ordo equeſtris eorum erat quibus ut equū alerent belli gerendi gratia, publicè indulgebatur, ut ad propulſandum hoſtem, publicasq; injurias ulciſcēdas parati eſſent. Pedeſtris namq; militia facilè admodū ex omni hominum colluvione comparari poteſt.

Pedeſtris militia.

Hic ordo, ut quibusdam placet originem trahit à trecentis illis quos Romulus ad cuſtodiam urbis elegit; qui Celeres appellati ſunt, ſive ab exequendi miniſterii celeritate, ſive (ut Valerius Antias ſcripſit) à duce eorum Celere vocato.

Celeres.

Præerat enim eis dux clariſſimus, cui tres ſuberant centuriones. Apud Lacedæmonios quoq; trecenti erant cuſtodes, quibus etiam in bello utebantur; & cùm opus erat, contra contumaces & inobedientes cives.

Cuſtodes trecenti Lacedæmoniorum.

Plebeii cives.

Reliqui omnes Romani cives plebeji nuncupati ſunt, ſive mercatores inſtitoresq; eſſent, ſive artes, miniſteria, agriculturamve exercerent. Huic plebeio ordini permiſit Romulus leges ſcire, de bello decernere, magiſtratus creare, neq; hanc poteſtatem dedit abſolutam, niſi prius omnia Senatus approbaſſet. Ferebat autē ſuffragium populus univerſus, non viritim quidē, ſed per curias: & quod pluribus curiis viſum erat, id ratū habebatur.

Suffragia populi.

Ab hac Romanorum inſtitutione paululū quippiam diſcedendum eſſe arbitror. Nam conſuetudo tēporum de equitatu, reliquaq; militia aliud obtinuit, ut infra narrabimus in libro quē de bello ſcribere deſtinamus. Sed tres ordines deſcribi in unaquaq; optima civitate congruū eſſe videtur.

Tres ordines in Civitate.

Generis dignitas.

Quorum primū antiqua generis dignitas commendat, ſi à majorum virtute ac moribus

ribus

tibus non aberrat. Ab ingenuis enim parentibus orti, degeneres deterioreſq; facti, non modo in plebem rejiciendi ſunt, verum titulis nominibuſque majorum mulctandi. Secundum ordinem commendabat mediocritas quædam civilis vitæ, & honeſta induſtria, qua quidem concivibus ſuis prodeſſe omni ſtudio laborabit.

Induſtria honeſta.

Tertius ordo quoniam diverſam hominum multitudinem complectitur, in qua inopes complures ſunt, nihil præclarius habere poteſt, quàm magiſtratibus parêre, majores omnes honore afficere, nihilque novum cupere, ſed pacem ac libertatem optare, honeſto labori incumbere, nihilq; magis quàm ocium formidare, cui ignominia, inopia, & fames tres beluæ truculentiſſimæ comites accedunt.

Obedientia pacifica.

Clariores illi qui genere cenſentur, intelligere debent magnum onus eſſe majorum famam ſuſtinere. Nam ſicut laudem ingentem meretur, qui ex infima plebe, virtute, & rerum gloria ſeſe effert, nobilioribuſq; adæquandus eſt: ſic qui à majoribus ſuis degenerat, laudemque eorum vitæ turpitudine obſcuriorem reddit, non modò nullis honoribus honeſtandus eſt, verùm ignominia quoq; & injuria afficiendus. Quid enim turpius, quam ab eo à quo plurimum ſperamus nihil afferri?

Clariorib. quæ conſideranda ſint.

Nam nobilitatem (ut teſtis Ariſtoteles eſt) nullam ob cauſam magis veneramur, quàm quod ex melioribus ortos meliores fieri conſentaneum eſſe creditur. A qua quidem ſpe cùm decidimus, indignum omnino eſſe videtur.

Nobilitas quare veneranda.

Nam veluti ſereno cœlo nebulam nonnunquam ſurgentem ſydera obſcuriora reddere cernimus, ſic ignavia turpiſq; vitæ nobilitatis ſplendorem obumbrat.

Simile.

Nobilitas obſcurata.

Cicero in Saluſtium, qui eum quaſi novum civem, & ignobilem carpebat, ſeſeq; præclariſſimum jactabat, ejuſmodi verba protulit: *Ego meis maioribus virtute mea præluxi, ut ſi prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoriæ ſuæ. tu tuis vitæ (quam turpiter egiſti) magnas offudiſti tenebras: ut etiam ſi fuerint egregii cives, venerint in oblivionem. Quare mihi noli antiquos viros obiectare. Satius eſt enim me meis rebus geſtis florere, quàm maiorum opinione niti, & ita vivere, ut ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum.* Poterat Cicero antiquum nobilitatis ſuæ genus præferre,

Autor Declamationis in Salluſtium.

Cicero genus duxit à Vol-

ſciis Regibus. ut qui à Volſciis Regibus oriundus eſſet, quod quidem *Ciceronis locus. lib. 1.* in Tuſculanis quæſtionibus retulit, libr. primo, ubi ait; *Pherecide: Syrus primus animos hominum dixit eſſe ſempiternos, antiquus ſanè vir, fuit enim meo regnante gentili*, cùm de Tullo Hoſtilio Romanorum Rege intelligeret. & certè hanc ejus fuiſſe proſapiam alii quoque authores affirmant. Nam Plutarchus id etiam ſcribit, & Euſebius, & ex noſtris Silius Italicus affirmat cùm dicit:

Tullius eratas raptabat in agmine turmas,
Regia progenies, & Tulli ſanguine ab alto.

Nobilitas virtuoſa. Sed longè pluris fecit initium nobilitatis ſuæ à propria virtute manare, quàm à regia dignitate: vel cùm majores ejus præ inopia Armini delituiſſent in oppido obſcuriore, non putavit virtutem ſolam ſatis eſſe ad veram nobilitatem, niſi etiam dignioris patriæ lumen adderetur, imitatus Themiſtoclem, qui Seriphio cuidam *Themiſtoclis callidum reſponſum.* in jurgio dicenti, eum non ſua, ſed patriæ gloria ſplendorem eſſe aſſecutum: *Verum* (inquit) *ais, nam neq; ego ſi Seriphius eſſem, nobilis unquam fuiſſem, neq; tu, ſi Atheniensis:* quaſi aſſereret patriam ſine virtute nihil dignitatis afferre, virtutem autem patria egere, quaſi theatro actionum ſuarum. Hęc multum differt à Simonidis *Simonidis ſententia.* Lyrici ſententia, qui ait *oportere eum qui beatè vivere vult, patriam habere glorioſam.* Nobilitatis nomen ambiguum eſt, propter varias hominum, ac Philoſophorum opiniones. Nam Romani (ut diximus) Senatoriũ *Varii nobilitatis modi.* ordinem, eorumq; poſteros tantummodo nobiles ap- *Generis.* pellarunt. Alii nobilitatem à ſola notiorum generis antiquitate eſſe volunt, ut Thebani, & Ægyptii. Alii à *Cenſus.* cenſu & divitiis, ut nonnullæ Aſiæ urbes, quæ ſolam o- *Equitatus.* pulentiam admirabantur. Alii ab equitatu, quoniam equos bellandi gratia alere non niſi locupletes poſſint. Et qui animi ingenuitate excellunt, veluti fuerũt Chalcidenſes, & Magneſii, & accolæ omnes Meandri fluvii. Alii à principatu, & potentia, ſive etiam à populari au- *Potentia.* ra, ut in pleriſque populis cernimus, quorum Principes nonnunquam ad Tyrannidem uſque provehuntur à populis, ut Piſiſtratus apud Athenienſes, Lyſander apud Lacedæmonios, Polycrates apud Samios, aliique complures. Plato Philoſophorum ſapientiſſimus, & qui

qui eum ſecuti ſunt, à quibus parum admodum Ariſtoteles aberrat, quatuor nobilitatis ſpecies facit. Primam eorum qui claris juſtiſque majoribus orti ſunt. Secundum eorum quorum parentes potẽtes ac Principes extiterunt. Tertiam eorum, quorum majores domi, militiævé, aliqua illuſtriore gloria claruerant. Quartam nobilitatis ſpeciem facit eam, quam omnium excellentiſſimam eſſe oſtendit, cùm quiſpiam animi ingenuitate & magnitudine excellit, ſuæque virtutis laude nititur: & hunc verè nobilem appellandum cenſet, cui non aliena, ſed ſua virtus ad gloriam opitulatur. His quatuor quintam ſpeciem addit Ariſtoteles eorum videlicet, qui illuſtriore aliqua diſciplina claruerunt: & jure optimo. Nam non modò, ſe familiamque ſuam clariorem reddunt, verùm urbes ac provincias quibus oriundi ſunt illuſtrant. Stagiritem dicimus fuiſſe Ariſtotelem: Democritum Abderitanum, Zenonem Cittiæum, quorum patriæ jam nomen amiſiſſent, niſi ejuſmodi civium memoria ſervaretur. Quanti faciunda ſit optimarum diſciplinarum nobilitas, quamque patriam ſæpenumero adjuvit, Alexander Macedo docuit, qui Ariſtoteli magiſtro gratiam diſciplinæ in hoc etiam retulit; nam ejus patriam Stagiram funditus everſam rurſus ædificavit, civeſq; diſſipatos ac ſervos reſtituit. Hujus nobilitatis apud veteres Romanos id eximium fuit, ut Cornelius Tacitus refert, ut cunctis civibus qui bonis artibus ſiderent, licitum eſſet magiſtratum petere, nec ætas in eis diſtinguebatur, quin in prima juventa conſulatum ac dictaturam inirent. Turpiſſimum fuit patriciis & illuſtrioribus viris literas ignorare: & ab omni nobilitate decidere videbatur, qui in ſtudiis diſciplinarum rudis erat: quod quidem ex reſponſo Mutii Scævolæ ad Sulpitium cerni licet, cùm ait: *Turpe eſſe patricio nobili, & cauſas oranti, jus in quo verſaretur ignorare.* At Ammianus Marcellinus in Orphitum ſummę nobilitatis virum, ejuſmodi verba protulit: *Vir quidam prudens, & forenſium negociorũ oppido gnarus, ſed ſplendore liberalium doctrinarũ minus quàm nobilem decuerat inſtitutus.* Juba, Jubæ Numidiæ Regis filius, puer admodum, captivus Julii Cęſaris triumphũ Aphricanũ ſecutus eſt, &

Nobilitatis quatuor ſpecies.

Verè nobilis, quis.

Nobilitas literata.

Nobiles ex patria nomine.

Alexander Stagiram reſtaurat.

Nobilitas literata apud Romanos.

Non tam clarum eſt literas ſcire, quã turpe neſcire.

Ammianus Marcellinus.

Juba Numidicus, gloriam literis recuperat.

quamvis regnum ac libertatem amiſiſſet, & illuſtrioris generis gloria eſſet orbatus, tamen ſe ad literas contulit, & parvo tempore aſſecutus eſt, ut inter doctiſſimos Græciæ ſcriptores haberetur, & quicquid nobilitatis fortuna eripuerat, id longè accumulatius ei reſtituit bonarum artium diſciplina. Ad quam etiam ſe contulit deſperatis afflictiſq; rebus Hannibal Carthaginenſis, & ſenio jam affectus Græcas literas didicit, diſertuſq; adeò evaſit, ut geſta quorundam Imperatorum ſcripſerit, & libros præclariſſimos de re militari. Vana eſt opinio & riſum potius quàm aſſenſum captare videtur, eorum qui Regum, Imperatorum, ac Principum indulgentiam, nobilitatẽ appellant, & præcipuè cũ plerumq; cernamus indignos improboſq; ejuſmodi prærogativa à Regibus affici. Caveant in primis nobiliores, ne quid per vim in Republica agant, nevé ſibi plus arrogent, quàm aliis tribuant. Superbia namq; eorum ac faſtus magnam invidiam facit, & faſtidioſis civibus argumento eſt, ut favente plebe tyrannidem invadant, ut de Dionyſio Syracuſano legimus, qui patriæ imperiũ invaſit: cum in clariores viros objectaret, quereretur q; plebs omnis quòd jam nobilioribus ſtipendiaria eſſet, ab eiſque ludibrio contemptuiq; haberetur Superbia & inſolentia, generis dignitatem, ac favorẽ gratiamq; virtutis perimit. Pallas vir clariſſimus Neroni quondam à Peto delatus eſt, quòd Cornelium Syllam ad imperium vocaret, is crimen diluere nitebatur, & ſe inſontem eſſe oſtendebat: verùm cùm liberti ejus nominarentur, quos conſcios haberet reſpondit. *Nihil unquam ſe domi niſi nutu aut manu ſignificaſſe: vel ſi plura demonſtranda eſſent, ſcripto uſum, ne vocem conſociaret.* Hæc ejus innocentia non tam grata populo fuit, quàm gravis ſuperbia. Proinde ex amicis inimicos plurimos ſibi effecit, & magnam populi invidiam contraxit. Antiquiore genere qui cenſentur, ſi virtute ac moribus præſtant, longè tutius Reipublicæ curam gerunt, quàm qui novi in Rempublicam acciti ſunt. Æquum namque eſſe videtur, ut qui parentes, avos, majores omnes publicis functionibus honeſtatos habuerunt, quaſi hæreditario quodam jure Reipublicæ curam accipiant, & in eam amplificandam

Hannibal ſenex ad ſtudia confugit

Nobilitas ex Imperatorũ indulgentia.

Nobili quæ cavenda.

Superbia.

Dionyſius Syracuſanus.

Inſolentia.

Pallas quomodo inſolentia oſtenderit ſuam innocẽtiam.

Generis antiquitate nobiles in Republ.

nervos omnes (ut dicitur) intendant. Namque ut ager bene admodum committitur indigenis ſuis, qui cœli ſoliq; rationem per naturam optimè callent. Ita ex ſenatoribus orti munera publica adimplere quaſi patria avitaq; diſciplina didicerunt. Eorum imperium longè facilius populus omnis tolerat. Nec indignum ſibi videtur, filium magiſtratum gerere, cùm meminerit majores, ejus eodem munere functos extitiſſe. Quanquam cernimus aliquando non modò magiſtratus, ſed & imperia hominibns obſcurioris generis, aut alienigenis, ac novis credita, ut de Tullo Hoſtillio accipimus, qui ruſticis parentibus ortus, ruriq; ad adoleſcentiam uſque paſcendo pecori educatus, imperium tamen Romanũ ad ſenectutem uſque tenuit, non ſine magno incremento, ac majeſtatis dignitate. Tarquinius verò Demarati Corinthii mercatoris atq; exulis filius, Romanis etiam imperavit, laudemque ingentem meruit, quòd religionem, Senatum equeſtrem ordinem, atq; imperium auxit. Agathocles quoq; Siculus ex figulo Rex creatus fuiſſe dicitur. Et Adrantenus Andriſeus in fullonia natus ad regiam dignitatem eſt evectus, Pſeudophilippi nomine. Hæc quamvis aliquando fuerint, raro tamen optimum exitum habuerunt. Idcirco genus obſervandum erit, & peregrinis, novis, aut obſcurioribus viris raro Reſpublica committenda eſt, & id quidem ubi exploratum ſit eos virtute & experientia longa competitores omnes antecellere.

Simile.

Obſcuriores genere in Magiſtratu.

Tullus Hoſtilius.

Tarquinius priſcus.

Livius.

Agathocles, ex figulo Rex creatus.

Adrantenus.

Medii, qui inter plebem ac nobiles verſantur, ſi modeſtia ac virtute præſtabunt, ſive ſtudiis diſciplinarum fulgebunt, ſive aliqua honeſta induſtria utiles erunt, optimè creditam accipiunt Rempublicam tutiuſq; imperant: Nam (ut Ariſtoteles refert) mediocritas illa penè omnibus grata eſt: à ſuperbia faſtuq; majorum abeſt, & ab ignavia humilitateque plebis eſt aliena. Magnæ enim divitię & potentię clariori generi conjunctę, magiſtratui nonnunquam ea ſuadent, quæ civili ſocietati nequaquam utilia ſunt, & Reipublicæ periculoſa: & alia ex parte abjectus animus plebis nullo divitiarũ fomento, nulliſque majorum exemplis adjutus, imperium frangit, & vires dignitatemq; publici muneris

Mediocres viri Reſp. utiliſſimi.

Mediocritas grata.

Mediocres Patriciis mixti. diminuit. Utiles igitur in Republica erunt mediocres viri, ſi ita inter patricios plebejosq; ſe geſſerint, ut utriſque grati ſint, neq; illos formidare, aut hos nimio favore proſequi videbuntur, ſed ita inter eos verſabuntur, ut cauti nautæ inter Silliam, & Charibdim, ne dum alteram fugiunt, in alteram incurrant.

Plebis multitudo. Plebs multitudinem complectitur diverſam admodum. In ea namque ſunt agricolæ, qui ſuburbana prædia colunt. *Negotiatores.* Negotiatores, qui emendis vendendiſque rebus intenti ſunt. *Artifices.* Artificeſq; omnes qui minoris laudis artes exercent: & illi quos in ſordido quæſtu & alieno à libero homine Cicero verſari refert, ut ſunt bajuli, *Mercenarij.* & mercenarii omnes, quorum opera, non artes emuntur. Eſt enim eorum merces authoramentum ſervitutis, tum voluptatum miniſtri, & complures alii ejus generis, ut nautæ, ſtabularii, piſcatores. Et deniq; multitudo omnis, quæ corporis labore in diem vivit. Ex hoc ordine pauci admodum ad Reipublicę munera admittendi ſunt. Et hi quidem qui admittuntur, eligendi ſunt virtute adeò præſtantes, ut generis obſcuritas honeſtæ vitæ ſplendore illuſtretur. Nec ejuſmodi artes exerceant, quæ odia hominum incurrunt, quævé ſordidæ habendæ ſunt. *Cenſus Senatorum.* Sitque illorum cenſus non omnino tenuis, ut eorum eſt qui proletarii, aut capite cenſi dicuntur: ne quid per inopiam agere cogantur quod pœnitendum ſit: ſed tales ſint, ut liberos familiamq; ſuam liberaliter, atque honeſtè alere poſſint, ex ſuis fructibus, aut induſtria. *Artifices ad Rempubl. minus commodi* Eſt tamen è Republica ut pauci ex hoc ordine ad eam accedant, eiſque etiam majorem in modum conduci, ne ab artificio diſcedant. Pudet namque eos à magiſtratu ac dignitate muneris ad officinam redire, vixq; dignantur ſe ad inſtrumenta artium admovere. Non dicam tamen plebejos omnes à publicis functionibus extrudendos eſſe. *Tribuni. Ephori.* Nam Romani Tribunos, & Lacedæmonii Ephoros è plebe habuerunt. Cogitandum ſiquidem eos concives eſſe, & ſine quibus *Simile.* civilis ſocietas neutiquam conſervari poſſet: neque importuna fuit fabella, quæ docuit membra corporis non poſſe officio ſuo fungi ſine aluo, quamvis ea in corpore ſordidior habeatur. Habenda præterea ratio eſt multitudinis,

tudinis, quæ ſeditioſa ac turbulenta fit, ſi ab utilitate atque honore publico excluditur. Hæ namque duæ res mutationem Rerumpublicarum ſæpenumero faciunt. *Honori etiam*(ut in Græco proverbio eſt)*tam fortis quàm ignavus incumbit, & lucrum omnes appetunt.* Eſt enim ex his rebus quæ continua lætitia animum perfundunt, & præcipuè illorum qui anguſtioris animi ſunt. Quamquam videndum eſt, ut agricultura fructuoſa ſit, non autem Reſpublica, pro cujus lucro plerumque inter ſe populi digladiantur. Mitius tamen agendum cum plebe eſt ne novis rebus ſtudeat. Proinde diligenter curare debent qui Reipubl. præſunt, ne caritate annonæ populus prematur, utque continua (ſi fieri poteſt) pace fruatur. Plebs ſiquidem omnis quamvis ad ulciſcendas injurias pronior ſit, pro quibus bella nonnunquam capere videtur, tamen eventum expectat, & minus ſuccedente fortuna, ſenatoribus ſuccenſet, inque eos culpam per calumniam intorquet. De multitudinis judicio in re bellica id dici poteſt, quod Pendathes cuſtos Gazæ Regis Artaxerxis ad Dathanom Principem regiæ militiæ ſcripſit, cum eum doceret propter invidiã clariſſimarum rerum à ſe geſtarum magno fere in periculo, ſi quid illo imperante adverſi accidiſſet. Namque eſſe conſuetudinem regiam affirmabat, ut caſus adverſos hominibus qui pręſunt tribueret, ſecundos verò fortunæ ſuæ: quo facile fieret, ut impelleretur ad eorum perniciem, quorum ductu res malè geſtę nunciantur. Proinde opinioni auræq; vulgi minus credendum eſt. Nam ſemper (ut Maro ait:)

Reip. mutationis cauſa. *Proverb.* *Reſpublic. non fructuoſa.* *Caritas annonæ.* *Judiciũ plebis in re bellica.* *Pendathes.*

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

Plebis inconſtantia. *AEneid. 2.*

Cujus quidem ſententiæ lubricæ mutabileſq; ſunt, & non modo nõ in diem, ſed nec in horam quidem firmæ. Quocirca de plebe id dici poteſt, quòd in veteri proverbio habetur. *Ex incomprehenſibili arena multitudine funem fieri non poſſe.*

Proverbium vetus, ad multitudinem accommodatũ.

Optimè agitur in Rep. ſi antedicti ordines ita conſtituti erunt, ut neque plus velit quiſque quàm æquum ſit, neque alius utilitate atque honore omni afficiatur, alius autẽ fraudetur. Juſtitia & æqualitas virtutes ſunt quæ in primis omnium conſenſu civilem ſocietatem con-

Juſtitia & AEqualit.

conſervant. Sed de æqulitate civili rectè conſiderandũ eſt. Non enim fieri poteſt, ut ſingulis æqualitas ſervetur: quocirca præfigendum eſt, id quod ſæpenumero diximus, magiſtratum non generis aut potentiæ, ſed virtutis præmium eſſe. Æquales inter ſe cives ſint in rebus in quibus eſſe poſſunt, ut in jure condendo non cenſus, non potentia aut genus prævaleat, ſed pari dimiſſione inopes ignotiq; cum opulentis clariſque viris menſurentur. Sic etiam in pleriſque aliis rebus juſtitia munere ſuo fungatur. Nec tenues & humiles, & qui nulla virtutis laude illuſtrantur, iniquo animo ferre debent præſtantiores cives ſibi præferri in eligendis magiſtratibus, ſi jure ſuo uti poſſunt, & in rebus privatis nullam accipiant injuriam, ſed à legibus magiſtratibuſque ita defendantur, ut illæſi, inviolatique ſerventur, ſeque ſuam portionem à Republ. ferre cognoſcant, & meritis ſuis ſatis eſſe factum fateri debent. Nam ubi inter cives virtutis ac meritorum ratio habetur, idem accidit quod apud figulos fieri videmus, qui ſi complura vaſa diverſaque formæ ad fontem deferant, eaque omnia ad ſummum uſque impleant: quanquam aliud quidem vas magnam aquæ vim capit, aliud autem perexiguam, tamen plena omnia eſſe verè dicimus, ſic inter cives, cùm pro dignitate ſua quiſque id cujus capax eſt accipit, contentus eſſe debet: quandoquidem in Repub. idem evenit, quod in magnis ædificiis ſpacioſiſque ædibus, quæ complures habent feneſtres, quarum aliæ anguſtæ ſunt, aliæ autem ingentes: nam quamvis omnes in aperto ſole ſint, tamen latiores multò magis illuſtrant ædes, quam exiguæ. Ejuſmodi exempla ante oculos ſibi ponere debent omnes cives, nec in ſeipſis cognoſcendis à veritate nimium aberrare. Fit enim (neſcio quomodo) ut aliorum vitia potius quàm noſtra dignoſcamus: & homines hebetiore ingenio idem efficiunt quod & humani oculi, qui cum alia conſpiciant, ſeipſos nunquam intuentur. Quocirca in genere ac virtute plurimi falluntur, qui ſe optimos exiſtimant, & præclaro etiam genere oriundos, ſed aliorum de ſe judicium expectent, qui veritatem dignoſcere nolunt. Eſt & alia multitudinis diſtributio cogitanda ad urbis cuſtodiam,

Magiſtratus quale præmium.

Civium æqualitas.

Meritorum ratio omnis.

Reſpubl. ædificiis comparata.

Homines in aliena vita hebetiores.

Plebis diſtributio.

ſtodiam, ac decorem, neque enim tutum neque pulchrum eſt, ut pars aliqua urbis colatur, pars alia deſeratur, & pars multitudine ac frequentia civium abundet, pars autem alia deſtituta eſſe videatur. Expedit etiam ut nobiliores, mediocres, ac plebeji per univerſam urbem diffundantur, ne regionis opportunitas ſive collectus ordo occaſionem ſeditionis præſtet. Laudant non modò Latini ſcriptores, ſed & Græci, & in primis Dionyſius Halicarnaſſeus veterem illam Romuli diviſionẽ, qui multitudinem trifariam diduxit, & ſingulis partibus duces præfecit: deinde unamquamq; trium partiũ in denas ſejunxit æquales, quibus ſingulis etiam ducem præbuit, & majores tribus, minores verò curias appellavit. Atqui tribunos tres, qui tribubus præeſſent, dixit: Curiones autem, quod curiis: quas quidem in decurias etiam diviſit, ducesq; ſingulis præerant, & ſuam quiſq; tuebatur decuriam, appellatiq; ſunt decuriones, & nutum principis obſervabant, non modò belli, ſed pacis tempore & excubias vigiliasq; viciſſim exercebant, & reliqua urbis munia adimplebant, qua quidem diſtributione, nulla urbis pars frequentia aut honore fraudabatur. Hanc Romuli authoritatem cives noſtri ut ſequantur operæpretium eſſe arbitror. Hæc de diviſione totius populi dicta ſufficiant,

Romulus totam civitatem trifariã diviſit.

Tribus.

Curiæ.

Curiones.

Decuriones.

REGIONIS AGRORVMQVE DIVISIO.

Tit. II.

Civitatem nobis ſuperius partitus eſt Hippodamus Mileſius, nõ quòd cum omni ex parte ſecuti ſumus; ſed ab ejus exemplo non longè aberravimus: proinde non erit ab re, regionis agrorumq; diviſinem ab eodem authore ſumere. Nam veluti trifariam populum ſecrevit, ſic etiam regionem in partes tres diſtribuendam eſſe cenſuit. Et unam quidem partem Sacram eſſe voluit, alteram Publicam, tertiam verò Privatam. Iſis quoque multis ſeculis antequam dilecti conjugis Oſiridis mortem ultra eſſet, Typhone ſociisq; cædis interemptis, & Ægypti regno potita tertiam agrorum partem ſacerdotibus ad deorum culturam tradidit, ut rem divinam diligen-

Plin. li 18. ca. 14. & cap. 4.

Agrorum & regionis diviſio.

Iſis.

Sacerdotum portio.

diligentius facerent, ne paupertate aliquando cohibiti minus diligentes ſacrificarent. Ariſtoteles verò regionem bifariam dividendam cenſuit, & partem dimidiam privatam dedit, alteram autem publicam reliquit. Hāc verò communem pertinere voluit ad divinum cultum, & publicas impenſas: privatam autem ad ſingulorum neceſſitates, & ad publicam utilitatem. Quocirca parum admodum differre videtur ab aliorum diviſione. Nam ipſe etiam ſacram partem poſuit, & ſapienter quidem. Religio enim, ceremoniæ, myſteria, cultuſq; omnis divinus (quo quidem Deum Optimum Maximum, propitium peccatumq; nobis reddimus) ſanctos atque innocentes viros exigit, qui ſacrarum divinarumq; literarū ſtudiis imbuti, nebulas cæcitatis ab humanis oculis abſtergant. Hi ut modeſtè degere poſſint, & tēpla ædeſque ſacras ingenti impenſa ac ſumptu ædificatus conſervare atque inſtaurare, opibus indigent, ac fructibus terræ, qui rarò vel nunquam mentiuntur, nec commercio aut venditione emptioneve indigent. Benè igitur partem agri ab his qui Reipublicæ præſunt, religioni aſſignandam cenſuit Hippodamus & Iſis regina, & Ariſtoteles, ne divini ritus negligentius agerentur. Quæ quidem cura optimis quibuſque civibus maximè cordi eſſe debet, & non modò temporibus noſtris, qui veram colimus religionem, ſed priſcis etiam cernimus ex Senatuſconſulto Principum Populorumque inſtitutis omni pietate rebus divinis operam datam eſſe, cùm eorum ſuperſtitio temeraria omnino, ludibrioq; eſſet. Quam quidem rem tanti fecit Senatus populuſq; Romanus, ut complures Principum civitatis filios in Ethruriam, miſerit ad perdiſcendas ſacrarum diſciplinarum inſtitutiones, cùm minus ſibi ipſi in ſacrificiis faciendis ſatisfacerent. Opportunè igitur prima pars religioni conceditur.

Ariſtotelis diviſio. — *Religio.* — *Religioſorum victus.* — *Religionis cura.* — *Ethruria religionis Gymnaſium.*

Secunda regionis pars militiæ addicta.

Secundam partem publicam eſſe voluit Hippodamus, ex qua ſtipendium victuſq; propulſatoribus belli publicè penderetur, quod ſapienter quidem inſtitutum eſt. Nam ſine cuſtodibus ac defenſoribus Reſpublica eſſe non poteſt. Quid enim intra parietes agerent cives, ſi ſolis mœnibus defenderentur? Quid opulentiæ quidvè

quidvé ſalimoniæ civitas habere poteſt ad quam confugiunt agricolæ, cùm in agris undiq; formidatur? Qua ſpe quavé induſtria labori incumbunt ruſtici, ſi æſtivos autumnaleſque fructus prædæ direptionique hoſtili expoſitus cernunt, & ſine cuſtodibus paſſim in agris fortunæ omnia permittunt? Hoc igitur agri quod publicæ utilitati relictum erit, ſingulos quoſque tuebitur ab injuria. Siquidem à damno omnes abſtinebunt, cùm videant praſtò eſſe ultores, propulſatoreſque injuriæ. Et ſi quando propter diuturnam pacem minus trepidandum eſſet, minorq; impenſa militibus eroganda, in publico ærario quicquid ſupereſt aſſervari poteſt, ut in temporum bellorumque difficultate ex ærario potius pecuniæ promantur, quàm tributa imperentur, quę invidiam odiumq; faciunt his qui Reip præſunt. Singuli namque pecuniam penſitare iniquo animo ferunt, & ſi minus id placet quia non ſine periculo pecunia publica ſervatur, annona quæ in agris publicis colligitur, conſervari poteſt, ubi ſterilitas eſſet, aut belli difficultas urgeret. Lucius Columella teſtis eſt in ſcrobibus paleis optimè munitis ad ſeptimum uſq; annum frumentum illæſum ab omni carie ſervari: quod quidem ſi diligenter fieret, & ſuo tempore vetus erueretur frumentum, novumque reconderetur ab omni obſidione ac fame populum vendicaret, eumq; ab hoſte tutum redderet. Parum quidem proſunt arma, ubi populus eſurit: & famelica plebs novis rebus ſemper ſtudet. Templa, theatra, mœnia, aquarum ductus, & reliqua ad uſum atque ornamentum urbis longè melius fiunt publica quàm privatorum pecunia. Quocirca neceſſarium eſt agros publicè poſſideri.

Frumentum quomodo diu ſervetur.

Plebs famelica.

Publicorum agrorũ uſus.

Tertia agrorum pars eodem authore privatorum eſſe debet, & ſi benè conſultum civitati volumus, ſoli agricolę eam poſſideant. Nam ut Mago Carthaginenſis ait, *qui fundum benè colere vult, urbanas ædes vendat.* Nam cui magis ſit cordi urbanum quàm ruſticum domicilium habitare, agro neutiquam indiget, malè enim civiles curas exercere poteſt, qui ruſticari gaudet. Alterutrum ſiquidem ut negligat opus eſt, qui utrũque minus implere vult. Poſſumus tamen partem aliquam

Tertia agrorum pars, agricolis relicta.

privati

Suburbana prædia, commoda. privati ruris civibus permittere, ſuburbana videlicet prædia, quæ minus laboris minusque diligentiæ requirunt, & ad relaxandam civilem ſocietatẽ, voluptatemque capiendam potius, quam ad fructus percipiendos pertinent. *Horti olitorii.* Horti quidem olitorii & arboribus conſiti; voluptatis amœnitatiſque cauſa fiunt: in illis namque parantur roſaria, piſcinæ, vacerræ, & cætera ejuſmodi quæ ſpeciem voluptatemque complent. *Granaria.* Nam horrea, granaria, ac promptuaria, uſum victumq́ neceſſarium augent, opulentiam potius domini quam diligentiam expectant. *Civis rei ruſticæ operam dans.* Non erit tamen alienum à civili viro rei ruſticæ operam dare, ut ſuperius diximus, & ubi locupletior ſit, ſervos complures ruſticos aut inquilinos, quibus agricolationis munera præſcribat, habere. Proderit ſiquidem compluribus: & ubi liberaliter modeſteque ſe gerat, ſine fraude ac mendacio ejus induſtria laudem conſequetur. *Vita urbana ruſticam adjuvet.* Sed ubi plurimi id agerent, malè rebus urbanis, & peſſimè ruſticis conſuleretur: quandoquidem nec vita urbana ruſticam, nec rurſus ruſtica urbanam impedire debet. Benè enim præcipitur in veteri proverbio: *Quam quiſq; norit artem, in ea ſe exerceat.* Hanc etiam agrorum partitionem ſecutus videtur Romulus, ut Dionyſius Halicarnaſſeus ait. *Romulus.* Nam cùm agrorum partem ſacram feciſſet, quæ ſatis eſſet ad templa & ceremonias, partem aliam reliquiſſet, quodcunque agri ſupererat, in triginta partes æquales diſtribuit, & ſuam cuique curiæ tradidit, ne qua ſeditio inter cives oriretur. Et de agri diviſione hactenus.

DE PRIVATIS PATRIMONIIS.

TIT. III.

Ex Euripidis tragœdia cui titulus eſt Oreſtes. PLATO in libris ſuis de Repub. omnia communia ex tragica ſententia, veteriq; proverbio, videlicet: Κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων, id eſt, cõmunia enim cuncta inter amicos ſunt, quod inter amicos uſurpabant, conſtituit. Proinde apud eum nulla agrorum diviſio neceſſaria fuit, quando de patrimoniis privatorum nulla habenda ratio ſit, *Communia amicorum.* ubi omnes in communi colligunt, in communique victitant. Hæc quidem res in ea civitate in qua conjuges liberi-

liberiſque communes ſunt, neque aliena, difficilis admodum eſſet. Indulgentia enim parentum in liberos poſterosque, cogit eos longè majora patrimonia parare, & divitias penè infinitas cupere: parvo ſiquidem contentus eſſet, qui prolem non cognoſceret, parentes ac majores omnes, affines, cognatos agnatoſque ignoraret, & præcipuè cùm Reſpub ſibi victum veſtemque ſuppeditaret. Sed quia optamus non modò nobis, verùm liberis poſteriſque noſtris, quos ſecundum nos ipſos amamus, benè eſſe, & eorum cura adeò inſita nobis eſt ab ipſa natura, ut nihil eos indigere etiam poſt obitum noſtrum cupiamus, non poſſumus contenti eſſe parvo, & negligentiam ignaviamque noſtram accuſamus, niſi patrimonia noſtra induſtria ac labore augeamus: difficilè tamen factu eſſe arbitror, civitatem vel principio inſtituere, vel ante conſtitutam redigere ad Platonicam illam diſciplinam, quæ amœnitatis plus habet propter ſuavitatem ſermonis, quàm fœlicitatis, cùm cogitamus illa quæ præcipiuntur, ab omni conſuetudine humana longè aliena eſſe. Facilè ſiquidem eſt commentitiæ cuidam civitati omnia præſcribere, atque perſuadere, quæ in cogitationem noſtram cadere poſſunt. Sed cùm ad veram civitatem ventum fuerit, tunc dignoſcemus facta dictis non ſemper reſpondere. Lacedæmonii quamquam privatam ſobolem dignoſcebant, & conjuges parenteſque non ignorabant, tamen victum veſtemque ex publico accipiebant, & majorem fructuum partem: hoſtiles prædas ac manubias in publicum conferebant, hi verò privatas etiam divitias non negligebant. De patrimoniis igitur ſingulorum cogitandum cenſeo legum latoribus, & his omnibus qui Reipubl. præſunt. Phaleas Carthaginenſis, qui de civili ſocietate ſcripſit, in primis conſtituit patrimonia inter cives æqualia eſſe debere, quæ quidem res non caret ratione. Conſentiunt namque omnes, nihil eſſe quod magis Rempubl. conſervet, quàm civium æqualitatem: quæ tum vel maximè cerneretur, cùm neque divites neque tenues in civitate eſſent, ſed æquali agro æqualique patrimonio cenſerentur. Atqui (ut Ariſtoteles teſtis eſt) æquatæ patrimonia à primis conditæ urbis incunabilis neu-

Patrimonia cur augenda.

Platonis diſciplina civilis.

Lacedæmonii.

Phaleas, ſcripſit de Repub.

Civium æqualitas.

Patrimonia æqualia.

tiquam factu difficilè eſſet, & utilitatem præſe ferret non mediocrem. Ab æqualitatem ſiquidem tenderet ejuſmodi ſortitio,& negligentia, ignaviaque hominum facilè legibus coërceri poſſet. Patrimonium agrumque alienare pleræque civitates non permiſerunt, qua in re Solon legem tulit apud Athenienſes, & Voconius etiam apud Romanos, *ne quis cenſus hæredem filiam relinqueret.* Cenſum enim eo tempore divitem opulentũque appellabant: Poſtquam verò urbs conſtituta eſt,& ab inſtitutis ſuis diutius civitas aberravit, impoſſibile penè factu eſſet, ad patrimonii agrique ęqualitatem eã redigere. Quî enim ſine ſeditione ac cæde ęquo animo ferrent locupletes opulentioresque magis ſibi ante ferri,qui tenuioribus divi derentur? Præterea tanti ignavia,quanti induſtria haberetur,ubi rurſus æquare patrimonia cives cogerentur. Debent tamen qui legibus ſcri bendis præſunt,agri modum præſcribere,ne pauci multorum poſſeſſiones invadant, quod quidem & ſenatuſconſulto apud Romanos ſancitum fuiſſe cernimus & longæ ante ex legibus decemuiralibus, quas duodecim tabulas appellabant. Qua quidem in re agri ratio cum multitudine conpenſanda eſt, ut fructus omnib. ſuppetant. Legis Agrariæ obſervantia per difficilis eſt,locupletes namq; tenuiores extrudunt, & quo plura poſſident,plura invadere conantur:qua ex re ſe ditiones non mediocres oriuntur, cùm pleps ſtipendiaria atque addicta divitibus eſſe videtur, & annona tanti venditur quãtine integra quidem inopum patrimonia venundari poſſunt. Cùm peſſeſſiones divitum nimis augerentur, excluderenturque pauperes, legem tulerunt Romani, *quæ ſupra quingenta agri iugera cſvem Romanum habere prohibebat.* Locupletes primò fraudem legi intenderũt, ſuppoſitis qui conducerent, vel falſo nomine emerent: deinde apertè agros occupare cœperunt, egenis omnibus exagitatis. Idcirco inopes nec militiæ nomina dare, nec filios amplius tollere curabant, qua ex re civitas & omnis Italia exhauriebatur liberorum multitudine,complebaturque ſerviciis,ac barbaris omnibus qui divitum agros colebant. Hanc Reip. labem pleriq; viri optimi animaduertebant, ſed nemo rem tanti periculi aggredi

Lex. Solonis & Voconii.

Agri modus præſcribendus.

Leges duodecim tabularũ decemuirales appellata.

Lex Agraria.

Lex Romana de agris civium.

aggredi audebat. Cajus tamen Lælius Scipionis amicus multitudini oppreſſæ ſuccurrere inſtituit, ſed perterrefactus locupletum factionibus, ab incepto deſtitit: quocirca ubi per alios res tentata malum habuit exitum, ſapiens & habitus & cognominatus eſt. Tiberius verò Gracchus, ut primum Tribunus plebis creatus eſt, onus promulgandæ legis ſuſcepit, & quamquam mitiſſimam legem ferebat, qui nec eos qui contra legem fecerant, pœna afficiebat, aut injuſtè poſſidentes agros, cum perceptis fructibus reſtituere cogebat, ſed accepto precio dimittere, & rurſus egenis civibus tradi volebat, animos tamen locupletum ita offendit, ut avaritia ducti, quaſi pro urbis mœnibus, aut pro libertate patriæ pugnarent, in authorem legis impetum fecerunt, eumque crudeliter trucidaverunt, laudato etiam percuſſore, & divinis propè honoribus affecto: qua re animum plebis terruerunt, donec Cajus Gracchus interempti frater tribunus plebis crearetur, & malè inchoatum facinus fratris, peſſimis etiam auſpiciis ad exitum perducere conaretur. Quocirca divitum factione ejectus è ſubſelliis fugatus eſt, & nemine auxilium præſtante, in ſacrum deorum nemus aliquantulum ſe recepit, & ne in manus inimicorum vivus perduceretur, enſi incubuit, adiutus à Philocrate ſervo, qui ſolus eum comitatus fuerat: qui ut primùm dominum interemptum conſpicatus eſt, ſibi etiam ipſi mortem conſcivit. Nec ſolum autem Romani, cùm malè partirentur in re agraria, calamitatem paſſi ſunt, verùm complures aliæ civitates. Heraclea urbs Ponti quondam opulentiſſima fuit, ſed cùm de agrorum diviſione inter plebem & divites diſcordia primùm deinde ſediotio nō parva eſſet, Clearchum (quē exilio multaverant Senatores) quaſi cauſæ defenſorem aduocant. Is occaſionem majoris potentię nactus, patrocinium plebis ſuſcepit, quæ ei quamprimùm ſummum civitatis imperium defert. Clearchus confeſtim oblitus beneficii, in Senatores ſe armat, quorum ſexaginta in vincula conjicit, reliqui verò fugam arripiunt. Sed cùm bellū (qui profugerent) pararent, eorum ſervos qui domi remanſerant, Clearchus manumittit, & cōjuges ac filias

Caius Lælius.

Tiberius Grachus. Eiusq; lex.

Tib. Gracchus peremtus.

Caius Gracchus, ſeipſum interficiens.

Heraclea urbs ob agrorum diviſionem turbata.

Clearchus.

eorum quò fidi magis ſibi ſint, & dominis infeſtiores, nuptui eis tradit, qua ex re victoriam belli conſecutus Clearchus, Senatores captivos triumphi inſtar per urbẽ ducit, ſuperbiaque elatus, omne genus ſæviciæ atq; inſolentiæ in cives ſuos diutius exercuit, donec Chion & Leonides Platonis diſcipuli eum cum cognatis & clientibus ſuis crucidarint, ſed conjuratis tardius eis auxilium ferentibus, à tyranni ſatellitibus interempti ſunt; fraterq; Clearchi Satyrus nomine, tyrannidem rurſus invadit, multisque annis Heraclienſes per gradus ſucceſſionis iniquæ ſervitutis jugum paſſi ſunt, cùm ſibi minus de agris dividundis conſulere ſcirent. Hæc pluribus verbis dixi, ut cautiores ſint qui leges agrarias ferunt. Eſt relinquenda Reipubl. opulentia, non modò ad publicum uſum, verùm ad pericula ac bella externa. Nec verendum eſt ne publicæ opes nimiæ ſint, nam plerumque tempora accidunt, quæ publicas privatasque opes exhauriunt. Satis eſt cenſere ne privati plus habeant, quàm per leges liceat. Nimię enim privatorum opes, urbes plerumque dirimunt, vel eorum ſuperbia ac faſtu qui poſſident, vel temeritate ac inſania eorum qui avent. Modus etiam lucro adhibendus eſt videndumque ut cives honeſto labore ac induſtria ditiores fiant. Prohibendi ſunt quæſtus omnes turpes atque illiberales, & uſuræ in primis, quas ſecundum homicidium Cato ſenior exhorruit. Nam cùm à familiari quodam rogaretur, quid fœnerari videretur ad rem familiarem augendam? ipſe eum interrogavit, *Quid tibi, hominem occidere?* Vorago namque unius multorum patrimonia exhaurit, quo nihil perniciofius in urbe eſſe poteſt. Eſt etiam turpe, & longè magis abominabile, verſuram facere, minore fœnore acceptam pecuniam longè majore mutare. Ejuſmodi quæſtus non modò tollendi ſunt, verùm graviter etiam animadvertendum in illos qui eos exercent. Reſpubl. enim aut nullo aut minimo cuique lucro eſſe debet: duplici enim injuria afficiuntur qui magiſtratibus carent, tum quòd honore, tum quòd lucro privati eſſe videntur. Nihil enim magis odioſum eſt, quàm videre quempiam quamprimũ publicis muneribus divitem eſſe factum Sint igitur

Chion, Leonides, Platonis diſcipuli.

Satyrus Clearchi frater.

Opulentia.

Privatorum opes nimia.

Vſura homicidio non minor.

Catonis reſpõſum.

Verſuram facere.

Reſpublica nulli ſit lucro.

contenti optimi cives honore & gloria pro rebus benè geſtis: nec invidioſa præmia expectent: ſint in affectanda gloria modeſti. Quo minus enim quiſque gloriam quærit: eo magis eam aſſequitur. De patrimoniis privatorum hæc dixiſſe ſatis eſt.

DE OFFICIO CIVIVM IN PEREGRINOS *& qui civitate donandi, quiq; exigendi ſint.*

Tit. IV.

Peregrini & advenæ grato hoſpitio accipiendi ſunt, ubi honeſtæ rei gratia in urbem venerint. Commercia namque peregrinorum civium mercaturam adjuvant eoſque opulentiores reddunt, & civitatem his rebus carentem complent, eaque exportant atque devehunt, quæ ſuperſunt. Pauci tamen civitate donandi ſunt, & hi ubi optimè de Repub. meriti fuerint: quibus tamen concedendum eſt ut ædes in urbe, poſſeſſiones in agris emere poſſint. Incolarum ſiquidem multitudo periculoſa eſt in omni populo. Plebs namque ex diverſa hominum colluvione collecta raro convenit. Concordia namque inter diverſæ nationis homines vix eſſe poteſt, nec credendum eſt eodem ſtudio eademque pietate teneri parvo temporis curriculo coacervatos peregrinos, qua indigenæ tenentur, qui amoris in patriam veluti ſeminarium à parentibus majoribusque acceperunt, & charitatem in cives cum materno lacte ſuxerunt. De novis enim civibus id dici poteſt, quod in amatorio ſermone fœminæ conqueri ſolent, quæ ajunt nullis blandiciis, nulliſque illecebris amatorem allici poſſe qui aliam adamaverit, ut prioris amicæ oblivifcatur. Adeò nobis à natutra indita eſt patriæ charitas, ut nulla temporis diuturnitate, locorum intercapedine, nulla contumelia, nullaque injuria eam omnino deſerere poſſimus. Idcirco cautè agendum eſt cum advenis. Ariſtoteles affirmat populos omnes, qui peregrinos atque incolas plures acceperunt, ſeditionibus, diſcordiiſque diutius fuiſſe jactatos, vetuſtiſſimaque exempla refert, quibus liquido oſtendat pleraſque civitates à peregrinis malè habitas extitiſſe. Achæos

Hoſpitalitas civium.

Plebis collu-vio.

Concordia hominum diverſæ nationis.

De novis civibus.

Patriæ amor.

Trœzenii ab Achæis incolis expulſi. apud Sabarum à Træzenis hoſpitio ſuſceptos dicit, & paulò pòſt Achæorum multitudine aucta pulſos cæſoſque. Trœzenii quoque aliorum hoſpitia quæſierunt, à Turiiſque excepti ſunt, quos non minore ingratitudine pepulerunt, quam ex ſuis ſedibus pulſi fuerant. *Byzantini.* Advenæ etiam à Byzantinis civitate donati, in cædem civium conjuraverant, vixque ex urbe agriſque re patefacta armis ac bello ejecti ſunt. *Rhegini.* Rhegini quondam diſcordia laborabant, civitaſque per diſſenſionem in duas partes diviſa erat: verum pars altera ab Himera ſocia urbe militum auxilium vocavit, qui ut primum inter mœnia accepti ſunt, eos contra quos implorati fuerant, pepulerunt, deinde omnes trucidaverunt quibus auxilium tulerant, urbemque ſociorum cum conjugibus ac liberis occupaverunt, auſi facinus nulli tyranno comparandum. *Dionyſius ſecundus Siciliæ tyrannus.* Dionyſius quoque ſecundus Siciliæ tyrannus ejuſdem ingratitudinis exemplum præbuit: nam cum victus à Syracuſanis, urbe & inſula pelleretur, in Italiam profugit, & à Locrenſibus ſocia tunc civitate benignè admodum exceptus eſt. Is hoſpitalitatis jure contempto arcem invaſit, & libidinem, ſolitamque ſævitiam in eos annos circiter ſex exercuit, donec rurſus à Syracuſanis reciperetur. *Romani.* Romani tamen complures civitate donarunt, & præcipuè ex populis quos virtute & armis ſubegerant. Et quamvis imperio totius orbis terrarum potirentur, victoreſque gentium eſſent, tamē violati hoſpicii temeritatem experti ſunt, *Spartacus & Chryſus gladiatorum duces.* cùm Chryſus & Spartacus ruptis ergaſtulis, ſerviliique conſpiratione facta, in imperium Romanum ſurrexerunt. Non igitur licebit per leges (ſi opportunè conſultum volumus civitati) fundum domúmve peregrinis concedere, niſi ex ſenatusconſulto, quod quidem hoc tempore obſervari cernimus in optima quaque Italiæ Republica.

QVÆ

QVAE VITANDA, QVAEVE OBSERvanda ſint, ne civitatis ſtatus evertatur: & virtutem ſolam Rempubl. augere.

Tit. V.

ADMIRARI videtur Xenophon Socraticus, ubi de diſciplina Cyri ſcribere orditur, quod ex tot Rebuſpubl. quæ ſibi in memoriam cogitationemque occurrant, nulla diuturna ſtabiliſq; diutius permanſerit, ſive à pópulo, ſive à paucis regeretur: id tamen accidere fatetur eorum culpa, qui civili ſocietati gerendę præſunt, quorum ſuperbia, intemperantia, ambitio, & avaritia, negligentiavé efficit, ut Reipublicæ ſtatus facilè labefactetur. Huic ſententiæ magis aſſentior quam Platonicæ, quamvis Ciceronem adſtipulatorem habeat, ubi ait, *naturales eſſe ortus, atq; obitus Rerumpubl.* Nec is ſum qui auſcultandum cenſeam Platoni dicenti in octavo libro de civili ſocietate. *Et ſi optimè inſtituta ſit Reſpubl. tamen aliquando peribit.* Impoſſibile namq; eſt, eam omni tempore permanere, inſtituta ſiquidē omnia, atq; creata occident. Nam ſi qua ratione fieri poteſt, ut cives perpetuo bene agant, ſequantur honeſta, fugiant autem turpia, perpetua erit Reſpubl. dummodo principes labentem populum firment. Ut enim eorum cupiditatibus ac vitiis tota civitas inficitur, ſic emendatur & corrigitur continentia. Virtus ſiquidem eſt, quæ civilem ſocietatem ſtabilem ac diuturnam præſtare poteſt: & optimi mores, optimæque conſtitutiones eorum, qui præſunt, rem populi non modo conſervant, verùm dignitatem ac imperium mirum in modum augent: quod quidem exemplo idem Xenophon oſtendit, cùm de Lacedæmoniorum Rebubl. ſcribit. Dicit namq; Sparten, quæ civium frequentiam habebat exiguam, eam tamen parvo tempore opibus, potentia, multitudine, dignitate, & imperio plurimum creviſſe, quæ res eum in admirationem non mediocrem adducebat. Sed cū Lycurgi leges & ſanctiſſimas conſtitutiones ſecū animo & cogitatione volutabat, admirari prorſus deſinebat. Socrates quoq; affirmat legumlatores beatas civitates facere poſſe. Tandiu igitur victura eſt Reſp. quādiu civiles

Nulla Reſpub. diutius ſtabilis.

Diſſenſum à Platone & Cicerone.

Reſp. quomodo perpetua.

Virtutis vis.

Lacedæmoniorum ſucceſſus

Lycurgi leges

Socrates.

Concordia maximum civitatis ſtabilimentum.

in ea virtutes, & optimæ leges dominabuntur. Nullæ enim vires ſunt, quæ concordem ac bene moratam civitatem diruere poſſint: abſit ambitio, abſit cupiditas, abſit ſuperbia, & divinarum populator luxus, aliæque deterrimæ belluæ omnia in ea diuturna ſtabiliaque erunt. Ejuſmodi ſententiæ nos admonent, ut aliquid præcipere velimus his qui Reipubl. præſunt, quo intelligant, quæ vitanda, quæve obſervanda ſint, ne civitatis ſtatus evertatur ac corruat. Et ſi nobis res eſſet ſolùm cum viris eruditis ac ſapientibus, ſatis futurum arbitrarer dicere, ſolam virtutem Rempubl. augere, ſolaque vitia eam labefactare atq; evertere. Sed quia cum multitudine res noſtra agitur, & popularis omnino ſermo noſter eſſe debet, nonnulla præſcribere operæ pretium eſſe arbitror, quæ pro pinguiore (ut dicitur) Minerva ſingulorum mentes atque animum attingere poſſint.

Rempub. quæ labefactent & cõſervent.

Nec ſatis eſt dixiſſe juſtitiam & æqualitatem duas eſſe virtutes, quæ civilem ſocietatem conſervant, & ſine quibus nulla civitas diuturnitatem aut pacem habere poteſt, niſi etiam quædam attingamus, in quibus ſæpenumero peccatur & ab his qui magiſtratum gerunt, & ab aliis qui potentiores in Republ. videri volunt.

Vis & dolus abſit à Repub.

Cavendum in primis ei, ne quid per vim aut dolum in Republica agatur: quæcunque enim per vim fiunt, infirma inſtabiliaque ſunt, & populum non modo ad invidiam: verùm ad ultionem quoque alliciunt.

Appius Claudius.

Valer. Max. l.6.c.1. Liv.3. Dionyſ. l.11.

Per vim in ſervitutem vendicare Virginiam voluit Appius Claudius decemvir, qui legibus ſcribundis præerat, quam rem neutiquam paſſus Virginiæ pater, filiam gladio transverberavit, cruentiſque manibus ad exercitum rediit, plebemque contra patres concitavit, quæ res non parvam plagam Reipubl. intulit. Fovit namq; diutius ſimultatem inter plebem ac patricios, quod quidem ſeminarium fuit plurimorum malorum. Eſt etiam deterrimum per dolum quippiã inter cives agere. Nam quamvis aliquando ſuccedat, tamen ubi detegitur fraus, nulla amplius fides adhibetur illis qui doloſè aliquid egerint, eorũq; manus omnes homines mira quadã diligentia obſervant. Lyſander Lacedæmonius fortitudinis nonnunq̃ exempla tribuit, ſed cùm ſæpius

per

per dolum ac fraudem, quàm per virtutem rem ageret, carpebatur, aliquando à familiaribus ſuis, quòd ab Hercule, quem generis ſui authorem faceret, omnino degeneraret, cum pleraque per dolum, pauca autem per virtutem agere mereretur, ſimulato etiam reſponſo crimen ſuum diluere conabatur. *Vulpis enim pellem aſſuendum eſſe dicebat, ubi leonis non ſatis corpus tegeret.* Alexander verò Macedo ubi ex inſidiis cum hoſte pugnandum Parmenio ſuaderet, ait: *Iſtud quidem agerem, ſi Parmenio eſſem: verùm cùm Alexander ſim, aperto marte vincendum cenſeo.* Unde illud apud Curtium probro objicitur, cùm ait: *Impia bella geritis, & cum arma habetis, licitamini hoſtium capita.* Declarat hanc ſententiam Fabricij epiſtola ad Pyrrhum Epirotarum Regem acerrimum, ea tempeſtate Romanorum hoſtem, in qua ſcribitur ad hanc ferme ſententiã: *Nos pro tuis injuriis hoſtiliter tecum bellare ſtudemus, ſed communis exempli & fidei gratia viſum eſt, ut te ſalvum eſſe velimus, ut eſſes quem armis vincere poſſemus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui pretium peteret, ſi te clam interfeciſſet, id nos negavimus velle, ne ob eam rem quicquam commodi expectaret: & ſimul viſum eſt, ut te certiorem faceremus, ne, id eiuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio civitas putaret id factum, quoniam Romanis non placet præmio aut dolis pugnare. Tu niſi caves, iacebis, vale.* Et Leonides ſtrage dolendum, quàm victoriæ pœnitendum eſſe longè melius arbitratus eſt. Et quamvis in bello dolus aliquando non abominabundus ſit. Nã, ut ait Maro: *Dolus an virtus quis in hoſte requirat?* in civili tamen ſocietate nihil turpius, aut æque formidandum. Veteres leges, optimæ conſuetudines neutiquam abolendæ ſunt, in quibus ſi quippiam mutandum eſſet pro communi utilitate, id non ſubito momento, ſed ſenſim erit agendum.

Lyſander ab Hercule degeneravit.

Vulpina pellis aſſuenda, quò leonina non pervenit.

Alexandri dictum.

Fabricii epiſtola ad Pyrrhũ.

Leonides.

Veteres leges quomodo mutanda.

Mutatio enim rerum antiquarum mutationem plerumq; Reipublicæ facit, quod quidem vel ex hoc cerni licet, quòd faſtidioſi cives, ſeditioſiſque populares, everſionem legum vel magiſtratuũ tentare ſolent, aut promulgationem novarum ſanctionum. Agrarias frumentariaſque leges aſſerebant Gracchi, ut favorem plebis

Mutatio periculoſa.

Gracchorum conatus.

ſibi conciliarent, & alii plebejos magiſtratus, alii patricios evertere aut minuere conabantur: quæ quidem res rarò ſine civili ſeditione aut clade fiunt. Lyſander ut ſecundum populi rumorem hauriret, regiam poteſtatem tollere nitebatur, quæ apud Lacedæmonios auguſtiſſima ſanctiſſimaque ſemper extiterat. Pauſanias autem Rex, ut nobiles egregios quoſq; cives ſibi aſciſceret, Ephoros delere voluit, qui magiſtratus plebem à potentioribus tuebantur, ut tribuni apud Romanos à Senatorum injuria tenuiores vendicabant Nec erit etiam augenda authoritas ac potentia magiſtratuum, quæ quidem nimium aucta plerunque cives ad tyrannidem invitat. Decemviri illi qui cum imperio ſcribendis legibus præerant, jam civili authoritate abutebantur, & pleraque per vim agere nitebantur: qui tandem non ſine ſeditione ac cæde ex magiſtratu dejecti ſunt. Sic & triginta illi cives quos Athenienſibus præfecit Lyſander Lacedæmonius, poſtquam veneno & ferro in complures præclarios viros graſſati ſunt, ſcelerum pœnas dederunt, quibus exitium Philoſophorum ſanctiſſimus Socrates vaticinatus eſt antequam eorum juſſu mortiferum poculum hauriret, & præcipuè (ut ajebat) Critiæ, qui necis ſuæ nephario judicio author fuerat, cùm ait ſe id poculum eidem propinare, ac prægustare. Nam paulò pòſt Thraſybulus Lici filius, vel (ut ajunt) Thraſonis, vir magnitudine animi, & amore in patriam nulli inferior, cùm cerneret tyrannide triginta civium oppreſſas Athenas teneri, & optimos quoſque viros partim exilio pulſos, partim interfectos, plurimos autem bonis multatos, de vendicanda in libertatem patria cogitavit, accitiſque paucis exulibus, Philam caſtellum munitiſſimum occupavit, bellumque tyrannis indixit: & quamvis principio præ inopia & militum paucitate contemptui irriſioniq; eſſet, tamen ſuccedente fortuna exercitum contra ſe miſſum, primo impetu armis impedimentiſque exutum, in urbem uſque fugavit. Secundo autem prælio Critiam tyrannorum ducem fortiſſimè dimicantem interemit: quo quidem facto, oppreſſam patriam liberavit, mulctatis exilio tyrannis qui prælio ſuperfuerant, & decem duntaxat civibus, qui ſæviſſimam

Lyſander aura popularis captator.

Pauſanias.

Ephori.

Decemviri à Rep. deiecti:

Athenienſibus xxx. prætores Lyſander præfecit.

Socratis Vaticinium.

Thraſybulus patria à xxx. tyrannis oppreſſam liberat.

Critias interfectus.

viſſimam præturam geſſerant. De quo quidem hoc etiã præclarum ſcribitur, quòd reconciliata quam primum pace, reliquis omnibus pepercit, legemque tulit, *ne quis ante actarum rerum accuſaretur, neve multaretur*, eam q; Athenienſes ἀμνηςίαν, id eſt, oblivionis legem appellaverunt. Nihil igitur magis formidandum eſt in Republ. quàm eam ad paucos redigi, quorum imperium nec diuturnum unquam fuit, nec ſine civium cæde ac direptione, qui multos quidem timeant opus eſt, quoniam pauci ſunt, & multitudinem malè conciliatam habent, quæ facile ſibi ſententiam illam Bruti perſuadet: *Præſtare nemini imperare, quam alicui ſervire?* nam ſine illo quidem vivere honeſte licet, cùm hoc autem vivendi nulla conditio eſt, Hac formidine nonnunquum perciti quidem multa injuſtè agunt in Republ Nam delatores ſubornant, concives ſuos ad injuſta judicia rapiunt, & cognato ſanguine ſe imbuunt, nunquam à cæde abſtinent, de quibus id dici poteſt, quod Plato in octavo libro de Repub. ſcribit in ejuſmodi virum fabulam Arcadum circa Lycei Jovis templum optimè convenire, in qua dicitur quòd quicunq; in tali ſacrifirio humanum inteſtinum aliis etiam extis commixtum guſtaverit, in lupum quam primum convertitur. Tutius omnino erit magiſtratuum auctoritatem reſtringere, quàm augere. Nam (ut Ariſtoteles ait) *quanto magis reprimitur poteſtas, tantò magis diuturna erit, tùm quòd minus invidia obnoxia eſt, tum quòd ſummiſſius ſe gerunt qui imperant.* Theopompus apud Lacedæmonios regiam authoritatem ad mediocritatem quandam ſubegit, Ephoroſque primus inſtituit: Et cum aliquando ab uxore quaſi per ludibrium carperetur : *Nonne erubeſcis quòd filiis minorem regiam authoritatem relinquis, quàm à maioribus accepiſti?* prudenter admodum reſpondit: *Non minorem eis, ô mulier, ſed longe magiſtrabilem ac diuturnam relinquo.* Julius Cæſar oblatam ſibi regiam poteſtatem abdicavit; dictaturæ nomen retinuit, quò magis invidiam fugeret. Cliſthenes qui apud Sicyonios tyrannidem à patre acceptam exercuit, modeſtè admodum cum civibus ſuis ſe geſſit, & cùm præſtantiſſimus eſſet in re militari, oblata præmia pro victoria repu-

Oblivionis malorum lex à Thraſybulo lata.

Reſpublica in paucorum poteſtate.

Bruti ſententia.

Sacrificia Arcadum.

Homo quomodo lupus fiat.

Theopompus Ephoros primus inſtituit.

Iulii Cæſaris modeſtia imperij.

Cliſthenes, tyrannus.

repudiavit, & judicem quendam, qui judicio victoriæ ſuæ contradixerat, muneribus affecit, ut populo oſtenderet ſe mediocritate quadam uti in cives ſuos ſuumq; imperium non eſſe formidandum. Admonendi ſunt hoc loco cives noſtri, & præcipuè hi qui magnitudine animi, aut eximia aliqua virtute excellunt, ut non ſecus invidiam fugiant, quàm truculentam aliquam beluam, aut deterrimam peſtem. Eſt enim commune vitium in magnis ac liberis civitatibus, ut invidia gloriæ comes ſit. Libenter ſiquidem his detrahunt, quos eminere altius cernunt. Ut quiſque enim optimus in civitate habetur, ita maximè eſt obnoxius invidiæ, quā ut fugerent nonnulli Athenienſes cives clariſſimi, patria aliquandiu caruerunt, ut ſui eorum deſiderio, civium ſuorum animos ſibi conciliarent. Tandiu ſiquidem invidia carituros ſe putabant, quandiu à conſpectu atque oculis ſuorum abeſſent. Conon diutius Cypri vixit, Iphicrates apud Thraces, Timotheus vero apud Lesbios, Chares in Sygeo, Chabrias in Ægypto. Longè tamen optimū eſt æqualitatem civium ſervare, nec ſe aliquo vento efferre, nec nimis laute vivere, nec ſibi liberalius indulgere. Munera etiā pro rebus benè geſtis in Republica fugienda ſunt. Exemplo nobis eſſe debet Pittacus Mitylenæus, qui unus ex ſeptem ſapientibus habitus eſt. Nam cùm patriam à tyranno liberaſſet, & Phrynonem Athenienſium ducem in ſingulari certamine interemiſſet, oblatum ſibi Reipublicæ principatum abdicavit, & cùm multa agri jugera dono illi cives ſui offerrent: *Nolite oro* (inquit) *mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiſcant, quare ex iſtis nolo amplius? quam pauca admodum quæ meam animi æquitatem, & veſtram in me voluntatem indicent: nam parva munera diutina, magna verò neutiquam propria eſſe conſueverunt.* Nec in diſſimili exemplo erit Thraſybulus Athenienſis, qui patriam à triginta tyrannis liberavit. Nullum namque aliud præmium pro tantis meritis à populo ferre voluit, præter coronam ex duobus oleaginis ſurculis: qua quidem contentus, nihil amplius requiſivit, ſed facilè quemcunque civium honore ſibi præferri paſſus eſt. Moventur nonnulli (cum ſibi ipſis diffidant)

Invidia gloriæ & ſolicitatis comes.

Athenienſes invidiam fugiunt.

Æqualitas civium.

Munera fugienda.

Pittacus.

Thraſybuli modeſtia in Athenienſes.

diffidant) ad invidiam in eos quorum virtutes minimè imitari poſſunt. Ariſtides cognomento Juſtus, cùm animadverteret quendam ignotam ſibi ſcribentem in populo, ut patria pelleretur, quæſivit ab eo quare id faceret, aut quid Ariſtides commiſiſſet, cur tanta pœna dignus putaretur. Cui ille reſpondit, ſe Ariſtidem ignorare, ſed ſibi non placere, quòd ita cupide elaboraſſet, ut præter cæteros juſtus appellaretur, quæ vox omnium penè populorum mentem offendit, qui iniquo ſemper animo ferunt, aliquos virtute etiam ipſa alios antecellere. *Nemo è vobis excellat*, dicebant Epheſii: *& ſi excelluerit, exul eſto.* Erat inter eos Hermodorus, vir peregregius, qui cum doctrina ac probitate præſtaret, patria ejectus eſt. Sed admirantibus quibuſdam ac rogantibus cur ejuſmodi virum ejeciſſent: reſpondebant, nihil aliud cauſæ eſſe, niſi quòd virtute & moribus nimis reliquos concives ſuos anteiret. Fuit tamen vir tanti Hermodorus, ut à Romanis honore & gratia afficeretur, eiſque nonnullas leges ſcribere meruerit. At multi communes obtrectatores, atque malevoli in omnes & invidi ſunt, quocirca erit nunquam diſſimulandum, ſi invidiam fugere volumus Sapientia enim temeritati aliquando ut cedat opus eſt. Neque abs re Terentianus ille ſenex de filio loquitur, cùm ait: *Adverſus nemini, nunquam præponens te aliis: ita ut facillime ſine invidia laudem invenias, & amicos pares.* Invidia non modo pleroſque viros clariſſimos peſſundat, verùm civitatum nonnunquam ſtatum evertit, & urbes ipſas diruit. Quæ peſtis magis exhauſit Athenienſium Rempublicam quàm invidia? Thebani nullum turpitudinis genus, invidiæ ſtimulis conciti, reliquerunt, & in ſeipſos igne ferroque graſſati ſunt. Præclara de invidia fabulantur Poëtæ, cum aſſerunt peſtem illam apud inferos ſerpentibus veſci, & hydris recreari, ut oſtendant invidos venenum deglutire, venenumque evomere. Aliena enim fœlicitas invidis toxicum eſt, nec lætari ulla ex parte poſſunt, niſi ſuo veneno alios inficiant. Optimè Bion Boryſthenites Philoſophus ſapientiſſimus, cùm videret invidum quendam gaudio exultantem, rogavit eum, *alieno ne malo, an ſuo bono lætaretur?* Et certè nihil turpius

Ariſtides teſtaceis ſuffragiis in exilium actus.

Epheſiorum edictum.

Hermodorus.

Obtrectatores

Sapientia cedit temeritati.

Invidia vis.

Thebanorum invidia.

Invidia imago.

Fœlicitas aliena invidis eſt toxicum.

Bion.

pius

pius eſſe poteſt, nihilque magis contra humanitatem, quàm alieno bono torqueri, quorum utrumque facit invidus. Omnibus namque male eſſe cupit, & nihil aliud quàm ultionem meditatur. Multa in Timonem Athenienſem jocatur Ariſtophanes, multa etiam Plato. Eundem namque inhumanum ſcribunt, & invidia atque odio in omne genus hominum flagrantem. Is ſemel concionatus Athenis dicitur cùm magna totius populi expectatione, cum retulit tantum ſe hortulum habere, in quo magna eſſet ficus, de qua multi cives ſe laqueo ſuſpendiſſent: & quoniam eo loci parietem neceſſariò ædificaturus eſſet, opus eſſe, ut ficulneam arborem excideret. Proinde id ſe ferre, ut ſi qui ſe ſuſpendere vellent, accelerarent dum arbos extaret. Neminem unquam amavit præter Alcibiadem adoleſcentem: quòd cùm omnes admirarentur, rogavit eum Apemantes, cur id ageret? Cui Timon reſpondit, *ideo ſe benevolentia complecti Alcibiadem, quòd intelligeret illum multorum malorum cauſam Athenienſibus futurum eſſe.* Ariſtonis, aut incerti auctoris diſtichon eſſe dicunt præclarè ad hanc ſententiam ſcriptum: Invidia eſt quid peſſimum: hoc tamen pulchrum in ſe habet, quòd oculos & cor eorum, qui invidunt, urit. Ejus verſus ejuſmodi ſunt:

Bono alieno torqueri. *Timon Athenienſis.* *Timon cur Alcibiadē amaverit.* *Invidia quid pulchri in ſe habeat.*

> Ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστος, ἔχει δ' ἔτι καλὸν ἐν αὐτῷ·
> τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην.

Veteres Imperatores apud Romanos cùm poſt magnas victorias triumpharent, bullam præ ſe gerebant incluſis in eam remediis, quæ credebant adverſus invidiam potentiſſima eſſe: quamvis enim reduces ab hoſtium telis in patriam rediiſſent, tamen civium oculos vehementer formidabant. Manſit ejuſmodi geſtamen diutius apud pueros ingenuos: quod quidem valere putabant non modo adverſus faſcinatores, ſed etiam contra invidos. Avaritia eorum qui præſunt, ſæpenumero exitio civitati extitit, per eam namque ad rapinam ac violentiam cives inducuntur, quo nihil deterius eſſe poteſt. Tuetur enim quiſque rem ſuam familiarem, tametſi exigua ſit, nec minoris facit tenuem rem pauper quàm opulentiſſimus quiſque ampliſſimam.

Bulla ingenuorū inſigne puerorum. *Avaritia.*

Et

Et ſi certamen aliquod inter inopem divitemque oritur, ille & ſi injuriam accipit, tamen (quia potentior eſt) facere videtur, invidiamque plurimorum contrahit. *Certamen divitis & inopis.*

Atqui ſi quando per vim tenuioris patrimonia diripi, aut explorari quis cernit, ſibi ſuiſque formidat, novis rebus intendit, oblatrat in majores, oppreſſis favet, ſeditionibus ſtudet, & nunquam animo quieto eſſe poteſt, donec videat ſibi ſatis cautum eſſe. *Hanc enim ob cauſam maximè, ut ſua quiſq; teneret ac teneretur: Reſpub. civitateſq; conſtituta ſunt*, ut ait Cicero. Proinde nullum vitium tetrius avaritia eſſe cenſet, his præſertim qui Rempublicam gubernant, quod quidem Apollinis oraculo declaratur: nam cùm de diuturnitate patriæ conſulerent Lacedæmoniorum legati, reſponſum edidit Deus: *Sparten nulla alia re niſi avaritia perituram.* Unde etiam illud à Jugurtha Numidiæ Rege in Romanos injectum: *O urbem venalem, & maturè perituram, ſi emptorem invenerit.* Non afferat igitur civibus lucrum Reſpubl ut ſæpe dictum eſt. Nam de honore & utilitate inter ſe contendunt, adeo ut vix inter plebem & Senatores concordia eſſe poſſit. Ejuſmodi diſſenſiones Rempublic. obnoxiam faciunt ſeditionibus, reſque etiam parvæ in certamen deducuntur, & alius plebem, alius nobiliores ſibi conciliat. Et ex parva ſępe ſcintilla propter tales occaſiones magnum nonnunquã excitatur incendium: quod ubi fit, quamprimum obrutum Reipubl. ſtatum levi etiam cauſa evertere ſolet. *Oraculum de Interitu Sparta.* *Salluſt. in bello Jugurth.*

Duo adoleſcentes apud Syracuſanos ſimultatem ex amatoria cauſa inter ſe habebant, & cùm alter propter magiſtratum abſens eſſet, alter oportunitatem nactus commune ſcortum ſibi conciliavit. At ubi rivalis functus munere ſuo in urbem rediit, certior rei factus, id graviter tulit, & ut injuriam ulciſceretur, uxorem illius adulterii compellavit: quæ quidem res Rempubl. ſcidit, & alii priori, alii poſteriori adhæſerunt, ventumque ad arma eſt, & compluribus civibus cæſis potentiores deleti ſunt, plebsque Rempublicam invaſit. Ejuſmodi igitur res compeſcendæ ſunt, delendæ ſunt omnes ſeditionis cauſæ. Nam veluti corpus humanum ubi *Adoleſcentes Syracuſani rivales.* *Simile.*

malæ

malæ habitudinis eſt, ex parva etiam cauſa ægrotat & occidit, ſic & Reſpublica ubi non firma ac ſolida ſit. Eſt & ambitio res deterrima ac periculoſa: in primis quidem civitatem partibus inficit, & indignis pleriſq; honores ac magiſtratus potius quam dignis tradidit. Nam largitiones, ludi, convivia, congiaria, & ejuſmodi prodigentiæ à levibus potius viris, quàm à gravibus exhibentur, quæ res ſeditionem efficit, ubi clari viri repulſam ferunt, & obſcuriores præferuntur. Per ſeditionem A. Numius civis ille Romanus peregregius interemptus eſt, ut ejus cæde Saturnino homini deterrimo facultas adipiſcendæ poteſtatis traderetur. Ambitio plerumque compellit potentiores Reipublicæ ad conſpirationem, ut inter ſe munera partiantur, populumque honore ac publico lucro defraudent: qua ex re ad paucorum potentiam ex populari ſtatu devenitur, quia dominatus paululum quippiam à tyrannide abeſt, ut diximus.

Ambitio. *Val. Max. lib. 9 c. 8.* *Ambitioſi civis incommoda.*

Nam qui divitiis inhiat, populo infenſus eſt, plebem formidat, peregrino militi potius quam civi ſe credit, cui quidem arma detrahit, ut multitudinem omni ex parte peſſundet, & his pecuniam adimit, illos proſcribit, alios nephario judicio cædit, alios in exilium pellit, ut exhauſta aut timore perculſa multitudo nihil in paucos illos conſulere poſſit. Deſperatio aliquando plebis propter ejuſmodi injurias, populares viros audaces nonnunquam extollit, contra paucorum potentiam, qui aut à potentioribus opprimuntur, ut Tiberius Gracchus apud Romanos authoritate ac nutu Scipionis Naſicæ, aut tyrannidem invadunt, ut Cypſellus apud Corinthios, Piſiſtratus apud Athenienſes, Dionyſius apud Syracuſanos, qui favore populi tyrannidem invaſerunt. Nam ubi plebs à paucis oppreſſa eſt, alii ultionem affectant, alii ſervitutem fugiunt, alii Catenas ac ſecures à cervicibus excutere nituntur, alii à perpetua formidine ac timore falſi judicii aliquando liberari cupiunt: quæ quidem res raro à ſapientibus viris tentari poſſunt, fiunt autem à temerariis & audacibus, & jus jure pellitur, clavuſq; clavo truditur, ut eſt in veteri proverbio. Nam ultor ille qui plebem à paucorum potentia

Avaritiæ effecta. *Audacia ex deſperatione.* *Tiber. Gracchus.* *Cypſelus.* *Dionyſius.* *Plebis oppreſſæ ſtudia.*

potentia liberat, ubi inſolentius ſe gerit, ex levibus nonnunquam cauſis ultorem in ſeipſum armat. Piſiſtratus (ut modo dixi) populi favore ſolium conſcendit, ac ejus filii cum durius violentiusque ſe gererent, interemti ſunt ab Armodio, & Ariſtogitone: quæ res adeò grata fuit Athenienſibus, ut nomina & ſtatuæ eorum qui libertatis recuperandæ authores fuerunt, ne à ſervis unquam conſpici poſſent, publico decreto ſancitum eſt: iniquum namque eis viſum eſt, authorum libertatis imagines ſervili oculo pollui. Atqui ſi cauſam quærim', cur juvenes illi in tyrannidem ſe armarint, inveniemus non libertatis ſtudium excitiſſe (ut in Bruto, qui Tarquiniū exegit, & Aruntē ejus filium interemit, cum violatæ Lucretiæ crimen, ultionis oportunitatem ei tradidit) ſed privata injuria ac contumelia, eos ad iram accendit. Hippias namque Harmodii ſororem forma peregregiā ad ſtuprum compulit: Harmodiumq; adoleſcentulū compellavit: proinde is ut ſororis contumeliam ulciſceretur, facinoris ſocium Ariſtogitonem, qui eum impatienter amabat, ſibi adſcivit: & uno eodemque tempore uterque injuriam ultus eſt. Leves enim nonnumquam injuriæ vindicem in tyrannum inveniunt. Periander in Ambracia tyrannidem exercebat, conſuetudinēque ſtupri cum puero quodam habebat, quē aliquando inter potandum per jocum pluribus audientibus rogavit an aliquando ex ſe prægnans fieret. Exarſit in iram puer, & quę turpia facto paſſus fuerat, verbo recenſeri atque exprobrari neutiquam pertulit. exitiumq; tyranno paravit. Pauſanias Macedo adoleſcens forma & genere præſtantiſſimus, ſtuprum per injuriam ab Attalo pertulit, à quo etiam mero ingurgitatus, & in conviviū productus, convivarum libidini tanquam vulgare ſcortum expoſitus eſt. Hanc indignitatem cùm iniquo animo ferret Pauſanias, Philippo detulit: Rex verò variis fruſtrationibus eum ludibrio habuit, & Attalum digniore militia honeſtavit: qua injuria percitus Pauſanias, iram in Regem convertit, & ultionem quam ab adverſaria nō poterat, ab iniquo judice exegit. Nam cùm in nuptiis Cleopatræ Attali filiæ medius inter duos Alexandros filium & generum ſederet, nihil ejuſmodi timentē in-

Piſiſtrati filiorū interitus.

Harmodii & Ariſtogitonis ſtatuas & nomina ſervi non videbāt.

Brutus.

Hippias.

Periander.

Pauſanias, Attalus.

teremit, & diem lætitiæ regio funere polluit, planeq; edocuit querelas ſubditorum neutiq̃ contemptui habẽdas eſſe. Optimum in Rep. erit, ſi legib & morib. ita cõſtitueretur, ut nemo ſolus quod ſibi competat quærat, & ſi quæſierit, id nequaquã aſſequi poſſit. At ſi quis per fortunam ac favorem plus in Rep. habeat quàm par ſit, non erit præcipitandus ex potentia ſic repente: id enim ſine periculo rarò eſſe poteſt: ſed ſenſim eidẽ honor ac potentia amovenda eſt, donec ad æqualitatem cum reliquis civibus redeat. Id verò ſervandũ eſt in delenda potentia. ꝙ Cicero in dirimenda ingrata amicitia præcipit, cùm ait: *Amicitias quæ minus delectant, & minus probantur magis decere cenſent ſapientes ſenſim diſſuere, quàm repente præcidere.* Bene igitur (ut diximus) præcipitur ab Ariſtotele, *optimè Rempub. mediocrib credi, qui neque per inopiam ſummiſſe nimis ſe gerunt, neque per opulentiã inſolentes exultant.* Proinde ſanctam illam mediocritatem, ſicut in aliis rebus omnib. ſic etiã in civili ſocietate ſervandam cenſet Philoſophorum ille acutiſſimus. His & ſimilibus de cauſis ſeditiones in populo fiunt, & mutationes Rerumpub. quæ quidem omnes ſtabiles eſſent, ſi benè conſtitutæ legib. ac moribus. iuſtitiã & æqualitatem ſervarent, adeò ut ex civium ſocietate nemo ſe nimium efferre poſſet ſucceſſu aut populari favore, & alia ex parte nemo ubi bene ageret, invidiam formidaret, aut inſidias falſúmve judicium metueret. Vitio igitur corruunt Reſp. eorum qui eas gubernant, nam falsò libertatis nomen oſtendunt, & præcipuè cùm eos ambitio & avaritia adeo rapit, ut obliti publicæ utilitatis, omnia in rem ſuam convertant, civilem ſocietatem negligant, populos vanis rumoribus ſeducant, mendacia invehant, vanos timores prætendant, ut eis ſolummodo poteſtas à populo tribuatur, quò de aliis civibus, qui eorum infamiam comprimere vellent, ultionem capere poſſint. Male enim agitur in ea Rep. in qua precariò vivendum eſt, nec poſſunt cives libere loqui quæ ex ejus utilitate eſſe arbitrantur, illorum repreſſi timore, qui conſpiratione inter ſe conjuncti, omnia ſibi licere volũt. Philippus Macedo ſub prætextu quodam libertatis cũ magnam Græciæ partem invaſiſſet, Athenas obſidebat, excuſa-

Potentia nimia quomodo diminuenda.

Amicitia ſenſim diſſuenda.

Ariſtotelis præceptum.

Iuſticia & æqualitas in Republ.

Libertatis falſa prætenſio.

Precariò vivere, miſerum eſt.

Philippus Macedo dolo Athenas obſidet.

excuſabatque literis atque Oratoribus Senatui populoque Athenienſi, ſe non ea facere quò libertatem eis præripere vellet, urbémve in ſervitutem redigere, ſed quod decem eorum cives infenſos haberet, qui in eum ſemper in Senatu oblatrarent, & maledictis eum inceſſere non deſinerent. Proinde ſi pauculi illi ſibi dederentur, fore ut ab obſidione diſcederet, populumque à bello ac fame liberaret. Poſcebatque in primis Demoſthenem Oratorem excellentiſſimum, in quem tum omnis Græcia ora obvertebat ſua; & novem item alios cives difertiſſimos, ſermone & authoritate præclaros. Anceps erat Senatus, multique acclamabant multitudini potius quàm paucis eſſe conſulendum. Formidabant pauci illi qui ad ſupplicium poſcebantur, vixque fari audebant, cum eorum interitu reliqui omnes pacem ac libertatem ſperarent: ventumque fuiſſet in ſententiam ut dederentur, niſi Demoſthenes ejuſmodi fabella Regis dolum atque inſidias aperviſſet. *Lupus aliquando* (inquit) *paſtoribus, quorum diligentiam decipere cupiebat, perſuaſit ut ſecum in amicitiā cōvenirent, ea conditione, ut canes, qui ſibi infenſi erant, & cauſas inimicitiarum præbebant, ſibi obſides traderentur: audiunt paſtores, canesq; ob fidem ſervandæ pacis traduntur, qui ovium diligentiſſimi cuſtodes erant: tunc lupus adempta omni formidine, omne pecus non pro ſatietate tantùm, verum etiā pro libidine lacerat, & paſtores ipſos trucidat: ſic in præſentia, viri Athenienſes, Philippus efficit, qui omnes illos, qui in eius conatus concionantur, quiq; eius inſidias pandunt, depoſcit; quò faciliùs urbem cuſtodibus ſpoliatam invadere ac diripere poſſit.* Hæc fabella doceat Senatores, omnes inſidias eorum vitare, qui calumniis in illos nitūtur, quibus virtute pares eſſe non poſſunt. Actum ſiquidem eſt de eā civitate, in qua non licet fari ea quæ è Repub. eſſe poſſunt, & ubi illud Virgilianum quæ fari oportet:

Demoſthenes *Demoſthenis fabella.*

Dicam quidem, licet arma mihi mortemq; minentur.

Videndum etiam erit, ne eodem tempore judicia in complures agantur, communis enim terror homines etiam diſcordes conciliat, & quæ quiſque ſibi formidat, in aliis præcavere ſimulat. Rhodiorum Reſp. præclara

Cōmunis terror cōcordiā parit. Rhodiorum Reſp.

Rhodiorum Reſpublica.

aliquando extitit, ſtatuſque eorum popularis erat, cui admiſcebatur tamen ex parte nobilitas, & cùm belli tempus urgeret, potentiores publicæ impenſę præerāt. Atqui ubi nonnunquam fœliciter cum hoſte bellatum eſſet, populus fœlicitate exultans rationem reſpoſcebat, & repetundarum nobiliores ferè omnes reos fecit, quà indignatione commoti illi ſeditione facta in plebem ſurrexerunt, & cæſis compluribus ſtatum Reipub. everterunt. Senſim igitur agendum eſt, ubi plurimi peccant, & quibuſdam ignoſcendum, ubi excuſationis aliqua ratio prætendi poſſet. Quibuſdam autem in queis major culpa cernitur, mulcta magna etiam cum clementia indicenda eſt.

Miſericordiā colebant Athenienſes.

Miſericordia eorum qui Reip. præſunt, gratiſſima omnibus eſt, & eos multitudini commendat. Athenienſium civitas prudentiſſima non pro affectu, ſed quo Dea miſericordiam colebat, ut civibus ſuis perſuaderet, mitiſſimè etiam cum ſontibus eſſe agendum.

Sanguine quatenus abſtinendum.

Abſtineant ſummopere à civili ſanguine, memores illius Tragicæ ſententiæ.

Sanguine humano abſtine quicunque regnas.

Sed ſi neceſſitas urget, nec aliter civitas emendari poteſt, niſi ſuo ſanguine alicujus peſſimi viri, id agant quod optimi medici, qui poſtquam liquidò cernunt nullis remediis alienata infectaque morbis membra reſtitui poſſe, quamvis inviti, & cum dolore etiam reliqui corporis, tamen ea mutilant atque amputant, ne reliquum corpus inficiant: non enim parcendum eſt, ne tota Reſp. corruat, ſed ulciſcendum, ut ſervetur.

Venienti occurrite morbo.

Malum ſiquidem naſcens facilè opprimitur, inveteratum autē fit plerumque immedicabile.

Exulum molimina.

Invidioſum etiam eſt cives exilio mulctare, & plerumque periculoſum. Exules namque aliquando ubi malè animati ſunt, diſcordiam nonnunquam, nonnunquam etiam calamitatem maximam pariunt. Et quamquam nulla cauſa juſta eſſe poteſt contra patriam arma capiendi, tamen aſſerunt ſe jure id facere, quando perperam ejecti ſint. Periculoſum eſt etiam eos in patriam reſtituere: nā (ut ait Plato) expulſi ſi invitis inimicis redeunt, tyranni fiunt. Et illud in ore populi Romani quondam fuit;

Regnā-

Regnabit ſanguine multo
Ad regnum quiſquis venit ab exilio.

Super hac re brevior ero, quia libro quarto poëmatum meorum de exilio diffusè cecini,&plurima exempla collegi,quæ rem ipſam libidè declarant.Proſcriptorum bona diripienda populo dare, iniquum admodum eſt. Laudem gratiamque meruit Romana plebs, cùm Marius & Cinna locupletum domos diripiendas pro poſuiſſent. Nemo enim tam egens tamq; infirmus inventus eſt,qui alieno labori non pepercit,nec quiſpiam fuit qui de civili luctu fructum contrectare pateretur, ſibi etiam à Principibus civitatis liberè conceſſum, adeò mites vulgi animi erant, & humana reſpicientes. Sed ut ſeveritas in civitate ſalutaris nonnunquam eſt, ita ſævitia ſemper peſtifera. L. Syllæ ſævitia initium fuit omnium malorum apud Romanos. Nam infamis illa tabula, in qua proſcripta fuerant millia hominum octoginta, in quibus quatuor conſulares erant Carbo, Marius,Norbanus,&Scipio,& inter eos Sertorius tunc maximè formidabilis, magnam Reipublicæ plagam intulit:ejuſmodi enim exemplum alii ſecuti parvo tempore imperium profligarunt.Parcendum quoque multitudini eſt,etiam ſi deliquerit.Scita habetur illa poëtica ſententia:

Proſcriptorū bona.
Romana plebis modeſtia in proſcriptos.
Sævitia peſtifera.
Sylla.
Sertorius.
Multi peccantes,

Multorum crimen inultum.

Et (ut Cicero ait) *ſemper ſapientes ea qua populus feciſſet, ferenda,non autem ſemper laudanda eſſe duxerunt.* Julius Cæſar poſtquam exercitum magni Pompeji ſuperavit, civibus pepercit: & quos armis vicerat, beneficiis ac liberalitate proſecutus eſt. Atqui gloriabundus Romam ad amicos literas dedit, in quibus ſcriptum erat,ſe maximum ac jucundiſſimum fructum capere, quippe qui cives quos ſemper adverſarios atque hoſtes habuerat, conſervaret, & charitate ac benevolentia ſibi devinciret. Crudelitatis ſpecies,victoriæ laudem longe minorem facit. Major Octavii gloria in Antonium fuiſſet,niſi Atyllum puerum ejus,& Fulviæ filium innocentiſſimum ſecuri percuti juſſiſſet. Pœnitentiæ tamen ſigna quamprimum dedit Octavius:illius

Iul. Cæſaris clementia.
Octavii Auguſti ultio in Antonium.

Theodorus proditor. namque interitum è veſtigio ultus eſt. Theodorus ſiquidem pueri pædagogus, qui illum Octavio tradiderat, quum occideretur Atyllus, lapidem precioſum quem circa collum geſtabat, clam eripuit: cujus rei certior factus Cæſar, eum convictum cruci affigi juſſit, & peſſimi proditoris ultus eſt facinus, ac mutati animi clariſſimum indicium dedit. Abſolvendi rei aliquando erunt, quamvis deliquerint, ubi è Republica eſſe cernemus, & præcipuè ſi per invidiam & ultionem deferuntur. *C. Valerii iniquum factũ.* Cajus Valerius ædilis Q. Flavium cui infenſus admodum erat, apud populum reum fecit: & cum jam quatuordecim tribuum ſuffragiis damnatus eſſet, proclamavit ſe innocentem opprimi. Rurſus ædilis clara voce reſpondit, *nihil ſua intereſſe, iurene, an perperam damnaretur, dummodo periret.* Qua improbitate reliquæ tribus commotæ, ſontem abſolverunt, peſſundatumque erexerunt, ne invidiam temerarii ædilis explerent, qui victoriam in limine victoriæ perdidit, cum ſaltem parcere nequivit. Invitat etiam ad ſeditionem *Deſidia.* deſidia incuriaque eorum, qui civili ſocietate præſunt. *Sardanapalus.* Arbaces de opprimendo Sardanapalo cogitavit, cùm eum penſa inter pellices ancillaſque dividentem offendit, indignum omnino arbitratus, eum tot millibus hominum imperare, qui quum muliere corruptior eſſet, præ ignavia ac luxuria deliteſceret. *Thebana Reſpublica.* Thebana quoque Reſpublica deſidia eorum qui præerant everſa eſt, nec injuria. Negligentia enim illorum qui cuſtodiæ præſunt, fures invitat: & opportunitas peccandi aditum ad malè agendum bonis alioqui viris plerumque præbet. Longum eſſet omnes ſeditionis cauſas connumerare, & quot modis Reſpublica evertatur recenſere, quocirca ſermo præſtringendus eſt ad hanc ſententiam, ut virtutibus conſervari atque augeri civilem ſocietatem concludamus, vitiis autem non modò diminui, verùm funditus labefactari.

PERI-

Pericvloſas omnivm institvtionum Mutationes, & Delectum inter cives ſuo tempore eſſe habendum, & ſuper eis publicè eſſe decernendum.

Tit. VI.

Maſſilienſes qui in Narbonenſi provincia ſunt, Phocenſes authores habent, qui Perſarum adventu ſedibus ſuis pulſi, urbem illam condiderunt: Hi quondam præclaram Remp. habuerunt, cujus quidem nonnulla inſtituta à Græcis ac Latinis ſcriptoribus celebrantur. Ea longè magis ordine & civili diſciplina quā opibus atque imperio præſtitit, adeoq; conſtans in moribus ac conſtitutionibus ſuis extitit, ut vix in magna etiam neceſſitate vetera commutarit. Unde gladium quo à condita urbe ſontes jugulabantur, tandiu ſervavit, donec rubigine exeſus miniſterio neutiquā idoneus eſſet: adeò periculoſum eſſe duxit, ab antiqua conſuetudine diſcedere. Quæ res quidem magno authore non caret. Plato enim modulorum minimam mutationem in Muſica pernicioſam Reipublicæ eſſe ſtatuit. Inter præclara Maſſilienſium præcepta hoc vel in primis Ariſtoteles comprobare videtur, quòd publicum judicium modicis quibuſque annis faciebant, in quo nomina ſua ſinguli cives profitebantur, ſuper quibus deinde decernebatur, qui admittendi ad publica munera, qui que exigendi eſſent: ex his deinde minores magiſtratus ſorte ducebant. Nam majores à ſenatoribus (qui numero erāt ſexcenti) poſt magnam ſacrorum celebritatem, poſt ceremonias & auſpicia quaſi Deo interveniente deſignabantur: memores illius Homericæ ſententiæ, qua quidem diſſeritur, *quòd ſolummodo viri boni à Deo ſceptra imperiaq; accipiunt*. Ejuſmodi delectus inter cives optimus mihi eſſe videtur. Nam qui in Rempublic. admittuntur, vita ac moribus comprobati, à virtute nō diſcedunt, ſed eam perficiunt, ſi qua ex parte inchoata eſſet, ne parvo tempore pòſt quaſi deteriores facti excludantur. Hi vero qui rejecti ſunt propter intemperantiam, aut improbitatem, aut quòd aliis civilibus virtutibus careant, niſi omnino deterrimi ſint, ad meliorem

Maſſilienſes à Phocenſibus inſtaurati.

Gladius Maſſilienſium.

Mutatio perniciosa.

Iudicium Maſſilienſium publicum, in cōſtituendo Magiſtratu.

Delectus civium.

Reiecti cives.

plerumque vitam rediguntur, ut in numero æqualium ſuorum aliquando deſcribantur. Ambitio, & honoris ſtudium, ingenium ac mores nonnunquam mutare ſolet. Nemo enim æquo animo ferre poteſt ſe cõtemptui ludibrioq; haberi, & invidiæ ſtimulis pletique juvenes excitantur. Legibus Manlium Torquatum L. Manlii fortiſſimi ampliſſimique viri filium ab ineunte ætate hebetis obtuſique ingenii extitiſſe, adeò ut à parente ruri relegatus degeret, ut qui nec privatis nec publicis functionibus utilis eſſe videretur. Is tamen paulò pòſt quaſi ignaviæ ſuæ pertæſus, & patrem reum judiciali periculo liberavit, & Latino bello ingenti totius populi Romani plauſu triumphum duxit. Quid corruptius Fabio Maxim. in adoleſcentia? At poſtquam ad majorem ętatem pervenit, nihil ei defuit, quod ad ſummum virum ſpectare poſſet: cui ob virtutis meritum Allobrogis cognomentum traditum eſt, ob ingentem Gallicam illam victoriam ductu atque auſpicio ejus partam: quod cognomen ab ejus poſteris nunquam diſceſſit. Nec tacendus eſt Themiſtocles, cujus vitæ turpitudine in deſperationem converſa, mater laqueo ſibi mortem conſcivit: major tamen deinde natu tantæ præſtantiæ extitit, ut eum Oratorum excellentiſſimus Cicero, totius Græciæ Principem appellet, nec immeritò. Afflictas namque vires Græciæ aſſumpſit, poſtquam Xerxes cum innumerabili illa claſſe Theſpiades, Plateas, & Athenas incendit, & ultor patriæ fuit, ac Medum Regem, cui vix maria ſatis erant, ut piſcatoria ſcapha trepidus in patriam rediret, compulit. Hæc Maſſilienſium conſuetudo efficit, ut minus comprobandum cenſeam, quod in quadam clariſſima noſtri temporis Republica obſervant. Ut enim primùm pueri in lucem editi ſunt, nomenque (ut religionis noſtræ eſt) accipiunt, ad Reipublicæ munera deputantur, dummodo ingenuis parentibus orti ſint, & qui partem aliquam Reipublicæ vel levi etiam affinitate attigerint. Proinde anniculi, bimi, trimi, aut adſummum quadrimi, in ea paciſſima urna cum innumerabilibus aliis commiſcentur, ex qua quidem cùm tempus comitiorum appetit, ſorte ducuntur; & ut quiſque undeviginti annos natus eſt, magiſtratui

Manlius Torquatus ſpem de ſe dubiam fecit.

Fabius Maximus.

Themiſtoclis adoleſcentia turpis.

Xerxes.

Medus Rex.

Pueri ad Reipubl. munera deputati.

giſtratui præficitur, quando id ætatis legitimum habetur. Sin verò minor eſſet,ejus nomen rurſus publico ſigillo imprimitur, inque urnam dejicitur. Atqui ſæpe ſorte accidit, ut præ multitudine nomina quorundam digniſſimorum etiam civium ad decrepitam uſq; ætatem deliteſcant:quorundam verò qui vel ignavia ac deſidia neglectui habendi ſunt, nomina adeò enatant, ut cùm primum per ætatem licet, muneribus fungantur. Ejuſmodi conſuetudo abolenda mihi videtur,nam minus eſt permittendum ſorti, expectandumque ſaltem, quoad cujus indolis futuri ſint juvenes dignoſcatur. Fieri enim per fortunam poteſt,ut nonnulli hebetis ingenii ſint, & (ut nonnunquam accidit) veſanæ mentis, aut etiam deterrimi : qui ſiquidem à magiſtratu amoventur,notam univerſæ familiæ perpetuam inurunt, ſin munere funguntur, ludibrio contemptuique ſunt, dignitatemq; Reip,frangunt. Longè igitur melius erit tempus expectare,& hominum multorum judicio cõprobare,ratio præterea ætatis habenda eſt,ut (ſi cætera paria ſint) proferantur majores natu : annuſq; quartus & viceſimus ſit legitimus. Nemo indignantur ante id ætatis non præfici magiſtratibus,ſi id in omnibus obſervatur.Præterea indignatur etiam nemo aliquem majorem natu ſibi præferri:tum quòd major invidia eſt inter pares,tum quòd ſperat quiſque,cùm ad id ætatis acceſſerit:idem ſe aſſecuturum eſſe.

Indoles ſorti præferenda.

Magiſtratib. eligendis ætas legitima.

PVLCHRIS NOMINIBVS CIVES ESSE *appellandos. Et de nominibus, prænominibus, cognominibus, & agnominibus.*

Tit. VII.

Diximus nomina civium ſuo tempore recenſenda eſſe in Senatu,ut delectus haberi poſſit. Non erit in præſentia alienum de propriis nominibus diſſerere. Accedit ſiquidem ad ornamentum civitatis,cives pulchris nominibus nuncupari:turpis enim nominatio ita de dignitate aliquid detrahere videtur, ut honeſta addere: qua in re parentum diligentia in denominandis infantibus laudanda eſt,& præcipuè cũ in ea re nihil impendii

Sigonius l. de nominib. Romanorum. Et Valerius Probus.

faciant,& filios non parum ornent. Quocirca vitupe-randi ſunt nonnulli,qui cùm peſſimè nominatos parẽ-tes ac majores habuerint, ab eorum nominibus nun-quam diſcedere voluerunt,veluti ſi à probro & ignomi-

Propria nomina. nia majorum poſteros fraudare nollẽt. Propria nomina ea dicimus,quæ unamquamque perſonam ſine alterius communione ſignificant. Eadẽ varia ratione indita eſſe invenio. Sunt quidem ex Græcis nonnulli,qui non for-tuitò ea dari arbitrarentur,ſed pręſagium veluti quod-dam eſſe futuri eventus: quod quidem ex quibuſdam quæ ex appellativis fiunt, nituntur oſtendere. Scimus Theſei filium quadrigis fuiſſe diſcerptum: id ex ejus

Hippolytus nomine pręſagiri volunt. Hippolytus namq; equis ſolu-

Priamus. tum ſignificat: ſic & Priamus precio redemptum, &

Pentæſilea. Pentaſilea populi luctũ,& ne res ficta à Poëtis dici poſſit

Plato. in aliis etiam ſic uſuvenire cernimus. Plato à latitudine dicitur. Is enim latis humeris, lato atq; uberi ſermone, lata etiam humanarum divinarumq; diſciplina extitit.

Ariſtoteles. Ariſtoteles optimum ſignificat finem,quod quidem nõ alienum à Philoſopho omnium acutiſſimo,& qui opti-mum bonorum malorumq; finem ſtatuit,videri poteſt. Hoc etiam ex quibuſdam Ægyptiorum nominibus aſ-

Oſiris. ſerere nituntur. Oſiris eorum lingua oculatum ſignifi-cat,nec abs re id quidẽ dici poteſt. Fuit enim Rex ille,

Nomina nihil præſagiunt. magno ingenio,magnaq; prudentia. Alii autẽ ſentiunt (quod lõgè magis verum eſſe mihi videtur) nomina fu-turi nihil præſagire,ſed paſſim ac fortuitò inventa eſſe. Nã non omnes Hippolyti,equis interempti,nec omnes Priami precio redempti extiterũt. Atqui apud pleraſq; gentes cernimus propria nomina non à vocabulis fieri, ſed nihil utiq; ſignificare præter eum qui ſic dicitur, ut Ninus, Boccar, & alia quamplurima. Alii per imitatio-nem clariſſimorum virorum filios nominant,ut eorum facta imitari non pigeat,quorum nominibus nuncupa-

Nomina ſimplicia. tur. Apud veteres nationes magna ex parte nomina ſim-plicia erant,quod & Varro,& Gręcorum nonnulli ſcri-

Romulus. ptores teſtantur. Unde urbis conditores Romulus &

Remus. Remus uno tantùm nomine cenſebantur:quamvis Ro-

Duplici nomine inſignes. mulus deinde Altellus & Quirinus cognominatus ſit. Fuerunt etiam ex Albanis duplici nomine nuncupati, ut-

ut Carpentus Silinus,& Agrippa Silinus. Fuerunt etiam ex poſterioribus Regibus ac Ducibus. ut Titus Tatius, Metius Suffetius, Numa Pompilius. Creſcente deinde imperio, Romani nobiliores quatuor penè nominibus appellabantur:& quod nomen præibat, prænomen dicebatur. Nomen verò ex familia vel majorum ſanguine dicebatur, ex quo gens cognoſcebatur,& idcirco gentilitium vocabatur, ut, Tullius ex Tulliorũ familia, Cornelius ex Corneliorum, Julius ex Juliorum. Suetonius Tranquillus id verum eſſe oſtendit, his verbis: *Non Cæſare & Bibulo, ſed Iulio & Cæſare conſulibus actum ſcribebant, bis eundem præponentes nomine ac cognomine.* *Quatuor nominibus appellati.* *Gentilitia nomina.*

Cognomen, ut Grammaticorum quidam ſentiunt, cognationis commune eſt. Sed ſi rectè inſpicimus, cognomen proprium cujuſque perſonæ erat, ut Cicero, Scipio. Agnomen autem extrinſecus ab eventu, veluti ex animo, ex corpore, ex fortuna: ut Superbus, Pius, Pertinax, ex animo. Craſſus, Pulcher, Ruffus, ex corpore. Ex fortuna, ut Aphricanus, Numidicus, Creticus. Prænomina nonnulli aſſerunt Romanos à Sabinis benevolentiæ cauſa accepiſſe, vel ab Albanis, à quibus ducebant originem: quæ quandoquidem pauca erant, ſingulis binis, vel ternis literis ſcribebantur, ut C. Cajus, Cn. Cneus, Sex. Sextus. Inventi ſunt qui quatuor illis nominibus cenſerentur, ut P. Cornelius Scipio Aphricanus. Alii tribus, ut Marcus Tullius Cicero. Gentilia nomina Varro pauca admodum fuiſſe cenſet, quibus nequaquam ſervi aut libertini vocarentur; quod quidem in prænominibus ideo non ſervari ait, quòd ad diſcenda nomina inventa fuerint. Quorum quædam à numeris fieri arbitratur, ut Quintus, Sextus, Decimus, in viris. Secunda, Tertia, Quarta, in fœminis. Vel ex aliis cauſis, ut Manius, qui mane natus eſſet: inde fit Manilius,& detracta vocali Manlius. Lucius, quòd ad ortum lucis: Poſthumus, quòd poſt patris obitum, quæ etiam prænomina mulierum antiqua fuiſſe refert Varro libro ſecundo de analogia his verbis: *Videmus enim Maniam matrem Larjũ dici Luciam: Voluminiam Saliorum carminibus appellari: Poſthumã à multis poſt patris mortem etiã nunc appellari.* Quædam olim prænomina vel agnomina fuerunt, *Cognomen.* *Agnomen.* *Prænomen.* *Gentilia.* *Manius.* *Manilius.* *Manlius.* *Vide Cuiac. obſervat.*

Prænomina in cognomina mutata. fuerunt, poſtea verò mutata ſunt in cognomina, ut Poſthumus, *Agrippa.* Agrippa, *Proculus.* Proculus, Cæſar, Opiter. Cæſar primò dictus, quòd mortua matre, & ventre cæſo natus ſit: vel (ut alii dicunt) quòd cum cæſarie ſit ortus. Alii quod oculis cæſis (quos Græco nomine glaucos appellant) ultra humanum morem viguerit. Sunt qui credant pri- *Cæſar unde dictus.* mùm Cæſarem dictum à cæſo Elephantæ, qui Cæſar Maurorum lingua dicitur. Agrippa ab ęgro partu, quòd cum labore matris educitur, non præmiſſo capite, ſed *Vopiſcus.* pedibus. Vopiſcus, verò, qui ex duobus conceptis uno abortu ejecto, editur, nam cùm ambo oriuntur, gemini, *Statius.* vel geminii nuncupantur. Statius nomen ſervile fuit, ut Aulus Gellius cap. ulti. libr iiij. refert. Plerique enim *Cæcilius.* ſervi apud veteres eo nomine fuerunt. Cæcilius quoq; cui palmam comicorum Nigidius Figulus detulit, ſervus fuit, & Statius dictus eſt. Deinde verò manumiſſus id cognomentum accepit, & Cæcilius Statius vocaba- *Fauſtus.* tur. Ejuſdem nominis origo à ſtabilitate trahitur. Fau- *Antias.* ſtus à favore. Ancus, Marcus Varro prænomen fuiſſe ait à Sabinis tranſlatum. Valerius autem Antias Græcorum eſſe ait, & à cubito dici, qui Græcè ἀγκών appella- *Gneus.* tur, quod eam corporis partem vitioſam habuerint, Gneum ſunt qui à generando dictum putent. Alii inſigne nevi: ejus ſcriptura varia apud priſcos fuit: Nã alii Neũ, *Gneus.* alii Gneum, alii Gneum ſcribunt, qui C. literam ponũt, antiquos ſequuntur, qui eam aliquando ſuperfluam addebant, & C. naturam pro natura dicebant. Sic & nevũ corporis inſigne Cneum appellabant, qui verò G. etiam à priſco ſcribendi more non recedunt. Cernimus enim *G. Iram addita.* quibuſdam G. addi dictionibus, ut gnatus, gnoſco, pro *Marcus.* nato, noſco. Marcus à duritate dicitur. Eſt enim Marcus mallens major, inde Marculus puſillus mallens. Pu- *Publios quod populo grati eſſent, dictos accepimus.* blii verò à pube dicuntur, vel quaſi pupilli quòd eorum pater antè diem obierit, quàm prænomina habuerint. Quintus enim Scævola ſcripſit pueris non prius quàm togam virilem ſumerent, puellis verò non antequam *Ex Val. Prob.* nuberent, prænomina addere moris fuiſſe. Tiberii vo- *Tiberii.* cari cœperunt, qui ad Tiberim naſcebantur. Servii, qui *Servii.* mortua matre in utero ſervati erant. Ex prænominibus ac cognominibus, alia inventa ſunt aliis de cauſis dicta.

Nam

Nam M. Aemilius,qui primus familię nomen dedit(ut *AEmilius.*
Plutarchus ſcribit)propter ſermonis leporem,ac facun-
diam,quam Gręci *αἱμυλίαν* vocant, appellatus: Et An- *Antonius.*
tonius ab Antone Herculis filio denominatus eſt,ut ei-
dem authori placet:erat enim antiqua opinio Antonio-
rum familiam ab Hercule originem ducere. Habemus *Nomina à pe*
etiam nonnulla nomina à pecore,ut Varro in libris de re *core ſumta.*
ruſtica ſcriptum riliquit,ut Porcius,Ovinius, Caprinus,
Equitius, Taurus. Sic etiam ab avibus,ut merula,pavo,
pica,paſſer.Columella à columine dicitur. Columen a- *Columella.*
pud veteres decus, famam, ſuſtentationem ſignificat,
unde columnæ etiam appellantur: ſic & majores ſervi
qui aliis pręerant, columellæ vocabantur, quòd quaſi
culmen aliorum eſſent.Camillum Statius Tullianus de
vocabulis rerum ſcripſit Callimachum dixiſſe Tuſcos *Camillus.*
appellare Mercurium, quo vocabulo ſignificant præmi-
niſtrum Deorum, unde Virgilius Camillam quaſi Dia-
næ miniſtram fecit. Pacuvius verò cùm de Medæa loque
retur:*Cœlitũ Camilla ſpectata advenis:Salve hoſpita.* Ro *Vide Ioſ. Sca.*
mani puellas, pueroſque nobiles inveſtes Camillas Ca- *lig. ad Feſtū*
milloſque appellarunt flaminiumque miniſtros: & in *Æneid. 12.*
nuptiis Camillus,qui merum ferebat dicebatur.In my-
ſteriis divinis Samothracum diis magnis miniſter Caſ- *Caſmillus.*
millus dicebatur. Veteres namq; S. nonnunquam inter-
ponebant, ut Varro docet,& Caſmenam pro Camœna, *Caſmena.*
Caſmillum pro Camillo dicebant. S. etiam in quibuſdã
propriis pro R,ponebant,ut Valeſius pro Valerio, Fuſi- *S.pro.R.*
us pro Furio, Catus(ut idem Varro ait)Sabinum eſt no-
men,& acutum ſignificat: unde Catus Aelius Sextus, *Catus.*
quòd acutus eſſet & ſagax,cognominatus fuit. Sic & ca
ta acuta: Qui Scipio primò cognominatus fuit,puer cæ- *Cata acuta.*
cum parentẽ,qui ejus humero nitebatur,ducebat: pro-
inde ab æqualibus ſuis per jocum Scipio vocari cœpit. *Scipio.*
Eſt enim Scipio, baculus quo invalidi ſenes nituntur,
cujus rei teſtis eſt Plautus Comicorum facetiſſimus,
apud quẽ ſenex ſervo minatur his verbis: *Ego te hoc Sci-*
pione ladam. Nec caret hoc nomen Græca origine ut o- *Σκίπωνιον.*
pinor, *σκίπωνις* namque baculum ſignificat,& præcipuè
ſalignum,quo propter levitatem ſenes utebantur,Cor-
nelius Ruffus decemuir, prius Sylla dictus fuit, quòd *Sylla.*

ſecundo

ſecundo Punico bello ludos Apollinares ex Sibyllinis libris dicaverit, quaſi Sibylla. Valerius Corvinus à victa Meſſana Siciliæ urbe honoris cauſa primum Meſſana, deinde mutata litera Meſſala dictus eſt. Nerio & detracta litera Nero, Sabinum eſt nomē, & virum fortem ſignificat. Unde ex claudiis (quos à Sabinis oriundos accepimus) qui erat egregia ac præſtanti fortitudine, Nero appellatur. Aſinæ cognomentum in Corneliorū familia legimus, quod quidem ejuſmodi initium habuit. Cornelius, qui primus ſic appellatus eſt, vir opulentiſſimus, cum filiam magna cum dote collocaverat: verùm cum gener pecuniæ ſponſores poſceret, id ille iniquo animo ferens, aſinam pecunia onuſtam in forum adduci juſſit, & accipe, inquit, pecuniam, ne ſponſores meos aliquando appelles, quæ res quidem perpetui cognominis cauſa fuit. Rei quoq; ruſticæ diligentia aliquando nomen dedit, ut Stoloni illi, cui primum ejuſmodi cognomen adhæſit. Nam cum radices fruticum arborumq;, qui ruſtico verbo ſtolones appellantur, magna diligentia evelleret, ab æqualibus ſuis Stolo cognominatus eſt, ut Varro libr. 1 de re ruſtica ſcribit. Piſones à piſendo dicti ſunt, vel à piſis, ſicut lentuli à Lentibus Fabii à fabis, Cicerones à ciceribus. Nam ut quiſq; leguminis aliquod genus optimè ſereret, ab eo apud priſcos nomen aſſumebat, ut ait Plinius. Sic etiam ab habitu corporis nonnulli dicti ſunt, ut Luſci quòd una luce careant, hos Coclites (ut Varro ait) veteres appellarunt, quaſi oclites ab oculo. Sic Plautus in Gurgulione teſtari videtur, ubi inquit: *Eſt de Coclitum proſapia, ut arbitror.* Nam hi omnes ſunt unoculi, cum Cyclopas intelligat. Strabones quoq; à vitio oculorum dicuntur. Frontones ab eminentia frontis, Dentones à magnitudine dentium, Capitones magnitudine capitis, Vari, quòd obtortis eſſent pedibus, Labeones à magnis labris, ſunt enim labra majora labia. Lepidus dicitur quaſi politus, ut λεπὶς quæ eſt lana nitida ac terſa. Dantur etiā nonnunquam ignominiæ gratia cognomina, ut Fabio Helluoni, qui in ventrem omnia bona demerſerat, cui Gurgiti cognomen jure optimo adhæſit, ſic & Murenæ, quoniam ſumma cum aviditate murenas devoraret, ut

Lucio

Margin notes: *Meſſala.* *Nero.* *Aſinæ cognomen unde [illegible]* *Stolo.* *Piſones.* *Lentuli.* *Fabii.* *Cicerones.* *Coclites.* *Strabones.* *Frontones.* *Dentones.*

Lucio Oratæ quòd Oratas nunquam precio parcens magna cum voluptate manderet. Tremellio Scrophæ perjurium nomen dedit. *Eius enim ſervi ſuem vicino abegerant, & inter emptam ſub centonibus, ne ab inquirente ruſtico inveniretur, collocaverant. Eam rem cum comperiſſet Tremellius, uxori iuſſit ut recumberet. Venit in cubiculũ ruſticus ſuem quaritans: quem tali iuramento illuſit, nullam in villa ſua ſcropham eſſe, prater eam qua in centonib. iaceret lectulumq; monſtravit, quo fallaci iureiurando ſibi poſteriſq; cognomentum lucratus eſt.* Hæc Macrob. cap. 5. lib. 1. ſaturnalium refert. Sed Varro locupletior teſtis eſt lib. 2. de re ruſtica. Nam Tremellium Scrophum id genti ſuæ cognomentum reliquiſſe ejuſmodi hiſtoriam recenſens, facit. *Avus meus primus appellatus eſt Scropha. Nam cum quaſtor eſſet in Macedonia Licinio Nerva pratori, relictusq; ab eo, qui exercitui praeſſet, donec prator rediret, hoſtes occaſionem rati victoria, impreſſionem in caſtra facere cœperunt, tunc avus cùm milites hortaretur, ut arma caperent atq; exilirent, dixit celeriter ſe illos ut ſcrophaporcos diſiecturum, idq; effecit. Eo enim pralio hoſtes ita fudit, ac fugavit, ut ex eo Nerva prator Imperator appellatus ſit, avus verò cognomen invenerit, ut diceretur Scropha.* Nerva fortitudinis eſt, proinde fortibus nonnullis viris apud antiquos adhæſit, & originem ut arbitror Græcã habet. Eſt enim νεῦρα nervus & præcipuè quo arcus tenditur & pro firmamento nervorum etiam ponitur. Sed Latini conſonantiæ gratia literas mutarunt, & quę neura dicebatur nervam dicere maluerunt. Itidem in nervo. Nam & ab eadem origine ducitur, & eandem mutationem accipit. Scæva quoq; & Scævola ab optimo auſpicio dicta ſunt. Scæva enim ſiniſtra apud veteres (ut ait Varro) dicebantur, quòd quæ ſiniſtra ſunt, bona exiſtimabantur. Multa de nominibus dixi, & fortaſſe plura quàm res ipſa exigebat. Verum ſuavitate vetuſtatis illectus, vix calamum retinere valui. Sed hæc hujus rei concluſio ſit, nomina pulchriora non modò familias, verùm etiam civitatem honeſtare: à quibus qui diſcedunt, vel inurbani habendi ſunt, vel in rebus parvi impendii negligentes.

Orata. *Scropha.* *Varro de re ruſtica l. 2.* *Tremellius Scrophus.* *Nerva.* *Nerva pro neura.* *Scæva.* *Scævola.* *Nomina pulcra honeſtant civitatem.*

PROOEMIUM LIBRI SEPTIMI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum.

Aſcra oppidũ Heſiodi patria.

ASCRA *oppidum non longè diſtat à Theſpia, finitimumq́ eſt Heliconi, hæc patria fuit Heſiodi Poëta, loco edito ſita, ſed adeo effæti duriq́ ſoli, ut vix indigenas alere poſſit. Eam execrari videtur Heſiodus, cùm ait:*

Alcram linque pater, rus nunquam optabile, verno
Sole caret, brumaq; riget, ſed aduritur æſtu

Seriphus inſula.

Simili ſterilitate eſt Seriphus inſula illa lapidoſa, de qua Poëta fabulantur illuc delatum Perſeum cum Danaë matre, cum deiectus eſſet ab Acriſio patre. Et deinde cum caput Gorgonis Seriphiis oſtendiſſet, omnes in lapides mutatos eſſe. Hæc autem in ultionem matris Perſeum egiſſe aſſerunt, cum Polidectes eorum Rex favente populo Danaem duxiſſet invitam. Simili convicio in Seriphium cavillatus eſt Themiſtocles, cum ait, ſe nequaquam futurum nobilem ſi Seriphius eſſet, quaſi fateatur inopem miſeramq́ patriam nulla ex parte cives ſuos adiuvare, ſed potius virtutes eorum, ſi quas haberent, enervare, & obſcuros omnino reddere. Complures Athenienſes, complures etiàm Romani ſplendore patria illuſtres habiti ſunt, qui ſi ex obſcuriore aliquo loco ortundi eſſent, theatro virtutum ſuarum omnino caruiſſent, & nunquàm rebus magnis profuiſſent, quibus laudem & gloriam conſecuti ſunt. Erit igitur optimi conſilij his qui inopem aut ſordidam patriam habent, ſedem mutare, & meliorem quærere, quò beatius degere poſſint, & clariorem ſobolem propagare, quamvis hoc difficile factu ſit. Quis enim æquo animo patria carere poteſt? quis facile propinquos, affines, neceſſariosq́ amicos deſerit? quis domeſticam conſuetudinem quis vernaculum ſermonem, quis natalis ſoli cœlum ſine mœrore & lachrimis relinquit? Gratias equidem per ingentes Deo habere poſſum, Sixte pater ſanctiſſime, quòd in ea patria mihi naſci contigerit, quæ ea omnia ſuppeditat, quæ ſatis ad benè beateq́ vivendum omni ex parte eſſe poſſunt, & in qua quiſq́ civis mediocri

Polidectes.

Themiſtoclis dictum.

Illuſtres ſplendore patria.

Patria amor.

mediocri etiam ingenio, mediocriq; re familiari laudem ac fœlicitatem (niſi ſibi ipſi deerit) aſſequi poterit. Non indigebit externis opibus, ut ſe familiamq; ſuam optimè alat, cum omnia in agro Senenſi abundent, quæ natura mortalibus tradere conſuevit. Non exquiret adventitiam, aut tranſmarinam ſapientiam, cum muſas omnes intra pomoeria contubernales habeat, adeò ut Sena Alexandria, Tarſa, Athenis (quæ tres urbes quondam præter cæteras totius orbis terrarum, literarum ſtudia coluerunt) æmula omni ex parte videri poſſit, nec formidabit laudem ſuam intra domeſticos parietes obſcurari, cum patria ipſa ei præbeat theatrum, ſpectaculumq; omnium maximarum rerum. *Senam urbẽ laus.*

DE SITV VRBIS ET REGIONIS DE LOCI opportunitate, de eligendo ſolo, agroq; qui ea omnia ſuppeditet, quæ ad vivendum ſpectant, & animalia omnia, ac plantas cum plagis, regionibusq; cæli convenire.

TIT. PRIMUS.

DE civili ſocietate pleraque diximus in ſuperioribus voluminibus complecti ſolùm quæ ad civitatem pertinent. Nam de inſtitutis Reipublicæ, de ſtudiis ac virtute civium ſatis abundè tractavimus. Nunc tempus exigit ut de regione, de urbe ac mœnibus aliquid diſſeramus. Parum ſiquidem eſſet optimum inſtituere civem, niſi urbem ei deſcriberemus, in qua ſecundum civilem virtutem degere poſſet. Nam veluti Peripatetici affirmant, ad perpetuam fœlicitatem bona animi neutiquam ſatis eſſe putantur, niſi corporis & fortunæ bona accedant. Sic nos ad beatam vitam civilem nequaquam ſatis eſſe arbitramur, populum optimè inſtitutũ habere, niſi urbis ac regiones opportunitas ea ſuppeditet, quæ ad uſum tranquillæ vitæ ſatis eſſe poſſunt. Nec is ſum, qui unamquamq; urbem ſatis idoneam eſſe putem ad ſtatum optimę Reip. conſervandum: quocirca ejuſmodi eligendã eſſe arbitror, cui nihil deſit q ad bene vivendũ ſpectet, vel potius novam ædificandam, ſi per fortunam, atq; opes daretur. Nam longè difficilius eſt vel ad civiles mores inveteratam civitatem redigere, vel *Bona corporis cum animi iugenda.* *Vrbs Reipubl. idonea.*

malè ędificatam reſtituere, atq; inſtaurare, q̃ novam ab initio inſtituere atq; ædificare. Difficile tamen eſſe arbitror, urbem inveniri cui omnia ſuppetant, quæ ad humanam vitã pertinent, & quæ ſubvectionib non aliqua ex parte indigeat ſed eam magis probabimus, quæ ſuis fructib mægis aletur, minuſq; externis opibus egebit, memores ſententiæ Xenophontis Socratici, dicentis: *Nihil egere, Deorũ eſſe: quàm minimo autem proximum diis.*

Xenophontis dictum.

Seres qua felicitate prædit.

Nec Seres illi, quos tãtopere laudãt Coſmographi, beatoſque eſſe prædicant, omnib. (ut arbitror) rebus affluunt, licet cum voluptate degant, perpetua pace cum finitimis fruantur, cœli aëriſq; temperiem habeant ſaluberrimam, & ſilvis abundent, quarum ex arborib. ſericum velī deducant. ad uſum Principiũ ac purpuratorũ: Terraq; eis adeò ferilis ſit ut nulla ſatione nulliſq; ſationib. adiuta, ſola naturę benignitate fruges ac fructus afferat, quib. ſe indigenæ alere poſſint, & vicinis etiam cõmodare. Sed puto eos aliquando externas opes deſiderare, & aduectiones peregrinorum non ſemper reſpuere. Marci igitur Porcii Catonis ſententia fundamẽta urbis noſtræ jacere poterit, qui duo pręcipuè conſideranda ducit in emendo agro *ſalubritatem cæli, & loci ubertatem:* quorũ ſi alterum deſſet, agrum nequaquam colendum eſſe cenſet, nec injuria: nam qui fundum infœcundi ſoli mercatur, paupertatem ac perpetuum laborem ſibi poſteriſque comparat: qui verò peſtilentis cœli, ægrotationẽ aſſiduam, intempeſtivam ſenectutem, ac præcipitem mortẽ. Veſanæ enim mentis eſſet, & marinas ad aquas, ac gentiles ille omnino deducendus, qui feraciſſimi ſoli culturam agere vellet, ubi de valetudine ac vita ſemper ambigendum eſſet: & alia ex parte parum ſaperet, qui ſteriles glebas ad aſpectum ſaluberrimi cœli ſemper verteret, ubi perpetuò eſurire neceſſe eſſet. Non enim parum eſſet ad beatè vivendum ſoli fertilitas, quocirca Arabes fœlices cognominantur, quòd frugibus, fœtibus, palmite, odorumque ſuavitate prædivites ſint. Et Cyprum Veneri dilectam Poëtæ canunt: quia benigna rerum omnium parens natura) quæ Veneris nomine priſcis ſeculis nuncupabatur) mirũ in modũ ei induliſit. Cyprus enim tanta tamque multiplici fertilitate rerum omnium

Catonis præceptum.

Agriemptorẽ quid conſiderare oporteat

Arabia felix.

Cyprus inſula.

omnium prçſtat, ut nullis externis opibus aut fructio-
nes indigeat, & ſola ferè indigenis rebus alatur: quod
quidem paucis admodum inſulis aut regionibus acci-
dit: pleræq; enim omnes plurib. rebus indigent, & pau-
ciorib. abundant. Si votis verò noſtris fortuna arriſerit, *Locus urbis*
& principio urbem conſtituere poſſimus, electio loci ſa *condẽdæ qua-*
luberrimi primò habenda eſt. Is erit editus. Nam pla- *lis eligendus.*
nices rarò omni ex parte tuta invenitur, convallis verò
nebuloſa eſt, & noxia. Ea verò regiones cœli neq; æſtu-
oſas ſpectabit neq; nimiũ frigidas ac pruinoſas, ſed tem-
peratas, ad orientem vel ad meridiem vergentes, niſi ſit
regio maritima: ea noxios flatus plerunq; habet à me- *Maritima*
ridie & ab occiduo, & præcipuè ſi paludes vicinæ ſint, *regio.*
quæ non profluunt in maria vel flumina. Nam ex ſtag-
nante aqua ſole matutino oriente frigidæ auræ vel ne-
bulç oriuntur, quæ venenatos ſpiritus paluſtriũ beſtia-
rum nebula miſtos afferunt, efficiuntq; locum peſtilẽ-
tem & præcipuè per æſtatem & autumnum: cùm æſtu-
oſa lõgè magis meridionalis plaga eſſe cernitur, quanq̃
palus omnis vitanda ſit, quæ ſemper peſſimũ virus eru *Oriẽtalis me-*
ctat, & æſtate vaporatis, hyeme autem frigidis nebulis *ridionalisq;*
caligat. Quinetiã magis calorib. culices, & infeſtis acu- *plaga.*
leis armata animalia gignit, quæ in urbem denſiſſimis
agminib. volitant, & hominibus, animalibuſq; reliquis
moleſtiſſima ſunt. Arboribus, plantis, & ſegetibus, hæ
duæ regiones optimæ habentur. Occidentalis autẽ mi- *Occidentalis*
nus eſt utilis, nam ex orto ſole tepeſcit, meridie calet, *plaga.*
veſpere verò plurimũ fervet, quib. mutationib. corpora
facilè in ægrotationem incidunt, difficiliuſq; curantur.
Septemtrionalis plaga non recipit hujuſmodi mutatio- *Septentrio.*
nes & quia firmior eſt, corpora diutius ſervat, ꝙ quidẽ
ex eſculentis quæ reconduntur, cerni licet, quæ dum
modicis feneſtellis ad ſeptentrionẽ refrigerantur, tardi-
us tabeſcunt & diutiùs durant. Nam obſonia, & poma *Obſonia.*
quæ ad calidas cœli partes ponuntur, quamprimũ cor-
rumpuntur. Nec admirandum eſt, calore ſiquidem non *Caloris vis*
modo animata, ſed ſolidiora etiam quæq; fatiſcũt. Ferri *& operatio.*
naturã duriſſimã eſſe videmus, ea nullis aliis virib. mol-
leſcit, quàm caloris, unde in fornacib. ſpiritu & calore i-
gnis calefactũ ferrum quamque formç ſpeciem accipit. *Ferrum.*

Idem tamen ſic mollefactum & candens, refrigeratum deinde, aut aqua immerſum, in priſtinam duritiem redit. Proinde non eſt admirandũ, ſi corpora humana per æſtum imbecilliora ſiunt; per hyemen verò firmiora. Aſſerunt etiam Phyſiologi corpora quædam quæ à frigidis regionibus in calidas traducuntur, durare nõ poſſe, ſed quamprimum diſſolvi. At contrà. quæ ex calidis in frigidas ſeptentrionales, non modo mutatione loci non laborant, verùm validiora ſiunt, & magis diuturna. Ariſtoteles teſtis eſt gentes quæ frigidas regiones incolunt, animo ac viribus potius abundare, quàm ingenio, & arte: earum verò corpora longè aliis proceriora cernimus, ac pulchriora. Eadem candido ſunt colore, recto & rutilo capillo, oculis verò cœſiis, abundat multo ſanguine, parum mente, viribus autem plurimum præſtãt, ferro ſine timore reſiſtunt, in ægrotationibus verò timida & imbecilla ſunt, ut Galli qui cùm proceritate corporis præſtarent, Romanum exercitum irridebant; dicentes: *In homines tantulæ ſtaturæ:* quorũ meminit Cæſar in elegantiſſimis commentariis ſuis, ubi ait: *Omnibus Gallis præ magnitudine corporum ſuorum brevitas noſtra contemptui habita eſt.* Et paulò poſt de eorũ ingenio addit. *Vt ad bella ſuſcipienda Gallorũ alacer & promptus eſt animus. ſic mollis ac minime reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt.* Parthi quoque nivales & pruinoſas terras ad aquilonem colentes, ita pugnaces atq; intrepidi ſunt, ut ſolos beatos judicent, qui fortiter in bello ceciderint, excedẽtes autem è vita in lectulis ſuis naturali morte, conviciis inſectantur ut ignavos, ac degeneres. At contra homines, qui ad meridiem naſcuntur, & qui magis ſubjecti ſunt ſolis curſibus, puſilli magis ſunt. & graciliores, colore verò fuſco, criſpo capillo, oculis nigris, cruribus repandis, atque invalidis. Hi propter ſanguinis exiguitatem, cœliq; tenuitatem, ingenio præſtant, & mente plurimum valent, quocirca celerius agnitionem rerum percipiunt, & ad conſiliorum cogitationes promptiores ſunt, ægrotant forti animo, in bello autem ingentem ignaviam prę ſe ferunt. Hæc naturæ diverſitas alia potiora, alia verò deteriora habet. Quocirca in electione loci plurimum præſtabit temperatam

Corpora humana firmiora per hyemem quam æſtatem.

Gentes frigidas regiones incolentes.

Galli Italis proceriores.

Parthorum mores.

Homines meridionales.

Regio temperata.

ratam regionem eligere, quæ neque algore rigeat, nec ſolibus nimium æſtuet.

ITALIAM REGIONVM OMNIVM temperatiſſimam. Tit. II.

Conveniunt ſcriptores complurimi temperatiſſimã regionum omniũ eſſe Italiam. Eadem, quemadmodum Jovis ſtella inter Martis ferventiſſimã, & Saturni frigidiſſimã media decurrens, temperiem à diverſitate accipit: ſic inter ſeptemtrionalẽ meridionalemq; plagam porrecta, temperatam accipit miſtionem: quocirca innumerabiles habet laudes, ut M Vitruvius ait. Nam viros gignit corporum membris, ac figura præſtantiſſimos, & qui fortitudine animi, ingenio ac diſciplina omnes gentes ſuperare poſſint. Teſtis ſit populus Romanus, qui conſilio & virtute, omnium barbarorũ ferocitatẽ domuit, quippe (ut Cicero ait) per ſe omnia melius invenit, quàm reliquæ omnes nationes, vel ab aliis accepta longè reddidit meliora, & parvo quidem tempore nationes omnes ſubegit, imperioq; totius orbis terrarũ potitus eſt. Laudant Græci ſcriptores ingenium & artem eorum qui Aſiam incolunt. Præferant licet omnib. gentibus Græcorum genus, viribus ingenio, ac fortitudine, invenient tandem Italis neutiquã eoſdem eſſe comparandos. Pleriq; eorũ Mathematici vetuſtiſſimi diutius laboraverunt radio, numeris, dimenſionib. & ſiderum curſu, ut oſtenderent perpetuã fore Græcorum gloriam. Verùm ſi diutius vixiſſent, vanitatẽ ſuarum artium dignoviſſent. Nam vix Græciã in ipſa Græcia invenire potuiſſent: & cum imperia everſa, urbes dirutas, & hominum mores adeò mutatos cernerent, ut jam omnes ludibrio contemptuíve eſſent, faterentur (opinor) virtute, excellentia animi, & doctrina imperia teneri, non ſiderum curſu diuturna eſſe, niſi confugere vellent ad ſententiam Aſtronomorum & conſultiſſimi Hipparchi, quem prædixiſſe ferunt ſedes orbium cœleſtium aliquando in contrarias partes moveri, curſus ſiderum alios futuros, tempusque fore quo cardines mundi ſuo loco moverentur. Hæc aſtrorum mutatio

Italia temperatiſſima regio. *Italia laus.* *Romani.* *Aſiatici.* *Mathematici Græcorum.* *Græcia vaſtatio.* *Hipparchi præſagium.* *Aſtrorũ mutatio.*

plerumque vitam rediguntur, ut in numero æqualium ſuorum aliquando deſcribantur. Ambitio, & honoris ſtudium, ingenium ac mores nonnunquam mutare ſolet. Nemo enim æquo animo ferre poteſt ſe cōtemptui ludibrioq; haberi, & invidiæ ſtimulis pletique juvenes excitantur. Legibus Manlium Torquatum L. Manlii fortiſſimi ampliſſimique viri filium ab ineunte ætate hebetis obtuſique ingenii extitiſſe, adeò ut à parente ruri relegatus degeret, ut qui nec privatis nec publicis functionibus utilis eſſe videretur. Is tamen paulò pòſt quaſi ignaviæ ſuæ pertæſus, & patrem reum judiciali periculo liberavit, & Latino bello ingenti totius populi Romani plauſu triumphum duxit. Quid corruptius Fabio Maxim. in adoleſcentia? At poſtquam ad majorem ętatem pervenit, nihil ei defuit, quod ad ſummum virum ſpectare poſſet: cui ob virtutis meritum Allobrogis cognomentum traditum eſt, ob ingentem Gallicam illam victoriam ductu atque auſpicio ejus partam: quod cognomen ab ejus poſteris nunquam diſceſſit. Nec tacendus eſt Themiſtocles, cujus vitæ turpitudine in deſperationem converſa, mater laqueo ſibi mortem conſcivit: major tamen deinde natu tantæ præſtantiæ extitit, ut eum Oratorum excellentiſſimus Cicero, totius Græciæ Principem appellet, nec immeritò. Afflictas namque vires Græciæ aſſumpſit, poſtquam Xerxes cum innumerabili illa claſſe Theſpiades, Plateas, & Athenas incendit, & ultor patriæ fuit, ac Medum Regem, cui vix maria ſatis erant, ut piſcatoria ſcapha trepidus in patriam rediret, compulit. Hæc Maſſilienſium conſuetudo efficit, ut minus comprobandum cenſeam, quod in quadam clariſſima noſtri temporis Republica obſervant. Ut enim primùm pueri in lucem editi ſunt, nomenque (ut religionis noſtræ eſt) accipiunt, ad Reipublicæ munera deputantur, dummodo ingenuis parentibus orti ſint, & qui partem aliquam Reipublicæ vel levi etiam affinitate attigerint. Proinde anniculi, bimi, trimi, aut adſummum quadrimi, in ea paciſſima urna cum innumerabilibus aliis commiſcentur, ex qua quidem cùm tempus comitiorum appetit, ſorte ducuntur; & ut quiſque undeviginti annos natus eſt, magiſtratui

Manlius Torquatus ſpem de ſe dubiam fecit.

Fabius Maximus.

Themiſtoclis adoleſcentia turpis.

Xerxes.

Medus Rex.

Pueri ad Reipubl. munera deputati.

giſtratui præficitur, quando id ætatis legitimum habetur. Sin verò minor eſſet, ejus nomen rurſus publico ſigillo imprimitur, inque urnam dejicitur. Atqui ſæpe ſorte accidit, ut præ multitudine nomina quorundam digniſſimorum etiam civium ad decrepitam uſq; ætatem deliteſcant: quorundam verò qui vel ignavia ac deſidia neglectui habendi ſunt, nomina adeò enatant, ut cùm primum per ætatem licet, muneribus fungantur. Ejuſmodi conſuetudo abolenda mihi videtur, nam minus eſt permittendum ſorti, expectandumque ſaltem, quoad cujus indolis futuri ſint juvenes dignoſcatur. Fieri enim per fortunam poteſt, ut nonnulli hebetis ingenii ſint, & (ut nonnunquam accidit) veſanæ mentis, aut etiam deterrimi: qui ſiquidem à magiſtratu amoveantur, notam univerſæ familiæ perpetuam inurunt, ſin munere funguntur, ludibrio contemptuique ſunt, dignitatemq; Reip. frangunt. Longè igitur melius erit tempus expectare, & hominum multorum judicio cõprobare, ratio præterea ætatis habenda eſt, ut (ſi cætera paria ſint) proferantur majores natu: annuſq; quartus & viceſimus ſit legitimus. Nemo indignantur ante id ætatis non præfici magiſtratibus, ſi id in omnibus obſervatur. Præterea indignatur etiam nemo aliquem majorem natu ſibi præferri: tum quòd major invidia eſt inter pares, tum quòd ſperat quiſque, cùm ad id ætatis acceſſerit: idem ſe aſſecuturum eſſe.

Indoles ſorti præferenda.

Magiſtratib. eligendis ætas legitima.

PVLCHRIS NOMINIBVS CIVES ESSE appellandos. Et de nominibus, prænominibus, cognominibus, & agnominibus.

Tit. VII.

Diximus nomina civium ſuo tempore recenſenda eſſe in Senatu, ut delectus haberi poſſit. Non erit in præſentia alienum de propriis nominibus diſſerere. Accedit ſiquidem ad ornamentum civitatis, cives pulchris nominibus nuncupari: turpis enim nominatio ita de dignitate aliquid detrahere videtur, ut honeſta addere: qua in re parentum diligentia in denominandis infantibus laudanda eſt, & præcipuè cũ in ea re nihil impendii

Sigonius l. de nominib. Romanorum. Et Valerius Probus.

faciant,& filios non parum ornent. Quocirca vituperandi ſunt nonnulli,qui cùm peſſime nominatos parẽtes ac majores habuerint, ab eorum nominibus nunquam diſcedere voluerunt,veluti ſi à probro &ignominia majorum poſteros fraudare nollẽt. *Propria nomina.* Propria nomina ea dicimus,quæ unamquamque perſonam ſine alterius communione ſignificant. Eadẽ varia ratione indita eſſe invenio. Sunt quidem ex Græcis nonnulli,qui non fortuitò ea dari arbitrarentur,ſed pręſagium veluti quoddam eſſe futuri eventus: quod quidem ex quibuſdam quæ ex appellativis fiunt, nituntur oſtendere. Scimus Theſei filium quadrigis fuiſſe diſcerptum: id ex ejus nomine pręſagiri volunt. *Hippolytus* Hippolytus namq; equis ſolutum ſignificat: *Priamus.* ſic & Priamus precio redemptum, & *Pentaſilea.* Pentaſilea populi lutũ,&ne res ficta à Poëtis dici poſſit *Plato.* in aliis etiam ſic uſuvenire cernimus. Plato à latitudine dicitur. Is enim latis humeris, lato atq; uberi ſermone, lata etiam humanarum divinarumq; diſciplina extitit. *Ariſtoteles.* Ariſtoteles optimum ſignificat finem,quod quidem nõ alienum à Philoſopho omnium acutiſſimo,&qui optimum bonorum malorumq; finem ſtatuit,videri poteſt. Hoc etiam ex quibuſdam Ægyptiorum nominibus aſſerere nituntur. *Oſiris.* Oſiris eorum lingua oculatum ſignificat,nec abs re id quidẽ dici poteſt. Fuit enim Rex ille, *Nomina nihil præſagiunt.* magno ingenio,magnaq; prudentia. Alii autẽ ſentiunt (quod lõgè magis verum eſſe mihi videtur) nomina futuri nihil præſagire,ſed paſſim ac fortuitò inventa eſſe. Nã non omnes Hippolyti,equis interempti,nec omnes Priami precio redempti extiterũt. Atqui apud pleraſq; gentes cernimus propria nomina non à vocabulis fieri, ſed nihil utiq; ſignificare præter eum qui ſic dicitur, ut Ninus, Boccar, & alia quamplurima. Alii per imitationem clariſſimorum virorum filios nominant,ut eorum facta imitari non pigeat, quorum nominibus nuncupa- *Nomina ſimplicia.* tur. Apud veteres nationes magna ex parte nomina ſimplicia erant,quod & Varro,& Gręcorum nonnulli ſcriptores teſtantur. *Romulus.* Unde urbis conditores Romulus & *Remus.* Remus uno tantùm nomine cenſebantur: quamvis Ro- *Duplici nomine ingenti.* mulus deinde Altellus & Quirinus cognominatus ſit. Fuerunt etiam ex Albanis duplici nomine nuncupati, ut-

ut Carpentus Silinus,& Agrippa Silinus. Fuerunt etiam ex poſterioribus Regibus ac Ducibus, ut Titus Tatius, Metius Suffetius, Numa Pompilius. Creſcente deinde imperio, Romani nobiliores quatuor penè nominibus appellabantur: & quod nomen præibat, prænomen dicebatur. Nomen verò ex familia vel majorum ſanguine dicebatur, ex quo gens cognoſcebatur, & idcirco gentilitium vocabatur, ut, Tullius ex Tulliorū familia, Cornelius ex Corneliorum, Julius ex Juliorum. Suetonius Tranquillus id verum eſſe oſtendit, his verbis: *Non Cæſare & Bibulo, ſed Iulio & Cæſare conſulibus actum ſcribebant, bis eundem præponentes nomine ac cognomine.* Quatuor nomina. Gentilitia.

Cognomen, ut Grammaticorum quidam ſentiunt, cognationis commune eſt. Sed ſi rectè inſpicimus, cognomen proprium cujuſque perſonæ erat, ut Cicero, Scipio. Agnomen autem extrinſecus ab eventu, veluti ex animo, ex corpore, ex fortuna: ut Superbus, Pius, Pertinax, ex animo. Craſſus, Pulcher, Ruffus, ex corpore. Ex fortuna, ut Aphricanus, Numidicus, Creticus. Prænomina nonnulli aſſerunt Romanos à Sabinis benevolentiæ cauſa accepiſſe, vel ab Albanis, à quibus ducebant originem: quæ quandoquidem pauca erant, ſingulis binis, vel ternis literis ſcribebantur, ut C. Cajus, Cn. Cneus, Sex. Sextus. Inventi ſunt qui quatuor illis nominibus cenſerentur, ut P. Cornelius Scipio Aphricanus. Alii tribus, ut Marcus Tullius Cicero. Gentilia nomina Varro pauca admodum fuiſſe cenſet, quibus nequaquam ſervi aut libertini vocarentur: quod quidem in prænominibus ideo non ſervari ait, quòd ad diſcenda nomina inventa fuerint. Quorum quædam à numeris fieri arbitratur, ut Quintus, Sextus, Decimus, in viris. Secunda, Tertia, Quarta, in fœminis. Vel ex aliis cauſis, ut Manius, qui mane natus eſſet: inde fit Manilius, & detracta vocali Manlius. Lucius, quòd ad ortum lucis: Poſthumus, quòd poſt patris obitum, quæ etiam prænomina mulierum antiqua fuiſſe refert Varro libro ſecundo de analogia his verbis: *Videmus enim Maniam matrem Larjū dici Luciam: Volumniam Saliorum carminibus appellari: Poſthumā à multis poſt patris mortem etiā nunc appellari.* Quædam olim prænomina vel agnomina fuerunt,

Cognomen. Agnomen. Prænom. Gen. Manius. Manilius. Manlius. Vide Cujac. obſervat.

Prænomina in cognomina mutata. fuerunt, poſtea verò mutata ſunt in cognomina, ut Poſthumus, Agrippa, Proculus, Cæſar, Opiter. Cæſar primò dictus, quòd mortua matre, & ventre cæſo natus ſit: vel (ut alii dicunt) quòd cum cæſarie ſit ortus. Alii quod oculis cæſis (quos Græco nomine glaucos appellant) ultra humanum morem viguerit. Sunt qui credant primùm Cæſarem dictum à cæſo Elephantæ, qui Cæſar Maurorum lingua dicitur. Agrippa ab ęgro partu, quòd cum labore matris educitur, non præmiſſo capite, ſed pedibus. Vopiſcus verò, qui ex duobus conceptis uno abortu ejecto, editur, nam cùm ambo oriuntur, gemini, vel geminii nuncupantur. Statius nomen ſervile fuit, ut Aulus Gellius cap. ulti. libr iiij. refert. Pleríque enim ſervi apud veteres eo nomine fuerunt. Cæcilius quoq; cui palmam comicorum Nigidius Figulus detulit, ſervus fuit, & Statius dictus eſt. Deinde verò manumiſſus id cognomentum accepit, & Cæcilius Statius vocabatur. Ejuſdem nominis origo à ſtabilitate trahitur. Fauſtus à favore. Ancus, Marcus Varro prænomen fuiſſe ait à Sabinis translatum. Valerius autem Antias Græcorum eſſe ait, & à cubito dici, qui Græcè ἄγκων appellatur, quod eam corporis partem vitioſam habuerint, Gneum ſunt qui à generando dictum putent. Alii inſigne nevi: ejus ſcriptura varia apud priſcos fuit: Nã alii Neũ, alii Gneum, alii Gneum ſcribunt, qui C. literam ponũt, antiquos ſequuntur, qui eam aliquando ſuperfluam addebant, & C. naturam pro natura dicebant. Sic & nevũ corporis inſigne Cneum appellabant, qui verò G. etiam à priſco ſcribendi more non recedunt. Cernimus enim quibuſdam G. addi dictionibus, ut gnatus, gnoſco, pro nato, noſco. Marcus à duritate dicitur. Eſt enim Marcus mallens major, inde Marculus puſillus mallens. Publii verò à pube dicuntur, vel quaſi pupilli quòd eorum pater antę diem obierit, quàm pręnomina habuerint. Quintus enim Scævola ſcripſit pueris non prius quàm togam virilem ſumerent, puellis verò non antequam nuberent, prænomina addere moris fuiſſe. Tiberii vocari cœperunt, qui ad Tiberim naſcebantur. Servii, qui mortua matre in utero ſervati erant. Ex prænominibus ac cognominibus, alia inventa ſunt aliis de cauſis dicta. Nam

Agrippa.
Proculus.
Cæſar unde dictus.
Vopiſcus.
Statius.
Cæcilius.
Fauſtus.
Antias.
Gneus.
Gneus.
G. literam addita.
Marcus.
Publios quod populo grati eſſent, dictos accepimus.
Ex Val. Prob.
Tiberii.
Servii.

Nam M. Aemilius, qui primus familię nomen dedit (ut Plutarchus ſcribit) propter ſermonis leporem, ac facundiam, quam Gręci αἱμυλίαν vocant, appellatus: Et Antonius ab Antone Herculis filio denominatus eſt, ut eidem authori placet: erat enim antiqua opinio Antoniorum familiam ab Hercule originem ducere. Habemus etiam nonnulla nomina à pecore, ut Varro in libris de re ruſtica ſcriptum riliquit, ut Porcius, Ovinius, Caprinus, Equitius, Taurus. Sic etiam ab avibus, ut merula, pavo, pica, paſſer. Columella à columine dicitur. Columen apud veteres decus, famam, ſuſtentationem ſignificat, unde columnæ etiam appellantur: ſic & majores ſervi qui aliis pręerant, columellæ vocabantur, quòd quaſi culmen aliorum eſſent. Camillum Statius Tullianus de vocabulis rerum ſcripſit Callimachum dixiſſe Tuſcos appellare Mercurium, quo vocabulo ſignificant præminiſtrum Deorum, unde Virgilius Camillam quaſi Dianæ miniſtram fecit. Pacuvius verò cùm de Medæa loqueretur: *Cœlitū Camilla ſpectata adVenis: Salve hoſpita.* Romani puellas, pueroſque nobiles inveſtes Camillas Camilloſque appellarunt flaminiumque miniſtros: & in nuptiis Camillus, qui merum ferebat dicebatur. In myſteriis divinis Samothracum diis magnis miniſter Caſmillus dicebatur. Veteres namq; S. nonnunquam interponebant, ut Varro docet, & Caſmenam pro Camœna, Caſmillum pro Camillo dicebant. S. etiam in quibuſdā propriis pro R, ponebant, ut Valeſius pro Valerio, Fuſius pro Furio. Catus (ut idem Varro ait) Sabinum eſt nomen, & acutum ſignificat: unde Catus Aelius Sextus, quòd acutus eſſet & ſagax, cognominatus fuit. Sic & cata acuta: Qui Scipio primò cognominatus fuit, puer cæcum parentē, qui ejus humero nitebatur, ducebat: proinde ab æqualibus ſuis per jocum Scipio vocari cœpit. Eſt enim Scipio, baculus quo invalidi ſenes nituntur, cujus rei teſtis eſt Plautus Comicorum facetiſſimus, apud quē ſenex ſervo minatur his verbis: *Ego te hoc Scipione lædam.* Nec caret hoc nomen Græca origine ut opinor, σκίπωνις namque baculum ſignificat, & præcipuè ſalignum, quo propter levitatem ſenes utebantur. Cornelius Ruffus decemuir, prius Sylla dictus fuit, quòd ſecundo

AEmilius. *Antonius.* *Nomina à pecore ſumta.* *Columella.* *Camillus.* *Vide Ioſ. Scalig. ad Feſtū Æneid. 11.* *Caſmillus.* *Caſmena.* *S. pro. R.* *Catus.* *Cata acuta.* *Scipio.* *Σκίπωνιν.* *Sylla.*

ſecundo Punico bello ludos Apollinares ex Sibyllinis libris dicaverit, quaſi Sibylla. Valerius Corvinus à victa Meſſana Siciliæ urbe honoris cauſa primum Meſſana, *Meſſala.* deinde mutata litera Meſſala dictus eſt. *Nero.* Nerio & detracta litera Nero, Sabinum eſt nomē, & virum fortem ſignificat. Unde ex claudiis (quos à Sabinis oriundos accepimus) qui erat egregia ac præſtanti fortitudine, *A[illegible] cognomen unde ort[illegible]* Nero appellatur. Aſinæ cognomentum in Corneliorū familia legimus, quod quidem ejuſmodi initium habuit. Cornelius, qui primus ſic appellatus eſt, vir opulentiſſimus, cum filiam magna cum dote collocaverat: verùm cum gener pecuniæ ſponſores poſceret, id ille iniquo animo ferens, aſinam pecunia onuſtam in forum adduci juſſit, & accipe, inquit, pecuniam, ne ſponſores meos aliquando appelles, quæ res quidem perpetui cognominis cauſa fuit. Rei quoq; ruſticæ diligentia aliquando nomen dedit, *Stolo.* ut Stoloni illi, cui primum ejuſmodi cognomen adhæſit. Nam cum radices fruticum arborumq;, qui ruſtico verbo ſtolones appellantur, magna diligentia evelleret, ab æqualibus ſuis Stolo cognominatus eſt, ut Varro libr. 1 de re ruſtica ſcribit. *Piſones.* Piſones à piſendo dicti ſunt, vel à piſis, *Lentuli.* ſicut lentuli à Lentibus *Fabii.* Fabii à fabis, Cicerones à ciceribus. *Cicerones.* Nam ut quiſq; leguminis aliquod genus optimè ſereret, ab eo apud priſcos nomen aſſumebat, ut ait Plinius. Sic etiam ab habitu corporis nonnulli dicti ſunt; ut Luſci quòd una luce careant, *Coclites.* hos Coclites (ut Varro ait) veteres appellarunt, quaſi oclites ab oculo. Sic Plautus in Gurgulione teſtari videtur, ubi inquit: *Eſt de Coclitum proſapia, ut arbitror.* Nam hi omnes ſunt unoculi, cum Cyclopas intelligat. *Strabones.* Strabones quoq; à vitio oculorum dicuntur. *[illegible]* Frontones ab eminentia frontis, Dentones à magnitu- *[illegible]* dine dentium, Capitones magnitudine capitis, Vari, quòd obtortis eſſent pedibus, Labeones à magnis labris, ſunt enim labra majora labia. Lepidus dicitur quaſi pelitus, ut λεπίς quæ eſt lana nitida ac terſa. Dantur etiā nonnunquam ignominiæ gratia cognomina, ut Fabio Helluoni, qui in ventrem omnia bona demerſerat, cui Gurgiti cognomen jure optimo adhæſit, ſic & Murenæ, quoniam ſumma cum aviditate murenas devoraret, ut

Lucio

Orata.
Scropha.
Varro de re ruſtica l. 2.

Lucio Oratæ quòd Oratas nunquam precio parcens magna cum voluptate manderet. Tremellio Scrophæ perjurium nomen dedit. *Eius enim ſervi ſuem vicino abegerant, & inter emptam ſub centonibus, ne ab inquirente ruſtico inveniretur, collocaverant. Eam rem cum comperiſſet Tremellius, uxori iuſſit ut recumberet. Venit in cubiculũ ruſticus ſuem quaritans: quem tali iuramento illuſit, nullam in villa ſua ſcropham eſſe, præter eam quæ in centonib. iaceret lectulumq́; monſtravit, quo fallaci iureiurando ſibi poſterisq́; cognomentum lucratus eſt.* Hæc Macrob. cap. 5. lib. 1. ſaturnalium refert. Sed Varro locupletior teſtis eſt lib. 2. de re ruſtica. Nam Tremellium Scrophum id genti ſuæ cognomentum reliquiſſe ejuſmodi hiſtoriam recenſens, facit. *Avus meus primus appellatus eſt Scropha. Nam cum quæſtor eſſet in Macedonia Licinio Nervæ prætori, relictusq́; ab eo, qui exercitui præeſſet, donec prætor rediret, hoſtes occaſionem rati victoriæ, impreſſionem in caſtra facere cœperunt, tunc avus cùm milites hortaretur, ut arma caperent atq; exilirent, dixit celeriter ſe illos ut ſcropha porcos diſiecturum, idq́; effecit. Eo enim prælio hoſtes ita fudit, ac fugavit, ut ex eo Nerva prætor Imperator appellatus ſit, avus verò cognomen invenerit, ut diceretur Scropha.*

Tremellius Scrophus.

Nerva fortitudinis eſt, proinde fortibus nonnullis viris apud antiquos adhæſit, & originem ut arbitror Græcã habet. Eſt enim νεῦρα nervus & præcipuè quo arcus tenditur & pro firmamento nervorum etiam ponitur. Sed Latini conſonantiæ gratia literas mutarunt, & ꝙ neura dicebatur nervam dicere maluerunt. Itidem in nervo. Nam & ab eadem origine ducitur, & eandem mutationem accipit. Scæva quoq; & Scævola ab optimo auſpicio dicta ſunt. Scæva enim ſiniſtra apud veteres (ut ait Varro) dicebantur, quòd quæ ſiniſtra ſunt, bona exiſtimabantur. Multa de nominibus dixi, & fortaſſe plura quàm res ipſa exigebat. Verum ſuavitate vetuſtatis illectus, vix calamum retinere valui. Sed hæc hujus rei concluſio ſit, nomina pulchriora non modò familias, verùm etiam civitatem honeſtare: à quibus qui diſcedunt, vel inurbani habendi ſunt, vel in rebus parvi impendii negligentes.

Nerva.
Nerva pro neura.
Scæva.
Scævola.
Nomina pulcra honeſtant civitatem.

PROOE-

PROOEMIUM LIBRI SEPTIMI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum.

Aſcra oppidũ Heſiodi patria.

ASCRA *oppidum non longè diſtat à Theſpia, finitimumq́; eſt Heliconi, hac patria fuit Heſiodi Poëta, loco edito ſita, ſed adeo effœti duriq́; ſoli, ut vix indigenas alere poſſit. Eam execrari videtur Heſiodus, cùm ait:*

Alcram linque pater, rus nunquam optabile, verno
Sole caret, brumaq́; riget, ſed aduritur æſtu

Seriphus inſula.

Simili ſterilitate eſt Seriphus inſula illa lapidoſa, de qua Poëtæ fabulantur illuc delatum Perſeum cum Danaë matre, cum deiectus eſſet ab Acriſio patrę. Et deinde cum caput Gorgonis Seriphiis oſtendiſſet, omnes in lapides mutatos eſſę. Hæc autem in ultionem matris Perſeum egiſſe aſſerunt, cum Polidectes eorum Rex favente populo Danaem duxiſſet invitam. Simili convicio in Seriphium cavillatus eſt Themiſtocles, cum ait, ſe nequaquam futurum nobilem ſi Seriphius eſſet, quaſi fateatur inopem miſeramq́; patriam nulla ex parte cives ſuos adiuvare, ſed potius virtutes eorum, ſiquas haberent, enervare, & obſcuros omnino redderę. Complures Athenienſes, complures etiàm Romani ſplendore patriæ illuſtres habiti ſunt, qui ſi ex obſcuriore aliquo loco oriundi eſſent, theatro virtutum ſuarum omnino caruiſſent, & nunquam rebus magnis profuiſſent, quibus laudem & gloriam conſecuti ſunt. Erit igitur optimi conſilij his qui inopem aut ſordidam patriam habent, ſedem mutare, & meliorem quærere, quò beatius degerę poſſint, & clariorem ſobolem propagare, quàmvis hoc difficile factu ſit. Quis enim æquo animo patria carere poteſt? quis facilè propinquos, affines, neceſſarioſq́; amicos deſerit? quis domeſticam conſuetudinem quis vernaculum ſermonem, quis natalis ſoli cœlum ſine mœrore & lachrimis relinquit? Gratias equidem per ingentes Deo habere poſſum, Sixte pater ſanctiſſime, quòd in ea patria mihi naſci contigerit, quæ ea omnia ſuppeditat, quæ ſatis ad benè beateq́; vivendum omni ex parte eſſe poſſunt, & in qua quiſq́; civis

Polidectes.

Themiſtoclis dictum.

Illuſtres ſplendore patriæ.

Patriæ amor.

mediocri

mediocri etiam ingenio, mediocriq; re familiari laudem ac fœlicitatem (etſi ſibi ipſi deerit) aſſequi poterit. Non indigebit externis opibus, ut ſe familiamq; ſuam optimè alat, cum omnia in agro Senenſi abundent, quæ natura mortalibus tradere conſuevit. Non exquiret adventitiam, aut tranſmarinam ſapientiam, cum muſas omnes intra pomoeria contubernales habeat, adeò ut Sena Alexandria, Tarſa, Athenis (quæ tres urbes quondam præter cæteras totius orbis terrarum, literarum ſtudia coluerunt) æmula omni ex parte videri poſſit, nec formidabit laudem ſuam intra domeſticos parietes obſcurari, cùm patria ipſa ei præbeat theatrum, ſpectaculumq; omnium maximarum rerum. ***Senam urbis laus.***

DE SITU URBIS ET REGIONIS DE LOCI opportunitate, de eligendo ſolo, agroq; qui ea omnia ſuppeditet, quæ ad vivendum ſpectant, & animalia omnia, ac plantas cum plagis, regionibusq; cæli convenire.

TIT. PRIMUS.

DE civili ſocietate pleraque diximus in ſuperioribus voluminibus complecti ſolùm quæ ad civitatem pertinent. Nam de inſtitutis Reipublicæ, de ſtudiis ac virtute civium ſatis abundè tractavimus. Nunc tempus exigit ut de regione, de urbe ac mœnibus aliquid diſſeramus. Parum ſiquidem eſſet optimum inſtituere civem, niſi urbem ei deſcriberemus, in qua ſecundum civilem virtutem degere poſſet. Nam veluti Peripatetici affirmant, ad perpetuam fœlicitatem bona animi neutiquam ſatis eſſe putantur, niſi corporis & fortunæ bona accedant. Sic nos ad beatam vitam civilem nequaquam ſatis eſſe arbitramur, populum optimè inſtitutū habere, niſi urbis ac regiones opportunitas ea ſuppeditet, quæ ad uſum tranquillæ vitæ ſatis eſſe poſſunt. Nec is ſum, qui unamquamq; urbem ſatis idoneam eſſe putem ad ſtatum optimę Reip. conſervandum: quocirca ejuſmodi eligendā eſſe arbitror, cui nihil deſit q ad bene vivendū ſpectet, vel potius novam ædificandam, ſi per fortunam, atq; opes daretur. Nam longè difficilius eſt vel ad civiles mores inveteratam civitatem redigere, vel ***Bona corporis cum animi iungenda.*** ***Urbs Reipubl. idonea.***

malè ędificatam reſtituere, atq; inſtaurare, q̃ novam ab initio inſtituere atq; ædificare. Difficile tamen eſſe arbitror, urbem inveniri cui omnia ſuppetant, quæ ad humanam vitã pertinent, & quæ ſubvectionib non aliqua ex parte indigeat ſed eam magis probabimus, quæ ſuis fructib magis aletur, minuſq; externis opibus egebit, memores ſententiæ Xenophontis Socratici, dicentis: *Nihil egere, Deorũ eſſe: quàm minimo autem proximum diis.* Nec Seres illi, quos tãtopere laudãt Coſmographi, beatoſque eſſe prædicant, omnib. (ut arbitror) rebus affluunt, licet cum voluptate degant, perpetua pace cum finitimis fruantur, cœli aëriſq; temperiem habeant ſaluberrimam, & ſilvis abundent, quarum ex arborib. ſericum veli⁹ deducant. ad uſum Principiũ ac purpuratorũ: Terraq; eis adeò ferilis ſit ut nulla ſatione nulliſq; ſationib. adiuta, ſola naturę benignitate fruges ac fructus afferat, quib. ſe indigenæ alere poſſint, & vicinis etiam cõmodare. Sed puto eos aliquando externas opes deſiderare, & aduectiones peregrinorum non ſemper reſpuere. Marci igitur Porcii Catonis ſententia fundamẽta urbis noſtræ jacere poterit, qui duo pręcipuè conſideranda ducit in emendo agro. *ſalubritatem cœli, & loci ubertatem:* quorũ ſi alterum deſſet, agrum nequaquam colendum eſſe cenſet, nec injuria: nam qui fundum infœcundi ſoli mercatur, paupertatem ac perpetuum laborem ſibi poſteriſque comparat: qui verò peſtilentis cœli, ægrotationẽ aſſiduam, intempeſtivam ſenectutem, ac præcipitem mortẽ. Veſanæ enim mentis eſſet, & marinas ad aquas, ac gentiles ille omnino deducendus, qui feraciſſimi ſoli culturam agere vellet, ubi de valetudine ac vita ſemper ambigendum eſſet: & alia ex parte parum ſaperet, qui ſteriles glebas ad aſpectum ſaluberrimi cœli ſemper verteret, ubi perpetuò eſurire neceſſe eſſet. Non enim parum eſſet ad beatè vivendum ſoli fertilitas, quocirca Arabes fœlices cognominantur, quòd frugibus, fœtibus, palmite, odorumque ſuavitate prædivites ſint. Et Cyprum Veneri dilectam Poëtæ canunt: quia benigna rerum omnium parens natura) quæ Veneris nomine priſcis ſeculis nuncupabatur) mirũ in modũ ei indulſit. Cyprus enim tanta tamque multiplici fertilitate rerum omnium

Xenophontis dictum.

Seres qua felicitate praditi.

Catonis praceptum.

Agri emptorẽ quid conſiderare oporteat

Arabia felix.

Cyprus inſula.

omnium præſtat, ut nullis externis opibus aut fructiones indigeat, & ſola ferè indigenis rebus alatur: quod quidem paucis admodum inſulis aut regionibus accidit: pleraq; enim omnes plurib. rebus indigent, & paucioríb. abundant. Si votis verò noſtris fortuna arriſerit, & principio urbem conſtituere poſſimus, electio loci ſaluberrimi primò habenda eſt. Is erit editus. Nam planices rarò omni ex parte tuta invenitur, convallis verò nebuloſa eſt, & noxia. Ea verò regiones cœli neq; æſtuoſas ſpectabit neq; nimiū frigidas ac pruinoſas, ſed temperatas, ad orientem vel ad meridiem vergentes, niſi ſit regio maritima: ea noxios flatus plerunq; habet à meridie & ab occiduo, & præcipuè ſi paludes vicinæ ſint, quæ non profluunt in maria vel flumina. Nam ex ſtagnante aqua ſole matutino oriente frigidæ auræ vel nebulę oriuntur, quæ venenatos ſpiritus paluſtriū beſtiarum nebula miſtos afferunt, efficiuntq; locum peſtilētem & præcipuè per æſtatem & autumnum: cùm æſtuoſa lōgè magis meridionalis plaga eſſe cernitur, quanq̃ palus omnis vitanda ſit, quæ ſemper peſſimū virus eru ctat, & æſtate vaporatis, hyeme autem frigidis nebulis caligat. Quinetiā magis calorib. culices, & infeſtis aculeis armata animalia gignit, quæ in urbem denſiſſimis agminib. volitant, & hominibus, animalibuſq; reliquis moleſtiſſima ſunt. Arboribus, plantis, & ſegetibus, hæ duæ regiones optimæ habentur. Occidentalis autē minus eſt utilis, nam ex orto ſole tepeſcit, meridie calet, veſpere verò plurimū fervet, quib. mutationib. corpora facilè in ægrotationem incidunt, difficiliuſq; curantur. Septentrionalis plaga non recipit hujuſmodi mutationes & quia firmior eſt, corpora diutius ſervat, ꝙ quidē ex eſculentis quæ reconduntur, cerni licet, quæ dum modicis feneſtellis ad ſeptentrionē refrigerantur, tardius tabeſcunt & diutiùs durant. Nam obſonia, & poma quæ ad calidas cœli partes ponuntur, quamprimū corrumpuntur. Nec admirandum eſt, calore ſiquidem non modo animata, ſed ſolidiora etiam quæq; fatiſcūt. Ferri naturā duriſſimā eſſe videmus, ea nullis aliis virib. molleſcit, quàm caloris, unde in fornacib. ſpiritu & calore ignis calefactū ferrum quamque formę ſpeciem accipit.

Locus urbis condēda qualis eligendus.

Maritima regio.

Oriētalis meridionaliſq; plaga.

Occidentalis plaga.

Septentrio.

Obſonia.

Caloris vis & operatio.

Ferrum.

ratam regionem eligere, quæ neque algore rigeat, nec ſolibus nimium æſtuet.

ITALIAM REGIONVM OMNIVM temperatiſsimam. Tit. II.

Conveniunt ſcriptores complurimi temperatiſſimā regionum omniū eſſe Italiam. Eadem, quemadmodum Jovis ſtella inter Martis ferventiſſimā, & Saturni frigidiſſimā media decurrens, temperiem à diverſitate accipit: ſic inter ſeptemtrionalē meridionalemq; plagam porrecta, temperatam accipit miſtionem: quocirca innumerabiles habet laudes, ut M. Vitruvius ait. Nam viros gignit corporum membris, ac figura præſtantiſſimos, & qui fortitudine animi, ingenio ac diſciplina omnes gentes ſuperare poſſint. Teſtis ſit populus Romanus, qui conſilio & virtute, omnium barbarorū ferocitatē domuit, quippe (ut Cicero ait) per ſe omnia melius invenit, quàm reliquæ omnes nationes, vel ab aliis accepta longè reddidit meliora, & parvo quidem tempore nationes omnes ſubegit, imperioq; totius orbis terrarū potitus eſt. Laudant Græci ſcriptores ingenium & artem eorum qui Aſiam incolunt. Præferant licet omnib. gentibus Græcorum genus, viribus ingenio, ac fortitudine, invenient tandem Italis neutiquā eoſdem eſſe comparandos. Pleriq; eorū Mathematici vetuſtiſſimi diutius laboraverunt radio, numeris, dimenſionib. & ſiderum curſu, ut oſtenderent perpetuā fore Græcorum gloriam. Verùm ſi diutius vixiſſent, vanitatē ſuarum artium dignoviſſent. Nam vix Græciā in ipſa Græcia invenire potuiſſent: & cum imperia everſa, urbes dirutas, & hominum mores adeò mutatos cernerent, ut jam omnes ludibrio contemptuive eſſent, faterentur (opinor) virtute, excellentia animi, & doctrina imperia teneri, non ſiderum curſu diuturna eſſe, niſi confugere vellent ad ſententiam Aſtronomorum & conſ. kiſſimi Hipparchi, quem prædixiſſe ferunt ſedes orbium cœleſtium aliquando in contrarias partes moveri, curſus ſiderum alios futuros, tempusque fore quo cardines mundi ſuo loco moverentur. Hæc aſtrorum mutatio

Italia temperatiſsima regio.

Italia laus.

Romani.

Aſiatici.

Mathematici Græcorum.

Græcia vaſtatio.

Hipparchi præſagium.

Aſtrorū mutatio.

fortunas fortaſſe hominum ac locorum potuit variare. Sed redeat unde digreſſa eſt oratio. Magna diligentia adhibenda eſt in eligendò loco, in quo urbem ædificare volumus. Et primùm quidem ratio cœli habenda eſt. Videmus namq; urbes quamplurimas ſola aëris inclementia deſertas deſtitutasq; eſſe. Populonia ad oram noſtri maris, ubertate ſoli & loci opportunitate quondam urbs fuit peregregia, & ut ex dirutis mœnibus adhuc cernere poſſumus, magnam populi frequentiam habuit. Verùm cum per æſtatem & autumnum aſſidua peſtilentia laboraret, in vicina loca ſalubrioris cœli, patria deſtituta, coloni exierunt, aliaq; oppida ædificarunt, ne perpetuis febribus laborarent. Salapia vetuſtiſſimum Apuliæ oppidum, quod alii à Diomede, cum à Trojano bello rediret, conditum fuiſſe tradunt, alii ab Helpia Rhodio duce clariſſimo, propter cœli inclementiam incolas habebat ſinguliis penè annis gravi ægrotatione laborantes. Hi conſilium inierunt de mutandis ſedibus, oratoresq; ad Senatum populumq; Rhodium miſerunt, ut eorum valetudini conſulerent, res ex ſenatusconſulto Marco Goſtilio demandata eſt, ut is idoneum locum ad mœnia transferenda quæreret: quod quidem effecit, quæſitisq; rationibus ſumma diligentia, ſecundum mare, ſalubrem locum eis tradidit, ut oppidum transferrent & mœnia conſtituerent, quo effecto locum in mari aperiri juſſit, portumq; effodi: quocirca Salapini à veteri oppido quatuor millibus paſſuum progreſſi, locum ſalubrem habuerunt. Ejuſmodi exempla nos monent, ut loca non paulò poſt pœnitenda eligamus, quæ quidem non ſine magna difficultate, ingentiq; impenſa commutantur, aut deſtituuntur.

Cœli ratio.

Populonia, peſtilentia affecta.

Salapia ob aſſiduam incolarum ægrotatione transl ata.

DE VENTIS ET EORUM REgionibus, ac nominibus.

TIT. III.

Venti qui ſalubres.

VEntorum flabra hac in re vel in primis animadvertenda ſunt. Nam ſicut deterrima ſunt auſtralia, & ſecundum illa, quæ ad æſtivum occidentem flant, ſic tutiora orientalia, & ſeptentrionalia longè ſalubriora.

Videa-

Videndū igitur erit ne regio obnoxia ſit noxiis illis flatibus, quibus ſi oppoſitos habuerit mõtes, longè tutior ſalubriorq; erit. Ventorum rationem ut cives intelligant non modò ad navigandi uſum, verum ad corporis quoq; ſanitatem, optimum factū eſſe arbitror. Qua in re, Athenienſium exemplo uti non erit alienum, & præcipuè cùm civitas illa domicilium fuerit muſarum, & omnium diſciplinarum ſedes. In ea urbe publico conſilio Andronicus Cyrrheſtes, aſtronomus peregregius, & architectus excellentiſſimus marmòream turrim erexit. Eam octogonam eſſe voluerunt, quoniam totidem ventorum diverſos flatus eſſe putabant. Planicies, quæ mediæ erant inter angulos ſingulæ quæq; ſculptas imagines ſingulorū ventorum habebant contra cujusq; flatum. In turris verò apice metam marmoreā ſtatuit Andronicus, ſuper quam æreum Tritonem magna arte fuſum collocavit, tali libramento, ut vento circumageretur, conſiſteretq; ſupra imaginem flantis venti, indicemq; virgam, vel (ut alii dicunt) tubam prætenderet. Hæc præclatiſſimorum civium ſolertia magnam præ ſe utilitatem ferebat. Poterat enim quiſq; ſic & bonæ valetudinis, & fœlicis navigationis rationem quocunque tempore habere. Hæ octo ventorum imagines ea induſtria deſcriptæ erant, ut quæq; ſuam regionem ſpectaret, ventumq; qui inde flaret, oſtenderet. Ab oriente enim æquinoctiali Subſolani, ſive (ut alii appellant) Solani erat imago, à meridie autem auſtri, ab occidente verò æquinoctiali Favonii, à ſeptentrionali autem plaga Septentrionis: hi enim quatuor Philoſophorum omniū conſenſu principales venti habentur. Quatuor deinde reliqui medii inter hos, ſuas etiam habebant imagines. Nam inter Solanum & auſtrum ab oriente hyberno Eurus erat, inter Auſtrum & Favonium ab occidente itidem hyberno Aphricus: inter Favonium & Septentrionem erat Corus, quem priſci Caurum appellarunt: inter Septentrionem verò & Solanum Aquilo. Hæc deſcriptio in civitate omnium doctiſſima, oſtendit eo tempore pleroſque philoſophorum exiſtimaſſe, ventos duntaxat octo numero extitiſſe: ſed Ægyptii, Phœnices, & Græci alii complures duodecim

Ventorum ratio indaganda.

Vitru. lib. 1. cap. 6.

Turris Andronici octogona.

Triton mobilis.

Ventorū nomina, & regiones.

Subſolanus.

Auſter.

Favonius.

Septentrio.

Eurus.

Aphricus.

Corus.

Aquilo.

Duodecim ventorum nomina. ventos eſſe exiſtimant. Nam inter quatuor illos principales, octo intermedios eſſe volunt: dicunt Subſolanũ à latere dextro Vulturnum, à lævo autem Eurum habere Auſtrum à dextro Euronotum, à dextro Zephyrũ, à lævo Corum: Septentrionem à dextro Circium, à ſiniſtro Aquilonem. *Venti qui noxii.* In ventis verò hoc ſervandum eſt, noxios omnes eſſe, qui per paludes, ſtagna, aut æſtuoſas Syrtes flant. alioqui verò cœli ac regionis ſuæ naturam ſapiunt. In ædificiis quoq; ventorum ratio habenda eſt. *Peſtilentia quomodo vitanda.* Varro cap. 4. lib. 1. de agricultura de ſeipſo verba hujuſmodi protulit: *Non hic Varro noſter, cùm Corcyræ eſſet exercitus ac claſſis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis ac funeribus, immiſſo feneſtris novis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuaq; permutata, cæteraq; eius generis diligentia ſuos comites, ac familiam incolumes reduxit?* *Ædificia ubi optima.* Laudat idem ſcriptor ædificia ſita ad ortum æquinoctialem, quia æſtate umbram habent, hyeme autem ſolem: & loco edito edificari jubet. Nam facilius, noxium quodcunq; infertur, diſcutitur à ventis, & quod à ſole tota die illuſtratur ſalubrius eſt. Et ſi beſtiolæ volucres inferuntur, aut quamprimum efflantur, aut aritudine citò pereunt.

DE VBERTATE SOLI ELIGENDA.

TIT. IV.

Varro, de re ruſt. Iſid & Plin. lib. 18. cap. 34. SEcundum cœli clementiã ſoli ubertas neceſſaria eſt, illa enim ſalubritatem, hæc autẽ alimoniam mortalibus præbet, & una ab altera nequaquam ſeparanda eſt. *M. Attilii Reguli ſententia.* Marci Attilii Reguli ſententiam fuiſſe L. Columella prodit, *agrum ſicuti nec fœcundiſſimi quidem ſoli, cùm ſit inſalubris cœli, eſſe colendum: ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimi ſit.* Diligenter igitur qui locum idoneum eligére vult, ſcrutabitur, ut fœcunda ac læta ſit terra, ex qua populum alere vult, ut quæ facilè excolatur, fermenteturq; *Terra quomodo ſcrutanda.* ubi altè effoditur, & reſolvatur atq; in pulverem fatiſcat, & præcipuè per ſerenam hyemem ac per æſtuoſos calores: ea namque ubi ſicca, denſa, & macilenta eſt, ſive exercetur aſſiduo labore, ſive ceſſet colono omnino pœnitenda eſt, & veluti peſtilens eſſet, omnino refu-

refugienda. Nam illa ægrotationem ac mortem præſtat, hæc verò ſquallorem, & teterrimam mortis comitem famem, ubi fœcunditas non apparet, ſed omni humore exhauſta eſt. Cato novem diſcriminibus bonum agrum dividit. Primam partem eſſe vult, ubi vineæ eſſe poſſint bono & multo vino. Secundam ubi hortus irriguus. Tertiam, ubi ſalicta. Quartam, ubi oliveta. Quintam, ubi pratum. Sextam, ubi campus frumentarius. Septimam, ubi cædua ſilva Octavam, ubi arbuſtum. Nonam, ubi glandaria ſilva. Sed hoc (ut omnia conveniant) optandum eſt: bonus tamen erit ager, qui ex his plura habebit. Sed ſi votis noſtris Deus arriſerit, bene diſpoſita erit regio, ſi parte campeſtri jacebit, parte alia collibus attolletur molliter devexis ad orientem ac meridiem. Partes relinquendæ ſunt juxta amnes & rivos paſcuis, quibus armenta ac greges aluntur. Ex his opportunè aſſurgunt colles virgultis ac ſilvis. Opaci Campi longè majorem partem ac ubertatem frugum relinquere debemus. Ager namque frumentarius diverſas habet ſationes, variaſque culturas. In eo ſiquidem eſt arvum quod aratum eſt, necdum ſatum. Eſt ſeges, quæ tunc dicitur, cùm arata ſataq; eſt terra. Eſt novale quod ut renovetur alternis annis relinquitur. Eſt etiam reſtibilis, quæ ſingulis quibuſq; annis ſeritur: & quod feraciſſima lætiſſimaq; ſit, reſtibilis dicitur, reſtat enim aſſiduis laboribus. Proximè hanc partē prata erunt, quibus ſecundas partes in agricultura veteres Romani tradiderunt, nomenque ab eo deductum putant, quod pratum protinus paratum ſit, nec magnum laborem deſideret: cui M. Cato multas affert laudes, quòd nulla vel minima admodum impenſa indigeat, quòd parvo labore ſervetur, quod nullis tempeſtatibus obnoxium, quòd ſingulis annis & pabulo & fœno fructum reddit. Pratum cùm exoleſcit, ſegniuſq; herbam emittit, frumenti cauſa excolitur. Nam poſt longam deſidiam lætas admodum ſegetes reddit. Juxta etiam rivos bene collocātur prata, & pone illa ſalicta & arundineta ad vinearum pedamenta alioſq; ruſticos uſus. Collium qui eminent aliquantulum, alii arboribus vacui ſint, ut aprici undiq; ſolem accipiant, & frumento

Catonis novem diſcrimina boni agri.

Regio benè diſpoſita.

Arvum. *Seges.* *Novale.* *Reſtibilis.* *Prata.*

Pratarum ſitus.

Colles.

ſervantur. Nam ubi molliſſimè devexi ſunt, optimum frumentum faciunt, & ubi per adverſam tempeſtatem ingentemq; pluviam planities agricolam fallit, ejus labores rarò defraudant. *Ortus.* Alii verò colles celſiores, arbuſtis, olivetis, vinetis, aliiſque arboribus veſtiantur, quæ optimæ ſpectant ſolis ortum. *Meridies.* Deinde meridiem, quamvis Tremellius Scropha etiam occaſum laudet, quem Vergilius fugiendum præcipit, cum ait: *Néve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem.* *Occaſus.* Eſſe tamen poteſt, ut in quibuſdam regionibus occaſus viribus utilis ſit, ſicuti *Septentrio.* in quibuſdam aliis Septentrio, quem Democritus Abderites, & Mago Carthaginenſis vinetis idoneum eſſe putant.

DE SILVA. TIT. V.

Silva quadrifariam dividitur. SILVA ſi nobis ex voto contingat, optabimus in collibus ac vallibus non longè à paſcuis, eritq; uſui ut plurima ſit, humanam namque vitam omnibus ferè in rebus adjuvat, adeò ut ſecundum ſegetem optanda ſit, niſi elemento ignis carere volumus. Ea quadrifariam diſtributa eſſe debet, in ſaltus, nemora, ſilvam cæduam, & materiariam. *Saltus.* Saltus appellarunt veteres, in quibus frutices, virgulta, & minores arbuſtulæ ad uſum pecoris inter herbas paſſim oriuntur, in illis utiles ſunt myricæ, arbuti, cythiſi, dumi, lentiſci, ſalices, & calami ſilveſtres, & præcipuè hiberno tempore: nam minus à nivibus peſſundantur. *Myrteta.* Myrteta etiam utilia eſſent, non modò pecori verum coriariis. Scrota enim illis foliis præcipuè molliuntur. *Iuniperi.* Juniperi baccis ſuis hybernas volucres nutriunt, quibus etiam capones ſaginati elegantiores menſas noſtro tempore adjuvant. Ligna etiam igni admota odoratum fumum mittunt, & ſaluberrimum per æſtatem ad omnes noxios flatus pellendos. *Nemora.* Nemora ſilvæ ſunt majores, in quibus arbores proveniunt, quæ baccas habent aut glandes, aut caſtaneas ſuillo pecori utiles admodum, & ſilveſtribus animalibus, quæ propter venationis uſum non injucunda ſunt, nec civibus reſpuenda. *Venatio.* Venatio robuſtiores juvenes reddit, deſidiam, ignaviamq; umbratilem tollit, & populum

promo-

promptiorem alacrioremque ad rem bellicam præſtat. Nemus Græcum eſt nomen, & à paſcendo ducit originem, νέμω enim paſco eſt, quocirca non poſſum non admirari, quoſdam noſtri temporis nemora ſilvas manufactas opinari, & voluptatis duntaxat gratia inventas, & præcipuè cùm non modò verbi origo, ſed Vergiliana proprietas illa in ore penè omnium ſit, cùm ait: *Nemus unde dictum.* *ÆNeid. 4.*

Venatum ÆNeas, unaq; miſerrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiisq; retexerit orbem.

Non enim ex ſilvis voluptatis gratia conſitis deſcendunt feræ illæ, quas paulò pòſt Aſcanius mediis in vallibus optare inducitur à poëta, cum ait.

Spum antemq; dari pecora inter inertia votis *Ibidem.*
Optat aprum, aut fulvum deſcendere montem leonē.

Optima erunt nemora in quibus glandiferæ arbores fuerint complures. Hæ ſunt quercus, ilex, fagus, æſculus, ſuber, robor, & cerrus. Dulciſſimas omnium glandium eſſe faginas Plinius refert cap. 5. libr. 16 ut quibus obſeſſos homines duraſſe in oppido Chio aſſerit, teſtemq; ejus hiſtoriæ Cornelium Alexandrum inducit. Unde Græca interpretatione, quod eſui glandem pariat, à comedendo fagus dictus, φάγω ſiquidem comedo eſt: hanc fageam glandem, qui de agricultura ſcripſerūt, ſuem optime alere dicunt, eamque alacriorem facere, & carnem levem, & coctibilem, nec admirandum eſt: ſapor ori ſiquidem caſtaneæ ſimilis, echino tegitur, & dulcedinem non parvam habet. Ejuſdem arboris materiam celeriter propter humoris raritatem in ædificiis marceſcere Vitruvius ſcribit. Ex pulpa tamen tranſverſos pectines fieri legimus, & vaſa etiam, quibus honor apud antiquos fuit. Nam Marcus Curius juravit ex præda nihil attigiſſe præter guttum fagineū, quo ſacrificaret. Quernea verò glans graviſſima eſt, proinde pecus reddit longe majoris ponderis, & ſalſamenta ejus Et pręcipuè pernæ fumo duratæ longè magis diuturnæ ſunt. Ejus robor cum in fabricis terra obruitur, perpetuum eſt. Ferreos clavos parvo tēpore rubigine conficit, idcirco in nivibus minus utile habetur, vel ſi quādo invehitur, æreis clavis tranſfigendum erit, *Arbores glandiferæ.* *Fagina.* *Fagus unde dicatur.* *Caro ſuilla.* *Pulpa.* *Marcus Curius.* *Quernea glandes.*

qui

Ilex,

qui nulla ærugine conſumuntur. Ilex minutiſſimas habet glandes. Suem reddunt anguſtã, n tidam, ſtrigoſam ac ponderoſam. Lignum duriſſimum eſt, & magni ponderis, inutile potius, quam trabibus utile. Hæc carbos

Præneſtinus mons.

Græcis dicitur πρῖνος, & tanti fuit ut nomen Præneſtino monti ob ejus abundantiam dederit, etiam urbi Prçneſtinæ. Plutarchus in Parallelis ad fin. teſtem facit Ari-

Telegonus Vlyſſis filius. Plutarchi codex Latinus factus, habet pini ramulis.

ſtoclem, 3. rerum Italicarum libro, Telegonum Ulyſſis & Circes filium nomen urbi ab ejuſmodi eventu tradidiſſe. Nam cùm ad inveſtigandum patrem dimiſſus eſſet, Deorum reſponſis commonefactus eſt, ut eo loci urbem conderet, ubi ruſticos coronatos ſaltantes cerneret. Is in Italiam profectus, ilicis ramis coronatos colonos vidit, memorque oraculi urbem condidit, & à coronæ fronde Priniſtum (quod mox dedignato nomine Præneſte factum eſt) appellavit. Hac mente ductus Strabo Cretenſis lib. 5. ſcribit: *Præneſte quandam Polyſtephanon vocari, hoc eſt multarum coronarum.* Hanc opinionem Virgilius in 7. Æneidos nequaquam ſequitur:

Cæculus Vulcani filius.

ſed Cæculum Vulcani filium eam condidiſſe aſſerit, his verſibus.

Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia Regem,
Inventumq́ focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus: hunc legio latè comitatur agreſtis.

Sed harum opinionum utra verior ſit, nihil ad nos attinet, qui de ilice non de urbis origine loquimur.

Æſculus.

Æſculus paucas & armatas ramis glandes habet, non diſſimiles iligneis. Ejus lignum temperatiſſimum eſſe dicitur & in ędificiis utilitatem & gratiam habet.

Suber.

Suberis glans cum iligna ſimilitudinem tenet, durior tamen aliquantulum eſt, & proinde ſerius decutienda. Ejus lignum (præterquam igni ubi delibratum ſit) utile eſt. Cortex verò pro pro fructu habetur, plurimis enim rebus utilis eſt, & præcipuè amphorarum vaſorumq́ue operculis atque obturamentis. Calceis quondam muliebribus

Cortices.

adhibebant, quos cortices per irriſionem appellabant, nunc autem etiam viri ſuberatis crepidis utuntur.

Natandi ratio.

Natandi uſum pueri apud veteres corticibus ad utrunque latus delegatis ſine periculo ediſcebant, quoad aquæ

uſum

uſum optimè ballerent. Robur ligno & glande paululum quippiam à quercu differt, adeò ut utrunq; lignum robor appelletur, cùm foliis tantum aliquid interſit, vix que ruſticis ipſis differentia ſatis nota ſit. Cercus glandem habet reliquis majorem, quæ non ut reliquæ vermiculatum habet calicem, verum echinatum ſicut caſtanea: in ædificiis ejus lignum habetur inutile, cito enim marceſcit. Nucem caſtaneæ in nemoribus utilem eſſe nemo inficiari poteſt. Prodeſt autem non modò pecori, quod optimè alat, ſed univerſæ familiæ. Sunt qui ex ea cratibus ad fumum exiccata, ac deinde in priſtino contuſa, non modò panem, ſed pultem etiam conficiant, quæ primo die antequam obdureſcat, ſine faſtidio ſumitur. Hæc nux echinato calice munita eſt, adeò ut vix illæſis manibus educi poſſit. Idcirco conſuevere ruſtici eam in ſcrobibus terræ aliquot diebus defodere, quoad hiantes echini ac marceſcentes nucem è calice emittantur. Nam ex ſingulo quoque duæ aut tres caſtaneæ educuntur. Ejus arbor ad proceritatem magnā creſcit, & penè omnibus in rebus ædificiis utilis eſt, & ex ea amphoræ optimè fiunt, & vinari oleriaque vaſa omnia: hanc noſtri temporis lignarii fabri arborum reginam appellant, quòd ſingulis penè uſibus optima habeatur, quocirca non modò in nemore propter fructum, verùm in ſilva materiaria propter lignum præcipua habenda eſt. Quam neceſſarius ſit ignis non modò ad fovendam mortalium vitam, ſed ad omnes penè uſus, facile quivis judicare poteſt. Idcirco peſſima eſſet electio loci qui aut à ſilva longius diſtaret, aut omnino careret. Legimus obſeſſas urbes, & temporibus noſtris vidimus præ lignorum inopia ad deditionem eſſe compulſas, & inter ſevera inſtituta veteris militiæ lixas, & calones, ſervos videlicet qui aquam ac ligna miniſtrabant publicum ſtipendium meruiſſe. Eligenda igitur erit regio, quæ ſilvam cæduam habeat plurimam. Ea ſic diſtribuenda eſt, ut ſingulis ſeptenniis ea pars cædatur, quæ ſatis ſit univerſo populo. Cæſa namque ſeptennio indiget antequam ex ceſpitibus frutices ac ſurculi rurſus adoleſcant, ut cædantur. Idcirco hanc veteres ſilvam cæduam appellarunt, ut Cajus Jureconſultus de verbo-

Robur.

Cercus.

Nux caſtaneæ, ejuſque uſus.

Arboris caſtaneæ ligna.

Regina arborum.

Ignis uſus per neceſſarius.

Vrbes inopia lignorum expugnatæ.

Cæſa.

Silva cædua quæ.

verborum ſignificatione ſcripſit,quæ in hoc haberetur ut cæderetur. Servius tamen Sulpitius ait eam eſſe ſilvam cæduam, quæ ſuccisa turſus ex ſtipitibus aut radicib. renaſceretur. Silveſtres arbores omnes vulgò utiles ſunt, ſed ſolidiores longè meliores. Optima ergo etit

Quercus. quercus,quæ majoris potentiæ ignem efficit,cujuſque

Carbo quernens. pruna magis candet,diutinſque viget. Querneus præterea carbo ærariorum officinis idoneus eſt, quoniam deficiente follium flatu protinus emoriens ſæpius accenditur. Querneus deinde cinis ad familiarem uſum

Cinis & Lixivia ex quercu optimus eſt. Lixiviam enim meliorem facit, qua quidem lintea minus conteruntur, & candidiora nitidioraque redduntur.

Cerrus. Cerrus quamprimum uritur: ejus prunæ minus candent, & ejus cinere lixivia ducitur, quę diutius concreta oleoq; miſta Saxavem efficit purgãdis pannis aliiſq; rebus utilem admodum.

Picea. Picea quibuſdam in montibus valde creſcit,frigora amat,& propter ejus reſinam, quæ pinguis eſt, magnum concitat incendium. Hanc quia religionis gratia veteres conſe-

Arbor feralis & infelix. crabant,libenter alebant, eamq; feralem arborem eſſe dicebant:foribuſq;(ut cypariſſum)mortui indicio prę-figebant,quòd diis manibus eam dicatam eſſe arbitrarentur,cùm aliis quibuſdam quas infœlices arbores appellabant,ut altercum, ſagmen, filicem, ficum, atram, actifolium,rubum,ſentes. Nam quercum,æſculum,ilicem, fagum, corylum & album ficum diis ſuperis conſecratas putabant, & proinde fœlices arbores eas appellabant. Eſt utilis & decora in ſilvis in quibus prove-

Teda. nit Teda arbor liquore ac pingui ſucco abundans, quæ puriorem flammam reddit, & cæreis funeralibus non diſſimilem:eã grata habebatur in conviviis, & in ſacris, quam mares ſolùm præferebant,piaculumque habeba-

Taxus mortifera. tur ſi fœmina eam attigiſſet. Taxus igni admota periculoſa eſt, ejus fumus vertiginem capitis facit, & lippitudinem oculorum. Ea arbor triſtis eſt, minimeque viret,baccas in Hiſpania habet veneficas. Compertum in Gallia(ait Plinius cap.10.lib.16.) ut vaſa vinaria ex ea facta mortifera quamprimum fuerint hominibus. Aſſeritque eam in Arcadia tam præſentis eſſe veneni, ut ſi qui dormiant ſub ea, cibumvé capiant, confeſtim moriantur.

riantur. Sunt qui toxica venena quibus ſagittę imbuuntur, hinc appellata eſſe arbitrantur. Ejus flores apibus noxios eſſe Vergilius refert, cùm ait: *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.* Hæc igitur è ſilvis non modò excidenda, ſed avellenda eſt, quando prodeſt nunquam, obeſt autem ſæpenumero. *Toxica.*

Silva quæ materiam ædificiis navigiiſq; præſtat diligentius aſſervanda eſt, emundandaque ſingulis annis à ſentibus ac vepribus, ne novis ſurculis arbuſculiſque creſcentibus impedimento ſint, quo minus proceritatem ſuam abſolvant, nevé tortuoſæ fiant, inanes aut flaccidæ. Solidiores longeque proceriores arbores fiunt in montanis, quàm in paluſtribus locis: quamvis illæ tardius, hæ autem celerius creſcant. Humor ille aquatilis nimis nodoſa robora alit, idcirco faciliùs dolantur, dentataque ſerra celerius ſecantur, ſuntq; minoris ponderis: firmiora tamen ſunt illa quæ æditis locis naſcuntur, tum quòd ſerius excreverunt, tum quòd humoris minus habent. Ejuſmodi ſilva ſeptentrionalem, orientalemque plagam optimè ſpectabit. Arbores enim matutino ſole confotæ, & pruinis ſicciotibuſque illis ventis obduratæ perpetuæ fiunt, dummodo opportuno tempore cædantur. Materies optimè cæditur ab æquinoctio autumnali uſque ad Calendas Januarias, ut quibuſdam placet. M. tamen Vitruvius à primo autumno eam cædi vult, uſque ad tempus quo incipiunt flare favonii. Ubi enim ver annum aperit, arbores prægnantes fiunt, vireſque omnes in frondes ac baccas effundunt, proinde inanes exhauſtæque ſunt, veluti muliebria corpora, quæ gravida, tenuiora imbecillioraque eſſe cernuntur. Deinde cùm ad partum venerunt, invalida effœtaq; aliquandiu fiunt, donec vires per alimenta colliguntur: ſic arbores cũ flagella ac folia tenuiora habent, ac deinceps dum fructus nutriũt immaturas, minus ſolidæ ſunt: verùm cùm per autumnum poma vel baccæ decutiuntur, & folia decidunt, radices integrum ſuccũ in ſe recipiunt, & ſic in ſuam ſoliditatem redeunt, & præcipuè flantibus ſeptentrionalibus ventis, qui hyberni aëris vires augent, materiamque ſolidiorem ac tempeſtivam

Silva ædificiis ligna præſtãs.

Arbores ſolidiores ubi creſcant.

Silva cadua quo tempore cadi debet.

Arbor prægnantes.

Arbor quomodo tam caſa ædificiis idonea reddẽda. peſtivam magis reddunt. Sunt qui opinentur arborem quamprimum ſecuribus decutiendam, ſternendamque eſſe, mox ſub tecto, loco tamen aperto à ventis erigendam. Alii ſub dio tollendam, ſuſpendendamvé aſſerunt, ut mutationibus cœli conſueſcat, quoad humor omnis exhauriatur. Alii tantùm delibrandum cenſent, ne earie exedatur, humique mutulis ſuppoſitis relinquendam. Veteres tamen architecti non ſtatim ſternendas arbores cenſent, ſed eas caſtrari jubent, donec omnis ſuccus defluat. *Arbores caſtrari.* Hanc rationem præter cæteros omnes ſcriptores Vitruvius laudat, easque hoc modo caſtrari docet, ut opportuno tempore arboris craſſitudo ad mediam uſque medullam cædatur, reliquum integrum relinquatur, donec liquor omnis quaſi per canaliculum effluat, ne in ligno moriatur, convertaturque in muccum, ac ſaniem, tum ſicca aliquantulum arbor cùm omnino ſine ſtillis ac gutta eſt opportune dejicitur, ſitque ad uſum optima. *Liquor in arboribus.* Nam liquor ille qui ſenſim è medullis per ima foramina defluxit, ſicceſcentem materiam ſolidiorem diuturnioremque facit. Eſt etiam obſervanda Luna, ut ne ferro ante quintumdecimum diem viva arbor attingatur, nevé ultra quintum & vigeſimum: aliter materies flaccida ſit, & quàmprimum blatta, & carie fatiſcit. *Lunæ obſervatio incædendis arboribus.* Arbores enim, & multa alia, veluti ſunt conchylia omnia ad Lunæ curſum augentur, decreſcuntque. *Conchylia.* Utiliſſima eſt ad uſum ædificiorum, & decora admodum montana abies, ea namq; procera eſt & teres, & craſſitudinem præter cæteras æqualem habet. *Abies.* Ejuſmodi quamquam difficilius tollantur, tamen non indecoræ ſunt, nec lignum frangunt: hæc parvi eſt ponderis, oneri non facilè cedit, directa permanet, & in contignatione non flectitur, humore atque aqua facilè vincitur propter corporis raritatem. Idcirco architecti nonnulli aſſerunt hanc plumbi lamina coopertam perpetuam eſſe. Et quia caloris plus in ſe habet, patenſque eſt, facile ignem accipit, & ita vehementem ex ſe flammam mittit, ut vix unquam in ædificiis ſuccenſa extinguatur. *Populi ſpecies duæ.* Populi duæ ſpecies ſunt, alba una, & nigra altera. Alba facilior ad dolãdum eſt, & commiſſuris melius cohæret, durior nigra; proin-

de

de trabibus atque contignationibus magis idonea. Utra que ſpecies aquas amat, & fluvji, ripas, verùm quæ proveniunt in ſylvis ac montibus, duriores ſunt, & magis diuturnæ. Pyxis, quæ mutatis literis à Latinis Buxus dicitur, parum creſcit, ſed gratiam plurimam habet in ſculpturis, vaſculis, ac commiſſuris: ea denſa, dura ac diuturna eſt, & colore croceo pergrata. Huic non diſſimilis eſt Siler, ponderis tamen ac duritatis minus habet. Tilia arbor eſt rarior, facilius dolatur. Proinde in ſculpturis commodius tractatur, & candor ejus non indecorius eſt. Baccas gignit quas nullum attingit animal. Sed librum habet inter corticem & lignum ad membranæ ſimilitudinem, ex quo vincula fiunt, quæ etiam tiliæ vocantur. Fraxinus ubi vetuſtate arvit, aut ubi caſtrata in agris liquorem miſerit, dura ſatis fit, & commiſſuris, coagmentationibus, catenationibusq; idonea. Eadem Homeri præconio nobilitata fuit; qui Achillis haſtam ex ea fuiſſe aſſerit. In Ida Troadis ſylva optimè provenit; & cedro adeò ſimilis eſt, ut ementes cortice ſæpe fallat. Fagus prædura eſt; & haſtis, miſſilibusque accommodata, eadem ſerra leviter ſecta & non cuneis fiſſa, utiles admodum tabellas præſtat, & manubriis dolabrarum idonea eſt. Carpinus utilem tractabilitatem habere dicitur: hæc cragilis eſt, & parvi ponderis: ex ea Græci bubulci boum juga faciebant, à quibus nomen accepit, diciturque ζυγία. Noſtri tamen ruſtici ex ſalice ſilueſtri potius quàm ex carpino juga faciunt. Pinus ubi provenit, & navigiis & ædificiis omnibus optima eſt; eadem in longam vetuſtatem ſine vitio conſervatur, habet enim liquorum qui propter acritudinem nec nocẽtes beſtiolas nec cariem penetrare ſinit: Sic etiam Cupreſſus, item Cedrus, & juniperus, quę ſimilitudinem non parvam habent in ligno, & odoratiſſimæ ſunt, mittuntq; ex ſe diverſas reſinas non inutiles. Ex cedro oleum etiam naſcitur, quo res perunctæ à tineis & carie illeſæ ſervantur, qua ex re, quæ diuturna ac perpetua ſignificare tolebant priſci, cedro ſervare dicebant: hinc eſt ſententia Perſii Satyrici illius obſcurioris, cùm ait: *Et cedro digna locutus, Linquere nec ſcombros metuentia carmina, nec thus.* Sic & Ovidius j. triſtium metoremq; e

Buxus. *Siler.* *Tilia arbor.* *Fraxinus.* *Ida. Sylva.* *Fagus.* *Carpinus.* *Pinus.* *Cupreſſus.* *Cedrus.* *Cedro digna.*

Malum cedri ſui oſtendens dixit: *Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.* Hujus arboris mala omniũ fœliciſſima eſſe Vergilius refert his verbis: *fœlicis mali, quo non præſtantius ullum.* Oppius vero in libro de ſilveſtribus arboribus ait

Citreum malũ non eſt cedri arboris ſed citri. Dioſcoride Plin. teſtib. Citreum malum odoratiſſimum eſſe, unde interjectum veſti tineas necat. Fertur etiam venenis eſſe contrariũ. Generari idem Oppius ait in Perſide omni tempore mala citrea: quorum alia præcarpuntur, alia interim matureſcunt. In Italia ad Cajetam plurima ſunt, & ſpecie diverſa, quæ quidẽ varium ſuccum variumq; ſaporẽ habẽt ꝑpter diverſas (ut arbitror) inſitiones, quarũ nomina difficile eſſet percenſere, cùm in veterib. libris neutiquam lectitaverim, quocirca minus admirandum puto quòd fœlix malum appellaverit Vergilius arboris verò nomẽ

Palma. non poſuerit. Palmarum arbores proceras ad trabium magnitudinem in Perſide gigni multi teſtes ſunt, inter quos Ammianus Marcellinus, qui eas vidiſſe teſtatur crebras admodum inſtar ingentium nemorum, refertq; exercitum Romanum flumina ejus regionis tranſiviſſe, conſtratis pontibus multis ex palmarum trabib. Dicitq; eas ita vulgò naſci, ut qua quiſq; inceſſerit, Spadicas cer-

Spadix. nat. Eſt .n. Spadix, fructus ejus. Aulus tamen Gellius c. 26. li. 2. phœniceum colorem ſignificare dicit, quoniam palmæ trames ex arbore cum fructu avulſus, ſpadix di-

Ligna palmæ arboris. citur. Ejus ligni robor ſolidũ ac firmum eſſe affirmant, quocirca Plutarchus 7. Sympoſiacon in certaminibus palmam victoriæ ſignum eſſe dicit, quia ingenium ejus ligni ſit urgentib. deprimentibusq; ponderib. nunquam cedere. Sed mira quędam & pręter fidem Ammianus

Mirum de palmis. de his arborib. refert Dicit namq; *maritari palmas inter ſe, facileq; eas ſexu poſſe diſcerni, indigenasq; locorum aſſerere fœminam arborem maris ſeminibus illitam fructus generare, quandoquidem inter ſe mutuo amore delectantur, quod quidem tali argumento probare nititur: quòd contra ſe viciſſim nutantes, ne flabris quidem ventorum averti poſſint: & ſi ex more fœmina maris ſemine non fuerit illita, intempeſtivos fœtus amittit, & quaſi abortum. Atqui ſi ignoratur cuius amore perculſa ſit fœmina, unguento proximi maris inficitur eius truncus: cuius amore ſi tenetur, ſtatim concipit.* Hæc prolixius dixi, quia nova ac mira mihi videntur

dentur, & niſi idoneum authorem haberent, omnino reticenda. Larix arbos eſt (ut Plinius ca. 29. lib. 16. refert) non diſſimilis piceæ. Hanc Vitruvius circa ripam fluminis Padi, & littora maris Adriatici ſolum inveniri ait. Eã aſſerunt amarum ſuccum habere, quò à carie & tinea vendicetur. Conveniunt multi ſcriptores eam nec concipere ignem, nec carbonem facere, aut alio modo ignis vi conſumi, non aliter quàm ſi lapis eſſet aut ferrum. Hoc illam Cæſarem cognoviſſe ajunt, cum Larinum oppidum juxta Alpes obſideret, quod ei parêre detrectaret. Fuiſſe dicunt ante ejus portam turrim larigneis trabibus tranſverſis editam inſtar pyræ, cui cum copias moveri juſſiſſet, cenerētq; milites turrim ligneam eſſe, ſarmenta, & virgarum faſciculos circum eam complures adduxerunt, facibusq; admotis, turris ignem nequaquam concipere potuit, ſed intacta quamprimum extincto igne apparuit. Cæſar rei novitatem admiratus, cũ oppidani timore perciti ſe dediddiſſent, quæſivit unde eſſent ea ligna, quæ igne non lęderentur. Vulgò arbores ei oſtenderunt, quarum in his locis magna erat copia, adeò, ut Larino oppido ex materia nomen eſſet. Eſſe dicunt hujus arboris folia pinis ſimillima, materiam verò prolixam, & ad omne opus tractabilem, reſinam mittere, Attici mellis colore, quæ phthiſicis etiam medetur. Has ergo arbores, cùm in regionibus illis eſſem, diligenter perquiſivi, inveni tamen nuſquam, nec hi qui loca illa incolunt eas noverunt. Idcirco aut fabuloſum eſſe arbitror quod de his ſcribitur, aut propter temporis diuturnitatem funditus interierunt, quod fortaſſe etiam nonnullis aliis contigit. Nam platanum, quæ in deliciis apud priſcos erat, ignoramus: cujus commendatio tanta fuit umbræ gratia, non ex fructu, quoniam nullũ gignit, ut ex Jonio in Diomedis inſulam, & in Siciliam atque in Italiam tranſvecta gratiſſimam umbram Romanis civibus præbuerit. Hæc de arboribus ſatis. Infinitum namque eſſet earum ſpecies diverſas complecti, & fortaſſe minus utile, cum de inſtitutis Reipub. potius quàm de naturali hiſtoria ſcripturus ſim.

Larix.

Larinum, oppidum, undè dictum.

Turris larigneis trabibus extructa.

Reſina larignea.

Platanum ignorant nũc Itali

DE MATERIA LAPIDEA AD USUM ædificandi.

Tit. VI.

Vitruvius. IN electione loci cogitandum etiam materiam, lapidemq;, & reliqua ad uſum ædificandi neceſſaria eſſe. Idcirco lapidicinæ commoditatem vel maximam habent, ex quibus quadrata ſaxa, & cæmentorum copiæ comparentur, & præcipuè ſi molles lapides ſunt, aut mediocres. Nam duriores illi ſpeciem potius præ ſe ferunt quàm utilitatem: labore enim plurimo indigent & ingenti impenſa. Videmus namque marmorea ædificia vix longo ævo erigi: quæ verò lateritia ſunt, vel tenerioris lapidis, parvo tempore abſoluuntur. Utiles ſunt tophi. Lapidicinæ non modò propter molliciem, verum quia igni & tormentis bellicis non facilè cedunt, & humorum minus admittunt, quàm lapides reliqui. Tophi ſpecies tres inveniuntur. Eſt enim una rubra quæ mollior eſt: ſed ubi imbribus ac ſole obduruit, non inutilis habetur. Eſt & alia nigra, vel murini coloris, quę ſolidior denſiorq; invenitur: his ſpeciebus Picentes & Campani abunbant. Tertiam habēt Umbri, quæ vel albá vel mellina eſt: hæc quamprimum cæſa facilè dolabris æquatur: dentata ſerra more ligni ſequatur: ſub dio tamen menſibus aliquot expoſita, denſior duriorq; fit. Ejuſmodi lapides ad calcem excoquendam inutiles ſunt, fatiſcunt enim in pulverem.

Lapidicinarum commoditas.

Marmorea & Latericia.

Lapidicina.

Tophi ſpecies.

DE CALCE, ET QVIBUS LAPIDIBUS optimè coquitur.

Tit. VII.

Calx. CALX marmore aut albo ſaxò aut etiam vivo ſilice optimè coquitur. Nam quo ſpiſſiore durioreq; lapide feruet, eo utilior in ſtructura eſt. Nam quæ ex fiſtuloſo lapide fit tectoriis prævalet: quæ verò candido ſaxo locis humectis, nullo ævo conſumitur. Videndum tamē eſt ne arena calci miſceatur, antequā optimè macerata calx deferueat. Amitteret enim vires ſuas, nec optimè fermentaretur. Sed ab arena quaſi ſeparata remanet, ubi frigiditatem liquoremq; aquæ fugit.

Arena calci miſcenda.

DE

DE ARENARVM GENERIBVS.

Tit. VIII.

Arenarum genera ſunt tria, Marina, Fluvialis, Foſſitia Fluvialis nonnullis locis præſtat, Marina autem rarò optima habetur. Foſſitia ſpecies habet tres, canã, rubram, & cõmiſtam nigro, quam carbunculi nonnulli vocant. Ex his illa optima habebitur, quæ manu confricata magis ſtridorem efficit. Nam quæ terram commiſtam habet, minus aſpera eſt: probatur etiam recepta in candidum pannum, ſi poſtquã excutitur, candorem non læſerit. Sunt qui arbitrentur, hanc foſſitiam fluviali ſemper præſtare; quod quidem verum eſſe arbitror, ubi puris locis effodiatur, nullamque terræ commiſtionem habeat. *Arenarum genera.* *Foſſitia arena.*

DE LATERIBVS.

Tit. IX.

Est etiam cogitandum de lateribus, quorum uſus neceſſarius eſt, hi nequaquam ducuntur ex luto arenoſo, calculoſo, ſabuloſove: nam rimoſi eſſent, & graves admodum: quin etiam imbribus & auſtrali pluvia in parietibus diſſoluuntur, dilabunturque. Optimè ducunt ex terra albida, vel cretoſa, ex qua imbrices & tegulæ etiam fiunt. Nam ubi abaci deſint, fictilibus tegumentis utendum eſt. Columnas namque culmo (unde nomen trahunt) cooperire, vel ligneis ſcandulis non modò indecorum, verùm periculoſum eſt: unis namque ædibus accenſis, totum ut incendatur oppidum plerumque accidit. *Lateres coctiles.* *Columna unde.*

DE AQVA ET DIVERSIS EIVS virtutibus.

Tit X.

Omnis electio ſoli inanis habenda eſt, & ſi omnia ſuppetant quæ ſuperius connumerata ſunt, niſi diligentiſſima ratio aquæ ad omnium rerum uſum habeatur. Nec admirandum cenſeo, quòd Thales Mileſius *Plinius lib. 13.* *Thales Mileſius.*

qui unus è ſeptem ſapientibus perhibetur,quique multa in philoſophia ſubtiliſſimè diſputavit, primus ſecreta Aſtronomiæ, ut Eudemus retulit, indagavit, & animos hominum primus utCheribus poëta ait,ſempiternos eſſe dixit) aquam rerum omnium principium poſuit. Nam quamquam id minus eſt verum (ut ſapientes quamplurimi teſtantur) tamen propter ejus ad uſum humanæ vitæ neceſſitatem, tolerandum eſſe arbitror.

Aqua rerum principium.

Mortalium namque natura facilius cujusq; rei indigentiam, quàm aquæ ferre poteſt. Deſint frumenta, ſuppetunt ſurculorum arborumque fruges,tutabimur vitam carne, aucupio, piſcatu, oleribus, radicibus etiam herbarum: verùm ubi aqua deeſt, nulla cibi virtus aut ſervari,aut parari poteſt.Infœlicem illam omnino patriam dicemus,quæ aqua careat, vel quæ eam noxiam habeat. Unde Claudianus poëta peregregius cùm fœlicem virum deſcribere vellet, non eum neutiquam perituturum Mareottico,aut Chio vino facit, ſed noxia, & inſalubri aqua,cùm ait:

Aqua neceſſaria utilitas.

Claudiani diſtichon

Illum non Vario traxit fortuna tumultu,
Nec bibit ignotas nobilis hoſpes aquas.

Fuit etiam Aegyptiorum mos eorum caſta religione diutius obſervatus, ut ante numinum ædes ac templa hydria aquæ poneretur, ut intrantes conſpergerentur, procumbentesque ſublatis ad cœlum manibus divinæ majeſtati gratias agerent, quòd munere ſaluberrimæ aquæ effecti fuiſſent. Legimus preterea regiones nonnullas ſolis aquis illuſtratas, ut montem Thiliadū apud Moloſſos, quem Theopompus centum fontibus nobilem facit. Et Magneſia longè præclarior habetur, propter fontis excellentiam, quem Muſis dicatum poëtæ referunt,hac(ut opinor)ratione, quòd ex eo potantes egregiis ad canendum vocibus redduntur. Nec admirādum eſt, cùm innumerabiles aquarum virtutes inveniantur,partim manifeſta, partim abdita & obſcura ratione,veluti de Arcadię fonte dicitur,quem Clitorium accolæ appellant, qui vini odium ejus latices haurientib quamprimum facit, eoſq; abſtemios reddit. At hunc fontem Poëtæ ferunt Melampodem furorem filiarum Prœti curaſſe. eaſq; mentis compotes reddidiſſe cum in fu-

Hydria in Ægyptiorum ſacris.

Regiones aquis nobilitatæ.

Aquæ Virtutes.

Fons Arcadiæ.

furorem, rabiemq; converſæ ſe juvencas eſſe opinarentur: de quibus Vergilius: *Eglog. 6.*

Prætides implerunt falſis mugitibus agros.

Eas putandum eſt fuiſſe temulentas, ac turpes, & aquæ virtute per Melampodem redditas deinde abſtemias, idque epigrammate juxta fontem marmori inſcriptum inveniri. Sic apud Hieropoli in Phrygiæ oppidum puteum fuiſſe dicunt, unde noxius ſpiritus exalabat, omniaq; corrumpebat, interimebatq; mortales omneis præter ſpadones: quę quidem cur accidunt, Phyſici noverunt. Nam talium quidem rerum rationem reddere difficile admodum mihi eſſe videtur. Nec facilè etiam dixerim, cur apud Cicones fluvius invenitur, cujus liquor epotus præcordia vertat in cilicem. Eſt etiam Lyriope fons limpidus mirum in modum, & qui inſpicientibus veram imaginem reddat ſicut ſpeculum, in quo Poetæ fabulantur Narciſſum ſe inſpexiſſe, & propria captum forma demerſum. Apud Leontinum Siciliæ oppidum fons cernitur, quem multis laudibus Græci Poëtæ celebrarunt, quemq; epotum medicas virtutes habere teſtantur: in eo numen eſſe Leontini civis quōdam arbitrabantur, Idcirco non minus per eum jurare formidabant, quā ſuperi per Stygiam paludem. Caria quoque fontem habere dicitur, qui ex eo potantes molles quamprimum & effœminatos reddit, ideo à ſordido meretricioque affectu Salmacis à Græcis nuncupatus eſt. Quid quòd multa adeò admiranda in quibuſdam aquis inveniuntur, ut nulla ratione deprehendi poſſint? In Cyrenaica provincia fontem fuiſſe ferunt apud Hammonis templum, qui media nocte feruens, adveniente die tepeſcebat, & ſubinde ſurgente ſole frigidior, ad meridiem algebat, ſumebatq; per vices temperiem, & prima nocte calidus, tum ut illa excedebat, calidior, ad diem feruebat. Cujus quidem Titus Lucretius optimus humanæ naturæ indagator meminit his verſibus:

Puteus Hierapolis. *Apud Cicones mira fluvius natura.* *Lyriope fons.* *Fons Leontini.* *Salmacis fons.* *Cyrenaica fons.*

Eſt apud Hammonis fanum, fons luce diurna
Frigidus, & calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant ſubter terras ferueſcere partim,
Nox ubi terribili terras caligine texit.

Paphlagoniæ fons. Paphlagoniæ fontem Vitruvius eſſe dicit, qui vino miſtus eſſe videatur, adeo ut ex eo potantes temulenti fiant. *Liceſius fluvius.* Ejuſmodi naturam dicitur etiam habere Liceſius Thraciæ fluvius, in cujus ripa viatores pleriq; ebrii, ac dormientes inveniuntur. *Aqua aceto miſta.* Hepeſini non longè ab oppido fontes habent, quorum aquæ aceto miſtæ eſſe videntur, & idcirco ægrotantibus gratiſſimæ ſunt. Nonne mirum etiam videri debet, quod à pleriſque ſcriptoribus Græcis ſcribitur? *Caſtalius fons.* Caſtalium fontem fatidicam habuiſſe aquam? Quod quidem conprobare videtur Ammianus Marcellinus hiſtoricus non vulgaris, qui ait *Iulianum Cæſarem fatidicas venas Caſtalii fontis recludere cogitaſſe, quas obſtruxerat Cæſar Hadrianus ingenti ſaxorum mole, veritus ne ut ipſe præcinentibus aquis capeſſendam Rempubl. comperit, etiam alii ſimilia docerentur.* Sunt & flumina quæ accolas ditiores faciunt, ut Cynips Arabiæ, in quo gemmarum quamplurima genera inveniuntur. *Cynips Arimaſpus Pactolus.* Eſt & Arimaſpus fluvius, ex quo Scythæ aurum legunt. Sic & Pactolus Lydiæ, qui & auriferam à Poëtis arenam habere dicitur. Strabo quoque Geographus vndecimo plęclariſſimi operis ſui libro refert, *apud Soanes, qui Colchidis populi ſunt, torrentes eſſe, qui aurum deferunt, quod quidem barbari perforatis tabulis ac lanoſis pellibus excipiunt:* unde aurati velleris fabulam confictam eſſe exiſtimat. *Aurati velleris fabula.* Aquam quoque apud Hierapolim eſſe idem auctor lib. 14. refert, adeò inficiendis lanis idoneam, ut radicibus herbarum dilutis, colore cum his decertent quæ croco, murice, aut purpura infecta fuerint. Inveniuntur etiam *Aqua noxia.* aquæ complures noxiæ, ut in Theſſalia profluens, ex qua nec pecus guſtat, nec beſtiarum genus ullum propius accedit. Eſt etiam in Macedonia admiranda aquæ *Rivus ſaluberrimus.* diverſitas juxta ſepulchrum Euripidis tragici Poëtæ: ſiquidem ad dexteram rivus ſaluberrimus viatores propter mirificam ſuavitatem allicit: à ſiniſtra aũt alter rivus eſt, qui mortiferam aquam habet, non modò potantibus, ſed abluentibus. *Humores frigidiſſimi venenati.* Dicunt etiam ſtillare in Arcadiæ montibus frigidiſſimos humores, noxios admodũ, & qui nec ferreo, nec argenteo æneóve poculo ſuſtineri queunt, ſed ungula tantùm equina, aut mulina. Hoc *Alexandri* veneno enectus dicitur Alexander Macedo ab Antipa-

tro

ſtro per Jolam filium, qui ei pocula miniſtrabat. Ejuſmodi mortifera aquæ genera credendum eſt maleficū terræ ſuccum in ſe recipere, & ideo venenatam vim habere. Talis aqua quondam Tarracina ſcatebat, fonsq; Neptunius vocabatur, quem oppidani obſtruxerunt, quòd ſæpe imprudentibus exitio eſſet. Complures in Alpibus fontes ſunt, & in Italia apud Vmbros, & apud Equiculos, qui potantes vel ſtrumoſos faciunt vel turgidis gutturibus. His medentur fontes qui ſeptem milibus paſſuum à Volſciniis diſtant, regionemque Septentrionalem ſpectant. Scribunt etiam Cydnum ad Tarſum Siciliæ urbem fluvium eſſe, in quo aliquandiu abluti articulari morbo liberantur. Hypanis Scythicorum flumium princeps, de quo Gallus Poët ait:

Macedonũ mors.

Neptunius fons.

Fontes ſtrumoſos reddentes.

Cydnus fluvius.

Hypanis.

Vno tellures dividit amne duas.

(ſeparat enim Aſiam ab Europa) purus eſt, & hauſtu ſaluberrimus, ſaporeque dulciſſimo, à capite quo profluit milibus circiter paſſuum quadringentis, deinde fonticulo quodam miſcetur, qui Exampus dicitur, & amara ſcaturigine infamis eſt. Nam cum in eum influit, tantam fluminis magnitudinem amaram efficit, adeò ut diſſimilis ſibi in maria prorumpat, variamque de ſe gentibus famam relinquat, quando potantes à principiis Hypanim ſuaviſſimum eſſe dicant, à fine autem illum omni injuria execrantur. Gallum Phrygiæ fluvium eſſe dicunt, ex quo potantes inſaniunt, ut phanaticos ab eo ſacerdotes matris Deûm dici Ovidius teſtis ſit in quarto librorum ſuorum quos de faſtis ſcripſit, his verſibus:

Hypanis naturam imitatur, qui prius benigni, poſterius terribiles fiunt.

Gallus fluvius.

Ovi. l. 4. Faſt.

Cur igitur Gallos, qui ſe excidere vocamus?
Cùm tantum à Phrygia Gallica diſtet humus?
Inter (ait) viridem Cybelen, altasq; Celænas
Amnis it, inſana nomine Gallus aqua.
Qui bibit inde, furit, procul hinc diſcedite, queis eſt
Cura bonæ mentis, qui bibit inde furit.

Scribit Pomponius Coſmographus unā ex fortunatis inſulis ſingulari Deorum fontium ingenio in ſignem eſſe: alterum enim qui guſtaverint, riſu ſolvuntur: cujuſmodi verò affectui, remedum eſt ex altero bibere. In

Fons riſum excitans.

Fons inſipientes faciens. inſula Chio fons eſt cujus potio ſuaviſſima eſt, ſed inſipientes efficit bibentes, adeò ut à Græco Poëta quondam inſcriptus ſit aquas ſuaves habere, ſed haurientes in ſaxa convertere. Eſt & aliud: *Suſis fons.* Suſis fons eſt in regione Perſarum, qui potantibus dentes excutit, abluentibus autem ſaluberrimus eſt. Dicuntur etiam alii fontes eſſe, qui per pingues terræ venas profluentes, oleo uncti *Liparis.* erumpant: cujus naturæ Liparis Ciliciæ fluvius habetur, *Oleum in fontibus.* in quo nautes ab ipſa aqua unguntur. Et in India locus eſſe dicitur, in quo ſereno aliquando cœlo magna olei vis ſupernatat. Non minor admiratio eſt fontium quorumdam circa Dyrachium & Apolloniam, qui picem *Pix fontalis* cum aqua emittere dicuntur. Sic & in Aſſyria locum eſſe Ammianus Marcellinus teſtatur, quem Sagnitem *Fons bitumine ſcatens.* accolæ appellant, in quem Tygris mergitur, exitque per ſubterraneum curſum, & non longè à lacu emergit: naſciturq; prope lacum bitumen, & Nepita picea ſpecie, glutinoſa ſimilis quoque bitumini, cui ſi avicula inſiderit, præpedito volatu detinetur: hoc liquoris genus, cùm ardere cœperit, nullo pacto niſi ſuperjecto pulvere extinguitur.

DE BALNEIS ET MEDICIS AQUIS.

Tit. XI.

Aqua calida. Calidæ omnes aquæ medicam vim præter cæteras habent, quanquam ſua natura frigidæ ſint: ſed quia profluunt per æſtuaria & loca ardentia, egrediuntur calefactæ; ideò diutius non poſſunt permanere, ſed brevi ſpacio frigidæ fiunt, nam ſi per naturam calorem haberent, non tam facilè refrigerarentur. Harum aliæ ſulphu*Sulphuroſa aqua.* roſæ, & articulorum nervorumq; laboribus utiles, nimios noxioſque humores corporis ablutione exhauriunt, & profluvio capitis medentur, ab impetigine, por*Balnea calidarum aquarum.* rigine, ſcabieque emundant. In ejuſmodi balneas multa luſerunt poetæ, & in ardentes etiam cavernas, putarantque ejuſmod ignis ex infernis fluminibus manare. Unde Silius Italicus de Aethna lib. 14. ſic ait:

Nocte dieq; ſimul fonte è phlegethontis, & antro
Flammarum exundat torrens, piceaq; procella,

Semi-

Semina buſta rotat liquefactis ſaxa cavernis.
Sed quanquam largo flammarum exæſtuat intus
Turbine, & aſsiduè ſubnaſcens profluit ignis.

Et paulo ante de Lipare.

Nam Lipare vaſtis ſubter depaſta caminis
Sulphureum vomit exeſo de vertice fumum.

Hanc rem ambiguam facit Claudianus, cum balneas miris laudibus afficit.

Seu rupti inferna ruunt incendia ripis,
Et noſtro phlegethon devius orbe calet.
Sulphuris in venas gelidus ſeu decidit amnis
Accenſusq; fluit, quod manifeſtat odor.

Utcunq; tamen res ſe habeat, optimè conſuluiſſe humano generi natura videtur, quæ balneas protulit ad ſalutem mortalium: de quibus idem poëta ait: *Salutares balnea.*

Quod ſi forte malus membris exuberat humor,
Languida vel nimio viſcera felle rubent:
Non venas reſecant, non vulnera vulnera ſanant,
Pocula nec triſti germine miſta bibunt.
Amiſſum lymphis reparant impune vigorem,
Pacaturq; ægro luxuriante dolor.
Et quamvis Lacheſis lethali flumine damnet,
Inde ſibi fata proſperiora petunt.

Equidem in balneas adoleſcens elegis verſibus aliquando me ludere memini, & ejuſmodi ſententiam proferre:

Dumq; alios macerant medici dum toxica miſcent,
Languida ſulphurea membra fovemus aqua.

Et certè res admiranda mihi videtur, omnium ferè morborũ medicas aquas à Deo Optimo Maximo mortalibus eſſe traditas, quæ non pigmentis, antidotis, & amaris dilutionibus ægrotos excrucient, non igne aut ferro lacerent, ſed ſuaviſſima ablutione priſtinam valetudinem reſtituant. Nec has virtutes ſoli ſulphurati fontes habent, verùm aluminoſi, qui pituitæ fluxioni medentur, reſolutionique nervorum, quam Græci paralyſin appellant. Crudis, & qui ſtomacho parum valent, plurimum conferunt, & denique id præſtant, quod Aſclepiades officium optimi medici eſſe dicit, ut tutò, celeriter, & jucundè curent. Habent & ſuas virtutes *Aqua medica.* *Aluminoſi fontes.* *Bituminoſa aqua.*

tutes bituminoſæ aquæ, quę quidem potione potius quàm ablutione adjuvant. Solvunt enim alvum ſine dolore, & penè omnia interioris corporis vitia purgando curant, quinetiam aliquando mala inteſtinorum tormina, cùm exulcerantur inteſtina, & cruor ex his manat, priſtinæ valetudini reſtituunt. Eſt etiam genus frigidæ aquæ nitroſum, quod quidem potionibus purgat, & omnes acceſſiones corporis minuit, & præcipuè ſtrumarum tumores. Ejuſmodi aluminoſi ac nitroſi fontes malo plerumque odore ac ſapore ſunt, nam ab inferioribus locis penitus orti, per loca ardentia tranſeunt, ac deinde longo ſpacio terrę refrigerati perveniunt ad ſuperiora loca, odore, ſapore, caloreq; corrupto, ſecũque fervoris vertiginem devehunt, adeò ut refrigerati etiam feruere videantur: veluti eſt in agro Senenſi quatuor milibus ab urbe paſſuum aqua, quam vulgò Bullulam appellant, quæ quidem ſaluberrima eſt, & verno tempore epota compluribus ægrotationibus prodeſt. Sed omnium ſalubrium aquarum feraciſſimus eſt ager Senenſis, nullumque genus deeſt, quod ad mortalium ſalutem ſpectare poſſit. Quod quidem notum ſpectatumque priſcis temporibus fuiſſe arbitror, & pręcipuè cùm M. Tullium videam balneas Senias nuncupare, ad quas quidem recuperandę valetudinis gratia Romani cives accedebant. M. quoque Terentius Varro lib. I. de analogia id ſentire videtur. Nam cũ prius dixiſſet male reprehendi à quibuſdam, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balneæ, non balnea, & contrà privati dicant unum balneum, non plura balnea: deinde paulò poſt addit: Sic aquæ calidæ multitudinis nomine dicuntur. Nam cùm in uſum veniſſent noſtris, ut colerentur, & aliæ ad alium morbum idoneæ eſſent, & complures, ut Puteolis, & in Tuſcis quibus utebantur, multitudinis potius quàm ſingulari vocabulo eas appellarunt. Quorſum hæc tam longa aquarum commemoratio? ut intelligamus ad electionem loci in primis pertinere, ut optimarum aquarum diligentiſſima fiat inquiſitio. Hac in re diligentiſſimi veteres non modò oppida urbeſq; condituri, ſed & dum caſtra ſtativa militum eligebant, factis ſacrificiis diligentiſſimè bidentum

Nitroſa aqua. Fontes malo odore, & ſapore.

Bullula. Senenſis ager.

Balnea Senia.

Balneas & Balnea. Aqua calida.

Caſtrorũ eligendorũ mos antiquus.

tum extra rimabantur: & ſi jecinora livida vitioſaúe inveniebant: (quoniam id aquæ vitio fieri arbitrabantur) locum quamprimum mutabant. Ejuſmodi probationes optimæ ſunt. Sed longè meliores (ſi illic habitãt) erunt. Et præcipuè ſi diligenter inſpexerimus qua corporis figura, quibuſq; lineamentis ſint aquæ illius potores. Et ſi validis corporibus, nitido colore, cruribus rectis, ac non vitioſis, peracri oculorum acie, palpebris folliculiſq; non lippientibus, ventre etiam neque obeſo, neque nimium exhauſto. Naturæ inſpectatores aſſerunt, puræ aquæ in primis eſſe ſignum, ſi ſine ſapore, ſine odore ac ſine colore fuerit. Et ſi aqua in vaſculum conjecta nullam fecerit maculam, nihilque in ea deceſſerit, poſtquam aliquandiu quievit. Eſt & optima experientia, ſi ea decocta poſtquam deferbuit, & quievit, nihil arenę, aut limi in fundo vaſis reliquerit. Dicunt etiam qui de agricultura ſcribunt, cujus quidem rei adſtipulatores ſunt Vitruvius & Cornelius Celſus, legumina optimè aquam probare, cum in eam conjecta fuerint, ad ignemque admota ſi celeriter percoquantur: quod quidem veteres medici eam aquam optimam cenſent, quæ minoris ſit ponderis, quæúe igni admotã celerius fit calida, dummodo limpida ſit, & muſco ac junco careat. Inſalubris eſt omnis aqua paluſtris, & quæ non fluit, ſive per loca tranſit umbroſa, atque opaca, & à ſole minimum aperta. Deterrima tamen omnium eſt ea, quæ ex nivib. fluit, quæúe ex pruinis inſtillat ut nonnulli veteres tradiderunt, Celſus Cornelius de aquis ſic loquitur. *Aqua leviſſima pluvialis eſt, deinde fontana, tum ex flumine, tum ex puteo, poſt hac ex nive aut glacie, gravior ex lacu, graviſſima ex palude* Hæc qui diligenter inſpexerit, ſalubrem liquorem civibus ſuis ...e præbebit.

Aqua quomodo examinanda. *Aqua pura ſigna.* *Aqua decocta.* *Aqua optima quæ.* *Aqua inſalubris.* *Aqua paluſtris & nivalis.*

DE OPTIMO VRBIS SITV.

TIT. XII.

OPTIMUS urbis ſitus, qui non procul à mari ab ſit, aut à flumine navigabili, per q̄ evehi poſſint quæ ſuperſunt, & advehi quæ deſunt. Oſtia quidem fluminũ magnam habent opportunitatem, & eorum fluenta, ac placidi

Situs urbis optimus. *Oſtia.*

placidi curſus, non modo voluptatem augent, & gregibus, armentiſq; ſaluberrimi ſunt, cùm facile & ſine curſu atque obluctatione aquarum pergunt, verùm magnam agris & ſegetibus ubertatem afferunt. Magna tamen fluminum diverſitas eſt, & non aqua omnium utilitas. Nilus omnium fluviorum feraciſſimus habetur, is namque Aegyptum perfluit, eamque regionem magna cum fertilitate irrigat. Nam cùm tota æſtate obrutam oppletamque tenuit, recedit, inque alveum ſuum redit, & agros molliros oblinatoſque ita ad ſerendum relinquit, ut vix boum laboribus aut ruſticis manibus, niſi ad projiciendum ſemina indigeant. Cujus natura admiranda fuit, ut varias ſcriptorum opiniones reliquerit de ejus inundatione, & præcipuè cùm ad fluminis fontem pervenire nequeant. Nam Phyſicus Anaxagoras, & ejus diſcipulus Euripides Tragicus, cauſam incrementi nivem eſſe ſentiunt in Aethiopia liquefactam. Sed incredibile eſt in regione ſolibus exuſta nivem eſſe. Alii ipſius fontem miram illam abundantiam habere aſſerunt à nubium denſitate quas illuc cogunt Eteſiæ venti, qui Euri dicuntur, & ab orientæ æſtivo fluunt, ut Strabo lib. iij. refert. Sed Democritus illuviem illam ſeptentrionali nive fieri putat, quæ æſtate liqueſcit, elevatiſque vaporibus multas ac denſas nebulas circa montana tollit, quæ tum ab Eteſiis ad altiſſimos Aethiopiæ montes deferuntur, & in pluviã ſolutæ magnos imbres faciunt, quibus Eteſiarum tempore Nilus ad maximũ illud incrementum augetur. Alii repercuſſione diverſorum ventorum id fieri aſſerunt. Alii autem id ſiderũ motibus excitari volunt: alii lunæ, ſoliſque curſu. Herodotus quidem Nilum ait propria natura eſſe talem qualis ſit tempore incrementi. Hyeme tamen ſolem ad Libram delatum, humorem ad ſe trahere, ob eamq; cauſam eo tempore flumen decreſcere. Ego autem arbitror ejuſmodi cogitationes quaſi palæſtram quandam doctiſſimorum hominũ extitiſſe, qui peregregias ratiocinationes quaſi mentis pabulum habuerunt; idque naturæ optimæ parenti omnium attribuendum cenſeo. Nam cum deſtituta cœleſti humore ac pluvia Aegyptus eſſet, ei fluvium dedit, qui ſegetibus, ac plantis alimenta

Nilus, eiuſq; mira natura

Anaxagora opinio.

Democritus.

AEgyptus cœleſti humore deſtituta.

trad-

traderet. Nam innumerabiles fluminum curſus ad ſubjecti ſoli utilitatem divina providentia tradidit, ne qua regio eſſet, quæ omni ex parte naturali ope fraudaretur. Nili incrementum (ut Diodorus refert) à ſolſtitio æſtivo fit uſq; ad æquinoctium autumnale, Nec parum regioni confert, quòd terreſtres beluæ, quæ noxiæ homini nibus ſunt, ejus inundatione pereunt, niſi quamprimum ad altiora confugiant. Solus etiam omnium fluminum neque nebulas neque frigidas auras, aut denſas exhalationes gignit. Ejuſque aqua præcipuæ dulcedinis habetur, adeo ut accolæ perfacilè vino careant, & eã ſumma cum voluptate hauriant. Fert etiam Nilus Loton, ex cujus baccis panem conficiunt: & fructibus etiam aliis omnibus ſalutaris habetur. Accedit igitur non ſolùm ad utilitatem, ſed ad oppidorum ornamentum fluminum curſus, quod quidem verſibus Mantuanis comprobare licet. Nam cum de Italiæ laudib. loqueretur, ejuſmodi ſententiam protulit:

Nili inundationis commoda

Aqua Nili dulcis.

Fluminum curſus urbiũ ornamentũ.

> *Adde tot egregias urbes, operumq; laborem,*
> *Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis,*
> *Fluminaq; antiquos ſubterlabentia muros.*

Vicinitatem maris longè optimam eſſe arbitror cum ad vitæ civilis uſum, tum ad opes comparandas, quibus civitates mirum in modum augentur. Atqui longè difficilius urbes obſidentur, quas mare alluit, cum nautico terreſtrique exercitu ad earum oppugnationem opus ſit: quorum ſi alteruter deeſt, facilè oppidani exercitum ſuperant, cum difficile admodum ſit à terreſtribus copiis auxilium clauſis impediri, & alia ex parte nautica turba facile ab equitibus ſuperatur. Ariſtoteles tamen aſſerit, ambiguum fuiſſe apud priſcos, utilitatiſne plus, an incommodi vicinitas maris urbibus afferat, & præcipue cùm colluvionem hominum mare aduehat è diverſis ac nonnunquam barbaris regionibus, quæ ad civilem diſciplinam capeſſendam minus idonea ſit. Sed huic rei ſubvenire poſſunt legum latores, qui præcavere poſſunt, ne peregrini civitate donentur, niſi poſt longam virtutis experientiam, néve emere aut ædificare poſſint. His & ſimilibus ſanctionibus ab advenarum contagione civilis ſocietas liberabitur,

Maris vicinitas urbibus utilis.

Ambiguum de maris vicinitate.

Peregrini quãdo civitate donandi.

nec

Portuũ commoditas. nec aliis maritimis commodis carebit, quibus ornamẽta pacis, & ſubſidia belli comparantur. Portuum igitur oportunitas eligenda erit ab his qui urbem ſtatuere volunt. Idque conſiderandum in primis erit, quibus rationibus à tempeſtatibus, atque ab hoſtibus navigia defendantur. Portuum autem alii naturales ſunt, alii manufacti. Naturales optimi ſunt, qui vel è conſpectu inſulam habent, ut promontoria, quibus undarum fluctus frangantur, & curvaturæ illæ introrſus tutiores ab omni tempeſtatis injuria reddantur. Ejuſmodi portus Virgilius probare videtur præter cæteros, cum ait: *Promontoria.* *Æneid. 1.*

Eſt in ſeceſſu longo locus, inſula portum
Efficit, obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inq; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.

Mutuatus ſiquidem eſt Hippanenſis Carthaginis formam, cum Aphricanus portus minus ſibi ſatis faceret. Optimè autem conſtituentur hi portus, ſi navalia habebunt, & juxta erit porticus, ex qua aditus ſit ad emporia. Ducenturque muri ab utraque parte porrecti, cum ſolidis rotundiſq; turribus, ex quibus catenæ machinis facilè trahantur. Manu verò facti protus minus tuti erunt, minuſque utiles, raró enim idoneum locum habere poſſunt ad tuendas naves à tempeſtatibus. Idcirco ejuſmodi ſtationes ſtructuris, aggeribus optimis adunandæ ſunt, ut ars ſuppeditet, quod per naturam deeſt. Oſtia nonnunquam fluminum ſi placido latoque curſu in mare prorumpunt, utilitatem non minimã habent, ubi naturalis portus deſit. Sed redeuntibus navigiis oſtia omnia periculoſa ſunt. In ędificanda urbe ſi ex voto nobis contigerit (quoniam omnes affirmant ſitum optimum eſſe juxta mare) videndum erit ut portus vel ſtationes ponè urbis mœnia ſint. Non tamen adeò jungantur, ut maris fluctibus collidantur: neque adeò diſtent, ut inter portum ac muros belli tempore hoſtes caſtra collocare poſſint. Privaretur ſiquidem urbs nautico præſidio, in quo non parva ſpes collocanda eſt; ſi à mari tutum non ſit. Et propterea locus ille intermedius foſſis, muris, ac turribus ita muniendus erit, ut nihil ab hoſtibus invadi poſſit. Et pręterea in quocunque urbis ſitu conſiderandum, ut locus eligatur, qui non facilè ab hoſti- *Navalia.* *Portus manu facti.* *Oſtia fluminum.* *Portus & ſtationes quomodò locandæ.*

hoſti-

hoſtibus invadi poſſit, & ex quo civibus facilis ſit egreſſio in agros, & in vicina loca. & tutiſſima regreſſio in urbem. Cogitare etiam debemus, ut adjacens regio conſpectui adeò ſubjecta ſit, ut facilè cognoſci poſſit, ne per obſcuriora divortia, & hiantes convalles populus ex inſidiis pereat, nevé ſocii amicivé qui auxilio urbis adeſſe vellent, cæcis diverticulis aut opprimantur, aut impediantur. Cavendum etiam eſt ne mons vicinus ſit, qui urbi incumbat, tormentis namque & lapidum baliſtis hoſtes qui eum invaſerint, civem è propugnaculis ac turribus facilè deturbant, urbemque invadunt, vel in ſubjectos præliantes victores evadunt, quinimo jacula ac ſaxa in urbem mittunt, adeo ut nec in viis, nec inter domeſticos civibus tutum ſatis eſſe poſſit, quæ quidem deſperatio quamprimum ad deditionem compellit. Non minus etiam erit cavendum, ne flumen per edita ac prærupta loca decurrens, in ſubjectam ac jacentem urbem abrumpi poſſit. Per ejuſmodi namque alluviones nonnunquam hoſtes victoria potiti ſunt cum oppidani aut merguntur, aut aquæ impetum neutiquam ferre poſſint, & inundatio illa animalibus, muris, agriſque perniciosa ſit. Videndum præterea eſt, ne regio nimis anguſta ſit, nimiſvé vaſta, agrorum enim arvorumque anguſtia, annonæ caritatem facilè efficit, quæ quidem cauſa eſt, ut parva populi admodum ſit frequentia. Eſuriens namque plebs connubia formidat, nec deſiderat ſobolem, quocirca nullum populus incrementum facit. Quinimo tenuiores, vix cum famis ratio habenda ſit, patriam deſerunt, & lætiores feracioreſque ſedes quærunt, & præcipuè ſi paſcendo pecori per anguſtias regio minus idonea eſt. Nam ſecundum frumenta armenta & greges, quæ carne lacte caſeoque abundant, valde alunt. Piſcatio etiam quibuſdam in locis plurimum adjuvat tenuem atque inopem turbam. Sed ea minus optanda mihi eſſe videtur, cùm quod piſces malè nutriunt, & corpora invalida atque ægrota præſtant, (quód Homeri etiam teſtimonio probare poſſum, qui bellatores ſuos qui juxta littus maris caſtra habebant, nunquam piſcem guſtare facit, & Helleſpontiacos piſcoſos Ichthyophagos per irriſionem

Conſpectus urbis.

Montium vicinitas urbib. periculoſa.

Alluviones urbi imminẽtes.

Regionis latitudo cõmoda.

Plebs fame preſſa.

Paſcua.

Piſcatio.

Piſces ægrota corpora præſtant.

Ichthiophagi.

appellat quaſi imbelles & effœminatos) tum quod piſcatorem algentem, nudum, atque inopem ſemper video: & alia ex parte quanquam minus formidanda eſt nimis vaſta regio, tamen pleraque incommoda habere cernitur. Alit ſiquidem feras truculentiſſimas, hominibus pecoriquè noxias, ac formidabiles, veluti ſunt quibuſdam locis leones & urſi, qui regionem omnibus animantibus exhauriunt. Aphrica enim deſerta loca quamplurima habet propter ejuſmodi animalia. Hyrcani, qui oſtia Oxii fluminis habitant, immanes habent feras, & præcipuè Tigres, quarum quidem pernicioſitas animantibus ferè omnibus inevitabilis habetur. Brevi ſiquidem tempore longum conficiunt ſpacium, & præcurrentia animalia aſſequuntur. Sunt & Pantheræ apud illos quę pecuaria inſidiis populantur. Contra ejuſmodi feras Hyrcani veneno potius quàm ferro agunt: aconito enim carnes illinunt, & per diverticula ac compita ſpargunt, quas ubi Pantheræ comedunt, anginæ morbo conficiuntur. Hac ſolertia opus eſt Hyrcanis, ſi vitã in regionibus ſuis agere volunt. Erũt igitur ejuſmodi loca fugienda, & in quibus ſerpentes repunt, qui non modò morſu ſed ſolo ſpiritu animalia necant. Non etiam parvi detrimenti eſt in vaſtis regionibus: quòd ſi beſtiæ noxiæ deſunt, latrones, ſicarii, graſſatores, fures ac deterrimi homines non deerunt, quorum inſidiæ non minus timendæ ſunt, quàm luporum urſorumque ingluvies, & leonum tigridumque immanitas. Dixi quæ exquirenda eſſent his qui condendæ urbis locum eligerent, quævé fugienda. Nunc de urbe, mœnibus, & ædificiis pauca in ſequenti volumine diſſerere conſtitui, ut præſcripti curſum ſuo ordine abſolvam.

Regionis nimis vaſtæ incommoda.

Aphrica.

Tigres.

Panthera.

Hyrcani veneno Pantheras interimunt.

Serpentes.

Latronum inſidiæ.

PROOEMIUM LIBRI OCTAVI AD SIXTUM QUARTUM PONTIFICEM Maximum.

OPTIMA *operum deſcriptio diſtributioq́; intra
mœnia, & arearum, viarum, platearumque
diviſio, decorem ac ſpeciem urbis plurimum
adiuvat. Et ea nonnunquam præſtat, quæ in-
genio loci deeſſe videntur: qua in re quicquid relinquitur aut
peccatur, cum magna admodum difficultate reſtituitur in-
ſtauraturve. Smyrna omnium penè urbium pulcherrima* *Smyrna, urbs*
habebatur, quæ poſt everſionem, quam à Lydis pertulit, *pulcherrima.*
*inſtaurata ab Antigono, auctaq́; deinde à Lyſimacho ma-
gnam ſpeciem præ ſe ferebat. Pars namque eius in monte
ſita facili aſcenſu clariſſimum aſpectum præbebat. Et
Meles fluvius inde decurrens, magnam mœnium partem* *Meles.*
*alluebat. Nam reliquæ omnes partes in campo iacebant,
& portus aderat optima ſtructura clauſus, viæ urbis latæ
directæq́; erant, & pulchro admodum pavimento ſtratæ,
templa altis faſtigiis ſuffulta, porticus magnæ, & Gymna-
ſia omni opere perfecta: unus tamen eorum qui ſtatuerunt,
error decorem urbis hyberno præcipuè tempore obſcurio-
rem reddebat. Deerant namque cloacæ, & pluviæ collu-
viés undis fluitabat: quocirca præ luto atque aqua vix
homines per urbem incedere poterant. Mithylene quoque* *Mithylene.*
*urbs in Leſbo inſula pulcherrima habita eſt, inter Me-
thymnam & Malliam ſita, ſed peſſimè deſcripta, nam viæ
omnes nullis oppoſitis ædificiis ab auſtro in ſeptentrionem
vergunt: quocirca æſtate & autumno propter æſtum peſti-
feræ ſunt. Hyeme autem propter boream frigore & geli-
cidiis adeò rigent, ut nemo in eis conſiſtere poſſit, quaſi ab
oriente in occiduum vergerent, ſaluberrimæ omnino eſſent.
Talia quidem errata apud Rhodios nequaquam deprehen-
debantur, quorũ urbs mœnibus, vicis, ædificiis in omni opere
nulli ſecunda priſcis temporibus habita eſt. Fuit namq; apud* *Rhodij egregij*
eos maximum ſtudium archytecturæ, & eiuſmodi artifices *architecti.*
*magnis præmiis alliciebãtur. Ciziceni quoq; optimos habue-
runt architectos, proinde Cizicus eorum urbs in Propontide* *Ciziceni.*

Digitized by Google

inſula pulchritudine, & publicorum ædificiorum fabrica reliquas omnes Aſiæ urbes antecelluit, habuit etiam ſuam laudem Carthago, habuit & Maſſilia, & nonnullæ aliæ, quæ artifices habuerunt in ratione ædificandi eruditiſſimos. Nativa bona patriæ meæ, pater ſanctiſſime, plurima ſunt. Multa etiam emendata apparent ab his qui principio Senam ſtatuerunt. Viæ à borea, & auſtro magna ex parte adopertæ ſunt, ab oriente autem æſtivo & brumali occidente longè magis apertæ. Deerat aqua abundantia ad omnium rerum uſum, effoderunt aquæ ductus ſtadiorum circiter quadraginta, opera & impenſa adeò admirabiles, ut cùm omni antiquitate certare poſſint: ex quibus ſinguli penè cives in ædes ſuas per ſubterraneas fiſtulas aquam derivare poſſint, & fontes plurimos paribus penè ſpacijs per urbem emittunt, qui & uſui omnibus ſunt, & ſpeciem decoremq́ꝫ ornant. Quotidie etiam ædificia vetuſtate diſturbata aut collapſa reſtituuntur, & nova à ſolo eriguntur, quibus pulchritudo, ſplendorq́ꝫ Vrbis in dies magis magisq́ꝫ augeatur. Sed ad propoſitum inſtituti noſtri ordinem revertamur.

Carthago Maſſilia.

Sena.

ARCHITECTVM OPTIMVM ADHIBENdum eſſe cùm urbs ſtatuitur.

TITULUS PRIMUS.

POSTQUAM diligentem rationem habuit in loci electione is cui per fortunam conceſſum eſt ut urbem condere poſſit, antequam ædificet, ſitum faciemque urbis ſecum animo volutare debet. Proinde operæpręcium futurum arbitror, ſi architectum idoneum adhibebit: & eum cujus experientiam in pleriſque ædificiis viderit. Nec pudere debet quemquam peritis in arte auſcultare, cum illud quaſi divinum oraculum habeatur: *Quam quiſq́ꝫ norit artem, in ea ſe exerceat.* Et Alexander Macedo (cui Magno ob virtutem nomen traditum eſt) nobis exemplo eſſe poteſt, qui cum in Ægypto non longè à Canopico Nili oſtio urbem (quam à ſuo nomine Alexandriam appellavit) ſtatuere vellet, Dinocrati Macedoni hujus artis peritiſſimo, ut eam metiretur ac cōderet demandavit, quamvis primo Rex ipſe loci ratione magno

Artifices conſulendi.

Alexandria. Dinocrates architectus.

magno cum judicio comprobarat. Viderat enim portum loci ingenio admodum tutum,&emporium egregium,ac campos frumentarios feraciſſimos,& Nili utilitatem non mediocrẽ, voluit tamen ut architectus ille ſui temporis nobiliſſimus, artis ſuæ munere fungeretur,ne quid præclaro operi deeſſet. Eam itaq; (ut nonnulli ſcriptores ſentiunt) ad ſimilitudinem aquilæ pandentis alas ſtatuit; ut autem Strabo lib. XVII. ait, ad figuram chlamydis: qua ſpecie habitabilem mundi partem eſſe Coſmographi omnes ſentiunt. Hæc ſiquidem forma ſpecioſiſſima judicio quamplurimũ habita eſt. Et quanquam hæc urbs Regem & architectum habuit peritiſſimum & purpurati complures atque eruditi viri eis in conſilio fuerunt, tamen longo tempore poſt Julius Cæſar vidit conſummandæ rei aliquid deeſſe. Idcirco Pharos Colonia eo loci ab eo deducta eſt. Eſt enim Pharos inſula, quæ objecta Alexandriæ, portum efficit, & jactus molibus anguſto itinere & ponte urbi conjungitur: in ea turris magna altitudine eminet,mirificis operibus inſtructa, quæ de nomine inſulæ Pharos etiam vocatur, ex qua facibus accenſis nocturna tutius dirigitur navigatio. Habet enim Alexandriæ portus inſidioſum acceſſum, & fallaciſſima vada, quocirca periclitantibus navigiis nocturnis ignibus ſubveniendum fuit. Ammianus tamen Marcellinus ejuſmodi opus non Cæſaris Dictatoris, ſed Cleopatræ reginæ fuiſſe retulit, cujus quidem ejuſmodi ſunt verba: *Alexandriæ littus cùm fallacibus & inſidioſis acceſſibus affligeret navigantes, ſubvenit Cleopatra, quæ turrim erexit excelſam, quæ à loco Pharos cognominatur, prælucendi navibus nocturna ſuggerens miniſteria.* Hic à pleriſque Latinis ſcriptoribus diſcere videtur, ſed facile fieri poteſt, ut juſſu cæſaris turrim illam conſummaverit Cleopatra. Nam Ægypti regnum eidem promiſit poſt victoriam Cæſar, & eam in deliciis habuit, ex qua filium forma & inceſſu ſibi ſimilem genuit, & Cæſarionem à ſuo nomine appellari paſſus eſt. Alii ſentiunt hanc turrim nec Cleopatræ, nec Cæſaris, ſed regum fuiſſe, opus quod quidẽ adſtipulari videtur Strabo libr. XVII. cùm ait Soſtratum Gnidium architectum Regum amicum

Chlamydis figura.

Iul. Cæſar.

Pharos Inſula,

Pharos turris.

Portus Alexandriæ.

Cleopatra.

Soſtratus Gnidius.

niunt. Tertium ſummum animæ, quem animum appellabant, per quem intelligimus, ac ſapimus, cujus etiam præter homines, mortales reliqui expertes omnino ſunt: hanc partem in mundo Deum vocari Varro aſſerit, in nobis autem Genium. Alio modo pleriq; omnes poëtæ Genium eſſe dicunt Deum illum in cujus tutela, ut quiſque natus eſſet viveret, & à geniendo antiquiſſimo verbo originem ducere arbitrabantur, ſive quod nobiſcum generetur, curam habeat. Hinc dicebant ut primum editus in lucem quiſque eſſet, cujus ſuſcipere curam & actiones regere geſtiſque ſingulis adeſſe: virtuteſq; augere, ac nonnunquam colloqui: quod quidem Homeri ſententia comprobari aſſerunt, qui non cœleſtia numina ſermonem cum viris fortibus habere facit, eisve in prælio adeſſe, ſed familiarem Genium, cum quo legimus Pythagoram fuiſſe verſatum ac Socratem, & ex noſtris Numam Pompilium, & Scipionem ſuperiorem. Hinc etiam genialem thorum poëtæ maritalem thalamum appellant, quem ſub tutela Genii eſſe Satyricorum excellentiſſimus oſtendit Satyra 6. ubi ait.

Genius vitæ tutelaris.

Genius familiaris.

Thorus genialis.

Antiquum, & vetus eſt alienum Poſthume lectum.
Concutere, ac ſacri Genium contemnere fulcri.

Cum contra adulteros loquatur, & geniale pro voluptuoſo ac convivali ponatur. Unde illud Virgilii.

Geniale pro voluptuoſe.

Invitat genialis hyems.

Et Juvenalis:

Genialis agatur
Iſte dies, propera ſtomachum laxare ſaginis.

Veteres enim Genio indulgere dicebant eum, qui voluptati operam dabat. Hinc illud rurſus Perſii Saty. 5.

Indulgere genio.

Indulge Genio, & carpamus dulcia: noſtrum eſt
Quod vivis, cinis & manes & fabula fies.

Et econtrario cùm vellet Terentius eum oſtendere qui de neceſſario cibo ſibi demebat, ſuum defraudans, Genium dixit. Hunc Genium qui ſingulis mortalibus adhibetur, quiq; conſiliorum cogitationumque noſtrarum particeps eſt, præſidem etiam appellaverunt, quod vitæ noſtræ præſit: & qui de ſacris veterum ſcripſerunt, eundem eſſe quem Mediaſtinũ vocant: putabant namque medias quaſdã eſſe poteſtates inter infimas terras

Defraudare genium.

Genius præſes conſiliorũ.

Mediaſtinus quis?

ſummumq́ æthera in medio aëris ſpacio, per quas deſideria, cogitationes & merita noſtra ad Deum perferrentur. Has Græci dæmonas, nonnulli noſtrorum verbum è verbo exprimentes intelligentias nuncupaverunt. Ab hac opinione non longè abhorret Dionyſius Halicarnaſſeus in libris quos de Romanorum origine ſcripſit, in quibus ejuſmodi ſententiam protulit : *Inter divinum & humanum genus tertiam quandam extare naturam philoſophi aiunt, qua Geniorum natio continetur, quandoq; hominibus, quandoq; Diis admiſſa, ex qua genus illud Heroum ortum eſſe fabulantur.* Subtilis ſane fuit hæc cogitatio, & à veritate non omnino aliena. De qua tamē clarius Plato in Sympoſio diſſerit : ſentit enim ab eiſdem pleraq; nobis nunciari, quæ etiam futurū eventum aperiant. Sapienter igitur à Chriſtianis ſcriptorib. angeli dicuntur, quaſi nuncii veritatis, ac voluntatis divinæ. Nam aliquando ſanctiſſimus, innocentiſſimisq; viris, vel dormientibus, vel nonnunquam vigilantibus ea prænunciant, quæ futurorū præſagia ex vero rerum eventu eſſe dignoſcuntur. Sed ad poëtas vereresq; ſcriptores redeamus. Putabant ſingulorum locorum genium eſſe : hinc illud Virgilii :

Intelligentia. *Angeli.* *Genius loci.*

AEneid. 7.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo.
Implicat, & Genium loci primamq́; Deorum
Tellurem, Nymphas, & adhuc innata precatur
Flumina.

Penates. Hoc alio nomine penates dixerunt. Quocirca ab eodem poëta dicitur :

Sacra ſuosq; tibi commendat Troia penates.

Hos Nigidius Figulus Apollinem & Neptunum eſſe voluit, qui Trojanos muros ædificaſſe creduntur. Sed hanc opinionem minimè habere videtur poëta, cùm inter penates Veſtam deam eſſe doceat, & in eo quod ſtatim ſequitur, ſic ait :

Veſta. Dea.

Et manibus vittas, Veſtamq́; potentem,
AEternumq́; aditis effert penetralibus ignem.

Dii patrii. Alibi eos patrios Deos appellat.

Dii patrii ſervate domum, ſervate nepotem.

Patrii penates. Et alibi patrios penates. M. Terentius Varro (quem in rebus divinis Romanorum peritiſſimum eſſe voluerunt)

runt) Penates Deos exiſtimat, per quos ſpiramus, vivimus, & corpus animumque habemus. Æthera, Jovem, Iunonem, Tellurem, & Minervam, quam ſummi ætheris cacumen eſſe oſtendit. Hujus ſententiæ adſtipulatores, populi Romani teſtimonium adducunt, Tarquinio priſco Rege comprobante, qui omnium ſupra dictorum numinum ſimulachra uno eodemque templo collocarit. Hos Samothraces Deos eſſe idem Varro affirmat, quos ex Samothracia in Phrygiam Dardanus, & mox in Italiam Æneas tranſtulerit. Sed alios eſſe Deos penates, alios Samothraces Virgilius ipſe videtur oſtendere in hoc verſu: *Dii penates.* *Samothraces dii.*

Cum patribus, populoq; penatibus, & magnis diis.

Ac ſi magnos Deos Samothraces eſſe intelligeret. Sic & Juven. Saty. 3.

Iures licet, & Samothracum
Et noſtrorum aras contemnere fulmina pauper.
Creditur atq; Deos, diis ignoſcentibus ipſis.

Samothraces Cicero majores gentium Deos appellat in Tuſculanis quæſtionibus. Nam in libro ſecundo de Deorum natura, de Diis penatibus ejuſmodi verba protulit: *Penates dii, ſive à penu ducto nomine: eſt enim omne quo veſcuntur homines penus, ſive ab eo quòd penitus inſident, ex quo etiam penetrales dii à poetis vocantur.* *Cicero de diis penatibus.*

Tales propitiationes numinum (ut ad propoſitum revertamur) in condenda urbe Varro Hetruſco ritu fieri ſolitas affirmat: ſed pudet me talia referre, cùm ridicula potius quàm myſtica eſſe mihi videantur. Jungebant namq; taurum & vaccam, & aratro ſulcum circumagebant, quod quidem elevabant manibus, qua parte urbis portam relinquere volebant. Quocirca fuere grammatici veteres, qui arbitrati ſunt portam dici non ab importando exportandoq; quæ uſui eſſent, ſed à portando aratro, quando ex ſacrorum ritu eo loci (ut dictum eſt) elevaretur, ne in portæ limine foſſa effoderetur. Urbis nomen (ut ſuperius diximus) vel à parte aratri nomen trahit, vel ab urbando, id eſt arando, propter ejuſmodi conſuetudinem. Sed hanc veteres auſpicato die ac loco fatali religionem obſervabant: quid nos facere oportet, qui verum Deum colimus, non vana ſimulacra, & *Propitiationes numinū.* *Porta unde denominata.* *Vrbs unde dicta.*

æreas imagines: Deum igitur Optimum Maximum invocabimus, & veritatis ſalutiſque noſtræ auctorem, unigenitum ejus Chriſtum, cujus ſacrificatione & cerimoniis ſolida fundamenta jaciuntur.

Chriſtus invocandus.

DE FACIE, AC FORMA URBIS, DE pomœrio, ſive agro effato.

TIT. III.

HÆc poſtquam fecerimus, foſſa, ſulco, ſignové murorum ambitum præſcribemus, quem quidem veteres nonnulli in circulum, ſi loci ingenium id ferret, fieri præcipiunt. Alii octogonam ſpeciem, alii autem quadratam urbis formam magis probant, cum quòd aptè ſatis muniri poſſit, tum quòd ad ſpeciem, commoditatemque viarum ædiumq; valde accommodata ſit. Hanc ſpeciem præter omnes probavit Romulus, quæ quidē urbis mœnia primo conſtituit, unde Roma quadrata dicta eſt, ut ex ſententia M. Varronis refert Dionyſius Halicarnaſſæus. Eadem figura etiam fuit Nicæa urbis Bithyniæ, quæ portas habuit quatuor, ad lineam adeò directas, ut ex lapide quodam magno, qui in quadrivio circa Gymnaſiū ſtabat, pari ſpacio ſingulæ portæ cernerentur. Sed hæc cura architecto relinquenda eſt, qui ratione dimenſioneque loci habita facilè judicabit quid utilius eſſe poſſit. Cogitabimus deinde ſpacium relinquendum eſſe ponè mœnia, in quo nec colere nec ædificare cuiquam unquā permittatur: & id non modo intra muros, ſed etiam extra. Ejuſmodi locum Nigidius & nonnulli alii veteres agrum effatum appellarunt, quod pontificum juſſu piaculum committeret, qui effoderet, ædificumvé erigeret. Varro autem pomœrium appellat, quem plerique omnes ſcriptores ſequuntur, dictumq; putat quaſi poſt murum. T. Livius verbi hujus ſignificationem optime declarat libro primo Romanarum hiſtoriarum: *Pomœrium* (inquit) *verbi vim ſolùm intuentes, poſtmœnium interpretantur eſſe, eſt tamen magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis circa termi-*

Iſidor. & Hor. imprimeretq; muris Hoſtile aratrum.
Octogena urbis ſpecies.
Roma & Nicæa urbes quadratæ.
Spacium ponè mœnia.
Ager effatus
Pomœrium, ejusq; etymō.

terminis inaugurato conſecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur. qua nunc vulgò etiam coniungunt: & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli, hoc ſpacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd poſt murum eſſet, quam quòd murus poſt, id Pomœrium Romani appellarunt, & urbis incremento ſemper quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini conſecrati proferebantur. Hanc Livii opinionem his verſibus A Gellius cap. 14. lib. 13. comprobare videtur. *Pomœrium eſt locus intra agrum effatum per totius urbis circuitum pone mœnia regionibus certis terminatus, qui faciunt finem urbani auſpicij*

Pomerium quid.

DE MVNIMENTIS LOCI & de Mœnibus.

TIT. IV.

ANTEQUAM mœnia conſtituamus, hoc cogitandum erit, locus ille naturane munitus, an arte ac manu muniendus ſit. Locus enim editus, vel qui præruptos habet anfractus ſive altiſſimus mari vel magno flumine abluitur, longè minore opera atque impenſa indiget. Nam minoribus mœnibus muniendus erit, ubi naturali ſitu defenditur. Sed in regionibus planis, vel paululum editis opera & impenſa ſubveniendum eſt. Erunt igitur ducenda mœnia vel quadratis lapidibus, ſi natura ſuppeditat, vel coctó latere, calce, & arena optima cõmiſta. Nam bituminis materia illa, quam in Babylonis muro labore tantopere Græci Latiniq; ſcriptores laudant, magis deſideranda eſt, quàm quærenda: non enim vulgo naſcitur, ſed raris admodum locis invenitur. Fodienda in primis fundamenta ſunt ad ſolidum uſq; terræ, ne ſuper inſtructũ opus, ubi minus firma jecerimus fundamenta, aut ruat, aut rimis hiet. Et altitudinis craſſitudiniſque murorum ratio habenda eſt. Nam ubi nimis elata ſunt mœnia, facilè machinis tormentiſque concutiuntur, ubi verò nimis depreſſa atque humilia ſunt funibus ſcaliſq; admotis quamprimum victoriam hoſti tradunt. Quadraginta aut quinquaginta cubitorum altitudo à compluribus architectis ac peritis in re mili-

Locus editus urbi accommodus. *Materia mœnium.* *Bytumen Babylonicum.* *Murorum forma.* *Muri iuſta altitudo.*

militari comprobatur, in ſummitate verò craſſitudo ea ſatis eſſe dicitur, ubi intra pinnas tantùm ſpacii relinquitur, ut via ſatis duobus armatis ſit militibus, ne alter alteri obvius impedimento ſit. Nam mirabilis illa altitudo latitudoque murorum Babylonis, quam Semiramis fieri voluit, minus quærenda mihi eſſe videtur, quamquam inter ſeptem mundi ſpectacula connumeratur, quorum altitudinem ducentorum cubitorū, latitudinem verò quinquaginta fuiſſe Græci teſtantur ſcriptores. Ejuſmodi tamen miracula Alexander Macedo contempſit, quoniam triduo ante urbem invaſerat, deripueratq; quàm qui ſuperiorem partem habitabant, hoſtem invaſiſſe conſpicati eſſent, ut locupletiſſimus teſtis eſt Ariſtoteles. Modus igitur amplitudini Urbis præſcribendus eſt, ne id accidere poſſit. Nam Babylonis ambitum quis non admiretur: quem quidem fuiſſe aſſerunt octoginta & quadringentorum ſtadiorum, & ejuſmodi menſura millia paſſuum ſexaginta complectitur. Nam ſtadium habet paſſus centum & viginti quinq;, paſſus verò pedes quinque, pes autem digitos ſexdecim. Octies igitur ſtadii menſura mille paſſus efficit, qui ſunt quinque millia pedum. Stadii nomen Romani à Græcis acceperunt, dicitur enim στάδιον & octavam mille paſſuum partem ſignificat, & locum etiā exercitationis. Ejus dimenſionis Herculem auctorem fuiſſe dicunt, qui citato curſu ſtadium uno ſemper ſpiritu faciebat, cum pernicitate etiam mortales omnes præverteret. Vidēdum præterea eſt, ne in longitudinem directi muri ducantur, nimis enim obnoxii ſunt balliſtis, tormentiſque lapidum. Nam ſinuoſi illi anfractus murorum tutiores defenſores reddunt, ubi hoſtes non modò à fronte, ſed dextra, lævaq; & ponè à tergo miſſilibus impetuntur.

Babylonis, altitudo latitudoq;. *Alexander Babylonem expugnat.* *Ambitus Babylonis.* *Stadium.* Στάδιον. *Hercules.* *Murorum ſinuoſi anfractus.*

DE TVRRIBVS ET EARVM forma. TIT. V.

Turres qua forma ædificanda.

SUNT etiam à fundamentis erigendæ turres, quæ in exteriorem partem porrigātur: ut à lateribus appropinquantes hoſtes vulnerentur, atq; machinæ teſtitudineſq;

dineſq; muris admotæ, balliſtis è turribus excutiantur. Diſtabūt inter ſe turres paribus ſpaciis ad ſagittæ emiſſionem: & nequaquam quadratæ ædificandæ ſunt Nam ubi angulus tormento balliſtavé decutitur, tota ſtatim turris eliditur. Optima ejus facies rotunda eſt, non enim tam facile diſſipatur: nam quando percutitur, quadrati in cuneum lapides ſtringuntur, & diutius inconcuſſa reſiſtit. *Rotunda turris forma.* Secundum hanc turris faciem optima habetur octogona, quæ propter plures angulos ictibus minus facilè decutitur, quàm ſi quadrata eſſet. *Octogona.* Optimum eſt etiam querneo robore in media murorum latitudine palis præfixo turrim munire. Ea ſiquidem contignatio ac ligatura firmiorem ictibus illam præbet. Nā aut tota corruat opus eſt, aut ſtet, & integra maneat. Adhibenda non parva diligentia in turribus, cùm quòd urbem tutiorem reddunt, tùm etiam quòd ei quaſi pro corona & ornamento ſint. Hujus ſententiæ optimus adſtipulator eſt Homerus. Nam ut equites planitiem ornare ait, & naves maritimam oram, ſic turres urbem quaſi coronant. *Turres urbē decorant.* Quod quidem facilius elegantiuſque quam à me dici poſſit, exprimitur ab eo verſibus illis, quos Herodotus ejus eſſe affirmat in vita quam edidit Homeri, in qua præclara multa divini illius poëtæ refert, quę apud alios qui de ejus vita ſcripſerūt, minimè extant. Idcircò interſerendos hoc loci verſus ejuſmodi cenſeo, nunquā enim me alibi lectitaſſe memini, Græci verſus quinque ſunt hi:

Ἀνδρὸς μὲν στέφανος παῖδες, πύργοι δὲ πόληος·
Ἵπποι δ' ἐν πεδίῳ κόσμος, νῆες δὲ θαλάσσης.
Χρήματα δ' αὔξει οἶκον, ἀτὰρ γεραροὶ βασιλῆες
Ἥμενοι ἐν ἀγορῇ κόσμος τ' ἄλλοισιν ὁρᾶσθαι,
Αἰθομένου δὲ πυρὸς γεραρώτερος οἶκος ἰδέσθαι.

Hoc eſt:

Pulcra corona viro nati ſunt, urbibus arces:
Campi ornantur equis: & navibus Amphitrite:
Lauta domo decori res eſt: at Regis honeſto
Inde foro lato nihil eſt auguſtius ore:
Ornamentum ingens lucens focus ædibus addit.

DE

DE PINNIS TVRRIVM, & Murorum.

TIT. VI.

Pinna.

IN Turrium verò ſummitate pinnæ eſſe debent,ſic etiam in omni murorum ambitu,ex quibus repugnantes videre poſſint hoſtes ſine periculo. Nam ex intervallo crates, plutei, tabulæ, vel ſuberis cortices expanduntur anulis ferreis, quibus contra ſagittarum ictus defenduntur. Veſtis ſtragula ubi improviſus ac repentinus hoſtium adventus fuerit, pinnis ſuper extenſa ſagittarum ictus optimè excipit Neq; enim facilè tranſfigitur,cedit ſiquidem,ac fluctuat, quocirca hebeſcunt ſpicula, vimque omnem amittunt. Pinnas Varro dici murorum ſummitates ait, ab his quas inſigniti milites in galeis habere ſolent: Geſtabant enim in conis galearum,criſtarum ornamenta, & plerique ex avium pennis,ut eſt illud Vergilii de Cycni filio:

Stragula ſagittarũ ictus excipere.

Ornamenta in conis galearum.

Virg.lib.10. Eneid.

Cuius olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.

Et Plinius ſecundus libro 18. naturalis hiſtoriæ cap.1. de Struthiocamelo ſcribens hæc verba protulit: *Præmia ex his ova propter amplitudinem pro quibuſdam habita vaſis,conosq; bellicos, & galeas adornantes pennæ.* Veteres (ut arbitror, ſi Varroni credere volumus) pinnas etiam avium dicebant,ſed propinquitate literæ ſeu differentiæ conſonantiævé cauſa uſus obtinuit,ut pennas avium dicamus,pinnas verò murorum,turrium, montiumvé ſummitates, aut aciem ſecuris. Utrumque Quintilianus optimus vetuſtatis ſcrutator docere videtur in primo præclari operis ſui de inſtitutione Oratoria, cujus verba ideo ponenda cenſui, ut animadvertamus eum reprehendere illos, qui in pinnas pro pennis avium poſuerunt,dicit enim: *Pinna eſt acutum ſecuris, utrinque habens aciem, unde bipennis dicitur. Error eſt eorum, qui, quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas avium dici volunt.*

Struthiocameli ova & penna.

Pinna pro pennis.

Bipennis.

ANFRA-

Anfractus, et praecipitia optimè munire urbes: de Foſſa, de Aggere, de Munimento contra ictum arietis.

Tit. VII.

In ſtatuendis muris erit cogitandum ne facilè hoſtis adhærere poſſit. Idcirco præcipitia & anfractus eligēdi ſunt, qui mœnia facile defendant, aditusq; oppugnanti bus præcludant: ubi verò loci natura propter planitiem minus munita ſit, foſſa latiſſima altiſſimaque ducenda eſt, cujus aggeſta terra aggerem faciat. Conſuevere etiam antiqui viam relinquere inter ejuſmodi aggerem & muros, ut repugnantes ſagittis jaculisq; foſſam defenderent, ne facilè æquari ab oppugnantibus poſſit. Aggerem, vallis tranſverſis more dentium ſerræ præfigebant, per quorum intervalla jacula in hoſtem mittebantur. Sed temporibus noſtris novum balliſtæ lapidū genus inventum eſt ad fulminis ſimilitudinē, cui Bombardæ à tonitru ac ſono horribili eſt nomen huic quidē nō mœnia, nō turre ip æ reſiſtere valent. Contra arietis ictū, aggeſtæ terræ murum, quaſi machinē erigere ſolebant veteres, ſed neſcio an ſatis eſſe poſſet contrà novū hujuſmodi tormentū. Ejuſmodi muri facies talis erat. Minutis lapidibus, vel coctis laterculis parietes duos ex intervallo vicenum pedum ducebant circum urbis mœnia, terramq; quæ ex foſſis educebatur, inter illos dejiciebant, ſudibusq; ac vectibus eam denſabant, quoad ſolida fieret: murus tamen qui mœnibus ſuperior erat depreſſior fiebat & humilis magis, ut ad ſummum usq; muri pariter terra replerentur, utque defenſoribus tutum ex oppido iter eſſet. Ejuſmodi murus arietis ictus feriebat, & ſi exterior pars illa collideretur, aggeſta terra cedendo veluti moles reſiſtebat. Placuit tale inventum commemorare, quod quidem non inutile eſſe arbitror. Nam fortaſſe fulmina hæc noſtri temporis ferret, ſi terra illa congeſta ab injuria imbrium procellarumque muri teſtudine contecta diutius extitiſſet, eſſentque muri querneo robore inter ſe conjuncti contignatique.

Præcipitia & anfractus urbis.

Agger.

Bombardæ novum balliſtæ genus.

Murus veterum contra arietis ictum.

Digitized by Google

DE PORTIS VRBIS.
TIT. VIII.

Portarum urbis ratio quæ.

EST etiam habenda portarum ratio diligentiſſima; per eas enim aliquando accidit, ut prius irruptione oppida diripiantur: vel redeuntibus fugientibuſvé oppidanis commiſti hoſtes portas invadant. Non aliter

Fidenatium urbs expugnata.

Romulus Fidenatium urbem quadraginta ſtadiis à Roma diſtantem, una incurſione (ut Dionyſius Halicarnaſſeus refert) invaſit. Nam populabatur eorum agros; prædam abigere & exercitum adducere meditabatur. Verùm exeuntibus Fidenatibus leve prælium commiſſum eſt, in quo cùm inferiores eſſent, in fugam vertuntur. Romulus verò perſequens eos ſimul cum fugientibus quaſi uno agmine intra muros irrupit; & urbe potitus eſt: quam Romanorum coloniam fecit, quæ prius fuerat Albanorum, eodem tempore deducta, quo

Momentana, & Cruſtemia urbes.

Momentana, & Cruſtumenia. De portis autem M. Vitruvius in libris de Architectura ad Octavium ejuſmodi verba protulit: *Curandum eſt ut portarum itinera non ſint directa, ſed ſcena.*

Itinera portarum.

Scenum apud Veteres flexum & tortuoſum ſignificavit. Apud Græcos enim σκηνὴ non modo ſcenam ac tabernaculum, ſed fraudem ſignificat & σκήνωμα habitaculum, ac diverſorium.

Scena quid propriè dicatur.

Inde Scena itinera dicta eſſe puto, quæ & divertant, flectanturque, & fraudi ſint obnoxia. Hæc fortaſſe alienum eſſet opinari, ſi per Servium, & Donatum liceret dixiſſe Virgilium, ejuſmodi viæ flexum ad Nympharum ædem fuiſſe ubi ait:

Æneid.

Tum ſilvis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentiq; atrum nemus imminet umbrâ,
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentibus antrum,
Intus aquæ dulces, vivoq; ſedilia ſaxo,
Nympharum domus.

Porta Veterũ.

Portas vetuſtiſſimi non ſolùm itinerum flexu; ſed propugnaculis ad ſimilitudinem veſtibulorũ, quæ ante ædes fiunt, muniebant, quarum etiam præcipuum aditum foſſa prærupturn ponte conjungebant, qui pari penè pondere ſuſpenſus, facilè in repentino hoſtium advẽtu detorquebatur, & in egreſſu deinde propugnaculi anulis catenisq; ferreis cataracta ſuſpendebatur, quæ

…aracta.

per

per hoſtes canalibus ad id factis ita è muro dimittebantur, ut in limine ferreis mucronibus defigeretur, hoſtemq; vel invadentem arceret, vel clauſum oppidanorum poteſtati ſubjiceret. Eſt etiam non inutile intercataractam portamq; alium ponticulum ſuſpendere, ſi id loci genio fieri poterit. Murorum deinde porta ferreis laminis & clavis majoribus præfixa eſſe debet, cum ut ab omni vi atq; impetu munita ſit, tum etiam à ſubjectis ignibus, quibus plerumq; picato, ſulphurato, intruſoq; pulvere exuritur, nihil etiam aliquando nocturnis vigilibus ejuſmodi ſuſpicantibus. Cui etiam rei inædificandis muris portę remedium eſt adhibendum, foraminibus relictis, quibus omne incendium portę extinguatur. Ejus periculum tanti fecerunt Romani, *ut lege caverint, ne iuxta portas habitare liceret propter fortuita incendia*, ut Paulus Jureconſultus ſcribit. Multis aliis rationibus muniendæ ſunt urbes, quas quidem longum admodum percenſere eſſet, & fortaſſe minus operæpretium, quocirca relinquendam hanc partem Architecto eſſe arbitror, qui loci naturam dimetietur, videbitque aliis munimentis opus eſſe ubi plano pede acceſſus fuerit ad mœnia oppugnanda, & aliis ubi præcipitia & anfractus urbem natura munierint. Proinde progrediemur ad ea quæ intra mœnia conſtituenda ſunt ſuo ordine, pleraq; recenſentes, non tamen omnia. Nam fortaſſe ambigi poſſet, ſitne talia dicere, officium ejus qui de civili ſocietate ſe ſcripturum pollicetur. Sed cùm omnis intentio civilis diſciplinæ ad fœlicitatem redigenda ſit, & ad vivendi tranquillitatem, utramq; rem accumulare videtur jocunditas vitæ, quam quidem non minima ex parte efficit privata commoditas habitandi, & publicorum oblectatio: quæ quidem tunc magna eſſe videtur, cum ſpacia in plateis, porticibus, deambulatoriiſq; conficimus, cum his quos nobis honeſta ſtudiorū commercia conjungunt, cum quibus aut de diſciplinis diſſerimus (quarum meditatio animi ingenui quaſi pabulum eſſe cernitur) aut de Repub. commentamur, aut nonnunquam de re familiari, cùm aut amicum conſulimus, aut conſulenti fidele conſilium damus, nonnunquam etiam cùm à rebus ſeriis ocium eſt, à confabula-

Porta contra ignem munita.

Lex Romanorum.

Architecti officium.

Civilis vitæ finis.

latione,& joco negocium ſumimus, animumque reficimus, & ad obeunda negotia promptiorem alacrioremq; reddimus.

SIT NE STATVENDA ARX in urbe libera civitatis.

TIT. IX.

Arcis ſitus. CONSTITUTIS mœnibus, priuſquam areæ plateæq; dividantur,de arce conſiderandum eſt, quæ loco edito proxime muros ſtatuenda eſt,ut urbi immineat, & facilè externum militem ubi opus ſit, excipere poſſit.In ea namq; ſitum eſt totius civitatis præſidium,nec pars ulla in urbe tuta eſſe poteſt, cum arci timendum ſit. Optimè apud Maronem Æneas formidare, ac deſperare inducitur cùm Pantheo per noctem arcis præfectò obvius fit,ubi ait:

Virg. l. 2. Æn. *Quo res ſumma loco Panthu? quam prendimus arcem?*

Sed diſceptatio non mediocris oritur inter eos qui *Arx an in libera civitate condenda.* de civili ſocietate ſcripſerunt. Sit ne ſtatuenda arx in urbe liberæ civitatis;qua in re videndum eſt, boni ne an mali plus afferat in libero populo munitiſſimum præſidium paucis creditum. Et ſi verè judicare volumus, & veterum hiſtoriarum monumenta revoluere, inveniemus plures rerum ſtatus everſos incuria ac perfidia eorum qui arci præfuerunt,quam ſervatos. Roma tamen à Gallis capta incenſaq; fuerat,ſed capitolii præſidio ex parte ſervata,pacem auro redemit. At ubi ad imperium rerum evaſit, urbana munimenta ſeditionum, diſcordiarum, & inteſtini belli ſæpenumero cauſas præbuerunt. *Arx in optima Republ. periculoſa.* Ariſtoteles affirmat inutilem periculoſamq; arcē eſſe in optima Repub.præbereq; eam tyrannidis opportunitatem quis ambigit? Nam ubi æquo jure inter cives vivitur, æqualia ædificia eſſe debent, non alia populo imminere atq; minari,alia depreſſa, atq; ſubjecta jacere. *Arx tyranni ſedes.* Optimè Pedianus arcem definit, *ſedem eſſe tyranni.* Timoleon ſummus ille Corinthiorum Imperator, qui *Arcis munimentum Thebanis fuit exitio.* patriam primò à tyranno liberavit,& à Syracuſis, quibus auxilio miſſus fuerat, inveteratam ſervitutem depulit, docuit urbem, quæ arcis præſidio teneretur, vix unquam ſine tyrannide eſſe poſſe. Nam cùm Dionyſiū

Sicilia

Sicilia pepuliſſet,& civibus ſua reſtituiſſet, urbiumque mœnia bello deſecta inſtauraſſet,& civitatibus ſuas leges libertatemq; reddidiſſet, arcem Syracuſanam funditus evertit,& nunc (inquit) ſolida pacis fundamenta jecimus, cùm tyrannorum domicilium ac ſedem evertimus. Arcem ſimultatem & civilem diſcordiam fovere, vel ex hoc uno exemplo oſtendere poſſumus. Lacedæmonii exercitum cui Phœbidas præerat, Olynthum mittebant, iterque per Thebas amicam tunc civitatem ut faceret opus erat: laborabat tunc inteſtina ſeditione Thebanus populus,& pauciores qui multitudinem formidabant, Lacedæmonio duci perſuaſerunt, ut munitiſſimam arcem, quam Cadmiam à conditoris nomine appellabant, occuparet: quod quidem eo concilio faciebant, ut adverſæ factioni facilius reſiſterent Lacedæmoniorum auxilio adjuti. Cùm autem occupaſſet arcem Phœbidas, hoſpitalitatis jura violata eſſe querebantur Thebani. Lacedæmonii excuſabant factum id privati ducis conſilio, non publico. Et (ut rei fidem facerent) eum ab exercitu amoverunt pecunia multatum. Arcẽ tamen nihilo magis reddiderunt, ut qui aſſererent periculoſas eſſe inimicitias niſi ſimul prius paciſcerentur: & diſſimulato conſilio Lacedæmonii ſummam poteſtatem amicis dedere, qui tali auxilio freti, principes alterius factionis partim interfecerũt, partim verò in exilium ejecerunt. Et ſic libertatem amiſerunt Thebani, & paucorum potentia, externa tyrannide adjuta, tandiu populum Thebanum vexavit, donec Pelopidas vir fortiſſimus, exulibus accitis, & parva ſociorum manu adjutus, patriam hoſtibus cæſis in priſtinam libertatem vendicavit. Periculoſa enim cum in bello, tum etiam in pace & ocio arcis munimenta ſunt, & cuſtodum ignavia ſeu incuria, nonnunquam civem, nonnunquam externum ad tyrannidem invitat.

Cadmia arx.

Lacedæmonii Thebanam arcem occupant.

Pelopidas Thebis potitur.

Arx in pace periculoſa.

Pyrrhus Epiratorum Rex, qui Siciliam occupavit, & partem inferiorem illam Italiæ tenuit, quæ tunc magna Græcia dicebatur, bellumque contra Romanos periculoſum admodum geſſit, & mox Macedoniam invaſit, aliquando Athenas venit benignoque civium hoſpitio exceptus eſt. Is poſtquam urbem illam tunc

Pyrrhus Epirota.

opulentiſſimam &diſciplinarum omnium matrem luſtravit, in arcem Palladis deductus eſt ſacraque magna cum veneratione fecit, & arcem natura aut arte muniti ſſimam magna cum admiratione contemplatus eſt. Deinde cum diſcederet, inque forum veniſſet, Principibus civitatis, qui eum comitabantur, gratias peringentes egit pro fide magna, quam de ſe habere oſtenderent: deinde eos monuit, ut in poſterum nulli Regum poteſtatem facerent amplius arcem ingrediendi, ne opportunitatem præſidii nactus quiſpiam invaderet. Gratum conſilium fuit Athenienſibus, ut qui liquidò cognoſcerent periculoſum admodum eſſe fortibus viris arcis aditum præbere, & deinceps majore diligentia portas aſſervarunt. Hæc Moloſſi Regis præcepta ſi tenuiſſent Locrenſes, nobile quondam Italiæ oppidum, & Timei Platonici alumni memoria venerandum, non amiſiſſent libertatem, nec Dionyſii tyranni crudelitatem ac libidinem perpeſſi eſſent. Exegerant namq; eum crudeliſſimo bello Syracuſani. Is in Italiam profugit, & quamvis nomen ejus propter ſævitiam compluribus odio eſſet, tamen à Locrenſibus hoſpitii ac ſocietatis jure benignè admodum exceptus eſt: & hi non modo urbis & agri, verùm privatarum ædium tyranno poteſtatem fecerunt: ille ſævitiæ injuriæq; memor, immemor autem humani diviniq; juris, urbis arcem, quæ minus diligenter cuſtodiebatur invaſit, & eandem immanitatem in Locrenſes diutius exercuit, quam in Syracuſanos prius exercuerat. Nam Principum civitatis conjuges, ubi forma præſtarent, rapi jubebat, & libidini ſatellitum ſuorum exponebat. Virgines ante nuptias adducebat, ſtupratasq; ſponſis, procis, patribuſvé reddebat. Locupletes quoſq; aut civitate ejiciebat, aut occidi jubebat, ut eorum bona invaderet. Ita demum pœnas Locrenſes malè cuſtoditæ arcis dederunt, aliiſq; exemplũ præbuerunt, nõ temerè tyrannos in urbem accipiendos eſſe. Tarentini ignaviæ deſidiæq; quondam etiam pœnas luerunt, nam cùm ſpurii illi Lacedæmoniorum, ob notam materni pudoris relicta patria, ad novas ſedes quærendas in Italiam ſe recepiſſent, Tarentum acceſſerunt, & exploratoribus præmiſſis animadverterunt Tarentinam

Arx Palladis.

Pyrrhi conſiliũ ad Athenienſes.

Moloſſi præcepta.

Dionyſius tyrannus.

Dionyſii ſævitia in Locrenſes.

Tyranni non temerè in urbem admittendi.

Tarentini ignavia ſua pœnas luerunt.

rentinam arcem minus diligenter cuſtodiri: quocirca eam repentino impetu occuparunt, urbemq; nō modò diripuerunt, verùm ad unum uſq; cives omnes pepulerunt, & retentis ſolùm virginibus, aliis verò omnibus relictis, ſedes ſibi conſtituerunt. Sic veteres Tarentini urbe ac laribus expoliati ſunt, & in perpetuum exilium acti, dum negligentius urbis præſidium aſſervarent. Eadem tamen Tarentina arx longo tempore pòſt diligentius aſſervata à Romanis, urbis recuperandæ causā præbuit. Nam cùm ad Hannibalem defeciſſent Tarentini, & M. Livius Salinator arci præeſſet, præſtò cum exercitu adfuit Fabius Maximus, urbemq; per arcem recuperavit: qua ex re ortum eſt illud facetè dictum, cujus non ſolùm Cicero, ſed etiam meminit Plutarchus in apophthegmatis ad Trajanum Cæſarem cùm ait, M. Livium dicere, *Memento Fabi te mea opera recuperaſſe Tarētum*, cui ille *Verum*, inquit, *ait: nam niſi tu amiſiſſes, nunquam recuperaſſem.* Ex hoc igitur exemplo concludere poſſumus arcem in urbe liberæ civitatis inutilem eſſe, in ſubjecta autem neceſſariam admodum. *Tarentina arx.* *F. Maximi dictum.*

VIARVM RATIO, ET de porticibus.
Tit. X.

Arearum intra mœnia, plategarumq; ratio habenda eſt, ad ſalubrem cœli aſpectum. Et viæ in primis ducendæ ſunt, directæ à portis & alias è conſpectu portas, quarum latitudinem quatuor & triginta pedum nonnulli approbant. Hę quidem ſternendę ſilice, ubi currus aguntur, ne orbitæ ponderi deſidant. Exemplò Romanorum, qui vias complures in omnes ferè Italiæ oras ſtraverunt, ad currum rhedarumq; opportunitatem, quarum partes noſtra quoq; ætate integrę cernuntur, ut nō longè à Tarracina Minturnum ultra via eſt quæ Appia dicitur, ab Appio Claudio, qui eam ſtatuit Roma Brundiſiū uſq;. Fuit enim apud antiquos maximæ laudi vias ſternere. Unde M. Æmilius C. Flaminius collegæ in conſulatu cum Ligures viciſſent, duas vias ſtraverunt, & à ſuis nominibus nuncuparunt Flamminiam à Roma Ariminum uſque: Æmiliam à Roma quoque Bononiam *Viarum latitudo.* *Romanorum via lapidibus ſtrata.* *Appia Via.* *Via Flamminia.* *Via Æmilia.*

Coctili laterculo viam ſternere. — *Via tranſverſa.* — *Porticus.* — *Trivialis ſcientia.* — *Grammatica Stoicorum porticus.* — *Sacella pro pueris & mulierculis.*

uſq;. Ubi verò ſilex deeſt, vel magna impenſa advehitur, vel nullus eſt curruū uſus, coctili laterculo optimè viæ ſternuntur, & pręcipuè ad equitandi utilitatem. Fortius namq; jumenta pedem figunt, nec tam crebro dilabuntur, ſi quādo diſtrictæ ſint hyberno gelu. Humidæq; etiam ſatis ſunt, quanquam pluvia ex eis citò defluit, parvoq; luto polluuntur. Sunt ducendę quoq; tranſverſę viæ, quæ ad alias portas dirigantur, & in earum triviis latiores plateæ relinquendæ ſunt, in quibus veteres architecti porticus erigere conſueverunt, non modò ad deambulandi commoditatem, verùm ad ſtudia bonarū artium. In his grammatice publica mercede docebatur: unde *trivialis ſcientia* dicta eſt à Latinis. Apud Athenienſes verò in porticibus Philoſophi differebant, unde nomē Stoicæ ſectæ adhæſit, & Cynicę, ut nonnulli arbitrantur. Diogenes Sinopeus cùm quidam eum carperet, quòd ſine domo eſſet, ſcitè admodum reſpondit: *Athenienſes ſibi pulcherrimam condidiſſe, digitoq; Jovis porticum oſtendit.* In triviis etiam & compitis ad communem viciniæ utilitatem expedit ſacella ædificare, in quibus pueri & mulieres religioſæ ſanctæq; rei divinæ dent operam. Diebus enim ſacris (in quibus divina tantum curantur) omnes in templa majora convenire debent: diebus verò profeſtis quibus humana agimus, ſatis ſit ſacella adire, quę in vicinia erunt. Unde illud Propertii Poëtæ:

Flore ſacella tego, verbenis compita velo,
Et crepat ad veteres herba Sabina focos.

DE PRIVATIS AEDIBVS.
TIT. XI.

Privatarum ædium ſtructura. — *Ædium pulcritudo auget viri dignitatē.*

SECUNDUM vias privatæ ædes longo ordine ad pares (ſi fieri poteſt) dimenſiones conſtituendæ ſunt, ut ſpeciem urbis ornent. Nec quippiā exporrectum habeant, quod viis impedimento eſſe poſſit. Sic enim vivendum eſt, ut privata domus deſcripta ſit ad uſum ac commoditatem familiæ, neque in ea pars ulla ſit vacua & inutilis: ſicque ejus aſpectus ad decorum accedere debet. Nam (ut ait Cicero) *dignitatem viri auget ædium pulchritudo.* Aſſerit namque L. Octavium ædificaſſe in palatio præcla-

præclaram & plenam dignitatis domum, quæ cùm vulgò viſeretur, ſuffragata Domino novo homini ad conſulatum putabatur. Sed illud præclarius ab eo dicitur: *Viri dignitas domo ornanda eſt, non autem ex domo tota quærenda, nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt.* Plutarchus etiam hujus ſententiæ adſtipulator eſſe videtur in vita Æmylii Pauli, ubi ait: *Ælius Tubero Pauli filiam uxorem habuit, vir optimus, & in Rep. ſumma authoritatis: ſed ita tenui patrimonio fuit, ut ſexdecim viri ex eadem Tuberonum familia ſimul unis in ædibus & modicis quidem cum conjugibus ac liberis habitarent.* In his Pauli Æmilii bis conſulis ac bis triumphalis viri filia diutius fuit, nec modicæ domus eam puduit, quippe quæ non paupertatem exhorruit, ſed viri virtutem admirata eſt, qui perquam quidem pauper erat. Ego tamen civilis viri officium eſſe puto, ubi familiaris opulentia ſuperat, pulchras habere ædes. Avaritiamq; eorum vituperandam cenſeo, qui cum in ſummis divitiis eſſent, nihil unquam ædificaverunt, ut pecuniæ parcerent, poſteriſque arcas complerent: quòd ſi tali quid majores noſtri ſibi perſuaſiſſent, adhuc paſtorum tuguria & ruſticas caſas in urbibus haberemus. Pomponium Atticum laudat Cornelius nepos, quòd nihil in vita ejus unquam ædificaverit, ſic & Plutarchus minorem Aphricanum, quòd ſi præclaras ædes ſtatuiſſent, non putamus illuſtriſſimas illorum laudes obſcuriores eſſe factas, aut citius conſenuiſſe, quòd digniſſimam in domum ædificaſſent. Non tamen laudo, qui rem omnem exhauriunt, & magnificentiam illuſtrium virorum imitantur. Odioſum namq; fuit epigramma illud in Neronem.

Tuberonum familia cohabitans.

Paul. Æmylij filia.

Ædes pulcræ.

Pomponius Atticus.

Scipio Aphricanus.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites
Si non & Veios continet iſta domus.

Cæterum Nero uſus eſt (ut Cornelius Tacitus libro decimoquinto hiſtoriarum ab exceſſu divi Auguſti refert) patriæ ruinis, extruxitq; domum in qua haud perinde aurum & gemmæ miraculo fuerunt ſolita pridem & luxu vulgata, quam arva, & ſtagna: & in modum ſolitudinum hinc ſilvæ, inde aperta ſpacia & proſpectus, magiſtris, & machinatoribus Severo & Celere,

Neronis domus ſplendida.

Severus. Celer.

quibus ingenium & audacia erat etiam quæ natura denegaviſſet, per artem tentare, & viribus Principis illudere. In privatis tamen ædificiis ſancta illa mediocritas ſervanda eſt, quę res omnes mirificè commendat, ut Peripatetici aſſerunt.

DE COMMVNIBVS AC publicis ædificiis.

Tit. XII.

Publica ædificia. PUblicis in operibus magnificentia longè magis efferenda eſt: Atqui haud ſcio in publica pecunia laudabilius pacis tempore impendi poſſit, quàm in cõmunibus ædificiis. Templa enim, fora, theatra, amphitheatra, thermæ, emporia, porticus, & ejuſmodi ędificia urbes illuſtriores & longè magis conſpicuas reddunt: inutiles namque impenſæ illæ habentur, quæ ad parvi temporis ſpectaculum exhibentur, citoq; è memoria labuntur. Illa autem quæ ſolido marmore, atque optimè ſtructa fabrica conſtituuntur, diuturna ſunt, & vel cum urbibus ipſis corruunt, vel longè diutius permanent. *Diuturna quæ ædificia.* Epheſum vix temporibus noſtris ſui ipſius veſtigium in ſeſe habere ſcimus. At Dianæ Epheſiæ templum perpetuis monumentis literarum extabit. *Dianæ Epheſiæ templum.* Id quidem Amazonum fabrica fuit, adeò auguſta ac ſancta, ut cum Xerxes Aſiatica omnia templa igni ferroq; vaſtaret, huic uni pepercit, quod quidem quanti fuerit extruere, clarè docuit Heroſtratus vir deterrimus, qui ut nominis ſui gloriam poſtquam virtute non poterat, ſaltem ſcelere propagaret, incendium templo manu ſua ſtruxit, eadem die (ut Cornelius nepos ſcripſit) qua Alexander Magnus Pellæ natus eſt, trecenteſimo octogeſimo quinto anno poſt Romam conditam. *Heroſtratus nomen ſuum ſcelere perpetuum fecit.* *Alexandri annus natalis.* Id tamen templum, ne tali gloria carerent, Epheſii paulò pòſt inſtaurarunt, Dimocrateſque architectus Macedo operi præfuit, & longè præſtantius reddidit. Diuturnæ etiam memoriæ fuit templum ejuſdem numinis apud Magneſios, Apollinis architecti, & Hermogenis Alabandenſis fabrica. *Templũ apud Magneſios.* In his omnibus ædificiis arearum electio fieri debet, ad opportunitatem uſumque communem civitatis.

De Foro.

Tit. XIII.

Magna quidem diligentia videndum eſt,ut forum optimè conſtituatur: ut enim ejus nomen (quod Varro teſtatur) à ferendo dictum eſt, quòd illuc res afferantur: ſic cogitandum erit, ut jumenta & homines undiq; illuc confluere poſſint. Et ſi urbis mœnia ſecundum mare fuerint, area fori proximè portum eligenda eſt. Sin urbs mediterranea erit, in medio conſtituatur forum. Ejus dimenſio ad urbis magnitudinem,populiq; frequentiam metienda eſt. Ne parvum ſit ſpacium ad civium uſum, nevè populi inopia præ magnitudine vaſtum eſſe videatur. Et ſicut anguſta mœnia non magnũ deſiderant forum,ne parvum oppidum in ventrem creviſſe videatur:ſic rurſus indecorũ eſſet, ſi maxima urbs anguſtum haberet forum, graciliorisq; arui eſſe appareret. Cernimus tamen in quibuſdam ampliſſimis urbibus plura eſſe fora,& à generibus rerum dici, ut forum olitorium,piſcatorium,boarium. Fora diverſis dimenſionibus inveniuntur. Græci in quadratam formam ampliſſimis duplicibuſq; porticibus conſtituerunt. Itali autem oblonga ſpecie delectati ſunt,ut qui gladiatoria quondam munera, & alia ejuſmodi ſpectacula in foro dare conſueverunt. Longitudo tamen ita diſpoſita erat ut in tres partes diviſa, quæ facerent latitudinem. Alii in orbem conſtituerunt forum, & in medio devexum ſpacium reliquerunt, inſtar ſpectaculi, quale eſt in patria noſtra,quod in tota Italia conſpicuum habetur.

Forum unde. *Area fori.* *Fora diverſarum dimenſionum.* *Itali.* *Forũ Senenſe.*

De Theatris.

Tit. XIV.

Veteres in theatris ſtatuendis magnam curam adhibuerunt,ut qui nihil gratius multitudini præſtare poſſent,quàm fabulas dare, & ſpectacula ac ludos exhibere. Quæ quidem res tanti fuit, ut præmiis allecti à Principibus ac Regibus architecti, magna doctrina libros ſcripſerint de theatrorum dimenſione,de ſcena & orcheſtra:fuit enim inprimis neceſſariũ ut locũ muſicã

Iuſt. Lipſius li. de Amphitheatro. *Theatra veterum.*

ratione & geometrica dimenſione eligeret architectus in quo vox quàm clariſſime vagari poſſet, ut ex ſcena ad ſpectatorum aures clariſſimè ſuaviſſimoq; ſono perveniret. *Loci ſurdi.* Sunt loci quidem nonnulli vel genio ſurdi, in quibus vix verborum diſcrimina audiri poſſunt: vel natura *Diſſonantes.* diſſonantes, qui vocem in altitudinem elatam ita repellunt, ut in imum eam deprimere videantur: alii *Circumſonantes.* undiq; imaginem reddunt, & circumſonantes vocem circumagunt, adeò ut diſſolvatur, extinguaturque ſine certa verborum ſignificatione. *Reſonantes.* Alii reſonant & ex imagine ultimos caſus duplices auditoribus reddunt. Alii *Conſonantes.* conſonantiam accipiunt, & quaſi multiplicem vocem ex una faciunt. *Theatri locus* Quocirca in electione loci ad theatrum ſtatuendum magna cura fuit adhibenda, emendanduſque locus doctrina ac diligentia architecti, in ſingulis etiam partibus elaborandum fuit. Nam proſcenii pulpitum acutiſſimam rationem exigebat, ſic etiam *Orcheſtra præſtantior locus in theatro.* orcheſtra, in qua ſedibus loca Senatorum deſignabantur. Scenæ ad fabularum argumentum, ac rationem conſtituebantur. *Scenarũ tria genera.* Earum genera tria erant: unum quod tragicum appellabant, id ornabatur columnis ac faſtigiis, ac ſignis reliquiſq; regalibus ornamentis. *Tragicum.* Secundum Comicum dicebatur, *Comicum.* in quo ſimilitudo quædam ducebatur ad imitationem privatorum ædificiorum. *Satyricum.* Tertium Satyricũ, ꝙ ornabatur arboribus, ſpeluncis, montibus, reliquiſq; rebus agreſtibus. Horum quodque ſuam dimenſionem, habebat ad carminis harmoniam, & actoris minorumq; rationem. Hoc tamen commune erat omnibus ſpectaculis eorumq; partibus, *Parietes in theatro.* ut parietes non pinnis, ſed exporrectionibus coronis præcingerentur. *Vox clarior auditu reddenda.* Vox enim in unam partem demerſa, aliquantulum morabatur priuſquam in aëre diſſiparetur, quaſi retenta à murorũ corona, & ſic ſuavius clariuſq; ad aures ſpectatorum perveniebat, longeq; melius intelligebatur. Sed hæc theatrorum ratio temporibus noſtris minus neceſſaria eſt. *Fabula comica rejecta.* Fabulæ enim omnes rejectæ, exploſæq; ſunt, & ſeveritate moris, religioniſq; ſanctitate urbibus ejectæ, quocirca ſupervacaneum omnino eſſet: de ſtatuendis theatris plura dicere, cùm vetera ſpectacula diruantur, & nova neutiquam ædificentur.

De Bibliotheca.

Tit. XV.

Bibliotheca ſalubri, ac quieto loco conſtituenda eſt. Nec permittendum erit, ut cives noſtri tanto munere fraudentur. Nam ſi paleſtra quæ corpus adjuvat, tantaq; impenſa in pleriſq; urbibus ſtatuitur, quanto magis bibliotheca ornanda erit? quæ pabulū mentis benè inſtitutæ eſt, & exercitatio animi ingenui. Et ſi certaminum victores magnos honores meruerūt, ut in conventu ſtantes, palma & corona decorarentur, & redeuntes in propiā patriam quaſi victoria triumphantes, quadrigis inveherentur, & veſte publica, perpetuoque victu alerentur: quando magis efferendi ſunt viri doctiſſimi, qui diſciplina & moribus Rempubl. adjuvant, & ſcriptis ſuis ea omnia memoriæ commendant, quæ poſteris ſeculis profutura ſint? Bibliothecæ locus eligatur qui ad orientē ſpectet, acies namq; oculorū matutinum lumen poſtulat. Nam ſi ad meridiē vel occidentem ſpectaret, venti qui locum perflant, humido pallore librorum volumina corrumperent, tineaſq; procrearent, quibus libri exeduntur, corrumpunturque. Poliantur parietes opere tectorio, adornenturq; viridi colore: viridia enim omnia oculis proſunt, acremq; aciem reddunt. Laudantur ſummopere Attalici Reges, qui ſtudio diſciplinarū inducti, nobilem bibliothecam Pergami ad communem civium peregrinorumq; utilitatem, ac delectationem inſtituerunt. Hanc Pergamenā bibliothecam Plutarchus in M. Antonii vita ſcribit largitum fuiſſe Antoniū Cleopatræ, in qua ducenta librorum milia fuerant, teſtemq; Calviſium Octavii amicū inducit. Sic & Ptolemæus Ægypti Rex eodem ſtudio ac cupiditate pellectus, longè majore impenſa ac diligentia Alexandriæ bibliothecam conſummavit, in qua quadraginta milia librorū volumina fuiſſe memorantur: hi omnes libri fortuito incendio perierunt in prælio Cæſaris contra Achilam regiæ militiæ præfectum. Nam cùm regia claſſis fortè ſubducta juberetur incendi, ea flamma urbis partem invaſit, & ædes in quibus libri reconditi erant, omni ex parte exuſſit: quo quidē

Bibliotheca laus per comparationem.

Victores certaminum.

Bibliotheca locus idoneus.

Viridis color oculorum iuvat aciem.

Pergamena bibliotheca.

Ptolomæus.

Alexandria bibliotheca incenſa.

incendio

incendio miſerandam jacturam diſciplinæ omnium bonarum artium fecerunt. Certatim ſiquidem ſcriptores omnium gentium, omniumq; terrarum illuc volumina ſua deferebant, quaſi in theatrum palæſtramq; ſapientiæ ac doctrinæ. Eo namq; loci Muſis & Apollini ludi celebrabantur, in quibus magnis muneribus propoſitis, Poëtæ, Oratores, ac Philoſophi ſeorſum inter ſe certabant, & victores præmia & honores ſecūdo penè totius orbis terrarū rumore accipiebant, eorumq; volumina ac ſcripta bibliothecæ inſerebantur. Quod quidem ſtudium ita animum juvenum incendebat, ut nemo ſatis ſibi eruditus videretur, niſi in his certaminibus laudem meruiſſet, habuerunt & Romani plures bibliothecas, cum publicas, tum privatas: ſed diuturnitate temporis, & bellorum tempeſtate omnes perierunt: quarū ſi qua veſtigia extarent, magnis nos laboribus liberarent, & obſcuriores literarum tenebras lumine vetuſtatis illuſtrarent.

Muſarum & Apollinis ludi.

Romanorum Bibliotheca.

DE AEDIBVS SACRIS.

TIT. XIV.

Ædium ſacrarum ædificatio.

Diligentia magna in arearum diviſione utendū erit, ut ædes ſacræ oportunis locis ædificentur: qua quidem in re in primis cogitandum eſt, ſacrarum ædium alias commoditati civiū accommodatas eſſe, alias eorum duntaxat, qui ſacris initiati religioniq; addicti, cōtemplationi divinorū inſerviunt, contemptis omnibus rebus humanis. Ejuſmodi ædes ſolitudinem exigunt, & locum quietum ab omni multitidinis convitio, civiliq; tumultu. Ideo ſemovendæ ſunt ab hominum cœtu, & ab aſpectu privatarum ædium, & vel in pomœrio ædificandæ, vel extra mœnia. Illæ autem quæ ad communem uſum conſtituuntur, aream habere debent vel non longè à foro, vel in magna vicinorum frequentia: quò facilè illuc cives quotidie pervenire poſſint, & fœminæ puerіq; honeſto aditu accedere. Ædem quam Baſilicam appellant, cui civitatis Pontifex præeſt, loco edito in medio urbis omnes architecti ædificandam cenſent, ut ex ea maxima mœnium pars conſpiciatur. In ejus namque tutela civitas omnis eſſe videtur, & illuc omnes

Cœnobia.

Templa publica.

Baſilica.

omnes diebus ſacris confluunt quaſi ad ſpectaculũ divinarum maximarumq; rerum. His editis excelſiſque locis antiqua ſuperſtitione veteres, Jovis, Junonis, & Minervæ ædes ſtatuebant ingenti atq; admirabili & pene innumerabili impenſa. Triplex ratio ſacrarũ ædium fuit apud veteres. Prima Doricorũ exemplo, ſecunda Corinthiorum, tertia Jonicorum. Ædes Doricę ſine deliciis erant, & ſeveritatem magnam habebant, cum magnificentia, & pompa: hoc exemplo penè omnes nationes Minervæ, Marti, & Herculi ædes faciebant, arbitrantes virtutum numina ſola ſeveritate & gravitate venerari. Corinthiæ autem contra affluebant deliciis, foliis floribusq; ornabantur, & graciliore quadam ſeveritate decorabantur. Hac ſpecie Veneri, Floræ, Proſerpinæ & fonti decorẽ augebant, & qui arbitrarentur hęc numina his deliciis propitiari. Jonicæ verò ædes ratione quadã mediocritatis cõſtituebantur, à ſevero enim more Doricorum, & temeritate Corinthiorum temperabatur, qua facilè Junoni, Dianæ, & Libero patri ædes ſtatuebant, præſeferentes medioeritatem his diis gratiſſimam eſſe. Hæc antiquatũ rationum memoria noſtroquoq; tẽpore in ædificandis variis ędibus ſacris non erit omnino inutilis. Sed & alia quædam generalia præcepta traduntur, non contemnenda; ut ſic diſtribuatur ædis longitudo, ut latitudo ſit ejus dimidia pars, ſitq; ædes quadrifariam partita. Siniſtra ad orientem ſpectet, dextera ad occaſum: antiqua ad meridiem, poſtica ad Septentrionem. Aræ, quoad fieri poteſt, ad Orientem ſpectent, ut ſupplicantes ſacrificanteſq; exorientia ſimulachra videantur ſpectare: ſed ſi loci natura id minus pateretur, videndum erit ut aræ majorem partem templi conſpiciant. Si ſecundum flumina ædes ſint, ripas ſpectare debent aræ. Si verò ſecundum publicas vias, ita ſunt in conſpectu conſtituendæ, ut eas prætereuntes intueri poſſint, & ſimulachra venerari ac ſalutare.

Ædium ſacrarum triplex ratio.

Dorica ædes.

Corinthiæ.

Jonica ædes

Ædis ſacræ latitudo longitudinis dimidium eſſe debet.

Ara verſus orientem.

Si ſingula quæq; publica privataq; opera, quæ intra mœnia fiunt, deſcribere aut metiri vellem, nimis fortaſſe viderer, modumq; volumen egrederetur, idcirco finẽ huic libro præſcribere deſtinavi. Nam ſi architectos adhibebunt (ut ſuperius dixi) qui fabricæ præſint, omnia emendatè

Architecti conſulendi.

emendatè ædificabunt, nec indigebunt ſcriptis præceptis, cum ædificandi ratio vivum potius præceptorem exigat, quàm mortuũ ratiocinatorem. Eſt & præterea verum quod vulgo dici ſolet *longè melius in propria areâ indoctum Dominum, quàm doctiſſimum architectum in aliena ædificare.* Diligentia enim & diuturna cogitatio domini ſolertiam doctrinamq; artificis ſuperat.

Paraſceve ad ſequentem librum.

Octo ſuperioribus libris ſtudia pacis (quo ad potui) complexus ſum. In ſequenti autẽ de his rebus quæ ad difficillima bellorum tempora ſpectant tractabo: Ut enim malus gubernator habetur, qui navim tranquillo tempore optimè gubernaret, reflantibus verò ventis negligeret: & ut minus diligens medicus haberetur, qui præcepta ſecundæ valetudinis traderet, adverſæ autem relinqueret: ſic & ſiquis inſtituta pacis præſcriberet, & ea quæ ad bellum ſpectant omitteret. Igitur ne pars hæc neceſſaria admodum & perdifficilis inchoato operi deſit, eam breviter transcurrere feſtinabo.

PROOEMIUM LIBRI NONI DE INSTITUTIONE REIPUB. AD SIXTUM QUARTUM Pontificem maximum.

Omnibus ex virtutibus tuis, quæ quidem plurimæ ſunt, ac penè divinæ, Sixte pater clementiſſime, nulla gratior nullaq; admirabilior mortalibus videtur eſſe liberalitate ac beneficentia, qua reliquos omnes homines adeò antecellis, ut tibi ſoli ſimilis eſſe videaris. Tribuis namq; quotidie ita multa his quos charos habes, quosq; bene de te deq; hominũ genere meritos cernis, ut beatiores interdum iudicẽtur illi, qui tua fruuntur liberalitate, quam tu ipſe, qui tam multa tamq; magna elargiri potes. Et profectò nihil hominis natura melius habere poteſt, quàm ut velit, nec fortuna ipſa maius, quàm ut poſſit plurimis commodare. Sed cùm ſingulorũ opes tenues plæriſq; ſint, ut ſi maximè etiam cupiant, nequeant bene merentibus liberales eſſe, aut parem gratiam habere, ſoli Reges ac Principes largi, benefici ac magnanimi eſſe poſſunt,

Hominis natura vult fortuna poteſt longioribus uti.

ſunt, quibus virtutibus cùm præſtant, iure optimo qui imperant digni ſunt. Cùm verò carent reliquis hominibus pares fiunt, cùm non intelligant, quibus bonis cæteris mortalibus præferendi ſunt. Chilo Lacedæmonius (qui unus è ſeptem Græciæ ſapientibus fuit) virtutibus penè omnibus affluebat, nulla tamen magis gloriabatur, quàm benignitate ac liberalitate. Proinde cum iam ſenio affectus eſſet, ſæpenumero gloriabundus dicere ſolebat, nihil ſe in omni vita ingratè unquam egiſſe. Magnam liberalitatis laudem apud antiquiſſimos aſſecutus eſt Etheocles, natusq́; putabatur ad benignitatem ac largitatem: is hunc affectum non modo pro virtute, ſed pro divino quodam numine habuit. Nam primus omnium Gratias deas eſſe dixit, eisq́; templum miro decore erexit, ſacrificiumq́; magnis largitionib. inſtituit. Fuit enim Etheocles Orchomeniorum Rex opulentiſſimus, nam Orchomenon quondã urbs Beotiæ tanta potentia extitit, ut à Thebanis tributa acciperet, & Homerus pares divitias Orchomeniorum, & Thebanorum facit. Hæc de libertate hoc loco dixi, quia in ſequenti volumine de bello ſcripturus ſum. Nullaq́; virtus duces, Imperatoresq́; exercituũ magis commendat, quàm liberalitas, qua quidem milites ſuos firmos in officio perpetuo ſervant, & inimicos benignitatis ſpe ſemper ſibi alliciunt. Tu tamen Pontifex maxime, his præceptis non eges, ſtudia namq; tua pacis ſunt nihilq; magis efficis, quam ut univerſa Italia in pace degat, ſi qui tamen novarum rerum cupidi, aliquod conflarent incendium, eos comprimis, ſtudioſis pacis faves, oppreſſis ades, res difficillimas cõponis, illis autẽ qui contumaces ſunt, quiq́; minus dicto auſcultant, minaris arma, atq; inimicitias, exercitumq́; quem expeditiſſimum habes, in eos paras, qua formid ne coercitis omnes Itali pace atq; ocio fruuntur. Hoc conſilio quondam uſi ſunt Colophonii ut pacatam tenerent Ioniam, & univerſam Græciam. Præſtant enim equeſtribus copiis, & ubi inter aliquos bellum oriebatur, Oratores de pace agenda mittebant: quã ſi minus aſſequebantur, equitatus auxilio bellũ dirimebant. Vnde inter Græcos ortum eſt proverbium, Colophonem addidit, cum ſignificare volebant extremam manum operi impoſitam eſſe, quod quidem etiã Latini veteres uſurparunt, & Colophonẽ pro finito aliquando poſuerunt, ut Feſtus etiã Pompeius de verborum ſignificatione meminit.

Chilo.

Etheocles gratiis primus ſacrificavit.

Orchomenon.

Liberalitas Principum.

Pontificis autoritas.

Cleophonem addere.

DI

DE BELLI RATIONE ET CONSILIO; periculoſum in Repub. eſſe, ſe belli authorem polliceri. Sitnè decernendum bellum propagandi imperii gratia. Moderandam eſſe cupiditatem vincendi: fallacem eſſe belli fortunam.

TIT. PRIMUS.

Cicero in off. BELLUM pacis tantùm gratia ſuſcipiendum eſt ab his qui Reipub. præſunt. Idcirco feciali Populi Romani (ut ait Cicero officiorum libro primo) nullum *Bellum injuſtu.* bellum juſtum dicebatur, niſi quod pro rebus injuſtè ablatis repetundis gerebatur, aut quod ante pater patratus denunciabat, indicebatque. Cujus rei formam priſcis verbis & eleganti admodum oratione deſcribit *Gellius ca. 4. lib. 16.* Aulus Gellius: quam quidem conſulto in præſentia præterire decrevi, cùm quòd ejus libri in manibus ſunt, & facilè quiſq; lectitare poterit, tum quòd jam diu ex-*Vim vi repellere naturale.* olevit, & à cõſuetudine noſtri temporis aliena eſt. Propulſandi belli ratio latè patet. Natura enim hoc beluis ac feris præſcribit, quod ratio doctis hominibus perſuadet, neceſſitas aũt indoctos compellit, ut ſe ſuaq; tueantur, & omnem vim quacumq; ope conſiliòve poſſint, à corpore, à vita, à fortunis propulſent. Videndum tamen eſt ne deſidia ignaviáve noſtra vagos homines ad injuriã invitet. Fit enim ſæpenumero ut opportunitas, & manifeſtæ prædæ ſpes animos avidiores reddat, & *Copia militares in pace.* manus ad rapinã promptiores efficiat: quocirca copiæ etiam in pace habendæ ſunt, non quibus bellum inferre poſſumus (nam res nimii impendii, nimiiq; laboris eſſet) ſed quibus fines noſtros ab incurſionibus ac latrociniis tueri valeamus: vel ubi major vis impulerit, tali auxilio noſtris hominibus occaſio detur, ut pecora deducant, ſuaq; omnia ex agris in oppida conferant, & qui lignatum, pabulatum, aquatúmve progreſſi eſſent, intra *Primi impetus belli.* munimenta ſe recipiant. Eſt enim res non parva primos belli impetus ſuſtinere, & quaſi acuti gladii aciem ludificare. Improviſus namq; ille terror mentem hominibus conſiliumque eripit, & membra omni ex parte debilitat. Majora ſibi quiſque fingit, quæ ignorat. Et

primus

primis pugnæ congreſſus difficilis ſemper habitus eſt: vera namque eſt illa Scipionis ſententia. *plus animi eſſe inferenti periculum: quàm propulſanti* At poſtquam ad arma conclamatum eſt, domumque reditio ex agris facta, convenit ordo militaris: vigiliæ ſtationeſque diſponuntur: quiſque animum colligit, hoſtem cernit, nec tumultuario prælio aut agminibus decernit, ſed ordine, atque acie diſpoſita pugnandum cenſet. Tunc ea quę pavor majora fingebat, ratio longè minora eſſe docet, & ſibi quiſque præſcribit quid facto opus eſt. Nec improviſi pereunt, verùm in dies magis magiſque confirmantur. Hoc igitur pacto victoria plerumque potiuntur, qui injuria affecti ſunt, hoſteſq; ulciſcuntur & patriam ab omni ſervitutis jugo vendicant. Inferendi verò belli ratio longè magis auguſta eſt, & conſilio majore indiget. Nec ſatis eſt conſiderare nos pro rebus juſte repetundis certare, juſtumq; bellum indici poſſe: ſed videndum eſt quantæ vires noſtræ ſint, quantæq; adverſariorum, quales milites, qui ſocii, qui vectigales, quo etiā ſtudio in nos animati, quanti ſint pecunia. Nam tributa privatis imperare odioſum eſt, & quamprimum invidiam civium facit. Eſt quoque cogitandum quib. munimentis urbs valida ſit, quibuſque commeatibus firmata, quo præſidio oppida caſtellaque ditionis noſtræ teneantur, quibusque machinis armamentarium abundet. Hæc & ſimilia multa volutanda ſunt, quæ tum vel maximè dignoſcuntur, cùm portis clauſis hoſtis à mœnibus, fundis, ſagittis tormentiſque lapidum arcetur ac propellitur

Scipionis ſententia.

Belli inferendi ratio.

Vrbis munimenta ponderanda.

Conſilium, virtus, & ſcientia rei militaris in bello adjuvant, ſed fortuna plurimum præſtat: quocirca vera eſſe cernitur ſententia illa Hannibalis ad Scipionem, cū ait: *Nunquam minus eventus rerum reſpondere quàm in bello*: ideoque meliorem tutioremque eſſe certam pacem, quàm ſperatam victoriam. Quid quod multitudini credendum eſt, cujus fides ſemper ex fortuna pendet: & hominibus plerumque miſtis ex varia gentium colluvione, quos nulla patriæ pietas, nullus Dei metus nulla religio retinet, ſed ſola ſtipendii merces allicit? Omnis inferendi belli conſultatio (tametſi plurima;

Belli adjuncta.

Hannibalis ſententia.

Multitudinis fides.

Difficilè de bello inferendo cõſultare. ſuppetant quæ uſui ſunt (in libera civitate periculoſa eſt. Cùm enim res ad Senatum refertur, non omnes in unam ſententiam veniunt, ſed alii veritatem ſequũtur, quæ (ut Plato in legibus ſcribit) *res præclara eſt, Verùm non facilè perſuaderi poteſt.* Alii autem auram popularē captant, & vulgi rumorem hauriunt, in eamq; partem ruunt, in quam populus aſpirat, hi plerumque falluntur. *Voluntas vulgi varia & inconſtans.* Nihil enim rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quàm voluntas ſenſusque civium, qui nõ modo improbè (ut ait Cicero) iraſcuntur, ſed etiam in recte factis ſepe faſtidiunt & ubi ea quæ fore arbitrati ſunt, minus ſuccedunt, auctoribus ſententiæ quam paulò antè probaverant, ſuccenſent, ſeſeque ab illis illuſos clamitant, quaſi illi fortunam populi in conſilio habere potuerint: vel alius in alium culpam refert, ut in adverſis rebus fieri ſolet. *Conſpirationes.* Hinc conſpirationes, ſimultates, invidiæque oriuntur, quæ nihil aliud quàm ultionis tempus expectant. Ideo prudens vir plurimum cogitabit, antequam inferendi belli manifeſtam ſententiam dicat, ne tale onus cervicibus ſuis imponat, ſub quod decidat. Nam ubi occaſio vindictæ apperit, ut quiſque acerbiſſimè crudeliſſimeque in authorem belli oblatrat, ita quam maximè collaudatur. Atqui ipſe durioris ſententiæ author neutiquam ſi aliter acciderit ſibi indulgeri putat. Idcirco timore percitus, vel novis rebus ſtudet, vel in malo conſilio perſeverat. *Labienus. Cingulum oppidum.* Labienus vir fortunatus, ac dives, qui Cingulum oppidum in agro Piceno ſua pecunia exædificavit, Pompejanas partes nimia aviditate ſecutus eſt: proinde veniam gratiamq; nequaquam à victore etiam clementiſſimo ſperare poterat. *Cæſar de bello Gal. lib. 1.* Nam cum de pace inter Cęſaris & Pompeji milites ageretur exclamavit: *Deſinite de compoſitione loqui. Nam vobis niſi Cæſaris capite delato pax nulla eſſe poterit.* *Iuba.* Juba quoq; Numidarum Rex & Petrejus reparati rurſus in Cæſarem belli authores, poſtremò victi, & extruſi ab omnibus civitatibus, deſperata omni ſalute, ut *Petreius.* per virtutem ſaltem cecidiſſe viderentur, ferro inter ſe pugnarunt: verum imbecillior Petrejus à Rege trajectus periit. Juba cum conaretur gladio ſibi ipſi vim afferre, nec poſſet, ſervum ſuum exoravit, ut ſe interficeret.

Liceret

Liceret id de Catone dicere, qui ſeipſum ferro tranſegit, & cùm nõ ſtatim mors ſequeretur, ob luctatione ex ſuſpicione à familiaribus cognitia, paſſus vulnus à medico obligari perinde per ſpeciem ſomni hominib. remotis, exulcerata rurſus recenti plaga crudeliſſime ſuis manib. præſtanti ac forti animo ſe interemit. Sed anteactæ vitæ ſeveritas, morumq; gravitas facilè oſtendunt eum non veniæ (quàm facilè impetraſſet) deſperatione id egiſſe, ſed ne patriæ libertatem unius civis dominatu oppreſſam cerneret. Hanc igitur partem ex Laberii ſententia concludendam cenſeo, qui ait: *Ita cum inimico agendum eſſe, ut cogitemus eum aliquando nobis amicum fieri poſſe.* Inter complures Scipionis virtutes Titus Liu. li. 24. ſecundi belli Punici hanc vel præcipuè laudat, aſſerens tantam in eo comitatem, ingeniiq; dexteritatem fuiſſe, ut non modo Siphacem barbarum, inſuetumque Rom. morib. ſed Haſdrubalem hoſtẽ ipſum infeſtiſſimũ facundæ alloquendo ſibi conciliaret. Hæc ſi in adverſis ſæpe accidunt, in quib civiũ mentes labiles fluxęq; ſunt, quid in proſperis, cum omnia ſecunda lętaq; ſuccedunt, & in dies meliora ſperamus? Ecce invidia obrepit, & ubi fortuna favet livor proſſundit. Nam qui gloria nequaq̃ Principib. pares eſſe poſſunt, calumnia & odio inſultãt. Teſtis ſit Coriolanus, qui ob rem bene geſtam miſeri indignique exilii pœnas tulit. Teſtis quoque apud Athenienſes Themiſtocles eodem fere tempore, ut refert Cicero de claris Oratoribus qui Brutus inſcribitur, non longè à principio, libro quarto his verbis: *Bellum Volſcorum illud graviſſimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodẽ tempore quo Perſarum bellum fuit, ſimiliſq; fortuna clariorum virorum. Siquidem uterque cùm civis egregius fuiſſet populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes contulit, conatumq; iracundiæ ſuæ morte ſedavit.* Quid de Scipione dicam, cui virtus gloriam gloria autem tot æmulos peperit, ut ſervatæ reſtitutæque patriæ, & propagati etiam populi Romani pœnas lucrit. Audi victum ab eo Hannibalem, quàm de civium ſuorum invidia conqueratur, cùm frendens gemenſque, ac vix lachrymis temperans, Carthaginenſium legatis (qui eum edicto in Aphricam revocabant) reſponſum afferret, *Vicit Hanibalem*

Cato ſibi manus inferans.

Laberii ſententia.

Scipionis mira comitas & ingenii dexteritas.

Coriolanus.

Temiſthocles.

Scipio.

Hannibalis querela de civium ſuorum invidia.

non Romanus populus toties caſus fugatusq́, ſed Senatus Carthaginenſis obtrectatione atque invidia : neque hac deformitate reditus mei tam Proconſul Scipio exultabit, atque efferet ſe, quàm Hanno, qui domum noſtram quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit. Vicit Julius, Cæſar Gallias, ultus urbis antiquum incendium, & complures recentes injurias, animum tamen æmulorum ſuorum ſubigere nequivit. Nunquam enim impetrare potuit, ut ex literis quibus triumphum ſibi decerni expectabat, ad Senatum referretur & dum Lentulus conſul ſe non defuturum Reipub. polliceretur, dummodo audacter ac fortiter ſententias in Cæſarem dicere velint. Dum Pompejus ipſe inimicitias ejus ſuſcipit, quod dignitate neminem ſecum exæquari velit, Cæſar univerſum terrarum orbem miſcet, imperioq; patriæ, & omnium gentium potitur, non ſine magna ac miſerabili inimicorum ac civium ſtrage.

Iul. Cæſar.

Pompeius.

Sed ne multus in exemplis recenſendis ſim, hoc ſtatuendum arbitror, nihil periculoſius eſſe in libera civitate, quàm ſe authorem belli polliceri: quod quidem etiam mihi facere videtur, qui apertè in Senatu ſententiam dicunt, bellum eſſe ſuſcipiendum. Solon ſapientiſſimus quidem habitus eſt : is tamen ne liberè quidē ſententiam diceret, bellum adverſus Megarenſes prorepetenda Salamine decernendum eſſe, ſubitam inſaniam ſimulavit, deformique habitu vecordium more, Athenienſes in certamen allexit : verùm ſuccedente fortuna cùm Salamine potiti eſſent, omnes conſilium laudaverunt. Solon autem ſimulatæ dementiæ clypeo ſe protexerat, ut ſi res minus ex ſententia ſuccederet, dictorum factorumque veniam conſequeretur. Solet etiam plerumque in diſceptationem cadere, ſitne decernendum bellum propagandi imperii gratia, ubi aliqua vincendi occaſio oſtendatur. Hoc qui affirmant eſſe agendum, ſententiam illam tragicam Euripidis uſurpant : *Si ius violandum eſt, regni gratia violandum eſt: cæteris in rebus pietatem colas.* Laudantq; ſummopere leges Lacedæmoniorum, quòd ad imperandum ſtatutæ eſſe videantur, dicuntq; plurimas civitates bello non modo incolumes evaſiſſe, verùm illuſtratas, auctasq; eſſe. At ubi

quievé

Authorem ſe belli polliceri periculoſiſſimum.

Solon inſaniam ſimulat.

Cic. li. 1. officiorum: Decernendum ne ſit augendi imperii gratia.

Lacedæmoniorum leges.

quieverunt in pace & ocio, rubiginem, ſicut ferrum cõtraxiſſe, & parvo tempore obſcuras eſſe factas, atque ignavia periiſſe. Parthos etiam efferunt laude, quòd cum per deſidiam Macedonum ſervi eſſent, virtute & armis eorum domini evaſerint. Qui verò quietem & pacem laudant, & quemque contentum eſſe debere ſuis finibus præcipiunt, multas nobiles atque opulentiſſimas urbes bello everſas referunt, pleraſque autem pace & ocio ſervatas. Pacis ſtudia magis admirantur, in quibus bonarum artium diſciplinæ, & veræ virtutes quaſi theatrum laudis inveniunt, quàm belli, cùm furor dominatur, & de ſtrage ac ſanguine triũphus ducitur. Hæc & ſimilia argumenta in utramq; partem afferunt juvenes apud Sophiſtas cùm declamationibus exercentur. Magna eſt gloria rei militaris, & haud ſcio an omnium maxima, & negare nemo poteſt, ſumma quæve imperia bello & armis quæſita eſſe, jacerentque in tenebris nomina nobilium fere omnium civitatum, niſi rerum geſtarum ſplendore illuſtrarentur. Nec tantam laudem conſecuta eſt urbs Athenarum, quæ mater omnium diſciplinarum vocari meruit, quantam Roma ipſa, quæ ſedes imperii totius orbis terrarum fuiſſe cernitur, quãvis neutra expers alterius laudis eſſe voluerit. Nam Roma omnium bonarum artium ſtudiis claruit, & Athenæ belli gloria non caruerunt, utraque enim civitas armatam, inermemque Minervam coluit. Nos tamen pacis artes magis ſequimur: ejuſdem erudiri vel maximè civem noſtrum cupimus, quando ſecũrius tutiuſque ad animi tranquillitatem ducunt, & eam ſcribimus Rempublicam quæ viam fœlicitatis affectat. Igitur contenti finibus noſtris bellum non niſi neceſſarium agimus: vel ſi eos uſpiam egredimur, finem quamprimum imperãdi cupiditati præſcribimus, quod quidem comprobaſſe videtur etiam armatus Hannibal cùm ad Scipionem ait: *Optimum enim fuerat eam patribus noſtris mentem datam à diis eſſe ut vos Italiæ, nos Aphricæ imperio contenti eſſemus.* Sed præterita magis reprehendi poſſunt quàm corrigi. Ductus belli pœnitentia videtur Hanibal poſt victoriam tot annorum, profligato cæſoque toties exercitu Romano, interemptiſque conſulibus, & victa penè

Parthi.

Pacis ſtudiũ.

Gloria rei militaris.

Athenarum urbs.

Roma.

Pacis artes magis exercendæ.

Hanibalis dictum.

Moderandã eſſe imperandi cupiditatẽ.

univerſa Italia, quibus rebus id conſecutus eſt omnium judicio præferretur ducibus Imperatoribusq; omnibus externarum gentium. Quid alii efficere debent, ad quos vel nulla vel exigua admodum militaris gloria pervenit? Sed inanis laudis ſtudium & cæca regnandi cupiditas homines plerumque rapit, ut nullis finibus contenti ſint, nulloque pacis munere oblectentur. Scytharum legatos ſic locutos ad Alexandrum Regem refert Curtius: *Si dii habitum corporis tui, aviditati animi parem eſſe voluiſſent, orbis te non caperet altera manu Orientem, altera Occidentem contingeres: & hoc aſſecutus ſcire velles ubi tanti numinis fulgor conderetur, ſic quoq; concupiſcis quod non capitur, ab Europa petis Aſiam, ex Aſia tranſis in Europam. Deinde ſi humanum genus omne ſuperaveris, cum ſilvis, & nubibus, & fluminibus, feriſque ac beſtiis geſturus es bellum, quid? tu ignoras arbores magnas diu creſcere, una tamen hora extirpari? Stultus eſt qui fructus earum ſpectat, altitudinem non metitur, vide ne dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipſis ramis quos comprehenderis decidas. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit: ferrum rubigo conſumit: nihil tam firmum eſt, cui periculum non ſit etiam ab invalido.* Præclara mihi videtur hæc ſententia Scythica, quæ moderandas eſſe cupiditates admonet, & conditionem humanam edocet. Cyneas quoque Theſſalus vir admirabili memoria, & eloquio tali, ut Demoſthenis auditor fuiſſe liquido dignoſcatur, cùm Pyrrhum Regem nimis incitatum in bellum Italicum cerneret, jocundè eum rogavit: *Victis Romanis quid agemus?* *Vincemus* (inquit Pyrrhus) *Siciliam Et rurſus ea victa quid? A Libya & Carthagine* (Pyrrhus ait) *quis abſtineat? Deinceps* (ait Cyneas) *his victis eritne finis militiæ noſtræ: Hic* (Rex ait) *nequaquam, ſed Macedoniam, Græciam, & reliquas mundi partes cum hac potentia facilè ſuperabimus.* Tum Cyneas: *ſed ſubactis omnibus quid acturi ſumus? Pyrrhus ridens, otium agemus, ait, & ſuaviſſimis ſermonibus, atque lætitia fruemur. Adeſt nobis Pyrrhe acervus ingens* (ait Cyneas) *eorum omnium ad quæ per cædem ac ſanguinem nos ducis, fruamur ergo præſentibus.* Hæc documenta Regem ab incepto non revocaverunt, ſed ſtimulos potius iracundiæ

Scytharum legati ad Alexandrum.

Cyneæ dictū in Pyrrhum.

diæ

diæ addiderunt. Nec admirandum eſt quòd ſapientis amici dictis non auſcultaverit, cum domeſticorum exemplorum, & fortunæ quam bimulus ſuſtinuerat, immemor fuerit. Patruus namque ejus Alexander, cum nimis avidè Italiæ regnum affectaret, in Brutiis interemptus eſt, pater autem Aeacidas Epiri Rex, aſſiduis adverſus Macedonas bellis fatigato populo, regno pulſus eſt, ſecumque exilii comitem hunc infantem filium habuit, qui annum undecimum agens poſt parentis obitum, ab Epirotis odio in miſericordiam converſo, revocatus eſt in regnum, & dum ſub tutoribus & autoribus fuit quietè vixit: cùm verò adoleviſſet, nullo exemplo retentus eſt quin fortunam experiretur: quam primò ſecundam invenit. Pugnavit namque fœliciter contra finitimos: quo ſucceſſu elatus, Tarentinis, Lucanis, Samnitibusque contra Romanos in auxilium venit, & Valerium Levinum conſulem inſueto elephantorum terrore ſuperavit, rurſusque Romanum exercitum fudit. Deinde Rex Siciliæ factus eſt, cùm inſula omnis Carthaginenſium bello vexaretur: quibus ejectis quaſi diuturnum imperium nactus eſſet, Heleno filio Siciliæ, Alexandro autem Italiæ regnum deſtinavit: reverſusque in Epirum Macedoniam occupat, Antigono Rege expulſo: nec contentus tanto ſucceſſu, Græciæ Aſiæque regna meditatur. Spartanos aliis bellis intentos primò aggreditur, ſed mulieris virtute repulſus, filium Ptolemæum & magnam exercitus partem amiſit, inde Argos conceſſit, ubi dum Antigonum in urbe obſeſſum expugnare conatur, ſaxo è muro à muliercula quadam ictus periit, caputque ejus Antigono oblatum eſt Et hunc exitum habuit Pyrrhus, Regum omnium virtute & moribus præſtantiſſimus: in quo dum nimia imperii aviditate urgeretur, utriuſq; fortunæ ludibria cernuntur. Nam ſicut antea rebus omnibus ultra vota fluentibus admirabilis videbatur, ita paulò pòſt amiſſo Italiæ Siciliæque regno, & naufragio, cæde, turpiq; fuga preſſus, contẽptui habitus eſt, adeò ut mors illa non modò opportuna ſibi, ſed optanda ſuiſſe videatur. Omiſeram conditionem humanã, &

Pyrrhus Alexandri Patruus.

Pyrrhi felices ſucceſſus.

Pyrrhus à muliere peremtus.

fallacem mortalium ſpem? Quid tanta aviditate rapimur, cùm cernamus noſtra omnia mutabilia & caduca eſſe, & præter virtutem nihil eſſe optandum? Quid urbis everſiones, quid imperia nobis addunt, niſi ut ſollicitì anxiiq; vivamus? Vera namque eſt illa Juliani Cæſaris ſententia, cum principio imperii ſui Gallico tumultu præmeretur, qui ait: *Nihil ſe amplius aſſecutum eſſe propter Cæſaris dignitatem, niſi quòd occupatus viveret.*

Juliani Cæſaris ſententia.

DE CONSULIBUS, IMPERATORIBUSVE in bello deligendis, quibus virtutibus, atque artibus abundare debent. De eorum officio, de officio militum. Præcepta frugalitatis, & prudentiæ. Imperatores ingenii magis quam virium munera præſtare oportere.

TIT. II.

In bello ſuſcipiendo quæ præmeditanda.

SI verò bellum ſuſcipiendum eſt, in primis cogitandum erit, cui habenas imperii permittamus. Diximus enim ſupra ubi de origine magiſtratuum tractavimus, duos ſingulis annis conſules eſſe deligendos, quorum alter urbanam, alter militarem curam agat. Vidēdum tamen eſt, ne non ſatis hoc ſit ubi difficiliora tempora occurrant: non enim ſemper viri idonei magiſtratibus præferuntur, & mediocres in pace & ocio tolerādi ſunt, in bello autem & tumultu periculoſi eſſent. Atqui ſi rectè judicare volumus, nihil rarius aut difficilius optimo Imperatore inveniri poteſt. Philippus Macedo admirari ſe ajebat, quòd Athenienſes ſingulis annis novos Imperatores eligerent, cùm ipſe in omni vita non niſi unum ducem bonum Parmeniona inveniſſet. Et cùm de Homeri verſibus certamen eſſet, quiſnam omnium elegantiſſimus haberetur, eum plæculit qui de Agamemnone eſt ad hanc ferme ſententiam.

Imperator.

Philippus Macedo.

Homeri verſus ſententia.

Hic utrumq; fuit, bonus & Rex, miles & acer.

Parmenion.

Quaſi manus & mens in duce neceſſaria ſint, conſilium & robur, quæ duo in Parmenione vel præcipua extiterant. Nam manu ſtrenuus, & prudentia præſtantiſſimus habitus eſt: quin etiam ſeptuaginta annos natus, juvenis, ducis, & egregii militis munera ſæpe implebat,

plebat quem dicunt ſcriptores multa ſine Rege Alexādro proſperè egiſſe. Cicero in ſummo Imperatore quatuor res ineſſe oportere exiſtimat, *ſcientiā rei militaris virtutem, authoritatem, fælicitatem*. & deinde addit: *Virtutes Imperatoriæ ſunt, labor in negociis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo.* Et rurſus: *Quanta innocentia debent eſſe Imperatores, quanta in rebus omnibus temperantia, quanta fælicitate, quanto ingenio, quanta humanitate?* His poſtremus virtutibus præcipuè laudatur Hiero Syracuſanus, qui facilitate, ingenio, probitate, & modeſtia ſua cōſentiente omnium civitatum favore, dux primò adverſus Carthaginenſes, & paulò pòſt Rex creatus eſt. Hæ.n. virtutes ſecundas res ornant, oēs namque mortales ſciunt fortunam non in noſtra eſſe poteſtate, ſed à Deo petendam: virtutem verò & ſapientiam à nobis ipſis eſſe ſumendam. Cambyſes (ut refert Xenophon) Cyrum filium monebat belli ducem æſtate præter cæteros milites ſolem ac pulverē ferre opportere, hyeme autem imbrem ac frigora. In laboribus ac periculis ſemper adeſſe, quando non æque graves labores duci ſint, atq; gregario militi. Metiri.n. animo qui imperat debet famē, ac gloriam rerum geſtarum longè plurimum ad ſe pertinere. Clitus qui Philippi Macedonis, & Alexandri deinde militiam non mediocri laude ſecutus eſt, militū vices dolebat, quòd cùm laborum & functionum omniū imperatorum ſocii eſſent, non tamen ad pacem, laudem, ac gloriam proveherentur: unde in convivio non ſine moleſtia Euripidis verſus retulit, quib. ſignificabatur male inſtituiſſe Græcos, qui in trophæis Regum duntaxat nomina inſcriberent, militum autem tacerent, quorum ſanguine parta gloria eis interciperetur. Hunc errorem quondam emendare conati ſunt Lacedæmonii. Nam cùm Pauſanias illuſtri victoria Perſas ſuperaſſet, duce interempto, & ex præda aureum tripodem Delphis dicaſſet, epigrammate ad hanc ſententiam inſcripto,

Virtutes Imperatoriæ.

Imperatoris ornamenta Cic. pro lege Manilia.

Hiero Syracuſanus.

Cambyſes.

Clitus.

Militum gloria neglecta.

Pauſanias. Apollinis tripod. inſcriptio.

Sub ductu Pauſaniæ Barbari apud Plateam deleti ſunt
Eiuſque victoria hoc donum Apollini datum.

Hos verſus incidi paſſi ſunt; addiderunt tamē nomina

earum civitatum quarum auxilio Perſæ victi fuerant, ne multorum populorum laudem duci ſuo adſcriberent, reliquos autem omnes gloria fraudarent. Sunt & aliæ Imperatoriæ virtutes penè innumerabiles, quæ ab *Paternus Juris Conſ.* illis cenſentur, qui de re militari ſcripſerunt. Paternus Jureconſultus retulit, officium ejus qui exercitui præ- *Officium Imperat.* eſt eſſe milites in caſtris retinere, parciſſimeque alicui commeatum dare, ut ſemper omnes adeſſent, & non modo in dies, verum in horas ad pugnam eſſent parati. *Milites infrequentiæ notabantur.* In militem qui ad diem commeatus non venerit, jure Romano per vim ſtatuendum eſt ac ſi emanſiſſet, vel deſeruiſſet, facta prius copia dicendi, ne forte caſibus quibuſdam detentus ſit, propter quos venia dignus videatur. Expedit etiam eodem jure ei qui armato imperat, juvenes ad exercitationem producere, vigilias interdum circuire, frumentationibus commilitonum intereſſe, frumentum probare, menſuræ fraudem coërcere, delicta caſtigare, principiis frequentes adeſſe, militum querelas audire, & valetudinarios inſpicere. Pœna mi- *Pœna militũ* litum (ut Modeſtinus ſcribit) hujuſmodi eſt, caſtigatio, pecuniaria multa, munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominioſa miſſio, que eſt cũ quis propter delictum ſacramento ſolvitur: nam honeſta habetur miſſio, que militiæ tempore impleto datur, ſicut cauſaria, cùm quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Coërcendi ſunt milites qui *Fuga pœna.* delinquunt & legum formidine cohibendi, ut emanſores, qui diu vagantur, deinde ad caſtra revertuntur. Et deſertores, qui ad prolixum tempus evagantur, poſtremò reducuntur. Miles qui prior in acie fugam fecerit, in exemplum aliorum capite puniendus: ſic & qui bello rem prohibitam à duce egerit, aut mandata non ſervaverit, etiam ſi rem benè geſſerit. Qua in re perpetuis *Manlius Torquatus.* ſeculis laudatur Manlius Torquatus, qui filium ſecuri percuti juſſit, quòd contra ejus imperium pugnaverat, tametſi viriliter pro Rep. dimicaſſet. Miles turbator pacis capite etiam puniatur. Arma abalienaſſe, grave crimen eſt: que culpa (ut Paulo Jureconſulto placet) deſertioni exæquatur. Hæ leges, & complures aliæ præſcribẽdæ ſunt, de expeditione ducum, Imperatorumq; nutu.

Sed

Sed hoc in primis perſuadere debent, fruſtra ſe aliis diſciplinam dare, niſi ipſi obſervent. Proderunt namque longè magis vitæ exemplo, quàm morum cenſura, aut aliquo ſævitiæ genere. Cyrum inducit Xenophon concionem habentem, his penè verbis: *Præcipuum Principis opus eſt, ſeſe virum bonum præbere, ac etiam curare, ut qui eius imperio parent quam optimi evadant.* Munus autem militis eſt imperanti parere: labores ac pericula utrò ſubire, non niſi ordine pugnare, armis lætari, peritiam rei militaris tenere, & honorem ac dignitatem cæteris rebus omnibus anteferre. Severæ admodum in re bellica fuerunt leges Lacedæmoniorum, quibus ac iter puniebatur (ut Ammianus Marcellinus refert) miles, qui procinctus tempore, auſus ſit ſub tecto videri. Idem ſcriptor elegantiam opulentiamq; militum ſui temporis arguit, aſſerens ea vitia Romanum exercitum paulò antè invaſiſſe, quæ prius omnino erant incognita, cũ ſub Maximiano Cæſare, vallo regis Perſarum direpto gregarius quidam miles ſacculum Parthicum, in quo erant margaritæ, reperit, qui projectis imperitia gẽmis, abiit, pellis ſolo nitore contentus. Noſtro verò tempore nullum nequitiæ genus militibus incognitum eſt, & ambitione ultra Reges ac purpuratos laborant, luxuq; adeò exultant, ut non modò menſas atque abacos aureis argenteisque vaſculis onerent, & gemmatis poculis bibant, ſed obſcœna etiam corporis argenteis matulis excipiant. His opibus non egebat Scipionis menſa, quẽ tradunt eum amicis ambulantem ſolo cibario pane veſci ſolitum. Sic etiam de Maſſiniſſa ſcribunt, qui nonageſimum ętatis annum agens, ſtans adhuc ante tabernaculum vel ambulans cibum capiebat. Ejuſmodi peccata ab his qui imperant, præcipue manant. Milites enim eorum qui præſunt naturam imitantur. Nam ſi boni fuerint, ad honeſta eos ducunt: ſin mali, ad turpia. Multitudo etiam facilè corrumpitur. Præſens enim voluptas quamprimum homines rapit, & omnes à labore ad libidinem proclives. Nec æqui juſtiq; eſſe poſſunt, qui cum injuſtis iniquisq; aſſiduè verſantur. Difficileq; admodum eſt in luxuriam prolapſos ad virtutem redigere. Scitè Arceſilaus mediæ Academiæ inventor

Cyrus.

Militis munus.

Lacedæmoniorum leges militares.

Miles Romanus corruptus.

Militum luxuria, hoc ævo.

Scipio ſolo cibario pane contentus.

Maſiniſſa.

Archiſilai ſcitum.

inventor, roganti cuidam cur ex diſciplinis aliis multi ad Epicuream tranſirent, ex Epicurea autem nemo ad alias? reſpondit: *Quia ex viris eunuchi facilè fiunt, ex eunuchis autem viri nunquam.* Docendi ſunt milites exemplo M. Catonis, ut feroces adverſus hoſtes ſint, humani erga amicos ac ſocios, timidi ad injurias inferendas, prompti ad ulciſcendas, & nihil magis cupiant, quàm laudem ac gloriam adipiſci, quę quidem perſuaſio optima eſt. Cyrus ad milites ait: *Quod maximum eſt omnium, vobis perſuaſiſtis, laudem pro omnibus rebus eſſe expetendam.* Laudis enim cupidi nullos labores fugiunt, nullum diſcrimen aut periculum detractant, ſed glorię cupiditate incenſi, maxima quæque pericula obire non ambigunt. Puniendi etiam ſunt milites cum deliquerunt. Nimia enim indulgentia homines ad vitia proniores facit. Nec ſi plures peccaverunt, præ timore omnibus indulgendum eſt, ſed in eos animadvertendum eſt, qui majorem culpam admiſerint, vel ſi multi plectuntur, diſtribuendi ſunt in diverſa loca. Sempronius Gracchus in ea victoria quam juxta Beneventum habuit contra Hannonem Hannibalis ducem, accerſiri juſſit omnes milites qui ſeceſſionem ex pugna fecerant, & ſingulos jureiurando adegit, ut non aliter quàm ſtantes cibum potumque acciperent, quandiu militarent; qua ignavię nota eos affecit, ne diſcrimen virtutis ignaviæque omnino periret. Julius autem Cæſar legionem unam, quæ in ejus exercitu tumultum concitaverat, exauthoravit, ſeditionis ducibus ſecuri percuſſis. Mox eoſdem quos exauthoraverat ignominiam deprecantes reſtituit: quorum opera forti & fideli uſus eſt, & eos omnes optimos milites habuit. Ubi verò manifeſtum ultionis periculum immineret, diſſimulandum eſt, occaſioque vindictæ expectanda. *Conſilia quidem* (ut ait Cicero pro lege Manilia) *temporum ſunt, quæ in horas mutantur.* Et rurſus C. Pompejo: *Maiores noſtri ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruerunt, ſemperq; ad novos caſus temporum novorum conſiliorum rationes accommodaverunt.* Proinde cavendum eſt ubi pœna fontem tutò afficere nequeat, dolo vel beneficio agendum erit, ut Reſpublica ſalva ſit. Marcellus palam cernebat Plau-

Catonis præcepta militaria.

Cyrus.

Laudis cupiditas quid efficiat.

Indulgentia.

Sempronius Gracchus.

Iul. Cæſar.

Vindictæ occaſio expectanda.

Marcellus.

Plautium Nolanum virum audacem ac factioſum oppidanos ſollicitantem, ut ad Hannibalem deficerent: nec audebat præ Nolanorum timore eum intercimere, quocirca eum blandis verbis appellavit, laudavitque coram, & optimum militem hortatus eſt ut in efficio perſtaret, ſecumque militare vellet. Et ut verbis fidem faceret optimo equo eum donavit, qua benignitate malam ejus mentem malumque animum mutavit ac deinceps expert⁹ eſt hominē fidum, & oēs qui eum cōitabantur. *Plautius Nolanus factioſus.*

Sunt qui quærant, expediatne Imperatorem ducémve univerſæ militiæ hoſti congredi, & ſingulari certamine decernere. Hæc qui affirmant, priſcos illos inducunt, quos heroas appellant, & Vulcanum in primis, quem nonnulli (ut Diodorus libro primo ſcribit) primū regnaſſe volunt, alii Mercurio antiquiori ſucceſſiſſe hunc pugnaciſſimum fuiſſe memorant, & multos virtute ac viribus ſuperaſſe: & quoniam vulnus in pede accepiſſet, cludus factus eſt. *Monomachia Imperatoris.* *Vulcanus.*

Laudant Dionyſium patrem, quem Bacchum appellant, qui congreſſus Principibus multis, omnes ſuperavit. Indiæque imperio potitus eſt, quod annos duos & quinquaginta tenuit. Referunt etiam enim in bello Giganteo fortiſſimum Gigantem intercmiſſe, laudemque à ſummo Jove meruiſſe, qui eum Euhyum quaſi bonum filium nuncupaverit. *Dionyſius.*

Herculem admirantur, qui Antheum ſuperavit, & triplicem Geryonem, & patriam à variis monſtris atq; feris animalibus liberavit. Is clavam geſtabat, & leonis pellem: eo namque tempore (ut aſſerit Diodorus libro primo) neque veſtimenta, neque arma in uſu erant: unde illud T. Lucretii. *Hercules.* *Arma antiqua.*

Arma antiqua, manus, ungues, denteſq; fuere,
Et lapides, & item ſilvarum fragmina rami.
Poſterius ferri vis eſt ariſq; reperta.
Et prior aris erat quàm ferri cognitus uſus.

Hectorem dicunt diutius patriam tutatum fuiſſe corporis viribus, & aſſiduo hoſtium congreſſu. *Hector.*

Numerant etiam nonnullos duces, qui vel ſoli vel paucis ſtipati magnas victorias aſſecuti ſunt, Magnum Alexandrū in exemplo ponunt, qui periculoſiſſima quæq; in bello aggrediebatur, & ubi confertiſſimos hoſtes acerrimè *Alexander paucis ſtipatus pugnavit.*

pugna-

Trigemini Horatii & Curiatii. pugnare conſpiciebat, eò ſe confidenter inferebat. Nec is ſolus ea præſidentia fuit, ſed & alii complures, ut inter Romanos ac finitimos, cum præ omnibus ſoli Trigemini Horatii & Curiatii de ſumma rei ſuo periculo decertauerunt. *Bellum unde dictum.* Bellumque prius duellum dictum aſſerunt, quòd inter duos præcipuè decerneretur. *Duellum.* Deinde contractum fuiſſe nomen, bellumq; ex duello factum, ſicuti Cicero in Oratore ſuo ad Brutum teſtatur, cùm addit: *Duellum eum qui Pœnas claſſe devicit, Bellum fuiſſe appellatum, cùm ſuperiores omnes Duelli ſemper fuiſſent nominati.* *Imperator cōſilio potius quàm manu pugnet.* His & ſimilibus rationibus & exemplis imperatorem pugnaciſſimum faciunt. Alii qui eum conſilio potius quàm manu decernentem volunt, alia argumenta inducunt, quib. colligunt, eum qui exercitui præeſt, non niſi in magna neceſſitate viribus aut ſingulari certamine pugnare oportere, ſatiſque ei eſſe ducis munera non gregarii militis implere. Urbes everſas numerant, & fugatos cæſoſq; exercitus ducum Imperatorumq; temeritate: qui dum ſingulos hoſtes inſequuntur, univerſum exercitum deſerunt: & dum unius viri ictus cavere ſtudent, omnes hoſtiles vires alliciunt, minus cogitantes ſuum ipſorum periculum cladem ſecum totius exercitus trahere. *Cambyſis conſilium.* Vera eſſe oſtenditur Xenophontis ratio, qui Cambyſem inducit Cyrum filium docentem duces multo majora in bello munera præſtitiſſe ingenii atque animi viribus, quàm corporis. Unde illud Sylii Italici:

Bellandum eſt aſtu levior laus in duce dextræ,

I. Cæſar. Et Julius Cæſar cum militum paucitate contra innumerabilem hoſtium manum artificio potius quàm viribus decernendum ſtatuit. *Aphricani reſponſum.* Scipio quoque Aphricanus cùm eum quidam parum pugnacem dicerent, prudentes reſpondebat: *Imperatorem me mater non bellatorem peperit:* ut oſtenderet vincendi rationem in unius potius ſcientia & ingenio quàm in unius viribus & armis eſſe poſſe. *Magno.* Magno quoque Carthaginenſis diſciplina militari & bellandi arte, non robore & viribus Pœnorū imperium condidit. *Luſitani. Viriatus.* Ferociſſimi habiti ſunt in re bellica Luſitani, Hi tamen ducem nullum, qui viribus corporis præſtaret, ſecuti ſunt, ſed ſolū Viriatū, quem cavē-

di ſcientem, & declinandorum periculorum periſſimū eſſe nóverunt, qui arte & ingenio Romanos gentium domitores, annis decem vario marte fatigavit, nullaq; victoria unquam illectus eſt, ut arma, veſtem, cultum, victumve mutaverit, ſed in eo habitu quo militare principio cœperat, perſeveravit, adeò ut quivis ſuorum militum Imperatore ipſo opulentior videretur. Pyrrhus ſcientia rei militaris Regum omnium præſtantiſſimus habitus eſt. Is filium Ptolomæum in oppugnatione Spartæ parti exercitus ſui præfecit, qui primò impetu pugnandi aviditate ductus, in mediam urbem procurrit, & multitudinis concurſu multis vulneribus confoſſus, periit, ejuſq; cadaver Pyrrho relatum eſt. qui cùm agnoviſſet filium eſſe, ingemuit, aſſerens aliquanto tardius eum quàm timuerit ipſe, vel temeritas ejus meruerit, occiſum eſſe.

Pyrrhus.

Ptolomæus Pyrrhi filius.

Diximus ſuperius nihil per dolum eſſe agendum in Rep. Id quod etiam hoc loco affirmamus. Laudamus quoque eos qui in bello aperto marte decernunt: exemplaque veterum Romanorum, & magni Alexandri, ac Leonidæ Spartani attulimus. Attamen in tanta hominum malitia, maliſque dolis omnes ſcriptores ſentiunt vincendum eſſe ex inſidiis, ubi apertè & collatis ſignis certare periculoſum ſit, vel ubi hoſtis eadem arte nos excipiat. Cambyſem Cyrus apud Xenophontem rogat, qua maxima ratione vincendum ſit. Cui ille: *Si victoriam cupis, quacunque arte capiendi ſunt hoſtes, occultis inſidiis, dolo, fraudeq; fallendi, & furto ac rapinis exhauriendi,* Nihil enim prætermittendum eſt, quo expugnari hoſtes poſſint. Ad hæc Cyrus: *O qualem me pater, virum eſſe ſuades? Contrariam enim ab ineunte ætate diſciplinam didici.* Tum Cambyſes, *Verum eſt,* inquit, *ô fili, ſed ea inter amicos ac cives ſervanda eſt: hoſtes vero quocunque dolo ac fraude invadendi ſunt.* Philippus Macedo Alexandri pater, Epaminundam Thebanum militiæ & literarum præceptorem habuit, qui ex Pythagorica diſciplina haberi poteſt. Lyſis enim Tarentinus Pythagoræ diſciplina patria ejectus, cùm Thebas profugiſſet, apud Epaminundam deſedit, quem non mediocriter erudivit. Is tamē Philippus bella omnia verſutia & arte tracta-

Strategemata.

Cambyſis Cyrique eius filii diſceptatio de æquitate in bello ſervanda.

Epaminundas.

Philipp. aſtutus in reb. bellicis.

tractavit, deceptiſque hoſtibus gaudebat: quocircà
prudentiſſimus habitus eſt,& à militibus ſumma bene-
volentia complectebatur,ut qui ea dolo & fraude in ho
ſtes conficeret, quæ alii Reges ſanguine ſuorum & cæ-
Homerus de de vix efficere poſſent, & ſæpius conſilio, quàm armis
Vlyſſe. vinceret. Huic etiam ſententiæ adſtipulari videtur Ho-
merus. Nam cùm Ulyſſem laudibus efferret, ejusque
calliditatem ac verſutiam admiraretur, belli confecto-
rem eum appellat. Idenim καὶ στρατηγέτον ſignificare
arbitror: quam quidem laudem neque Ajaci, neque eti-
am Achilli unquam tradidit: fortiſſimum quoque
Æneas. Trojanorum Hectorem facit, Aneam autem pruden-
tiſſimum. Sed Achivi (ut Philoſtratus ſcribit) Hectora
Trojanorum manum, Aeneam verò mentem appella-
bant. Atqui plus negotii eis attuliſſe Aeneę ſapientiam
dicebar, quàm Hectoris furorem. Placuit antiquis Ro-
manis ab initio Reipub: nihil per dolum geri. At vero
Romuli ver- Romulus urbis conditor, nonnunquam etiam fraude
ſutia bellica. vincebat. Nam cùm Fidenas obſideret, nec poſſet ho-
ſtes vi ſuperare, inſidias per latebras & Joca invia diſpo-
ſuit, ad pugnamque cum paucis (ut impar viribus eſſe
Fidenates. videretur) Fidenates provocavit: qui cùm eum urgerēt,
fugam ſimulavit; illi temere inſequebantur, Romulus
illuc eos perduxit, ubi ſuos occultaverat, qui eos undiq;
Antonius. effuſos adorti; magna ex parte ceciderunt. Ab exemplo
Romuli paululum diſceſſit Antonius: qui cum Panſam
conſulem contra ſe magnis itineribus adventare com-
periſſet, inſidias per ſilueſtria Aemyliæ viæ diſpoſuit,
Inſidiæ belli- agmenque ejus excepit, fuditque. Maximi ſæpè exer-
cæ. citus inſidiis paucorum pereunt, & imbelles nonnun-
Thomyris Cy- quam dolo ferociſſimos ſuperant. Thomyris Scytharū
rum aſtu vin- Regina, non muliebrem animum ſubmiſit, Spargapiſe
cit. filio orbata, cæſoque exercitu à Cyro Perſarum Rege:
ſed ingenio loci freta, ultioni ſe accinxit, ſimulatoque
metu hoſtem ad notas militi ſuo anguſtias elicuit, atq;
ibi repentè converſo agmine, Regem cum univerſo e-
Alcibides. xercitu ad unum uſque trucidavit. Alcibiades Byzanti-
os obſidebat, illi intra mœnia ſe aſſervabant, nec ulla ra-
tione elici poterāt: quod quidem cùm cerneret, inſidias
diſpoſuit, diſceſſumque ſimulavit: mox quamprimum
redicns,

Digitized by Google

rediens, palantes ac vagos oppreſſit. Viriatus quoque Luſitanus cùm tridui iter diſcedens feciſſet, illud idem uno die remenſus, ſecuros, incautosq; hoſtes profligavit. Opportunum aliquando Imperatoris mendacium victoriam peperit, ut illud Valerii Levini qui exclamavit Pyrrhum à ſe interemptum eſſe, cum militis cujuſdam cæde gladium cruentum haberet. Quo mendacio Epirotæ conſternati, in caſtra quamprimum ſe pavidi ac flentes receperunt. Sic etiam Jugurtha in Numidia occiſum à ſe C. Marium exercitui perſuaſit: quo rumore Romanorum aciem avertit. Ipſe idem Marius mendacio ſibi in exercitu authoritatē comprobavit, ut qui ſagam quandam ex Syria haberet, à qua dimicationum tempus, & eventum præſcire ſimulabat. Exemplo (ut arbitror) Numæ Pompilii, qui Egeriæ nymphæ ſimulata authoritate novas feroci populo leges perſuadebat. Et Sertorius candidæ cervæ præſagia mentitus, male ſibi auſcultantes milites conciliabat, & ad duriora quæque imperia capeſſenda promptiores alacrioresque reddebat. Magnam vim habet perſuaſio in re bellica, quæ falſa etiam magni momenti plerumque in exercitu extitit. Nicias exercitum in Sicilia amiſit Solis defectionē perterrefactum, non enim ſyderum natura id fieri arbitrabatur, ſed numinis ira in Athenienſes id accidere dicebat. Sunt qui ſcribant Periclem eodem metu perculſum, exercitum ſuum liberaſſe, patefacta ſyderum ratione. Alii ſcribunt non ſolis defectu confuſos Periclis milites, ſed quòd fulmen decidiſſet in ejus caſtra: & idcirco eum concionem advocaſſe, & lapidibus in conſpectu omnium colliſis ignem excuſſiſſe: qua re tumultum fuiſſe ſedatum, cùm docuiſſet ſimili ratione nubium attritu fulmen excuti. Hoc exemplo docemur diſciplinas bonarum artium etiam in re militari plurimum prodeſſe. Nam (ut Ariſtoteles ait) *ſicut acies oculorum à circumfuſo aere lumen accipit, ſic animus à doctrina, & liberalium artium ſtudio.* Docti enim ab indoctis paulò minus differunt, quàm vivi à mortuis. Eloquentia præcipuè Imperatori neceſſaria eſt, qua quidem res magnas longè magis adjuvat, quàm robore & armis. Homerus poëtarū ſapientiſſimus triplicem dicendi figurā

Mendacium in bello opportunum.

Iugurtha.

Marius.

Numa, Pompil.

Sertorii cerva.

Perſuaſio.

Nicias.

Pericles.

Doctorum & indoctorum diſcrimen.

Eloquentia.

Triplex dicendi figura. tribus Principibus in bello Trojano tradidit, uberem Ulyſſi, gracilem Menelao, mediocrem Neſtori: ut oſtẽderet pro rerum ipſarum ratione differendum eſſe in bello. Dignitas enim & amplitudo orationis ad promovendos convertendosq; animos inſtructa ac parata eſt, ſicut venuſtas ac ſubtilitas ad docendos dilucidandosque. Mediocratas verò quę utriſque particeps eſt, conſiliis convenit, & quotidianis deliberationibus. Apud *Athenienſiũ Imperatores eloquentiſſ.* Athenienſes autem ut quiſque Imperator maximus extitit, ita eloquẽtiſſimus habitus eſt. Nã *Piſiſtratus.* Piſiſtratus, qui Megarenſes ſuperavit, Orator tẽporibus ſuis non indiſertus fuit. Sic & *Themiſtocles.* Themiſtocles, qui Xerxem fudit, fugavitque. Et *Pericles.* Pericles qui contra Lacedœmonios fœliciter pugnavit, & ejus collega Sophocles Tragœdiarũ ſcriptor. *Alcibiades.* Alcibiades quoque fortis in bello fuit, & eloquio præclarus. *Demoſthenes* Demoſthenes Græcorum Orator maximus plurima etiam bella geſſit, & prælio magno interfuit apud Cheroneam: cum Philippus Athenienſis vicit, ex quo quidem ſalutem fuga quæ ſivit: cumq; id probroſé ei obiiceretur (mortuo jam Philippo) noviſſimo verſu ſe excuſabat:

Flet quidem victus, victor autem interiit.

Romani eloquentes. Romani quoque qui magna facinora in rebellica geſſerunt, in eloquentia claruerunt penè omnes, adeò vix ſummum Imperatorem aliquem invenias qui dicendi laude caruit. *Iulius Cæſar.* Julius Cæſar, ut rebus geſtis mortales omnes ãnteiuit, ita Romanos penè omnes Latina elegantia ſuperavit. Utilis eſt etiam his qui armato præſunt hiſtoriarum cognitio: cum quod in capiendis cõſiliis ex aliorum eventu firmiſſima exempla ſumuntur, tũ quòd laudata in aliis virtus, nos ad parem laudẽ aſſequendam invitat, & caſtigata ignavia fortiores reddit. *Scientia rei militaris quibus adiuvari poſſit.* Atque haud ſcio an ſcientia rei militaris ulla alia diſciplina magis adjuvari poſſit, quàm rerum geſtarum monumentis, quibus docemur omnia optimè agere, quæ dici aut cogitari poſſunt. Nihil novum, nihil admirabile, nihil inauditum accidere poteſt Imperatori, qui optimè hiſtorias callet. Ordo militaris, diſciplina militum, ſtudium invadendi cavendíve hoſtes, ars dirigendi aciem in *Cuneus trigonus.* cuneum quem trigonum Græci appellant, ars

in

inchoandæ dirimendæque pugnæ, quomodo diſponendæ inſidiæ ſint, quomodo cavendæ, qui locus idoneus eligendus, qui præoccupandus, qui hoſti relinquendus. qua via oppugnandum quáve repugnandum ſit, & innumerabilia alia quæ vix longo ſermone connumerari poſſent, qua alia ratione facilius edisci poſſunt, quàm hiſtoriarum monumentis? Sed ad alia tranſeamus: hoc concludendum eſt, multiſque artibus multiſque virtutibus ornatum eſſe oportere eum qui exercitui præeſt. Quocirca (ut diximus) nihil rarius ex omni hominum genere, perfecto Imperatore inveniri poteſt, qui ſi nuſquam in civitate invenitur, accerſendus eſt aliunde. Melius eſt enim cum peregrino Imperatore optimè pugnare, quàm cum cive periclitari. Exemplo igitur Carthaginenſium utemur, qui cùm ſæpius male pugnaſſent contra Romanos, arbitrarenturque id Imperatorum imperitia accidere; ducem à Lacedæmoniis Xanthippum impetrarunt, cujus auſpicio ac ductu Romanus exercitus qui antea ſemper victor extiterat, profligatus eſt. Nam ex triginta milibus militum, quibus præerat M. Attilius Regulus, pauci evaſerunt, reliqui omnes partim cæſi, partim autem capti ſunt. Perſeverandum tamen eſt, donec integra victoria potiamur. Nec agendum quod Carthaginenſes, qui poſtquam viderunt Regulum captum victum à Xantippo, quaſi id ſatis eſſet contra Romanos, qui animum etiam à cladibus ſumebant, Xantippum multis muneribus effectum dimiſerunt, nautiſque clam edixerunt, ut eum mergerent, ne Lacedæmonii ejuſmodi gloriç laudem ſibi vindicarent. Sed Deus Optimus Maximus ultor ingratitudinis, eos compulit ut condignas pœnas luerent: & qui vincere neſciverunt, eodem bello victi Siciliam Sardiniamque amiſerunt.

Carthaginenſes.

Xantippus.

M. Attilius Regulus.

Ingratitudo Carthaginenſium.

DE OFFICIO ALTERIVS CONSVLIS QVI militiæ urbanæ præeſt, præcepta calliditatis, & cuſtodiæ: de clementia Imperatorum in ſubiectos.

TIT. III.

Conſul urbanus, eiusq; officium.

ALTER qui cum imperio civitati præeſt & urbanam curam agit, maximam diligentiam adhibere debet, ne quid detrimenti civitas patiatur, & ſicut ille in caſtris munus ſuum prçſtare debet, ſic hic intra mœnia exercere militem ſuum, ne ocio, umbra & urbanis deliciis effœminetur. Stationes vigiliaſque interdum obire, nec omnia præfectis vigilium credere, qui longè diligentius excubabunt, ſi eum qui ſummum magiſtratum gerit, vigilantem formidabunt. Sunt qui arbitrentur gravius eſſe ſtatuendum in eos qui minus diligenter cuſtodias vigiliasq́ue obſervant, ne ſomno, aut deſidia unius univerſa civitas pereat, quæ omnia paucorum diligentiæ credit. Quocirca Epaminundam Thebanum laudant, qui cum in magno periculo vigilias circumiret, vigilem quem dormientem invenerat, gladio transfixerit, aſſerens, *Mortuum hominem inveni, mortuum reliqui* Nec admirandum eſt Epaminundam Imperatorem aliis omnibus mitiſſimum, tantam ſævitiam in hominem dormientem exercuiſſe, cùm videamus urbes direpras incenſaſque hujuſmodi negligentia: unde illud Vergilii.

Vigilum negligentia punienda.

Epaminundas.

Invadunt urbem ſomno, vinoq; ſepultam.

Q. Cæcilius Metellus.

Et Q. Cæcilius Metellus deſperata jam victoria, cùm diſceſſum meditaretur, certior factus à Soſtrato proditore, cuſtodias vigiliaſque feſto die negligentius aſſervari, Syracuſas cæſis vigilis invaſit. Athenienſes in bello quod adverſus Peloponenſes ſexto & vigeſimo anno gerebant, diuturna militia feſſi, remiſſius cuſtodias excubiaſque agebant: qua re cognita Lyſander paſſim in agros diffuſos oppreſſit: qua quidem victoria Athenienſes compreſſi ſunt, ut qui ſuperiores antea ſemper fuerant, Lacedæmoniis ſuccumberent. Et Thraſybulus, qui non longo tempore pòſt patriam à triginta tyrannis (quos ei præfecerant Lacedæmonii) liberavit, cum

Athenienſes deſidia ceciderunt.

Thraſybulus interfectus.

deinde

deinde prætor ab Athenienſibus in Siciliam, miſſus claſſem applicuiſſet, neque ſatis diligenter in caſtris vigiliæ agerentur, à Barbaris ex oppido eruptione facta, in tabernaculo interfectus eſt, ut in ejus vita Aemilius Probus refert: quo quidem interitu Thraſybuli res magnæ longè minores habitæ ſunt. Nam ſicuti præclara mors anteactam vitam illuſtrat, ſic turpis obſcuriorem facit. Hac ſolertia præter cæteros Alcibiades laudatur. Nam Athenis à Lacedæmoniis obſeſſis, vigilibus denunciavit obſeruarent lumen quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum ejus ipſi quoque lumen attollerent, à quo munere qui ceſſaſſet, pœnas lueret: qua ex re vigiles diligentiſſimos reddidit.

Alcibiadis ſolertia.

Sunt etiam habendi ſemper exploratores, qui hoſtium adventum è ſpeculis noctu flamma indicent, interdiu autem fumo: nec antè homines in agros è portis dimittendi ſunt, quam exploratum fuerit, eos intrepidè ruſtica munera obire poſſe. Nec diutius perſeverent idē exploratores, ſed quotidie integri feſſis ſuccedant: ne labore aut tædio rem negligentius agant. Eſt etiam admodum utile, ut qui cum imperio ſunt ſive domi, ſive militiæ, ubi duriora quædam occurrant, ſpeculatum prodeant, exemplo Marcelli, qui ad collegam ait: *Quin imus ipſi cum equitibus paucis exploratum?* Subjecta enim res oculis certius dabit conſilium. Jubet Plato Principibus Reipubl ut ſpeculatum prodeant, & ſecum pueros in equis ducant, ut & ipſi diſcant & hoſtium aſpectum minus formident. Perutilis admodum habetur ad perdiſcenda omnia quæ agunt, Gallorum antiqua conſuetudo, quam pleriq; populi ac Principes noſtro quoq; tempore uſurpant, ut ſagaces aliqui viri præficiantur, qui famam ac rumorem hauriant, & viatores invitos etiam conſiſtere cogant, & quod quiſque eorū de quacumque re audierit, aut cognoverit, quærant, diſcantque, quibus ex regionibus veniant quidque actu ri ſint: & quæcunque acceperint moliantur que, pronūtiare cogant. His tamen auditionibus non ſemper credendum eſt, nam pleriq; ad voluntatem eorum qui interrogant, ficta reſpondent, & incertos rumores deferunt, ſed ſi quæſitores ſagaces erunt, facile poterunt ve-

Exploratorū uſus.

Marcellus.

Gallorū mos militaris perutilis.

Auditionib. non temerè credendum.

Portarum cuſtodia. ritatem elicere, & conſilia, quæ in dies capienda ſunt, certis indiciis adjuvare. Præſtet præterea qui urbanis imperat, magnam diligentiam in portarum cuſtodia, quarum claves ipſe ſuſcipiat, & vigilias ſtationeſque optime diſponat. Videat etiam ne ſpecie ſuorum militum, aut noti ſermonis ſimulatione illudatur. *Hannibal.* Hannibal enim urbes complures Italiæ invaſit, ſuppoſitis militibus ſuis armis atque habitu Romanorum, præmiſſiſque etiam, qui longo belli uſu Latinè loquei ētur. Multi doli intenduntur in limine portarum, qui cavendi ſunt. *Stratagemata in portis occupandis.* Nam aliquando de induſtria efficiunt, ut jumenta ſarcinis impedita decidant, vel trabes reliquantur prolapſis bobus, vel plauſtra magnis lapidibus onerata deſidant, & ſic ſubito hoſtium concurſu, cùm portę claudi nequeant, parvo labore oppida capiuntur. *Maſſilienſiũ ſolertia.* Hoc formidantes Maſſilienſes ex optimis Republ. inſtitutis, ſic pacis tempore cuſtodiebant urbem, ac ſi bello urgerentur: quocirca feſtis dieb. portas claudere, vigilias agere, ſtationes in muris obſervare, peregrinos regnoſcere, & alias bellicas curas habere ſoliti erant, ne à recta conſuetudine diſcederent; etiam ſi tempora ejuſmodi diligentiam minus exigerent. Profugi in urbem nequaquam accipiendi ſunt. *Sinonis exemplo & Zopyri Perſæ.* Sinon namque benigne exceptus exitio Trojanis fuit, Zopyrus quoque Darii Perſarum Regis amicus cùm videret eum longa obſidione Babylonis defeſſum, nec ſpe ulla victoriæ teneri, ſibi ipſi nares & auriculas abſcidit, & ad Babylonios profugit, multaque in Regem oblatrando, victoriam atque ultionem pollicebatur, illi re credita Zopyro imperium permiſerunt, quo accepto urbem atque exercitum Dario tradidit. *Sext. Tarquinius.* Sic & Sex. Tarquinius ab exercitu patris virgis cæſus fugam ſimulavit, obſeſſiſque Gabiis perſuaſit, ut ſuo adverſus Regis ſævitiam odio uterentur, qui dux ab illis electus, è veſtigio oppidum patri prodidit. *Convenæ in urbem non facilè recipiendi.* Eſt etiam periculoſum plures convenas in urbē accipere, tum quòd inquieta eſt omnis multitudo ex diverſa hominum colluvione collecta, ſæpe ex parva re tumultum excitat: tum quòd inſani homines eſt, ea inter plures conſumere, quæ haud ſcius eſt an ſatis paucis eſſe poterunt. Ad hanc ſententiam redigi poteſt

poteſt præceptum illud Cambyſis Perſarum Regis ad Cyrum filium, cùm ait: *Nunquam expectandam eſſe egeſtatem, ſed in rerum copia præcipuè de inopia cogitandum.* Alexander Macedo cùm Leucadiam obſideret, paſſus eſt ex finitimis locis omnes illuc confugere, ut citius alimenta, quæ habebant, inter plurimos abſumerent: quibus adſumptis facilè victoriam aſſecutus eſt. Simili conſilio uſus videtur Antigonus in Athenienſes, qui vaſtatis eorum agris, ſementis tempore diſceſſit, ut quod reliquum frumenti habebant, in ſationes ſpargerent: reverſus deinde novo vere, ſegetem jam adultam protrivit, & ad famen redactos in ſuam voluntatem pellexit. Multitudo etiam peregrinorum militum valde formidanda eſt: hoc Carthaginenſes docuerunt, qui conciliata cum Romanis pace, nunquam in pari periculo fuerunt. Nam mercenarii milites, qui contra Romanos pugnaverant (quorum numerus circiter viginti milium fuerat) conſpiratione facta defecerunt, omnemque Aphricam abalienarunt, Carthaginemque obſederunt, quos Hamilcar Imperator è Sicilia properans, non modò à mœnibus pepulit, verùm eo compulit, ut locorum anguſtiis clauſi plures fame quàm ferro interierint. Quæcunque acturus eſt qui imperat, feſtinet. Nam ut Xenophon ad milites Cyrum loquentem facit, optima belli comes eſt feſtinatio. Et Alexander in hoc laudatur præcipuè, quòd velocitate ſua omnium ducum celeritatem antecedebat, pediteſque ſuos inſtituerat ut eorum pernicitate equorum velocitatem adæquarent, quocirca cùm ab eo urgeretur Darius, graviter querebatur, nullum intervallum ſibi ſatis longum dari adverſus Alexandri alacritatem, qui ſæpe magnis itineribus noctu diuque ſtrenuè contendebat ut improviſus hoſti ſuperveniret. Agat etiam omnia tacitus, neminique ſecretum ſuum credat: Meteſli documento, quem Plutarchus roganti cuidam amico quid poſtera die acturus eſſet, reſpondiſſe ait: *Si tunica hæc ſecreta mea eloqui poſſet, exutus quamprimum eam comburerem.* Et Licinius Craſſus militi percunctanti quando caſtra movere inſtitueret, reſpondit: *Num vereriſne tubam audias?* Julius autem Cæſar cùm

Cambyſis præceptum ad filium.

Alexandri aſtutia.

Antigonus.

Mercenariorum militum conatus.

Hamilcar.

Feſtinatio comes belli.

Alexandri Velocitas.

Secreta non vulganda.

Licinius.

Cæſaris verſutia. aciem tranſmittere aliò deſtinaret, iter tacitus carpebat, tabellaſq; ſignatas alicui dabat, ut in tempore procinctus locum certum univerſi peterent, & nonnunquam ſcriptos lapides inter eundem ſpargi iubebat, in quibus teſſeram inſequentibus militibus dabat, ut ſcirent quid facto opus eſſet. Nihil prætereà in hoſte deſpiciat, nam ſicut magni eſt animi non timere, ſic ſummi conſilii omnia cavere quæ rebus noſtris obeſſe poſſunt. Et ſicut optimi medici eſt, nihil quod nociturum ſit in corpore ægroto relinquere, ſic boni Imperatoris, quicquid imperio obſtat, removere. Parva enim ſcintilla contempta, magnũ aliquando incendium excitat, ut in proverbio dicitur. Pro oraculo habenda eſt. M. Catonis ſententia, quam ſcripſit in libro de re militari: *Aliis in rebus errata poſtmodum corrigi poſſe, in bello autem delicta emendationem non accipere, quippe cùm pœna ipſa è veſtigio errorem ſequatur: præſto enim eſt ignaviæ aut imperitiæ ultor, qui nunquam delinquenti hoſti indulget.* Quòd ſi plures cum imperio ſunt, illæ præferendus eſt, qui virtute & ſcientia rei militaris præſtat, ut fecit Minutius Fabii Maximi collega contra Hannibalem, qui poſtquam experientia ſenſit Fabium plurimum præſtare, converſus ad milites ſuos, Heſiodi verſus ad hanc ſententiam occupavit, ut ſcribit Livius: *Sæpe ego audivi optimum eum eſſe virum, qui ipſe conſulat quid in rem ſit: ſecundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parère ſcit, eũ extremi ingenii eſſe. Nobis quoniam prima ingenii negata ſors eſt, ſecundam & mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parère prudenti animum deducamus, caſtraq; cum Fabio iungamus.* Huiuſmodi præceptis ſi auſcultare voluiſſet C. Terentius Varro homo novus, & militaris diſciplinæ omnino expers, L. Paulo Aemylio collegæ viro fortiſſimo faſces ſubmiſiſſet, nec temeritate ſua Cannenſis cladis omnium infœliciſſimæ author fuiſſet: ex qua quidem eò malorum ventum eſt à Romano, populo, ut vinceretur, ſi vincere ſciviſſet Hannibal. Tantus enim terror tantaq; mœſtitia animos illorum inceſſerat, ut patriæ occaſum cum ſuo vitio in ea die omnes expectarent: ſed imbre & ingentibus procellis à

Hoſtis non eſt deſpiciendus.

Catonis ſententia.

Errata corrigere.

Minutius.

C. Terentius Varro.

Cannenſis clades.

mœnibus

mœnibus urbis repulſus, perſuaderi à ſuis ſibi permiſit, ut in oppidis hybernarent, qua ex re id idem uſu venit, quod non diu pòſt Marcellus ad milites dicebat, *Capuam Hannibali Cannas fuiſſe: ibi virtutem bellicam, ibi militarem diſciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi ſpem futuri extinctam.* Duo denique præcepta ſunt, quæ rem omnem militarem in ſe habere videntur, ut pauci ſint, qui optimè imperent, & hi per omnes militares gradus aſcenderint, ut parendo imperare didicerint: reliqui autem omnes libenter obſequantur. Hæc quibus aderunt, nunquam fieri poterit quin aut victoriam aut honeſtam pacem conſequantur: quibus verò aberunt, nihil virium ſatis erit, & in manifeſtam mortem cæco impetu belluarum more ferentur. Clementia in ſubjectos maximè imperatores ac duces commendat, eorumque res geſtas illuſtriores facit. Cicerò affirmat omnes recipiendos eſſe, qui poſitis armis ad Imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percuſſerit, & Cæſar dicere ſolebat, *nihil ſibi gratius eſſe, quàm ſupplicibus parere*, nec omittenda eſt hæc virtus in eos qui victi ſunt. Nam clades, libido, crudelitas & omne inhumanæ ſuperbiæ exemplum, in miſeros ſemper deteſtandũ atque abhorrendum fuit. Maximam conſecutus eſt laudem M. Marcellus, qui antequam Syracuſas urbem opulentiſſimam prædæ pro concione militibus permiſiſſet, flevit, edictoque cavit, ne quis corpus liberum violaret: curamque ſepulturæ interempti Archimedis diligentiſſimè habuit, affectis propinquis prædio, multiſque honoribus honeſtatis. Ejus urbis prædæ tantum fuiſſe Livius refert, quantum vix capta Carthagine tunc fuiſſet, cum qua æquis viribus certabatur.

Capua.

Duo rei militaris præcepta.

Clementia.

Lib. 1. offic.

M. Marcellus

Archimedis ſepultura.

Præda Syracuſarum,

SCRIBENDÆ MILITIÆ RATIO: DE ætate, forma & indole tyronum, & de ludicris armorum certaminibus.

Tit. IV.

SCribendæ militiæ munus conſulibus ſuperius tradidi. Aequum namque videtur eſſe, ut quiſque eorum delectum habeat, quibus imperat. Libavi eti-

Militia ſcribẽdæ ratio.

am eò loci nonnulla præcepta pro temporis ratione; nunc res admonet ut reliqua adſolvam, & conſummato propè operi finem præſcribam. Et hoc in primis præcipiendum cenſeo, longè pluris faciendam eſſe eruditam exercitatamq; paucitatem, faciliuſque victoria potiri quam indoctam ac belli expertem multitudinem, quæ cùm cædi expoſita eſt, minima quæque formidat, & fugam citius quàm gloriam meditatur. Bene igitur præcipitur: *Tyronem quærat, qui veteranum non habet.* Alexander mortuo Philippo patre, cum quadraginta milibus armatorum (quos ille ei reliquit optimè eruditos, atque aſſuefactos rei bellicæ) varias innumerabileſque hoſtium copias, & complures orbis terrarum provincias ſubegit. Quid de Romanis dicemus, qui modicis orti principiis ſola virtute, & militari diſciplina univerſum terrarum orbem vicerunt? Nonne admirandum eſt paſtorum convenarumque populum Italiam regionum omnium potentiſſimam invaſiſſe? Germanos, Galliamque omnem ſpreta corporum proceritate, hominumque numero ſubegiſſe? Hiſpanos bellatores ferociſſimos domuiſſe? Aphros dolis atque opibus exultantes evertiſſe? Græcorum artes ac ſapientiam ſuperaſſe? & demum univerſo generi humano imperaſſe? Cùm verò cogitabimus animorum & fortitudinem corporum exercitationem, & ſcientiam rei bellicæ, planè fatebimur generoſam pertinacemque virtutem omnia ſuperare. In delectu militiæ ætas prius ſpectanda eſt, quæ tenera eſſe debet. Facilius enim pueri diſcunt quæ uſui ſunt, meliuſúe aſſueſcunt rebus difficilioribus nondum obduratis membris, & ad perfectum crementum adultis, quocirca aptius equo ſedent, levius habenas tractant, quam ubi obſtipo corpore callum penè omnibus membris obduxerunt. Præterea alacritas deſiliendi, velocitas currendi, celeritas jaciendi, facilior eſt corpori nondum pleno ac perfecto, quàm omni exparte abſoluto. Plato vigeſimo ætatis anno legendos adoleſcentes ad militiam cenſuit: Servius autem Tullius Romanorum Rex decimo ſeptimo, quo tempore eos juvenes appellavit, quòd Rempubl. adjuverint. Alii primum pubertatis annum op.i-

Tyronē quærat qui veteranum non habet.

Romani virtute ad principatum venerunt.

Ætas in milite conducendo ſpectanda.

Agilitas in milite.

Annus ad militiam aptus.

Iuvenes unde dicti.

optimum delectui eſſe ſcribunt. Novi vero milites, qui ultra trigeſimum annum ſcribuntur rarò utiles ſunt, & cum arma tractant (quoniam ineptè id agunt) ludibrio habentur, ſæpeque veteri proverbio inceſſuntur, *Clitellæ bobus aptantur*, quaſi non ſuo onere premuntur.

Milites inutiles.

Satius igitur erit eos ad quas norint artes dimittere, quàm ſacramento inutiliter adigere, niſi in magna neceſſitate, in qua legimus ſontes è cuſtodia dimiſſos, & cum ſervitiis etiam deſcriptos, ut ſecundo Punico bello, cum M. Junius dictator dixit: *Qui capitalem fraudem auſi, quique pecunia iudicati in vinculis eſſent, qui eorum apud milites fierent, eos noxa pecuniaq́ exolvi juſſurum.* Forma, habitudo, valetudoque corporis in primis ſpectanda eſt.

Corporis valetudo in milite.

Celſus Cornelius habiliſſimum corpus quadratum eſſe ſcribit, & latitudinis longitudiniſque mediocritatem laudat: quippe cùm proceritas ut juventa decora eſt, ſic matura ſenectute conficitur. Statura autem quæ ad mediocritatem tendit, firmior eſt, & magis diuturna.

Statura.

Sic alia eſt parte gracile corpus infirmum habetur, obeſum autem hebes. Scio tamen pleroſque proceritatem militum probare, exemplo etiam Romanorum, qui inter alacres equites, & in primis legionum cohortibus non niſi eos qui ſenis pedibus extarent, aut paulò minores, militare permittebant. Nec me latet. Alexandrum, ejuſque exercitum præ corporum parvitate primò illuſos à Scythis fuiſſe, quorum neminem adeò humilem fuiſſe refert Curtius, ut humeri ejus non poſſent Macedonis cujusque militis verticem adæquare, ſed paulò pòſt dicerunt, virtutem, non proceritatem in hoſte dimetiendam eſſe,

Virtus non proceritate metienda.

Accidit enim nonnunquam, ut homines puſillæ ſtaturæ optimi bellatores ſint, ut Tydeus fuit, quem Muſarum præconio parvum, ſed pugnaciſſimum fuiſſe accepimus.

Tydeus ingenio pugnax, corpore parvus erat.

Proceritas illa heroum fabuloſa mihi eſſe videtur: nec animum inducere poſſum, ut vera eſſe credam quæ Philoſtratus ſcribit, quanquam domeſticum teſtem inducit. Ait enim villicus ejus: *Referebat mihi avus ſe vidiſſe Aiacis ſepulchrum à maris fluctibus dirutum, in quo oſſa erant quæ undecim cubitorum hominem extitiſſe oſtenderent: Adrianumq́ (Imperatorem*

Aiacis proceritas.

(cùm

(cùm Troia iter faceret) ſepulchrum inſtauraſſe, oſſaq; condidiſſe, & monumentis Aiacis rurſus inſcripſiſſe. Veritatem quoque mihi tranſcendere videtur Oreſtis corpus à Lacedæmoniis in Nemea inventum, quod cubitorum ſeptem fuiſſe ſcribitur. Idcirco hæc quaſi nimis vetera dimittamus. Habenda igitur ratio erit non proceritatis, ſed virium. Membrorum tamen conformatio & figura multa roboris indicia præſtare poſſunt. Sit in primis adoleſcens facie liberali, recto corpore, obſtipa ac tereti cervice, oculis vigilantibus, lata fronte, lato pectore, latiſque humeris, ut ſimulachrum Martis veteres pingebant. Lacertorum toris vigeat ut ſtatuas Herculis cernimus, ſit firmiſſimis digitorum articulis: unde quibuſdam in laude fuiſſe legimus, quòd ictu nudi digiti malum tranſegerint. Sit longis pleniſq brachiis, firmis cubitis, modico ventre, pleniore coxa, exili potius quam tereti ſura, ob ducto pede. Commendat militem ac ducem dignitas formæ, & aſpectus ille truculentior. Audi Pacuvium Capuanum, cùm Anilium filium ſupremum Hannibali enſem ſtringere inter epulas cupientem dehortatur, apud Silium italicum lib. xj.

Oreſtis corpus. *Membrorum conformatio.* *Adoleſcentis deſcriptio ſimulachri Martis facies.* *Aſpectus militis.* *Silius lib. 11.*

Tu ne illum, quem non acies, nec mœnia & urbes
Ferre valent, cui frons propior, lumenq; coruſco
Igne micat, túne illa viri quæ vertice fundit
Fulmina pertuleris, ſi viſo intorſerit enſe,
Diram qua vertit per campos agmina vocem?

Et C. Marius Gallum percuſſorem in ſe miſſum, quãvis in cuſtodia eſſet, horrore vultus perterruit. M. Antonii aſpectum ſummopere laudarunt hiſtorici, eumq; ſimilem Herculis ſimulachris fuiſſe dixerunt: adeoque majeſtatem quandam præ ſe ferebat, ut cùm in coronam Principum accederet nonnulli dicerent ejus genium, aliorum genios longe obſcuriores reddere. Imperatoria forma præter cæteros fuiſſe dicitur Iphicrates Athenienſis, adeò ut ex aſpectu ſolum cuicunque admirationem iniiceret. Artaxerxes quoque cognomento Macrochir, quòd alteram manum longiorem haberet, præcipuam habuit laudem ampliſſimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam viribus & virtute bellica honeſtavit. Obfuit plurimum Ageſilao Lacedæmonio exigui

M. Antonii aſpectus. *Iphicrates.* *Artaxerxis forma.* *Ageſilaus.*

exigui corporis informitas, & quòd pede altero claudicaret. Nam cùm eſſet omni virtute ac militari gloria illuſtratus, ſæpe ab his qui eum non noverant, præ deformitate contemptui habitus eſt. Oris laudatio nonnunquam ex diverſa facie oritur, ut in geminorum imaginibus cernimus. Pollux enim placidus ac mitis eſſe videtur, Caſtor autem durior, aſperiorque: uterque tamen eorum laudem ſuam meruit: ut eo quo eſſet aſpectu, ſummus omnium haberetur. Achilles divina & admirabili majeſtate, cùm grata quadam protervitatis facie laudabatur, Antilochum autem Neſtoris filium, qui fere ejus æqualis fuit, jocunda, & manſueta ſpecies commendabat: Nireum verò venuſtas. Unde Horatius eum ſimilem facit Ganymedi, cùm ait:

Oris habitus. *Caſtor & Pollux.* *Achilles,* *Antilochus.* *Nereus.*

Qualis aut Nereus fuit, aut aquoſa
Raptus ab Ida.

In delectu habendo cogitandum etiam erit, in qua regione orti educatique ſint qui nomen militiæ dent. Quamvis enim in ſingulis quibuſq; locis ignavi & ſtrẽnui naſcantur, cœli tamen à pectus ad animum ac vires plurimum confert: & ſeptentrionalis plaga melior eſt, quàm orientalis: omnis verò temperata optima, ut ſuperius libro ſeptimo dictum eſt. Utilior ex agris miles legitur, quàm ex urbibus, ut veteres omnes ſentiunt qui de re militari ſcripſerunt: nec abs re. Ruſtica enim illa pubes obdurata ſolibus, pulueris, pluviæ niviſq; patiens, cibario pane, agreſtidus ſilveſtribuſque baccis cõtenta longè facilius ſub dio pernoctat, pluvias imbreſque perfert, ac per campos lubricos, & illuvie inequitabiles, nudo etiam pede diſcurrit, quam umbratilis juvẽtus, quę urbanis blanditiis illecta, vix ſommum niſi molli ſtrato, & culcitra plumea, longoq; accerſitum ſilentio capere poteſt: & caloris frigoriſque impatiens, parum ſtomacho valet: nunquam eſurit, niſi civilium epularum nidorem ſenſerit: cibique pulpamentum ſemper quærit, nec ęquo animo domeſticis blanditiis caret. Præterea natura ipſa generi humano hoc præſcribit, ut vulnera ac mortẽ minus ille timeat, qui minus deliciarum novit in vita. Lacedæmonii magnã laudẽ in re militari meruerunt: & ſi eorũ vitã quærimus, invenimus eos ad

Militum patria conſideranda. *Miles agreſtis ruri & laboribus aſſuetus.* *Lacedæmonii præſtãtes milites.*

Romani. ad robuſtam uſque ætatem in agris ac venationibus verſatos, & omnem eorum victum duriorem fuiſſe. Romani veteres militiæ curam & rei ruſticæ unam eandem que eſſe exiſtimabant, ut iidem pacis tempore ruſticarentur, qui in bello militaſſent. Unde Q. Cincinatus ab aratro vocatus ad dictaturam venit, & rurſus victor, faſcibus depoſitis, ad boves atque aggellum rediit. Sic & Fabricius Pyrrho finibus Italiæ pulſo, & M. Curius cognomento Dentatus, Sabinis victis, ad excolendos agros, C. quoque Marius diu poſt ruſticanus Imperator fuit: is tamen ſepties conſul, multiſque magnis victoriis illuſtratus eſt, & adeò laboribus obduruerat, ut cùm varicoſus factus eſſet, ita medico intrepedus crus ſecandum præbuit, ut ſi lignum fabro dolandum tradidiſſet. Et Sertorius ſtrenuam militiam geſſit, natus educatuſque in agro Sabino, oppidoque Nurſiæ: hic cùm in prælio fortiter dimicans luſcus factus eſſet, Philippo, Antigono, Hannibali, qui altero oculo caruerũt, & bellaciſſimi duces habiti ſunt, quartus connumeratus eſt. Hoc tandem concludendum eſt; duriores artes robuſtiores milites reddere, molliores autem virtutem omnem enervare. Nec expectandum erit, ut canes qui ex ganeis popiniſque exeunt, pardum aut leonem aſſequantur, ſed ut ad patinas quàm primum redeant: in urbibus autem ac deliciis nati, ut primùm nomina militiæ dederunt, laboribus obdurent; vallum & onera ferant, foſſam ducant, caſtra muniant, & alia militaria opera non contemnant, non detrectent certamina cum æqualibus, ſed magnum Pompejum imitentur, qui adoleſcens ſemper cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte ac ſude certabat. Optima eſt enim venationis exercitatio, quæ à ruſticis militaribuſque laboribus non multum abeſt. Xenophon cùm Cyri militiam ſequi deſtinaret, equorum venationiſque diſciplinam prius ſummo ſtudio aſſectatus eſt, aſſerens inutilem eſſe militem qui in illis non magnopere verſatus eſſet. Romani juvenes ne in umbra & ocio deliteſcerent, néve deliciis fluerent, Campum Martium inſtituerunt, in quo ludicra armorum certamina, non modò ad gladiatorium ſpectaculum

Q. Cincinnatus. *Fabritius.* *Curius Dētatus.* *Marius.* *Sertorius.* *Milites quid duriores reddat.* *Pompeius magnus.* *Venationis exercitatio.* *Cāpus Martius cur inſtitutus.*

lum, verùm ad militum quoque uſum celebrantur: aderantque militum præceptores, qui ex publico duplici annona donabantur, ut diligentius allecti præmio docerent. Et ſicut mangones, & laniſtæ gladiatoria docebant, ſic donati militaribus donis, bellicam diſciplinam, Senatorum etiam judicio adhibito, ne quo virtutis ſtudio juvenes fraudarentur. Exercebantur igitur multis modis ut in ſuperioribus docuimus, cùm de corporis exercitatione diximus. Sed optima armorum exercitatio ad palum habita eſt, in qua ſingulorum certaminis ſimilitudo edebatur. Nam ſingulis militibus pali terræ infigebantur, extabantque pedibus ſex. Contra illum, tanquam in adverſarium aſſultabat tyro. Scutum vimineum majoris duplo ponderis quàm verum ſcutum erat, ſiniſtra tenebat: altera autem clavem; quæ itidem altero tanto enſe gravior habebatur: ut cum ad veram pugnam accederet, dimidiato pondere alacrius proſiliret. In palum tanquam in hoſtem magno impetu omniſque pellandi arte ferebatur: & nunc toto corpore inſurgebat, quaſi caput aut faciem peteret: nunc autem tectus clypeo, & projecta haſta poplitibus deſidebat, ut fortius hoſtis impetum excipere videretur. Quo invento laudatur Chabrias Athenienſis: nam cùm Thebanis auxilio miſſus eſſet, nec poſſent milites impetum Lacedæmoniorum (qui Ageſilao duce pugnabant) ferre, jámque mercenarii omnes fuſi fugatique eſſent, juſſit reliquos loco ſtare, & obnixo genu, ſcuto impetum hoſtium ferre docuit; quod cùm videret Ageſilaus, ſigno tuba receptui dato, ſuos jam incurrentes revocavit, nec amplius progredi auſus eſt, quod quidem omnis Græcia admirata eſt: & eo ſtatu Athenienſes pro foro ſtatuam Chabriæ decreverunt: quo exemplo atletæ victores ſtatuas ſibi deinceps conſtitui curabant. Sed ad palum redeo. Nunc lateribus nunc cruribus minitabatur, Sedebat nonnunquam, aſſultabat, inſultabat, ſimulando diſſimulandoque omni arte utebatur. In quo præcipuè hoc ſervabatur, ut ita vulnus inferret ne qua corporis parte pateret ad plagam. In armorum enim ratione præſtantior ſemper cavendi, quàm ictum inferendi cura fuit. Pū-

Diſciplina bellica, & exercitatio juvenum.

Pali exercitatio ex Vegetii lib. 1.

Chabrias Athenienſis.

Ageſilaus.

ctim

ctim potius quàm cæſim ferire diſcebant. Hoſtis quidem confodiendus interimenduſque eſt, non vulnerandus. Puncta enim paululum adacta hominem perimūt. Nunc tecto corpore infertur, priuſque adverſarium ferit, quàm eum ſuſpicari poſſit. Cæſuum autem dextrum brachium ac latus nudum exhibet, & corpus obluctanti adverſario obnoxium facit, faciliuſq; eum quiſq; decutere aut cavere poteſt, cùm manifeſte immineat. Torquebant etiam in palum magnis viribus haſtilia graviora, deſtinato optimè ictu. & nonnunquam etiam arcu in illum ſagittas dirigebant. Uſus pali adeò communis erat omnibus apud Romanos, ut non modò ad eum exercerentur viri omnes, ſed & nonnullæ fœminæ Spartanarum more, quæ Lycurgi legibus etiam in Palæſtrà luctabantur. Quarum non ſine indignatione meminit Juvenalis Satyra ſexta, cùm ait:

Fœmina ad palum exercitata.

Juven. Sat. 6.

Quis non vidit vulnera pali.
Quem cavat aſſiduis ludibus ſcutóq; laceſſat.

Et paulò pòſt addit:

Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus:
Et quanto galea curuetur pondere, quanta Poplitibus ſedeat.

Illud indignationis eſt

Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem;
Quæ fugit à ſexu.

Feſſi deinde his exercitationibus mergebantur in Tiberim non modo ut ſudorem ac pulverem abluerēt; ſed ut natandi uſum diſcerent, ad complures neceſſarios militiæ caſus, id quod nonnulli armis onuſti faciebant: unde illud Silii li. viij. de indole Scipionis.

Vndoſum frangere nando,
Indutus thorace vadum.

Romana iuventutis exercitium.

Compluribus aliis laboribus inſueſcebant Romani juvenes, ut utiles fierent rei bellicæ, & præter omnium gentium milites laborioſiſſimi habebantur, nam vallū indefeſſe ferebant, & dimidiata menſis cibaria, ut ait Cicero. Scutum autem & arma longo uſu quaſi pro mēbris corporis habebant, celeritateque gradiendi hoſtes ſemper prævertebant, quod quidem Mantuani verſus indicant:

Scutum.

Non

Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cum carpit & hoſtem
Ante expecta um poſitis ſtat in agmine caſtris. Georg. 3.

Longum eſſet omnes militares exercitationes referre, & earum rationes recenſere, præceptaque dare, quibus partibus imbuendi ſunt tyrones, quo geſtu nitantur, dum tela venientia deflectunt, & quo dum plagam prudenter & audacter inferunt & quomodo numeros in armorum ratione implere debeant, quomodo ſcutum tractent, ſudes figant, ordinem ſervent, locum tueantur, quœ omnia potius ejus eſſe videntur, qui de re militari ſcribit, quàm ejus qui de civili ſocietate: quò circà multa conſultò prætereunda eſſe duxi, ne in poſſeſſionem alienam furtim obrepere videar. Id tamen concludendum cenſeo, complures ex juvenibus noſtris bellica diſciplina erudiendos eſſe, tum ut Rempublicàm tueantur omni tempore, tum ne in bellorum difficultate omnia peregrino ac venali militi credere cogamur.

QVA AETATE MILITIAE PRAEficiendi ſunt milites.

Tit. V.

Plato ante trigeſimum ętatis annum neminem militiæ præficiendum ſtatuit, etiam ſi ſpectatæ virtutis eſſet, & aliquà militari gloria illuſtratus. Hanc ætatem legitimàm etiam bellicis muneribus arbitrati ſunt Athenienſes. Tametſi huic legi aliquando derogaverint, & præcipuè in Alcibiade, qui adeò gratus populo in adoleſcentia fuit, ut omnium civium oculos, quoties in publicum prodiret, in ſe unum converteret, nemoque ei par Athenis exiſtimaretur. Is ante ætatem bello Syracuſano præfectus eſt, cui tamen duo longè majores natu collegæ dati ſunt, Nicias, & Lamachus, ut tutius Reipublicæ conſulerent. Idem etiam placuit Romanis, nec ab hoc præſcripto diſceſſerunt niſi in maxima Reipublicæ calamitate poſt varias multipliceſque Hannibalis victorias, cum jam urbi immineret, civeſque omnes in magna deſperatione eſſet. Scipio

Ætas bellicis muneribus legitima.

Alcibiades.

Nicias.

Lamachus.

Romani.

Scipio.

nem juvenem admodum delegerũt, quem cum exercitu Carthaginem mitterent, ut preſſi domeſticis malis, ab Italia Hannibalem revocarent. Octavius quoque duo de viginti natus annos Imperator deſignatus eſt, Cicerone id populo Romano ſuadente: verùm cùm deinde rem gereret minus ex ſententia, ingemuit Cicero, & pertæſus conſilii ſui epiſtolam ſcripſit, in qua ſe nunquam ſapientem exclamat, & Rempublicam à ſe deceptam fatetur. Sed longè tutius veteranis militibus exercitus creditur, juvenibus nequaquam, quorum conſilia illa prima ferociora ſunt, minuſque incerta caſuum reputant, cum fortuna nunquam eos deceperit. Senes autem quieto animo multa prævident, & fortunæ aditus conſilio præcludunt: & ubi fortibus viris eſſe opus eſt, faciunt id quidem non tam libenter, quàm neceſſario maluntque in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. Duæ verò illæ virtutes (quas in Themiſtocle ſummis laudibus effert Thucydides) non niſi poſt longam experientiam ducibus eſſe poſſunt, ut de inſtantibus veriſſimè judicent, & de futuris callidiſſimè conjiciant Neſtor Nelei filius maximus natu Græcorum omnium qui contra Trojanos militaverunt, quanta virtute, quanta ſapientia, quantaque eloquentia ab Homero, & aliis qui de bello Trojano ſcripſerunt fuiſſe dicitur? Sic & Philoctetes, qui ſexagenarius Trojam venit, pleroſque juvenes virtute & conſilio ſuperavit, adeò ut ex ejus ſagittis fatum Trojanum non parva ex parte penderet. Doctus enim ab Hercule, ſagittarius optimus evaſit, meruitque ſagittarum ab eo hæres inſtitui. Hanc ſententiam ſecutus eſt Alexander Macedo, qui annum unum & vigeſimum agens, Philippum patrem amiſit, & ut non tam imperii quàm gloriæ ſucceſſor eſſet, cùm paternum exercitum hæres accepiſſet, non æquales ſuos, cùm quibus educatus fuerat, alioſvé primæ ætatis ac roboris juvenes, ſed veteranos elegit, & pleroſque etiam emeritæ militiæ, qui cum patre dudum militaverant, ut non tam milites, quàm militiæ magiſtri lecti viderentur. Ordines autem non niſi ſexagenariis permiſit, ut principia intuentes, non caſtrorum magiſtratus, ſed antiquæ alicujus

Octavius.

Veterani milites.

Senum prudentia.

Themiſtoclis duæ virtutes.

Neſtor.

Philoctetes juvenis alacerrimus.

Alexander maturæ ætatis viros ſequutus.

Alexander cur ſemper victor evaſerit.

cujus Reipublicæ Senatum eſſe putarent: quæ quidem res effecit, ut victor ſemper evaſerit, & cum parva admodum manu ſexcenta Perſarum milia ſuperaverit: & niſi morte præventus fuiſſet, univerſum terrarum orbem ſubegiſſet. Et ſane ſi rectè judicare volumus, non modò conſules, ſed deinceps omnes qui cum imperio ſunt, aliiſque imperant, gravitatem conſilii, & magnam rerum experientiam habere debent. Nam (ut Romanis nominibus utar.) Legati in bello nonne imperatoris vicem ſubeunt; omnibus præſcribunt quid facto opus ſit, vadimonia conſtituunt, & cùm expedit juſtitium indicunt, aliaque omnia agunt quæ ad ſummum quemque ducem ſpectant: ſic tribunus militum, qui primæ legioni præeſt, vir fortiſſimus eſſe debet, & virtute atq; omni militari àrte optimè inſtitutus. Præfecti quoque ſingularum legionum, qui tot viros dicto audientes habent, tum ſuo munere graviſſimi eſſe debent, tum quòd abſente legato ejus vices gerunt. Præfectus pręterea ad quem caſtrorum poſitio pertinet pe ritiſſimus omnium ſit opus eſt, longa, probataque militia ſpectatus: loci enim Genium diligenter ſpeculari debet, ut optimam partem eligat, in qua tutiſſima ſint caſtra, ne mons immineat, ex quo facile ab hoſtibus milites ſui exturbari poſſint, nevé à flumine innundari, ac mergi, ſeu à nimis vicina ſilva incendio deleri, quòd Craſſo bello Sociali contigit, qui ejuſmodi incuria cum omnibus propè copiis, ſubito igne ab hoſte ſuppoſito crematus eſt. Sic etiam Camillus incendio proximæ ſilvæ Volſcorum caſtra delevit. Præterea cogitet, ut lignorum, pabuli, aquæque copia ſuppetat, facilis ſit egreſſus in ſubjectos agros, tutiſſimuſque reditus in caſtra. Nec longa experientia carere debet fabrorum præfectus, cui præcipua cura incumbit, ne quid exercitui deſit, quod ad expugnandum repugnandumque pertineat. Hic lignarios, ferrarios, carpentarios, tignarios, cementarioſque fabros paratos habere debet, ad machinas, turreſque ligneas, & ad arietes, onagros, balliſtas, cæteraque tormentorum genera: Denique concludendum eſt majores natu reliquis in exercitu præficiendos, juvenes autem aliis honoribus honeſtandos, &

Legati in bello Imperatoris vice ſunt.

Præfectus caſtrorum.

Craſſus.

Camillus.

Præfectus fabrorum.

Maiores natu in militiâ præferendi.

præcipuè his, qui plus gloriæ habeant ubi res bene ſucceſſerit, quàm periculi, ſi fortuna eos fraudarit.

DE PRAEMIIS AC MUNERIBUS militaribus.

TIT. VI.

Inſt. Lipſius libris Electorum. Et commentario.

PRÆMIUM & pœnam duo quaſi numina ſtatuendà eſſe in Republica in ſuperioribus diximus, id quod & in re militari cenſendum eſt. Neque enim ſatis erit pœnæ formidine milites dicto audientes habere, niſi gloriæ præmiique ſpes calcaria fortitudini adhibeat, & virtutis ſtudium ea ultro ſingulis præſcribat, quæ neque duces neque Imperatores docere poſſunt. Maximus quidem animi affectus eſt ſpes, & ad ea nonnunquam impellit, quæ præter humanas vires eſſe videntur, nullaque ratione ſuaderi poſſent Hac opinione ductus Simonides poëta, hunc affectum quem alii omnium dulciſſimum eſſe dicunt, tyrannum bonorum appellavit; ut qui invitos ſæpenumero trahat, & torpentes foveat, oſcitanteſque expergefaciat. Prodeſt caſtigata ſegnities, adjuvat laudata virtus: ſed laudis, gloriæque præmia longè magis militum animos excitant. Hinc munera in Republica, & coronæ militares à veteribus propoſitæ militibus erant, quarum auctorem non nulli Vulcanum, qui apud Ægyptios regnavit, fuiſſe perhibent. Nam cùm bellum gereret, fortitudine præſtantes corona quam ex auro & gemmis Indicis fecerat, alliciebat, hanc coronam ſuaſu Veneris Baccho dono datam dicunt, cum ab inferis Dionem matrem incolumem reduxiſſet.

Spes.

Simonides.

Laudis & gloria præmia.

Vulcanus.

Corona militaris.

Alii Bacchum à Venere in nuptiis Ariadnes dono accepiſſe aſſerunt, eamque authoramentum fuiſſe ſtupri, ut ad æternam Bacchi memoriam inter ſydera pone Ariadnes aſtrum luceret, ut appareat fortibus viris coronam virtutis præmium eſſe. Athenienſes (ut fabulas omittamus) hoc invento gloriantur, ut qui primi oleagina corona de Republ. bene meritos cives, & fortes Imperatores ac duces decoraverint, quam quidem ex olea ad honorem Palladis, virtutis ac ſapientiæ Deæ fieri

Corona oleagina.

ſieri voluerunt. Et coronatus dicitur Thraſybulus, qui patriam à tyrannis liberavit, quem fide, conſtantia, & animi magnitudine nemo Athenienſium unquam vicit, duxitque ſatis pro meritis ſuis in patriam oleaginam coronam eſſe, cum magna munera & patriæ prope imperium ei deberetur. Romani complures militares coronas inſtituerunt, & in primis triumphales, laureasque, quas deinde malo uſo ex auro à populis Principibusque Imperatoribus dato effecerunt, aurumque coronarium appellarunt. Secundum munus fuit Ovalis corona, qua donabantur Imperatores, qui non triumphantes, ſed ovantes in urbem revertebantur. Hæc mirtea erat in honorem Veneris. Fuit & alia quam obſidionalem appellarunt, quam hi qui liberati obſidione fuerant, ei duci dabant qui illos liberaverat. Hęc graminea fuit facta eo loci, quo obſidio facta fuerat. Civica quoq; corona inter nobiliſſimas habita eſt, quam civis civi à quo ſervatus in pręlio fuerat, ſalutis vitæq; teſtem dono dabat: huius meminit Cicero cùm ait: *At etiam gregarii milites faciunt ut inviti, coronam dent civicam, & ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur: non quòd turpe ſit protectum in acie manibus hoſtium eripi (nam id accidere niſi forti viro & comminus pugnanti non poteſt) ſed onus beneficii reformidant, quòd permagnum eſt alieno debere, idem quod parenti.* Ea fuit quernea ex Martis honore, ut quidam volunt, vel quoniam cibus victuſque antiquiſſimus ex glande fuit, unde deficiente quercu, iligna fiebat, cum ſecundam glandem ferat ilex. Muralis corona etiam nobilitate elata eſt, quam Imperator donabat ei qui primus hoſtiũ muros invaſerat. Idcirco quaſi muri pinnis inſignata erat, ſicut Caſtrenſis, quæ inſigne valli habuit, qua coronabatur qui primus in hoſtium caſtra pugnans introiverat. Sic & Navalis roſtris navium ornata, quę maritimo prælio donabatur militi qui primus in hoſtium navim vi tranſiliſſet. Multis aliis muneribus eos afficiebant Romani, qui fortiter pro Republica pugnaverant, ne virtutis præmia deeſſent, ſed gloria allicerentur, qui fortitudinis exempla oſtenderent. Nam Torques, Anuli, Bullæ, Armillæ dona fuerunt militaria. Et optio etiam uxoris inter quaſque pulcherrimas

Thraſybulus coronatus.

Gell. lib. 5. c. 6.

Aurum coronarium.

Ovalis corona mirtea.

Obſidionalis graminea.

Civica quernea.

Pro Cn. Plantio.

Iligna.

Muralis corona.

Caſtrenſis.

Navalis aurea.

Torques, Anuli, Bulla, Armilla.

Pulcra fœmina premium virtutis. præmium virtutis apud nonnullas gentes aliquando fuit, ut apud Tapyros qui inter Derbicas & Hyrcanos habitant, quorum fortiſſimus quiſque patrio inſtituto quamcunque vult ducit uxorem. Pedeſtres verò equeſtreſque ſtatuæ clariſſimorum artificum manu factæ, quid aliud quam militum gloriam oſtendunt? Sic *Trophea & arcus.* trophea & arcus triumphales Imperatorum ac ducum, in quibus non modò inſcriptiones, & nomina illorum geſta immortalitati commendant, verùm elegantiſſimæ ſculpturæ pugnarum faciem indicant, & poſteros æmulationis ſtudio incendunt. Antiquiſſimum victoriæ mo*Obeliſcus. Lib. 17.* numentum Obeliſcus fuit apud Ægyptios (ut Ammianus Marcellinus ſcribit) lapis quàm maximus ſpecie quadrata conſurgens in excelſam altitudinem, inſtar radii ſenſim decreſcens in anguſtum verticem, elatuſque à baſi, æreiſque talis, quatuor quaſi pedibus ad angulorum perpendiculum, eo inciſæ erant innu*Hieroglyphica notæ.* meræ volucrum ferarumque formæ, hieroglyphicæ appellatæ, velut notæ hiſtoriam indicantes, non enim adhuc literæ inventæ fuerant, quibus mentis humanæ ſenſus facilè exprimerentur, ſed ſingulæ animalium figuræ, ſingula verba, ſingulaſvé ſententias ſignificabant, quibus perpetuæ memoriæ poſteris ſeculis Im*Thebani obeliſci.* peratorum laudes mandarentur. Fuerunt etiam Thebis obeliſci, in quibus Regum nomina inſcripta erant, & præclara eorum domi militiæque geſta: ex quibus declarabatur non modò ex ambitioſo portarum numero, Thebas fuiſſe præclaras, verùm etiam ex imperio, quod quidem uſque in Scythiam & Bactrianam & Indiam, & Joniam propagaverant, ut Strabo Creten*Columna Herculis.* ſis paſſim refert. Diodorus tamen Siculus libro primo antiquiſſimum tropheum fuiſſe putat columnam in Lybia erectam ab Hercule Ægyptio in memoriam belli Gigantini, principio quaſi humani generis priuſquam ferrum & veſtimenta inventa eſſent. Unde he*Clava.* ros ille clavum geſtabat, & leonis pelle tegebatur. Fuerunt etiam Imperatores qui ob memoriam magnæ a*Auguſtus.* licujus victoriæ urbes condiderunt, ut Octavius Auguſtus, qui ante oſtium Ambrachii ſinus ubi navali prælio M. Antonium, & Cleopatram Ægypti Reginam vicit,

vicit, urbem ſtatuit, quam à victoria Nicopolim appellavit, & Actio Apollini remplum præclari operis ædificavit, ludoſque conſecravit, quę Actia dicebantur. Nec ſolum vivos homines, qui res egregias in bello geſſerant, præmiis, & honoribus afficiebant veteres, verum illos quoque qui fortiter occubuerant, in numina relatos eſſe opinabantur, eiſque locum in cœlo dari putabant, in quo cum diis ęvo perpetuo fruerentur. Hac opinione ductus Demoſthenes ſæpenumero jurat in orationibus ſuis per interfectos in Marathone & Salamine, quaſi indigetes illos aut Deos eſſe omnino arbitraretur. Publicum præterea ſepulchrum illis conſtituebatur, quod Polyandrion Græci appellabant, & nominibus tituliſque clariſſimis inſcribebant, ut perpetuæ memoriæ viri fortes commendarentur: quale fuit apud Thermopylarum anguſtias, in quo omnes, qui cum Leonida pro ſalute Græciæ ceciderunt ſepulti ſunt, & quinque columnæ verſibus ſculptæ illorum virtutes poſteris indicabant. Tale etiam extitit apud Marathonem vicum, ubi Milciades Perſarum copias ſuperavit. Simile monimentum erat apud Plateas, quo loci Mardonium ducem cum trecentis Perſarum millibus Græcorum copiæ deleverunt. Simile etiam apud Cheroneam, ubi Philippus Macedo magno prælio victis Athenienſibus, Bœotiis, & Corinthiis Gręciam ſubegit. Simile etiam apud Leuctras, ubi Thebanis Epaminundas Lacedęmonios ſuperavit, quos deinde apud Manrineam vicit & ipſe in eo prælio occubuit. Romani gentium victores, hoſtium fugam trophæis ſignabant, & pro tempore truncis arborum fugientium exuvias & reliqua arma ſuſpendebant. Deinde quam maximas columnas turrium inſtar erigebant, in quibus & ſculpturis & literis ſummam faciemque hiſtorię adnotabant; ut teſtimonium perpetuò ſervarent. Q. Fabius Æmylianus tropheum candido marmore ſtatuit ad Comenum montem, ubi Iſara & Rhodanus in unum alveum concurrunt, eo hamque loci cum triginta millibus Romanorum militum, ducenta Gallorum milia profligavit. Ejus inventum nonnulli Liberi patris (quem Dionyſium appellabant) fuiſſe perhibent, hunc

Nicopolis.
Actia, quinquenales ludi
Demoſthenis iuramentum
Sepulchra publica ubi constituta.
Trophea Romanorum fugatis hoſtibus.
Columna.
Æmylij trophæum.
Dionyſius primus triumphavit.

enim omnium primum triumphaſſe dicunt, cùm univerſam Indiam ſuperaſſet, ejuſque currum Tigres, ac Linces traxiſſe fabulantur, & cerimoniales operationes (quæ orgia dicuntur) longo ordine præiſſe: nam ſuis locis diſpoſiti erant Sileni, Satyri, Fauni, Tityri, Bacchæ, Lenæ, Thyæ, Mimallones, & Nymphæ ac Muſæ omnes quæ choreas ducebant, carminaque variis modulis in honorem Bacchi concinebant, nituntur que etiam hoc oſtendere à triumphi nomine: Græcè enim θρίαμβος dicitur, quòd alii dictum putant à poëtico furore quem Thriaſim vocant, & jambo poëtico pede: jambicis enim verſibus in triumphantem Bacchum cavillabantur milites qui currum ſequebantur. Alii deducunt hoc nomen à ficulneis frondibus, quæ Græcè θρῖα vocantur, & jambo. Ficus enim libero patri dedicata eſt: cujus foliis ante oſcillorum ac perſonarum uſum, omnes, qui in triumphantem conviciabantur faciem (ne internoſcerentur) velabant, quò liberius jambicis cavillis uti poſſent. Ex hac conſuetudine Græci ἰαμβίζειν dicunt, quod cavillari & conviciari ſignificat. His opinionibus conſtat triumphi nomen Græcam habere originem, cui rei Varro. & nonnulli Grammaticorum adſtipulatores ſunt: & niſi uſus prævaluiſſet T. aſpirationem habere debuiſſet. Suetonius tamen tranquillus triumphum Latinam dictionem eſſe ſentit, dicique putat à tripertito honorantium judicio, exercitu Senatus, & populi: quod ſi ita eſſet, T. omnino aſpiratione careret. Latini etiam T. non aſpirant in ſuis dictionibus, Romani triumphandi morem à Romulo urbis conditore habuerunt. Hujus rei Dionyſius Halicarnaſſeus teſtis. ad hanc ferme ſententiam: *Romulus Gennienſibus victis, primitias efferre, varia ſacrificia facere, triumphumq; ducere inſtituit. Vltimus ipſe poſt triumphalem pompam quadrijugo curru vehebatur, purpurea indutus veſte, & lauro coronatus, equeſtres pedeſtreſq; copiæ ſequebantur, dijs pro victoria gratias agentes, incondito carmine ducem ſuum efferebant extemporalibus verſibus, Romani omnes qui intra mœnia remanſerant, cum coniugibus ac liberis pro victoria gaudentes obviam prodire, vinum pateris libare, & menſas paſſim*

Triumphus unde nomen ſumſerit.

Ficus Libero patri dicata.

Ἰαμβίζειν.

Triumphus latina dictio.

Romulus triũphans.

paſſim ante illuſtriorum virorum ædes ſternere, dapibuſq́; ac ferculis onerare redeuntib. victoribus feſtinabant. Hunc triumphi ordinem à Romulo inſtitutum creſcente imperio conſules Imperatoreſque Populi Romani adeò auxerunt, ut nihil præſtantius, nihil admirabilius dici aut excogitari poſſit. Omitto Livium, omitto Ammianum Marcellinum, & complures alios noſtros, qui aliquid de triumpho ſcripſerunt, ne qua ſuſpitio gratiæ, aut adulationis in eis fuiſſe videatur. Lege Plutarchũ hominem Græcum, qui æmulatione Latini nominis ductus, vel vera omnino ſcripſit, vel extenuat potius, quàm auget quæ majora aut admirabilia eſſe cernuntur. Is in vita Æmylii Pauli Macedonicum triumphũ trium dierum ſerie ordinat. *Primam quidem diem vix ſatis fuiſſe ait tabulis, coloſsis ſignisq́; transmittendis, quæ ducentis à quinquaginta curribus vehebantur. Secunda die pulcherrima & ornatiſsima Macedonum arma multis curribus delata fuiſſe aſſerit: galeas præterea, ſcuta, thoraces, ocreas, & Cretenſes peltas, & Thraicias cetras, pharetras etiam, & equorũ fræna, & nudos enſes, ac ſariſſas infixas, quæ minas etiam præ fulgore adeò ſervare videbantur, ut ſine ſpectantiũ metu cerni haud poſſent. Poſt hos armorum currus tria virorum milia ſequebantur, qui numiſmata ferebant argentea, vaſis trecentis quinquaginta. Vas quodlibet trium talentorum extitiſſe dicit, ut quatuor viros ſingulum quoque detuliſſe, alios complures ſuo ordine crateras argenteos & phialas, & calices ingentes, præclari operis portaſſe. Tertia die prima luce tubicines bellicum canentes præiſſe ait, quos centum & viginti boves auratis cornibus, & vitis ſertisq́; ornati ſequebantur. Et pueri aureas argenteasq́; patinas ſacrificii gratia deferebant. Hos ſequebantur (ut idem refert) iuvenes qui aurea numiſmata gerebant in vaſis trium talentorum, numerus vaſorum fuit octoginta minus tribus, his ſuccedebant, qui auream phialam decem talentorum, quam Æmylius ex lapillis effecerat. Item qui Antigonea & Seleucia & Thericlea, & Perſei vaſa portabant. Poſt hæc Perſei currus & arma, & diadema ſuper armis poſitum, deinde modico interiecto intervallo, illius filij ducebantur: maſculi duo, & fœmina una, & cum oĩs pædagogi, ac miniſtri manus ad cives ten-*

Romanorum triumphi.

Plutarchus Latinæ veritatis æmulus.

Triumphi Macedonici deſcriptio.

ratione diligens verborum indagator Feſtus Pompejus dici putat, quòd ovantes dicantur, ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna victores milites geminato O litera. Sunt qui opinantur ovationem dici à ſacrificio ac victima, quæ ex ovibus fiebat. Nam ſicut in majore triumpho centum boves mactabantur, ſic in minore centum oves, id exemplo Laconum fiebat. Sparta enim quondam centum urbibus imperabat, cognominabaturque Hecatompolis: ſingulis namque annis ab urbium numero Spartani cives boves centum immolabant, & id ſacrificium hecatomben appellant. Unde illud Pindari. Omnia centena faciebant. Sic etiam Satyricus noſter.

O litera. *Sacrificia in Triumphis.* *Hecatompolis.* *Hecatombe.*

Nec deerunt qui promittant hecatomben.

Nec contrarium huic rei videri debet, quod Plutarchus in vita Æmilii Pauli, ut diximus, centum & viginti boves ad victimam ductos dixerit. Nec id magnitudini triumphi aut gloriæ rerum geſtarum tribuendum eſt, licet Macedonas vicerit, Xerxem Regem ſuperaverit, ſeptuaginta Epirotarum urbes everterit, ex quibus centum & quinquaginta milia mortalium in ſervitutem redegerit, ut auctor eſt Polybius: ſed veterum ſacrorum ritui. Facturi ſiquidem ſacra, ut ex ſententia Varronis cerni licet, ultra numerum animalium quæ mactaturi eſſent, alia ejuſmodi generis præmittebant, alia ſubmittebant, ne quid ſacrificio deeſſet, vel fuga pecorum vel quod aliquo alio caſu minus idoneũ haberetur. Præſto igitur aderat unde acciperent ne minueretur numerus, piaculumq; committeretur, vocabaturq; præcidanea hoſtia, quæ præcedebat, & ſuccidanea. Sic ergo in triumpho Æmilii Pauli judicandum eſt centum boves veram victimam fuiſſe, reliquos autem præcidaneos, ſuccidaneosque. Hæc de triumpho, & reliquis muneribus ſatis.

Æmylij Pauli Victoria illuſtris. *Animalia in ſacrificiis præmiſſa & ſubmiſſa.* *Succidanea.*

Nunc autem tempus admonet, ut huic operi finem imponamus, ne magnitudo voluminis laudem (ſi quam mereretur) obſcuriorem reddat. Solonis enim illius ſapientis ſententia jamdudum pro oraculo habita eſt, cùm ait: *Omnibus in rebus videndum eſſe, ne quid nimis.* Nam quamvis ſuus cuique rei modus adhibendus ſit,

Solonis præceptum.

tamen

tamen magis offendit nimium quàm parum: qua in re veteres ſcriptores ſummo perem laudant Apellem qui & decorum optimè ſervavit, & pictores illos vehementer peccare dicebat, qui non ſentirent quid eſſet ſatis. Atqui Phidias Athenienſis Olympii Jovis ſimulachrum ex ebore fecit, cujus pulchritudinem omnes mortales admirati ſunt. In hoc peccaſſe deprehenditur, quòd dimenſionis rationem non rectè ſervavit. Nam cùm ſederet ſimulachrum tanta magnitudine erat, ut tectum templi attingere videretur: quod ſi erigeretur, ſtaretq; tectum omnino dejiciendum fuiſſet. Ne igitur in ſimilem culpam incidamus, hactenus dixiſſe ſufficiat. *Phidias.*

FINIS.

INDEX

Romani. ad robuſtam uſque ætatem in agris ac venationibus verſatos, & omnem eorum victum duriorem fuiſſe. Romani veteres militiæ curam & rei ruſticæ unam eandem que eſſe exiſtimabant, ut iidem pacis tempore ruſticarentur, qui in bello militaſſent. *Q. Cincinnatus.* Unde Q. Cincinatus ab aratro vocatus ad dictaturam venit, & rurſus victor, faſcibus depoſitis, ad boves atque aggellum rediit. *Fabritius.* *Curius Dentatus.* Sic & Fabricius Pyrrho finibus Italiæ pulſo, & M. Curius cognomento Dentatus, Sabinis victis, ad excolendos agros, *Marius.* C. quoque Marius diu poſt ruſticanus Imperator fuit: is tamen ſepties conſul, multiſque magnis victoriis illuſtratus eſt, & adeò laboribus obduruerat, ut cùm varicoſus factus eſſet, ita medico intrepedus crus ſecandum præbuit, ut ſi lignum fabro dolandum tradidiſſet. *Sertorius.* Et Sertorius ſtrenuam militiam geſſit, natus educatuſque in agro Sabino, oppidoque Nurſiæ: hic cùm in prælio fortiter dimicans luſcus factus eſſet, Philippo, Antigono, Hannibali, qui altero oculo caruerũt, & bellaciſſimi duces habiti ſunt, quartus connumeratus eſt. *Milites quid duriores reddat.* Hoc tandem concludendum eſt; duriores artes robuſtiores milites reddere, molliores autem virtutem omnem enervare. Nec expectandum erit, ut canes qui ex ganeis popiniſque exeunt, pardum aut leonem aſſequantur, ſed ut ad patinas quàm primum redeant: in urbibus autem ac deliciis nati, ut primùm nomina militiæ dederunt, laboribus obdurent, vallum & onera ferant, foſſam ducant, caſtra muniant, & alia militaria opera non contemnant, non detrectent certamina cum æqualibus, *Pompeius magnus.* ſed magnum Pompejum imitentur, qui adoleſcens ſemper cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte ac ſude certabat. Optima eſt enim venationis exercitatio, quæ à ruſticis militaribuſque laboribus non multum abeſt. *Venationis exercitatio.* Xenophon cùm Cyri militiam ſequi deſtinaret, equorum venationiſque diſciplinam prius ſummo ſtudio affectatus eſt, aſſerens inutilem eſſe militem qui in illis non magnopere verſatus eſſet. Romani juvenes ne in umbra & ocio deliteſcerent, néve deliciis fluerent, *Cãpus Martius cur inſtitutus.* Campum Martium inſtituerunt, in quo ludicra armorum certamina, non modò ad gladiatorium ſpectacu-

lum

lum, verùm ad militum quoque uſum celebrantur: aderantque militum præceptores, qui ex publico duplici annona donabantur, ut diligentius allecti præmio docerent. Et ſicut mangones, & laniſtæ gladiatoria docebant, ſic donati militaribus donis, bellicam diſciplinam, Senatorum etiam judicio adhibito, ne quo virtutis ſtudio juvenes fraudarentur. Exercebantur igitur multis modis ut in ſuperioribus docuimus, cùm de corporis exercitatione diximus. Sed optima armorum exercitatio ad palum habita eſt, in qua ſingulorum certaminis ſimilitudo edebatur. Nam ſingulis militibus pali terræ infigebantur, extabantque pedibus ſex. Contra illum, tanquam in adverſarium aſſultabat tyro. Scutum vimineum majoris duplo ponderis quàm verum ſcutum erat, ſiniſtra tenebat: altera autem clavem; quæ itidem altero tanto enſe gravior habebatur: ut cum ad veram pugnam accederet, dimidiato pondere alacrius proſiliret. In palum tanquam in hoſtem magno impetu omnique pellandi arte ferebatur: & nunc toto corpore inſurgebat, quaſi caput aut faciem peteret: nunc autem tectus clypeo, & projecta haſta poplitibus deſidebat, ut fortius hoſtis impetum excipere videretur. Quo invento laudatur Chabrias Athenienſis: nam cùm Thebanis auxilio miſſus eſſet, nec poſſent milites impetum Lacedæmoniorum (qui Ageſilao duce pugnabant) ferre, jámque mercenarii omnes fuſi fugatique eſſent, juſſit reliquos loco ſtare, & obnixo genu, ſcuto impetum hoſtium ferre docuit; quod cùm videret Ageſilaus, ſigno tuba receptui dato, ſuos jam incurrentes revocavit, nec amplius progredi auſus eſt, quod quidem omnis Græcia admirata eſt: & eo ſtatu Athenienſes pro foro ſtatuam Chabriæ decreverunt: quo exemplo atletæ victores ſtatuas ſibi deinceps conſtitui curabant. Sed ad palum redeo. Nunc lateribus nunc cruribus minitabatur, Sedebat nonnunquam, aſſultabat, inſultabat, ſimulando diſſimulandoque omni arte utebatur. In quo præcipuè hoc ſervabatur, ut ita vulnus inferret ne qua corporis parte pateret ad plagam. In armorum enim ratione præſtantior ſemper cavendi, quàm ictum inferendi cura fuit. Pū-

Diſciplina bellica, & exercitatio juvenum.

Pali exercitatio ex Vegetii lib. 1.

Chabrias Athenienſis.

Ageſilaus.

ctim potius quàm cæſim ferire diſcebant. Hoſtis quidem confodiendus interimenduſque eſt, non vulnerandus. Puncta enim paululum adacta hominem perimũt. Nunc tecto corpore infertur, priuſque adverſarium ferit, quàm eum ſuſpicari poſſit. Cæſuum autem dextrum brachium ac latus nudum exhibet, & corpus obluctanti adverſario obnoxium facit, faciliuſq; eum quiſq; decutere aut cavere poteſt, cùm manifeſtè immineat. Torquebant etiam in palum magnis viribus haſtilia graviora, deſtinato optimè ictu. & nonnunquam etiam arcu in illum ſagittas dirigebant. Uſus pali adeò communis erat omnibus apud Romanos, ut non modò ad eum exercerentur viri omnes, ſed & nonnullæ fœminæ Spartanarum more, quæ Lycurgi legibus etiam in Palæſtra luctabantur. Quarum non ſine indignatione meminit Juvenalis Satyra ſexta, cùm ait:

Fœmina ad palum exercitatæ.

Juven. Sat. 6.

Quis non vidit vulnera pali.
Quem cavat aſſiduis ludibus ſcutóq; laceſſat.

Et paulò pòſt addit:

Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus:
Et quanto galea curuetur pondere, quantâ Poplitibus ſedeat.

Illud indignationis eſt

Quem præſtare poteſt mulier galeata pudorem,
Quæ fugit à ſexu.

Feſſi deinde his exercitationibus mergebantur in Tiberim non modo ut ſudorem ac puluerem abluerẽt, ſed ut natandi uſum diſcerent, ad complures neceſſarios militiæ caſus, id quod nonnulli armis onuſti faciebant: unde illud Silii li. viij. de indole Scipionis.

Vndoſum frangere nando,
Indutus thoraca vadum.

Romanæ iuventutis exercitium.

Compluribus aliis laboribus inſueſcebant Romani juvenes, ut utiles fierent rei bellicæ, & præter omnium gentium milites laborioſiſſimi habebantur, nam vallũ indefeſſe ferebant, & dimidiata menſis cibaria, ut ait Cicero. Scutum autem & arma longo uſu quaſi pro mẽbris corporis habebant, celeritateque gradiendi hoſtes ſemper prævertebant, quod quidem Mantuani verſus indicant:

Scutum.

Non

Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cum carpit & hoſtem *Georg. 3.*
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

Longum eſſet omnes militares exercitationes referre, & earum rationes recenſere, præceptaque dare, quibus partibus imbuendi ſunt tyrones, quo geſtu nitantur, dum tela venientia deflectunt, & quo dum plagam prudenter & audacter inferunt & quomodo numeros in armorum ratione implere debeant, quomodo ſcutum tractent, ſudes figant, ordinem ſervent, locum tueantur, quæ omnia potius ejus eſſe videntur, qui de re militari ſcribit, quàm ejus qui de civili ſocietate: quo circa multa conſultò prætereunda eſſe duxi, ne in poſſeſſionem alienam furtim obrepere videar. Id tamen concludendum cenſeo, complures ex juvenibus noſtris bellica diſciplina erudiendos eſſe, tum ut Rempublicam tueantur omni tempore, tum ne in bellorum difficultate omnia peregrino ac venali militi credere cogamur.

Qua ætate militiæ præficiendi ſunt milites.

Tit. V.

Plato ante trigeſimum ætatis annum neminem militiæ præficiendum ſtatuit, etiam ſi ſpectatæ virtutis eſſet, & aliqua militari gloria illuſtratus. Hanc ætatem legitimam etiam bellicis muneribus arbitrati ſunt Athenienſes. Tametſi huic legi aliquando derogaverint, & præcipuè in Alcibiade, qui adeò gratus populo in adoleſcentia fuit, ut omnium civium oculos, quoties in publicum prodiret, in ſe unum converteret, nemoque ei par Athenis exiſtimaretur. Is ante ætatem bello Syracuſano præfectus eſt, cui tamen duo longè majores natu collegæ dati ſunt, Nicias, & Lamachus, ut tutius Reipublicæ conſulerent. Idem etiam placuit Romanis, nec ab hoc præſcripto diſceſſerunt niſi in maxima Reipublicæ calamitate poſt varias multiplicesque Hannibalis victorias, cùm jam urbi immineret, civeſque omnes in magna deſperatione eſſet. Scipio

Ætas bellicis muneribus legitima.

Alcibiades.

Nicias.

Lamachus.

Romani.

Scipio.

nem juvenem admodum delegerūt, quem cum exercitu Carthaginem mitterent, ut preſſi domeſticis malis, ab Italia Hannibalem revocarent. Octavius quoque duo de viginti natus annos Imperator deſignatus eſt, Cicerone id populo Romano ſuadente : verùm cùm deinde rem gereret minus ex ſententia, ingemuit Cicero, & pertæſus conſilii ſui epiſtolam ſcripſit, in qua ſe nunquam ſapientem exclamat, & Rempublicam à ſe deceptam fatetur. Sed longè tutius veteranis militibus exercitus creditur, juvenibus nequaquam, quorum conſilia illa prima ferociora ſunt, minuſque incerta caſuum reputant, cum fortuna nunquam eos deceperit. Senes autem quieto animo multa prævident, & fortunæ aditus conſilio præcludunt : & ubi fortibus viris eſſe opus eſt, faciunt id quidem non tam libenter, quàm neceſſario maluntque in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. Duæ verò ille virtutes (quas in Themiſtocle ſummis laudibus effert Thucydides) non niſi poſt longam experientiam ducibus eſſe poſſunt, ut de inſtantibus veriſſimè judicent, & de futuris callidiſſimè conjiciant. Neſtor Nelei filius maximus natu Græcorum omnium qui contra Trojanos militaverunt, quanta virtute, quanta ſapientia, quantaque eloquentia ab Homero, & aliis qui de bello Trojano ſcripſerunt fuiſſe dicitur? Sic & Philoctetes, qui ſexagenarius Trojam venit, pleroſque juvenes virtute & conſilio ſuperavit, adeò ut ex ejus ſagittis fatum Trojanum non parva ex parte penderet. Doctus enim ab Hercule, ſagittarius optimus evaſit, meruitque ſagittarum ab eo hæres inſtitui. Hanc ſententiam ſecutus eſt Alexander Macedo, qui annum unum & vigeſimum agens, Philippum patrem amiſit, & ut non tam imperii quàm gloriæ ſucceſſor eſſet, cùm paternum exercitum hæres accepiſſet, non æquales ſuos, cùm quibus educatus fuerat, alioſvé primæ ætatis ac roboris juvenes, ſed veteranos elegit, & pleroſque etiam emeritæ militiæ, qui cum patre dudum militaverant, ut non tam milites, quàm militiæ magiſtri lecti viderentur. Ordines autem non niſi ſexagenariis permiſit, ut principia intuentes, non caſtrorum magiſtratus, ſed antiquæ alicujus

Octavius.

Veterani milites.

Senum prudentia.

Themiſtoclis duæ virtutes.

Neſtor.

Philoctetes juvenis alacerrimus.

Alexander maturæ ætatis viros ſequutus.

Alexander cur ſemper victor evaſerit.

cujus Reipublicæ Senatum eſſe putarent: quæ quidem res effecit, ut victor ſemper evaſerit, & cum parva admodum manu ſexcenta Perſarum milia ſuperaverit: & niſi morte præventus fuiſſet, univerſum terrarum orbem ſubegiſſet. Et ſanè ſi rectè judicare volumus, non modò conſules, ſed deinceps omnes qui cum imperio ſunt, aliiſque imperant, gravitatem conſilii, & magnam rerum experientiam habere debent. Nam (ut Romanis nominibus utar.) Legati in bello nonne Imperatoris vicem ſubeunt; omnibus præſcribunt quid facto opus ſit, vadimonia conſtituunt, & cùm expedit juſtitium indicunt, aliaque omnia agunt quæ ad ſummum quemque ducem ſpectant: ſic tribunus militum, qui primæ legioni præeſt vir fortiſſimus eſſe debet, & virtute atq; omni militari arte optimè inſtitutus. Præfecti quoque ſingularum legionum, qui tot viros dicto audientes habent, tum ſuo munere graviſſimi eſſe debent, tum quòd abſente legato ejus vices gerunt. Præfectus præterea ad quem caſtrorum poſitio pertinet peritiſſimus omnium ſit opus eſt, longa, probataque militia ſpectatus: loci enim Genium diligenter ſpeculari debet, ut optimam partem eligat, in qua tutiſſima ſint caſtra, ne mons immineat, ex quo facile ab hoſtibus milites ſui exturbari poſſint, nevé à flumine innundari, ac mergi, ſeu à nimis vicina ſilva incendio deleri, quòd Craſſo bello Sociali contigit, qui ejuſmodi incuria cum omnibus propè copiis, ſubito igne ab hoſte ſuppoſito crematus eſt. Sic etiam Camillus incendio proximæ ſilvæ Volſcorum caſtra delevit. Præterea cogitet, ut lignorum, pabuli, aquæque copia ſuppetat, facilis ſit egreſſus in ſubjectos agros, tutiſſimuſque reditus in caſtra. Nec longa experientia carere debet fabrorum præfectus, cui præcipua cura incumbit, ne quid exercitui deſit, quod ad expugnandum repugnandumque pertineat. Hic lignarios, ferrarios, carpentarios, tignarios, cementarioſque fabros paratos habere debet, ad machinas, turreſque ligneas, & ad arietes, onagros, balliſtas, cæteraque tormentorum genera: Denique concludendum eſt majores natu reliquis in exercitu præficiendos, juvenes autem aliis honoribus honeſtandos, &

Legati in bello Imperatoris vice ſunt.

Præfectus caſtrorum.

Craſſus.

Camillus.

Præfectus fabrorum.

Maiores natu in militiá præferendi.

præcipuè his, qui plus gloriæ habeant ubi res bene ſucceſſerit, quàm periculi, ſi fortuna eos fraudarit.

DE PRAEMIIS AC MVNERIBUS MILITARIBUS.

TIT. VI.

Inſt. Lipſius libris Electorum. Et commentario.

PRÆMIUM & pœnam duo quaſi numina ſtatuendà eſſe in Republica in ſuperioribus diximus, id quod & in re militari cenſendum eſt. Neque enim ſatis erit pœnæ formidine milites dicto audientes habere, niſi gloriæ præmiique ſpes calcaria fortitudini adhibeat, & virtutis ſtudium ea ultro ſingulis præſcribat, quæ neque duces neque Imperatores docere poſſunt. Maximus quidem animi affectus eſt ſpes, & ad ea nonnunquam impellit, quæ præter humanas vires eſſe videntur, nullaque ratione ſuaderi poſſent Hac opinione ductus Simonides poëta, hunc affectum quem alii omnium dulciſſimum eſſe dicunt, tyrannum bonorum appellavit; ut qui invitos ſæpenumero trahat, & torpentes foveat, oſcitanteſque expergefaciat. Prodeſt caſtigata ſegnities, adjuvat laudata virtus, ſed laudis, gloriæque præmia longè magis militum animos excitant. Hinc munera in Republica, & coronæ militares à veteribus propoſitæ militibus erant, quarum auctorem non nulli Vulcanum, qui apud Ægyptios regnavit; fuiſſe perhibent. Nam cùm bellum gereret, fortitudine præſtantes corona quam ex auro & gemmis Indicis fecerat, alliciebat, hanc coronam ſuaſu Veneris Baccho dono datam dicunt, cum ab inferis Dionem matrem incolumem reduxiſſet.

Spes.

Simonides.

Laudis & gloria præmia.

Vulcanus.

Corona militaris.

Alii Bacchum à Venere in nuptiis Ariadnes dono accepiſſe aſſerunt, eamque authoramentum fuiſſe ſtupri, ut ad æternam Bacchi memoriam inter ſydera pone Ariadnes aſtrum luceret, ut appareat fortibus viris coronam virtutis præmium eſſe. Athenienſes (ut fabulas omittamus) hoc invento gloriantur, ut qui primi oleagina corona de Republ. bene meritos cives, & fortes Imperatores ac duces decoraverint, quam quidem ex olea ad honorem Palladis, virtutis ac ſapientiæ Deæ fieri

Corona oleagina.

fieri voluerunt. Et coronatus dicitur Thraſybulus, qui patriam à tyrannis liberavit, quem fide, conſtantia, & animi magnitudine nemo Athenienſium unquam vicit, duxitque ſatis pro meritis ſuis in patriam oleaginam coronam eſſe, cum magna munera & patriæ prope imperium ei deberetur. Romani complures militares coronas inſtituerunt, & in primis triumphales, laureasque, quas deinde malo uſo ex auro à populis Principibusque Imperatoribus dato effecerunt, aurumque coronarium appellarunt. Secundum munus fuit Ovalis corona, qua donabantur Imperatores, qui non triumphantes, ſed ovantes in urbem revertebantur. Hæc mirtea erat in honorem Veneris. Fuit & alia quam obſidionalem appellarunt, quam hi qui liberati obſidione fuerant, ei duci dabant qui illos liberaverat. Hęc graminea fuit facta eo loci, quo obſidio facta fuerat. Civica quoq; corona inter nobiliſſimas habita eſt, quam civis civi à quo ſervatus in prçlio fuerat, ſalutis vitæq; teſtem dono dabat: huius meminit Cicero cùm ait: *At etiam gregarii milites faciunt ut inviti, coronam dent civicam, & ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur: non quòd turpe ſit protectum in acie manibus hoſtium eripi (nam id accidere niſi forti viro & cominus pugnanti non poteſt) ſed onus beneficii reformidant, quòd permagnum eſt alieno debere, idem quod parenti.* Ea fuit quernea ex Martis honore, ut quidam volunt, vel quoniam cibus victuſque antiquiſſimus ex glande fuit, unde deficiente quercu, iligna fiebat, cum ſecundam glandem ferat ilex. Muralis corona etiam nobilitate elata eſt, quam Imperator donabat ei qui primus hoſtiū muros invaſerat. Idcirco quaſi muri pinnis inſignata erat, ſicut Caſtrenſis, quæ inſigne valli habuit, qua coronabatur qui primus in hoſtium caſtra pugnans introiverat. Sic & Navalis roſtris navium ornata, quę maritimo prælio donabatur militi qui primus in hoſtium navim vi tranſiliiſſet. Multis aliis muneribus eos afficiebant Romani, qui fortiter pro Republica pugnaverant, ne virtutis præmia deeſſent, ſed gloria allicerentur, qui fortitudinis exempla oſtenderent. Nam Torques, Anuli, Bullæ, Armillæ dona fuerunt militaria. Et optio etiam uxoris inter quaſque pulcherrimas

Thraſybulus coronatus.

Gell. lib. 5. c. 6.

Aurum coronarium.

Ovalis corona mirtea.

Obſidionalis graminea.

Civica quernea.

Pro Cn. Plancio.

Iligna.

Muralis corona.

Caſtrenſis.

Navalis aurea.

Torques, Anuli, Bullæ, Armillæ.

Pulcra fœmina præmium virtutis. præmium virtutis apud nonnullas gentes aliquando fuit, ut apud Tapyros qui inter Derbicas & Hyrcanos habitant, quorum fortiſſimus quiſque patrio inſtituto quamcunque vult ducit uxorem. Pedeſtres verò equeſtreſque ſtatuæ clariſſimorum artificum manu factæ, quid aliud quam militum gloriam oſtendunt? Sic *Trophea & arcus.* tropheа & arcus triumphales Imperatorum ac ducum, in quibus non modò inſcriptiones,& nomina illorum geſta immortalitati commendant, verùm elegantiſſimæ ſculpturæ pugnarum faciem indicant,& poſteros æmulationis ſtudio incendunt. Antiquiſſimum victoriæ mo- *Obeliſcus. Lib. 17.* numentum Obeliſcus fuit apud Ægyptios (ut Ammianus Marcellinus ſcribit) lapis quàm maximus ſpecie quadrata conſurgens in excelſam altitudinem, inſtar radii ſenſim decreſcens in anguſtum verticem, elatuſque à baſi, æreiſque talis, quatuor quaſi pedibus ad angulorum perpendiculum, eo inciſæ erant innu- *Hieroglyphica notæ.* meræ volucrum ferarumque formæ, hieroglyphicæ appellatæ, velut notæ hiſtoriam indicantes, non enim adhuc literæ inventæ fuerant, quibus mentis humanæ ſenſus facilè exprimerentur, ſed ſingulæ animalium figuræ, ſingula verba, ſingulaſvé ſententias ſignificabant, quibus perpetuæ memoriæ poſteris ſeculis Im- *Thebani obeliſci.* peratorum laudes mandarentur. Fuerunt etiam Thebis obeliſci, in quibus Regum nomina inſcripta erant, & præclara eorum domi militiæque geſta: ex quibus declarabatur non modò ex ambitioſo portarum numero, Thebas fuiſſe præclaras, verùm etiam ex imperio, quod quidem uſque in Scythiam & Bactrianam & Indiam,& Joniam propagaverant,ut Strabo Creten- *Columna Herculis.* ſis paſſim refert. Diodorus tamen Siculus libro primo antiquiſſimum tropheum fuiſſe putat columnam in Lybia erectam ab Hercule Ægyptio in memoriam belli Gigantini, principio quaſi humani generis priuſquam ferrum & veſtimenta inventa eſſent. Unde he- *Clava.* ros ille clavum geſtabat,& leonis pelle tegebatur. Fuerunt etiam Imperatores qui ob memoriam magnæ a- *Auguſtus.* licujus victoriæ urbes condiderunt,ut Octavius Auguſtus, qui ante oſtium Ambrachii ſinus ubi navali prælio M. Antonium, & Cleopatram Ægypti Reginam vicit,

vicit, urbem ſtatuit, quam à victoria Nicopolim appellavit, & Actio Apollini templum præclari operis ædificavit, ludoſque conſecravit, quę Actia dicebantur. Nec ſolum vivos homines, qui res egregias in bello geſſerant, præmiis, & honoribus afficiebant veteres, verum illos quoque qui fortiter occubuerant, in numina relatos eſſe opinabantur, eiſque locum in cœlo dari putabant, in quo cum diis ęvo perpetuo fruerentur. Hac opinione ductus Demoſthenes ſæpenumero jurat in orationibus ſuis per interfectos in Marathone & Salamine, quaſi indigetes illos aut Deos eſſe omnino arbitraretur. Publicum præterea ſepulchrum illis conſtituebatur, quod Polyandrion Græci appellabant, & nominibus tituliſque clariſſimis inſcribebantur, ut perpetuæ memoriæ viri fortes commendarentur: quale fuit apud Thermopylarum anguſtias, in quo omnes, qui cum Leonida pro ſalute Græciæ ceciderunt ſepulti ſunt, & quinque columnæ verſibus ſculptæ illorum virtutes poſteris indicabant. Tale etiam extitit apud Marathonem vicum, ubi Milciades Perſarum copias ſuperavit. Simile monimentum erat apud Plateas, quo loci Mardonium ducem cum trecentis Perſarum millibus Græcorum copiæ deleverunt. Simile etiam apud Cheroneam, ubi Philippus Macedo magno prælio victis Athenienſibus, Bœotiis, & Corinthiis Gręciam ſubegit. Simile etiam apud Leuctras, ubi Thebanis Epaminundas Lacedęmonios ſuperavit, quos deinde apud Mantineam vicit & ipſe in eo prælio occubuit. Romani gentium victores, hoſtium fugam trophæis ſignabant, & pro tempore truncis arborum fugientium exuvias & reliqua arma ſuſpendebant. Deinde quam maximas columnas turrium inſtar erigebant, in quibus & ſculpturis & literis ſummam faciemque hiſtorię adnotabant; ut teſtimonium perpetuò ſervarent. Q. Fabius Æmylianus trophæum candido marmore ſtatuit ad Comenum montem, ubi Iſara & Rhodanus in unum alveum concurrunt, eo hamque loci cum triginta millibus Romanorum militum, ducenta Gallorum millia profligavit. Ejus inventum nonnulli Liberi patris (quem Dionyſium appellabant) fuiſſe perhibent, hunc

Nicopolis.

Actia, quinquennales ludi

Demoſthenis iuramentum

Sepulchra publicæ ubi conſtituta.

Tropheæ Romanorum fugatis hoſtibus.

Columna.

Æmylij trophæum.

Dionyſius primus triumphavit.

enim omnium primum triumphaſſe dicunt, cùm univerſam Indiam ſuperaſſet, ejuſque currum Tigres, ac Linces traxiſſe fabulantur, & cerimoniales operationes (quæ orgia dicuntur) longo ordine præiſſe: nam ſuis locis diſpoſiti erant Sileni, Satyri, Fauni, Tityri, Bacchæ, Lenæ, Thyæ, Mimallones, & Nymphæ ac Muſæ omnes quæ choreas ducebant, carminaque variis modulis in honorem Bacchi concinebant, nituntur que etiam hoc oſtendere à triumphi nomine: Græcè enim θρίαμβος dicitur, quòd alii dictum putant à poëtico furore quem Thriaſim vocant, & jambo poëtico pede: jambicis enim verſibus in triumphantem Bacchum cavillabantur milites qui currum ſequebantur. Alii deducunt hoc nomen à ficulneis frondibus, quæ Græcè θρῖα vocantur. & jambo. Ficus enim libero patri dedicata eſt: cujus foliis ante oſcillorum ac perſonarum uſum, omnes, qui in triumphantem conviciabantur faciem (ne internoſcerentur) velabant, quò liberius jambicis cavillis uti poſſent. Ex hac conſuetudine Græci ἰαμβίζειν dicunt, quod cavillari & conviciari ſignificat. His opinionibus conſtat triumphi nomen Græcam habere originem, cui rei Varro. & nonnulli Grammaticorum adſtipulatores ſunt: & niſi uſus prævaluiſſet T. aſpirationem habere debuiſſet. Suetonius tamen tranquillus triumphum Latinam dictionem eſſe ſentit, dicique putat à tripertito honorantium judicio, exercitu Senatus, & populi: quod ſi ita eſſet, T. omnino aſpiratione careret. Latini etiam T. non aſpirant in ſuis dictionibus, Romani triumphandi morem à Romulo urbis conditore habuerunt. Hujus rei Dionyſius Halicarnaſſeus teſtis. ad hanc ferme ſententiam: *Romulus Gennienſibus victis, primitias offerre, varia ſacrificia facere, triumphumq; ducere inſtituit. Vltimus ipſe poſt triumphalem pompam quadrijugo curru vehebatur, purpurea indutus veſte, & lauro coronatus, equeſtres pedeſtresq; copiæ ſequebantur, diis pro victoria gratias agentes, incondito carmine ducem ſuum efferebant extemporalibus verſibus, Romani omnes qui intra mœnia remanſerant, cum conjugibus ac liberis pro victoria gaudentes obviam prodire, vinum pateris libare, & menſas paſſim*

Triumphus unde nomen ſumſerit.

Ficus Libero patri dicata.

Ιαμβίζειν.

Triumphus latina dictio.

Romulus triũphans.

paſſim ante illuſtriorum virorum ædes ſternere, dapibusq; ac ferculis onerare redeuntib. victoribus feſtinabant. Hunc triumphi ordinem à Romulo inſtitutum creſcente imperio conſules Imperatoresque Populi Romani adeò auxerunt, ut nihil præſtantius, nihil admirabilius dici aut excogitari poſſit. Omitto Livium, omitto Ammianum Marcellinum, & complures alios noſtros, qui aliquid de triumpho ſcripſerunt, ne qua ſuſpitio gratiæ, aut adulationis in eis fuiſſe videatur. Lege Plutarchũ hominem Græcum, qui æmulatione Latini nominis ductus, vel vera omnino ſcripſit, vel extenuat potius, quàm auget quæ majora aut admirabilia eſſe cernuntur. Is in vita Æmylii Pauli Macedonicum triumphũ trium dierum ſerie ordinat *Primam quidem diem vix ſatis fuiſſe ait tabulis, coloſſis ſignisq; transmittendis, quæ ducentis à quinquaginta curribus vehebantur. Secunda die pulcherrima & ornatiſſima Macedonum arma multis curribus delata fuiſſe aſſerit: galeas præterea, ſcuta, thoraces, ocreas, & Cretenſes peltas, & Thraicias cetras, pharetras etiam, & equorũ fræna, & nudos enſes, ac ſariſſas infixas, quæ minas etiam præ fulgore adeò ſervare videbantur, ut ſine ſpectantiũ metu cerni haud poſſent. Poſt hos armorum currus tria virorum milia ſequebantur, qui numiſmata ferebant argentea, vaſis trecentis quinquaginta. Vas quodlibet trium talentorum extitiſſe dicit, ut quatuor viros ſingulum quoque detuliſſe, alios complures ſuo ordine crateras argenteos & phialas, & calices ingentes, præclari operis portaſſe. Tertia die prima luce tubicines bellicum canentes praiſſe ait, quos centum & viginti boves auratis cornibus, & vitis ſertisq; ornati ſequebantur. Et pueri aureas argenteasq; patinas ſacrificii gratia deferebant. Hos ſequebantur (ut idem refert) iuvenes qui aurea numiſmata gerebant in vaſis trium talentorum, numerus vaſorum fuit octoginta minus tribus, his ſuccedebant, qui auream phialam decem talentorum, quam Æmylius ex lapillis effecerat. Item qui Antigonea & Seleucia & Thericlea, & Perſei vaſa portabant. Poſt hac Perſei currus & arma, & diadema ſuper armis poſitum, deinde modico interiecto intervallo, illius filij ducebantur: maſculi duo, & fœmina una, & cum eis pædagogi, ac miniſtri manus ad eſves ten-*

Romanorum triumphi.

Plutarchus Latinæ veritatis amulus.

Triumphi Macedonici deſcriptio.

dentes, mœſti adeò, ut pleriſq; civibus lachrymas excuterent. Ipſe autem Perſeus poſt & miniſtros ibat, pulla veſte amictus, & crepidas more patrio in pedibus habens ad omnia trepidus, & mente turbatus præ magnitudine malorum. Poſt eum deferebantur quadringenta aureæ coronæ, quibus Æmylium virtutis gratia Græciæ civitates donaverant. Æmylius deinde ſequebatur ornatiſſimo curru vectus, indutus purpuram auro contextam, lauri ramum dextera gerens, ſic quoque milites qui circum currum, Legiones, Cohortes, Manipuli, militeſq; omnes longo ordine ſequebantur, partim Æmylij laudes canentes partim cavillis & iocis per riſum eum (ut moris erat) laceſſentes.

Cavillandi mos in triumphis.

Hæc pauca (ut brevius potui) ex Plutarcho collegi, quibus facilè conjectare poſſumus triumphi pompam omnium mortalium rerum quam maximam fuiſſe apud Romanos. Habitus triumphantium ex Hetruſcorum Regum habitu fuit. Nam coronam auream habebant, ſellam eburneam, ſceptrum eburneum, aquilam deſuper. Unde illud Juvenalis:

Habitus triumphantium Aquila.

Da nunc & volucrem ſceptro quæ ſurgit eburno.

Tum purpuream tunicam, contextam auro, quam Jovis tunicam idem poëta appellat. Tum amictum purpureum varium quali amiciebantur Lydi, Perſæ Reges, ut Dionyſius etiam refert, & duodecim faſces, duodecimque ſecures & Hetruſcorum Regum more,

Jovis tunica. Amictus triumphalis.

Decernebatur autem triumphus ex Senatuſconſulto, & his ſolum, qui urbes expugnaſſent, aut magnos exercitus, profligaſſent. Quinetiam ne parva ex victoria triumphus peteretur, niſi ei cujus ductu quinque hoſtium milia uno prælio cecidiſſent, & ne falſus numerus referetur, legem ediderunt, *qua indicebatur pœna Imperatoribus qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum civium falſum numerum Senatui auſi eſſent ſcribere*, jurabantque antequam de triumpho ageretur, apud Prætores urbanos de utroque numero vere ab his Senatui eſſe ſcriptum. Lex etiam fuit, *ut pro aucto ſolùm imperio, non pro recuperatis quæ populi Romani fuerant, triumphus decerneretur*: idcircò nec Fulvio qui amiſſam Capuam reſtituit, nec L. Opimio qui Fregel-

Triumphus quibus decernebatur.

Triumphorum leges.

Fulvius. L. Opimius.

Fregellanos, qui defecerant, ad deditionem compulit, aditus fuit ad Senatum, ut de triumpho referretur. Miſſis etiam ad res gerendas ſine ullo magiſtratu triumphus non decernebatur. Ideò nec P. Scipio ob recuperatas Hiſpanias, nec M. Marcellus ob captas Sycuſas triumphavit. *P. Scipio.*

Sed quando per ſeditionem extorqueretur, extraordinarius triumphus dicebatur, quod etiam Livius ſentire videtur in tertio libro Romanarum hiſtoriarũ his verbis. *Valerius & M. Octavius conſules de Equis ac Sabinis, quos bello vicerant, triumphum petentes, à Senatu repulſi ſunt. Populus autem referente L. Iulio tribuno plebis triumphum conſulibus tum primò decernit, Caio Claudio vociferante, de Patribus non de hoſtibus conſules triumphare velle: gratiamq́ pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti: nunquam ante de triumpho per populum actum, ſemper æſtimationem arbitriumq́ eius honoris penes Senatum fuiſſe.* *Triumphus extraordinarius.*

Mutatus deinde eſt ordo triumphantium pro voluntate, ambitioneque Principum, ut Appianus Alexandrinus pleraque refert in triumpho Cn. Pompeji, quæ præter conſuetudinem ſunt aliorum, qui antè eum triumphaverant. Fuit & minor triumphus, quem Ovationem appellabant. Hujus inventores Romanos fuiſſe Dionyſius Halicarnaſſæus refert, cum ait: *Superatis Sabinis apud Niritum oppidum maximo prælio, Senatus redeuntes cum victoria conſules triumphis ornavit.* Menenium quidem Lavatum majore, Publium verò Poſthumium minore, Ovatione quidem tunc primum (ut ait Licinius) à Senatu inventa. Differt autẽ Ovatio à Triumpho, quòd pedes ingreditur cum exercitu non clangentibus tubis, ſed præcinentibus tibiis, laurea tantùm corona ornatus, ut Dionyſius refert: ut verò A. Gellius cap. 6. libro quinto, & ex Græcis Plutarchus, myrthea. Nam laurea ſolis triumphantibus debebatur, non vehitur curru, non induitur picta veſte, neque aureo clavo, neque trabea, neque ſceptrum tenet: reliqua penè omnia triumphantium habet. Ovationis nomen alii putant Græcam habere originem, alii à Bacchi nomine dici, quem Evan veteres poëtæ dixerunt. Sed alia *Ordo triumphantium mutatus.* *Ovatio, à Romanis inventa.* *Ovatio.* *Laurea triumphantibus debita.* *Ovationis nomen.*

ratione

ratione diligens verborum indagator Feſtus Pompejus dici putat, quòd ovantes dicantur, ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna victores milites geminato O litera. Sunt qui opinantur ovationem dici à ſacrificio ac victima, quæ ex ovibus fiebat. Nam ſicut in majore triumpho centum boves mactabantur, ſic in minore centum oves, id exemplo Laconum fiebat. Sparta enim quondam centum urbibus imperabat, cognominabaturque Hecatompolis: ſingulis namque annis ab urbium numero Spartani cives boves centum immolabant, & id ſacrificium hecatomben appellant. Unde illud Pindari. Omnia centena faciebant. Sic etiam Satyricus noſter.

O litera. *Sacrificia in Triumphis.* *Hecatompolis.* *Hecatombe.*

Nec deerunt qui promittant hecatomben.

Nec contrarium huic rei videri debet, quod Plutarchus in vita Æmilii Pauli, ut diximus, centum & viginti boves ad victimam ductos dixerit. Nec id magnitudini triumphi aut gloriæ rerum geſtarum tribuendum eſt, licet Macedonas vicerit, Xerxem Regem ſuperaverit, ſeptuaginta Epirotarum urbes everterit, ex quibus centum & quinquaginta milia mortalium in ſervitutem redegerit, ut auctor eſt Polybius: ſed veterum ſacrorum ritui. Facturi ſiquidem ſacra, ut ex ſententia Varronis cerni licet, ultra numerum animalium quæ mactaturi eſſent, alia ejusmodi generis præmittebant, alia ſubmittebant, ne quid ſacrificio deeſſet, vel fuga pecorum vel quod aliquo alio caſu minus idoneũ haberetur. Præſto igitur aderat unde acciperent ne minueretur numerus, piaculumq; committeretur, vocabaturq; præcidanea hoſtia, quæ præcedebat, & ſuccidanea. Sic ergo in triumpho Æmilii Pauli judicandum eſt centum boves veram victimam fuiſſe, reliquos autem præcidaneos, ſuccidaneosque. Hæc de triumpho, & reliquis muneribus ſatis.

Æmylij Pauli victoria illuſtris. *Animalia in ſacrificiis præmiſſa & ſubmiſſa.* *Succidanea.*

Nunc autem tempus admonet, ut huic operi finem imponamus, ne magnitudo voluminis laudem (ſi quam mereretur) obſcuriorem reddat. Solonis enim illius ſapientis ſententia jamdudum pro oraculo habita eſt, cùm ait: *Omnibus in rebus videndum eſſe, ne quid nimis.* Nam quamvis ſuus cuique rei modus adhibendus ſit,

Solonis præceptum.

tamen

tamen magis offendit nimium quàm parum: qua in re veteres ſcriptores ſummo perem laudant Apellem qui & decorum optimè ſervavit, & pictores illos vehementer peccare dicebat, qui non ſentirent quid eſſet ſatis. Atqui Phidias Atheníenſis Olympii Jovis ſimulachrum ex ebore fecit, cujus pulchritudinem omnes mortales admirati ſunt. In hoc peccaſſe deprehenditur, quòd dimenſionis rationem non rectè ſervavit. Nam cùm ſederet ſimulachrum tanta magnitudine erat, ut tectum templi attingere videretur: quod ſi erigeretur, ſtaretq; tectum omnino dejiciendum fuiſſet. Ne igitur in ſimilem culpam incidamus, hactenus dixiſſe ſufficiat. *Phidias.*

FINIS.

INDEX

INDEX VOCABULORUM, HISTORIARUM, SIMILIUM, SENTENTIARUM, DICTORUM factorumq; memorabilium, quæ in hoc opere continentur, copioſiſſimus.

A.

ABies. 304
Abortus. 184
Abrahã Chaldæos docuit literas. 58
Abſtinentiam perſuadere difficile. 199
Accia quinquennales ludi. 391
Accii poëta ſtatua. 53
Accius Romanus comicus. 81
Achilles & Patroclus ſynceri amici. 154
Achillis clypeus. 38. *grata faciei proterritas.* 381
præceptores. 191
Academia ſecta. 87
Actus quadratus in agris. 141
Adamantina poëtarum turres. 205
Adſcti qui olim vocitati. 146
Adoleſcentes duo Syracuſani rivales. 271
Adoleſcentia ſtudia. 220
terminus. 222
Adoleſcentis deſcriptio 380
Adulari unde dictum. 216
Adrantenus fullonius rex factus. 249
Adrianus Imperator doctiſſimus. 140
Advenæ incolas expellunt. 262
Adulatorum effecta. 216
exempla. 216
Adulterij ſuſpitio. 159.
Adulterium graviter apud Perſas puniebatur. 159
Advocatorum præmium. 123
AEacidas regno pulſus. 359
Ædes Corinthia. 349. *Dorica.* 349. *Ionica.* 349. *iuxta vias publicas.* 349 *ſacræ.* 348. *ſacræ Baſilica vocata.* 348. *ſecundum flumina.* 349
Ædificare in propria area. 350
Ædificia publica. 344. *quæ diuturna.* 344. *ubi optime collocanda.* 396
Ædificiorum extruendorum materia. 308
Ædiles qui. 118. *eorumq; officium.* 138
Ædis ſacra latitudo. 349
Æditiuus quis. 138
Ædium privatarum ſtructura 342. *pulchritudo ad quid.* 343. *ſacrarum ædificatio.* 348

ſacrarum

ſacrarum triplex ratio. 349
Ægyptij animalium figuris pro literis utebantur. 57 *Aſtronomia cultores.* 63 *mortuos aromatibus condiunt.* 239. *nomina ſua apud præſidē profitebantur.* 40. *philoſophia inventionem ſibi vendicant.* 93
Ægyptiorum eruditio. 56 *iudicia.* 124. *leges de furtis.* 27. *polygamia.* 152 *ſepulchra.* 237
Ægyptus cœleſti humore expers. 318
Ægyptus Memphis & Nili filius. 93
Ægroti muſica ſenati. 67
Ælij Veri qui uxori reſponderit. 150
Æmylia Pauli victoria illuſtris. 396
Æmylia Veſtalis miraculo innocentiam probat. 169
Ænirlia via. 341
Æmylij trophaum 391 *uxor pellicem patitur.* 160
Æmylius Paulus quàm curioſe filios docuerit. 195 *quare ſic dictus.* 285
Ænea mors. 76
Æneas Troianorum prudentiſſimus. 368
Æqualitas civium quomodo conſervanda. 33. *in Republ.* 274. *parit concordiam.* 31
Æquitas in bello an ſervanda. 397
Æſchili tragœdiæ. 81
Æſculapius primus de medicina ſcripſit. 68
Æſculus arbor. 300
Æſopi tragœdi filius prodigus. 226
Æs rude apud Romanos. 132
Ætas bellicis muneribus legitima. 385. *in milite ſpectanda.* 378. *in militia præferenda.* 387. *noſtra cum priſco ſeculo comparata.* 5. *nubentium.* 169
Affectus perturbant iudicia. 25
Affinitas Cæſarem & Pompeium conciliat. 147
Africanus ſuperior in exiliū cur pulſus. 135
Agamemnon Briſeidis amore captus. 159. *Principibus bovis terga apponit.* 229
Agamēnonis opinio de Troia facilius evertenda. 32
Agaricum contra febres. 184
Agathocles ex figulo rex creatus. 249
Ager avitus non alienandus 37. *effatus.* 330. *frumentarius varie diſpoſitus.* 397
Ageſilai corporis infirmitas 380. *mors.* 239
Agger urbis. 335
Agilitas in milite. 378
Ἄγημα. 284
Aglaophon pictor. 51
Agni ſubrumi. 181

Agnitio animi. 206
Agnomen. 283
Agonici Circenſes. 100
Agreſtis differt à civili. 19
Agreſtis homo qualis. 19
Agri boni nouem diſcrimina 397
Agricola à munere publico non excludendus. 38
Agricola cur laudandi. 38 *in rus ablegandi.* 243
Agricolis tertia pars regionis relinquenda. 255
Agricultura commoda. 67 *laus.* 35. *Scriptores.* 36
Agricultura beatos facit. 37
Agri emptor quæ conſiderare debet. 290
Agri modus quomodo præſcribendus. 258
Agrippa unde dictus. 284
Agri vectigales. 142
Agrorum diviſio. 253. *limitatio.* 122. *modus quomodo instituendus.* 142 *ratio.* 121
Aiacis proceritas. 379
Albani duplici nomine inſigniti. 283
Albacis Scytharum philoſophus 94
Albidius omnia dilapidans domum incendit. 226
Alcæus aureo plectro donatus. 85
Alceſtis Admeti fidiſſima coniunx. 154. 174
Alcibiades aſtu vincit Byzantios. 368. *bello & eloquio clarus.* 370
Alcibiadis exiſtimatio apud Athenienſes. 385. *ſolertia.* 373
Alexander Ariſtotelis diſcipulus. 90. *Babylonem expugnat.* 332. *condit Alexandriam.* 224. *cur ſemper victor evaſerit.* 386. *Darij filiam indoctã nubere recuſat.* 186. *eruditionem opibus prætulit.* 186. *gratus in præceptores.* 188. *Homerum commendat.* 83. *Iovis ſe filiũ nominat.* 160. *leves artes negligit.* 45. *paucis ſtipatus pugnat.* 365. *picturam extulit.* 51. *præceps in iram.* 218. *quo veneni genere necatus.* 312. *ſeniores & veteranos milites ſequitur.* 386 *Stagiram reſtaurat.* 247
Alexandria condita. 224
Alexandriæ portus. 225
Alexandri annus natalis. 344. *aſtutia.* 375. *dictum quomodo cum hoſte pugnandum.* 265. *de ſuis theſauris.* 131. *pædagogus minus commodus.* 59 *pietas in Cyri ſepulchrum* 239. *quæſtiones & Gymnoſophiſtarum reſponſa* 93. *reſponſum matri homicidium flagitanti datum.* 129. *velocitas.* 375 *vigilantia.* 134
Alexandrina bibliotheca incenſa.

cenſa. 347
Alcmaon anatomicus. 69
Alluſiones urbi imminentes 321
Aluminoſa fontes. 315
Apollinis ludi. 348
Ambitio mutat mores. 280
Reipub. pernitioſa. 272
Vulgi. 116
Ambitioſa actio. 139
Ambitioſi pueri. 187
Ambitius Babylonis. 332
Amicitia maritalis. 156
Amicitia ſenſim diſſuenda. 274
Amicorum communia, 147 256. *paria quatuor.* 154
Amictus triumphalis. 384
Ammiani Marcellini dictū de Pharo turri. 225
Ammianus de Palma coniugio. 306
Αμνησία *Athenienſium.* 267
Amoris coniugum exempla. 154
Amor patria. 107. 288
Amphion primus cantor 66
Anacharſis Scythas docuit philoſophiam. 94
Anacharſis frugalitas. 228
Anatomica Medicina. 69
Anaxagora opinio de Nili incremento. 318
Anaxagoras Periclis praceptor. 90
Anaximandri pradictio. 62
Ancus unde dictus. 284
Ανδρεία. 108
Andronici turris octogona. 295
Anfractus murorum. 332
urbis. 335
Angeli qui. 328
Angerona dea. 215
Angues duo coniugum mortem praſagientes 154
Anguilla hieroglyphium. 58
Ania nolentis fecundo nubere reſponſum. 175
Anima gradus. 326
Animalia pramiſſa & ſubmiſſa in ſacrificiis. 396
Animalium figura pro literis. 57
Animi agnitio. 206. *medicina.* 70. *morbi.* 69. *munus* 205
Animus harmonia. 194. *ſeneſcentis corporis gloriā iuveneſcit.* 57. *triplex.* 205
Annona caritas in Republ. 251
Annona nomine quid notetur. 137
Annorum conſideratio ſecundum numerum. 221
Annus ad militiā aptus. 378
Anſer Romanorū vigil. 135
Anſerum ſolertia. 215
Antas corpus ingens eiuſq; ſepulchrum 240
Antheus ab Hercule victus. 356
Antigonus monoculus pictus. 52. 382
Antilochi manſueta ſpecies. 381
Antimachus quanti Platonem fecerit. 8

Antipater unde crudelior ſit hab tus. 182
Antipelargia. 148
Antiphilus pictor. 52
Antipho primus ob defenſam cauſam mercedem accepit. 124
Antiſtes ciuitatis. 118
Antonii aſpectus Herculi ſimilis. 380. *oratoris ſeruus fidelis.* 145
Antoninus Imperator philoſophus. 13. *pius frugaliſſimus.* 166. *picturæ operam dat.* 50. *Stoica philoſophia deditus.* 91. *uxoris turpitudinem velat.* 157
Antonius per inſidias fudit Panſam. 368. *unde ſic nominatus.* 285
Anuli virtutis præmium. 389
Anus in aſtu venit. 201
Apelles pictor. 51
Aper in conuiuiis. 231
Apes quomodo nobis imitandæ. 3
Aphranius poëta. 3
Aphrica deſerta. 322
Aphricanus Imperator non bellator genitus. 366
Aphricus. 295
Apis hieroglyphicum. 58
Apis inventor medicinæ. 68
Apollinis ara. 326. *coloſſus.* 53. *ſimulachrum tres habens charites.* 67. *tripod. inſcriptio.* 361
Apollonius Alabandenſis. 96. *auaros harpyais comparat.* 165
Apollo architectus. 344
Apollo cur præſes muſarum. 66
Appia via. 341
Appii Claudii lex in Senatorum luxum. 114
Appius Claudius Virginiam in ſeruitutem vendicare nititur. 264
Appius Regillanus cauſam plebi dat diſſentiendi. 23
Apum induſtria. 203
Aquæ bonitas quomodo ſcrutanda. 317. *puritas quæ ſigna habeat.* 317. *neceſſaria utilitas.* 310. *virtutes.* 310
Aqua pluuia arcendalis. 122
Aqua aceto miſta. 312 *bituminoſa.* 315. *decocta.* 317. *fatidica.* 312 *inſalubris.* 317. *medica.* 315. *natura calida.* 314. 316. *Nili dulcis.* 319 *nitroſa.* 316. *niualis.* 317 *noxia.* 312. *paluſtris.* 317 *Sulphuroſa.* 314
Aquarum ductus. 138
Aquilo. 295. 296
Aquila in triumphis. 304
Ara Apollinis. 326
Arabia felix. 290
Ara verſus orientem. 349 *caſtrata.* 304. *felices.* 302 *glandifera.* 299. *prægnantes.* 303. *ſolidiores ubi creſcant.* 303

Arbor cæſa quomodo ædificiis idonea reddenda. 304
Arbor feralis quæ dicta. 302
Arborum cura quæ. 230
liquor. 304. regina quæ 301. variæ genera. 299 300. 301.
Arcadum ſacrificia. 267
Arceſilas dictum de ſecta Epicurea. 364
Archimedes ſphæram invenit. 211
Archimedis ſepultura. 377
ſolertia in machinis bellicis. 48
Archita Tarentini columba lignea. 211
Archytas. 7
Architecti officium. 337
Architecti munus in bello & pace. 47
Architecti inſigniores. 48
49. Reipubl. neceſſarij. 47
Architectura finis. 46
inventor. 47
Architectus an opificibus annumerandus. 47
Architectus doctus. 46
Arcis ſitus. 338
Arcus triumphales. 390
Area fori urbis. 345
Arena calci miſcenda. 308
Arenarum genera. 309
Areopagita Athenienſium. 124
Areta Ariſtippi filia doctiſſima. 185
Argiri tibiis excitabantur. 64
Argonauta. 391
Aries bellica machina. 338
Arimaſpus fluvius auriferus. 312
Ariobarzanes Cappadocum rex. 242
Ariſtides teſtaceis ſuffragiis in exilium pulſus. 269
Ariſtidis abſtinentia. 140
Ariſtippus auri contemptor. 44. genubus ſupplicat. 216
Ariſtocratia quid. 10. 21 242
Ariſtogitonis ſtatua. 273
Ariſtoteles honeſtum quomodo definierit. 6. in civili inſtitutione omnes antecellit. 7. Peripateticæ ſectæ princeps. 89. picturam commendavit. 51 Platonis diſcipulus. 8 quomodo regionem diviſerit. 254
Ariſt. dictum de liberalium artium ſtudio. 369. de civilem vitam fugientibus 19. de puerorum educatione. 193. opinio de mercatorum & opificum vita 43. de poteſtate reprimenda. 267. de tribus Magiſtratui neceſſariis. 109. nomen unde. 282. Politica. 15. præceptum de taciturnitate. 215
Arithmetica iuvenibus ediſcenda. 61
Arma antiqua Herculis. 365
Armena Tigranis uxor. 178

Armeniorum virgines ſtupro colligunt dotem. 152
Armillæ dona militaria. 389
Ars ludicra. 82. 96
Ars σφραγιδ… 51
Artaxerxes cur Macrochir dictus. 380
Artaxerxis dictum de Solonis legibus. 20. *forma.* 380
Artes pacis exercendæ. 357
Artifices & Reſpubl. gubernationem minus idonei. 250. *conſulendi.* 324 *in Republ.* 250
Artifex ciceris grana in acum perforatum inſerens 45
Artium exercitatio. 210 *honos præſtat rei militaris gloriæ.* 56
Arvum quid. 397
Arx an in libera civitate condenda. 338. *Cadmia.* 339. *in optima Republica periculoſa.* 338. *invita periculoſa.* 339. *Tarentina.* 341. *Thebanis fuit exilio.* 338. *tyranni ſedes.* 338
Aſcra oppidum Heſiodi patria. 288
Aſſentatio. 216
Aſſentatores quantum regibus noceant. 216
Aſiaticorum ingenia. 293
Aſinæ cognomē unde ortum. 285
Aſininum lac. 172
Aſſyrij Aſtronomiæ inventores. 63
Aſtra ignea. 93
Aſtrologiæ uſus. 62
Aſtronomiæ uſus in re ruſtica. 62
Aſtrorum mutatio fortunas hominum mutat. 293
Aſtu pro urbe. 201
Aſtutia quid. 201
Aſtutum urbanum. 201
Athenæ mater ſtudiorum. 357
Athenienſes democratiam fouerunt. 242. *deſidia ceciderunt.* 372. *diſcordia victi.* 204. *invidiæ oſores.* 268. *Lacedæmoniis imperant.* 97 *Olympiadis literas inviolatas marito transmittunt.* 173 *plus impendunt comœdiis quàm bello.* 82. *primi duces coronarunt oleis.* 388. *ſorores ducunt uxores.* 6
Athenienſium decretum de gemina uxore ducenda. 151. *Imperatores eloquentiſſimi.* 370. *triginta tyranni.* 266
Athletæ quales. 99
Athon mons in virilem ſtatuam formandus. 136
Atlas primus philoſophus in Libya. 94
Attalici reges bibliothecam Pergamenam inſtituunt. 347
Attellana fabula. 82
Attica regio effloreſcens. 13
Attici ſapores. 229
Attilij Reguli ſententia de agro

agro colendo. 396
Attilius Regulus iusiurandum ſeruat. 214
Auari harpyia. 165
Auaritia effecta. 272
Auaritia magiſtratuū. 270 *morbus.* 69. *peſtis Reipublicæ.* 234
Auarus cani famelico comparatus. 165
Auarus paterfamil. 165
Audacia ex deſperatione. 272
Auditionibus non temere credendum. 373
Aues ad pictam auem excitatæ. 50
Auium in pullos naturalis affectus. 17. *pennæ in conis galearum.* 334
Auguſti dictum in Herodem 232. *nimia indulgentia in filias.* 158. *ſolertia.* 136. *ultio in Antonium.* 277
Auguſtus Nicopolim ſtatuit. 391
Aurei velleris fabula. 312
Aures in genubus. 216
Aurifodinæ à Vulcano inuentæ. 47
Aurum coronarium. 389
Auſter. 295
Authorem ſe belli polliceri periculoſiſsimum. 356
Authores qui ex aliis linguis quædam in ſua tranſtulerunt. 3
Axiothea Platonis diſcipula docta. 185

B.

Babylonē Alexander expugnat. 332
Babyloniorum mores corrupti. 153
Babylonis muri. 48. *murorum altitudo.* 332
Bacchus cur deus habitus. 209. *cur Eubyos dictus.* 365. *Dionem ab inferis reducit.* 388
Bactriani mortuos canibus laniandos prabent. 238
Balneæ calidarum aquarum 314. *ſalutares.* 315. *Senis.* 316
Balneum & Balnea quò differant. 316
Baſilica. 348
Bellandum aſtu. 366
Bellaria quæ. 230
Belli adiuncta. 353. *authorem ſe polliceri periculoſiſsimum.* 356
Bellicum mendacium. 369
Belli inferendi conſultatio difficillima. 354. *ratio.* 353
Bellica diſciplina Romanorum. 383
Belli neceſſaria in pace paranda. 119. *primus impetus.* 352
Bello ſuſcepto quæ premeditanda. 360
Bellum an decernendum augendi imperij gratia. 356 357
Bellum Gigantum. 80. *iuſtū quondam.* 352. *Macedoni-*

cum. 145. Punicum. 145. ſervile. 145. Vol ſcorum. 355. unde dictum. 366
Bene Vivere quid. 87
Benevolentia alieni æris domina. 131
Bombarda novum baliſtæ genus. 335
Bono alieno torqueri. 269
Bonus vir qualis in toto vitæ curriculo. 210
Boves in Italia. 231
Bos pictus. 50
Bias Prienæus. 95
Bibliotheca latus. 347
locus idoneus. 347
Bibliotheca Alexandrina. 347. Pergamena. 347. Ptolomæi. 56. Romana 348. Lacedæmoniorũ. 151.
Bigamia Athenienſium. 151
Bionis dictum ad prodigum quendam. 225. de invido. 269
Bipennis. 334
Bitumen Babylonicum. 331
Bituminoſa aqua. 315
Britannorum mos coniugialis. 152
Bruti quomodo liberos educarint. 193
Bruti libertatis ſtudioſi. 24
Bruti ſententia an præſtet imperare an ſervire. 267
Brutus cur Tarquinium urbe exegerit. 273
Bucula quam utiles. 231
Bulla aurea veritatis ſymbolum. 124. præmium virtutis. 389. inſigne puerorum ingenuorum. 270
Buxus arbor. 305
Byzantini ab advenis petiti. 262

C.

Cadmia arx. 339
Cadmus literarum inventor. 58. & Theſeus urbibus exactis. 79
Cæcilius ſervus. 284
Cæcilius comicus. 82
Cæculus Vulcani filius. 300
Cadua ſylva quæ. 301
Calebs quis Geminio Varo. 177
Calibes notâ cenſoriâ digni. 126
Cæſar Alexandriam reſtaurat. 225. artificio pugnat 366. Cleopatram fovet & filium ex illa procreat. 225. de ſepultura nihil cavendum ſtatuit. 237 doctus & doctorum fautor. 91. imaginem Alexandri miratur. 53 latina elegantia illuſtris. 370. Pharum turrim extruit. 225. perpetuus Dictator. 119. repudiat uxorem adulteram. 157. unde dictus, 284. ut milites ſeditioſos punierit. 364
Cæſares imperio deteriores facti. 12
Cæſaris æmuli triumphum ei invident. 356
benignitas. 212

clemen-

clementia. 277
modeſtia in imperio. 267
verſutia. 376. *dictum in mulieres catulos foventes* 182. *de Gallorum proceritate & ingenio.* 292.
Cæſario filius Cæſaris. 225
Caſtibus pugnare quid. 102
Caia Cecilia regina lanifica egregia. 177
Caietana urbis & regionis commendatio. 1
Caietana mulieres vino abſtinent. 183
Caius Gracchus fiſtula modulis orationem gratiorem reddit. 64
ſeipſum interficit. 259
Caius Marius ſecundas varices intrepidè prabet. 98
Calamides pictor. 51
Calanus Gymnoſophiſta clariſſimus. 92
Calcis uſus. 308
Callicles ſculptor egregius. 52
Callidus homo quis. 210
Callimachi dictū de divitiis. 105
Callimachus patriam elegiis illuſtrat. 81
Calliſthenes Alexandri praceptor. 90
Calliſthenem lingua perdidit 215
Caloris vis & operatio. 291
Cambyſis ſententia de ducis belli officio. 361. 366
de pracavenda inopia. 375. *urbibus cuſtodiendis.* 133
Cambyſis & Cyri diſceptatio de aquitate in bello ſervanda. 367
Camilli nomen quid notet. 285
Camillus Volſcorum caſtra incendio delet. 387
Camma mulier illuſtris. 155
Campanum far. 230
Campus Martius cur inſtitutus. 382
Canachus pictor. 51
Candaulus adulteriū ultro provocat. 164
Canere intus vel foris. 66
Cannenſis clades. 376
Cantus inventio. 66
Capitalia iudicia. 128
apud Romanos. 129
Capitale iudicium ex urna. 129
Capite cenſi. 127
Capitolium Romanum. 49
Capito unde ſic nominatus. 286
Cappadoces imperare neſciunt. 241
Capua Hannibali Cannas. 377
Carbo quernens. 302
Cardo limes. 122
Carere quid ſignificet. 238
Carmenta. 186
Carneadis admonitum inimicum in periculis eſſe monendum. 210
Carpinus arbor. 305

Caro Aſſa. 232. *elixa.* 232 *frixa.* 232. *turulenta.* 232 *ſuilla.* 232. *ilignea glande nutrita.* 300. *fagineis glandibus alta.* 299
Carthaginenſes à ducibus ſuis rationem exigunt. 114 *ducem à Lacedæmoniis petunt.* 371. *fœdifragi.* 108
Carthaginenſium ingratitudo erga Xantippũ belli ducem. 371
Carthago laudata. 324
Caſmena pro Camœna olim 285
Caſpij mortuos canibus obiiciunt. 238
Caſſandri mitis animus. 242
Caſsius Severus orator inepta perit. 106
Caſtalius fons fatidicas habuit aquas. 312
Caſtanea. 301
Caſtor durior Polluce. 381
Caſtrari arbores. 304
Caſtrenſis corona. 389
Caſtris præfectus. 387
Caſtrorum locandorum mos antiquus. 316
Caca acuta. 285
Cataracta. 336
Catella picta. 50
Cato civis ortu Tuſculanus iure Romanus. 202. *cur Cenſorius appellatus.* 126 *manus ſibi infert.* 355 *vitam humanam ferro comparat.* 40
Catonis dictum de ara Apollinis. 326. *de erratis corrigendis.* 376. *novem boni agri diſcriminibus* 397 *de otio.* 32. *de otio malo.* 196. *inter os & offam multa intervenire.* 228
Catonis Cenſorini dictum de ſtatuis. 53
Catonis gravitatem veretur meretrix. 82. *socius in Albidium.* 226. *præcepta militaria.* 364. *reſponſum de fœnore.* 260 *taciturnitas.* 214
Catullus poeta. 85
Catus nomen Sabinum unde 285
Cavillandi mos in triumphis. 394
Caurus ventus. 295
Cauſarum dicendi tria genera. 70
Cecropia Attica appellata. 13
Cecrops Athenienſium dux. 12. *humandi ius invenit.* 237. *literas invenit.* 58
Cedro digna. 305
Cedrus. 305
Celer architectus. 343
Celeres qui Romæ appellati. 244
Celſi præcepta de diæta ſani hominis. 184
Cenſere quid. 125
Cenſores qui. 111. 118. *Romani.* 125
Cenſores morum. 125
Cenſores primi qui fuere Romæ. 127

Cenſo-

Cenſoria notæ. 126
Cenſorum officium. 127
Cenſorinus de die naturali. 220
Cenſoris authoritas & munus. 126.127
Cenſorum oratio ad populum de uxoribus ducendis. 153
Cenſor unde dictus. 127
Cenſus civis. 127
in nobilitate. 246
quomodo agendi. 127
Romanorum. 110
Senatorum. 250
Cera vis. 239
Cerrus arbor. 301.302
Cerva Sertorij. 369
Cervus Leonibus dux inutilis 120
Chabrias ſcuti uſum docuit. 383
Chaldei ante Chalibes dicti. 63
antiquiſſimos ſeſe iactant philoſophos. 95
Charites tres cur inter ſe coniunctæ. 212
Chilon Lacedamonius. 95
Chilo ſapiens benignitate gloriabatur 351
Chiron heroum medicus. 68
Chlamydis figura 225
Chriſtianus an ſervus. 144
Chriſtus invocandus. 329
Chryſippi Medea 3
Chryſippus de fortitudine. 108
de ſepultura 238
Chryſius gladiatorum dux. 145. *hoſpitij ius violat.* 262
Cicero Antonio obiicit profuſionem. 42
blanditur populo. 219. *genus duxit à Volſcius regibus* 245
Cic. de adium pulchritudine. 343
de agricultura. 35
de amicitia diſſuenda. 274
de arte ludicra. 96
de beatis in Republ. 34
de conſiliis. 364
de convictorum utilitate 233
de corona civica. 389
de defenſione negligente. 123
de diis penatibus. 329
de duello. 366
de duodecim tabb. præſtantia. 29
de Hiſtrionibus. 82
de honeſto otio & relaxatione. 65
de imitatione. 3
de Imperatoris virtutibus 361
de magiſtratu 107
de Philone architecto eloquentiſſ. 48
de picturis. 51
de Pugilum pugna. 101
de Republica. 15
Ciceronis de Republica libri deſiderati. 16
Ciceronis inſtitutum laudabile. 15

bant. 72. nomen unde. 286
opinio de opificum ſtatu. 43
Cimon Elpinicem ſororem ducit uxorem. 6.152
magno emit ſepulturam paternam. 237
Cincinnatus arator fit dictator. 382
Cingulum oppidum. 354
Cinis querneus. 302
Circenſes ludi. 100. unde dicti 99
Circius ventus. 396
Circumſonans locus. 346
Circus Maximus Soli conſecratus. 99
Citreum malum. 306
Civem facit origo 202
Cives adſcripti. 202
hoſpitales. 261
in unum collati 14
Iure. 202
novitij. 261
patria. 202
peregrinis praferendi. 111
plebeij. 244
Privilegio. 203
reſecti. 279
ſeditioſi. 13
Civica corona quernea. 389
Civilis differt ab agreſti. 19
Civilis neceſſitudo. 107
patria. 202
ſocietatis finis. 18
ſocietatis ſcriptores. 7
vita finis. 337
vita inſtitutio. 11.106
Civilium preceptorum neceſſit.u. 19
Civili viro tyrannus vitandus. 216
Civis beneficus 212
benè meritus. 209
quis. 20
quis iure dici poſſit. 202
rei ruſtica operam dans. 256
Civis boni officium. 213
cenſus 127
frugalitas. 224
Civitas altera ſocietas humana. 17
duplici hominum genere conſtans 106
& urbs quomodo differăt 16
quid. 20
Civitas diviſio 243
divitia in opibus ſingulorum. 210
ordo triplex. 243
ſocietas ſanctiſſima. 35
tres ordines. 244
Civitate donati. 202
Civitates utilitatis gratia conſtituta. 37
Civium aqualitas. 257. 268
qua inſtituenda. 252
quomodo conſervanda. 33
bonorum & malorum differentia. 30
concordia in quibus ſita. 122
quid praſtet. 204
corrupti mores. 13

delectus. 279
nomina ſint pulchra. 282
officium. 106
ſceptrum. 210
varia officia. 204
Cizicus urbs. 323
Clades Cannenſis 376. *Mantinea.* 391
Clarioribus viris quæ conſideranda. 245
Clava Herculis. 390
Claudia Veſtalis navem trahit. 169
Claudia Veſtalis inſolentia. 23
Claudiani Verſus de Archimedis ſphæra mirè inventa. 211
de balneis calidarum aquarum 315
Claudii Cæſaris uxor. 158
Claudiorum familia. 23
Claudij Pulchri filius probus 34
Clearchus Heracleæ patrocinium populi ſuſcipit. 259
tyrannus 74. *cur interfectus.* 260
Clementia ducis erga milites. 377
Cleobuli duo præcepta de re uxoria. 164
Cleobulus Lydius. 96
Cleopatra turrim Pharum extruit. 225
Cliſthenis tyrannij in imperio modeſtia. 267
Clitellas bobus aptare. 378
C. litera antiquorum ſuperflua. 284
Clypeus Achillis. 38
Minervæ. 196
Clytus ab Alexandro interemtus. 218
Cneus & Gneus. 284
Coclites unde dicti. 286
Coctilis laterculo viam ſternere. 342
Codrus rex pro Patria moritur. 206
Cælibes Reipubl. muneribus indigni. 163
Cæli cor. 66
ratio in urbe condenda habeatur. 294
Cælo tegitur qui non habet urnam. 237
Cælum mobile. 61
Cænobiorum conditio. 348
Cognomina. 283
Collium varietas 297
Colophonem addere quid. 351
Color viridis oculis gratus. 347
Coloſſus Apollinis. 55
Rhodius. 49
Columba lignea volatilis. 211
Columella unde denominatus. 285
Columna turrium inſtar. 391
Columna Herculis 390
Columna unde dicta 309
Comica fabula exploſa 346
Comici veteres quales. 82
Comicorũ lingua libera 84
Comicum ſcenæ genus. 346

Comœdia quatenus admittendæ. 82
togata. 82
Comœdiarum actio Reſpubl. inutilis. 81
Comœdiarum argumenta. 81
Comœdia unde dicta. 83
communia amicorum. 256
Conchylia ad motum Lunæ augentur 304
concordia effecta 204
concordia civium 122
ex æqualitate. 31
hominum diverſa nationis. 261
maximum civitatis ſtabilimentum. 264
coniugalis amoris exemplū egregium 154
coniugij commoda. 148
ſocietas 146
ſocietas prima. 17
coniugium concors. 173. *in Palma arbore.* 306. *commercium.* 173
connubium Britannorum. 152
religioſum. 150
conſonans locus. 346
continentia viri. 159
Convena in urbem non recipiendi. 374
Conventus Nundinarum. 36
Convictus publicus Lacedæmoniorum. 142
Convivarum numerus. 233
Convivia Lacedæmoniorum 233
olim dominia dicta. 232
rarò celebranda. 232
Convivij dominus qualis. 233
conviviorum commendatio 233
convivium quatuor rebus conſtat. 233
conſcientia vis. 128
conſilia eventus probat. 217
conſilium malum conſultori peſſimum. 217
conſpirationum vulgi cauſa 354
Conſtantia quid. 109
conſuetudini aliquid concedendum. 16. 39
conſuetudo mala quàm pernitioſa. 125. *ſequitur morem.* 125
Conſules duo Romanorum. 119
capitalem animadverſionem non exercebant. 128
Conſul Militaris. 119
Conſul urbanus eiusq; officium. 119. 372
Conſul unde dictus. 119
Copia militares tempore pacis 352
Cor cæli. 66
Corynna lyrica 84
Corinthia ædes. 349
Coriolanus indignè in exiliū pulſus. 355
Cornelia Grachorum mater eloquens. 185
filios oſtendit tanquam domus ornamenta. 171

laudat

laudat viduitatem. 176
Cornelij Celſi iudicium de aqua differentia. 317
Cornelius Gallus inuidia oppreſſus. 55
Cornel. Tacit. de Veſpaſiano 12
Corona Baccho donata. 388
Caſtrenſis. 389
graminea obſidionalis. 389
Iligneã. 300.389
inter ſydera poſita 388
mirtea ovalis. 389
muralis 389
navalis 389
oleagina. 388
pudicitiæ apud Romanos. 175
quernea civica. 389
triumphalis. 394
Corpora humana firmiora per hyemem quam per æſtatem. 292
Corporis bona cum animi coniungenda. 289
exercitationes varia. 96
valetudini commoda. 198
valetudo in milite. 378
Cortices calcei genus. 300
Corus ventus. 295
Crantoris de vita humana actione. 105
quadrivium. 106
Craſſus in bello ſociali penè crematus. 387
Crates aurum abijcit. 44
Creta urbes. 9
Cretenſes lyra excitabantur. 64
Critias interfectus 266
Cruſtemia urbs. 336
Cteſiphon Gnoſius Epheſiæ Dianæ templum extruxit 48
Cuneus trigonus. 370
Cupedinis forum unde dictũ. 45
Cupiditas imperandi moderanda. 357
Cupiditates eſſe moderandas Scythæ docent. 358
Cupiditatis ſedes. 205
Cupido Veneris comes. 182
Cupreſſus. 305
Curia Romuli. 252
Curia unde dicta. 120
Curiatij & Horatij trigemini pugnantes. 366
Curiones qui. 252
Curius Dentatus agros diſtribuit 141
victis Sabinis redit ad agriculturam. 36.382
Curules qui 138
Currus Bacchi. 392
Cuſtodes civium quales eligendi. 134
trecenti apud Lacedæmonios. 244
Cuſtodia portarum. 374
Cydnus fluvius. 313
Cynea & Pyrrh: colloquium 358
Cyneas Pyrrhi orator. 70
Cynica ſecta. 87
Cynicus unde dictus. 89
Cynips fluvius ditiores reddens. 312
Cyprus inſula fertilis. 290

Cyrenaica ſecta. 87
Cyri dict. de laude militari. 364
epitaphium 239
oratio de Principis officio. 363
ſepulchrum violatum. 239
teſtamentum de eius ſepultura. 236
Cyri & Cambyſis de aquitate in bello ſervanda diſceptatio. 367

D.

DÆdali inventa. 47. Labyrinthus. 47
Damones qui dicti. 328
Damon & Pythias amici fideles. 154
Dare nobilius quam accipere. 213
Darij avaritia. 240
Darius aquam bibit turbidam. 227
exigendis tributis mediocritatem obſervavit. 131
Decemviri à Republ. deiecti. 266
Decij fortes. 206
Deciorum in patriam amor 24
Declamationis in Saluſtium quis autor. 245
Decumanus. 122
Decuriones qui. 252
Dedicandorum librorum ratio. 4
Defraudare genium. 327
Degeneres filii 197
Deliberativum genus orationis. 70
Delicati nunquam validi. 229
Delphici oraculi praeceptum 86
Delubrium Dyndimena matris deum. 49
Demadis dictum de Alexandri obitu 120
de legibus Draconis. 30
Demetrius Poliorcetes. 42
Democionis filia mortuo ſponſe ſe interimit. 176
Democratia quid. 22
Democriti opinio de Nili inundatione. 318
Demonſtrativum genus orationis. 71
Demoſthenes orator & belli Imperator. 370
quomodo fugam excuſarit. 370
Demoſthenis fabella Athenenſibus propoſita. 275
iuramentum. 391
Denarius numerus. 221
Dentes linguae vallum. 215
Dentones unde ſic appellati. 286
Dercyllidas neglectus quod liberos nullus haberet. 149
Deſidia invitant ad ſeditionem 278
Deus quid agat 95
quid poetis. 78.79

verus ethnicis incognitus 78
Diæta commoda. 224
Diæta ſani hominis. 184
Dialectica. 73
Dialectica cum Rhethorica coniuncta. 74
Dialectices commendatio. 73
inventores 74
Dianæ ædes. 349. templum Epheſiæ. 344
Diaria quæſtorum. 133
Dicendi figura triplex. 369
vis in duas partes diſtributa. 73
Dictator perpetuus 119
Didonis votum. 175
Dies genialis 327
Dignitatis ratio in magiſtratu habenda. 32
Dij patrij. 328
penates. 329. Samotraces. 329
Dinocrates architectus peritiſſimus. 224
Dinocrates architectus Alexandro mirum pollicitus 136
templum Epheſinum reſtaurat. 344
Dino Crates architectus. 48
Diocletiani dictum de difficultate benè imperandi. 12
Diogenes Cratem ad tenuitatem victus hortatur. 228
Diogenis Cynici dictum de minus frugaliter viventibus. 224
de adulatoribus. 216
Diogenis iudicium de Lacedæmoniis. 199
Diogenis Sinopei dictum de Iovis porticu. 342
Dionyſii ex præcipitantia homicidium duplex 218
ſævities in Locrenſes. 340
Dionyſius Bacchus cur deus habitus 209
India imperio potitur. 365
Euhyos vocatus. 365
Dionyſius citharœdus. 65
Dionyſius Halicarnaſſæus Varronis diſcipulus. 169
de geniorum natione. 328
Dionyſius primus in Europa philoſophus. 209
Dionyſius primus triumphavit 398
Dionyſius regno pulſus. 90
Dionyſius ſecundus hoſpitalitatis ius violat. 262
Dionyſius tyrannus Platonicam amplectitur diſciplinam. 98
Dionis ſententia de regno. 22
Diripentina virgo 171
Diſcendum cum erubeſcentia 220
Diſciplinæ tres ſpecies. 47
Diſciplina familiaris 144
Diſciplinarum utilitas. 195

Diſcordia

Diſcordiæ cauſa 31
Diſcordia Athenienſes peſſum dedit. 204
Romanos perdidit. 204
Diſſonans locus. 346
Dives indoctus 191
Divina prius inſtituenda. 117
Divini magiſtratus 117
Divitiæ belli ſubſidia. 22
fluxa 191
Divitis & inopis certamen. 370
Doctorum & indoctorum diſcrimen. 369
Dolus abſit à Republica. 264
in civili vita turpis. 265
malus quid. 216
Domeſtica neceſſitudo. 107
Dominia convivia 232
Dominus convivij. 233
Domus Neronis ſplendida. 343
Dorica ædes. 349
Dos uxoris ducenda. 163
turpi quæſtu parta. 152
Draconis leges exploſæ. 129
ſanguine ſcriptæ 30
de otioſis 40
Druidæ Gallorum. 91
Duellum. 366
Duo rei militaris præcepta. 377
Dux belli legibus ſubiectus. 363

E.

Ebrius nunquam ſitiens. 227
Educandi liberos ratio. 178 179
Educatio puerorum qualis. 185
Effatus ager. 330
Egere nihil; deorum eſt. 290
Egeria nympha 27
Elegiæ ſuavitas. 84
Eliaca ſecta 87
Eloquentia 69
animi medicina. 70
Imperatori neceſſaria. 369
rerum domina. 70
Romanorum. 370
ſine ſapientia quid poſſit. 72
Empedocles furibundum adoleſcentem cantu revocat. 64
Endymionis fabula. 223
Ennius de fœmina pudica 162
Epaminundæ reſponſum cur uxorem non duxerit. 197
Epaminundas cithara egregiè cecinit. 65
letali vulnere ſaucius. 121
muſica delectabatur 6
Philippi Macedonis præceptor. 367
palæſtra operam dat. 98
pauci ſermonis. 214
vigilem ſomnolentem interficit 372
Ephori Lacedæmoniorum. 250

250. quando inſtituti. 267
Epicharmus obſcœnus. 159
Epicurea ſecta 87
Epicuri ſententia de frugali cibo 229
Epigramma in domum Neronis. 343
Epimenides longævus. 223
Epimenidis ſomnus. 223
Epiſcopus quare ſic dictus. 118
Epiſtola Fabricij ad Pyrrhum. 265
Philippi Maced. ad Ariſtotelem. 90
Epitaphium Spartanorum. 87
Equeſtris ordo qualis. 244
Equitatus nobilitatis. 246
Equites togati. 235
Equitum delinquentium pœna 126
Erectrix ſecta. 87
Ergaſtula pro mancipiis. 146
Errata corrigenda. 376
Erythræa terra feraciſsima 141
Eſculenta domeſtica. 167
Eſſedoni mortuos devorant 238
Eſſentia duplex 61
Etheocles Gratiis primus ſacrificavit. 351
Ethices utilitas 86
Etruria religionis Gymnaſium. 254
Evander Italos docuit literas 58
Eventus conſilia probat. 217
Euripidis dictum de iure violando. 356
de vi orationis. 70. eius tragœdia. 81
Euronotus ventus. 396
Eurus. 295
Excubiæ. 135
Exempla bonorum proponenda 20
Exemplo gravius peccatur quam culpa. 226
Exercitatio corpus firmat. 96
optimum condimentum. 227
Exercitationes conceſſa. 98
Exercitus etymon. 120. laus ab Imperatore pendet. 121
Expeditio unde dicta. 120
Exploratorum uſus. 373
Exul eſto qui excellit. 269
Exulum molimina. 276

F.

FAbij unde ſic nominati. 286
Fabius Gurges unde ſic dictus. 225
Fabius Maximus cum ætate mutat mores. 280
recuperat Tarentum. 341
Fabius Patricius pil. or. 50

Fabius Fullus leges deſcribendas cenſuit. 28
Fabrica quid. 46
Fabricij epiſtola ad Pyrrhum 265
Fabricius hoſtibus devictis ad agrum redit. 36.382
Fabrorum præfectus in caſtris. 387
Fabulæ ad quid proſint. 80 *comicæ reiecta* 346 *poëtarum quales* 75
Fabularum inventio. 199
Facere pro ſacrificare. 118
Fagina glandes. 299
Fagus arbor. 305. *unde dicatur.* 299
Familia genius 327
Familia quadam à functione publica an excludi debeant. 33
Familiariter facta quæ. 143
Fax Campanum. 230
Fauſtus unde dictus. 284
Favonius. 295
Fel hoſtia Iunonis eximebant veteres. 174
Felicitas aliena invidis toxicum eſt 269. *ex virtute* 44
Felicitatis comes invidia. 268
Feralis arbor. 302
Ferraria fabrica à Vulcano inventa. 93
Ferri natura. 290
Feſtinatio comes belli. 375
Ficus libero patri dicata. 302
Fidem fallere turpiſſimum eſt magiſtratui. 108
Fidena obſeſſa à Romulo. 368
Fidenatium urbs expugnata. 336
Fides quid. 108
Filij artibus diſcendis idonei. 196
boni parentum lauta ſupellex. 171
degeneres. 34
parentibus ignoti. 149
probi matris ornamentum. 171
Filij gloria patris triumphus 191
lactentis delitia. 182
Filiorum ſpes ſenectutem lenit 149
Filios ablegabant veteres. 193
Filios procreare pro cenſu. 200
Finis legum. 27
ſocietatis civilis. 18. 337
Flamminia. 341
Flora ades. 349
Florentinus Iuriſconſulti dictum de libertate naturali 21
Flumina aurifera. 313
Fluminum alluvia urbibus ornamento. 319
Fluvius Cydnus. 313
Hypanis 313
Liparis 314
mira natura. 311.312
Fœmina ad palum exercentia

ſtata. 384
cur timidiores quàm mares. 148
doctrina præſtantes. 185. 186
paleſtritæ. 27
Fœmina ambulatrix. 172
faciliùs eligit virum bonum quam vir fœminam 162
pulchra præmium virtutis. 390
quæ pudica. 162
ſuſpectæ pudicitiæ 169
Fœminarum eloquentia præſtantium exempla. 185. 186
mundities. 172
pigmenta. 171
vera ornamenta. 170
Fœminis cur oſcula libarint viri. 183
Fœnerari eſt hominem occidere. 45
Fœnus proximum homicidio 45
Fons Aluminoſa. 315
Arcadiæ. 310
Bitumine ſcatens. 314
Bullula. 316
Caſtalius. 312
Cyrenaicus. 311
Inſipientes faciens. 314
Leontinus. 311
Liriope. 311
Neptunius. 313
Odore malo 316
Oleo ſcatens. 314
Paphlagonia. 312
Reſum ancimus. 318
Salmacis. 311
Sapore malo. 316
Suſis dentes excutit. 314
Fontes ſtrumoſos reddentes 313
Fora diverſarum dimenſionum. 345
Forceps à quo 47
Forcipem Vulcanus invenit. 93
Foru canere. 66
Fori urbis area qualis. 345
Formica artificioſiſſimè ſculpta. 52
Formicarum induſtria. 203
Fortes unde 87
Fortitudo. 108
Fortitudinis comites. 206.
effecta. 206
exempla. 206
Forum olitorium macellum dictum 137
Forum unde dictum. 345
Forum Senenſe. 345
Foſſitia arena 309
Franciſci Patricij maiores qui fuerint. 244
Frater germanam ducebat Athenis. 152
Fraxinus. 305
Fronto unde dictus. 286
Frugalitas civilis. 224. 227
Frugalitatis exempla. 228. 229
Frumentaria res quomodò aſſervanda 137
Frumenti ſpecies variæ. 229. 230

Frumentum quomodo diu conſerVetur 255
Fugæ excuſatio. 370. pœna. 362
Fulvio cur triumphus dene gatus. 395
Fundum male colere cenſorium iudicatum. 37
Funerum ſumtus comprimendi. 235
Furem nocturnum occidere licet. 135
Furius Camillus quare in exilium pulſus 133
Furores divini quatuor. 79
Fuſcina Neptuni. 101
Furta iuVenibus conceſſa. 27

G.

Galearum ornamenta. 334
Galeni pater. 68
Galli Italis proceriores. 292
Gallorum Belgarum mos in admittendis mercatorib. 41
mos militaris perutilis. 373
Gallus fluvius. 313
Gangaridæ. 92
Ganimedes ſtupri cauſa raptus. 75
Gellius de Pomœrio 331
Gemini diverſo fato geniti. 63
Generis antiquitate nobiles in Republ. 248
dignitas. 244. nobilitas, 246
Genere obſcuriores in Magiſtratu. 249
Geniale pro Voluptuoſo. 327
Genialis thorus. 327
Genij vocabulum Variè acceptum. 326
Genio indulgere. 327
Genium propitiare. 326
Genius familiaris 327
loci obſerVandus. 328. 387
natiVitatis 326
præſes conſiliorum. 327
vitæ tutelaris 327
Genua habent aures. 216
Gentes frigidas regiones implentes. 292
Gentilitia nomina 283
Geometriæ inVentio. 62
Geometria iuVenibus pertiſcenda. 61
Germana patria 202
Geryon triplex, ab Hercule cæſus. 365
Getarum philoſophi. 94
Gigantini belli tropheum. 390
Gladiatorij ludi. 101
Gladiatorum ordo. 101
Gladius Maſſilienſium. 279
Glandiferæ arbores. 299
Glans antiquiſſimus cibus. 389
G litera dictionibus addita. 284
Gloriæ præmium. 388
Gloria rei militaris. 357
γνῶθι σεαυτόν. 68

Gorgiæ

Gorgiæ Leontini liber de Concordia. 173
Graccherum conatus in lege agraria 266
Græca cũ Latina lingua ad diſcenda. 195
Græcia quàm hodiè vaſtata 293
Græci liberis tradebant poëtica. 80
muſices cultores 65
uxores in convivium non admittebant. 172
Græcorum ludi. 102. *philoſophi.* 95
Graminea corona obſidionalis. 389
Grammatica cur ſcientia trivialis dicta. 342
diſciplinarum fundamentum 59
& Muſica eodem tempore doceri poſſunt. 194
Grammatices inventio. 60
Grammatici quales. 59
Granaria. 137
& horrea in civitate. 256
Gratia virtutum 208
tres ſimulachro Apollinis iuncta 67
Gratificari 507
Gravida mulieris regimen. 179. 180
Gravida mulieri quæ nocere ſoleant. 179
Gruum ſolertia in vigiliis. 134
Gulæ conſequens ſervitus. 225. *& intemperantiæ mala.* 225
Gurges cur Fabius ſic cognominatus. 286
Guttus fagineus Marci Curij. 299
Gyges ad adulterium irritatus. 164
Gymnaſia tria ex publico conſtituta Athenis. 97
Gymnaſtica palæſt. a Lacedæmoniorum. 97
Gymnoſophiſtæ Indorum. 92
Gymnoſophiſtarum mos in educandis iuvenibus. 39
otij ratio. 16
reſponſa ad Alexandri quæſtiones. 92

H.

Habitus triumphantium 394
Hadriani ſepulchrum. 49
Hadrianus Senatores togatos eſſe voluit. 235
Hageſias πεισιθάνατος. 89
Hannibal altero oculo caruit 382
ſenex ad ſtudia confugit. 248
Hannibalis dictum de belli eventu. 353
finibus contentos nos eſſe decere. 357
Hannibalis querela de civium ſuorum invidia 355
in occupandis oppidis aſtus 374

Harmodij ſtatua. 273
Harpyarum figmentum. 165
Hecatombe quid. 396
Hecatempolis. 396
Hector Troianorum fortiſsimus. 368. *patriæ defenſor.* 365
Helena à Zeuxi picta. 14
Heraclea urbi ob agrorum diviſionem turbata. 259
Hercules cur in numen relatus 209
in bivio. 80
mo talis. 77
ſtadij dimenſionis author 332
virtutem ſequitur. 192
Herculis ædes. 349
arma 365
columna, 390
labores 76.209 365
ſtatua. 380
Hermodorus ob virtutem patria eiectus 269
Hermogenes architectus. 344
Heroes unde orti. 328
Heroici poeta. 83
Heroum filij noxa. 34
Heroſtratus templum Epheſinum incendit. 344
Heſiodi figmẽtum de arbore felici. 200
præceptum de ancilla emenda 162
de conſultori malo 217
de virtute ſudore paranda. 192
patriæ. 88
Heſiodus cur Homero prælatus. 38
Heſperus & Lucifer idem ſydus. 63
Hieroglyphica nota Aegyptiorum 57.58.390
Hiero Syracuſanus rex creatus. 361
Hieronis Syracuſani uxoris reſponſum. 178
Hippuſus Lacon. 7
Hippias diſertiſsimus. veſtes ſibiipſi parat 211
Hipparchi præſagium. 293
Hippocrates peſtem venturã prædicit 62
Hippocratis dictum de gulæ deditis. 229
Hircani mortuos canibus proijciunt. 238
Hiſtoriarum cognitio belli duci utilis. 370
Hiſtriones publico munere indigni. 82
Homines in propria vitia cæci. 252
Homo animal ſociale. 17
civilis ab agreſti differt. 19
cur erecta facie ſit effigiatus. 205
imbecilliſsimum animalium. 69
natus ad iuſticiam. 29
optimus & peſsimus. 19
quomodo lupus fiat. 267
ſine literis. 59
tribus maximè indiget. 17

Homeri.

Homeri laus. 83
obitus. 38
Verſus qui elegantiſsimus 361
de multorum imperio. 11
de triplici dicendi figura. 370
Homerus ab invidis laceratus 2
Poëtarum Oceanus. 3
Honeſti definitio apud Ariſtotelem. 6
Honores mutant mores. 280
Honoribus qui afficiendi. 219
Honoris templum 139
Honor virtutis comes ut umbra corporis. 195
alit artes. 18
Horatij Coclis fortitudo. 206
Horatii & Curiatij trigemini pugnantes. 366
Horatius Lyricus. 85
de puerorum educatione. 193
de veterum Comicorum fabulis. 84
de virtute & morte pro patria. 206
de vita integritate. 196
Horologiorum inventor. 88
Horti olitorii. 256
Hoſpitalitas civium. 261
Hoſpitalitatis ius violatum. 262
Hoſpitibus ſtuprum concedebant Babylonii. 153
Hoſtis non deſpiciendus. 376
Humandi corpora inventio. 237
Humani ingenii vis. 188
magiſtratus. 188
Humanum a Principibus nil alienum. 13
Humilitas cum convenit. 219
Humores frigidiſsimi venenati. 312
Hydria in Aegyptiorum ſacris 310
Hypanis fluvius 313
Hyppolitus quid ſignificet 282
Hyrcani veneno Pantheras interimunt 322

K

Kaußizen quid 392
Ianus bifrons 78. primum pecuniam aream ſignavit. 132
Ichthyophagi. 321
Ida ſylva fraxinea 305
Ignis inventor Vulcanus 93
uſus quam neceſſarius. 301
Ignominia nota cenſoria 126
Ilex eiusq; glandes 299
Iligna corona. 389
Illuſtres patria ſplendore. 288
Imperandi cupiditas frenanda 357
Imperandi & obſequendi viciſsitudo. 107

Imperare difficilimum. 12
qui difficile diſcant. 241
Imperator perfectus rara auis. 360.371
conſilio potius quàm manu pugnet. 366
Imperatores degenerantes. 12
eloquentiſſimi 370
monoculi. 382
Imperatoria virtutes. 360
Imperatoris ornamenta. 361
Imperio quis praferendus. 376
Impetus primus belli. 352
Incendia qua ratione praecauenda. 136
Indi ad ſolis orientem nati. 20
uxores cum viris mortuis cremant. 238
India mulieres in rogo maritis cremantur 155
Indociles homines. 206
Indoles quomodo exploranda. 188. *fortis praferenda.* 281
Indulgentia nimia effecta. 364
Indulgentia parentum nocet. 193
Indulgere genio. 327
Induſtria honeſta. 245
Inertium pœna. 196
Infamia nota ex cenſura. 126
Infans materno lacte nutriendus 180
Infelix arbor qua. 302
Inferens bellum plus animi habet quàm propulſans. 353
Ingenij boni primum ſignum 189
humani vis 188
Ingenui animi ſignum. 189
Ingratitudo. 109. *Carthaginenſium* 371
Ingratos Perſæ grauiter puniebant. 109
Innocens non damnandus. 34
Inopia vis. 106
Inquilinus quis. 21
Inſcriptio tripodis Apollinis aurei 361
Inſidia bellica. 368
Inſolentia effecta 248
Inſtituendorum iuuenum mos imitandus 189
Inſtitutionis pueriles adiuncta. 187
Intelligentia quid 328
Intelligibilia 60
Inter os & offam multa cadunt. 228
Intus canere. 66
Inuidia imago. 269
vis. 269
Inuidia diſſimulando fugienda 269
gloria comes. 268
quid pulchri in ſe habeat. 270
Inurbani qui. 201
Ionica ædes. 349
Ionicum philoſophia genus. 88

Iovis olympij ſimulachrum. 52. ſimulachrum eburneum. 397. Olympus ſtatua. 42. ſtatua cubitorum quadraginta. 53
ſtatua in Campo Martio. 53
Iphicratis forma Imperatoria. 380
Iphigenia à Timante picta. 52
Ira ſedes ubi. 205
Ira à coniugio pellenda. 173
an cos fortitudinis. 218
Iracundiæ morbus. 69. non indulgendum. 218
Iracundia unde naſcatur. 217
Iſchomachus optimus Oeconomus. 167
Iſidis ſepulchrum. 167
Iſis coniunx Oſiris. 76
agrorum partem ad deorum cultum tradidit. 253
lanificium docuit. 177
lini uſum monſtrauit. 209
Ἰσονομία quid. 21
Italia laus. 293
Italia a bobus nomen habet. 231
Italia temperatiſſima regio. 293
Italicum philoſophiæ genus. 88
Itinera portarum. 336
Iubæ & Petrei pugna. 354
Iuba gloriam literis recuperat. 247
Iudicem lingua corrumpere. 123
Iudicia capitalia. 128
apud Romanos. 129
venalia perdunt Rempubl. 124
Iudiciale genus orationis. 71
Iudicis corrupti lingua & pœna. 123
Iudicium publicũ Maſſilienſium in conſtituendo magiſtratu. 279
Iugeri menſura. 142
Iugerum menſura. 121
Iugurthæ mendacium commodum. 369
Iuliæ Auguſti filiæ laſciuia. 158
Iuliani Caſ dictum de Cæſarea dignitate. 360
Iunij Bruti filij degeneres. 34
Iuniperi ad quid utiles. 298
Iuno aër. 78
Iunonis ædes. 349. hoſtia cur ſine felle. 174. zelotypia. 160
Iupiter ætheris poteſtas. 77
& Cupido Veneris comites 182. quis fuerit poetis. 75
Iuriſconſultorum veterum fragmenta. 15
Iuris dicundi ratio. 121
Ius aquale inter ciues. 31
honorarium. 122. quando violandum. 356. ſummum ſumma iniuria. 208
Iuſiurandum quid. 214
Iuſtitiæ effecta & rami. 207
munus. 107. munus primum pietas. 29
Iuſtitia bonorum ciuilium maximum. 19. & aqua-

litas conſeruant Rempub. 251. in Republ. 274. prima virtutum. 107

Iuſtitium quid. 122

Iuuenalis verſus de pali exercitatione. 384. de matre impudica. 161

de Roma corrupta. 83

Iuuenes à parentibus expulſi plus proficiunt. 40

quomodo inſtituendi. 40

unde dicti. 378

Iuuenum fœtus imperfectiores. 184

Iuuentutis terminus. 222

K.

Καλλιστρατήιος. 368

Κλησία. 233

Κοινὰ τῶν φίλων. 256

L.

Labeo cur ſic vocitatus. 286

Laberij dictum quomodo cũ inimico agendum. 355

Labieni dictum de Caſare. 354

Labienus Cingulum oppidum adificat. 354

Labor nimius nocet. 97

Labyrinthus Dadali. 47

Lac aſininum frontem ſtriatam polit. 172

Lacedæmonii agiles. 199

aurum & argentum ex ciuitate eiiciunt 44. diligentes in puerili inſtitutione. 197. laboribus aſſueti. 97. occupant arcem Thebanam. 339 regnum cum Republ. iungunt. 248 ſeruos ebrios conuiuiis adhibebant. 230 victum veſtemq; ex publico accipiẽtes 257. unde præſtantes milites. 381. uni mulieri duos viros cõcedebant. 151

Lacedæmoniorum conuictus publicus. 142. conuiuia. 233 fœmina inter ſe luctabantur. 99. leges 356 *leges militares. 363. ſucceſſio* 261

Lactandi pueri quam diu. 183

Lactanti qua cauenda. 182

Lactis materni beneficium. 181 in alendo. 180

Lac unde generetur. 181

Lælij continentia. 160

Lælij filia eloquens. 185

Lanifi tium Iſis docuit. 177

Lapidicinarum commoditas 308

Laquearij qui. 108

Laterculo coctili ſtrata via. 342

Lateres coctiles. 209

Larignea turris. 307

Larinum oppidum unde dictum. 307

Larix arbor. 307

Larmanochargas Indus Philoſophus. 92

Laſthemia Platonis diſcipula doctiſſ. 185

Latericia adificia. 308

Latro-

Latronum inſidiæ. 322
Laudis cupiditas quid efficiat. 364. præmia. 388
Laurea triumphantibus debita. 395
Lecti homines qui. 233
Lectionis fructus. 3
Legati in bello Imperatoris vices ſuſtinent. 387
Legati Scytharum ad Alexandrum miſſi. 358
Legẽ ſcripturo natura imitanda. 29. 30
Leges à diis ortæ. 26
Ægyptiorum de furtis. 27
aranearum telis ſimiles. 21. diverſæ. 30. Draconis ſanguine ſcriptæ. 30. duodecim tabularum. 29
decemvirales appellatæ. 258. Lacedæmoniorum. 356. Lycurgi ſevera. 30. Magiſtratibus imperant. 107. militares apud Lacedæmonios. 363. non omnes omnibus civitatibus conveniunt. 27. patriæ duabus rebus conſiſtunt. 110. Perſarum. 19 Romanorum. 15. Solonis mitiores quam Draconis. 30. triumphorum. 394 veteres quomodo mutandæ. 265
Vulcani. 93
Legis Cinciæ temperamentum. 72
Legis finis. 27
virtus. 87
virtus & finis. 30
Legum duodecim tabb. laus. 29. mutatio morum mutatione. 28. promulgatio. 26
Legumina menſam adiuvant. 230
Legũlatorores civitates beatas reddunt. 263
qui olim fuerint celebriores. 7
Legumlatorũ authoritas. 28
Lentuli unde dicti. 286
Leo dux potior cervo. 120
Leonidæ vox ſanguine lapidibus ſcripta. 87
Leonides Alexandri præceceptor 59
Leonidas pro patria ſalute occumbit. 206
Leonides ſtrage dolendum potius quam victoria pœnitendum. 265
Lepidus unde ſic cognominatus. 285
Lepus quid. 286
Leucadia quomodo ab Alexandro expugnata. 375
Leuctrica pugna. 23
Lex Ægyptiorum de mulierum imperio. 167. de pœna adulterij. 161. Æmylia de ciborum moderatione. 234. Agraria. 142. obſervatu difficilis. 258. amicitia in matrimonio. 173. Cæſaris ſumptuaria. 227. Calphurnia de ambitu. 116. Cincia. 71. Cornelia de rerum pretio. 138

Curia

Fuicia. 124. *de ambitu*. 116. *Demetrij de mortuis efferendis*. 237. *de parricidis cur non lata*. 112 *de provocatione*. 28. *de Senatorum navibus*. 43 *Didia de frugalitate*. 234 *Draconis de otioſis*. 40 *duodecim tabb. de ſepultura*. 237. *Fannia de ſumptuum modo in conviviis*. 234. *in ſenatorū luxum*. 114. *Iulia de adulteriis*. 161. *Iulia de ambitu*. 116. *Iulia repetundarum*. 132. *Licinia de agri poſſeßione*. 160. *Licinia de conviviis moderandis* 234. *loquens*. 28. *Lycurgi de pueris in agro educandis*. 193. *mutus magiſtratus*. 28. 107 *nullo movetur affectu*. 26 *Populi Rom. de conviviis*. 234. *qualis eſſe debeat*. 30. *quid Ariſtoteli*. 27 *Romana de agris dividum* 258. *Romanorum de portus*. 337. *Romuli de matrimonio*. 150. *Romuli in temulentas mulieres*. 183 *Solonis de adultera à marito occidenda*. 161 *Solonis de defunctis non ledendis*. 239. *Solonis de filia relicta harede*. 258 *Solonis de funerum ſumptibus*. 235. *Solonis de patris inertia*. 196. *Solonis in otioſos*. 196. *Solonis in patrem filium non inſtituentem*. 42. *Thebanorum de honoribus in Republica*. 44. *Tiberij Gracchi de agris*. 142. 158 *Traſybuli de amniſtia*. 267. *Voconia de filia harede relicta*. 258. *Voconia de muliebri luxu*. 168

Liberalitas Principum. 351

Liber pater primus triumphavit 391. quid in India praſtiterit. 92

Liberi patris ades. 349

Liberi quomodo alendi & educandi. 178

Libertas finis popularis ſtatus. 21

Libertatis falſa pratenſio. 274. perſuaſio. 32

Liberis quomodo optimè conſulendum. 192

Libertini tribubus adducti. 28

Libido franandum. 176. nociva. 180

Libra virtutis & bonorum externorum. 208

Libros dedicandi ratio. 4

Liceſius fluvius. 312

Licinij reſponſum militi datum. 375

Lictores pratoris. 122

Ligna Abiegna. 304

Æſculea. 300

Buxea. 305

Carpinea. 305

Caſtanea. 301

Cedrina. 305

Cerri. 301

Cupreſ-

Cupreſſea. 305
Faginea. 299 305
Fraxinea. 305
Ilignea. 300
Larignea. 307
Palmea. 306
Pinea. 305
Quernea. 299
Roboris. 301
Suberis. 300
Taxi. 302
Tiliacea. 305
Ligna ad ædificia utilia. 303
Limites agrorum. 122
Ligua Vallum dentes. 215
Lingua membrum facilli-mum. 109. *venalis.* 124
Lingua iudicem corrumpere 123
Lini uſus. 177
Linus Herculem docuit lite-ras. 58
Linus Philoſophiæ inventor apud Thebanos. 93
Linus lyræ inventor. 66
Lini opinio de Deo. 78
Liparis fluvius. 314
Liquor in arboribus. 304
Litera Pythagoræ. 191
Literarum fructus. 57. *in-ventio* 57. 58. *ſtudia an memoriæ obſint.* 57. *in Republ. perneceſſaria.* 58
Literas ſcire non tam cla-rum quàm turpe neſcire. 247
Livij locus de Luxuria. 235 *de pomœriis.* 330. *de P. Cornelij Scipionis laude.* 100. *de Romulo civitatem conſtituente.* 243
Lixivia ex cerri arboris ci-nere. 302. *ex cinere quer-neo.* 302
Loci genius. 328. *in caſtris locandis ſpectandus.* 387
Locus editus urbi accommo-dus. 331
Locus & tempus mutant le-ges. 28
Locus circumſonans. 346
Conſonans. 346
Diſſonans. 346
Reſonans. 346
Surdus. 346
Theatri. 346
Locrenſes à Dionyſio tyran-no miſere vexati. 340
Loquacitas quã turpis. 214
Loquere ut videam. 2
Loqui ignorat qui tacere neſcit. 214
Lotos legumen. 141
Lucani. 193
Lucifer & Heſperus unum ſydus. 63
Lucius Antonius quare è Senatu eiectus. 128
Lucius Fabricius cur è ſenatu eiectus. 126
Lucius Valerius Publicolà dictus. 28
Lucius nomen quid notet. 283
Lucretia Romanæ. 170
Lucretij verſus de armis pri-ſcorum. 365. *de fonte mirabili.* 311. *de inſtitu-endis pueris.* 187
Lucro finis præſcribendus. 41

Luctatio quid. 102
Lucullus Apollinis coloſſum Romam deuexit. 53
Ludi à luſu dicti. 99
Apollinis & Muſarum. 348. Græcorum. 102. miſcellanei Lugdunenſes. 187
Ludicra ars. 82
Ludorum genera. 99. 100 101. orig. & etymon vocis. 98
Lugdunenſes ludi miſcellanei. 187
Lumbrici puerorum. 184
Lunæ obſeruatio in cadendis arboribus. 304
Lupa Romulum lactans. 102
Lupercalia. 102. unde nominata. 102
Lupercales ludi ab Euandro inſtituti. 102
Lupi conſilium paſtoribus datum. 275
Luſi etymon. 99
Luſionibus pueros inſtituere. 187
Luſitani ferociſſimi. 366
Luſtrum quid. 99. unde. 127
Luxuria coërcenda. 234
fomes malorum. 226. militum. 363. peſtis Reipubl. 234
Luxurioſi domus. 225
Luxurioſorum exempla. 225 226
Lycæi templum. 103
Lycanthropiæ exemplũ. 267
Lycurgi inſtitutio in Republica formanda. 25
iudicium de muſica. 64
leges ſeueriores. 30. opinio de vita cælibe. 163
Lycurgus Appollinem fingit legum authorem. 27
Lacedæmoniis leges ſcribit. 28. legum ſuarum Pythium auctorem habet. 9
Lydia regio. 99
Lyræ inuentio. 66
Lyrici poetæ. 84
Lyſander ab Hercule degenerans 265. Athenienſibus xxx. prætores præficit. 266. auræ popularis captator. 266
Lyſippus ſculptor inſignis. 52

M.

Macedonici triumphi deſcriptio. 393
Macedonicum bellum. 145
Macellum quid ſignificet. 137
unde dictum. 45
Machaon medicus. 68
Macheta à Philippo ad Philippum prouocat. 26
Macrobij loco de Tremellio quare Scropha fuerit cognominatus. 287
Magi apud Perſas philoſophi 95
Magiſter unde ſit dictus. 107
Magiſtratibus eligendis ætas ſit legitima. 281
Magiſtratibus tria neceſſaria. 109

Magiſtra-

Magiſtratum an peregrinis deferre liceat 111
Magiſtratum per ſortem eligere. 116
Magiſtratus an ex omni populo eligendus. 111. *grauius peccat.* 120. *lex loquens.* 28. 107. *plures gerere eodem tempore an liceat.* 33. *eiuſdem duo præcepta.* 139
Magiſtratus humani officiũ. 118. *munus.* 106. 202. *præmium* 252
Magiſtratus diuini. 117
Magiſtratuum diuiſio. 117 *peccatum grauius.* 113
Magnitudo. 61. *animi Zenonis.* 108. *bipartita.* 61
Mago Pœnorum imperium condidit. 366
Magonis dictum de agro parando. 38. *de re ruſtica libri.* 36
Maiores in Senatu. 114
Malum cedri. 306
Mamma rumus olim dicta. 181
Mancipia quomodo tractanda. 146
Mangones Romani. 383
Manliana imperia. 110
Manlij nomen unde. 283
Manlij torquati ſeueritas in filium. 362
Manlius Torquatus filium iubet necari. 110. *quatenus ſpem de ſe dubiam fecerit.* 280
Marcelli dict. de ſpeculatione. 373
Marcelli in victos clementia. 377
Marcellinus de fonte Caſtalio. 312
Marcellus Honoris & virtutis ades coniungit. 139 *Roma expulſus.* 45. *quomodo factioſum militem tractauerit.* 364
Marci Agrippa fabula. 24
Marci Marcelli animoſitas. 206
Marci Martii libri de conuiuiis inſtruendis. 226
Marij incontinentia. 137
Maris & Fœminæ coniunctio naturalis 147
Maris vicinitas urbibus an utilis. 319
Maritalis amicitia omnium veriſſima. 156
Maritale coniugium. 148
Maritima regio qualis 291
Mariti officium. 165. *patientia abuſus.* 158
Maritus lynceos habeat oculos. 157. *ne ſit uxori cauſa laſciuia.* 159
Marius intrepidus crus ſecandum prabet. 382. *mendacio authoritatem ſibi facit.* 369. *percuſſorẽ vultu perterret.* 380
Marmorea ædificia. 308
Mars cur Nerio dictus. 218
Martialis de catella picta. 50
Martis ædes. 349. *ſimulachri*

cebri facies. 380. ſimulachrum. 380
Maſiniſſæ in caſtris frugalitas. 363
Maſſilia. 324. à Phocenſibus reſtituta. 279
Maſſilienſes non admiſerunt comœdias. 81
Maſſilienſis gladius. 279
Maſſilienſium iudicium in conſtituendo magiſtratu. 279. Reſpublica. 104. ſolertia. 374
Mater magna Deum. 100 101
Mater moderatrix domus. 179
Maternæ diſciplinæ utilitas. 188
Materni lactis beneficium. 181
Mathematices neceſſitas. 60
Matres ſint eloquentes. 185
Matrifamil. cura domeſtica incumbat. 166
Matrimonia farracea. 151
Matrimonij utilitas. 147 ſecreta non diuulganda. 164
Matris conditio qualis. 202
Mauſolium Artemiſiæ. 48
Mediaſtinus. 328
Medici commendatio. 68
Medici clariores eorumq́; ſucceſſio. 68
Medicinæ antiquiſſimæ inuentor. 68. inuentores. 67
Medicina animi. 70
Medicina tripartita. 69
Mediocres in Republ. 24 Patriciis mixti. 250. viri Reipubl. utiliſſimi. 249
Mediocritas grata. 249 patrifamilias ſeruanda. 166
Megabyzi de Ariſtocratia ſententia. 21
Megalenſes ludi. 100. inde ſic dicti. 101
Megarica ſecta. 87
Meles fluuius. 323
Membra infantibus effingenda. 183
Membrorum figura indicant robur. 380
Memphis puella à Nilo compreſſa. 93
Menippea ſatyra Varronis. 156. 233
Mendacium cauendum. 213 in bello oportunum. 369
Menſa vituperanda. 229
Menſa ambitioſa. 227
Menſa ſecunda. 230
Menſas duas veteres apponebant. 230
Menſurandi ars. 61
Mentis ſenectus. 222
Mercatores an ad Reipubl. munera admittendi. 43. 39
Mercatoribus quæ cauenda. 42
Mercatorum lites. 122. vita ignaua. 43
Mercatura genus vituperandum. 41
Mercenarij quales. 146. in ciuitate. 250

Mercenariorum militum conatus. 375
Mercurius palæſtra inventor 103. *pueritiæ præſes.* 190. *quæ inſtituerit.* 77. *quare Hermes dictus.* 77. *Triſmegiſtos Ægyptiorum legislator.* 28
Meridiem inhabitantes. 292
Meridionalis plaga in urbe locanda. 291
Meritorum ratio qualis habenda. 252
Meſſala primus Meſſana dictus. 286
Meſſalina Claudii Cæſar uxor adultera. 158
Meta quid. 100
Metelli dictum de ſecretis nõ vulgandis. 375
Metelli oratio populo cur minus grata. 153
Metus effecta & ſigna. 189
Mileſiorum regnum. 243
Miles Romanus corruptus. 363
Militares exercitationes. 320
Militaris conſul. 119
Militaris res duo præcepta. 377. *gloria.* 357. *ſcientia quib. adiuvari poſſit.* 370
Milites an in civitate ſoli vigiliis præficiendi. 135 *conſcribendi ratio.* 377 *ex agricolis fiunt fortes.* 39. *infrequentiæ notati.* 362. *inutiles qui.* 378 *nimis corpulenti puniebantur.* 126. *potius ex agris quàm urbibus legendi.* 381. *quid duriores reddat.* 382
Militia pedeſtris. 244
Militia unde dicta. 120
Militibus addicta pars regionis. 254
Militis ætas. 378. *agilitas.* 378. *aſpectus.* 380. *officium.* 363. *proceritas.* 379 *ſtatura.* 379
Militis pacis turbatoris pœna. 362
Militum conſcriptio. 120 *delinquentium pœna.* 362 *gloria neglecta* 361 *noſtrorum luxuria.* 363 *patria conſideranda.* 381
Milo athleta. 103
Mimi dictum de bonorum Principum raritate. 12
Mimi. 83
Minervæ ædes. 349. *clypeus.* 196
Minerva quare Vliſſis comes. 196
Minos capitaliũ iudex apud inferos. 130 *Cretenſium legum author* 27.28. *ex Iovis antro leges depromit.* 9
Minutij oratio ad milites. 376
Minyas Ægyptiorum legislator. 26
Miracula orbis ſeptem. 48
Miraculũ iuxta Strati poetæ monumentum. 240
Mirtea corona. 389
Miſcellanei ludi. 187

Miſericordia dea Athenienſium. 276
Mitylene urbs. 323
Modeſtia. 108
Modeſtia in obiurgando. 218
in ſermone. 214
Modeſtini Iureconſ. de militum pœna. 362
Mœnia nimis elata incommoda. 331
Mœnium materia. 331
Moloſſi regis præcepta. 340
Momentana urbs. 336
Monarchia. 10. *naturalis.* 11
Monarchia laus. 11
Monetæ etymon. 132. *variatio periculoſa.* 133
Moneta dea. 132
Moneta Iani. 132
Monetales viri. 132
Monimus maluit lucro quã ſapientia carere 44
Monomachia Imperat. 365
Monophili Eunuchi factũ. 171
Montium vicinitas urbibus periculoſa. 321
Monumenta ſolida quæ. 238
vera quæ ſint. 235
Morbi animi. 69
Morbo venienti occurrere. 276
Morem ſequitur conſuetudo. 125
Mores corrupti civium. 19
Morum Cenſores. 125
Mortem quæ reddant tolerabiliorem. 149
Mortui cuiuſdam in Simonidem gratia relata. 213
Moſes author literarũ apud Iudæos. 58. *legislator Hebræus.* 28
Mos dupliciter intelligitur. 125
Mulier cum veſte deponit verecundiam. 178. *unde malè audiat.* 169
Mulieres facetè impudices. 158
Mulieris gravidæ regimen. 179. 180
Mulierum dominium apud Ægyptios. 167. *Indiæ amor in maritos.* 155. *ornamenta diminuunt rem familiarem.* 168. *ſolertia in pueris inſtituendis.* 187
Multitudinis authoritas non par vi momenti. 26. *fides.* 333. *relatio* 61
Multitudo creſcens. 61. *in Republica admittenda.* 25 *non eſt ſine lite.* 121
Mundi pars habitabilis quæ forma ſit. 225
Munditiés fœminarum. 172
Munera fugienda. 268
Munimentorum inventio. 17
Muralis corona. 389
Murena unde nomen hoc adeptus. 286
Muri Babylonis. 48
Muri iuſta altitudo. 331
Murorum Babilonis altitudo. 332
Murorum forma. 331. *ſinuoſi anfractus.* 332
Murus veterum cõtra arietis ictum. 335
Muſæ Eleuſini præceptũ. 200

Muſæ novem earumq́; nomina. 66
Muſarum ludi. 56. 348
Muſica an in civitate admittenda 65. *civib. neceſſaria.* 64. *in quanto pretio fuerit apud Græcos* 6 *maſcula* 65. *morbos ſanat* 67. *naturæ munus egregium.* 65. *triplex Platoni.* 65. *viro civili utilis.* 67
Muſices effecta. 194. *inventores varii* 66. 67 *mira vis & energia.* 64. *vim exerit in fortibus non in ignavis.* 64. *uſus apud Romanos.* 65
Muſicorum inſtrumentorum inventores. 67
Muſicorum veterum catalogus. 66
Mutatio omnis periculoſa. 265. 279
Myris Ægyptiorum rex. 47
Myrteta. 298

N.

Nabathæi mortuos in ſterquilinio defodiunt. 238
Natandi ratio per cortices. 300
Naturæ debitum reſtituendum 148. *ratio & varietas in filiis obſervãda.* 198
Natura hominis. 350
Nationes diverſæ rarò colunt concordiam. 261
Navalia portuum. 320
Navalis corona aurea. 389
Navigationum abuſus. 41
Navis maritima Senatoris Romani 43
Negotiatores in Republ. 250
Nemini obeſſe nec lædere. 209 210
Νέμεσις 299
Nemora quid. 298
Nemus unde dictus. 299
Neocles cur filium exheredaverit. 197
Neptunius fons. 313
Ne quid nimis. 109. 396
Nereus Venuſtas. 381
Nerio Martis coniunx. 218
Neronis domus ſplẽdida. 343 *nomen quid ſignificet.* 286
Nero uxorem interemit. 157
Nerva pro Neura. 287
Neſtoris prudentia. 386. *ſepulcri inſcriptio.* 223
Nicæa urbs quadr. dicta. 330
Nicias ſolis defectu exercitũ amittit. 369
Nicepolis à quo condita 391
Nicoſtrata Carmenta dicta. 186. *liter. latinas invenit.* 58
Nigidij Figuli ſentẽtia de diis penatibus Troianorũ. 328
Nigidius unde Figulus dictus 63
Nihil ex omni parte expolitum. 14
Nili inundationis commoda. 319
Nilus eiusq́; mira natura. 318
Nitroſæ aquæ. 316
Nocturni vigiles. 135
Nobiles ex patria nomine. 247. *generis antiquitate.* 248. *plebi adverſantur.* 23 *polemici.* 23. *quid plebe præſtent.* 24.

Nobili qua caſenda. 248
Nobilis vere quis. 247
Nobilitas ex Imperatorũ indulgentia. 248. *literata.* 247. *obſcurata.* 245. *quare veneranda.* 245 *virtuoſa.* 246
Nobilitatis quatuor ſpecies. 247. *varij modi.* 246
Nobilium imperij incommodum. 23
Nomina à corporis habitu. 286. *a Leguminib.* 286. *à numeris ſumta.* 283. *a pecore deſumpta.* 285. *Gentilitia.* 283. *propria.* 282. *pulchra honeſtant civitatem.* 287. *ſimplicia* 282 *an aliquid præſagiant.* 282
Nomine duplici inſignati. 282 *quatruplici* 283
Noſce teipſum 86
Nota in ſepulchris veterum 240
Nota Cenſoria 126
Novale quid 397
Novarum rerũ ſtudium. 109
Novem Senatores Venetorũ ſorte electi. 117
Nox facinorib. aptior die. 135
Nubentium ætas. 163
Nubere quid. 150
Numa Pompilij cum Egeria converſatio ficta. 369
Numa legibus ſuis Egeriam deam præficit 27
Numerius cupes Roma expulſus. 45
Numerorum ratio. 61
Numina duo in Repub. veneranda. 33
Nummus unde dictus. 133
Nundinæ unde dictæ. 36
Nundinæ trina. 26
Nundinarum conventus. 36
Nupta nova Caias ſe vocabant. 177
Nupta mecum 150
Nurus ergo ſocrũ affectio 177
Nutricibus nil dandũ quod indignum ſit filiis. 182
Nux caſtanea eiuſq; uſus 301

O.

Obedientia pacifica. 245
Obeliſcus antiquiſſimum victoriæ monumentũ 390
Obiurgatio cum modeſtia coniungenda. 218
Oblivionis ars præſtat memoria. 162. *lex.* 267
Obſonia ad calidas cæli partes poſita. 291
Occaſus ſolis vitibus incommodus 298
Occidentalis plaga in urbe condenda. 291
Ochus crudeliſſimus tyrannus. 68. *Phœnices philoſophiam docuit* 94
Ocij ratio reddenda 16
Ocioſis in Rep. nullus locus. 32
Ocioſi venenum civitatis. 40
Ocium miſcere muſica. 65
Octavius duo de viginti annos natus bello præficitur 386
Octogeſimus annus fatalis. 221
Octogeſimus qartus annus vitæ terminus 222
Octogona turris forma. 333

urbis

urbis ſpecies. 330
Oculis prodeſt color viridis. 347
Officina nihil ingenuũ habet 42
Oleagina corona. 388
Oleum in fontibus. 314
Oligarchia quid. 22
O litera in acclamationibus. 396
Olitorium forum macellum dictum 137
Oliva liquor. 231
Olympias quid reſponderit Alexandro Iovis filium ſe ſimulanti 160
Olympicum certamen. 100
Olympiodorus. 65
Opera quomodo inter ſervos dividenda. 145
Opes privatorũ nimia urbes dirimunt. 260. civitatis divitia. 210
Opifices an ad Reipub. numera admittendi. 43. fovendi in civitate. 41. quales in Republ. utiles. 23. 39. 42 45. levium artium. 45
Opificia in dies meliora reddita. 18
Opificum vita cenſetur ignava. 43
Opinio cur triumphus non cõceſſus 395
Oppidum unde dictum. 18
Optimates qui appellentur 22
Opulentia Reipubl. 260
Oraculum de Phocione. 219 de Sparta interitu. 271
Orata nomen unde ortũ. 287
Orationis genera duo. 73
Oratio ſoluta inventa. 72
Orationis vis 70
Oratorem quæ perficiant. 72
Oratores inſigniores. 71
Oratoria artis primi ſcriptores. 72
Orcheſtra præſtantior locus in theatro. 346
Orchomenon urbs Beotia. 351
Ordeum priſcorum cibus. 228 vetuſtiſſ. fruges. 151
Oreſtilla amor in Plancum maritum. 154
Oreſtis corpus immane. 380
Orientalis plaga in urbis cõdenda ratione. 291
Origo facit civem. 202
Oris habitus in milite. 381
Ornamenta Imperatoris. 361
Ornamenta in galearum conis. 334. muliebria rem labefactant. 168. vera fœminarum. 170
Orpheus unum Deum aſſeruit. 78
Oſcula cur dabantur mulieribus Romanis. 183
Oſiris. 68. nomen oculatum ſignificat. 282. quib. rebus divinitatem meritus. 209. Sol dictus. 77. fabula apud Ægyptios. 75
Oſtia fluminum. 320. quam habeant uſum. 317
Ovalis corona mirtea. 389
Ovatio à Romanis inventa. 395. differt à Triumpho. 395
Ovationis nomen. 395. 396
Ovidii opinio de Deo. 78

Ouidij verſus de Gallo fluuio 313. *de pecunia origine.* 132
Ouis mauratiuellera. 191
Ouium commendatio. 231.

P.

Pacis ſtudium. 357.
Pactolus auriferus. 312
Pacuuius comicus 81
Pædia Xenophontis. 190
Paon heroum medicus. 68
Palamedis litera. 58
Paleſtra inuentor Mercurius 103
Pali exercitatio. 283. 384
Palladis arx Athenis. 340
Pallas aer purior. 78. *cur trigemina.* 78. *quomodo inſolentia oſtenderit ſuam innocentiam.* 248
Palma arbor. 306
Pan Lycæus Romæ colebatur 102
Panſa ab Antonio inſidioſè caſus. 368
Panthea amor cõiugalis. 155
Panthera. 322
Papyrus decreta Senatus matri reuelare renuit. 152
Papyrius primus cenſor. 127
Parentes ne in ædiles ſint auari. 190. *ſtolidi.* 191
Parentum amor naturalis in liberos. 17
Parére & imparere ciuis eſt. 32
Parietes theatri. 346
Parmenio conſilio & robore præſtat. 361
Parrhaſius pictor. 51
Parſimonia in victu. 168
Parthi ex ſeruis domini facti 357. *pellices ſolum ad conuiuia deducebant.* 172
Paſcua. 321
Paſtores antiqui. 231
Parthorum coniugia. 152
mores. 292
Paterfa. auarus qualis. 165
qualis eſſe debeat. 166
quomodo rem familiarẽ curare debeat. 164
Paterna diſciplina vis. 197
Paterni Iuriſconſ. ſententia de Imperat. milit. officio. 362
Pater Patratus bellum denuncians. 352
Patres conſcripti qui 113. *ab honore dicti* 243. *Senatores.* 112. *unde appellati.* 113
Patriæ amor. 288. *amoris vis.* 261
Patria duplex. 202. *illuſtriores reddit.* 288. *in milite conſideranda.* 381
Patricij. 243. *in Republica Venetorum.* 112. *qui nominentur.* 113
Patrij penates. 329
Patrimonia æqualia. 257. *cur augenda.* 257. *priuata.* 121
Patrisfamilias officium. 143 *in erudiendis liberis.* 59
Patris ſeueritas in filium. 110
Patritius poëmata ſcripſit. 85
Patrocinium negligens. 123
Patroclis & Achillis amicitia. 154

Patroni quales eſſe debeant. 123. *ſervorum domini voluerunt appellari.* 145
Patronis cauſarum publica pecunia decernenda. 124
Pauli Æmylii filia. 343
Paulus Æmylius ſæpe repulſam tulit. 115
Paulus Iuriſconſ. de armis abalienatis. 362
Pauperis cum divite certamen. 271
Paupertas domeſtica 167
Pauſanias ab Attalo ſtuprum paſſus. 273. *aureum tripodem Delphis dicavit* 361. *Ephoros delere tentat.* 266. *Philippum in convivio interemit.* 273
Pavo coctus in cœna appoſitus. 226
Peccata paria ſecundum Stoicos. 31
Pecorum cura. 231
Peculatores qui. 132
Peculatus crimen. 140
Pecunia civitatis nervus. 130 *ubi primum ſignata.* 132 *unde dicta.* 132
Pedeſtris militia 244
Pegaſus alatus quid. 196
Pelaſgi primi in Latium literas intulerunt. 58
Pella Alexandri patria. 344
Pelles aureæ. 231
Pelopidas Thebis potitur. 339
Penates qui. 328
Penelopes uxor fidiſſima. 174
Penelopis caſtitas. 159
Pentaſilea nomen quid innuat. 282
Penis nomine quid intelligatur. 168. *uxori curæ ſit.* 167
Peregrini quando civitate donandi. 319
Pergamena bibliotheca. 347
Periander Corinthius uxorē necat. 96. *quare a puero interfectus.* 273
Periandri factum in metendo ſpicas eminentiores. 22
Pericles eclypſeos rationem militibus reddit. 62. 369 *fulminis rationem exponit.* 369 *Imperator & orator.* 370
Pericis præceptor. 90
Peripatetica ſecta. 87
Periurij pœna. 213
Perſa parſimonia ſcrutatores. 227
Perſarum cura in pueris informandis. 197. *fidei taciturnitas.* 109. *leges.* 19. *mos laudabilis.* 15. *in erudiendis pueris.* 109
Perſarum philoſophi. 95
Perſei regis filius fit faber ferrarius. 106
Perſi graviter in adulteros animadvertebant. 159
Perſuaſionis vis in rebus bellicis. 369
Peſtilentia quomodo vitanda. 396
Petreii & Iubæ pugna. 354

ee 4

Phalaris tyrãnus doctus. 94
Phaleas patrimonia æqualia eſſe voluit. 257
Pharos colonia deducta à Cæſare. 225. *turris.* 225
Phidias ſculptor. 52. *Iouis ſimulachrum ex ebore finxit.* 397
Philo architectus inſignis 48
Philoſophiæ commendatio 89 *documenta* 88. *inventores varij.* 93. 94. *nomen à Pythagora inventum.* 85
Philoſophia in qua parte civibus proſit. 86. *Pythagorica* 88. *ſapientia prius dicta.* 85
Philoſophorũ decem ſectæ. 87 *Illuſtriũ catalogus.* 88 89
Philoctetes Herculis heres 77 *iuvenis ſagittarius eximius.* 386
Philoxenus poëta adulandi expers 216
Philippi Maced dictum de Athenienſium ducib. 360 *epiſtola ad Ariſtotelẽ.* 90
Philippus altero oculo caruit 382. *aſtutus in bellis gerendis.* 368. *dolo obſidet Athenas.* 274. *iniuriam ab uxore acceptam riſu diſſimulat.* 157. *triennio obſes Thebis.* 194
Phœnices à Iudæis literas acceperunt. 58. *literæ.* 58
Phœnicum philoſophi. 94
Phocionis callidum reſponſum. 219
Phocion neq; riſit neq; flevit. 218. *oblatam pecuniam recuſat.* 140
Phoroneus Argis leges ſtatuit. 28
Phyſica pars philoſophiæ. 86
Picea arbor. 302
Pictore in Repub. 50 *primi.* 51
Pictura uſus. 50
Pictura erudita. 50 *tacita poëſis.* 50
Pictorum varia inventa artem illuſtrantia 51
Pietas primum Iuſticia munus. 29
Pietatis officia 107
Pigmenta mulierum quæ ſequi ſoleant. 171
Pinna avium. 334. *turrium.* 334
Pinnus arbor. 305
Piſcatio. 321
Piſces ægrotã corpora præſtant. 321
Piſiſtrati filiorum interitus. 273
Piſiſtratus. 140. *eloquens.* 370. *qualis fuerit.* 13
Piſones unde dicti 286
Pittacus Mitylenæus 95 *munera accipienda quomodo recuſarit.* 268
Pix fontalis 314
Planeta muſis coniuncti. 66
Platanum Itali ignorãt 307
Plato cur ſic dictus. 98. *de quatuor divinis furorib.* 79. *Dionis Syracuſani præceptor.* 90. *fuit poeta* 79 *iubet filios parentibus eſſe ignotos.* 149. *novam commen-*

mentatus eſt Rempub.14 omnium optimè ſcripſit de Rep.7. philoſophia numen 11. picturæ ſtudioſiſſ. 50. tri plicem facit muſicam. 65 unde ſic & Academicus dictus. 89
Platonica *felix Reſpubl.* 56 *dictum de veritate.* 354 *diſciplina civilis.* 257 *nomen quid ſibi velit.* 282 *opinio de communione amicorum.* 147. *opinio de genijs.* 328
Plautum *inopia priſtinam truſit.* 106
Plautus *Nolanus factioſus miles.* 365
Plebeij *cives* 244
Plebis *colluvio diſſentiẽs.* 261 *diſtributio.* 252. *imperitia.* 22. *imperium crudele.* 22 *inconſtantia.* 251. *iudiciũ in rebus bellicis.* 251. *multitudo quid efficiat.* 250 *oppreſſa ſtudium.* 272
Plebs *fame preſſa.* 321. *qualis* 255. *ieiuna.* 137
Plinius *de inventis Dædali.* 47. *de libris cum fructu legendis.* 7. *de Scriptoris candore.* 4. *de Struthiocamelo.* 334
Plutarchus *Latinæ veritatis amulus* 393. *Traiani præceptor* 91. *de Lupercalibus ludis.* 102. *de Tuberorum familia.* 343
Podalyrius *medicus.* 68
Poema *& poëſis differũt.* 77
Pœna *militum delinquentium* 362
Pœnarum *octo genera.* 129
Poeſis *Grammaticam exornat.* 79
Poëta *an è civitate eijciendi* 78. *in civitate fovẽdi.* 75 *ſancti.* 79. *Theologi.* 77
Poetarum *commendatio.* 79 *de diis fictitiis quale commentum.* 76 *fabula inutiles in Republ.* 75
Poetica *quid.* 77
Pollux *placido ore.* 381
Polyandrion *quid apud Græcos.* 391
Polycletus *pictor.* 52
Polydamas *pugil.* 103
Polygamia *Ægyptiorũ.* 152
Polygnotus *pictor.* 51
Pomœrium *eiuſq́; etymon.* 330. 331
Pompeij *magni exercitia iuvenilia.* 382. *modeſtia in* Poſſidonium 90
Pompeius *Ciceronis ope triũphat* 119. *inimicias Cæſaris ſuſcipit* 356
Pomponij *Attici frugalitas.* 228. *Iuriſconſulti etymon urbis.* 18
Pomponius *Atticus nil unquam ædificavit.* 343
Pons *ſublicius* 118
Pontifex *unde dictus.* 118
Pontificij *& Romani iuris perfectio.* 29
Pontificis *Romani authoritas.* 242 351
Popilia *Marci filia impudicũ*

reſponſum 159
Popularis ſtatus 21
Populi arboris ſpecies. 304
Populi conſenſus leges confirmat.26.ruditas. 16
ſuffragia. 244
Populonia urbs peſtilentia affecta 294
Populus famelicus indomitus. 136
Poppæa Neronis uxor delibuta 172
Porcia dictum de ſecundo nubenti fœmina. 176
Porcus in fœderibus feriundis adhibitus. 231
Porcus Troianus in conuiuiis. 234
Porta contra ignem munita 334
Porta Veterum. 336
Portarū cuſtodia.374. itinera.374.urbis ratio.336
Portas capiendi ſtratagemata 374
Porta unde nominata. 329
Portia amor in maritum. 155
Porticus. 342
Portus Alexandriæ. 225.& ſtationes quomodo locanda.320.manu facti. 320
Portuum commoditas. 320
Poſteri ob Parentum delicta non arcendi a Republ 34
Poſthumus quid ſignificet. 283
Potentia nobilitas. 246
Potentia nimia quomodo diminuenda. 274
Poteſtas perpetua 140
Præcepta vitā mutātia. 44
Præceptores publici. 59
Præcipitia urbis. 335
Prædiorum commoda. 256
Præfecti Vigilum. 135
Præfectus caſtrorum. 387
fabrorum in bello. 387
Prægnanti quæ maximè ſint nocumento. 179
Præmia laudabilia. 97
Præmiſſa in Sacrificiis. 396
Præmium & Pœna duo in Republica numina.33.388
Præneſte cur olim Polyſtephanon dictum. 300
Præneſtinus mons unde denominatus. 300
Prænomen. 283
Prænomina in cognomina mutata. 284
Prætoribus adiuncti. 123
Prætor peregrinus.122,urbanus Romanorum. 122
Prætextatæ comœdia. 82
Præuaricatores cauſarum. 123
Pratarum ſitus. 297
Praxiteles ſculptor. 52
Priami nomen quid notet, 282
Principia duo magorum.95
Principū bonorum nomina anuli palâ inſcripta. 12
Liberalitas. 351
Πρίνος 300
Priuata patrimonia. 121
Proceriores in bello nonnunquam ignaui. 96
Proceritas militis. 379

Profugi

Profugi in urbem non recipiendi. 374
Prometheus Chaldæorum philoſophus 95
Promontoria portuum. 320
Propitiationes numerum. 329
Proſcriptorum bona. 277
Proſerpinæ ædes. 349
Protogenes pictor. 52
Protogenis tabula 42
Providentia ad prætores. 207
Prudentia circa quæ verſetur. 108
Prudentiæ munus. 207
Ptolomæi bibliotheca. 56
Ptolomæum Pyrrhi filium temeritas perdit 367
Ptolomæus Alexandri bibliothecam erigit. 347
rex panem paſtoralem ſuaviter comedit. 227
pubertas laboribus exercenda. 193
Pubertati præeſt Venus. 192
Publica ædificia 344
Publicani quales. 131
Publij nomen unde. 284
Pudicitiæ corona apud Romanos. 175
inſignia effecta. 170
Pudor cupiditatum moderator optimus 224
Puer editus quomodo alendus. 180
Pueri ad Reip. munera deputati. 280. alieno lacte nutriti cur degenerent. 181. an eodem tempore diverſis ſtudiis imbuendi 194. an foris ſint alendi 194. pharmacis non aſſuefaciendi. 184. quomodo educandi 103. quomodo exercendi. 97
Puerilis ætas ſtudiis accommodata 186. ætatis terminus. 221
Pueritiæ inclinatio. 219. præſes Mercurius. 190
Pueritia diſciplinis capiendis idonea. 190
Puerorum varia natura & ingenia. 198
Pulmentaria. 228
Pingendi ars quando Romæ minus æſtimata. 54
Pugiles unde dicti 101
Pugilum certamen. 101
Puteus Hieropolis 311
Pyladis in Oreſtem amor. 154
Pyramides Ægypti. 49
regum Ægyptiorum 237
Pyramis meretricio ſepulchrum. 236
Pyrrhi conſilium Athenienſibus datum. 340. dictum de Cynea oratore 70
de filio temerè periculo ſeſe obijciente. 367 & Cynea colloquium. 358
felices ſucceſſus. 359
Pyrrhus Alexandri patruus 359
à muliere peremptus. 359
in bello oratore maximè utitur. 70

Pythagora legatum filia factum 186. opinio de Muſica. 66. peregrinationes. 88
Pythagoras aram Apollinis adorat. 326. Aſtronomicam artem auxit. 63. Crotonem ciuitatem purgat à muliebri luxu 168 Italica philoſophia princeps. 60. menſurandi artem expoliuit. 62. primus Philoſophiã appellauit. 85. tibiæ modulis adoleſcentum furorem mitigat. 64
Pythagorica philoſophia 88
Pythagorici cantilenis ſomnum comparant. 65
Pythagori ſilentium. 215
Pythias Damonem liberat amicum. 154
Pyxis arbor. 305

Q.

QVerneæ glandes. 299
Quæſitores triũuiri. 129
Quæſitor unde dictus. 130
Quæſtio reorum. 129
Quæſtoris unde dicti. 131
Quæſtorum diaria 133. integritas & munus. 131 origo 130
Quæſtus è Republ. 139. omnis indecorus. 43
Quadra aliena viuere adulatorum eſt 225
Quadratæ urbes. 330
Quadriuium Crantoris. 106
Quamdiu viuendum. 222
Quantitas diſcreta multitudo. 61
Quatuor amicorum paria. 154. furores diuini 79. in deligenda uxore penſitanda. 163. nominibus appellati. 283. virtutes ſorores 207
Quercus 302
Quernea corona ciuica 389
Quintiliani præceptum de apibus imitandis 3
de animi origine. 206
Quintilianus à Cicerone manat. 3
Q. Cæcilius Syracuſas per inſidias capit. 372
Quintus Cincinnatus ex ruſtico dictator 36
Quintus Cincinnatus ex aratore fit dictator. 382
Quintus Hortenſius primus pauonem coctum appoſuit. 226
Quirinus cognomen Romuli. 282
Quis in Republica aliis præferendus. 211

R.

RAbulæ forenſes quales. 71
Rationis definitio. 29. ſedes. 205
Reconditoria quid. 168
Reges ex obſcuro gener. 249
Reges ſacri. 118
Regina arborum. 301
Regio benè quomodo diſponenda. 397
Regio meridionalis. 292
Regiones aquis nobilitatæ. 310. frigida. 292
Regionis diuiſio. 254. latitudo

do commoda. 321. nimis vaſta incommoda. 322

Regni temperata 292

Regnum quid. 242

Rei familiaris & publicæ ſimilitudo. 143

Reipublicæ definitio. 32. maieſtas in quibus. 107 moderatio in quibus conſiſtat. 104. mutationis cauſa. 251. venetorum commendatio. 71

Religionis iura. 254

Religio quales viros requirat. 254

Religioſorum victus. 254

Rempublic. quæ conſervent quæque labefactent. 264

Reorum quæſtio. 129

Rerumpubl. ſtatus triplex. 21 ſtatus & finis. 21

Reſina cedrina, cupreſſea & 305. larignea. 307

Reſonans locus. 346

Reſpubl. ædificiis comparata. 252. animal immortale 204. dives agri dupliciter 142. in paucorum poteſtate qualis. 267. Maſſilienſium. 104. navi ſimilis. 203 non fructuoſa. 251. nulla ſtabilis 263. nulli debet eſſe lucro. 260. optima ex omni hominum genere. 24 Platonis. 14 præſtat Principi. 13. quæ optima cenſenda 25. quid. 20 quomodo perpetua. 263. Romanorum 276. Thebana. 278 Venetorum. 112

Res ſubſtantiam immutabilem habentes. 60

Reſtibilis ager. 397

Rhadamanthi legislatoris inſtitutum. 9

Rhegini per diſcordiam in duas factiones diſtracti. 262

Rhetorica cum Dialectica coniuncta. 74

Rhodij egregij architecti. 323

Rhodiorum Reſpubl. 276

Rhodius Coloſſus. 49

Riconica fabula. 82

Rivalium mirum exemplū. 155

Rivus ſaluberrimus. 312

Robur arbor. 301

Robus. 230

Roma armata inermem colit Minervam. 357. quadrata dicta 330

Romana bibliotheca. 348

Romana iuventutis exercitatus. 384

Romana plebis humanitas in proſcriptos. 277

Romana ſeveritas in legibus 27

Romani ab Anſere expergefacti. 135. ab Athenienſibus leges petunt 27. Agricultura ſtudioſiſſimi. 36 barbarorum domitores. 293 comœdiis corrupti. 83 diſcordia perditi. 204. in propatulo cœnabant. 228 militia & rei ruſticæ curam coniungebant. 382 non vinoſi. 230. eloquentes 370.

370. plurimas nationes ciuitate donarunt. 262 quanti iusiurandum fecerint. 214 quomodo iuuenes exercuerint. 382 384. tres ordines ciuitatis conſtituerunt. 243. tubarum clangore excitabuntur 64. virtute ad Principatum venerunt. 378 virtuoſi. 98. & pontificij iuris perfectio. 29
Romanorum as rude. 132
ciuium negligentia. 35
leges & Respublica. 15
triumphi quales. 393
variæ corona. 388. via lapidibus ſtrata 341
Romanus miles corruptus. 363
Romuli verſutia b llica. 368
Romulus Altellus & Quirinus cognominatus. 282 à lupa lactatus 102 à Senatoribus diſcerptus. 76 ciuitatem triſariam diuiſit 252. Fidenatium urbem expugnat. 336. quomodo agrorum partitionem inſtituerit 256 ſacerdotes reges vocabat. 118. triumphans 392. uno die eoſdem habet & hoſtes & ciues. 202
Rotunda turris forma optima. 333
Rubor ingenuus. 190
pudoris ſignum. 189
unde oriatur. 189
Rumore quid. 181
Ruſtica priſcorum vita. 39
ad militiam idonea. 381
Ruſtici fortes milites. 39
patriam defendentes. 24
validiores urbanis. 36
Ruſticitas quid 201
Ruſticus ambulator odio digniſſimus 39
Ruſticus dictator factus. 36

S.

SAbacus rex ſanguinis animaduerſionem exhorruit. 129
Sabina herba 342
Sabinarum virginum laus. 147
Sacella pro mulierculis & pueris ædificanda. 342
Sacerdotes reges vocati. 118
Sacerdotum portio apud Ægyptios. 253
nutu olim omnia gerebantur. 118
Sacrificia in triumphis. 396
Sacrificium Ioui Lycæi. 267
Sæuitia peſtifera 277
Sagittarum ictus ſtragula excipere. 334
Salapia ob aſſiduam incolarum ægrotationem tranſlata. 294
Saltu conceptum eücere. 179
Saltus quid veteribus. 298
Sanguine humano abſtinendum. 129
quatenus abſtinendum. 276

Sapien-

Sapientes in Republica. 40
Sapientia cedit temeritati. 269
expectat ſenectutem. 223
per gradus adipiſcitur. 190
Sapores Attici. 229
Sappho Erexia plectrum inuenit. 85
Lesbia de diuitiis. 106
Mitylenaa. 85
Sardanapali deſidia. 278
vecordia 65
Sationes variæ 397
Satyra Latina. 84
Menippea Varronis. 156 233
Satyrici utiles. 84
Satyricum ſcenæ genus. 346
Satyrus Heracleenſium tyrannus. 260
Scæuæ unde dictus item Scæuola. 287
Scena quid propriè dicatur. 336
Scenarum tria genera. 346
Sceptrum ciuium. 210 triumphantium. 394
Scientia ex memoria. 189
Sciſurus quomodo filios ad concordiam adhortatus ſit. 204
Scipio Aphricanus. 343
adhuc iuuenis belli dux deſignatus. 386
cibario pane contentus. 363
unde ſic dictus. 285
Scipio Naſica ruſticos ludibrio habuiſſe accuſatur. 115
Scipionem prædones accedunt ob virtutis famam. 195
Scipionis æmuli. 355
Aphricani beneficentia. 212. iunioris frugalitas. 229
Scipionis comitas & ingenij dexteritas. 355
Scire non tam clarum quàm turpe neſcire. 220
Scriptores de Agricultura. 36. de ciuili ſocietate. 7
Scriptorum conſuetudo. 2
Scropha unde ſic Tremellius dictus. 287
Sculptura ars. 52
Scuti uſus in bello 384
Scutum vi mineum. 383
Scytha à ſeruis ſuis finibus pulſi. 144
cum regibus miniſtros ſepeliunt. 238
Scytharum gens inuicta. 144
oratio de Alexandri ambitione. 358
philoſophi. 94
Secutores qui. 101
Secreta in matrimonio. 173
non diuulganda. 375
Seditionum ciuilium cauſa. 32
Seges quid. 397
Sella triumphalis. 394
Sementem latam facere. 137
Sempronius Gracchus ignauiæ militari pœnam ſtatuit. 364

Sena

Senæ urbis commoditas. 324
laus 289
Senatori an cuilibet libere ſententiam dicere conveniat 114
Senatores ab ætate. 243
cenſoria animadverſione Senatu electi 126
togati. 235
unde appellati. 113
Senator non niſi paterfamilias. 143
Senatoribus quæ cavenda. 113
Senatorum authoritas & officium. 112
cenſus. 250
Senatus comitiis præſtat. 115
& populus unum corpus, 24
Romuli. 244
Senectutis comes miſera quæ 128
incommoda quomodo lenienda. 149
Senenſe forum. 345
Senenſis ager ſaluberrimos habet fontes 316
agri fertilitas 230
civitas à ſervitutis iugo libera 10
civitatis tribus 111
Reſpubl. 2
Reip. laus. 14
Senilis prudentia 386
Seniores qui. 222
Sententia quomodo in ſenatu dicenda 217
Sepeliendi officium remuneratum. 213. *Varij ritus.* 238
Septem faciunt convivium. 233
Septem ſapientes. qui. 95
Septenario annorum numero hominum mores mutantur. 221
Septennis pueri ſtudia. 188
Septentrio ventus. 295
Septentrionalis plaga in urbe locanda. 291
Septentrio vitibus idoneus. 298
Sepulchra AEgyptiorum. 237
publica. ubi conſtituta. 391
ſancta habita. 239
Sepulchrorum impenſa. 235. 236
veterum nota inciſa. 240
Sepulchrum Aiacis. 379
Antæi dirutum. 240
Cyri violatum 239
Hadriani in Cyzico. 49
Iſidis 167
Licinij. 236
meretricis cuiuſdam. 236
Neſtoris 223
Semiramidis. 239
Simandij regis. 237
Strati poëta. 240
Sepultura genus quodnam optimum. 236
Seres populi qua felicitate præditi. 290

Sergius Orata prodigus. 225
Seriphus inſula. 288
Sermo humanus an fuerit à principio diſtinctus. 18
  maternus 185
Sermoni quomodo puelli aſſueſcendi. 185
Sermonis modeſtia. 214
  Vis. 1
Serpentes. 322
Sertorij cerva. 369
Sertorius Antæi ſepulchrum diruit. 240
  luſcus factus. 382
Servi ebrij in conviviis. 230
  quomodo tractandi. 145
Servij unde dicti. 284
Servilis fides rarò tentanda 145
Servi nequam mirabile exemplum. 146
Servitus gulæ conſequens. 225
Servorum conditio. 144
  fidelium exempla. 145
Servius Sulpitius de dolo malo 216
Severus architectus. 344
Sexti Fabij liber de Voracitate. 226
Sextus Tarquinius proditor 374
Signa & ſigilla quid 51. *Romam ex Ægypto devecta* 54
Silentium in coniugio. 173
  Pythagoricum 215
Vita periculo cuſtodire a 109
Siler arbor 305
Siligo. 230
Silius Italicus de Balneis calidarum aquarum. 314
  de Ciceronis antiqua familia. 246
  de ingenuis laboribus. 98
  de Tullio Ciceronis patre 73
  de Varrone Conſule bello præfecto 116
Simonides à mortuo humato gratiam recipit. 213
Simonidis dictum de patria glorioſa 246. *opinio de ſpe* 388
Simulachrum Apollinis. 67
  Iani b. frontis. 78
  Iovis eburneum 397
  Iovis Olympij. 52
  Luperci dei. 103
Sinatus & Sinorix rivales. 155
Sinon Troiam prodidit. 374
Sinorix & Sinatus rivales. 155
Sixti PP. authoritas. 9. *laus,* 8 351
Σκιπωνες quid 285
Sobolis procreatio naturalis. 176
Societas civilis. 17
  civitatis ſanctiſſima. 35
  coniugij. 17
Societatis humanæ finis. 203
  principia. 11

Socrates bigamus 151
Ethicæ doctrinæ author. 86
lapides ſculpſit. 52
muſicam didicit in ſenectute. 64
Socratis ambulatio ante cœna 228
dictum de cœna frugali. 235
diſcipuli. 88
reſponſum de mala uxore 151
ſermo anceps. 86
vaticinium 266
uxorum rixæ. 151
S litera pro R. ponebatur in nominibus 285
Solanus ventus. 295
Sol aurigarum numen 100
Ianus bifrons 78
Solis ſacrificia. 100
Solon adulandi neſcius. 216
cur in parricidas legem non tulerit. 112
inſaniam ſimulat. 356
Salaminius. 95
Solonis iudicium de Piſiſtrato. 13
leges initiores quàm Draconis 30.129
lex in parentes negligentes. 42
Sophocles filiis ſuis tædio fuit 223
Tragœdiarum ſcriptor. 370
Sophoclis tragœdia 81
Somnus nimius. 223
Soſtratus Gnidius architectus. 225
Smyrna urbs pulcherrima. 323
Spacium pone mœnia urbis. 330
Spadix in palmæ arbore. 306
Spargapiſes vinoſus interiit 134
Spartacus gladiatorum dux inſurgit in Romanos. 262
Sparta corruit terramotu. 62
Spartanæ virgines. 6
apertæ facie incedebant. 172
Spartanarum virginum pudicitia. 170
Spartam avaritia peſſum dedit. 271
Spes bonorum tyrannis. 388
maximus animi affectus 388
vitæ alterius 91
Sphæra inventio. 211
Στάδιον. 332
Stadium quid. 332
Staſeos medicus quomodo vitam determinaverit. 222
Status nomen ſervile. 284
Statua Ariſtogitonis & Armodij. 273
gloriam militum oſtendunt. 390
prima A[illegible] 52
Statua Acci[illegible] 53. area prima Romæ decreta. 53

Chabriæ

Chabriæ ob quam cauſam poſita. 383
Ionis. 53
Leontini. 53
Statura militis. 379
Steſichorus muſicus. 85
Stoica ſecta. 87
unde dicta. 342
Stoici quam Rempublicam optimam duxerint. 242
ſæpe veri philoſophi. 87
unde dicti. 89
Stoicorum opinio de virtute 208
paria peccata. 31. porticus 342
Storgia humana. 17
Stolonis nomen unde. 286
Strabones qui. 286
Strabonis locus de fluminibus auriferis. 312
de Poëtica. 77
de Soſtrato architecto. 325
Stragula ſagittarum ictus excipere. 334
Stratagemata in portis occupandis. 374
Stratagematis in bello utendum. 367
Strati poëta mirabile monumentum. 240
Stratonica marito ancillam conciliat. 160
Struthiocameli ova & penna. 334
Studia in hominum celebritate ſexſentiur. 18
Stuprum hoſpitibus conceſſum. 153
Suber eiuſq; glans. 300
Submiſſa in ſacrificiis. 396
Subrumi agni. 181
Subſolanus. 295
Subſtantia rerum immutabilis. 60
Succidanea quid. 396
Succidiam alteram Cato hortum appellat. 229
Sues utiles. 231
Suffragia populi. 244
Suffragiorum quatuor gradus. 46
Suilla caro. 232
fagineis glandibus nutrita. 299
iligneà glande nutrita. 300
Sulpitia uxor fidelis. 174
Sulpitius Gallus lunæ defectum explicat. 63
Supellex diſponenda. 167
qualis deceat 167
Superbia nobilium. 248
Supplicium capitale ex urna. 130
Surdus locus. 340
Suſis fons 314
Suſpiciones in coniugio. 173
Sylla unde ſic nominatus. 285
uxoris ſtuprum neſcit. 157
Sylva cadua. 301
quo tempore cædenda 303 304
quadrifariam dividitur. 298
Syphax Herculis filius. 248

*Syracuſani adoleſcentes duo r*u*ales.* 271
Syracuſarum præda. 377
Syracuſas Marcellus evertit. 48

T.

T*Abernariæ fabulæ.* 82
Tabula Ariſtidis Thebani. 51
Protogenis 42
Tacere qui neſcit, loqui ignorat. 214
Taciti locus de patriciis. 113
Taciturnitatis commoda. 215
numen. 215
Tarentina arx. 341
Tarentini ignavia ſua pœnas luunt 340
Tarquinius priſcus mercatoris filius. 249
ſimulachra deorum uno templo collocat. 329
Tauri Itali dicti. 231
Taygetus mons corruit terræ motu. 62
Taxus arbor mortifera. 302
Teda arbor. 302
Telegonus Vlyſsis filius. 300
Temperantia. 108
Temperantiæ comites. 207
effecta. 207
Templa publica ubi locanda 348
Templum Apollinis. 391
Dianæ apud Magneſios. 344
Dianæ Epheſiæ. 344
Honoris 139
Iovis & Lycæi apud Arcades. 267
Lycæi. 103
Tempore commode utendum 220
Tempus magiſtratui præfiniendum. 32
Terentius. 82.84
Terra ferax ſine foſsione. 141
fertilis quomodo inveſtiganda. 396
Terra terra reddenda. 236
Terror communis concordiam parit. 275
Teſſeram imperare. 135
Thalamus thorus genialis dictus. 327
Thales Mileſius. 95. *aquam rerum principium ſtatuit* 310
menſurarum inventor. 62
quam mercedem inventionis petierit. 4
Thales ſacerdotes AEgyptios habuit præceptores. 88
Thaletis caſus in ſcrobem. 86
Theatra veterum. 345
Theatri locus. 346. *parietes.* 346
Thebæ caput Græciæ. 197
Romanorum provincia. 54
urbs ædificiis admirandis clariſsima 48

The-

Thebana virginis pudicitia. 170
Thebana Reſpublica. 278
Thebani invidia laborantes 269
libertate privantur. 23
Thebani obeliſci. 390
Thebanis arx exitio fuit. 339
Thebanorum lex de admittendis ad Reipublicæ honores. 44
philoſoph. 94
Thebarum porta. 390. *præſtantia.* 54
Thermopylarum ſepulchra. 391
Themiſtocles ambitione excitatus ad frugem redit. 198
centeſimo ſeptimo ætatis anno ſapere incipit. 220
eloquens Imperator. 370
lyræ imperitus. 6
ob lyram neglectam indoctior habitus. 64
Themiſtoclis adoleſcentia turpis. 280
ars oblivionis. 162
ætas 222
callidum reſponſum. 246
cavillum in Seriphium. 288
duæ virtutes. 386
Thoclea Pythagoræ ſoror doctiſſima. 186
Theodorus Atylli præceptor & proditor. 278
Theopompus ab uxore aſtu liberatur. 154
primus conſtituit Ephoros 267
Theophraſti ſententia de formoſa ducenda. 162
Theophraſtus naturam accuſat ob vitæ humanæ brevitatem. 223
unde ſit nominatus. 89
Thomyris Cyrum aſtu vincit 368
Thophi ſpecies. 308
Thorus genialis. 327
Thraſibuli modeſtia in Athenienſes. 268
Thraſibulus coronatus. 388
interfectus. 372
patriam à triginta tyrannis liberat 266
ſomno famam obſcurat. 134
θριαμβος quid. 392
Tiberij unde dicti. 284
de oneribus tributorum. 131
Tiberius Gracchus quam legem tulerit 258
ſua mortem uxorem redimit. 154
Tibia rei militari adhibita. 64
Tigenna Antai uxor. 240
Tilia arbor. 305
Tilia vincula. 305
Timantis ſolertia in pingenda Iphigenia 52
Timocratia parum differt à tyrannide. 22

Timon Athenienſis cur Alcibiadem amaverit. 270

Timonis Athenienſis ficus ad ſuſpendium, civibus commoda. 270

Timotheus Alexandrum vi muſices ad arma compellit. 64

duplicem mercedem poſtulat. 162

Titi Gracchi filij degenes. 34

Togatæ comœdiæ. 82

Togati ſenatores & equites. 235

Tollere pro corrigere. 156

Torques præmium virtutis. 389

Tragicum ſcenæ genus. 346

Τραγήματα. 230

Tragœdia explodenda. 81

non admodum ferenda. 80

unde dicta. 83

Traiani præceptor. 91

Tranquillitas vitæ dux. 18

Tributa quæ. 127

imperare odioſum. 353

quando exigenda. 131

Romanorum. 110

Tribuni Romanorum 250

militum 110

urbani. 110

Tribus Romanæ tres. 110

tempore Romuli. 252

Senenſis civitatis. 111

Triginta tyranni Athenienſium. 266

Trigonus cuneus. 371

Tripodis Apollinis inſcriptio. 361.

Triptolemus frumenti uſum docuit. 209.

Triticum Apulum. 230

Triticum Italicum. 230

Triton æreus ab Andronico mobilis effictus. 295

Trivialis ſcientia Grammatica. 342

unde dicta. 60

Triumphantium habitus. 394

ordo mutatus. 395

Triumphi leges. 394

Macedonici deſcriptio. 393

Triumphus extraordinarius. 395

& Ovatio differunt. 395

Latina dictio. 392

minor. 395

quibus decernebatur. 394

Romuli deſcriptus. 392

unde nomen ſumſerit. 392

Triumviri capitales. 129

Troezeni ab Achæis inquilinis expulſi. 262

Trophea Romanorum fugatis hoſtibus. 391

Trophea victoriæ indicia. 390

Tubarum inventores. 67

Tuberorum familia cohabitans. 343

Tullius Hoſtilius ruſticis parentibus ortus. 249

Turia fida coniux. 174

Turres.

Turres Adamantinæ poëtarum. 205. *qua forma ædificandæ.* 332. *urbem decorant.* 333
Turris Andronici octogona. 295. *ex larigneis trabibus incombuſtibilis.* 307
Turris rotunda forma. 333
Turris munitio. 333
Turturum natura. 175
Tuſcia Virgo cribro aquam haurit. 169
Tydeus corpore parvus animo magnus 379
Tyranni temere in urbem admittendi. 340
vitandi, 216
Tyrannorum cruentus interitus. 12
Tyronem quærat qui veteranum non habet. 378
Tyrrhenus ſpectaculum exhibet. 99
Tyrtæus tibicen peregregius. 64

V.

V*Adimonia conſtituenda.* 122
Vagitus pueris utilis. 183
Valeriæ reſponſum cur non ſecundo nuberet. 176
Valerii iniquum factum. 278
Valerij Levini mendacium oportunum. 369
Valerij Publicolæ paupertas. 106
Valerius Publicola unde ſic dictus. 207
Valetudo virtutis comes. 105
Varro conſuleris. 115
Varro de agnis ab alia ove lactatis. 181
de domino convivij. 233
de genio placando. 326
de nomine Tremellij Scrophæ. 287
de pomœria. 330
de ſuibus. 232
de tribus animæ gradibus 326
de uxoris vitio tolerando. 156
Varus quare ſic vocitatus 286
Vectigalia Reipublicæ utilia. 142
Vellus aureum. 312
quid. 231
Venationis commoda. 298
exercitatio. 382
Venditionum & emptionum ratio. 138
Venenati humores in Arcadia. 312
Veneris ædes. 349
imago artificiosè efficta. 52
Venetorum mos elegẽdi magiſtratum. 116
Oratores. 71
Reſpublica. 112
Venti qui noxii. 396
Ventorum duodecim nomina 396
& regiones. 295
ratio indaganda. 295
Ventri qui ſalubriores. 294

Venus pubertati praeſt. 192
Venuſtas in fœminis dignitas in viris. 162
Veritas obiectum ſapientiæ. 86
Veritatis ſignum bulla aurea. 124
Verſuram facere quid. 260
Veſpaſiani comitas. 212
laus. 12
Veſta dea. 328. *Getarum.* 27
Veſtitus civium qualis. 235
Veterani milites tyronibus praſtant. 386
Via ad virtutem ducens. 192
Æmilia. 341. *Appia.* 341
coctili latere ſtrata. 342
Flamminia. 341
Viæ lapidibus ſtratæ. 341
publica cura. 138
transverſæ. 342
Viarum urbis latitudo. 341
Vices in Reipublica gubernatione. 32
Viciſſitudo in ſtudiis grata. 194
Victores certaminum. 347
Victus antiquiſſimus ex glāde. 389. *veſtitus.* 105
homini neceſſarius. 148
Viduæ affectio. 176. *an ſecundo nubere conveniat.* 175. *nuptias duplex labor comitatur.* 162
Vigiles nocturni. 135
Vigiliarum in civitate conſtituendarum ratio. 135
Vigilum negligentia punienda. 372
Vim vi repellere naturale. 352
Vindictæ occaſio expectanda. 364
Vini uſus in convictu. 230
Vinum quomodo nutricibus conveniat. 182. *Romanis mulieribus prohibitum.* 182
Vir bonus columus. 37
Vir & mulier qua ætate coniungendi. 163
Vergilij laus. 83. *opinio de deo.* 78. *de baccis taxi.* 303. *de Carulo Vulcani filio.* 300. *de Harpyis.* 166. *de loci genio.* 328. *de vi oratoris.* 70. *de urna capitalis iudicii.* 130
Virgilius imitator Homeri. 3 *margaritas ex cœno legit.* 4
Virgines abſtemiæ. 183
Virginum mores unde dignoſcendi. 161. *pudicarum exempla.* 17. *Spartanarum inſigne factum.* 170
Viriatus aſtu utitur erga hoſtes. 369. *cavendi ſciens.* 366
Viridis color oculorum aciem iuvat. 347
Viri imperium foris, fœminæ domi exerceant. 148
Viri præcepta ſint uxori leges 173
Virilis ætatis fructus. 220
Virtus à viro dicta. 108
Legis. 27. *munera conſequitur.* 139. *non proceritate*

tate metienda. 379
ſatis ad bene viuendum. 44. unde dicta. 22
Virtutes Imperatoriæ. 361 Intellectuales. 190. quatuor ſorores. 207. voluntariæ & non voluntariæ. 190
Virtutis imago. 80. ſtudium quale. 210. templum. 139 via. 192. vis. 208. 263
Virtutum duo genera. 190 in homine ſeminarium. 30 oppoſita. 208. præmia. 18
Vis abſit à Republica. 264
Vita alterius ſpes. 91. curriculum quomodo iuxta ætatis gradus inſt.tuendum. 219. humana actio quadruplex. 105. legitimus terminus. 221
Vita centum & viginti annorum. 222. ciuilis quomodo inſtituenda. 106 hominis difficilis iudicatu. 128. humana anni temporibus comparata. 221 ferro comparata. 40
Vitellius Imper. luxui deditus. 227
Vitia cum lacte ſugere. 181
Vitibus ſolis ortus & occaſus utilis. 298
Vitis tres motus. 231
Vitruuii de architectura libri. 46
Vitruuius de portarum itineribus. 336
Viuendum quamdiu. 222
Viuere precario miſerrimum 274
Vlyſſes ut filium ad virtutem incenderit. 191
Vlyſſis calliditas. 368
Voluptas honeſta. 105
Voluptatis imago. 80
Voluntariæ virtutes. 190
Voluntas vulgi. 354
Vopiſci nomen unde. 284
Vox clarior auditu reddenda. 346
Vrbana vita Ruſticum adiuvet. 256
Vrbanitas quid. 201
Vrbanus Conſul. 119. prætor. 122
Vrbare quid. 18
Vrbi locus editus accommodus. 331
Vrbes excubiarum negligentia direpta. 133. in ſolo fertili locandæ. 41. ob victoriæ memoriam condita. 390
Vrbis anfractus & præcipitia. 335. condendæ qualis locus eligendus. 291 conſpectus qualis. 321 decor turres. 333. munimenta conſideranda. 353 nomine quid contineatur 16. ſitus qualis eſſe conveniat. 136. quis optimus 317 ſpecies octogona. 330 viarum latitudo. 341
Vrbium origo. 43
Vrbs qualis Reſpubl. idonea. 289. unde dicta. 18. 329
Vrna capitalis iudicii. 130
Vſura homicidio comparata 260

Uva picta. 50
Vulcanus architecturam invenit. 47. coronarum auctor. 388. philoſophiæ & ignis inventor. 93
primus regnavit. 365
unde claudicans. 47
unde claudus factus. 365
Vulgi ambitio. 116
voluntas varia & inconſtans. 354
Vulpina pellis loco Leonina aſſuenda. 265
Vulturis hieroglyphicum. 58
Vulturnus ventus. 396
Vxores indotatas ducere Lycurgus inſtituit. 186
quare mitius tractandæ. 157. viris loco moleſtiæ. 153
Vxoris diligendæ quatuor requiſita. 163. dignitas. 177
ducendæ ratio. 147
electio difficillima. 161
nomen unde ductum. 150
Socratis rixæ. 151
turpitudo. 157
vitium qua ratione ferendum. 156
Vxor domi, maritus extra rem curet. 164
in quem finem ducenda. 150
optima quæ. 172
qualis in utraq; fortuna. 174
quomodo corrigenda. 163
una duobus viris nupta. 151
Vxorum duo præcepta. 176
fidelium exempla. 174
mirabilis amor. 154
ſimulatio prava. 171

X.

Xantippus Lacedæmonius Romanos vincit. 371
Xeniadis de Diogene dictum. 199
Xenocrat in dixiſſe pœnituit tacuiſſe nunquam. 214
Xenocrates Palemonem petulantem corrigit. 198
quinquagenarius diſcebat. 220
Xenophon muſa Attica dicta. 10
venationis diſciplinam affectatur. 382
Xenophontis Pædia. 190
Xenophon de Perſarum more laudabili. 15
Xerxes templi Epheſini pepercit. 344

Y.

Y. litera Pythagoræ. 91

Z.

Zaleucas. 7
Zamalxis Getis leges dedit. 27
philoſophiæ inventor apud Getas. 94
Zelopya Iunonis. 160
Zeno Citticus de civili ſocietate ſcripſit. 7
Zene

Zeno Clearcho aurem mordicus avellit. 74
Zeno Eleates Dialectices inventor. 74
Zeno ex mercatore philoſophus. 44
Zenonis ſententia de bene vivendi ratione. 87
Zeuxis pictor. 58
Zeuxis picta Helena. 14
Zoilus Hemoromaſtix. 2
Zopyrus Babylonem prodit. 374
Zoroaſtres magicæ artis inventor. 95

FINIS.

Digitized by Google

ARGENTORATI.

SUMPTIBUS

LAZARI ZETZNERI

BIBLIOPOLÆ.

Anno

M. DC. VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

C.25.

Digitized by Google